साचना सिपाइ,
अमे साचना सिपाइ,
अमे साचना सिपाइः
साच अमारी तरवारे ने
साचनी वाधी सवाइः
अमे साचना सिपाइ. ध्रुव.
साच अमारा ल्हडवइया
ते ल्हटशे साचल्हडाइः
सुणो, अमारा ब्यूगल वागे,
साचनी हाक छवाइ
अमे साचना सिपाइ.
जूओ अमारी धजा फरफरे,
साचनी लहेरी वाइ'
जामे साचनु लश्कर मघळे,
आवो त्हमे य, भाइ !
अमे साचना सिपाइ.

न्हानालाल दलपतराम कवि, एम. ए

अर्पणपत्रिका.

ओ मातर्,

" वन्दे मातरम्।
सुजलाम् सुफलाम् मलयजशीतलाम्
शस्यश्यामलाम् मातरम्।
शुभ्रज्योत्स्नापुलकितयामिनीम्
फुल्लकुसुमितद्रुमदलशोभिनीम्
सुहासिनीम् सुमधुरभाषिणीम्
सुखदाम् वरदाम् मातरम्।
त्रिंशत्कोटिकण्ठकलकलनिनादकराले,
द्वित्रिंशत्कोटिभुजैर्धृतखरकरवाले,
अबला केन मा एत बले।
बहुबलधारिणीम् नमामि तारिणीम्
रिपुदलवारिणीम् मातरम्।
तुमि विद्या तुमि धर्म
तुमि हृदि तुमि मर्म
त्वम् हि प्राणा शरीरे।
बाहुते तुमि मा शक्ति
हृदये तुमि मा भक्ति
तोमारइ प्रतिमा गडि
मन्दिरे मन्दिरे।

त्वं हि दुर्गा दशप्रहरणधारिणी
कमला कमलदलविहारिणी
वाणी विद्यादायिनी नमामि त्वाम्
नमामि कमलाम् अमलाम् अतुलाम्
सुजलाम् सुफलाम् मातरम्
वन्दे मातरम् ।
श्यामलाम् सरलाम् सुस्मिताम् भूषिताम्
धरणीम् भरणीम् मातरम्
वन्दे मातरम् ।

एम वन्दी, ओ मातर्, आ पुस्तक त्हारे चरणकमळे समर्पण करे छे,

सुपुत्र थवा इच्छतो,
त्हारो कुपुत्र,

नरसिंह.

प्रस्तावना.

आ पुस्तक योजवामा मुख्य आधार रा. जोगेन्द्रनाथ शर्म्मा एम्. ए. ना बंगाळी ग्रंथ उपर राख्यों छे, तोपण अंग्रेजी अने मराठी पुस्तको परथी पण केटलीक हकीकतो लीधी छे.

सर्व सुयोगे मळ्या हत तो आ पुस्तक आशरे त्रणेक वर्ष पर प्रसिद्ध थई शक्यु हत, पण द्रव्यादि योगोने अभावे आज सुधी पड्यूं रह्यु. आजे पण—स्वदेशी आन्दोलनने समये—प्रसिद्ध थाय छे ते पण सारु ज छे ने ते माटे एक भाइनो उपकार मानवो घटे छे.

भादरणनिवासी रा. डाह्याभाइ गोविन्दभाइ पटेले, युवान् पुत्रनी मृत्युतिथिए पुण्यश्राद्ध निमित्ते केटलुक द्रव्य खर्चवा ठराव करेलो, ते द्रव्य पुण्यकार्य मनाता अपुण्य कार्योमा नहि वापरता आ'वा देशहितकार्यमा वापरवा तेमणे इच्छा दर्शावी आ पुस्तक प्रसिद्ध करवानु समस्त खर्च ते द्रव्यमाथी आप्यु, एटलु ज नहि पण आ पुस्तकना वेचाणना द्रव्यमाथी फरी आ'वा मातृभक्तोना चरित्रो प्रसिद्ध थाय ए'वी इच्छा पण दर्शावी. ए इच्छा केटले अशे फलीभूत थवानी छे ते तो काळना पडदानी पेली मेर छे आ पुस्तक मफत व्हेंचवानो प्रथम विचार हतो, पण आ'वा वेचाणमाथी बीजा चरितो प्रसिद्ध करवाना हेतुथी मात्र एक रुपियो कीमत राखी छे, ते केवळ नजीवी

छे, ए, पुस्तकनु कद, एक नकशो अने चार चित्रो जोया पछी वाचकगण तुरत समजी शकशे

स्वदेशी आन्दोलननी अनेक शाखाओमां देवनागरी लिपिने पण स्थान मळ्युं छे; एना प्रचारने माटे केटलाक स्वदेशी पुरुषो प्रयत्न करी रह्या छे. देशनी जुदी जुदी भाषाओना पुस्तको देवनागरी लिपिमां छपाय, तो सर्वे जण सरळताथी वांची शके, जुदा जुदा प्रान्तोना विचार सरळताथी समजी शकाय ने अन्ते स्वदेशी भाषा आपोआप उत्पन्न थई शके. ए उद्देशने ध्यानमां राखी देवनागरी लिपिमां आ पुस्तक प्रसिद्ध कर्युं छे.

प्रूफ सुधारवामां पडेली केटलीक अडचणोने लीधे अशुद्धि रही गई होय तो ते वाचक वर्ग सुधारी वांचशे एवी आशा छे

२४ . ३ १९०७ लखनार.
सिद्धपुर.

पूर्वोद्गार.

स्वार्थपरायण निर्वीर्य पुरुषो स्वार्थहानिना भयथी म्होटां कार्यना अनुष्ठानने 'असमवित' एवुं विशेषण लगाडे छे, ने पोताने तेमज बीजाने ए कार्यथी दूर राखवा प्रयत्न करे छे तेओ जाण्या छतां जाणता नथी के आ जगत्मां प्राणसमर्पण करनार मनुष्योनी साधनाने असंभवित कशुं पण नथी. ज्यारे मॅट्झिनि अने गॅरिबाल्डी तेमज तेहेमना शिष्यो इटालीनी एकता अने स्वाधीनता साधवा तैयार थइ गया, त्यारे इटालीवासीओ पण ते लोकोने 'असमवित बकवाद करनारा' ने 'उन्मादग्रस्त' कही हास्य करता हता. 'छिन्नभिन्न थइ गयेलो इटालीदेश फरी एकसूत्रे गंठाय ने बहु काळना दासत्वथी दासवृत्ति वाळी प्रजा फरी स्वाधीन थाय' ए विचारथी ए वायलाना हृदय कंपी उठता. 'छिन्नभिन्न थयेलुं, बहु भाषाओथी एकता छेदनारु, जुदा जुदा धर्मथी द्वेष वधारनारु भारत हाले एक प्रकाण्ड राजनैतिक जाति रुपे एकता प्राप्त करशे' ए विचारो थोडा वर्ष पर स्वदेश-हितैषी पुरुषो प्रदर्शित करता हता, त्यारे भारतना केटलाक स्वार्थपरायण पशुओ तेहेमनुं हास्य करता हता आज आपणे जोइए छीए के ते विचाराओ ज थोडेघणे अंशे हास्यने पात्र थइ पड्या छ एक दिन मॅट्झिनिनो 'नव्य इटाली (Young Italy)' समाजना पण इटालीना स्वाथा

मनुष्यो मश्करी करता ऑस्ट्रियन गवर्नर मॅटार्निक एक वखत हास्य करी बोल्यो हतो के " इटाली तो भूगोळनुं नाममात्र छे "

सत्यमेव जयते । सत्यनो ज परिणामे जय थाय छे **यतो धर्मस्ततो जय** । ज्यां धर्म, त्यां ज जय, इत्यादि महापुरुषना वाक्यो इटालीक्षेत्रमां ज प्रमाण फळीभूत थया छे ते प्रमाणे बीजे स्थळे भाग्ये ज फळीभूत थया हशे सत्यनो ध्वज्ञान साथे राखीने ईश्वरने मस्तके राखी—Heart within and God overhead—शुद्ध मने साधना करतां एक मनुष्य पण असंभवित कार्योने संभवित करी देखाडे—पर्वतने उखेडीने समुद्रमां फेंकी दे—समुद्रने सपाटमां सोसवी नाखे ! इटालीना मुक्तिदाता गॅरिबाल्डीनुं ज्वलन्त दृष्टान्त अमारी पासे मोजुद छे स्वदेशप्रीतिथी भर्या थवता, देशवासीओ पर थता अत्याचारथी पीडातो ने साधुसंकल्पने हृदयमां धारण करतां एक पण मनुष्य वारंवार प्रयत्न करे तो असाध्यने पण साध्य करे—गॅरिबाल्डीनुं जीवनचरित वांची जुओ ने विचारो के शुं अशक्य छे ! गॅरिबाल्डी वारंवार पछडायो, परन्तु सत्यनो जय थाय छे एवो तेनो दृढ विश्वास हतो ने पछडातां पछडातो पण सत्यनी ध्वजा हाथमां लई असत्यना काटडा पर तुटी पडतो. अनेक निष्फळ प्रयत्नो अने पराजयो पछी, अनेक मर्मपीडा ने रुधिरप्रवाह पछी परदेशीओना अत्याचारथी पीडाता जन्मभूमिना—पवित्र ने प्राचीन इटालीक्षेत्रनो उद्धार करी स्वाधीनताने उत्पन्न करी शक्या इटाली आज नवजीवनथी ने फरी आवेला जीवनथी जगतने मुग्ध करी दे छे, ए ए ज महात्मानी तेमनः तेना सहचर गॅरिबाल्डीनी निरन्तर साधनानुं फळ छे

जे इटालीने मात्र भूगोळनुं नाम ' कही हास्य करता हता, 'इटालीना एकता साधवाना विचार करवा ए तो गांडा माणसनी कल्पना

मान छे' एम मानता, जेना मूळ नाखी पहेला ऑस्ट्रियनोने हांकी कहाडवाना ने देशमां स्वतंत्रता स्थापवाना प्रयत्नने मूर्खोनां मनोराज्योमां गणी कहाडता, अने इटालीना मुक्तिदाताने जेओ एक दिवस देशनुं ऊधुं वाळनार दुराग्रही मानी तिरस्कार करता, तेओ गॅरिबाल्डीनो विजय जोइ स्तब्ध थइ गया. इ. स. १८६०मां ए ज दुराग्रही उपमा पामेलो सत्याग्रही महात्मा गॅरिबाल्डी हजारो देशप्रेमीओने इटालीरणक्षेत्रमां आवी उभो ने शत्रुओने युद्धमां हराव्या, प्रथमना पराजयथी लागेलो काळो मेशनो डाघ उजळा दूधथी धोइ नाख्यो. मॉंन्ताल्, वॅन्डेलाफिमि, पालर्मो अने वॉल्टर्नोना महायुद्धोमां विजय मेळवी समस्त इटालीमांथी दुष्ट ने अत्याचारी ऑस्ट्रियनोने हांकी कहाड्या, देशने एकत्र कर्यो ने राजा विक्टर् इमॅन्युएलने राजसिंहासन पर स्थाप्यो त्यार पछी ए नि स्वार्थी साधु कॅप्रेरा द्वीपना पोतानां वनकुटीमां साधुजीवन गाळवा चालतो थयो ! आज समस्त इटालीए एकस्वरे तेने आशीर्वाद आप्यो ने 'गॅरिबाल्डी घणुं जीवो ! (Vivas Garibaldi !)' शब्दथी गगन गजावी मुक्यु कविवर टॅनिसन् तानमा आवी बोली उठ्यो —

Or watch the waving pine which here
The warrior of Caprera set,
A name that earth shall not forget
Till earth has rolled her latest year

आटला दिवस इटालीनी एकता ने स्वाधीनता असंभवित मनाती, ते गॅरिबाल्डीना असाधारण उद्योगथी थोडा ज मासमां संभवित बनी गइ !

'आज जे थयुं नहि, ते भविष्यमां पण थवानो संभव नथी'—ए वो अपसिद्धान्त जे लोको करी बेसे छे तेमणे गॅरिबाल्डीना जीवन तरफ नजर करवी. 'साधना पूर्ण थया पहेलां सिद्धि थती नथी,' ए शुद्ध सिद्धान्त परथी

' साधना पूर्ण थया छता सिद्धि थती नथी, ' ए सिद्धान्त पर आववु ए देशना सत्यानाशनु ज कारण छे. प्रयत्नो वारवार निष्फळ थाय; परन्तु समय ज्यारे आवी प्होंचे— क्षेत्र ज्यारे बीज धारण करवाने योग्य थाय— त्यारे ए प्रयत्नो सहजमा सफल थाय समय आव्यो नथी कही वेशी रहेनारने कोइ दिवस समय आवनार ज नथी. आखो मींची बेशी रहेनारनी पासे थइने अनेक वार दीवा आवी चाल्या जाय—परन्तु आखो मींचेली, तेथी ते जोइ शके नहि. दीवो आवशे त्यारे आखो उघाडीश एम मानी बेठेलो अंध आखो उघाडे त्यारे मालम पडे के दीवाओ आवी आवी चाल्या जाय छे! तेवी ज रीते प्रयत्नहीन उद्यमशून्य मनुष्यनी पासे थइने अनेक वार समय आवी चाल्या जाय छे, पण ते विचारो देखतो नथी— आखो होवा छतां आंधळानी पेठे बेशी रहे छे

प्रयत्न विना समयनी राह जोइ बेशी रहेनार पतित भारतवासीओ! त्हमारी पेठे इटालीवासीओ पण एक दिवस छती आखोए आंधळा हता, परन्तु ईश्वरना अनुग्रहथी अने बे महात्माओना करस्पर्शथी आज एमनी आखो उघडी गइ छे. आज त्रिरंगी वावटो रोमना किल्ला पर उडतो थयो छे. आ जो! पतित इटालीना केटलाक महात्मानी तपस्याथी उद्धार थयोछ परन्तु पतित भारतने तप नथी, जप नथी, साधना नथी—तेथी हजी पण पडी रह्यु छे! रावणनो वध करवाने महाराजा रामचंद्रे केटकेटला प्रयत्नो,- साधनाओ साधी हती गॅरिवल्डी अने मॅझिनिए पण इटालीनी एकता ने स्वाधीनता साधवा केटकेटली साधना साधी हती—गॅरिवल्डीने तो आ महान् कार्यने माटे अमेरिका सुधा तपस्या तपवा जवु पड्यु हतु. प्रख्यात शिवाजीए पण एक दिवस हिन्दुधर्मनी रक्षाने माटे घोर आराधना करी हता. त्हेना सैनिकोना ' हर हर महादेव! ' शब्दोथी एक दिवस आखु

भारत मानी रथ हतु आ कर्म साधनामा ज मराठाओ एक दिवस भाग तमा बळवान् थइ पड्या हता अने भारतना पत्रा उन्नत दिवस—ज्यारे मान थोडा आया परदेशी मनाना आ भारतना अनार्योमां आवा रह्या, त्यारे पण प्रचंड जपतपसाधनाथी भारतना दिव्य परदेशाओने इच्छा उत्पन्न करावे एवी वद हता ! पतित भारतवासीओ ! ए कोदर काळना दिवसो आपण भूली गया छीए मात्र ज आपणी आ वी दशा ! आवो गा ! जाग करोड भारतवासीओ, धर्मभेद ने जातिभेद भूली जइए ने एक वार ईश्वरना ने एकताना भजन गाइए ईश्वरनी कृपा थशे तो पछी वार न ! आवो हवे वार करता ना—समय आव्यो छे ' वन्दे मातरम्—वन्दे हरिचरणारविन्दम् शब्दोना गगन भेदी नादो स्वदेशप्रेमना भा वद्धकमा मेळवो ने भारतमा नवयुग वर्तावो !

ओ३म् शान्ति शान्ति शान्ति ।

वडोदरा
८ ७ १९०४

लखनार

अनुक्रमणिका.

प्रकरण १.

पृष्ठ १ थी ४

इटालीनी लांबा वखतनी पराधीनता अने तेनाथी पडेलुं दुःख; इटाली पहेलुं नेपोलियनने आधीन, वियेनानी महासभा

प्रकरण २.

पृष्ठ ५ थी ११

गॅरिबल्डीनो जन्म, बाल्यशिक्षा, जननी, समुद्रयात्रा, कॉन्स्टाण्टीनोपलमां आवी पडेली पीडा, शिक्षक थयो, पाछो मार्सेल्स आव्यो.

प्रकरण ३.

पृष्ठ १२ थी १५

इ. स. १८३०–३१ सालमां युरोप अने इटालीनी अवस्था.

प्रकरण ४.

पृष्ठ १६ थी २५

मॅझिनि साथे गॅरिबल्डीनो मेळाप, तेहनुं "नव्य इटाली" मां दाखल थवुं, सार्डिनियानी सेनामां दाखल थवुं, विश्वासघात, त्यांथी मुक्त, गुप्त वेशे मार्सेल्स तरफ पलायन, वहाणमां मेटनुं पद मेळववुं, ट्युनिसना

चेने त्रा नौकासैन्यमा रहवु, नोकरी छोडा पाटु मार्सेल्स् आववु, कोलेराना दव खानामा सारवार करवा रहवु, रीओजानेरो तरफ प्रयाण.

प्रकरण ५

पृष्ठ २६ थी ३३

रोसेटीना मेळाप, रियो ग्रेण्डाना साधारण–तन्त्रनु पक्षसमर्थन, जलयुद्धमा ब्राझिल्ना वहाणने पकडवु, माल्डोनडो बंदरे उतरवु, ट्रेन पकडवानो हुकम, पलायन, जळमार्गे ग्लेटा सुधी जवु, आहारसामग्री माट उतरवु, पम्पासनु चागान, स्त्री कवि, आहारसामग्रीना प्राप्ति, एक अद्भुत जल्याना, युद्धमा घवावु

प्रकरण ६.

पृष्ठ ३४ थी ४२

ग्वालेगीमा केद पकडावु नासवु न फरी पकडावु विविध प्रकारना दुःख कदरान, केदखानामाथा छूटव, मॉण्टा विडियो जवु त्यांथी रियो ग्रेण्डा जवु ल्गुइन् लॉस गैटासनु युद्ध पॅरिलानायक कर्नल मौरिंगो साथेन भापण युद्ध, स्नेहकथा, व वहाण बनाववा, सेण्ट कॅथराइन् तरफ युद्धयात्राए जवु, वहाणनु डुयवु, किनार निकळी ग्वोलाआ नगरने सर करवु.

प्रकरण ७

पृष्ठ ४३ थी ५५

दुरी गयरा मिना माट शोक, तेना स्नेह अन लग्न, पत्नीनु चारित्र, प्रथम कृतकार्यता पछा विपत्ति जल्युद्ध, तेनी पत्नानु वीरत्व अन साहसिकता, भापण संग्राम, तेनी आनु रणनैपुण्य अने असाधारण कार्य

परंपरा, वहाणमां भयानक हत्याकाण्ड; वहाणने सळगावी मुकवुं, गॅरिबल्डीनुं सेनानायक तरीकेनुं जीवन, रहेनी पत्नीना जीवननी केटलीक घटनाओ.

प्रकरण ८.

पृष्ठ ५६ थी ६५

टॅकवारीनुं युद्ध, पराजय अने प्रतियान(Retreat); सेन्ट् जोग् परनो हुमलो, विजय अने रहेनुं लज्जाजनक परिणाम; साधारणतन्त्रनी सेनानो नाश; सेण्ट् साइमनमां आवी वसवुं; आनिटाना प्रथम कुमारनो जन्म, साधारणतन्त्रनी सेनानुं चेकारिया नगर तरफ जवुं, मार्गना कष्ट; शत्रुओनी भेट; गॅरिबल्डीनुं मॉण्टी विडियो तरफ जवुं; नोकरी.

प्रकरण ९.

पृष्ठ ६६ थी ७६

आल्जानि साथे मैत्री; काफलाना अधिनायक बनवुं, पाराना नदीना मुख तरफ वहाण हंकारवां, युद्ध; शत्रुओना काफलानुं नदीमां आवी जवुं, फरी काफलानुं आवी प्होंचवुं, भीषण युद्ध; वहाणोने बाळी पलायन करी जवुं, कोरियण्टिस् नगरमां रहेवुं, सान् फ्रान्सिस्कोमां जवानो हुकम, आरोयो ग्रॅण्डीनुं युद्ध, शत्रुओ साथे लडवानी जबरी तैयारीओ.

प्रकरण १०.

पृष्ठ ७७ थी ९०

मॉण्टी विडियोनुं घेरावुं; जळयुद्धनी तैयारी; अंग्रेजो अने फ्रान्सनुं वच्चे पडवुं; आल्जानिनुं लाजन् सेनाना कमाण्डरपदे योजावुं; ए सेनानुं अद्भुत कार्य, उरुगुवायना मुखप्रदेश तरफ प्रयाण; सल्टो नगरना रक्षण अर्थ लश्कर मुकवुं, सान् आण्टोनियाना रणक्षेत्रमां असाधारण युद्ध;

गॅरिबल्डीना लीजननु असाधारण वीरत्व, त्हेनी कृतकार्यता ने जगत्मा यशोघोषणा.

प्रकरण ११.

पृष्ठ ९१ थी १०१

गॅरिबल्डीनु अंतर्जीवन अने ते संबधी केटलीक वातो

प्रकरण १२.

पृष्ठ १०२ थी १११

मॉण्टी विडियोना साधारणतन्त्रनी अंदर भिन्नभिन्न अवस्था; रिवेराकृत विप्लव, डेमानुनु युद्ध, पाछा मॉण्टि विडियो तरफ जवु, इटाली तरफ त्हेना अंतरनु दोरवु, पोपनी नोकरी करवानो स्वीकार; पोपने पत्र, युरोपनी यात्रा, नाइस् बंदरे उतरवु, आल्बर्टना प्रस्तावनो स्वीकार, आन्झानिनु मृत्यु.

प्रकरण १३.

पृष्ठ ११२ थी १२३

चार्ल्स् आल्बर्टनु ऑस्ट्रियनो विरुद्ध उठवु, गॅरिबल्डीनु मिलानमा नोकर रहेवु, आन्झानि-सेनानी स्थापना, बार्गेमो तरफ जवु, कामो नगर तरफ पाछु जवु, सेरिनोनु युद्ध, सेनापति राडेझ्किनु त्हेनो पाछळ पडवु, स्विट्झर्लॅण्डमा पलायन, रोम् तरफ जवु.

प्रकरण १४.

पृष्ठ १२४ थी १४१

गॅरिबल्डीनु रोम् नगरमा आववु, रोम नगरनो घेरो, एकदा स्पेन ऑस्ट्रिया अने फ्रान्सना लश्करथी रोमनगरीनु रक्षण.

प्रकरण १५.

पृष्ठ १४२ थी १५६

रोमना साधारणतंत्र-नाटकनो छेलो अंक.

प्रकरण १६.

पृष्ठ १५७ थी १७७

गॅरिबल्डीनुं पलायन; वेनिस तरफ जवुं; आनिटानुं मृत्यु; अमेरिकामां पलायन; स्टेटन द्वीपमां मीणबत्तीनुं कारखानुं; सिन्सीनाटिमां बीडीओनी दुकान; कॅलिफोर्नीआ तरफ जवुं; चीन तरफ जवुं; पाछुं अमेरिकामां आववुं, जीनोआ तरफ जवुं; केप्रेरा बेटमां रहेवुं.

प्रकरण १७.

पृष्ठ १७८ थी १९०

कॅप्रेराद्वीपमां गॅरिबल्डीनो गृहस्थाश्रम.

प्रकरण १८.

पृष्ठ १९१ थी २३३

इ. स. १८५९नी सालनो लॉम्बर्डीनो विग्रह.

प्रकरण १९.

पृष्ठ २३४ थी २५३

इ. स. १८६० सालनो सिसिलिनो विग्रह.

प्रकरण २०.

पृष्ठ २५४ थी २६६

सिसिलिनो विजय.

प्रकरण २१.

पृष्ठ २६७ था ३०९

नेपल्स् पर चढाइ, गॅरिबल्डीनो नेपल्समा प्रवेश, ट्युरिनमा कॅवारनी युक्तिओ, विक्टर इमॅन्युएल्नु दक्षिण तरफ जवु, वॉल्टर्नोनु युद्ध, नेपल्समा राजानु सन्मान, विक्टरने सिसिलिनु समर्पण: कॅपुआन उडावी देवु, गॅरिबल्डीनु कॅप्रेरा द्वीप तरफ जवु, तेनु चारित्रमाहात्म्य

ऑस्ट्रियाना हाथमांथी वेनिस् लेवुं, फ्रेन्च राज्य तरफथी सन्धिनो भंग; रोम् पर हल्लो, मॉण्टे रोटोण्डा कबजे करवुं न खोई बेसवुं, रोम् सर करी लेवुं.

प्रकरण २५.

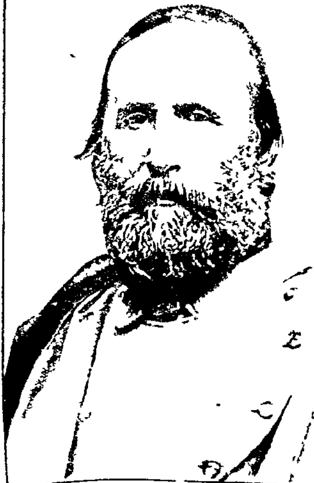
पृष्ठ ३७१ थी

गॅरिबल्डीनुं रोमूमां आववुं, ते नगरनी उन्नतिने माटे साधनो योजवां, ट्हेनुं भाषण, विदायगिरि, इटालीमां गॅरिबल्डीनी पूजा, विक्टर ईमेन्युएलनुं मरण, विक्टरना गुण, मॅट्सिनि, इटालीनी गणतन्त्रता, सार्विया ने रोमानियानी स्वतन्त्रता, वैप्लविक (Revolutional) तरंगमाळा, गॅरिबल्डीना नागरिक अवस्था, ट्हेना जीवनना अन्तभागना थोडाक दिवसो, अकस्मात्, अवसान समय, परलोकगमन, मृत्युना समाचार, इटालीमां गमार नार

पृष्ठ ४०३ थी ४१८.

उपसंहार.

जन्म २२ जुलाइ १८०७] गॅरिबाल्डी. [मृत्यु २ जुन १८८२

गॅरिबल्डीनुं जीवनवृत्त.

प्रकरण १.

इटालीनी लांबा वखतनी पराधीनता अने त्हेनाथी पडेलुं दुःख; इटाली प्हेला नॅपोलियन्ने आधीन; वियेनानी महासभा.

अनेक वीर पुरुषोथी शोभी रहेली विधातानी प्राचीन सौन्दर्यवाळी खेदा-नमेदान थइ गइ छे-इटाली विदेशीय शक्तिथी मर्मपीडा पामवा लाग्युं छे. गइ सदीना मध्यभागमा कविवर गोल्डस्मिथे इटालीनुं परिदर्शन करी नीचेना शब्दोमा ते देशनुं वर्णन कर्युं छे.-

"Man seems the only growth that dwindles here" × × × × "Each nobler aim repressed by long control, Expires at last, or feebly mans the soul"

कविवर प्रकृतिना सौन्दर्यथी मुग्ध थइ बोली उठ्यो के:-" अहींआं मात्र मनुष्यनी ज वृद्धि नथी- बाकी बाह्य प्रकृति तो प्रभावशाली छे. बहु दिवसना

लियन्‌नी वीजी स्त्री मेरी लुइसाने, आपनामां आव्यां. इटाली द्वीपकल्पनी पश्चिमे सार्डिनियानुं राज्य आव्युं हतुं, ए राज्यनी साथे प्रथमथीज पीडमन्टनु राज्य जोडायुं हतुं, पण हवे जीनोआ अने सार्डिनिया द्वीपने तेनी साथे जोडी देवामा आव्या आम समस्त इटालीमां यथेच्छाचारीओनी शक्ति बळवान् थइ पडी. युरोपना सघळा राज्योए परस्परना रक्षण अर्थे ' पवित्र सम्मिलन (Holy alliance) ' नामनी एक अपवित्र सभा स्थापी हतो. प्रजाजनोनी स्वाधीनता बळथी खुचवी लेवा ए ए सभानु काम हतु युरोपनां सघळा राज्यो ए अपयश-यज्ञकुंडमा होमाया हता, मात्र मन्त्रिवर कॅनिंगे इग्लॅंडने ए सम्मिलनमा भळवा दीधु नहि ने देशनो यश अखंडित राख्यो. ए 'पवित्र सम्मिलन' नो मुख्य उद्देश ए हतो के कोई देशनी प्रजा राजद्रोही निवडे तो ते देशना राजानी मददे सर्वेए सैन्य मोकली प्रजाने कचरी नाखवी.

अनेक वार आ सभाए पोतानुं काम बजाव्युं छे, इ. स. १८२३ म ड्युक् ऑफ् आन्गुलेमनी सरदारी नीचे एक फ्रेंच सेना स्पेनमा दाखल थइ, अने राजद्रोही कोर्टस् लोकोने बळपूर्वक क्रुर राजा फर्डिनन्डने स्वाधीन क्या जे जातीय शासनसमिति (Constitution) नु रक्षण करवानु वचन आपीने ए धूर्त्त राजा गादीए चढी बेठो हतो ते ज शासनसमितिनो उच्छेद करवानो तेणे उद्योग आरभ्यो. देशना हृदय वाळा माणसो आथी राजानी सामे थइ गया, पण राक्षसनी पेठे वपरायला राक्षसी बळे तेमने कचरी नाख्या वळी एक वार अत्याचारी नेपल्सराज फर्डिनन्डनी सामे तेनी प्रजा उठी हती, ते वखते पण आस्ट्रियन् सेना आल्पस् पर्वत ओळंगी निःसहाय नेपल्सनी प्रजापर चढी आवी ने तेने छुरी मारी. प्रजानी स्वाधीनता लुंटनारी ए सभाए ए'वा ए'वा अनेक कार्यो कर्यो छे.

प्रकरण २.

गॅरिबल्डीनो जन्म, बाल्यशिक्षा, जननी, समुद्रयात्रा, कॉन्स्टॉन्टीनोपलमां आवी पडेली पीडा, शिक्षक थयो, पाछो मार्सेल्स् आव्यो.

जोसफ् गॅरिबल्डीए इ स १८०७ ना जुलाइ मासनी २२ मी तारीखे इटालीमा आवेला नाइस् नगरमा रोझा रॅगुइन्डो (Rosa Reguindo) ने पटे जन्म लीधो त्हेना पितानुं नाम डॉमिनिक् गॅरिबल्डी हतु डॉमिनिक् गॅरिबल्डी नाविक हतो, त्हेनो पिता तेमज पितामह पण एज धंधो करता अनन्त सागरना तरगोना शब्द बाळक गॅरिबल्डीना कान मृदगध्वनि जेवो लागतो, नाविकोना गीत त्हेना कानमा अमृतधारा रेडती, पिता पितामहनी समुद्रयानानी कथाओ त्हने बहु मीठी लागती, अम पडे एवा समुद्र परना काम रमतना जेटलो आनन्द आपता, आम बाळपणथी ज गॅरिबल्डीने नाविक-जीवन अति प्रिय थइ पड्यु

पिता पासेथी ते साहसिकता, कर्तव्यनिष्ठता अने सहनशीलता शिख्यो हतो माता पासेथी दानशीलता पवित्रहृदयता, परदु खमोचन-इच्छा अने अत्याचारने निवारण करवानी बलवान् स्पृहा मेळवी हती. भूमध्य समुद्र पासेथी निर्भयता अन आल्प्स् पर्वत पासेथी अचलता मळी हती इटालीनो प्राचीन इतिहास साभळी त्हेनु हृदय खळभळी उठ्यु न स्वतनता मळवा

तत्पी रह्यु. आम जे गुणोने लीधे भविष्यमा त्हेन नाम ने कार्त्ति चिरस्म॰ रणीय थइ पड्या ते गुणोना बीज बाल्यावस्थामाथी ज त्हेना हृदयमां रोपाया हता.

त्हेनी बाल्यशिक्षा बहु वर्णववा जेवी नथी त्हेना माता पिता पोते एटला बधा सुशिक्षित न्होता, तोपण पाताना अवस्था प्रमाणे पुत्रने शिक्षण आपवामा खामी राखी न्होती. एने शिखववा एक गृहशिक्षक पण राख्यो हतो निशाळमा जे पाठ शिखे ते पाका कराववानु काम पेला गृहशिक्षकनु हतु पण रमताचाळ बाळकने भणवा करता रमवानु वधारे गमतु आथी एना शिक्षकोनो यत्न एक प्रकारे निष्फळ निवड्यो ए पुस्तक वाचवा करता प्रकृतिनु अवलोकन करवु एने बहु गमतु त्हेना ऊंडी बुद्धि अने चिन्ताशील मन जड अने चेतन पदार्थोमा हमेश डुब्यु रहेतु, आथी पुस्तकज्ञानी वियाना अभावे पण ते विजयी निवड्यो

भविष्यना जीवन समुद्रमा जे तरंगो उठवाना हता त्हेनु चिन्ह पण बाल्यावस्थामा जणातु न्हातु माता पिताना सहास्य वदन अने आनद-अश्रुपूर्ण लाचन समक्ष रमता गॅरिबल्डीनो बाल्यकाळ सुखमा चाल्यो गया

पण ए सुखना दिवसो स्थिर रही शक्या नहि, शान्त अने तल्लीन जीवन क्रम क्रमे तेने अरुच थइ पडयु तना चित्तनी चचळता जोइ त्हेनः मपापने वी'क लागी. त्हेमणे त्हेने वैदना के वाणकना धधामा नाखवाना प्रयत्नो कर्या, पण विधाताए गॅरिबल्डीने जे कार्य माटे सरज्यो हतो ते कार्यनो साथे आ धधा बधबेसता न होवाथी ते एके धधामां त्हेनु चित्त चोंटी शक्यु नहि. नाविकना धंधामा बहु माल न होवाथी त्हेना मातापिता-ना इच्छा ए'वी हता के बाळक कोइ लाभजनक धधामा पडे, पण बाळक-

णयी ज त्हेनामा सामुद्रिक जीवन प्रिय होवाना लक्षण जणाया तेथ दु खी थया

निशाळना शान्त जीवनथी कटाळी एक दिवस गॅरिबल्डीए पोताना गोठीआ समक्ष एक दरखास्त मुकी के वहाणमा बेशी ऍंशी माइलने अतरे आवेला जीनोआ बदरे जवु. त्हेनी दृढताथी ने बोलवानी छटाथी ते गोठीआ ते जाय त्या जवा कबुल थया अधारी राते कोइनो मळवो छोडी विद्यार्थीगण अपार समुद्रमा चाल्या थोडे दूर गया पछी त्हेमनी हीलचाल पकडाइ गइ ने गॅरिबल्डाना पिताए उतावळ चालनार एक वहाणने त्हेमनी पाछळ मोकल्यु ते वहाणे त्हेमने मोनेको (Monaco) बदर आगळ पकडी पाछा ने पाछा वाळया एक याजके (Abbe) त्हेमने जता जोयेला त्हेणे गॅरिबल्डीना पिताने कही दीधु हतु आम बाळपणथी ज त्हेने याजक वर्गपर तिरस्कार थवानु कारण मळ्यु हतु

गॅरिबल्डानी माता अतिशय इश्वरपरायण हती त्हेनी चरित्ररचनामा त्हेनी मातानो विशेष प्रभाव पड्या हतो. गॅरिबल्डीए जाते कह्यु छे के म्हारा जीवनना अति सकट समयमा–मछवानी चारे बाजुए ज्यारे गाळीओनो भाषण अवाज थतो, ने ए गोळीओ म्हारा कान पासेथी चाली जती, ज्यारे तोपना गोळा पर गरना वर्षाद पेठ म्हारी चारे बाजुए आवी पडता–तेवा समयमा मने एक अलौकिक देखाव देखातो जाणे म्हारी पुत्रवत्सल माता प्राणाधिक पुत्रनु रक्षा करवा इश्वरसाधनमा निमग्न थइ छे–ए सर्वोच्च अने सर्वनियतानी पासे पोताना पुत्रना प्राणनी भिक्षा मागे छे एवु ज मने देखातु युद्धक्षेत्रमा इश्वरीशक्तियी गॅरिबल्डीनु रक्षण थतु एम माननारनो विश्वास आथी वधारे दृढ थशे ए प्रभुपरायण वीर आत्मजीवनमा लखी गया छे के "म्हारु जे अधम साहस जोइ लोक विस्मय पामे छे ते साहसनु मूळ प्रभु उपरनो दृढ

विश्वासज छे म्हने दृढ विश्वासज हतो के मारी माता–सताचना आदर्श रूप अने देवीत्वना अवतार रूप म्हारी माता–जे क्षणे म्हारी प्राणरक्षा अर्थे इश्वर आराधनमां निमग्न थशे ते क्षणोमा म्हारा जीवनने कोइ पण प्रकारना भय छेज नहि' सूर्योदय थता जेम रात्रिनु गाढ अंधकार नाश पामे छे, तेम ए दृढ विश्वासथी विपत्तिना भीतडाना ए चुरा करी नाखतो एम ज समजतो के स्वय इश्वर म्हेनो भय्तनु देहरक्षण करे छे मातृभक्ति अने इश्वरपर विश्वासनु आवु उजळु दृष्टान्त बहु विरल होय छे.

गॅरिबल्डी ए वा मातृभक्त हता के मानु नाम उच्चारता म्हेनी आंखमा हर्षनां आसु आवता मानी प्रशसा करवामा ते बाकी राखतो न्होतो. ते सर्वदा गर्व करी वालतो के " मारी माता स्त्रीजनोने माटे संपूर्ण आदर्श रूप छ जा म्हारामा कोइ साधुभाव होय तो ते म्हारी माता पासेथी म्हने मळ्या छ " म्हनी माता वृद्धावस्था पर्यंत जीवी इ स. १८५१ मा देवलोक पामी स्वदेशने माटे–स्वतन्त्रताने माटे रोम् नगरामा फ्रेन्च सेना साथे गॅरिबल्डाए जे अद्भुत युद्ध कर्यु छे ते युद्धमा गॅरिबल्डानी माता रोमा पोताना पुत्रनु अमित बल अने अद्भुत रणोत्साह जोइ सतोष पामी हती परतु पुत्रना अमानुष वीरत्वथी इटाली स्वतन्त्र थयु छिन्न भिन्न इटाली एक छत्र नीचे आव्यु ए परम सुखना दिवस ए जातीय महोत्सवना दिवस जोवानु अने सर्वे इटालीवासीओ साथे आनंदस्वरे " गॅरिबल्डा घणु जीवो, " एम कही पुत्रने आशीर्वाद आपी रहावो लेवानु सुख त लेइ शकी नहि ए समये त देवकन्याओनी साथे पुत्रना मस्तकपर पुष्पवृष्टि करवा स्वर्गमा चाली गइ हती

नाविकोना अने समुद्रना निरतर सहवासथी गॅरिबल्डीने नाविक थवानी इच्छा बहु प्रबळ थइ पुत्रना आ इच्छा कोइ पण प्रकारे राखी

शक्यतानी नथी एम जाणवाथी अंते माता पिताए ह्नेने किशोर वयमाज ए धंधो ग्रहण करवानी अनुमति आपी ह्नेणे ऑडेस्सा, मसिना, वेनिया, अने कॉन्स्टांटीनोपल ए त्रणे बंदरोए अनुक्रमे मुसाफरी करी.

त्यार पछी केटलीकवार ते लिवान्टन्ना बंदर लई आव्यो. छेल्लीवारे ते कॉन्स्टॉन्टीनोपलमा मांदो पड्यो. ए मंदवाड लांबो चाल्यो ने ह्नेनु शरीर अति दुर्बळ थइ गयु कोइ दयाळु वैद्यनी सहायताथी कइक आराम थतो चाल्यो. अने पछी ते एक विधवाना त्रण पुत्रोनो गृहशिक्षक बन्यो. धीरे धीरे ह्नेनी द्रव्यसंपत्ति ने शरीरसंपत्ति सुधरती चाली.

परन्तु शरीर सारु थताना साथे सामुद्रिक जीवन गाळवानी स्पृहा पण बळवान् थती चाली. बे एक समुद्रयात्रा पछी ते नॉट्रीडेम् नामना वहाणनो कॅप्टन् थयो ने जीब्राल्टर तथा मेहननां समुद्रयात्राए चाल्यो.

नाविकमा होवी जोइती दक्षताथी अने नोकरमा होवी जोइती साधुताथी बीजा नाविकोनो तेमज वहाणना मालिकनो वहालो थइ पड्यो थोडाज वखतमा नॉट्रीडेम् वहाणनो कमान्डर थइने कॉन्स्टॉन्टीनोपल् पाछो आव्यो.

गॅरिबल्डी जेम जेम म्होटो थतो गयो ने बहु दर्शिता प्राप्त करतो गयो तेम तेम स्वदेशप्रीति ह्नेना चित्तमा वधारे वधारे स्थान प्राप्त करती गइ हवेथी ते इटालीनो इतिहास अने हालनी स्थितिनी आलोचना करवा लाग्यो.

वर्ष पर वर्ष-अने शताब्दी पर शताब्दी चाली गइ, आज केटली शताब्दीथी शिक्षि सभ्यता इटाली पर विराजमान थइ छे-तथापि साधारण तन्त्रथी एकवार बळवान् थइ पडेला रोमन् पेलु प्राचीन गौरव फरी आव्यु नहि ! ए मन्दनवन अराजक अत्याचारथी श्मशानवत् थइ गयु छे ह्नेनी प्रजा अनेक करना बोजाथी ओचो थइने ओंधे पडी छे. स्वतन्त्रता-इटालीनो गौह-

मेत्र स्वतत्रता एक दढ हाकनार विदेशी शत्रुओना हाथे नाश पामी छे देशना धनगढार विदेशीआ छ । गयाउ ए विदेशीआ इटालियनो पासेथी बळपूर्वक कर उघरावी लेछे, एमा खरा स्वाटानो विचार करवाना इटालियनान जराए अधिकार नथी चार बाजुएथी विदेशी सैन्य विदेशी पुरोहितो, विदेशी सिविलियना कर आपता ज कई वाकी रहेतु त चुसी लेता आ सुदर देशना सर्वे स्थानमा पालर्मोथी वेनिस् अन वेनिसथी सेवाय सुधी रडारोळ चालु रह्या हता विदेशीआना शासनथी मुक्त थवा ईश्वरना प्रार्थना थवा लागी इटालीनी आ शोचनीय अवस्थाए गॅरिबाल्डीना चित्तन विंधी नाख्यु रात्रि दिवस एनी ए ज चिन्तामा ह्वतु हृदय धरातु रहतु

ए समये त ना चित्तना अवस्थानु वर्णन ह्रेण पोतन सुदर रूप कर्यु छे ह्वनी मतलब नीच प्रमाण छ —

‘इटालिना भूत, भविष्य अन वर्तमान विषय सबधे कई पण प्रश्न मळ्या आवे त सावधान हु व्हावरा व्हावरो भटकतो ज पुस्तकमा अथवा मनुष्यमा म्हारा हृदयनी छवि प्रतिबिम्बित थयेली जणाय त पुस्तक अथवा ते मनुष्य म्हारा आदरनी वस्तु थई पडती एक वखत कॉन्स्टॉन्टीनोपलथी रशियामा आवता टॅगनॉग तरफ जता म्हारा वहाणमा एक लिगोरिया प्रदेशवासी आव्या त इटालीने प्राणथी पण वधार चहाता ज दिवस ह्वना पासेथी देशहितैप जाना स्वदेश उद्धार सबधी “ कल्पना ” सांभळी, ते दिवस म्हने अपार आनद थयो अमारकानी भूमिनु दर्शन थता कोलम्बसने ज आनन्द थयेलो त आनन्द आ आनन्द आगळ तुच्छ जेवो हतो दूरथी भूमि देखाता कोलम्बस बोली उठ्या हता “ भूमि हा ! भूमि हा ! (Land Ho ! Land Ho !) ’ आज हु पण मनमा ने मनमा बोली उठ्यो ‘ सुख भूमि आवी ! सुख भूमि आवी ! ’ स्वदेश अने स्वदेशन्

उद्धारनां साधन-ए बेज भाव-ए दिवसे म्हारा अंतरमां नवजीवन पाम्यां, ए ज दिवसथी मनमा ने मनमा म्हें आ नवा धर्मनी दीक्षा लीधी."

एकवार केटलाक साधुओने वहाणमां बेसाडी ग्रीसथी कॉन्स्टॉन्टीनोपल् जतो हतो ते साधुओना महंत इमाइल् बॅरॅल्ट पासेथी गॅरिबल्डीए विश्वप्रेमिकता अने स्वाधीनतानुं प्रकृत माहात्म्य जाण्युं. धार्मिक अने स्वाधीनताने माटे प्राण समर्पण करनार इमाइल् बॅरॅल्ट्नो उपदेश गॅरिबल्डीनो नसे नसमा उतरी गयो.

हवे नाविक जीवन गमे ? कॉन्स्टॉन्टीनोपल् आवता ज वहाणनी नोकरी छोडी दीधी ने मार्सेल्स् जवा निकळ्यो. मार्सेल्स् ए देशवटे निकळेला स्वदेशप्रेमी इटालीयनोनी आवास भूमि हतो. इटालीनी आ उद्धार रंगभूमिमा-ज्या गॅरिबल्डी भविष्यना सूत्रधारनो उत्तम भाग भजववानो छे-ते प्रकाण्ड रंगभूमिमा आज तेणे प्रथम प्रवेश कर्यो. ए काममा संपूर्ण उपयोगी थवा घडाय एटला माटे एने विधाताए अहीं मोकल्यो हतो. आत्मा पाथरवाने तत्पर, विपत्तिमा धैर्यवान् अने ज साहस बळथी मृत्युमुखमा हसता हसता पग मुकी शकाय ते साहसमा निपुण थवा विधाताए एन अहीं मोकल्यो हतो.

प्रकरण ३.

ई. स. १८३०-३२ सालमा युरोप अने इटालिनी अवस्था.

ई स १८३० ना जुलाई मासना विप्लव (Revolution) थी दशमा चार्ल्स राजा फ्रान्सना सिंहासन परथी पदभ्रष्ट थया ने साथ दश निकाल पण थया लुई फिलिप ड्युक ऑफ ओर्लीअन्स खाली पडेल सिंहासन पहडी बेठा राजा चार्ल्स पेली अपवित्र 'पवित्र सम्मिलनी' मा प्रधान नेता हतो, पण रहना पदभ्रष्ट थवाथी त मृत्यु तुल्य थइ गइ परन्तु ए विप्लवथी इटालीना अंतरमा जे आशा उदय पामी हती त फलीभूत थइ नहि तोपण इटालिअनोनी आशा एम निर्मूल थया छतां तओ निराश थया नाह ए समय नेपल्स राज्यमा चारकोल बनर (Charcoal Burner =अंगार दाहक) नामनो एक गुप्त सम्प्रदाय स्थपायो हतो जुल्मी राज तन्त्रना उच्छेद करवो ए आ सभानो गूढ अभिप्राय हतो एक बाजु प्रजाजन राजाओ तरफ विराग दर्शावता गया तमज बीजी बाजुए राजाओ क्रूर शासनथी ए विरागना मूल अंकुरोने कचडता गया आस्ट्रियन् शासन हाथे इटालीअण्ड आगळ चाल्या उमांते प्रिय दळना सभासद थवाना अपराध असंख्य लोक कदखानामा जइ पड्या स्पिलबर्ग अने बीजां नगरोना कद खानां भराइ गयां ए सर्व यमालय स्वरूप कदखानानां दु ख कथा सांभळीने पथर पण आगळी जाय ! आ जातीय दुःखोना कथाओ सांभळी सांभळीने

अने तेथी वळी वळीने गॅरिबल्डीनुं बाल्यजीवन खाख थइ गयुं. इ. स. १८३० नी सालना जुलाइ मासना विप्लवथी इटालीअनोने एक उत्तम शिक्षण मळ्युं. प्रजानी स्वतंत्रता अने हकनुं रक्षण करवानुं वचन आपवाथीज दशमो चार्ल्स फ्रान्सनी गादीए बेसवा पाम्यो हतो. ए स्वतंत्रता अने हकमां हस्तक्षेप कर्यो के तरत ज प्रजाए एने दूर कर्यो. गॅरिबल्डी अने तेना मतानुयायीओ विचारवा लाग्या के: " त्यारे इटाली, अत्याचारी अने प्रजानी स्वतन्त्रतापर तराप मारनार राजा सामे शामाटे न उठे ? " बीजी एक घटनाथी इटालीवासीओना अंतरमां आशाना झांखा कीरण देखायां. विये-नानी संधिथी बेल्जीअमने होलाण्ड साथे भेळवी देवामां आव्युं हतुं. आथी बेल्जीअमनी प्रजाना मर्मस्थळमां एक कारी घा लाग्यो. ए समयमां एक दिवसे बेल्जीअमनी राजधानी ब्रुसेल्सनगरनी एक नाटकशाळामां मॅसानिलो नामनुं एक नाटक भजववामा आव्युं. नाटक जोइने लोको एटला उन्मत्त थइ गया के नाटकशाळानी व्हार आवतां ज प्रजाजनो होलाण्डनी सत्ता विरुद्ध उभा थइ गया समस्त बेल्जीअम् होलाण्डनी सामे पळवारमा तैयार थइ गयु ने तेनो शासनदंड तोडी भुरा करी नाख्या, पछी ब्रुसेल्सनी गादीए सॅक्सिकोबर्गना लिओपोल्डने बेसाडी बेल्जीअमने स्वतंत्र कर्युं. इटाली-अनोए विचार्युं के, " त्यारे आपणे एम शा माट न करी शकीए ? "

परन्तु विधातानुं प्रसन्न मुख हजी इटाली तरफ वळ्युं नहोतुं. हजी ए इटालीना दुःख दिवसो पूरा थया न्होता. ऑस्ट्रियाना कठोर शासनथी दिवसे दिवसे इटालीनी जीवनशक्ति नाश पामवा लागी. केवळ पीडमन्ट् राज्य इटालीने कइक आशा आपतु हतु. इ स १८३१ मां अत्याचारी चार्ल्स् फेलिक्सना मृत्यु पछी कॅरिग्-न्यॅनोनो लोकतान्त्रिक युवराज

चार्लो आल्बर्ट सार्डिनिआना सिंहासन पर बेठो. चार्ल्स फेलिक्स् जीवतो हतो तेवारे ए सार्डिनिआनो राजप्रतिनिधि हतो अने प्रजाने घणा हक्को बक्ष्या हता, तेथी ज आज इटालीअनोए तेना भणी आशा भरी दृष्टि करी, परन्तु र्‍हेमनी ए आशा निष्फळ निवडी कारण के पिडमन्ट्ना सिंहासन पर ते स्थायी थयो तोपण आस्ट्रियाने घेर ए स्वार्थी राजा वेचायो.

आ बाजु नेपल्स् राज्यमा प्हेला फर्डिनन्ड्ना मुआ पछी त्हेनो पुत्र प्हेलो फ्रॅन्स्सिस् गादीए बेठो. त्हेना टुंका शासन पछी.इ स १८३० मा त्हेनो पुत्र फर्डिनन्ड नेपल्स्ना गादीए बेठो त्हेना अत्याचारथी नेपल्स् राज्य धूळधाणी थवा पड्यु प्रजा त्हेना दौरात्म्यथी एटली पीडावा लागी के तेओए त्हेनु नाम Tyrant (यथेच्छाचारी) पाड्यु त्हेनो पापनो घडो पूरो भराशे त्यार विधाता गॅरिबाल्डीने त्यां मोकलशे

आ भीषण अत्याचारना समयमां 'अंगार-दाहक (Charcoal-Burner)' सम्प्रदायनी पेठे 'संगति समाज (Consistorial society)' तेमज कॅथोलिक, प्रचारक अने रोमीय सम्मिलन (Catholic Apostalic and Roman Congrection)' नामक गुप्त समाजो स्थपाया

घोर अत्याचार अने यथेच्छाचाररुपी अन्धकारथी छवायेला दिवसोमां ए गुप्त समाजोए स्वदेशप्रीतिनी साची प्रकाश रेखाओ उत्पन्न करी, तो पण एमना गुप्त मन्त्रणा अने गुप्त कार्यक्रमे प्रजाजनोनो टेको न मळवाथी विशेष लाभ थयो नहि वळी ए समाजोना मंत्र प्रगट करी देनारने प्राणदंड विना बीजी शिक्षा ज न्होती ए भयथी घणा मनुष्यो त्हेमा भळवानु साहस करी शकता न्होता त्हेमा प्रवेश करती वखते जे शपथ लेवा पडता ते पण घणा कठोर हता आ बधा कारणथी ए सभाओ जातिय सजीवनीने माटे अयोग्य थई पडी.

आ संकटसमयमा 'नव्य इटाली' समाजनी स्थापना थइ. केलर्म अने जीम ए बेज अस्त्र आ समाजे धारण कर्या तेओने जे उचित लागे ते भाषण अने व्याख्यानद्वारा प्रकट करे पोलीस् अने गुप्त चरानो भय राख्या विना वैप्लविक (Revolutional) मतनो तेओ प्रचार करवा लाग्या प्रात स्मरणीय जोसेफ् मॅझिनी ए समाजनो अधिष्ठाता अने नेता हतो तेणे "नव्य इटाली" नामनु एक साप्ताहिक पत्र प्रकट करवा माड्यु ने तेमा अदम साहसिक्ताथी जोसभेर लोकतान्त्रिक मतनो प्रचार करवाने लेखो लखवा माड्या समस्त इटालीनी साथे चार्ल्स आल्वर्टनी पण आख तेना तरफ वळी कायदाना कराल ग्रासमा तेने सपडाववाने माटे तेनी पाछळ गुप्त चरो छोडवामा आव्या तेनी विरुद्ध कइ साबित थइ शक्यु नहि, तोपण देशनिकालना सजा फरमाववामा आवी हवे तेणे इग्लाना सव राजाओ विरुद्ध द्वादश रुद्रनु स्वरुप धारण कर्यु रोम नेपल्स् टस्कनी, लॉम्बर्डी, वेनेशिया पीडमन्ट्, पार्मा आदि क्षुद्र राज्याने तोडी एक साधारण तन्त्र नाचे लवाने आणवा—एज हवे मॅझिनीना जावननो सा ना थइ पडा

प्रकरण ४.

मॅट्झिनी साथे गॅरिबल्डीनो मेळाप, त्हेनु "नव्य इटाली" मां दाखल थवु, सार्डिनियानी सेनामां दाखल थवु, विश्वासघात, त्यांथी मुक्ति, गुप्त वेशे मार्सेल्स् तरफ पलायन, वहाणमां मेट्नु पद मळवु, ट्युनिस्ना बेने त्यां नोकासैन्यमां रहेवु, नोकरी छोडी पाछु मार्सेल्स् आववु, कॉलेराना दवाखानामां सारवार करवा रहेवु, रीयोजानेरो तरफ प्रयाण.

देशनिकाल थया पछी मॅट्झिनी फ्रान्स्मा आवला मार्सेल्स् बंदरे जइ रह्या ए आश्रममा अनेक दशहितैषीओए आवी तेना दीक्षा लीधा ए'नु नाम समस्त इटालीमां गाजी रह्यु

गॅरिबल्डी पण त्हेना नामनी गर्जनाथी आकर्षाइ त्हेना आश्रमे आवी उभो मॅट्झिनीनी एकाग्रता, चिन्ताशीलता अने उत्तेजित वाक्योथी माह पामी त्हेनो मंत्र शिष्य बन्यो, अने गुरु समक्ष प्रतिज्ञा करी के इटालीना साधारण तंत्र माटे हु आत्मसमर्पण करीश आजसुधी कइ थयु नहि ए चिन्ताथी साधारण तन्त्रना ए अचल गुरुए अंतरमा खेद कर्या नहि कारण के ते जाणतो ज हता के लोकतान्त्रिक दळनी अग्नि सळगावानी सामग्री चारे बाजुए तैयार ज छे मात्र ते एकठी करीने चिणगारी चाँपवानी ज वार छ एटलु थाय एटले समस्त इटालीमां एक केर दावानळ सळगी उठ

जन्मः २२ जुन·१८०५.] मॅट्झिनि. [मृत्युः १० मार्च १८७२.

त्हेणे गॅरिबल्डीनी रग पारखी ने आ महत्तावाळु कार्य त्हेने सोंप्युं साधारण तन्त्र प्रति जेणे जेणे सहानुभूति बतावी हती ते सर्व देशाभिमानीओने प्राण-दंडनी शिक्षा करवामा आवी हती, आ सर्व हत्याओनु वेर लेवा मॅझिनीए आ नवा आवेला शिष्यने आज्ञा करी. मॅझिनीए डाम्बुयाळी, टोश, मिलिओ, गॅवेल्ली आदिने मार्सेल्सथी " नव्य इटाली "ना केट पत्रना केटलाक अंको मोकल्या हता. तेओए ए अंको वाच्या छे, एवो आरोप मूकी त्हेमने गोळीब्हार कर्या आ सर्व जातिहत्या करनारोना दुष्कृति शान्त थाय ए विधि आचरवानु काम पण मॅझिनीए गॅरिबल्डीने सोंप्यु. गॅरिबल्डीए ' तथास्तु ' कही गुरु समक्ष त्हेनी आज्ञा माथे चढावी

म्होटी म्होटी घटनाओ म्होटा म्होटा लोक ज प्रस्तुत करी शके बुद्ध, शंकर, क्राइस्ट्, महमद, ल्युथर, क्रॉम्वेल्, शिवाजी, वॉशिंग्टन्, नॅपोलियन्, दयानंद आदि सर्व महात्मा समयना फळ रुपे हता उपर उपरथी जोता एम लागे छे के तेओ समयना उपयोगी काया करवा जन्म्या हता, पण वस्तुत तेम नथी, समय ज पोताना कार्य करवा त्हेमने उपजावी काढे छे. वळी उपरथी जोता एम पण लागे छे के तेओए ज ते काळनी सर्व घटना योजी काढी छे पण तेम नथी, दुष्टोनु दमन करनार कृपाळु सर्वनियन्ता ईश्वरनी गूढ रचनाथी सर्व सामग्री तैयार थाय छे त्यारेज आवा पुरुषोनो अवतार थाय छे. ए पुरुषो एवा ज समयमा अवतार ले छे के तेओमा रहेला शक्ति, साहस अने प्रभावना बीज परिपुष्ट थया विना रहे ज नहि. ए महाबीज ए महापुरुषोमा होय ए वात खरी, पण अनुकूल ताप, जळ अने वायु विना ए महाबीज फुटी शके नहि अने अनुकूळ घटनाने ज ताप, जळ ने वायु कहीए छीए मॅझिनी अने गॅरिबल्डीना अतरमा ए महाबीज रोपायला हता ए वात खरी पण त्हेमना चारे बाजुए एवी घटनाओ

गोठवाई गइ न होत तो ए बीज फुटत नहि. मॅझिनी इटालीना विप्लवने माटे उइकरणी करनार हतो, गॅरिबल्डी ते कार्य पूर्ण करनार हतो. एक जण भावस्रोतनो नेता, बीजो कार्यस्रोतनो नेता, गुरु शिष्य पोतपोताना काममा संपूर्ण हता परम कृपालु परमेश्वरे इटालीना उद्धार अर्थ बे जणने बे जातना बीज रोपी मोकल्या हता मॅझिनिए विप्लवने माटे जो इटालीयनोने उश्केरी मुक्या न हत तो गॅरिबाल्डी कंइ करी शकत नहि, गॅरिबल्डीए ए सर्व उश्केरणीने कार्यना रूपमा न आणी हत तो इटालीनो उद्धार थात नहि. इटालना संजीवन कार्यमा बन्न सरखा उपयोगी हता बने आत्मसमर्पणना विषयमा समान दृष्टान्त रूप हता तथाज आज भारतयुवक पोताचु मस्तक आ युगल मूर्तिना चरणमा नमावे छे जे समये गुरु शिष्यनो प्रथम मेळाप थयो ते समये प्रिन्स आल्बर्टने सार्डीयाने सिंहासने बेठा मात्र एक वर्ष थयु हतु ' नव्य इटालीक ' समाजे त्हेन वैप्लविक दळनो नेता थइ पोताना बावटामा ' एकता, स्वाधीनता अने स्वातंत्र्य ' ए त्रण मनबीज लखवानु अने इटाली-यनोने विदेशीओनी पीडामार्थी छोडाववानु सूचव्यु परन्तु दुर्बळ हृदयनो आल्बर्ट ए वातनी हा पाडी शक्यो नहि आ वी अनुकूळ सामग्रीनो ते भोग करी शक्यो नहि. ए यश त्हेना पुत्र व्हेला विक्टर् इमॅन्युएल्न माटे ज संचित थया हतो.

वैप्लविक दलनो नता ता न थयो पण उल्टुं ए लोकोनो अंकुर कचरी नाखवा तैयार थइ गयो, एवो ए आल्बर्ट दुष्ट हतो प्रथम जणावी ज गया छीए के ' नव्य इटाली ' पत्रिका वाचवाना ज अपराध माटे त्हेणे केटलाक निरपराधी मनुष्यान गोळी व्हार करी मारी नाख्या हता. आथर पण भयकर काय करवाने त्हेणे पाछु फरी जोयु नथी. ' नव्य इटाली ' ना

डेको पथारी अथवा घरना कोइ पण भागमां मळी आववाना ज आरोपथी ए दुष्ट घणाने मारी नाख्या. न्यायमंदिरोनां पवित्र वारणां भीडी देवामां आव्यां. एक हलका पोलीसना सिपाइनी अथवा मोचाराय गुप्तचरनी वात सांभळीने ज कोइ पण प्रमाण विना प्रजाजनोने कुंदवा मांड्या. प्रजाजनोनां निरपराधी होवानां पण प्रमाणो सांभळ्यां नहि. न्यायने नामे एटली बधी नरहत्याओ थवा लागी के आल्बर्टनी विरुद्ध विश्वजनीन घृण्य अने क्रोध सळगी उठ्यां.

आल्बर्टे जोयुं के मॅट्झिनि मार्सेल्समां होवाथी तेना कबजामां आववानो नहि, त्यारे फ्रान्सना राजा फिलिपने शरणे गयो. फ्रेन्च गवर्नमेन्टनां आज्ञाथी मॅट्झिनीने मार्सेल्स छोडवुं पडयुं. त्यांथी ते स्वीट्झर्लेण्डना जीनिवा नगरमां जइ रह्यो अने त्यांथी वैप्लविक दळने पीड्मन्ट राज्यनो अंत आणवानो उपदेश करवा लाग्यो.

एवुं नक्की करवामां आव्युं के त्रण सैन्यो त्रण बाजुएथी पीड्मन्टपर च्हडाइ करवी. एक सेवॉय तरफ थइने, बीजाए सेन्ट् जुलीयन् तरफ थइने अने त्रीजाए जीनिवा तरफ थइने जवुं. गॅरिबल्डीए सार्डिनियाना नौकासन्यमां दाखल थइ तेमां वैप्लविक बीज रोपवां एम ठर्युं. गॅरिबल्डी आत्मजीवनमां ए'नुं आ प्रमाणे वर्णन करे छे:—

"हुं सार्डिनियाना युरिबाइस् नामना वहाणमां प्रथम पंक्तिना खलासी रुपे दाखल थयो ने बीजा खलासीओना अंतरमां रात्रि दिवस विप्लवना बीज रोपवा लाग्यो हुं ते कार्यमां संपूर्ण रुपे फतेह पण पाम्यो. जाहाजना सर्वे खलासीओ म्हारी साथे विप्लवसागरमां पडतुं मुकवा तैयार थया. ए'वो बंदोबस्त करवामां आव्यो के जो विप्लव आरंभाय तो बधां वहाण एकदम ते लोकोने सोंपी देवां."

वहाणना खलासीओने स्वतन्त्रताना मतनी दीक्षा आपी दीधी तैयारीओ करावा गॅरिबल्डी जीनोआ तरफ चाल्यो प्लेछ् सार्डीना नामना नगरमां पीडमन्ट् राज्यनुं जे सैन्य हतुं, त्हेनी साथे मळी जइ एवुं ठरावयुं हतुं, के ते सैन्ये वारिक् पर वैप्लविक सैन्यना वावटो चढावयो अने ते नगरना लोकोए राज्य विरुद्ध बंड उठाववु. पण त्यां जता एवुं एक पण लक्षण जणातुं नहि के जेथी गॅरिबल्डीने उत्तेजन मळे वळी राजकीय लश्करनो टुकडीओ एके एके वारिक् नगरमां दाखल थइ गॅरिबल्डीए जाण्युं के अहीं कइ वळे एम नथी, वळी पकडाइ जवानो संभव पण आवी पडशे आम विपत्तिमां आवा पड्याथी ते एक फळ वेचनार बाइनी दुकाने गयो ते बाइने समजावी अंदरना खंडमां लेइ गयो ने सर्व हकीकत कही स्त्रीसुलभ कोमळहृदयनाने वश थइ दुःख व्होरवानी बीके पण त्हेने संताडी राख्यो अंधारु थता ते धरमांथी खेडुतनो वेश लेइ गॅरिबल्डी निकळी नाठो. आजथी एनुं अनियमित भ्रमण, अनियमित श्रम अने अनिश्चित खावापीवानु जीवन शरु थयु जे कष्ट अने यन्त्रणाथी दीक्षित थइ देशना उद्धार कार्यनो ए नेता थयो, ते बधां कष्ट आजथी त्हेना अंगना वस्त्र थइ पड्या

कोइ विश्वासघातकनी सहायताथी पीड्मन्ट् राज्यने सर्व हकीकत मळी गइ अने मॅझिनीनी सर्व योजना निष्फळ गइ स्वीझर्लान्डथी आवी जे लश्कर जीनिवा सरोवरनी पार उतर्युं हतुं ते लश्करने जीनिवा राज्ये अटकाव्युं ‘ पवित्र संमिलने ’ विक्टर् इमॅन्युअॅल्ने पीड्मन्ट्ना सिंहासन पर बेसाड्यो हतो, त्हेनी विरुद्ध युद्ध करवा जीनिवाना राज्यमां सेना एकठी थाय ने विना आपत्तिए जीनिवा गवर्नमेन्ट ते सेनाने पोताना राज्यमां थइने जवा दे, तो समस्त युरोपियन् राज्यो जीनिवा राज्यना खबर लेइ ले ए भये ते राज्ये विप्लवकारी सेनाने अटकावी.

जे सैन्य लइने सेनापति रामरिन् सेन्ट् जुलियानी तरफ आववानो संकल्प करतो हतो, ते सैन्य सेनापतिना ज विश्वासघातथी विखराइ गयु. एम सिद्ध थयु छे के सेनापति रामरिने शत्रु पासेथी लांच लेइ पोतानुं सैन्य विखेरी नाखवानु वचन आप्युं हतुं मेट्झिनी एज सैन्यनी साथे हतो. सेनापतिना विश्वासघातनी खबर साभळीने ते मृत्युवत् थइ गयो. ए वखते ए तावथी बेहोश थइ गयो हतो पण दशप्रीतिथी उश्केराइ एवी अवस्थामा पण ते अम्यान मुखे पगे चालीने मुसाफरी करतो हतो. सेनापतिए पोतानी सेनाने रजा आपी साभळीने ते तरत ज मूर्छित थइ पड्यो. त्हेना मित्रोए ए अवस्थामा ज त्हेने जीनोआ मोकली दीधो. त्या जीवन निर्भय नथी एम जाणीने ते जरा ठीक थता स्विट्झर्लेन्डमा पलायन करी गयो.

जे सैन्य सेवॉय् तरफ थइने आवतु हतु त्हेने सार्डिनियन् सेनाए अटकाव्यु ए सन्यमा त्रण जण विप्लवन माटे प्राण समर्पण करे एवा देशहितैषी नर हता. सार्डिनियन् गवर्नमेन्टे त्हेमाना बे जणने पकडी ब्हाव्या ने गोळी व्हार कर्या. वळी गॅरिबल्डी अने मॅट्झिनी विरुद्ध पण प्राण दडनी शिक्षा फरमावी आम आ विप्लवनो अत आव्यो.

मॅरिटाइम पर्वतमा सताता सताता नाइस् तरफ चाल्यो. दिवसे कोइ निर्जन स्थानमा सताइ रहे अने रात्रिए ध्रुव तारानी सहायताथी लक्ष्य स्थान तरफ नजर राखी चाले त्हेनी सहनशक्तिनी अनेक रीते परीक्षा थवा लागी. एस्टार गिरिमालानी दुर्गम गुहाओ अने विकट मार्गोए थइन दश दिवस सुधी अति कठोर प्रवास करवो पड्यो. दश दिवसना ए प्रवास पछी ते नाइस् नगरमा पोतानी माताने घेर आवी प्होंच्यो. त्या एक बे दिवस संताइ रही थाक खाधा पछी बे विश्वासु मित्रोने लेइने मार्सेल्स् तरफ जवा निकळ्यो. वार् (Var) नदीने तीरे आवी प्होंचता जणायु के वर्षा.

दधी नदी वे काठ थइ छ गॅरिवल्डानु निर्भय हृदय अन दृढ हा । कोइना बीक राग गम न्हाता ए हृदय अन हाथपर वधा आधार राखा पन्ना मित्रानी रजा ल्इ ए टुसरर नदामा परतु मन्यु निर्भय मात्रमा नदा ए'न सार्दिनि नियर् राज्यना न्हार मैची गइ

शत्रना न्नासमाथा पाताने मुक्त माना नदी कांठाना प्रान्त् राज्यना मामाग्क्षरापर विश्राम रान्यो ने विना थचकाय पातानी खरी हकाकत कही दाधी पण तथा विश्रागन याग्य न्हाना ए स्थान ज तहन कद करा ल्धा न व री रप डॅंगइग्नान (Diagu ʒu ui) माकर्ल दाथो ला दने एक वान्डामा खाधी घाल्या ए कार्डमां जमीनथी सात आठ हाथ उच एक वा'रा हता अन ए या री सम्मग्न एक वाग हना वागनी श भा निहा ळवान न्हान गॅरिवल्नी वा री पास आवी उभा न पलायन करा नशाना लाग शाधवा लाग्या प्हरग रनी आख भलावी न्फ दतान वागमा धकडा माया न त्यां री ल्टी पवतामा पनी गग प्हरगार तेना पलायनना खबर नाग त प्हला ता त क्याना क्यां य निकळ्या गया रात्र ताराआ एन माग दखाडना न दिवसे ज्ञा ना एनु रक्षण करती हव मागल्न भणी तण चाल्वा माड्यु

कोटडीमाथा नाशा न्युथा एन वाज दिवस सध्याकाळ गारवल्डा एक गामन्मा गयो भरवनरसथा व्याकळ थइन गामडाना मुखा पास खावानु माग्यु मुखाए सारा सारा पदार्थो खाना पावान माट आप्या गरम डाना लोक भला हाय छ ए विश्वासथी फरी न्हण पातानी हकाकन जणाव वाना भूल करी मखीए पानाना अतिथिन स्पष्ट शब्दा वड कहा दाधु क तहमन पकड्व नो अहणाज हुकूम आव्यो छ गरिवल्न ए ए शब्दो ठ्न पदे साभळ्या क्या न निर्भय चित्त गाजन कथा कर्यु मात्र वचमो एक वार पटलु न्ल्या क, ' पकडवाना हुकम ता खाधा पछा हशा ।

वाळु करीने गामना लोक मुखीना आंगणामां एकठा थया. कोई तमाकु खावा लाग्या, कोई राजनीति संबंधे तर्क वितर्क करवा लाग्या, कोई कई रमत रमवा लाग्या ने कोई कोई दारु पीने मुखीनी मिथ्या प्रशंसा करवा लाग्या. बधा पोतपोताना काममां एवा तो चकचुर थइ गया के गॅरिबल्डीने पकडवानो हुकम आपवामां ढील करवी पडी तोपण मुखीनी आंख तो नवा आवेला इटालीयन् अतिथिने मुकी बीजे क्यां य जती नहि. न्याथी पाणीनुं मूल्य आप्या विना नाशी जशे तो पचात थशे एम जाणी ते नजर राख्या करतो हतो. गॅरिबल्डी ह्हेनो मर्म जाणी गयो ने गजवामाथी एक महोर कुहाडी मुखीना हाथमा मुकी दीधी. मुखीनु चित्त आथी शान्त थइ गयु तोपण ह्हेने केद पकडवानो इरादो ह्हेणे त्यजी दीधो नहि.

परन्तु गॅरिबल्डी कशाथी डरे एवो न्होतो. पासे बेठेला जुवानीआने स्वदेशप्रीतिना मन्त्रथी मोह पमाडी पोताना पक्षमा खेंची लेवानो ह्हेणे निश्चय कर्यो. एक जण गातो हतो, ते गाइ रह्या पछी गॅरिबल्डीए मधुर कंठे तान लय साथे स्वदेशप्रीतिने उत्तेजित करे एवुं एक गीत गावा माड्यु, ताकेलु तीर पक्षीना हृदयमा सज्जड चोंट्यु ए गीतना भावथी जुवानीआ स्तब्ध थइ गया, बधानां हृदय मीणनी पेठे ओगळी गया. गॅरिबल्डीनी उन्मादपूर्ण मूर्छना अने द्रवीभूत करी नाखे एवी स्वरलहरीथी मत्थर पण ओगळी जाय. श्रोतृमडळी गॅरिबल्डी आगळ हारी गई बधा एक ताने बोली उठ्या: "घणु जीवो फ्रान्स् ! (Vive le France !) –घणु जीवो इटाली ! (Vive le Italia !)" आनन्दध्वनिथी गगन गाजी उठ्यु. आम अति उत्साहमा आखी रात जणाइ नहि. गॅरिबल्डीने केद करवानी वात तो बिचारो मुखी कुहाडी ज शक्यो नहि. प्रभात थतां केटलाक माइल सुधी ए देशहितैषीने

बधा वळाववा गया ने " ईश्वर त्हमारुं कल्याण करो ! " एवो अंतरनो आ-शीर्वाद आपी पाछा वळ्या

जीनिवाथी नीकळ्या पछी विश दिवसे मार्सेल्स् नगरमां सहीसलामत आवी पहोंच्या अने बधुभगिनीने उतर्या मेळ्यो ए स्थळे ते पेइन् नाम धारण करी कन्माक मास रह्या, पछी युरायन् नामना वहाणनुं मेट पद प्राप्त करी त्रण चार आइरसाना मुसाफरी करी आव्यो त्यार पछी ट्युनिसना बेनी नोकामां नोकर रह्या आ ठेकाणे त्हेने जलयुद्धमां उपयोगी थइ पडे एवुं शिक्षण मळ्युं बेना नौकासैन्यने माटे मार्सेल्समां एक वहाण तैयार थतुं हतुं त्हेमां बेसी ए ट्युनिस तरफ चाल्या पण थोडा वखतमां समजायुं के बेनी नोकरी तो एक प्रकारनी गुलामगिरि छे ए समज पडतां ज वहाणने गाउ लेटा बंदर राखीने उतरी पड्या ने एक तुर्की वहाणमां बेसी मार्सेल्स् आवी उभा

मार्सेल्समां आवी जुवे छे तो त्यां कॉलेरा पुष्कळ जोरथी फाटी निकळ्यो छे वणज व्यापार बधुं बंध थइ गयुं छे साधनवाळा आजुबा जुना गामडामां नाशी जई ए भयंकर रोगमांथी बचवाना प्रयत्न करता हता वैद्यो याजको अने दया-धर्म-भगिनीओ परोपकार-व्रतनुं पालन करवा रस्ताओमां रखडे छे दीन दुःखनी असहाय कष्टजनक अवस्था जोइ वीरवल्लभनुं हृदय चीराइ गयुं ने कॉलेरानां दवाखानामां विना पगार दर्दीओनी सेवाशुश्रूषा करवा रह्या त्यां रहीने रोगीओनी सेवा करवा लाग्या ने त्हेमने आश्वासन आपी त्हेमनां दुःख ओछां करवा लाग्या हेनी साधुतानी सत्ता हसनी अने सहनशक्तिनी प्रशंसा पणी भगिनीयो पण करवा लागी

कॉलेरा बंध थया पछी त्हेणे नवा महाद्वीप तरफ जवाना विचार कर्या त्हेण जातुं ७ दरोहितैपा द् इटालीना उद्धारनुं कार्य बंध रह्युं छे

અને હાથ લેહેના એકલાથી બંઈ કરી શકાય એવી આશા નથી તે સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિથી જોઇ શક્યો કે ઇટાલીઅના લાવા વખત સુધી આમ ઉંઘ્યા કરશે નહિ–એક દહાડો જાગશે જ જાગશે, ને તે દિવસે નેતાઓના તાગ પડશે. ગૅરિબલ્ડીને દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે ઇશ્વરે મ્હને ઇટાલીનો ઉદ્ધાર કરવા નેતા તરીકે મોકલ્યો છે, ત્યારે નેતાને ઉપયોગી જે જે ગુણોનો મ્હારામાં અભાવ હોય તે અમેરિકા ખંડમાં જઇ પ્રાપ્ત કરવા એવો ત્હેણે નિશ્ચય કર્યો

એ હેતુથી નૌટાનિયર (Nantonier) નામના વહાણમાં બેશી તે દક્ષિણ અમેરિકામાં આવેલા રિઓ દા જાનેરો તરફ ચાલ્યો ત્યાં જઇ જોયુ તો બ્રાઝિલ્ સામ્રાજ્ય સાથે સમીપમાં આવેલુ રિઓ ગ્રૅન્ડીનુ સાધારણતન્ત્ર રાજ્ય સંગ્રામ ચલાવે છે અસ્ત્રવિદ્યા અને નેતૃત્વ કાર્યમાં કુશળતા મેળવી શકાય છે એમ જોઇ, ત્હેણે બ્રાઝિલ્ સામ્રાજ્યના યથેચ્છાચારમાંથી ન્હાના સાધારણતન્ત્રને મુક્ત કરવા કેડ બાંધી.

प्रकरण

रोसेटीनो मेळाप रिओ ग्रेन्डीना साधारण-तन्त्रनु पक्ष समर्थन, जलयुद्धमा भाग लेवा वहाणन पकडवु माटे डोनेडो बंदर उतरवु त्हेन पकडवाना हुकम, पलायन जळमार्गे ल्गुना सुधी जवु आहारसामग्री माटे उतरवु पम्पासनु चोगान स्त्री कवि आहार सामग्रानी प्राप्ति; एक अद्भुत जलयात्रा, युद्धमां घवावु

गॅरवल्डी सहीसलामत रिओ दो जानेरो (Rio de gameiro) आवा प्होच्या इटलीमाथी देशनिकाल थएला अनेक मनुष्यो साथ त्हेन मैत्री थइ त्हेना आ मित्रोमा रोसेटी मरव्य हता स्वदेशी तेमज विदेशीना गुला माना बन्ध तोडवा एने एना जीवननु काम हतु. गॅरवल्डीना हृदय साथ एनु हृदय मळी गयु शु रणक्षेत्रमा के शु कार्यक्षेत्रमा, सर्वत्र ते गॅरिबल्डीना सहाय बन्या

ते समय ब्राझिल साम्राज्य माथे रिओ ग्रान्डना साधारण-तन्त्रन विग्रह चालतो हतो ए साधारण तन्त्रना प्रमुख गजल अने उपप्रमुख झॅम्बकाना सेन्ट ग्रीन् नाम गढमां कैदी थइ पड्या हता रिओ ग्रान्ड पूर्वे ब्राझिलना साम्राज्यमा गणातु हत गजेल ए साम्राज्यना अत्याचार सामे उठ्यो न तथा क्रोध भराइ नानकडो साधारण तन्त्र कचडी मारवा ब्राझिले वड मार्थी गजलन अने झम्बकान पकडी न्हइ बन्दी कर्या न निष्ठुरताना परा

लुटायाथी अने आत्मसमर्पण करवानुं आवुं म्हारा जोईने वहाणवाळा तो स्तब्ध ज थइ गया. एक पोर्चुगीझ् व्यापारी आ लोकोने चाचाया समज्यो, ने पोताना छुटकारा बदल रत्ननी एक पेटी गॅरिबल्डीने आपवा लाग्यो. पण गॅरिबल्डी रत्ननो भिखारी न्होतो त्हेणे ए कपता पोर्चुगीझने आश्वासन आप्युं ने जणाव्युं के त्हमारा रत्नो अने प्राणने कोइ इजा नहि कर

गॅरिबल्डी मॅझ्झिनी परथी पेला म्होटा वहाण पर गया, अने युद्धना तेमज आहारना जे जे पदार्थो मळ्या ते एकठा करी लीधा पछी वहाणने दक्षिण तरफ हंकार्युं. आ कृतकार्यताथी गॅरिबल्डीना सहचरो अत्यंत खुशी थया, अने साहस करवाने वेवडा उत्तेजाया तेओए प्रफुल्ल मन वहाण हंकारवा मांड्युं जतां वखते मॅझ्झिनीने पाणीमां डुबाडी दवामां आव्युं थोडे दूर गया पछी वहाणमांना व्यापारी लोकोने त्हेमनी मालमता साथे एक मछवामां बेसाडी किनारा तरफ रवाने करी दीधा कृतज्ञताना चिह्न रूप पांच नीग्रो गुलामने गॅरिबल्डीए तेओ पासेथी स्वीकार्या, बीजुं कइ लीधुं नहि.

गॅरिबल्डी अने त्हेना मित्रो उरुग्वाय् (Uruguav) राज्यमां आवेला माल्डोनाडो बंदरे गहागलामन आवी प्होंच्या साधारण तमना लोके त्हेमना उत्साहथी आदरसत्कार करी पधावी लीधा लोकोनी पासे पवना न ए राज्यनी राजधानी मॉन्टी विडिओ (Monti Video) नगर तारु चाल्यो राज्यना प्रमुख ओरायबे लोकोनी म्होटु चांचानुं वहाण पकड्यानी हकीकत साभळी, गॅरिबल्डीने अने त्हेना साथीओने पकडवानो हुकम काढ्यो परंतु माल्डोनाडोनो सेनापति गॅरिबल्डीना साहसथी संतुष्ट थयो हतो ने त्यांथी गॅरिबल्डीने त्हेणे चेतावी दीधो

एवामां गॅरिबल्डीए बंदरमां ज एक व्यापारीने कॉफी वेचीने नाणां पण म्हावी पाडी तेथी गॅरिबल्डीने पकडवानो हुकम थयो छ एवुं सांभळ्यां

पैसा आपवानी वात उडाववा माडी. पण गॅरिबल्डी एथी ए वधारे पाणी निकळ्यो अधारी रात्रे ठानोमानो भरेली पिस्तोल लइने व्यापारीने घेर गयो. व्यापारीए युक्ति करो पकडवानो हुकम थयो छे ते समळावी र्‍हेने नाशी जवानी सलाह आपवा मडी गयो, पण गॅरिबल्डी तो निर्भय चित्त बोल्यो के "म्हेलो कॉफीना पैसा लेइश पछी जइश," एम कही व्यापारीनी छाती उपर पिस्तालनु म्होँ धर्यु ने मात्र ए ज शब्दो बोल्या. "म्हारा पेसा आप"

गॅरिबल्डीना ए शब्दोथी अने र्‍हेनी उग्र मूर्तिथी व्यापारी समजी गयो के पैसा ता आपवा पडश, तेथी अते कॉफीनु मूल्य–बे हजार रुपया गॅरिबल्डीना वहाण पर मोकली दीधा त्यार पछी रॉसेटीने शोधवा गॅरिबल्डीए पोतानु वहाण प्लॅटा नदीमा हकार्यु मार्गमा एक स्थळे वहाण डूबता सहजमा बचा गयु ते विपत्तिमाथी बच्या पछा जेसस् मेरिया नामना स्थळे वहाणने लागर्यु न त्या रोसेटानो तपास करवा निश्चय कर्यो आ वखते वहाणमानी खावानी सर्व सामग्री खुटी गइ हती तथा पण वहाण लागरवु पड्यु हतु वहाणनो ओली–बोट् पेला व्यापारीआने आपा दाधो हतो तेथी हवे काठे जवानु कइ साधन म्होतु चार खाला पाप साथे टेवलना चार पाया बाधी दाधा ने ते पर बेशा समुद्रमा चाल्या साथे मोगस नामना एक सोबतीने लीधा हतो आ अद्भुत मछवो समुद्रपर नृत्य करता करतो किनारे आव्यो. मोरीस्ने मछवानु रक्षण करवानु सोंपा दूर देखाता एक घर तरफ गॅरिबल्डी चालतो थयो.

सामे पम्पास् नाम एक विशाल चोगान देखी गॅरिबल्डी विस्मय पाम्यो ने र्‍हेनामा प्रशसाना भाव उत्पन्न थया चारे बाजुए लावे सुधी रमणीय फूल फूल्या शोभतु चागान जाणे प्रकृतिए स्वहस्ते लखी मुकेलु रमणीय

वहाणने ते टेवल पासे लइ जवुं पड्यु. वहाणमांना माणसो एटला वधा भुख्या थइ गया हता के गॅरिवल्डीनी चतुराइनो आभार पण गोमास खाइ लीधा पछी ज मान्यो.

वहाणनी गति प्रथमनी पेठे ज अनिश्चित रही. क्यां जइए तो बन्धुवर रोसेटी मळे ए प्रश्ननो निकाल गॅरिवल्डी व्हाही शक्यो नहि एवुं कोइ मर्की स्थान न्होतु के ज्यां गयाथी ते बन्धुने जोई शकाय. आम अनिश्चित भावनाथी गॅरिवल्डी व्याकुल थइ गयो ने शुं करवु ते सुझ्युं नहि. थोडो वखत विचार कर्या पछी तेणे वहाणने सेन्ट् ड्रेगरियो नामना किल्ला तरफ हकारवानो हुकम कर्यो. ए किल्लो त्यांथी छ माइल दूर हतो वहाण किल्ला पासे आव्यु तेवामां सामेथी बे वहाण आवता जणाया; ए वहाण ग्नासीलूना छे एवी शकाथी गॅरिवल्डीए सज्ज थवानी वधाने आज्ञा करी दीधी हती. वहाण पासे आवता त्हेना सहचरोए आत्मसमर्पण करवा देवानी अनुज्ञा मागी, त्हेना उत्तरमा त्हेण हथियार पकडवानी (To arms) आज्ञा करी. साथे साथे ज शढ छोडी नाखवानी पण आज्ञा करी. पाछळथी शत्रुओए तोपनो मारो चलाव्यो गॅरिवल्डीना वहाणनो सुकानी गोळी वागवाथी मार्यो गयो ज्ञात मारीने जगाडेला सिंहनी पेठे गॅरिवल्डी गर्जी उठयो. विश्वासु सहचरना मरणथी त्हेनु हृदय विंधाइ गयु त्हेनी नसोमां लोहीने बदले विजळी वहेवा लागी ने ते विजळी त्हेना मित्रोनी नसोमा गइ. एक एक जणमा दश दश जणनु बळ आव्युं. गॅरिवल्डीनी तोपमांथी भीषण अग्निगोळा छूटवा लाग्या सुकानी वगर वहाण आमतेम फर्या करतुं हतुं, तोपण तोपनो मारो सज्जड चालतो हतो. शत्रुओ त्हेना करता त्रण गणा हता, तोपण तेओ गॅरिवल्डीना भयंकर वहाण पासे आववाने हिंमत करी शक्या नहि. वहाण आमतेम रखडतु हतुं तेथी

गॅरिबाल्डीए जाते सुकान पकड्यु एटलामा एक गोळो आव्यो ने तेनी गरदन तथा कानने भेदी चाल्या गया तरत ज गॅरिबाल्डी मुर्च्छित थई तुतक पर पड्यो

अर्धा कलाकमा ए युद्ध पूरु थई रह्यु. शत्रुओ त्रण गणा होवा छता इटालीयन् वीरोना मारा आगळ फावी शक्या नहि ने वहाण पाछा फरवी नसाय तेम नाठा मुर्च्छित थइ पडेला सेनापतिने लेइ तेना मित्रो आगळ चाल्या हवे जाइए ते देशहितैषीओनु नाम देवानी हिंमत करी नहि एक कलाक पछी गॅरिबाल्डीने भान आव्यु, पण त्यांही अतिशय वहेली जवाथी शरीर एटलु बधु निर्बळ थइ गयु हतु के तेनामां बोलवानी शक्ति रही नहोती तेनु जीवन मरण साथ युद्ध करे छे ए तेना मित्रो जाणी शक्या तेओ जाणता हता के गॅरिबाल्डी मृत्यु पामे तो निश्चय तेओ शत्रुना हाथे पकडाय ने तोपने म्होंए देवाय तेओ सौ गॅरिबाल्डीने दिलगीर वळी वेग न तेनी आज्ञानी वाट जोवा लाग्या परंतु गॅरिबाल्डीमां बोलवानी शक्ति न्होती, मात्र नकशामा आंगळीवडे सेंटा फे (Santa Fe) नामनु स्थान देखाड्यु अने वहाणने त्यां लइ जवानी इशारत करी नाविकोए वहाणने ते दिशा तरफ हंकार्यु त्यां जइने तो विश्राम मळशे एम विचारी गॅरिबाल्डीए त्यां जवा आज्ञा करी हती

सांभळी आव्यु. त्हेनुं प्राकृतिक महत्व अने सौन्दर्य, त्हेनो द्राक्षना वेलाओथी ढंकायेली पर्वतमाळा अने रमणीय गुहाओ ए सर्व त्हेना चित्तपट पर अकाया! हवे फरी ए जन्मभूमिनु दर्शन थशे के नहि ए विचारथी त्हेनु चित्त विराद्द थयुं ने गाल पर चोधार आंसु वहवा लाग्या.

प्रकरण ६.

ग्वालेगेमां पेद पक्डावु नासवु ने फरी पक्डावु, विविध प्रकारना दुःख केदखानु केदखानामाथी छुटवु मॉन्टी विडियो जवु त्यार्थी रिओ ग्रॅन्डी जवुं लॅगुइन् लॉस् पॅटॉसनु युद्ध. गॅरिलानायक कर्नल् मारिगो साथनु भीषण युद्ध स्नेह कथा वे वहाण बनाववा, सेन्ट कॅथेराइन् तरफ युद्धयात्राए जवु वहाणनु डुबवु किनारे निकळी ग्वीलीआ नगरने सर करवु.

आगणास दिवसना जळयात्रा पछा त्हेमनु वहाण ग्वालेगे (Gvalegay) बदरे आवी प्होंच्यु वहाण बदरे प्होच्यु त पूर्वे गॅरिबाल्डीना विश्वासु मित्र लुइ कार्सॅानियाए दूरथी आवता एक वहाणने जायु साङ्केतिक चिन्ह कर्या त वहाण तआए पासे आव्यु

त वहाणना नायक मॅहन् (Mahan) नगरनो रहीश हता त्हेण दर्शाहितैषा दखन पुष्कळ खाराक आप्या अन त्हेमना पवायल सनाप तिनी यथेष्ट सेवसुश्रुषा करी त वखत ॲन्टा पाइयस् प्रदशना गवर्नर अस्टग् ग्वालगमां हता पॅटा वहाणना नायक गॅरिबाल्डीने ए गवनर पर एक परिचयपत्र लखी आप्या ए परिचयपत्र लइन त गवनर पास बधा गया. गवर्नरे त्हेमना आग्रहपूर्वक आदरसत्कार कर्यो खास वैद्य पासे गॅरिबाल्डीना चिकित्सा करावबा माटी एन मयाडमान वैद्य पण अनक यत्न कर्या आ आदर

सत्कारनी अंदर जे अन्यभाव छुपावी राखवामां आव्यो हतो ते थोडे थोडे समजाइ गयो. गॅरिबल्डीनुं वहाण गवर्नरे एक सुरक्षित स्थळे रखाव्युं, तोपण त्हेने अने त्हेनी मंडळीने खावा माटे तो त्हेणे उत्तम बंदोबस्त कर्यो. शहेरना बधा लोकोए त्हेमनो अतिथिसत्कार करवामां बाकी राख्युं नहि.

बुएनोस् अयेर्स् (Buenos Ayres) प्रदेशना डिक्टेटर रोजासेनी आज्ञानी छ मास सुधी ए बंदरे रहीने वाट जोइ, पण त्यांथी कंइ खबर आवी नहि. गॅरिबल्डीने ए सोनाना पांजरामां बंद पडी रहेवुं गम्युं नहि. ए केदखानामांथी नासी जवानो त्हेणे संकल्प कर्यो. त्हेणे आ संकल्प एक विश्वासु मित्रने जणाव्यो ने त्हेणे एक उतावळी चालनो घोडो अने भोमीओ आप्यो. रात्रे घोडापर बेसी पाराना नदी तरफ दोड्यो, एक श्वासे पचास माइल सुधी चाल्यो गयो. इबीकु प्होंच्या पछी एक विश्वासु मित्रनी शोधमां पेला भोमियाने मोकल्यो. तेवामां गॅरिबल्डीना शोधमां निकळेली एक घोडेस्वारनी टुकडी उघाडी तरवारे त्यां आवी प्होंची. तेओए त्हेने पकडी लीधो ने बांधी रुंधी त्हेनाज घोडापर नाख्यो एवी दशामां दोडते घोडे एने पाछो ग्वालगेमां आण्यो. घोडा पर सज्जड बांधवाथी अने ते दशामां घोडाना दोडवाथी त्हेनुं शरीर क्षत विक्षत थइ गयुं, तरसथी त्हेनो कंठ सुकाइ गयो ने भुखथी पेटमां उंदरो वळवा लाग्या. त्हेनी आवी दुरवस्था देख्या छतां पण सेनापति मिल्लउ (Millaw) ना हृदयमां कंइ दया उपजी नहि. एटलामां गवर्नर ज आवी प्होंच्यो हत तो त्हेनी वले एथी ए माठी थात. जे मित्रे नासी जवाने माटे घोडो अने भोमिओ आप्यो हतो ते मित्रनुं नाम देवडाववा पेला क्रुर सेनापतिए त्हेना बे हाथ बांधी झाडे लटकावी राख्यो. गॅरिबल्डीना हृदयमां ए राक्षस प्रति घृणानो भाव उत्तेजित थयो, ए भाव देखाडवाने त्हेणे ए राक्षसने त्हेना म्हों पर अनेक वचनबाण मार्या ने मित्रने गमे ते

कष्टे पण नहि फमावु एवी करेरी प्रतिज्ञा त्हेने स्पष्ट जणावी दीधी त्हेनी यन्त्रणाथी रक्षकोना मनमा पण दया उपजी. राक्षसे अंते निराश थइने बे कलाक दोरी कापी नाखी. त्हेनु दु ख एटलु बधु वधी गयु हतु के ज्यारे त्हेने उतारी माचडा पर नारवामां आव्यो त्यारे ते बेशुद्ध अवस्थामा हतो ए अवस्थामा पण त्हेना हाथ पग बाधी त्हेने केदखानामा मोकली दीधो एक घातकने त्हेनी चोकी करवानु काम सोंपवामा आव्यु ! मिनोरा आलिमान् नामनी देवी प्रकृतिनी एक स्त्राए त्हेना रक्षा करी न हत तो पेला घातकना क्रूर व्यवहारथी स्वदेशहितैषी गॅरिबल्डी ए केदखानामा ज समाविस्थ थात. राक्षस-प्रकृति मिलाउना नागनो तिरस्कार करी ते भली बाई केदखानामा आववा लागी ने गॅरिबल्डीनी सेवा सुश्रुषा करवा लागी. त्हणे निश्चय कर्यो हतो के मिलाउ म्हने केदखानामा जता अटकावशे तो शहेरना लोकोने उदकरी ते सेनापतिनी खबर जोई लइश.

जे गॅरिबल्डाना गुणथी त्याना बधा लोक मुग्ध थई गया हता, ते गॅरिबल्डीपर आवो अत्याचार थायछे एम जोइने बधुं नगर सेनापति पर क्रोध भरायु. सेनापति त्हेमनो भाव समजी गयो ने गॅरिबल्डीने बुएनोस् अयेर्स् प्रदेशनी राजधानी बाजाडा नगरमा त्हेने मोकली दीधो अति यन्त्रणामय केदखानामा बे मास चाल्या गया, तथापि त्हेणे पोताना मित्रनु नाम दीधु नहि. बुयेनोस् अयेस्ना राजा रोजासे जाण्यु के पोजरामां पुरायेल सिंहनी पेठे गॅरिबल्डी कबजे थवानो नथी, तेथी त्हेने केदखानामां नाखी मुकवो पोकट छे आ तरफ दयाळु गवर्नर इवेने पण त्हेने छोडी मेलवानी भलामण करी अंते गॅरिबल्डाने केदखानामाथी छूटो कर्यो अने जम बने तम सत्वर ए राज्यमाथी चाल्या जवानी आज्ञा करी. गॅरिबल्डी पण ए राक्षस राज्यमां पळवार य रहेवा खुशा न्हातो. माधुं आपे एवा केटलाक मित्रोना

सहायतायी नदीनी पार उतरी सहीसलामत मॉन्टी विडिओ जइ मळ्यो. व्हेनो प्रिय बन्धु रोसेट्टी रिओ ग्रॅन्डीथी रखडीने पाछो आव्यो हतो ते पण व्हेने मळ्यो. मॉन्टी विडिओ राज्य, व्हेनो मछवो गॅरिबल्डीए लुटी लीधो हतो ते हजी सुधी भूली गयु न्होतुं, आथी एक मास सुधी व्हेने ए नगरमां संताई रहेवुं पड्युं. अंते रोसेट्टीने लईने ते रिओ ग्रॅन्डना साधारण तन्त्र-राज्यमां गयो. सभापति गॅजेल् ते वखते ब्राझिल् राज्य साथे संग्राममां रोकायो हतो, तेथी व्हेना प्रतिनिधिए गॅरिबल्डीनो आदर साथे स्वीकार कर्यो.

तरत ज गॅरिबल्डी रणक्षेत्रमा सभापतिने जई मळ्यो. सभापतिए व्हेने साधारण तन्त्रना वहाणोनो अधिनायक निम्यो. व्हेने माटे बे उत्कृष्ट वहाण सत्वर आणवामां आव्यां. रिओ पार्डो नामना वहाणमां गॅरिबल्डी च्हड्यो. रॅपब्लिकन् (साधारण तान्त्रिक) नामना बीजा वहाणमां सेनापति ग्रीग्झ् (Griggs) चहड्यो. मात्र बे तोपो, केटलीक बंदुको अने केटलीक तरवारो आटली ज व्हेमनी पासे युद्धनी सामग्री हती. आ बे न्हाना वहाण अने आटली मात्र सामग्री लईने तेओ ब्राझिल् राज्यना त्रीस सरग वहाण अने एक आगबोट सामे लडवा गया. लेगुन् लोस् पेटॉस् नामना अखात आगळ एक घोर युद्ध थयु. ए युद्धमा गॅरिबल्डीए अने व्हेना सहचरोए असाधारण रणकौशल्य देखाड्यु. वखते तेओ युद्धमा सामे धई जता, वखते त्यांथी खसी जइ किनारा परना जगलमा जता ने त्यांथी आबाद गोळीओ छोडी शत्रुओना माणसोने टपाटप पाडता. गॅरिबल्डीना उत्तेजनथी व्हेना सहचरो हमेशा उत्साहपूर्ण रहेता. जगली घोडा पकडीने व्हेमनापर स्वारी करे ने शत्रुना लष्कर पर धाड पाडे, लुटफाट करी अगम्य अरण्यमा अदृश्य थइ जाय ने शत्रुने हफावे.

स्वाधीनता, प्रियता अने स्नेह ए बे तेहेना हृदयनी प्रबळ वृत्तिओ हती. स्वाधीनता प्रियतानी पेठे ते स्नेहर्थी पण अमानुष कर्म करवामा जयवत नावड्यो. बीजा अनेक दृष्टान्तोमाथी एक दृष्टान्त अहीँ आपीए छीए ब्राझिल् साम्राज्यना अत्याचारथी फराळी केटलाक कुटुम्बो फामोकिया नामनी एक नदीने काठे आवा वस्यां ए नदी लॅगडस् लॅास् पॅटॅास् अखातने मळे छे. त्या डॉक्टर फॅरारानी कन्या डॅाना एनेने त्या मॅन्युएला (Manuala) नामनी एक परम सुदर युवती रहेता हता. डॅाना एनेने त्यां गॅरिबल्डी अतिथि तराके रह्यो. त्यारे ए युवतीनी मूर्त्ति गॅरिबल्डाना हृदयमा अने गॅरिबल्डाना मूर्त्ति मॅन्युएलाना हृदयमा प्रतिबिंबित थइ रही बन्ने एक बीजाना रुप गुणथी मुग्ध थइ गया. गॅरिबल्डी युद्धना सर्व दुःख भूली गयो. ए युवतीनी प्रेममयी मूर्त्ति नाविकने मन ध्रुव तारो होय एवी थइ पडी. वखत मळे त्यारे गॅरिबल्डा ए आश्रमे वखतो वखत आवी जतो आश्रमवासीओनो अन विशेषे करीने ते सुदरीनो व्हालो थइ पड्यो

एक समये गॅरिबल्डी लडाइमा घवायो हतो ने विश्राम सारु महाणने लगर नाखी, पोताना मित्रो साथे किनारे पड्यो हतो एवामा खबर मळी के गॅरिलाओनो सेनापति मॅारिंगो पचास स्वार अने थोडुक पायदळ लई तेहेनी शोधमा आवे छे मॅारिंगा गॅरिबल्डीने मुख्य शत्रु मानतो अने तेह्नो तेमज तेहेना सहचारीना नाश करवा तेहेणे ठराव कर्यो हतो. गॅरिबल्डी आ सघळु जाणतो हता ने तेथी सावधान रहेतो. मॅारिंगो आवे छे एवा खबर मळता तेहेण चारे बाजुए घोडेस्वार दोडाव्या शत्रुनु कइ चिह्न न जणायाथी तेओ पाछा आव्या. पछी तेहने सावाळीयाओने गायो साथे चारे बाजुए छोड्या. पशुओनो जोवानी ने सुंघवानी तीक्ष्ण शक्तिथी घणीने शत्रुओ पकडाइ जाय, केमके अरापण छेटेथी पशुओ तेहेनीने नाशी जाय,

गोवाळीया पण पाछा आव्या. आम होवाथी गॅरिबल्डी निरांते बेडो ने सहचरोने कामे जवानी रजा आपी पोते मात्र रसोइआने लेईने लाकडाना बनावेला किल्लामा गयो. एवामां गॅरिलाओए ओचिंता आवीने घेरो घाल्यो. ए किल्लाने एक बुरज हतो ल्हेमां घी भरेली बंदुको तैयार हतीं. सेनापति अने त्हेनो रसोइओ बुरजमा दोडी जता हता, तेवामां एक गोळी गॅरिबल्डी पर आवी पडी, पण सुभाग्ये ते त्हेना वस्त्रमा घसीने चाली गइ त्हेना देहने कइ इजा करी नहि एक मिनिटमा बुरजमाथी गोळीओ निकळवा लागी. ने अकेकी गोळीए अकेको माणस पडवा लाग्यो. बंदुकोना अवाजथी गॅरिबल्डीना मित्रो जंगलमाथी आवी पहोंच्या, त्हेमनाथा बुरजपर अवाय एवु नहोतु तेथा किल्लाना बीजा भागमा गया शत्रुओए ते बाजुना घासना छापरा सळगाव्या ने पछी लाकडाना कोट पर च्हडा गोळीओ मारवा लाग्या. गॅरिबल्डीना सैन्यने बे तरफथी मार पडवा लाग्यो-एक बाजुएथी अग्नि सळग्यो ने बीजा बाजुएथी गोळीओ छुटवा लागी तोपण नाहिंमत न थतां तेओमाथी थोडाक घास होलवया रह्या ने बीजाओ शत्रु सामे लडवा उभा. वीरप्रकृति लुइ कॅरनिंग्लीयाए आग होलवी मित्रोने बचाव्या.

आम त्रण कलाक सुधी बने पक्षे एक बीजानो नाश करवा अनेक प्रयत्नो कर्या, एवामा गॅरिबल्डीना रसोइआनी बंदुकमाथी एक गोळी छुटी, त्हेणे कर्नल मॉरिंगे (Col. Moringue) ना हाथनु हाडकु भागी नाख्यु ने हाथ नकामो करी नाख्यो तरतज कर्नेले पोताना सिपाइओने पलायन करवानी आज्ञा करी. ए लडाइमा कर्नलना पचास माणसो मराया ने अनेक घवाया. गॅरिबल्डीना पाच माणसो मराया ने त्रण घवाया.

आ विजयथी लोकोना एवेना आनंदनो पार रह्यो नहि. त्हेणे विजयना सम्मानमा एक खाणु आप्यु ए खाणाने दिवसे गॅरिबल्डी जाणवा पाम्यो के

त्हेना हृदयनी अधिष्ठात्री देवी युद्धना समस्त समयमा व्याकुळ ज रही हती. तेथी त्हेणे ते बाइनो उपकार मानता बखते कह्यु, के " युद्धमा जय थयाथी जे आनंद थयो छे ते करता पण त्हमारा स्नेहथी वधारे आनंद थयो छे सुंदरि ! हु हमेशनो त्हमारा ज थात न तेथी म्हने अनुपम आनंद थात परंतु विधाताए ए सुखनो म्हने अधिकारी बनाव्यो नथी, कारण के त्हमे अन्य एक जणना थइ चुक्या छो " ए रमणी सभापति गजेलूना एक पुत्र साथ लग्न करवाने वधाइ चुकी हती, तेथी ज गॅरिबल्डीना रुपगुणथी मोह पाम्या छता पूर्वप्रतिज्ञा भंग करी शकी नहि. रमणीना कर्त्तव्यज्ञाने प्रेमपर आधिपत्य मळव्यु. अंते बने जणा भग्न हृदये एक बीजानी रजा लेइ दूर थया पण आ बनावथी गॅरिबल्डीनु हृदय स्त्रीजाति पर वधारे अनुरक्त थयु. स्त्रीजातिनी उन्नति करवी, ए आजथी त्हेना जीवननु एक मुख्य व्रत बन्यु स्वदेशनो उद्धार अने स्त्रीजातिनी उन्नति ए बने व्रत त्हेना हृदयमा सरखा स्थान पाम्या

आ विजयथी उत्साहित थइने गॅरिबल्डीए बीजा बे वहाण बचाव्या शत्रुओना वहाण नदीमुखना रक्षा करता होवाथी त्हेणे आ नवा वहाणने केट्लाक गाडा पर चढावी स्थळमार्गे समुद्र पर लइ गयो गाडाने अनेक बळदो जोडवामा आव्या ने पासताळीस माइलने छेटे टामान्दाइ सरोवरमा वहाणने उतार्या ते सरोवरने आट्लान्टिक महासागर साथे संबध हतो. तेथी वहाणो सरोवरमा थइ महासागरमा आवी पह्चा गॅरिबल्डी रिओ पार्डो नामना वहाणमा अने जॉन् ग्रिग्ज् सॉवाल् नामना वहाणमा त्हम्पा अने बीजा बे वहाण दाइ सोरी त्हेमनी पछवाडे पछवाडे अरवात तरफ चाल्या. त्यांनां दक्षिण तरफ पवनना मसत झडी आवी वहाण नक्की डुबी जशे एम जाण्याथी त्हने किनारा तरफ लेइ जवानो हुकम कर्यो वहाण किनारा

तरफ चाल्यो एवामा एक जबर गोळो आव्युं अने तेणे गॅरिबल्डीना वहाणने उधु करी दायु गॅरिबल्डी ते वखते वहाणना गति जोवा सुवा पर चढ्यो हतो ते दूर जइ पड्यो, वहाणना खलासीओने अने योद्धाओने बचाववा शकाय ए आशायी ते वहाण तरफ दोडी आव्यो, तोपण तेनाथी कइ थइ शक्युं नहि. ए शोचनीय दुर्घटनामा तेना छ सगाओ डुबी मुआ तेओ शस्त्र बांधी गॅरिबल्डीनी साथे ज रहेता अने स्वदेशना चरणमा तेमणे प्राण समर्पण कर्यो हतो. एमानो मुख्य मित्र वीरवर लुइ कॅर्निग्लीया हतो आ वीरमडळना आवा शोचनीय मृत्युथी गॅरिबल्डाना हृदयमा कारी घा लाग्यो.

सेनापति ग्रीगझ् जाते चतुर नाविक हतो अने तेनु वहाण पण रिओ पाडा करतां न्हानुं हतु तेथी ते, वहाणने मोजाना अनुकूल दिशामा रास्ताने अति कष्टे बचावी शक्यो, अने सेन्ट् कॅथराइन्‌ने किनारे सहीसलामत उतारी शक्यो आ प्रदेश ब्राझिलना राजाए पोतानी बेनना लग्न प्रसंगे तेने साधन रूपे आप्यो हतो

जे अखातनी पास गॅरिबल्डीनु वहाण डुबी गयु ते अखातनी आजु बाजुना लोक राजविद्रोही होवाथी गॅरिबल्डा अने तेना बाकी रहला सगाओने आवकार आप्या वैप्लविक सेनापति जनरल् कॅनाबारो (Gen. Cinabarro) स्थलसैन्य लइ जलसैन्यने मळवा आवतो हतो, तेने मळी जवा दोड्यो विजयी सेनानी पेठे ते निरंकुश चाल्यो, कारण के तेना आववाना खबर ब्राझिल-सेनाने बिल्कुल हता ज नहि ने तेथी एने अटकावनार

कोइ हतुं नहि. सेन्ट् कॅथेराइन् प्रदेशना ग्वीलीआना नगरना दरवाजामां वगर अडचणे दाखल थयो, अने त्यानां पुष्कळ अस्त्रशस्त्र अने दारुगोळो हाथ करी लीधां त्याना बंदरमा त्रण वहाण हता, ते पण कबजे करी लीधां गोएलेटी इटा पॅसिका (Goeletta Ita Pasica) नामना जे वहाणमा सात तोपो हती ते वहाण लेइने गॅरिबल्डी वैप्लविक नौकासनानो अधिनायक थइ चाल्यो.

प्रकरण ७.

डुबी गयेला मित्रो माटे शोक, त्हेनो स्नेह अने लग्न; पत्नीनु चरित्र, प्रथम कृतकार्यता पछी विपत्ति; जळयुद्ध, त्हेनी पत्नीनु वीरत्व अने साहसिकता, भीषण संग्राम, त्हेनी स्त्रीनु रणनैपुण्य अने असाधारण कार्यपरपरा, वहाणमां भयानक हत्याकाण्ड, वहाणने सळगावी मुक्यां, गॅरिबल्डीनु सेनानायक तरीकेनु जीवन; त्हेनी पत्नीना जीवननी केटलीक घटनाओ.

गॅरिबल्डीना युद्धकौशल्यथी साधारणतन्त्रनो प्रभाव स्थपातो गयो थोडा वखतमा समस्त सेन्ट् कॅथेराइन् प्रदेश त्हेमना ताबामा आवी गयो. त्हेनो प्रिय बन्धु रोसेटी ए राज्यना एक उच्च अधिकार पर निमायो ने तेथी ते राज्यनी अतर्व्यवस्थामा रोकायो गॅरिबल्डी पोताना छ मित्रो डुबी मुआ पछी छेक निराश थइ गयो हतो त्हेनु हृदय मरुभूमि जेवु शुष्क थइ गयु हतु. वळी रोसेटी राजकार्यमा एटलो बधो गुंथाएलो रहतो के त्हेनी साथे पण समागम थतो नहि हवे त्हेने लाग्यु के सहधर्मिणी विना म्हेने कोइ आ निराशा राक्षसीना हाथमाथी छोडवी शकशे नहि त्हेणे जाते ज कह्यु छे के त्हेनो जीवननो सौथी अस्थिर भाग आ ज हतो केटलाक दिवस सुधी त्हेना हृदयनु आधिपत्य मेळववा शोके अने प्रेमे द्वंद्वयुद्ध कर्यु थोडा दिवसना शोकना राज्य पछी त्हेना हृदयमा प्रेमनु राज्य दृढ थयु गॅरिबल्डी

शोकना क्रूर हस्तमांथी मुक्त थवा प्रेमनो आधार शोधवा लाग्यो. हवे स्त्री-जातिमां ते छुटथा भेळावा लाग्यो. अने इश्वरे त्हेनो मनोरथ पूर्ण कर्यो.

ज्यारे ब्राझिल् राज्यनो सेनापति साम्राज्यनु आधिपत्य स्थापवानो छेल्लो प्रयत्न करतो हतो, ज्यारे रिओ ग्रैन्डीना वैप्लविक लोकोने भोंयभेगा करी नाखवा दांत कचकची रह्यो हतो, ज्यारे रिओ ग्रैन्डि नगर शत्रुना सैन्यथी घेराइ गयु हतु अने गॅरिबल्डी आनिटा नदामां शत्रुओने अटकाववा पोताना वहाणने गोठवतो हतो, ते उत्तेजनापूर्ण समये त्हेनी समरसंगिनी लक्ष्मीरुपिणा, सर्वाङ्गसुन्दरी यशस्विना आनिटा (Anita), नदीने कांठे त्हेनी नजरे पडी. ए मोहकरी मूर्त्तिनी प्रतिमूर्त्ति त्हेना चित्तपट पर सजड चोंटी गइ चारे आंखो एकठी थइ, आंखोद्वारा बन्नेए भेटा लाधु. तरत ज तेओए जाणी लीधु के परस्पर एक बीजाने माटे ज सरजाया छे कोइए कोइनु ओळखाण लीधु नहि, ने तरत ज परस्परे एकबीजाने पति पत्नी भावे ग्रहण कर्या. भवभूतिए जे ' सामंजस्य चक्षुराग 'नो उल्लेख कर्यो छे त्हेनु आथी वधारे उजळु दृष्टान्त मळवु कठण छे

आनिटा ते वखते नदीजळमां स्नान करी कपडां प्हेरती हती. गॅरिबल्डीए पासे आवीने अंतरना भाव जणावी दीधा, ते सांभळतां ज आनिटा त्हेना साथे त्हेना वहाणमां चाली आवी. ए दिवसथी मृत्यु पर्यंत शु घेर के शु बहार, शु रणक्षेत्रे के शु समुद्रतळे, सर्व स्थळे आनिटा छायानी पेठे स्वामी साथे रही निर्भरतामां, साहसिकतामां अने रणनिपुणतामां ते स्वामी करतां कांई पण ओछी उतरे एम न्होती रणक्षेत्र अने कारागार जेवु स्थान विपत्तिनो देखाव त्हेना अंतरनो आनंदभाव उत्तेजित करी देतो. त्हेनी शारीरिक शक्ति पण मानसिक शक्ति जेवी ज हती. त्हेनी सहनशक्ति अने साहस, त्हेनी पतिभक्ति अने सतीत्व, त्हेनी सरळता अने सौन्दर्य ए सौ आत्मनो आदर्श

रुत थई पड्यों छे विधाताए जाणे इटालीना भावी उद्धारकर्त्ताने संपूर्ण उपयोगी थवा आ रमणीने मोकली हती

रहेण सेन्ट कैथेराइन प्रदेशमां आवेला लैंगुना जिल्लाना एक कुल्वान् कुटुम्बमां जन्म ग्रहण कर्या हतो. रहेना पिताए कुम्भारवपा अथ वर्ष जड एक मुर्ग पाळने आ दाकरी सोंपी हती, आनटानो रहेनी साथे जराये मेळ थयो नहि आनेग सतत उदास रहेती आर्थी ज गैरिबाल्डी मळ्यो ने रम माटे मागणी करी के तरत ज आनाकानी कर्या वगर, घणा जावता हतो तो-पण, ते मागणी स्वीकारी दीधी हती आम एमनो विवाह राक्षस-गान्धर्व-विवाह कही शकाय पतिना अधिकारमांथी हरण करा जवाथी ए राक्षस विवाह बन्यो — अने इश्वरने साक्षी रार्खी परस्पेरे परस्परने पतिपत्नी तरीके स्वीकार्या एथी ते गान्धर्व विवाह बन्यो विवाहना प्रणाली गमे ते होय-बाह्य विधिओ गमे ते होय, परन्तु दम्पतीना मिलन परिणाम सुखप्रद नीवडे मानापना जोरजुलमर्थी थयेलु मिलन शा उपयोगनुं ? जे विवाहनो विधायक स्वयं भगवान् होय ते विवाह मगलमय निवडे ज निवडे जे विवाहनो विधायक समाज शाति होय ते मगलमय निवडे पण खरो—न पण निवडे आनिटानो पिता प्रथम आ खबर सांभळीने क्रोध भरायो, पण ज्यारे गैरिबाल्डीना कीर्ति चारे बाजुए प्रसरवा लागी त्यारे रहेणे ए विवाहने अनुमोदन आप्यु एटलुं ज नहि पण कन्याने ने जमाइने क्षमासूचक एक पत्र पण लख्यो

ईश्वरयोजित आ शुभ लग्नथी आनिटाने पेटे मिनोटी (Menotti) अने रिशियो (Reeciotti) नामना बे वार पुत्रो अने एक कन्या जन्मी हती आनिटानो पिता अतिशय सम्पत्तिशाळी हतो रहेने मात्र बे कन्या हती मृत्युकाळे रहेणे पोताना अतुल्य लक्ष्मी म्होटी कन्याने

आपी दीधी पण तेहने पेटे कइ संतान न होवाथी आनिटाना म्होटा पुत्रने ते द्रव्य आपवानो तेहणे ठराव कर्यो पुत्रने आटला दूरदेशमां राखवानी इच्छा न होवाथी गॅरिबाल्डीए ते वातनो अस्वीकार कर्यो

प्रथम दर्शनथी ज आनिटा गॅरिबाल्डी पर एटली बधी मुग्ध थइ गइ हती के तेहना विना ते पळवार पण रही शकती न्होती गॅरिबाल्डी पण तेहने न देखे तो जगत अंधकारमय जोतो. विपत्तिनी शरुआथी अनेक समय ते पत्नीने युद्धथी दूर राखवानो संकल्प निष्फळ करतो, पण तेहनो ते संकल्प निष्फळ जता आनिटा गमे तम थाय तो पण स्वामीथी दूर थवा इच्छता नहि ते इश्वर पासे एज प्रार्थना करती के स्वामीथी एक पळ पण दूर न थवाय युद्धक्षेत्रमां घोडापर बेशी स्वामानी साथेज रहेती एक घडी पण स्वामी आंखथी दूर थतो तो ते गाडीनी पेठे आखा रणक्षेत्रमां शोधा वळती तेम देखतो त्यार गॅरिबाल्डीनु हृदय पण रणमा उत्साहथी फाटी जतु गॅरिबाल्डीनो युद्धप्रतिभानो अवतार लइने जाण आनिटा आवी होय एवु लागतु आनिटामे जोइन भीरु पण उत्साही बन लडाइना मुख्य भागमां आनिटाने जोइने अनेकवार गॅरिबाल्डीनु सैन्य नासतां नासतां पाछु वळ्लु वस्तुत आनिटा, गॅरिबाल्डी अने तेहना सैन्यनी, युद्धदेवी थइ पडी हती तेमनो अद्भुत स्नेह दम्पती मात्रने आदर्शरुप छे.

विवाह पछी तरत ज पतिपत्नी त्रण सुसज्जित वहाणो लेइने आफ्रि लूनां वहाण पकडवा चाल्या विवाह सुखना साजने बदले युद्धना साज सजवा लाग्यां मार्गमां शत्रुओनां अनेक वहाणोने पकड्यां ए बधां वहाणने लइ घर तरफ पाछां आवतां हतां तेवामां शत्रुनु एक सुसज्जित वहाण मळ्युं ए वहाणने पवन अनुकूल होवाथी गॅरिबाल्डीना वहाणपर ते तुटी पड्यु ने केटलांक वहाण तेहणे पडावी लीधां एक वहाण किनारे चढडा गयु हतु ते

शत्रुना हाथमां गयुं नहि. इशान कोणनो वायु प्रबळ होवाथी गॅरिबल्डीनां त्रण वहाण पण शत्रुने बंदरे घसडाइ गयां पवन प्रतिकूळ होवाथी ते वहाणोने आखी रात त्यां पडी रहेवुं पड्युं परंतु तेओ जाणताज हता के प्रभात थतां ज शत्रुनां वहाणो स्हेमनापर हल्लो करशे आथी आखी रात तेओए युद्धनी तैयारीओ करी स्हेमनी राका शरी पडी प्रात:काळ थतां शत्रुओनां बधां वहाण स्हेमनापर चढी आव्यां बंने पक्ष वचे तुमुल युद्ध जाम्युं. आनिटा सीधी आगळ उभी रहीने शत्रुपर गोळा छोडवा लागी. उत्तरमां शत्रुओनी तोपोमांथी अने बंदुकोमांथी अग्निनो वरसाद वरसवा लाग्यो. जोत जोतामां ए प्रचंड अने भीषण अग्निर्वा गॅरिबल्डीनां वहाणपर केर वर्ती रह्यो शद, सुधा सर्वे बळी गयु पाच कलाक सुधी भीषण युद्ध थयुं गॅरिबल्डी जेम जेम अटकाव करतो गया, तेम तेम शत्रुओ वधारे उत्तेजित थया, पण गॅरिबल्डीए तो प्रतिज्ञा करी हती के ज्यां सुधी र्हेनुं वहाण डुबी न जाय त्यां सुधी पलायन करी न जतां सामा उभा रही युद्ध करवुं अने र्हेना युद्धवीर्यथी हारीने शत्रुओना वहाण चालतां थयां ने फरी देखा दीधी नहि

आनिटाए आ युद्धमां आगेवान भाग लीधो हतो, बधा र्हेने मोखरे ज देख्या करता केटलीक वखत ते निरुत्साहीने उत्साह आपती केटलीक वखत तोपमां दारु भरी देवतां चांपती, केटलीक वखत घवायेलाओने रणभूमिमांथी लइ जतां ने केटलीक वखत मृत्यु पामेलाओने एक बाजु करी देती. गमे ते कार्य करती तोपण र्हेनी नजर तो स्वामीपर ज रहेती. र्हेना स्वामीपर गोळीओनो वरसाद वरसतो, ते बधी गोळीओने जाणे ए पोतानी मोहिनी शक्तिथी दूर करी देती होय अथवा तो ते गोळीओना प्राणहारक शक्ति नाश करी देती होय एम थतुं ! मूर्तिमंता रणदेवी आनिटा आम अनेक शुभ काममां पो-

थाइ छे ए'वामा एक गोळो आव्यो ने त्हेनी सम्मुख ज वे वीर पुरुषने गव-डावा पाछी चालतो थयो गॅरिवल्डी ने त्हेनो साथी गोळो वागवाथी मुर्छित थइ पड्या आनिटा त्हेमना पास तत्क्षण आवी उभा, आवा न आवा एटलामा तो गॅरिवल्डी उभो थइ गयो ने त्हेणे आनिटाने कॅबिन् (वहाणमाना अंदरना भागना ओरडा) मा जता रहेवानुं कह्यु पण आनिटा तो उत्तरमां बोली के; " हा, जइश, परंतु त्यां जे भीरुजनो संताइ रह्या हशे त्हेमने व्हार लाववा माटे ज जइश ए काम सिद्ध थशे एटले तरत पाछी आवीश " तुरत ज कॅबिनमां गइ ने संताइ गयेला त्रण खलासीओने बहार खेंची आवी आनिटानी आ जातिनी—साहसिकताथी उत्तेजित थइ अने पोतानी निर्बळताथी लज्जित थइ प्राचीन रोमनोना पठ असाधारण वात्सल्यथी तओ युद्ध करवा लाग्या अने आ भीषण संग्राममां जयलक्ष्मी गॅरिवल्डीना हाथमां आवी उभा आ विजयना यशमां अर्धो भाग आनिटाने आपवा जोडए

तेओ जय पाम्या खरा, परंतु त्हेमना मनमांथी भय गयो नहि बीजे दिवसे सवारे शत्रुसैन्य फरी आवशे जाणी आखी रात उंघी शक्या नहि वहाणना तुटेला भागने समारवामा, मृत्यु पामेलाओना शबने अंत्येष्टि सस्कार करवामां घवायलाओनी सेवा शुश्रुषा करवामां अने ए'वां अनेक कार्यो करवामा रात्रि चाली गइ सवार थयु, बपोर थया आव्या पण शत्रुओए म्हों देखाड्यु नहि, त्यारे शत्रुओनी किनारापरनी रही गयेली तोपो ने बाजो सामान वहाणपर च्हडावा लॅगुन् (Lagune) बंदर तरफ चाल्या. साधारण तहना आ भाग्यात्र्यां पण वहाण सहीसलामत लॅगुन् जइ प्होंच्या ब्राझिल् राज्य आ सवाद सांभळी हाथ घसवा लाग्यु जीत करीने पाछा आववाथी गॅरिवल्डीना मित्रो बहु हर्षित थया, पण आ हर्ष

थोडा वखतमां ज विषादनुं रुप पकड्युं हतुं पण त्हेमना प्रारम्भमां एक महान् दुर्घटना बनी हती.

सेन्ट कॅथेराइन् प्रदेशमां साधारणतन्त्रनो शासन एटली निष्ठुरता अने यथेच्छाचार भरेला नियमो के त्यांना प्रजा ए तन्त्र विरुद्ध उभी थइ गइ. सेनापति कॅनाबारोए विद्रोही प्रदेशने अने त्हेनी राजधानीने आग अने अन्यथा स्मशानतुल्य करी नाखवाना हुकम कर्यो. गॅरिबाल्डी साधारण तन्त्रनो अधिनायक थयो हतो खरो, पण त्हेनो अभिप्राय जुदा जातनो हतो. ते साथे होय तो कदाच अवो अत्याचार ओछो थाय ए आशायी त्हेणे सेनापतिनी आज्ञा माथे चढावी हती. लूंट, रुधिरपात, सतीओना सतीत्वनो नाश आदि युद्धना अनिवार्य परिणाम स्वचक्षे देखी गॅरिबाल्डीनुं हृदय चीराइ गयुं. उन्मत्त सिपाइओने अटकाववाने घणा तेणे प्रयत्नो कर्या. गॅरिबाल्डी छावणीमां आव्या त्यारे मुख्य सेना कुच करवाना तैयारीमां हती. ए वामां शत्रुसैन्याए अकस्मात अने स्थलमार्गे आवी त्हेमने घेरी लीधी. सेनापति केनाबाराए युद्धनां सर्व सामग्री वहाण भरी लइ जवानुं गॅरिबाल्डीने सोंप्युं ने पोते शत्रुना व्यूह भेदी स्वराज्यमां चाल्यो गयो. आ वातु जातजोतामां शत्रुना चालीस वहाण बंदरमां आवी पहोंच्या. ने गॅरिबाल्डीना त्रण वहाणने घेरी वाळ्यां. गॅरिबाल्डी कन्याक लागा लइने किनारे उतर्यो. आनिटा वहाणमां रही जलयुद्धनी तैयारीओ करवा लागी. क्यी तोपने क्यां गोठववी, क्यां माणसने क्यां राखवा, ए समस्त व्यवस्था चतुर सेनापतिनी पेठे आनिटा करवा लागी. गॅरिबाल्डी पोताना रिओ पार्डो वहाणमां पाछा आव्या त्यारे सर्व तैयारी पूरी थइ हती. तथा त्हेण युद्ध आरम्भवानी आज्ञा करी. आनिटाए स्वहस्ते तोपनो कान ठीक करी त्हेमां देवता चांप्या. मुहूर्त मात्रमां संग्रामे अति भीषण रुप धारण कर्युं. चार बाजुए गोळो व्हेवा लाग्यु अने

महाणनां तुतक मरेलाथी अने घवायलाथी भराइ गयां. आ भयंकर युद्धमां गॅरिबल्डी अने तेनी व्हाली आनिटा मात्र ज अक्षत शरीरे रह्यां तेमना शब्दोथी अने कार्यथी भयभीत थयेला खलासीओने अने सिपाइओने आश्वासन मळतुं युद्ध तो खुब जाम्युं शत्रुओना वहाणोमाथी निरंतर गोळाओनो वरसाद वरसावा लाग्यो गॅरिबल्डाना वीर योद्धाओमाथी हवे थोडाज बाकी रह्या हवे निरुपाये तेणे सेनापति फॅनाबारान लखी मोकल्युं के सहायता सारु थाडुं सैन्य मोकले. पत्रना उत्तरनी वाट जोवा आनिटाने किनारे मोकली वीराङ्गना पत्रना उत्तरनी वाट जोवा निर्भयताथी नदी किनारे एकली उभा रहा, परन्तु प्रतिज्ञा करी के हवे रणक्षेत्रमां स्वामीथी आम कदी जुदु पडवु नहि पत्रनो उत्तर आव्यो के सेनापति कइ सहायता करी शकश नहि वळी साथे ए वो निर्दय हुकम मोकल्यो के गॅरिबल्डीए पोताना वहाणने अग्निथा भस्मीभूत करी देवा, अने शत्रुना वहाणने आव्यां मुक्वां गॅरिबल्डीए मशाल लइने जवानो जे सकल्प कर्यों छे त लजी देवो, तमज पोताना वहाणना अस्त्र शस्त्र, दारु गोळा वगेरे किनारे लेइ जइ तेमां आग मुक्वा गॅरिबल्डा पोताना वहाणने प्रियमित्र जेटलु चहातो तेथा सेनापतिना आ निष्ठुर हुकमथा बहु दु खीं थयो, परन्तु विचारवानो वखत न्होतो. तेथी रिओ पाडा वहाणपरनी बधा सामग्री नाच लाववानु काम आनिटाने सोंपा बीजां वे वहाणनी सामग्री नीचे लाववामा पोते रोकायो ए वखतनो रहेना मनना भाव तेणे आवा रीते प्रदर्शित कर्यो छे "सेनापतिना ए निष्ठुर आज्ञा पाळता म्हारे सैन्यना मरायला अने घवायला देहनो विकट देखाव जोवा पड्या ए मनुष्यना मांसना ढगलाथी म्हारु हृदय कपवा लाग्युं दुःख अने शोकथी म्हारो प्राण रडी उठ्यो केटकेटलां माथा विनाना अने क्षत विक्षत धावपर पडेल चालवुं पड्युं तेनु वर्णन करतां ज म्हारो गात्र कंपी उठ छ. इत्या-

परिज्ञा वहाणनो कप्तान जुआन् ऑग्नवेज् पोताना नाविको साथे तुतकपर मरेलो पड्या छे एक गोळो तेहनी छाती चारी घाल्या गयो छे म्हारा प्राण-मित्र सेनापति ग्रॉग्सना देहना बे टुकडा थइ पड्या छे आ वधु जाइ म्हारी छाती फाटी जाय छे. × × × "

सेनापतिनो हुकम अक्षरे अक्षर पाळवामां आव्यो जरावारमा वहाणो सळगी उठ्या रणमां मरायला वीरो आ प्रचण्ड चितानलमा बळी भस्मीभूत थइ गया आनिदा निर्भयताथी वहाणपरना सर्व पदार्थो, आग मुकता पहेला लइ आवा हती शत्रुओ गोळीओ छोड्या जता हता तोपण विना भये ते आव जा करती हती, नवाइ जेवु ए हतु के तेहने दर्जी एके य गोळी वागी न्होती आथी ज लोकाना मनमा विश्वास उपज्या हता के तेहेनु रक्षण कोइ देवी शक्तिथी थाय छ

आ निष्ठुर काय समाप्त करी गॅरिबल्डी आनिदा अने बीजा सैनिको साथे थाड अतरे पडेला सेनापति बॅनावारा पासे गया रात्रिना गाढ अधकारमा ए एकठा थयला सना सनापतिनी आज्ञाथी रिओ ग्रॅन्डा तरफ चाली.

हवथी गॅरिबल्डानु दरेस्वर सेनानायकनुं जावन शरु थयु साहसी अन अनिवार्य वेगवाळा कनल टॅक्सीरा (Col Texcu1a) सुचतुर अन दृड प्रातज्ञ कनल सेनामरियन् (Col Senamenuu) कनल ॲराना (Col Arranh), आमतत न अन वलान्तिहान कर्नल पॅार्टिङ्का (Col Portinko), परीक्षित अने विश्वासयाग्य मेजर गेसाॲन्टा (Gracienta), मेजर पर्चॅटो (Perchetto) अन सावधान तथा कुशळ सेनापति बॅटो गन्जेल्स् (Bento Gongales)—आ सर्व साधारण तजना सेनानायका साथ उभा रहान इटालियना वगर नमतु आप्य

लडवा लाग्या. त्हेमनी साथे भुख, तरस, थाक, उजागरा वेठवा लाग्या. केटलीकवार प्राणरक्षा करता पाछा हट्या, पण घणीवार विजयी निवड्या, तोपण अंते ब्राझिल् राज्यना अपरिमित बळने लीधे साधारणतन्त्रनुं कइ चाल्युं नहि

त्यार पछी गॅरिबल्डीने कर्नल् टॅक्सिरा अने कर्नल् ऑराना साथे कामाडी सिरो (Camade serro) नामना पर्वतवासीओनी रक्षा करवा जवानो हुकम थयो विस्मयजनकसैन्य योजनाथी अने अद्भुत रणनैपुण्यथी थोडा सैन्यवडे शत्रुना अपार सैन्यने हरावी दीधुं ब्राझिल् सेनानो सेनापति कर्नल् आकुना (Col. Acunah) पाछो हठ्यो अने उनाव-ळथी पेलोटास् नदी ओळगता डुबी मुओ त्हेना सैन्यना म्होटा भागने गॅरिबल्डीए केद पकड्यु आ विजयथी लेजेस् (Lajes) अने वेकेरि-या (Vaccaria) ए बे प्रदेशो थोडा वखतने माटे साधारणतन्त्रने मळ्या. मार्गमां साधारणतन्त्रनी विजयी सेना साथे कोरिटीबेनी (Corutibani) पासे ब्राझिल्नी सेनानो मळाप थयो, ए सेनानो नायक मेलो (Mello) नामे सेनापति हतो शत्रुनी सेना विशेष हती तोपण त्हेनी दरकार कर्या विना एकदम बहादुर कर्नल टॅक्सिरा त्हेना पर तुटी पड्यो मेलोनी पासे पाचसो घोडेस्वारो अने असंख्य पायदळ हतु तोपण ते चतुर सेनापति शत्रुओने पोतानी हदमां लाववा कृत्रिम रीते पाछो हठ्यो अधिर-प्रकृतिवाळा विजयमस्त सेनापति टॅक्सिरा छेतरायो जंगलमा ब्राझिल् राज्यना असंख्य माणस सताइ रह्या हता कुशळ मेलो पाछो हठतो हठतो साधारणत-न्त्रनी सेनाने ए जंगल सुधी लाव्यो एकदम जंगलमांथी म्होटुं लश्कर बहार आव्युं साधारणतन्त्रनी सेना एकदम तो गभराइ गइ.

परन्तु गॅरिबल्डीना ज्वलन्त उत्तेजनथी त्हेमना अंतरमां साहस आव्यु हाथोहाथ युद्ध थयुं उपर उपरथी एम जणायु के साधारणतन्त्रनी

सेनानो जय थयो, कारणके शत्रुनी सेना पाछी हठवा लागी, परन्तु खरेखर रीते तो ए प्रसंगना पेठे युद्धउलना ज हर्ता साधारणतत्रना अश्वदळे शत्रु-ओने दूर सुधा हाका कहाड्या पण एकदम तेओ हमनाथी घेराइ गया साधारणतत्रनी सेना जाव बचाववा चार बाजुए भागवा लागी गॅरिबल्डा असाधारण रणनैपुण्यथी शत्रुव्युह तोडाने पवत पर च्हडी गयो ने शिखरे अविला एक लाकडाना किल्लामां भराइ आत्मरक्षण करवा लाग्या क्रमे क्रमे साधारण तत्रना सोतर जणे आ स्थळे आवी जाव बचाव्या, शत्रुना समस्त सैन्य आर्वा आ किल्लाने घेर्यो वारवार हुमलो करवा लाग्या, परन्तु गॅरिबल्डी अने कर्नल् टॅक्गिराना नैपुण्यथी दरक वखत हेमने पाछु हटवु पड्यु अते शत्रुओ चाल्या गया न आ न्हाना टोळा एक माइलने अंतर आवेला जगलमा पेठो आ अरण्यने माग तआ लेओ लजेस् तरफ च ल्या, कारणके मूळ पॅट्रिअट सेना आ वखते त्या हाय एवो सभव हता आ प्रतियान (Retreat) थी पॅट्रिअट सेनाना काळजामा डाघ लाग्या ए वखतना कष्टनु गॅरिबल्डीए नीचे प्रमाणे वर्णन कर्यु छ " आहारसामग्रीना अभावथी, निरतर रखडवन लाधेना थाकथी अन दु ख टाळवाना साधन पास न होवाथी अमारु लश्कर छेक निराश थइ ग्यु लागलागट चार दिवसा सुधी अमारे झाडना मूळ खाइने ज चलावधु पड्यु ज जगलमां मनुष्यनु पगलु पण नजरे न पडे ते जगलमा थइने चालतां अमन एटलु कष्ट पड्यु क त हु कहा शक्तो नथा

पतिव्रता वीराङ्गना आनिटा कोरिटी बेनी पासेना युद्धमां पायदळने रहेवा माटे उत्तेजन आपती हती अने घवायलाओनी सेवाशुश्रुषा करवामा रोकाइ हती तेवामा ते केद पकडाइ गइ. ज्यां सुधी तें घोडे बेठी हती त्यासुधी शत्रुओ र्हेने पकडी शक्या न्होता पण शत्रुना सैन्यनो एक गोळो आवी र्हेना घोडाने वाग्यो ने ते घोडो मरण पाम्यो त्यारे आनिटाने पगे चाल्वु पड्यु, ने तेवामां शत्रुओए आवी पकडी लीधी ते जाणती हती के म्हारा स्वामी आ भीषण नरमेध-यज्ञमां होमाइ गया छे माटे शत्रुओनी रजा लेइ पतिना मृतदेहने शोधवा रणक्षेत्रमां गइ, पण र्हेनो कइ पत्तो लाग्यो नहि, त्यारे विचार्यु के पति नाशी गया हशे तरत ज र्हेणे पण पलायन करी जवानो सकल्प कर्यो रात्रिना गाढ अधकारे जगतने ढांकी दीधु ते समये ते पासेना गामडामा नाशी गइ. त्या एक दयाळु मनुष्ये र्हेने पवनवेगी घोडा आप्या घोडा पर च्हडी रजनीयोगे घाढ जगलमा पेठी लेजेस् त्याथी साठ माइल दूर थतु हतु भयकर सापथी अने घातकी जानवरोथी परिपूर्ण ते अगम्य जगलमा थइ रजनीना घाढ अधकारमा अकम्पित हृदये अने निर्भय चित्ते घोडा दोडाववा लागी साधारणतन्त्रना नासवा सिपाइओने पकडवा माटे ब्राझिलनी विजयी सेनाए पासे आवेला जगलने गुप्तभावे छाई दीधु हतु. परतु कोई पण सिपाइ एवो वीर न निकळ्यो के अधकारमा दोडता आ रमणीने पकडी शके कुसस्कारी सेनानीओए र्हेने पिशाची अथवा प्रेतिनी धारी ने र्हेना भयथी कापवा लाग्या ने पलायन करी जवा लाग्या ते कॅन्वास् (Canvas) नदीने कांठे आवी प्होंची, पण नदी तो रेल्थी बे कांठे व्हेता हती, तोपण ते वीररमणी डरी नहि. निर्भयताथी इटालीअन् वीराङ्गनाए घोडो न्दामा झोकाव्यो वीररमणानो वीर घोडो सपाटामा नदीना सामे पार आवी उभो आ दुःखी प्रवासमां चार दिवस

चाल्या गया कयो दिशाए गयाथी स्वामीनो मेळाप थशे ए नक्की न्होतु, कारणके ते क्यां छे एनी खबर न्होती. आ'वी दशामां मात्र दैवपर आधार राखी ते आगळ चाली चार दिवस पछी जाणे दैवसाहाय्यथी होय तेम ते लेजेम् आवी प्होंचा अने स्वामीना दर्शन थया. आ चार दिवसना सकट प्रयानमा रहणे एकाद बे बेरी–फळ सिवाय बीजु काई खाधु न्होतु. त्या आवी प्होंचता सर्वनी प्हेला रहेने कॉफीनो एक प्यालो आपवामा आव्यो. आज स्वामीना दर्शनथी गताना मृतदेहमा नवजीवननो सचार थयो. आज स्वामीना दर्शनथा बधा कष्ट दूर थइ गया.

रणमा अनेक योद्धायो मरायाथी अने अनेक नासी जवाथी वैप्लविक सेना छेक न्हानी थइ गइ, तेथी तेओए लेजेस् छोडी जवा विचार कर्यो. बाकी रहेलु सैन्य रिओ ग्रॅन्डी प्रदेश तरफ चाल्यु साम्राज्यनी सेनाए आदेश सर करी लीधो सेनापति गॅरिबॉल्डी, पोर्टिको अने टॅक्सिरा बाकीनु लश्कर लेइ सभापति गॅजेल्सने आवी मळया सभापति तरत बखतने माटे तो सर्व वैप्लविक सेनाने लेइने माटाकारा (Malacua) नगर पासे तबु ठोकीने पड्यो

प्रकरण ८.

टॅक्वारनु युद्ध; पराजय अने प्रतियान (Retreat) सेन्ट् जोस् परनो हल्लो विजय अने तेनु लज्जाजनक परिणाम साधारणतन्त्रनी सेनानो नाश सेन्ट् साइमन्मा आवी वसवु आनिटाना प्रथम कुमारनो जन्म, साधारणतन्त्रना सेनानु वेकारिया नगर तरफ जवु. मार्गना कष्ट पशुओनी भेट गॅरिबल्डीनु मॉन्टी विडिओ तरफ जवु नोकरी

इ स १८४० ना ग्रीष्मऋतुमा साम्राज्यना सेनापति जार्ज (Jorge) असंख्य सेना लेइने टक्वार आगळ साधारण तन्त्रनी सेनाने आववानी वाट जोता बेठा हता तेना साथ चार हजार पायदळ, त्रण हजार अश्वदळ ने अनेक तोपो हती साधारणतन्त्रना सेनाए तेनी पास आवता पिन्हुइरना (Pinhuirno) पहाडना उंचा प्रदेशपर छावणी नाखी तेमना पासे त्रण हजार पायदळ अने पांचसो ने अश्वदळ हतु बने पक्ष पोतानु बचतु सघळु सैन्य अहीं लाव्यु हतु साधारणतन्त्रना प्रारब्धनी आ छेल्ली परीक्षा होय एम लागतु हतु जोके जार्ज आत साहसी अने रणकुशळ सेनापति होवा छता थाण नाण शाए कारणथी, एक सामान्य युद्ध पछी शत्रुओने एक सुरक्षित स्थान जता देइ रातनी रातमा पलायन करी गया वारंवार देखाडेलाना प्रसंग आम चाल्या जवाथी उछळी रहेला लोहीवाळा साधारणतन्त्रना सेनानीओ निराश थइ आया तेओ माथी थोडा नाशी जता शत्रुओनी पाछळ दोड्या शत्रुना टोळाना एक भागने

तेओए पकडी पाड्यो. बन्ने पच्चे घोर संग्राम जाग्यो. रणमां अद्भूत वीरत्व देखाडी, पोतानां अधीक माणसो मरायाथी देशहितैषी दळ पाछु हठयु. साधारणतंत्रनो प्रधान सेनापति पोतानी मूल सेना लेइ र्‍हेमनी मददे दोडी गयो हत तो आ'वा अपमान अने पराजय साथे र्‍हेमने पाछुं हटवु न पडत. परतु त्हेणे तेम कर्युं नहि, तेथी शत्रुनी सेना टॅस्चा नदीने तीरे दुर्भेद्य व्युह रची नि शक चित्ते शत्रुओनी वाट जोती बेठी. आ प्रदेशे हवेथी साम्राज्यनु आधिपत्य स्वीकार्युं था बाजुए साधारणतंत्रनी सेनाए माल्कारा नगरे जइने छावणी नाखी, पण त्या बहु दिवस रहेवानु साहस न करता बुएना विस्टा (Buena Vista) नगर तरफ चाली.

देशहितैषीदळे हवे उत्तर प्रदेशमां आवेला सेन्ट् जोस् नगर पर धशी जवानो निश्चय कर्यो ए नगरनो सुरक्षित किल्ले लॉस् पॅटॉस् (Los Patos)नदीना मुखपर आव्यो हतो ने ए प्रदेशना द्वाररूप हतो. ब्राझिल् सेनानो सेनापति जोर्ज् बीजा स्थळपर लश्कर एकठु करवा गयो हतो ने तेथी आ किल्लामा माणसो नहि जेवा हता. साधारणतंत्रना सभापति गजेल्से आ बातमी साभळी ए किल्लापर एकदम धसी जवा निश्चय कर्यो, ने पोतानी सेना मोकली रोजनी पचास माइल चालता ए सेना आठ दिवसमा किल्ला पास आवी उभी जरापण थाक खाधाविना किल्लामा पेठी ने ते सर कर्यो. साधारणतंत्रनी रणोन्मत्त सेनाए बधा मुख्य स्थळो हाथ करी लीधा फरी विजयलक्ष्मी न्हेमना हाथमा आवी उभी पण लक्ष्मी हमेशा चचळ होय छे, कोइना हाथमा ठरी ठाम बेसता नथी विजयसेना विजयदळथी अन्ध थइ ने धर्मभ्रष्ट थइ नगर लुटवा लागी बहु दिनथी भुखी तरसी न तुटेला कपडा वाळी सेना आज विजयी थवाथी, नियमनी बधी बेडीओ तोडी यथेच्छाचारी बनी गई कोइनो हुकम आ यथेच्छाचारी सेनाने नियममां लाववा

समर्थ न निवड्यो. ए'वामां शत्रुओनां वहाणो आवी प्होंच्यां ने तोपनो मारो चलाव्यो किल्लानो मार्ग बध करी नाख्यो ने तेमणे नगरने घेरो घाल्यो थोडाज वखतमां शत्रुओए किल्लो हाथ करी लीधो ने साधारणतंत्रनी सेनानी कतल चलावी प्रायश्चित्तविधान रूपे अनेक मनुष्यानो भोग अपायो ने घोडेस्वार सेनानी मददथी तओ थाकीना जीव लइने वुएना विस्टर तरफ नाशी छुट्या गॅरिबल्डी पोतानी उत्कृष्ट सेनानी रहेलो भाग लइ सेन्ट् साइमन् गया आ भीषण युद्धमां गॅरिबल्डीना सेनामा मात्र चालीस ज जण जीवता रह्या

देशहितैषी सेनाए रणधर्मना नियमोनो अनादर कर्यां तो आ वो विषमय परिणाम निवड्या यशस्वी विजय आम लज्जाकर अने सर्व सहारी पराजय रूपे निवड्यो

गॅरिबल्डीनी अर्धाङ्गना आनिटा, सौभाग्यमा के दुर्भाग्यमा, घरमा के रणमा, सर्व स्थानमा, सव अवस्थामा, छाया पेठे स्वामीनी साथेज रहेती. पतिनो वियोग थता ए सती उन्मादिनी थइ जती स्वामीनो पाउल जोवलु रहेवाय, स्वामीना सोडमा मराय नहि, ए भयथी भयकर विपत्तिमा पण त स्वामीन छोडती नहि आनिटाने गर्भ रह्यो हता ने प्रसवकाळ पास आव्यो हतो तोपण त पतिनी साथे रणमां जती. प्रसवकाळ छेक पासे आव्यो छे ने पतिथी दूर थती नथी, आ जोइ प्रियतमा आनिटाने लेई गॅरिबल्डी सेन्ट् साइमन् नगरमा जइ रह्या अन प्रसवकाळनी वाट जोवा लाग्या इ स. १८४० ना सप्टेम्बर मासना १४ मा तारीखे शुभक्षणे आनिटाए एक कुमारने जन्म आपी स्वामीना आनदमा वधारो कर्यो इटालीना जे वीरपुरुष मिनाटी (Menotti) ए जन्मभूमिना उद्धारार्थे आत्मबलि आप्यो छे ते महापुरुषना नामे पोताना पुत्रनुं नाम पाड्यु

प्रसवकाळ पासे आव्यो हतो तोपण सेन्ट् जोन्स् नगरमांथी पलायन करतां वखते जे अगाध कष्ट त्हेणे वेठ्यां छे ते अवर्णनीय छे. ए वस्तु नदछ षयाकारने योग्य छे. समस्त पतिपरायणतानी अवताररुप सावित्री देवी स्वामीना जीवननी भिक्षा मागवा खुद यम-मृत्यु पासे जतां डरी नहोती-आज ए'बीज पतिपरायण आनिटा पोताना जीवन सर्वस्व पति गॅरिबल्डीनी संगे मरणमां पडतु मुकवाने डरती नथी ! आ'नुं नाम ते प्रेम ! पतिना वियोगथी त्हेने जे दुःख थतुं. त्हेना म्होंं आगळ भुख, तरस, थाक अने बीजां अनेक दुःख तो तुच्छ हतां. त्हेनुं सजीवन औषध त्हेनी पासे होय, त्यारे ते निर्भयताथी अनेक कष्ट वेठी शकती. जे दुरवस्थामां त्हेना नवकुमारनो जन्म थयो ते तो अवर्णनीय ज-तथापि हास्यमयी वीररमणीना मुखपर असुख सूचक चिह्ननी एक रेखा पण प्रकटती नहि ! प्रसवकाले त्हेनी पासे कोई धात्री के वैद्य ना मळे, जन्मेला कुमारने सुवाडवाने पथारी ना मळे; एक वस्त्र पण मळ्युं हत तो बहु हतु ! पण कोरी जमीन ज-ईश्वरदत्त पथारी ए कुमारने माटे निर्माण थइ हती तोपण ए पतिपरायण-भगवत्परायण वीरपत्नीना मुखपर दुःखनी एक पण रेखा नहि ! एक वार पण पोताना अदृष्टने दोष दीधो नथी उलटु आ गरीबी बनथी-फकीरी वखते त्हेना मुखपर वधारे वधारे हास्य फुटतु ! धन्य आनिटा ! धन्य त्हारी पतिभक्ति ! धन्य त्हारी सहनशक्ति ! धन्य त्हारी स्वतन्त्रता-प्रियता ! भारतरमणि ! एक दिवस त्हारी भगिनी सावित्री, सीता, दमयन्ती, दुर्गा—आ वां ज्वलन्त पतिभक्तिनां दृष्टान्त मुकी गइ छे ने आजे पण पुजाइ रही छे वळी दुर्गा-वती अने झांसीना राणी पण अद्भुत वीरत्व अने आत्मसमर्पणनां दृष्टान्त मुकी गई छे आथी ज ते नारी जातिना आदर्श रुप बनी रही छे. रोमरमणी आनिटा पतिभक्ति, वीरत्व, स्वाधीनता, प्रियता अने आत्मसमर्पणनी

ज्वलन्तमूर्त्ति हती एक साथे आटला उच्च गुणो एक रमणीमां होय ते जवल्लेज बने छे आदर्शच्युत आर्यरमणि ! जो आ पतनमांथी त्हमारो, अ'मारो अने समस्त भारतना उद्धार करवानी इच्छा होय तो आानटाने आदर्श रुप मानी रहेनु अनुकरण कर आ आगणीस सदामां सर्वगुणसंपन आवु उच्च आदर्श बीजु नहि मळे !

पुत्र अवतर्या पछी पण अनेक विपत्तिओ पडी. बाळकना वस्त्रमाटे अने आनिटाना औषध माटे गॅरिबल्डी सेटम्बाना (Settembrina) नगर तरफ चाल्यो. अतिशय वरसाद थी नदीओ भागी गइ हती, अने बधो प्रदेश जळमग्न थइ गयो हतो गॅरिबल्डी अनेक कष्ट वटी ते नगरमां गया ने जोइतो सामग्री खरीदी केटलेक दिवसे घर तरफ पाछो फर्यो घेर आवी जुए छे तो घर खाली पड्यु छे चारपुरुषन मस्तके चक्कर आव्या, चारे बाजुए अंधकार देखावा लाग्यो, जीवन भाररुप लाग्यु, एटलामां एक जणे आवी खबर कही के परमार्थी बधा लोको नाशी गया छे, ने पासेना जंगलमां सताइ रह्या छे आ खबर सांभळीने त्हेना टोळामां जाइ आव्यो ते माणसने बधी हकीकत पुछवाथी मालम पड्यु के गॅरिबल्डीनी शोधमां गॅरिला सेनापति मोरिंगो ए प्रदेशमा आव्यो हतो, त्हेण सघळ रहे॰ ला बधा सिपाइओ पकडी ल्हार आपवा ने त्हेमनी खबर करी आ समये सुभाग्ये वरसादनु ने पवननु तोफान थयु ते सघळा लोग भळाणा केन्द्र सन्दनस्थना स्रोडी छानामाना जंगलमां जइ भराइ रह्या गॅरिबल्डी पोते लख्यु छे के, "प्रसवने बारमे दिवसे अर्धनग्न अवस्थामां आनिटा घोडा पर बेठी बगर बखना नवकुमारने गोदमां' लीने दर आवी हुमारी, ए पवन अने वरसादना भयंकर तोफानमां पलायन करी वनमां जइ आश्रय लेवा पड्या."

प्रचंड वावाझोडानी पेठे सेनापति मोरिंगो ए समस्त प्रदेशने उज्जड करी चाल्यो गयो, त्यारपछी आ समस्त मडळ पाछु सेंट सारमन्मा पाछुं आव्यु परतु साधारणतत्रनी आणवळ सेनाने त्यां वधारे दिवस रहेवु श्रेयस्कर लाग्यु नहि, तथी प्रथम कॅपिवारि (Capivari) नगर पासे जइने छावणी नाखी परतु ते स्थान पण सहीसलामत न लागवाथी त्हेमणे मिशनेस् (Missiones) प्रदेश तरफ जवानो ठराव कर्यो- गॅरिबल्डीना सेनाने सेनापति कॅनाबारोना सैन्यविभाग साथे मळी जइ सोराडा पासेनी गिरिमाळाना गुहामार्गे जवानो हुकम थया गॅरिवल्डीना उत्साहा सलासाओ हाथ पायदळ नु काम करता हता साधारणतत्रनी सेना लेबेस् वकरिया, अने वॅरिडोगानी आवी प्हाचा घाढ जगलो अने घोर गभार गुहाओ तेमज पर्वतश्रेणी भेदी तेओ त्या आव्या हता हव ए बमहारे थइने त्हमने पाछु जवानु थयु सभापति गजेल्य् मूळ सेना लेइने एक स्थळे जतो हतो, त्या एमने घेरायेला हता तथी सेटमिनाना सैन्यभागना रक्षण नाचे ते सैन्य पाछु वळ्यु

आ शोचनाय प्रवासमा पडेला दु खनु वर्णन करवु अशक्य छे. अन्न, वस्त्र, अ जावनन उपयागी वाजा पदाथाना अभावे जे दु ख पड्यु ते असह्य हत गॅरिवल्डी अने आनिटा पण आ सेनाना साथे हता तेथी ते पण आ दु खना भागी थया त वखत त्हमनो पुत्र मात्र त्रण मास नो हतो पुत्रवत्सल पिताए पुत्ररत्नने उठाए राखें आ दु खपूर्ण मार्गे चालतो हतो आनिटा एक भूख मरा गयला टट्टु पर बसी प्रवास करती हता बीजो एवा ज केटलाक टट्टु हता त पर बाचा स्त्रीओ अने बाळको बेठा हता ए शोचनाय प्रवासनु वर्णन गॅरिबल्डीए आ प्रमाणे कर्यु छे "अमारा पायदळनु कष्ट अवर्णनाय हतु, कारणके अश्वदळे तो पोताना अश्वना वध

करी त्हेना मांसथी महाकष्टे पोतानी भूख मटाडी, पण पायदळने तो ते साधन पण न्हातु थोडी ज स्त्रीओ अने तेथी ए थोडा बाळको मृत्युमुखमांथी बची शक्यां हता मृत्यु पामेली मातानी खोळमां अधमुआ बाळकोने पाछळ चालता सैनिको उपाडी लेता, अने पोते भूखथी, तरसथी, थाकथी अने बीजा दुःखथी मर मर थई रह्या हता, तोपण आ बाळकोने बचाववामां रहमण कशीए खामी राखी न्होती "विपद् विपदमनुवर्त्तते" एक दुःखनी पाछळ बीजुं दुःख खडुं ज होय छे तेओ दुःखवादळोथी घेराइ गयो रह्या-ज हता त्हेवो वळी भोमीया मार्ग भूल्या लांबो रस्तो वधारे लांबो थयो ने दुःखी प्रवास वधारे दुःखी बन्यो आगला दुःखथी जाण धरायो न होय तेम पर्जन्य देव पोतानुं पुरु वेर्युं—मुशळधार वरसाद वरसवा लाग्यो

आ नव दिवसनी दुःखी मुसाफरीने अंत तेओ अरण्यमांथी बहार निकळ्या ने स्वच्छ आकाशना दर्शन थया गोवाळीआने दखाने आहार मळवानी आशा आवी गजलसनी सेनानी वाट जातुं आ दुःखी सैन्य घेरारियामा कटलाक दिवस पड्युं रह्युं

गजलसनी सेना थोडाक दिवसमां त्यां आवी पहोंची सुभट मोरिगो अने त्हेना रुधिरपिपासु सैनिको अटकावथी ए सैन्य आवतां आवतां घणी वार थई हती मोरिगोना हाथी ते लश्करमां मात्र त्रीजो भाग जीवतो रह्यो हतो, आ एम बाकी रहेलो त्रीजो भाग सह दुःखी अवस्थामां ते स्थळे आवी पहोंच्यो नीजु सैन्य–सेन्टमर्टीनानुं दुर्ग सैन्य (Garrison)–ता आवी ज बनयु नहि ए सेना विभागना सेनापति सैंटिमर्टीना त्रिदस्तानुं अने स्वदेशहितैषी (Co-patriot) बॉधेरी हता वीरता अने रण नैपुण्यना अनेक दृष्टान्त दाखवी ए समय याद्ध रणक्षेत्रमां प्राण त्याग

कर्यो. तेना अकाळ मृत्युथी गॅरिबल्डीपर वज्रपात थयो. ते समज्यो के आ जीवनमां हवे तेनी खोट पूरी पडवानी नथी.

साधारणतन्त्रनो सेना येवेरियाथी मिरनेस् प्रदेशमां थइने सेन् ग्रेबिल् नगर तरफ गइ, अने त्यां जइ पाछो मुकाम नाख्यो.

रोसेटीना मृत्युथी भग्नहृदय थइने, अने रिओ ग्रॅन्डिना साधारण तन्त्रनुं भविष्य निराशामय जोइने, गॅरिबल्डीए त्यांना कामकाज लाजी देइ मॉन्टी विडीओ जवानो संकल्प कर्यो. छ वर्ष सुधी तेणे सुखे दुःखे साधारणतंत्रनी नोकरी करी. ए वखतमां एने जे पगार मळेलो तेथी एना अने आनिटाना कपडानुं पण खर्च पूरु नहि थयेलु. जे गॅरिबल्डीए रिओ ग्रॅन्डिने माटे सुखे दुःखे छ वर्ष सुधी आत्मसमर्पण कर्युं, ते गॅरिबल्डी आज एक कोडी विना पण खाली हाथे जाय एथी सेनापति गॅरिबल्डीनुं हृदय दुःखी थयु. पण साधारणतन्त्रनो भंडार आज खाली थइ पड्यो हतो एथी, 'उत्पद्यन्ते हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथा.' तेम आज गॅरिबल्डीना मनोरथ मनमां उठीने मनमां ज लीन थइ गया. ते गॅरिबल्डीने वेंद रोकड आपी शक्यो नहि त्यारे पम्पासमां चरता नवसो पशुओ मगावी एने आप्या. गॅरिबल्डी तेने हांकीने दक्षिण दिशा तरफ चाल्यो, पण नवसो जंगली पशुओने एक ज दिशामां हांका जवा ए जेवी तेवी वात नथी. रिओ निग्रो सुधी जतामां तो अर्धा पशु पलायन करी गया. कइ उपाय न सूझ्याथी बाकी रहेलां पशुओनो वध करी तेनां चामडां अने मांसने वेची देवानो ठराव कर्यो. दयाळु गॅरिबल्डीने पशुनो वध करतां दया न आवी, ए जन्मना संस्कारनु परिणाम. मांसाहारीओमां भूतदया क्याथी होय ! ए पशुओना चामडां तथा मांस वेच्या त्यारे अढारसो रुपिया उपज्या. छ वर्षना निरंतर श्रम माटे तेने मात्र अढारसो रुपिया मळ्या. तोपण ते स्वभाव सभ्यासी आटलाथी पण परितृप्त थयो. कारण के एटलाथी

दिनो स्त्री पुत्रनो निर्वाह करवा पूरती सामग्री ते लेई शक्यो आयी वधारेनी एने अपेक्षा पण न्होती

गॅरिबल्डी सहीसलामत मॉन्टी विडिओ आवी प्होंच्यो देशनिकाल थयला इटालीयनोए एने आदरथी वधावी लीधो इटालीना निष्फळ थयेला वैप्लविक वीरो पृथ्वीना चारे बाजुए विखराई गया हता कोई ईंग्लॅण्ड, कोई फ्रान्स, कोई स्वीटझर्लॅण्ड अने अनेक मनुष्यो जाते लेईने अमेरिका जता रह्या हता बधाना हृदयमा एक मात्र आशा ए ज हती के हवे इटाली उठशे हवे जन्मभूमिना लोको बखतथी विलुप्त थयली स्वाधीनता प्राप्त करवा हथियार उचकवानो लाभ मळशे. प्रत्येक इटालीयन् पोताना हृदयमां आ आशालताने पाणी देशनिकालनुं दुःख कइक ओछु थोडु करता हता एमाना केटलाक युनाइटेड स्टेट्समा गया न त्याना साधारणजनना अति उच्चकाय ग्रहण करवा लाग्या कोई कालेजनो अध्यापक, कोई अनुवादक, कोई संपादक कोई एजंट, अने कोई संगीतशास्त्रना अध्यापक थयो वाकी अनेकोए अनेक धंधा पकड्या तोपण वधारे इटालीयनो तो दक्षिण अमेरिकामा गया ह्तेनु सर्वथा प्रथम कारण ए हतु के त्या सर्व पदार्थो सस्ता होवाथी त्या आछे पैसे रही शकाय बीजु कारण ए हतु के ते वखत ब्राझिलना साम्राज्य साथे रिओ ग्रॅन्डिना साधारणजनन युद्ध चालतु हतु तथा त्या जवाय तो स्वाधीनताना रणमा दाखिल थवाय अने भविष्यमा जन्मभूमि इटालीना उद्धारमा सहायभूत थवाय मॉन्टी विडिओ, रिओ डी ला प्लाटा (Rio de la plata) नदीना काठे होवाथी मात्र उरुगुवाइना राजधानी ज नहि पण व्यापारनु एक प्रख्यात स्थळ थई पड्यु हतु आ कारणथी गॅरिबल्डीना अनेक स्वदेशी बंधुओ व्यापारद्वारा पोतानो निर्वाह चलाववा आ नगरमा आवी रह्या हता गॅरिबल्डीना अद्भुत वारत्तनी

बधा रहेमणे प्रगमर्थी ज सांभळी हती तेथी तेओए आज एने त्यां दिवसना परिचयवाळा मित्रना पेठे वधावी लीधो रहेमना हृदयना अति प्रिय वस्तु-इटालीनो उद्धार ते गॅरिबल्डीनुं जीवनव्रत होवाथी तेओए बहु हर्ष थी रहेने वधावी लीधो.

चामडां अने मांस वेचीं जे अढीसो रुपिया उपजाव्या हता, ते पूरा थता आपुत्रनुं भरणपोषण करवा काइ व्यवसायमां पडवानी रहेने जरुर हती. बीजो कोइ धंधो हाथ नहि लागवाथी रहेणे दलाली करवा मांडी. रेमना रेशमर्थी इटालीअन् पोष्टकार्ड सुधाना वस्तुओ राखी ते बधी वस्तुओना नमुना लेइ घेरेघर आपडवा लाग्यो परन्तु एथी जे पेदाश थइ ते कुटुम्बना भरणपोषण माटे बस न्होती, तेथी इ. स १८४१ मा पैंओला सॅमीडी (Paola Semeidi) नामनी कोइ इटालीअन् शाळामा गणितशास्त्रना शिक्षक तरीके नोकर रह्यो.

प्रकरण ९.

आन्जानि साथे मैत्री; काफलाना अधिनायक बनवुं; पाराना नदीना मुख तरफ वहाण हंकारवां; युद्ध; शत्रुओना काफलानुं नदीमां साथी जवुं; फरी काफलानुं आवी प्होंचवुं; भीषण युद्ध; वहाणोने बाळी पलायन करी जवुं; कोरियेण्टिस् नगरमां रहेवुं; सान् फ्रान्सिसको जवानो हुकम; आरोयो ग्रेन्डीनुं युद्ध; शत्रुओ साथे लडवानी जबरी तैयारीओ.

मॉन्टी विडिओमां जे इटालीअनो साथे ह्नेने मैत्री थइ ह्नेमां आन्जानि (Anjani) मुख्य हतो. आन्जानि मॅट्झिनीनो शिष्य हतो. ते उद्यमशील, रणकुशळ, धारेलुं काम पार पाडवामां आत्मसमर्पण करी नाखे ए'वो, स्वाधीनताप्रिय अने स्वदेशभक्त हतो. मॅट्झिनी अने गॅरिबल्डी पछी आटला गुणोनो एकत्र समावेश होय तो ते ए'नामाज हतो. हृदय एक जातनां होवाथी गॅरिबल्डी अने आन्जानि मळ्या ते ज दिवसथी परस्पर एक बीजाने सहोदर भ्रातानी नजरथी जोवा लाग्या. स्नेह ए गॅरिबल्डीना हृदयनो प्रधान गुण हतो. ते स्वदेशभक्तिमां उन्मत्त थइ गयो हतो तेथी ज ए'ने स्वदेशभक्तो पर आटलो स्नेह हतो. वळी इटालीने स्वतंत्र करी रोमने ह्नेनी राजधानी करवा जे मनुष्य इच्छतो, ते तो ह्नेना हृदयनो आराध्य देवता थइ पडतो. आन्जानिना जीवननुं पण ए ज लक्ष्य होवाथी गॅरिबल्डीनुं हृदय ह्नेना पर तुटी पड्युं.

शाळाना शिक्षकनो शान्त धंधो तेमज दलालीनो धंधो चपळ गॅरिबल्डीने बहु दिवस फाव्यो नहि. युद्धक्षेत्र ज गॅरिबल्डीनुं जीवनक्षेत्र. आनिटाने पण शान्त जीवन करतां तरंगमय जीवन वधारे गमतुं, तेथी तेओ रणक्षेत्रमां जवानी वाट जोतां हतां. निरंतर युद्धमां लीन थयेला दक्षिण अमेरिकामां युद्धनी खोट पण न्होती.

मॉन्टी वीडिओनुं साधारणतन्त्र राज्य ते वखते पूर्व साधारणतन्त्रने नामे प्रख्यात हतुं जे वखते गॅरिबल्डी दलाल अने शिक्षकना कार्यमां रोकायो हतो, ते वखते त्यांनो सभापति जनरल् रिवेरा, डिक्टेटर् रोजासनी साथे युद्धमां रोकायो हतो चारे बाजुना समस्त साधारणतन्त्रने उखेडी नाखी पोताना साम्राज्यमां भेळी देवानो निर्दय संकल्प ए रोजासे कर्यो हतो, ने एके एके बधां साधारणतन्त्रने वश करवा लाग्यो हेनी विजयवंत सेना मस्त मातंगनी सेना पेठे आ क्षणे मॉन्टी विडिओना साधारणतन्त्रने उखेडी नाखवा चढी आवी. जनरल् रिवेरानुं सैन्य शत्रुनी म्होटी सेनाने हाथे स्थळे स्थळे हारवा लाग्युं. रिवेरा ए उन्मत्त सेनानी गति रोकवामां अशक्त निवडयाथी हेने स्थाने ऑराइब्स् (Ouribes) ने निमवामां आव्यो पण हेना शासनथी नाराज थइ लोके ह्मने पदच्युत कर्यो. ने रिवेराने फरी सभापतिने पदे स्थाप्यो ऑराइब्स् पदच्युत थवाथी क्रोधान्ध थइ प्रचळ सेना साथे रिवेरा संमुख लडवा आव्यो, पण हार्यो, तेथी बुएनोस् अयेर्स् राज्यना अधीश्वर रोजासने शरणे गयो रोजास् ह्मेना पक्षनुं समर्थन करवा कबुल थयो, अने ह्मने पोताना समस्त सैन्यनो सेनापति बनाव्यो. रोजास् पोते आ समय माध्यमिक अने एकत्ववादि (Centralists and unitarians) सेनाना सेनापति लावेल् (Lavelle) अने पाझ् (Paz)नी साथ रणक्षेत्रमां ज हतो. ऑराइब्से आवीने सेनापति लावेल्ने हराव्यो अने पाझ्ने

रणक्षेत्रमांथी नसाड्यो ए'मने हरावी ते मॉन्टी विडिओ तरफ चाल्यों आ खबर रोसर्वीन रिवेराए तत्क्षण पासेना नदी उतरी युरुगाय् अयर्स राज्यमा गया ने ओराइब्सने आगळ वधतो अटकाव्यो माध्यमिक सेनाना एक हजार योद्धा फ्रॉरिएन्टिसूधी आवी रिवेराने मळ्या आ बाजु ओरा इब्स पासे चाद हजार रणदीक्षित पायदळ असंख्य अश्वदळ अने अनेक तोपो हती आ प्रबळ सैन्यथी रिवेरा पराजित थता ओराइब्स मॉन्टा विडि आना राज्यपर हल्ला करवानो निश्चय कर्यो पूर्व साधारणतंत्रना आ संकट समय सेनापति पाझन साधारणतंत्रना सैनानो अधिनायक बनाव्या बधा देशना लोकने ए सेनामां भळवानी छुट आपी साधारणतंत्रना बधी प्रजा ए दुष्ट शत्रुओनी सामी उभी थइ गई

गॅरिबल्डी ज्यारे मॉन्टी विडिओना राज्यमां आवी उभो त्यारे राज्यनी अंतर स्थिति आ प्रमाण हती दुष्ट रोजासना यथच्छाचार–कथाओ गॅरिबल्डीए पहेलथी ज सांभळी हती आ अवसर मळतां दुष्टनु दमन करवानु तेहणे योग्य धार्यु वळी मॉन्टा विडिआना राज्ये देशनिकाल थयेला इटाला यनोने आश्रय आप्यो हतो तथा तेना संकट समय सहाय्य करवु ए उचि त ज हतु आ महान् भावथी उत्तेजित थइ गॅरिबल्डीए बाळवच्चानु सुख त्यजी युद्धनु दुःखमय जीवन धारण कर्यु आ वखत तेहणे आनिटानि गृहकार्य अने पुत्रना लालनपालन करवानु कार्य सोंप्यु ने पोते एकलोज रणमा गया

जेम हाल भारतवासीओने निर्वीर्य अने भीरु कही सर्वे युरोपियन् प्रजा मश्करी करे छे ते ज प्रमाणे ते वखते इटाली निर्वीर्य अने भीरु गणातु तेमज जगतना दयानु पात्र थइ पड्यु हतु मॉन्टा विडिआना लोको पण त्याना इटालीयनोना एज प्रमाणे मश्करी करता गॅरिबल्डी शूरो हतो पण ते एक अपवाद तरीके ज गणातो. आथी युद्धादि विषयमा ए

राज्य इटालीयनोनी सलाह लेतु नहि. गॅरिबल्डी पोतानी सुख्यातिने तुच्छ गणतो, पण देशमां निन्दा थता होवाथी एने बहु लागी आवतुं. गॅरिबल्डाने कोइ निर्वीय अने भीरु कहे ता ते कान तळे खुडाडी नाखतो, पण "इटालीयनो निर्वीय अने भीरु " ए शब्दो रहेनु हृदय चीरी नाखता गॅरिबल्डीना था शब्दो घणी वखत सामळवा पण पडता. आ जातीय कलङ्क धोइ नाखवाने ए'णे सुप्रसिद्ध " इटालीयन् सेना (Italian Legion) ' नी स्थापना करी गॅरिबल्डीना नामनी मोहिना शक्तिथी अने रहेना उत्तेजनथी थोडाज वखतमां आठसो इटालीअनो रहेना वावटा नीचे आवी खडा थया

हवे रहेणे एक प्रसिद्धि पत्र कहाड्यु केः " जे राज्ये अति सङ्कट अवस्थामां देशनिकाल थयेला इटालीयनोने आतिथ्यपूर्ण आश्रय आप्यो छे ते राज्यना विपत्ति समय प्रत्येक इटालीयने आत्मसमर्पण करवु उचित छे. ' रहेना ए हृदयना आमन्त्रणनो कोइ इटालीअन् अनादर करी शक्यो नहि. देशनु कलंक धोवाने अने आतिथ्यनु प्रतिदान करवाने मॉन्टी विडिओना रक्षणार्थे प्रत्येक इटालीअन् गॅरिबल्डीना वावटा नीचे आवा खडा थया.

ए विख्यात वावटो मॉन्टी विडिओनी कुलीन महिलाओए गॅरिबल्डाने माटे स्वहस्ते बनाव्यो हता वावटो काळा रेशमनो हतो, अने रहेना पर धगधगती धातुओना रसवाळा मुख साथे विसुवियस् पर्वत चितर्यो हतो. ए अपूर्व वावटाना मोहिनी शक्तिथी इटालीअन् लीजन् अजेय बन्यु, अने साल्टो सेन्ट आन्टोनिआ, काराकाकिमि, मिलानो आदि रणक्षेत्रमा जय पाम्यु साल्टो सेन्ट आन्टोनियाना रणजयनी स्मृति ताजी राखवा मॉन्टी विडिओ राज्ये ए वावटा पर सुवर्ण अक्षरे ' February 8, 1846 ' ए शब्दो चितरी आप्या हता इ स. १८४६ ना फेब्रुआरी मासनी आठमी

तारीने ए रणक्षेत्रमां इटालीअन् लोकने अद्भुत वीरत्व देखाड्युं ने अंते ते जय पाम्युं. ए बावटाने गॅरिबल्डी युरोपमां पण लेइ गयो हतो. शिशिलिना युद्धमां ते वावटो शत्रुने हाथ गयो, पण थोडाज समयमां गॅरिबल्डीए तेने पाछो मेळव्यो ने कप्रेरा द्वीपमां ज्यां ते छवटनां वर्षोमां रहेतो हतो त्यां राख्यो. हाल ते वावटो जीर्ण शीर्ण अवस्थामां छे अने काचना रमणीय मंदिरमां, गॅरिबल्डीना अपूर्व कीर्तिस्तंभस्वरूप तेना जमाइ सेनापति कनीओना जीनोआ नगरना मकानने शोभावे छे.

गॅरिबल्डीए मॉन्टी विडिओना राज्यने पोतानी इच्छा जणावी, तेथी राज्ये एने त्रण वहाणोनो एक काफलो सोंपी दीधो. ए त्रण वहाणोनां नाम आ प्रमाणे छे—कॉन्स्टीटयुशन् (Constitution) प्रोसीडा (Proceda) अने पेरेसीया (Perescla). मॉन्टी विडिओ राज्य गॅरिबल्डीने ए त्रण वहाणो लइ रोजासथी पीडाती कोरियेण्टस् नगरनी प्रजाने छोडाववा मोकल्यो. पाराना नदी उतरीने त्यां जवानुं हतुं. ओराइब्ने मॉन्टी विडिओ पर चढाइ आवता अटकाववाने आ करवुं प्रथम जरुरनुं हतुं. पाराना नदीना मार्ग बहु वांकोचुको ने एनो लंबाइ घणी मोटी छे. तेना बन्ने तट पर थोडे थोडे अंतरे शत्रुना असंख्य किल्ला हता त्यांथी रात्रि दिवस अनंत गोळा छूटता ने गॅरिबल्डीने पगले पगले रोकाण थाय एवो संभव हतो. वांकी चुकी नदीमां तेनां वहाण कदी अथडाइ न पडे तोपण किल्लाना गोळाथी तो तेनां वहाण जरुर छिन्नभिन्न थइ जाय. गॅरिबल्डीए घण छेद गया पछी जाण्युं के आपणे तो जाळमां फसाया. तेणे जाण्युं के नाशनो अथवा तो अपयशना कोळीओ थइ जवानो पगले पगले संभव छे. पण तेनुं सिंहहृदय डरे एवुं न्हातुं. तेणे प्रतिज्ञा करी के निराशामय कूचने गौरवमय बनाववी.

शत्रुना काफलानो अधिनायक ॲड्मीरल् ब्राऊन गॅरिबल्डीने पुठे पड्यो पाराना अने पाराग्वाई नदीओना संगमपर आवेला मार्टिन् गार्शिया (Martin Garcia) नामना बंदरने मुकाने गॅरिबल्डी आगळ चाल्यो के त्हेना वहाणोपर तोपनो मारो शरु थयो. आथी अनेक रणदक्ष खलासीओ अने बीजाओ मार्या गया बीजी बाजुए कॉन्स्टीट्युशन् वहाण एक खडक पर चढी गयु त्हेने हलकु करी तरावबा माटे त्हेना परना सर्व पदार्थो प्रोसीडा पर आण्या प्रोसीडापर भार बधी जवाथी ते पण अटक्यो पड्यु मात्र थॅरेसीया काम करवाने योग्य रह्यु आवी अवस्थामा शत्रुना सात वहाणो त्हेमना पर चढी आव्यां गॅरिबल्डी आम निराशाना वादळाथी संपूर्णरीते घेराइ गयो छे, एवामा जाणे कोई दैवीशक्तिथी त्हेमनो उद्धार थाय एम थयु ॲड्मीरल् ब्राउननु वहाण- जे वहाणपर शत्रुनो वावटो हतो ने जे सौथी आगळ चालतु हतु ते वहाण—रागावे लागी गयु साकडी नदीमा ते वहाणथी मार्ग बध थइ गयो ने शत्रुनु एक पण वहाण आगळ चाली शक्यु नहि, आगळ वहाण सहीसलामत तरतु थाय ते माटे बधा वहाणने वाट जोवी पडी, तेथी गॅरिबल्डीना सर्व वहाणोना नाश थतो अटक्यो, कारण के एटलामा तो कॉन्स्टीट्युशन् तरी उठ्यु ने प्रोसीडा परनो भार उठावी कॉन्स्टीट्युशन्मा नाख्यो ने त्हेने पण तरतु कर्यु गॅरिबल्डीना त्रणे वहाण हवे लडवाने तैयार थइ गया गॅरिबल्डीने अने त्हेना सहचरोने शत्रुना कराल मुखमाथी बचाववाने जाणे ईश्वर ज सहायभूत होय एम एक सख्त वावाझोडु आव्यु ते वावाझोडाना अनुकूल वायुना साहाय्यथी तओ अति वेगथी नदीना मुखदेश तरफ चाल्या मार्गमा सान् निकोलस् (San Nicholas) बन्दरमाथी केटलाक व्यापारी वहाण हस्तगत कर्या. ने ग्वाजाडा नगरमा गॅरिबल्डी पूर्वे केद पकडायो हतो, ते नगर आगळ आवी प्होंच्या.

गॅरिबल्डीनो भ्रारा करी जवा बदरमा तोपो तैयार हती, पण अनुकूल पवननी सहायताथी शत्रुना तोपोनी जाणे मश्करी न करता होय एम त्वर गतिथी वहाण दोडी गयां. एके एक बदरे आ वहाणोनो नाश करवा तोपो गोठवी मूका हता पण ते बधाने कोरे मुकी तेओ चालता थया एक बे स्थळे युद्ध थया पण खरा सेरीटो (Cerito) बदरे युद्ध थयु त्हेमा शत्रुना छ तोपना म्हों बध करीने व्यापारीओना अनेक वहाणो कबजे कर्यां खावानी सामग्री खुटी गइ हती, ते पण आथी पूरी पडी

कॅवालो क्वेशिया (Cavallo—Quattia) नगर पासे साधारणत शत्रु लश्कर गॅरिबल्डीना लश्करने मळ्यु एम एकठु थएलु लश्कर ब्रेआ Brasa) अखात सुधी नदीमा चाल्यु गयु ए'वामा एड्मीरल् ब्राउन् आवी प्होंच्यो त्हेने आवतो जोइने गॅरिबल्डी युद्ध करवाने तैयार थइ गयो पोताना वहाणाने नदीनी बे बाजुए हारबध गोठवी दीधा ज्यारे जलसेनापति ब्राउन् पास आवी प्होंच्यो, त्यारे लडवाना सर्व सामग्री तैयार थइ गइ हती गॅरिबल्डीए त्हने अटकाववाने भरेली तोपा किनारे गोठवा दाधा हती ने भरेली पिस्तोलोथी पायदळने हारबध गोठवा दाधु हतु इ स. १८४२ ना जुन् मासनी १८ मा तारीखे प्रभातमा बन सेना बच्चे तुमुल युद्ध थयु आखो दिवस युद्ध चाल्यु बन्न पक्ष तरफथी असाधारण वीरत्व दखाडवामा आव्यु रात्रि पडतां युद्ध बध थयु ए युद्धमा गॅरिबल्डीना बधा वहाण छिन्नभिन्न थइ गया ने त्हेना घणा बहादुर नाविको मार्या गया रात्रिना अधकारमा सर्वे तीरे वहाणने समारवा मडी गया सवारमा नक्की युद्ध थवानु ए धारणाथी आखी रात एमण तैयारीओ कर्या कर्या, पळवार पण आंख माचा शक्या नहि ए बधा वहाणोनी पाछळना भागमा गॅरिबल्डीए आर्जेन्टाइन् (Argentine) नां वहाणो तैयार राख्यां, कारणके

युद्धमां पराजय थाय तो ए'मो वेशीने पलायन करी जवाय; कदी पराजय न थाय तोपण युद्धमां सहायता मळे घवयेला सैनिकोना सेवाशुश्रुषाने माटे प्रबंध करवा रात्र कमान्डरने लखवा मांड्यो त्यारे मालम पड्युं के ए वीक्ण कमान्डर् तो युद्ध समये ज पलायन करी गयो हतो ए खबर सांभळीने एकदम गॅरिबल्डी निराश थइ गयो, हवे एने पण पलायन वगर बीजो रस्तो रह्यो नहि. सवारमां युद्ध थयुं खरु, पण गॅरिबल्डीना नाविकोनी शारीरिक निर्बळताथी, दारुगोळो खुटी जवाथी, वहाणो भागी जवाथी अने एवी एवी अनेक प्रतिकूळ घटनाओथी ते युद्धमां बहु वार टकी शक्यो नहि. उपाय न रह्याथी, वहाणोमां आग मुकी सर्वेए कोरियेन्टिस् तरफ पलायन करी जवुं एवो सकल्प करवामां आव्यो विजयी शत्रुओना तरफथी गोळागोळीनो वरसाद वरसतो हतो तोपण नाविको, घवाएलाओने अने खावानी सामग्रीने न्हानी न्हानी बोटो पर लेइ गया, जे घवायेलाओना जीवननी काइ आशा ज न्होती, तेओने तत्काळ युद्धनी रीति प्रमाणे त्हेमना बान्धवाने हाथे ज मृत्युशरण करी देवामां आव्या ! आम त्हेमना दुःखमय तथापि आशामय जीवननो छेडो त्हेमना बान्धवोने हाथे ज आव्यो ! बधा सहीसलामत न्हानी होडीमां बेठा सौनी पाछळ गॅरिबल्डी जाते वहाणोने आग मुकी होडीमा बेठा, ने चालतो थयो त्हेना वहाण एके एके सळगी उठ्यां, ने भस्मसात् थइ गया सौथी म्होटुं वहाण कॅान्स्टीट्युशन् सौनी पाछळ बळी गयु ए वहाणमा दारुखानु हतु तेथी आग लागी के तुरत ज एक भीषण गगनविदारी नाद थयो सो वरसना घोर निद्रामाथी जागी विसुवियस् ज्वालामुखी पर्वत जाग्यो होय ने जोरथी लावा उछाळवा लाग्यो होय एवो भास थवा लाग्यो वहाणो सळगी रह्या पछी चारे बाजुए बधु शान्त थइ गयु—वावाझोडाना प्रचंड तोफान पछी थाय तेम ए शान्तिमा नदीनो

फलफल रव अने गॅरिबल्डीनी बोटोनां हलेसानो शब्द मात्र समजातो जुगु मासना प्रचंड वे दिवसोना ए भीषण विपरीतने अते ए निस्तब्धभाव—ए शान्ति—पण गॅरिबल्डी अने त्हेना नाविकोने मधुर लागी

गॅरिबल्डी अते कोरियेण्टस् नगरमा जइ प्होंच्यो, अने त्याना रहेवासीओए त्हेमनो अतरथी आदरसत्कार कर्यो त्या ते अनेक दिवसो नकामो बेसी रह्यो अते त्हेने उरुगुवायनु मुख्य वैप्लविक केन्द्र सान् फ्रान्सिस्को, त्यां रिवेराने मदद करवा जवानो हुकम मोन्टी विडिओथी आव्यो महा उत्साहथी ए हुकम माथे चडाव्यो ने तरत गॅरिबल्डीनी सेना उरुगुवाय नदी ओळगी सान् फ्रान्सिस्को आवी प्होंची त्यां अनेक वहाणो गॅरिबल्डीनो हुकम माथे चढावता वाट जोई रह्या हता रिवेरा त्हेना आवता प्हेला ज प्रतिद्वंद्वी ओराइब्नने अटकाववा ऍन्ट्री रियोस् (Entre Rios) नगर तरफ गया हतो. ई स १८४२ ना डिसेम्बर मासनी ६ ठी तारीखे ऍन्ट्री रियोस् पासे आवला ऍरोयो ग्रॅन्डी (Arroyo Grande) नगर पासे युद्ध थयु ए युद्धमा साधारणतत्रनी अन त्हेना मडळीना सेनानो समूळो लोप थइ गयो, एनी साथे साधारणतत्रनी आशालता पण एके फरे जडमुळथी उखडी गइ गॅरिबल्डी असख्य सैन्य लइने रिवेरानी मददे नदीमार्गे आव्यो पण ज्यारे ते युद्धस्थळे आवी उभा त्यारे ए म्होटी सेनानु चिह्न पण दाखु नहि, त्यारे त भग्न हृदय सान् फ्रान्सिस्को पाछो वळ्यो साधारणतत्रना सुखसूर्यने उगवानी आशा एमे ठेकाणे दाबी चार बाजुए वेरायली युद्ध सामग्रीनु रक्षण करवा गॅरिबल्डीने हुकम थयो, कारण के जो रक्षण करवामां न आव तो शत्रुना लुटारा सिपाईओ ते लुटी गया विना रहे नहि.

परन्तु थोडाज समयमां पोतानु सर्व लश्कर उठावी मॉन्टी विडिओने पोतानु केन्द्र करवा जवानु थयु, कारण के त्याथी एवा समाचार मळ्या

के शत्रुओ उतारे पगले मॉन्टी विडिओ पर छापो मारता आवे छे आवता पहेला पोताना वहाणने मरजीवा मुकता आवताना हुकम थयो हतो. ते हुकमने अनुसरीने तेणे म्होटा वहाणोने बाळी नाखता ने ते प्रदेशने शत्रुने हाथे लुटातो बचाववा न्हाना वहाणने डुबाडी दई नदीनो मार्ग बध करी दीधो त्यारपछी खलासीओने पायदळ बनावी मॉन्टी विडिओ तरफ चाल्यो

साधारणतत्रनो संपूर्ण नाश थाय एम होवाथी मॉन्टी विडिओना लोको बाळकथी वृद्ध सुधी पुरुषो अने स्त्रीओ तेना रक्षण करवा सज्ज थया निष्ठुर ओराइब्स् अने तेनी नररुधिरपिपासुसेनाना हाथे भविष्यमा थनारा अत्याचारनी कल्पनाथी तेओ उन्मत्त थइ गया साधारणतत्रनी समस्त प्रजा एक थइने एक अवाजे बोली उठी " मन्त्र वा साधयेयम्, शरीरं वा पातयेयम् "-साधना सिद्ध करवी, नहि तो प्राणत्याग करवो, ' सेनापति पाझने दशनिकाल कर्यो हतो, तेने पाछो बोलावा नगररक्षा करवानु वधु काम तेने सोंपवाने सवल कर्यो ते आव्यो एटले स्वदेशी विदेशी, धनवान्-निधन, युवान् वृद्ध सर्व जातना ने सव सम्प्रदायना लोकामाथी चुटी कहाडेला लोकनी एक नारायणी सेना बनाववामा आवी ए नारायणी सनाए आठ वर्ष सुधी शत्रुना सैन्यने फेरी सापना पेठे फुफवाडा मारीने दूर राखी स्वाधीनताने माटे आज सुधी अपमानजनक पराजयो खावा, पण हवे आ अलौकिक सेनाथी ते पराजयो भुसाई गया ने इतिहासमा उच्च स्थान प्राप्त थयु

समुद्र तरफथी नगरनु रक्षण करवा एक काफलो गोठववा गॅरिबल्डीने हुकम करवामा आव्या आ बाजु सेनापति पाझ नगरनो किल्लो बराबर समारी दीधो बीजी बाजुए अन्न शस्त्र, दारु, गोळो ने बाजा सैनिक साधनो तैयार करवा कारखाना चलावी दीधा केटलीक म्होटी म्होटी तोपो अनेक

नपाँपी नकामी थइ पडी हती, त्हेने तैयार करी गाडां पर चढावी दीधी, नगररक्षा ए ज हवे बधाना विचारनो विषय थइ पड्यो हतो. नगररक्षाने माटे साधारणतंत्रनी प्रजानी बधी प्रतिभा अने कार्य करवानी शक्ति व्हार आवी. पेली बाजु गॅरिबल्डीए पण समुद्र तरफथी रक्षा करवा अनेक वहाणो एकठां कर्यां; ने एक बळवान् काफलो बनाव्यो. वहाणमां मुकवा जोइए एटली तोपो न्होती. सुभाग्य ए समये शत्रुनुं एक वहाण मॉन्टी विडिओ तरफ आवतुं हतुं, ते खरावे लाधी गयु. गॅरिबल्डीए थोडुं युद्ध करी त्हेने कबजे कर्युं ने त्हेमांनी तोपो तथा युद्धसामग्री पोतानां वहाणमां लावी गोठवी.

प्रकरण १०.

मॉन्टी विडिओनुं घेराघुं; जळयुद्धनी तैयारी, अंग्रेजो अने फ्रेंचोनुं वच्चे पडवुं; आन्जानिनु लीजन् सेनाना कमान्डर् पदे योजावुं; ए सेनानुं अद्‌भुत कार्य; उरुगुवायना मुख्यप्रदेश तरफ प्रयाण; सल्टो नगरना रक्षण अर्थे लश्कर मुकवुं; सान् आन्टोनियाना रणक्षेत्रमां असाधारण युद्ध; गॅरिबल्डीना लीजननुं असाधारण वीरत्व; त्हेनी कृतकार्यता ने जगत्मां यशोघोषणा.

नगरनुं रक्षण करवानी सर्वे तैयारी अति दक्षताथी करवामां आवी पण ते तैयारीओ थइ रही, न थइ रही एटलामां तो नगरनी सामी बाजुए उंचा मेदान पर शत्रुओना तंबुओ देखाया. तेओए नगरनो किल्लो तोडवा तोपोनो मारो चलाव्यो नहि, पण नगरवासीओने अस्वस्थ राखवा अन्धारी रात्र छाना-माना लश्करी टुकडीओ लेइ जइने नगरने जुदे जुदे स्थळे छापो मारवा लाग्या. ओराइब्स् उघाडी रीते रणक्षेत्रमां पोताना भाग्यनी परीक्षा करवानु साहस करी शक्यो नहि. त्हेणे विचारी जोयु के अरुणा कदी हु विजयी थइश अने नगरवासीओनी हत्या करीश तो वखत मळ्तां जातीय भीषण हत्याकाण्डनु वेर लेवा तेओ उठशे ज उठशे. ए भयथी अने जयपराजय अनिश्चित होवाथी त्हेणे उघाडी रीते लडाई करी सौभाग्यदेवीनी परीक्षा करवानु साहस कर्युं नहि

तेहेणे विचार्यु हतु के आ म्होटी सुसज्जित सेना जोइने ज नगरवासीओ तावे थइ जशे, पण एम तो थयु नहि. गारिबल्डीना रणोन्मत्त सेना तेहेने युद्धमां उतरवा आमंत्रण करवा लागा, ने तेहेना क्षुद्र पण सुसज्जित काफलो निरंतर गाळा गाळा वरसावा शत्रुसनाने कपाववा लाग्यो बाजी बाजुए जळमार्गे थइने अद्‌मारल्‌ ब्राउन म्हाटा काफला लाव्या न तेणे नदीनु मुख बंध करी नाख्यु गॅरिबल्डीए पोताना म्हाना काफलाथी शत्रुना काफलानो व्युह भेदी नाखवाना संकल्प कया. ए विषम जळयुद्धनु परिणाम जोवाने असंख्य लाको नदा काठ आवा उभा, परन्तु ब्राउनन युद्धना परिणाममा शंका थइ ने एक पण गोळो छोडता प्हेला पलायन करा गया ए ज समये गॅरिबल्डीना वन्धकधारा पाचसा योद्धाआए ओरॉइबसना सैन्य पर छापो मार्यो, पण तेहेना नायकनी भूलथी अति निर्लज्ज भावे युद्धक्षेत्रमाथी तेहेमने पलायन करी जवु पड्यु आ कारणथी गॅरिबल्डीए पोताना प्रिय बंधु आन्जानिने स्थळ सेनानु अधिनायकत्व ग्रहण करवा आमंत्रण मोकल्यु ए आन्जानि संबंधे थाडु आगळ क्हेवामा आव्यु छे ए इटालीअन् मॅझीअट्‌ने स्वदेशमाथी देशनिकाल करवामां आव्यो हतो ने तथी ए दक्षिण अमेरिकामां आवी रह्या हतो तेहेणे अनेकवार साधारणतंत्रना पक्षमांज अस्त्र धारण कर्या हता अन अंते वार गौरवथी विभूषित थइ युद्धक्षेत्र तज्यु हतु, त्यार पछी ए मॉन्टी विडिओ आव्यो हता ने एक व्यापार नी दुकाने नोकर रह्या हतो बन्धुना आ आमंत्रणथी आन्जानि आव्या न इटालीअन् लीजननो सेनापति थयो तेहना ज्वलंत दृष्टान्तथी अन अपूर्व रणकुशळताना शिक्षणथी अस्तव्यस्त अन निर्वीर्य सना थोडा दिनमा ज सुव्यवस्थित अने साहसिकताना आदर्शरुप थइ पडा त गॅरिबल्डीनी ज नीचला पद्धाए नारायणी सेनाना उपास्य देवता थइ पड्या.

आन्झानिना आवता ज्हेलां ज गॅरिबल्डीए पोताना लीजननी अपयशनी मेश धोइ नाखी हती. तेणे पोते सेनापति थइने ओराइब्सना सैन्य पर हल्लो कर्यो. इ. स. १८४३ ना मार्च मासनी २३ मी तारीखे मॉन्टी विडिओ नगरनी पासे सेरिटो (Cerito) क्षेत्रमां बन्ने सेनाओ सामासामी आवी गइ. शत्रुसेना प्रचंड वेगथी गॅरिबल्डीना लीजन पर चढी आवी, समुद्रनी तरंगमाळा अति वेगथी आवी पर्वतनी तळेटीमां अथडाइ पडी, चुरे चुरा थइ जाय, एम ओराइब्सनी सेना गॅरिबल्डीनी निश्चल सेनाना बॅयोनेट् पर आवी पडी ने छिन्नभिन्न थइ पाछी फरी मॉन्टी विडिओ राज्ये ए विजयथी गॅरिबल्डीने अने तेनी सेनाने प्रकाशरूपे धन्यवाद आप्यो ने एक अपूर्व वावटो भेट आप्यो. अमे पूर्वे जणाव्यु छे के ए वावटो मॉन्टी विडिओनी कुलीन महिलाओए पोताने हाथे बनाव्यो हतो. ए'ना पर विसुवियस् पर्वत चितर्यो हतो ते पण जणाव्यु छे. एज वर्षना मे मासमा मॉन्टी विडिओनी शासन-समितिए सार्वजनिक स्थळ महा समारंभथी गॅरिबल्डीने अने तेना लीजनने ए वावटो भेट आप्यो. सॅसेट्रो (Sacetro) नामे एक विश वर्षना युवक वीरे ते वावटो रणस्थळमा लेइ चालवानु माथे राख्यु हतु. गॅरिबल्डीनी ए नारायणी सेनाए ए वावटा नीचे केटकेटली जातो मेळवी तेनी सीमा नथी.

ए'वामा समाचार मळ्या के शत्रुओए लिबर्टेड् (Libertad) द्वीपने हल्लो करी सर करा लेवा विचार कर्यो छे. जो ए द्वीप शत्रुओने हाथ जाय तो सेनो (Ceno) नगर तेमने हाथ जता वार लागे नहि, ने ए नगर शत्रुओने हाथ जाय तो त्याथी मॉन्टी विडिओ पर तोपनो सिधो मार चलावी शकाय. आ समाचारथी मॉन्टी विडिओनी प्रजा भयव्याकुल थइ गइ अने ते द्वीपनी रक्षा करवा गॅरिबल्डीने त्या मोकल्यो.

थोडे दूर गया पछी तेओए कोलोनिया (Colonia) नामनो एक शत्रुनो किल्लो हाथ कर्यो अने त्हेमा साधारण तननी सेना मुकी दीधी त्यारपछी मार्टिन् गार्सिया नामनो द्वीप अने किल्लो सर करी त्या पण पोतानी सेना मुकी दीधी बने पक्ष वच्चे युद्ध थया पछी ज ए किल्ला हाथ आव्या हता जेम जेम तेओ आगळ चाल्या तेम तेम त्हेमने हाथ शिकार आवतो गयो उरुग्वाय् अने रिओ निग्रो नदीओना संगम पर तेओए वहाण लागर्यां अने आजुबाजुना प्रदेशमाथी गाय, बकरा आदि आहारसामग्री अने घोडा आदि युद्धसामग्री लेइ आव्या एक शत्रुसेना त्हेमने अटकाववा सामे आवी, त्हेमने पण साथे पकडी लेता आव्या. ए प्रदेशना जे रहेवाशाओने निष्ठुर शत्रुओए पोताना घरमाथी हाकी कहाड्या हता तेओने एकठा करीने बिस्केयान् (Biscayan) द्वीपमा वसाव्या, त्यार पछी तेओए ग्वालेग्वायेचु (Gualeguayechu) नामना नगरने सर कर्यु अने असख्य युद्धना घोडाओने पकड्या हतभाग्य कमाण्डर मिलाउए (Milau) गॅरिबल्डीने हाथ बाधा लटकाव्यो हतो ते वाचकने याद हशे, ए हृदयविदारक बनाव आज नगरमा बनलो. ए दुराचार मिलाउ आज गॅरिबल्डीने हाथे केद पकडायो पोताना दुराचारनो केवो भयकर बदलो मळशे ते विषे मिलाउने अनेक कल्पनाओ थइ हश, पण महात्मा गॅरिबल्डीने ते ओळखतो ज न्होतो. त्हेणे त्हेना प्रत्ये केवो उदार व्यवहार कर्यो ! गॅरिबल्डी एक आगळी उची करे तो त्हेनी सेना मिलाउना टुकडे टुकडा करी नाखे एटली त्हेनामा अत्यारे सत्ता छे, पण त्हेणे त्हेने जीवनदान आप्यु, त्हेने अक्षत शरीरे नगरमाथी जवा देवानी ए प्रात स्मरणीय वीरे पोताना सैनिकोने आज्ञा करी ! त्यारपछी तेओ पायसेन्डु (Paysandu) नगरना किल्लाना तोपोना मारा वच्चे थइने सहीसलामत पसार थइ गया पछी तेओ हर्विडरो (Hervidero)

नगरे ३ ।दी एँन्या ए विगामां सुदृढ व्यूहरचना करी सैन्य साथे आज्ञानिने त्या रह्यो. त्हेने त्या रहता गॅरिबल्डी, पम्पास् प्रदेशना अधिनायक जोरोमण्डेल् (Jose-mundell) नामना एक वीर पुरुषनी साथे मळा जवा वीस माइल पाछो गयो आरोयो माले (Aiioyo Malo) नगरमां बेने मळ्या. ए वीरपुरुष अन त्हेनी सेना आववाथी गॅरिबल्डीनी सेनाना बळमा अतिशय वृद्धि थइ. आज्ञानि एक वे छे जाणी शत्रु सेनापति जनरल् गार्गन् (Gen Gaigon) अने जनरल् लेवालयु (Gen Lıovalleya)बे हजार लश्कर लेइ त्हेना पर न्हडी आव्या, पण त्हेमने अनेक हानि साथे पाछु फरवु पड्यु सनापति लेवालेयुने आथी सल्टो नगर त्यजी देवु पड्यु अने ग्वाबिया (Guabiya) नदीने तीरे आवी तंबु ठोकवा पड्या. ए लाग मळतां गॅरिबार्डीए वापरा साथे त्यां जइ ते नगरने कबजे करी लायु, ने पछी नदीकाठे पडला जनरल् लेवालेयु पर आचितो हल्ला कर्यो भीषण सग्राम पछी लेवालेयू हार्यो ने मरता बचेलु लश्कर लेइ रणक्षेत्रमाथी पलायन करा गयो इ. स १८४५ ना डिसेम्बर मासनी पाचमी तारीखे शत्रु-सेनापति जनरल् अर्किझाए (Gen Uiquiza) एकदम आवीने सल्टो नगरने घेरो घालयो अनेक वार बळवान् प्रयत्नो कर्या, परतु इटाली-अन् वीरो सामे वइ करी शक्यो नहि. पोतानु अति उत्कृष्ट असल्य सैन्य नाश पाम्याथी, अते नगर सर करवानु काम जनरल् लामास् (Gen Lamas) अने जनरल् वर्गास(Gen Vaigua) ने सोंपीपोते रणक्षेत्रमाथी चालतो थयो.

ए'वामा खबर मळी के सेनापति मेडिना (Medina) पाचसो स्वार लेइ पूर्वप्रदेशमाथी गारिबल्डीन मळी जवा आवे छे मेडिना ते वखते स्तान् आण्टोनियो(San Antonio)नामनी न्हानी नदीने काठे

गॅरिबल्डीए त्या जइने द्वीपनी चारे बाजुए तोपो गोठवी दीधा ने त्हेने सुरक्षित बनावी दाधो पोताना न्हाना न्हानी तापो वहाणमां चडावी शत्रुना वहाणाने जेर करवा आगळ चाल्यो बने पक्ष वच्चे घोर युद्ध थशे ने ए युद्धमां गॅरिबल्डीना वहाणानो चुरो थइ जशे, ए'वा शकाथी अंग्रेज काफलानो उपरी कॉमोडॉर इंगलफील्ड् (Commodore Lngle-field), जे जे अंग्रेजी व्यापारना काफलानी रक्षा अर्थे त्या रह्यो हतो, ते वच्चमांवथी उत्तेजित थइ गॅरिबल्डीनी रक्षा करवा त्हेनी बाजुए आवी उभो, अने ॲडमिरल् ब्राउनने लखी मोकल्यु के जो ते पाछो नहि फरे तो त्हेनी साम आखो अंग्रेजी काफलो उतारवामां आवशे ने युद्ध करवामां आवशे आम अंग्रेजो वच्चे पडवाथी गॅरिबल्डीनो काफलो नाश पामता बच्या मॉन्टी विडिआनी प्रजाए आ साहाय्यने ईश्वरप्रेरित साहाय्य होय एम मान्यु. तेओने हवे आशा आवी के जो ॲडमिरल् ब्राउन् हवे हल्लो करशे तो अंग्रेज अने फ्रेंच काफला त्हेमने जरूर सहायता करशे

ओराइब्स् हवो ए म्होटी सेना लइ मॉन्टी विडिओने घेरीने पड्यो हतो, अने वचे वचे साधारणतःजनी सेनापर छापा मारी नगरवासीओने भय पमाडतो हता पण एथी विशेष कइ ते करी शक्यो नहि गॅरिबल्डीनी लश्कर पण रणक्षेत्रमां तैयारज रहेता उघ नाह, विश्राम नहि सतत शत्रुओना हल्लाने पाछाज वाळवामां तत्पर रहेतो. प्रतिदिन त्हेमना जयनी संख्या वधवा लागी-ए मनो यश चारे बाजुए प्रसरवा लाग्यो गॅरिबल्डीनो लीजन अजेय-एव शत्रुओनी पण खात्री थइ कारण के ओराइब्स् असंख्य सेना लेइ त्हेमना पर-मात्र आठसो सैनिकोपर-वारवार हल्ला करवा लाग्या, पण दरेक वेळाए ते पाछो ज पडवा लाग्यो गॅरिबल्डीनो सेनानी अनेयताथी शत्रुसेनाना मनमां पोताना शक्तिरथा विश्वास उठी

गयो वारंवार पराजित थवाथी तेओमांथी आत्मसमान (self-respect)-नु ज्ञान पण लुप्त थतुं गयु. ए अजेय लीजन् गॅरिबाल्डी अने आन्झानिना सेनापतिपणा नीचे बॅयोनेट् लेइने शत्रुनो व्यूह भेदी पार नीकळी जतु. ते उन्मत्त सेनाने अटकाववानु साहस कोइ करी शक्तु नहि. वळी तेओ आन्झानि पर एटला फिदा फिदा थइ गया हता के ए त्हेमने मृत्युमुखमां लेइ जाय तोपण प्रफुल्लमुखे त्हेनी पाछळ तेओ दोडे.

युद्ध स्वर्धाना कीर्तिकलापथी, गॅरिबाल्डी अने आन्झानिनां नाम अमेरिकाथी धीमे धीमे युरोपमा प्रसिद्ध थवा लाग्या, विशेषे करीने इटालीना प्रत्येक घरमा मूर्तिमती स्वाधीनताना नाममा त्हेमना नाम एटला हर्षथी अने उत्साहथी मुकवामां आव्यां, के त्हेनु वर्णन करवु आ ग्रंथने साध्य नथी. गॅरिबाल्डानु अने त्हेना लीजननु अपूर्व कीर्तिस्थान—उरुगुवाय् अने मॉण्टी विडिओ—त्हेना युद्धनु वर्णन मात्र अहीं थइ शक्यु छे.

इटाली, इंग्लॅण्ड अने फ्रान्सनी सहायताथी मॉण्टी विडिओ राज्यमांथी शत्रुओ दूर थया त्यार पछी ए राज्ये पोताना अने ब्राझिल्नी सीमा पर आवेला शत्रुओने हरावी तेओने त्यांथी नसाडवानो अने सल्ट सेण्ट आण्टोनिया नगरने अने त्हेनी आजुबाजुना प्रदेशने कबजे करवानो संकल्प कर्यो. आ संकल्पथी उरुगुवाय् नदीना मुखप्रदेश तरफ जळसेना मोकलवानो ठराव कर्यो ए जळसेनानो अधिपति गॅरिबाल्डीने ठराववामा आव्यो. अंग्रेजी अने फ्रेन्च वहाणो मळीने त्हेनी पास कुले पदर वहाणो थया. सैन्यमा, त्हेनु पोतानु बसो माणसनु लीजन्, बसो अमेरिकन् पायदळ अने एकसो घोडस्वार एटलु ज हतु. मार्गमा पच्चास् आगळथी एकसो भीमकाय रणचतुर घोडेस्वारनु सैन्य त्हेमने आवी मळ्यु इ. स. १८४५ ना अंतभागमा ए सेनाने मॉण्टी विडिओथी सेल्ट नदीना मुखभाग तरफ चाल्यो.

सेनानां बॅयोनेटूनी धार अन्नानी भार जेवी तीक्ष्ण हती, तेथी शत्रुना अनेक सिपाइ विंधाइ पड्या, आथी अश्वदळ विंधाता पायदळनी मददे दोडी आव्युं परतु गॅरिबल्डीनी लीजन्सेनानी पिस्तोलोमाथी धन धन छुटती गोळीओथी अने तीक्ष्ण बेयोनेट्थी ते अश्वदळ आकुळव्याकुळ थइ गयु.

एवामा वीरवर वेगो (Vego) एक अश्वसेना लेइ शत्रुसेनाने भेदी गॅरिबल्डीने आवी मळ्यो. वेगो, सेनापति याइड्ना हाथ नीचेनो एक सैनिक पुरुष हतो; ह्वेणे सेनापति याउड्नी भीरुता अने विश्वासघातकतार्थी लज्जा पामी, पोतानी अश्वसेना साथे गॅरिबल्डीने जइ मळवानो अने त्हेनी पासे उभा उभा युद्ध करी प्राणत्याग करवानो १ण दृढ सकल्प कर्यो हतो प्रचड वायुनी पेठे सुसवाट मारी शत्रुसेना वच्चे थइने चाल्यो आवचाथी ते सेना बे भागमा व्हेंचाइ गइ आ लाग मळवाथी लीजन् सेना शत्रुसेना पर गोळीओनो वरसाद वरसावचा लागी. आथी शत्रुसेनापति गोमेझे पोतानी अश्वसेनाने घोडा परथी उतरीने पायदळ वनी शत्रु पर हल्लो करवानो हुकम आप्यो. शत्रुसेना गॅरिबल्डीनी सेना पर अविराम गोळीओ वर्षावचा लागी. पण ए गोळीओथी गॅरिबल्डीनी सेनाने बहु हानि थइ नहि आ बाजु लीजन् सेनाए घडको छोडवा मांडी ने एकेक गोळीए एकेक शत्रुसैनिकने मृत्युशरण करवा माड्यो.

आ हल्लाथी शत्रुनु सैन्य गभराइ गयुं गॅरिबल्डीनु सैन्य झाडोनी गुफा नीचे रही लडतु हतु, तेथी शत्रुओनी गोळीओथी अने सूर्यना तापथी ते गुफा र्हेमनु रक्षण करती हती. परतु शत्रुसेनाने प्रचड रविकिरणमा उभा रही लडवु पडतु हतु, तेथी तेओ अतिशय थाकी गया ने कटाळी गया. ए लाग जोइ गॅरिबल्डीए त्याथी एक माइल दूर आवेली उरुगुआय नदीने काठे जता र्हेवानो सकल्प कर्यो ए नदीने काठे आवेला झाड विगेरेनी गरज सारे एवा हतां,

तेथी त्या जवाय तो शत्रुसेना सामे सही सलामत रीते लडी शकाय. आथी गॅरिवल्डीए पोतानी सेनाने ते दिशामा जवानी आज्ञा करी घवायेला सिपाइओने वच्च रास्ता लीजनसेना सज्ज थइ चालवा लागी ए लीजनसेनाने त्या जता मार्गमा जे असह्य दुःख पड्यु ते सामर्थ्ने पाषाण पण ओगळी जाय गॅरिवल्डीए जाते ज तेनु वर्णन कर्यु छे —

" अ मारामांथी जेओ अक्षत शरीरे रह्या हता, तेओ जातीय सगीत गाता गाता चालता हता ए गानथी घवायेलाओना पण हृदयतन्त्र वागी उठ्या. तेओए पण गानमा सुर मिलाव्यो शत्रुसेनापति गोमेझ अ'मारी गतिने जाणी शक्यो नहि मार्गमा पाणीना अभावथी अ'मने अतिशय कष्ट पड्यु अ'मारा सिपाइओ झाडोनां मूळ चुसवा लाग्या ने कटलाक गोळीओ म्होंमा घाली चुसवा लाग्या, ने तेम करी तरस मटाडवाना प्रयत्न करता हता कोइ कोइ तरसथी एटला बधा व्याकुळ थइ पड्या के तेओ पोतानु मूत्र पीवा लाग्या "

जेओ पोताना मनमां एम समजता होय के स्वतन्त्रतानो मार्ग पुष्पनी पथारीमा पड्या पड्या लेवाय छे, तेमणे इटालीना भावी उद्धारकर्ता गॅरिवल्डी अने तेना सैनिकोनी आ कठोर साधनानु शान्त चित्ते अवलोकन करी जोवु, अवलोकन करी जोइ विचारी जोवु के आवी समर्थ साधना विना देशनो उद्धार थइ शके के नहि ?

आ सामान्य प्रतियान न्होतु गॅरिवल्डी एने रणकारी प्रतियान (Fighting Retreat) नाम आपे छे, कारणके थोडा वखतमा ज शत्रुओ जाणी शक्या के साधारणतन्त्रनी सेना अरण्यप्रदेशनो आश्रय लेवा जाय छे जाण पडता ज तेमना पर प्रचड वेगे तेओ दोडी गया, पण क्षणे क्षण तेओ पाछा पडवा लाग्या अते शान्तिदायिनी रजनीदेवी आवी अने

पोताना अपकार-पालनमा ढांकी स्वदेशहितैषी बाळोने वनप्रदेशमा सहीसलामत लेइ गइ. सूर्यना असह्य ताप पछी रात्रिनो ठंडी गॅरिबल्डीने अने त्हेना सैन्यने अमृत जेवी मीठी लागी पाछळ आवती शत्रुसेना पण रात्रि गाळवाने माटे घोडा परथी उतरी पडी, पण गॅरिबल्डीनी सेनाए तरत ज त्हेने त्यांथी हांकी कहाडी ए'यामा शत्रुसेनानो मूळ भाग गॅरिबल्डी अने सल्टो नगरनी वच्चेना प्रदेशमा छावणी नाखी पड्यो त्हेनो विचार ए'वो हतो के प्रभात थता ज हल्लो करी गॅरिबल्डीनी सेनानो नाश करी जवो. परन्तु गॅरिबल्डी-देवरक्षित गॅरिबल्डी-एम थवा दे ए'वो भोळो न्होतो त्हेणे पोतानी सेनाने मात्र एक ज कलाक विश्राम लेवा देइ युद्धनो साज सजवा हुकम कर्यो. निरन्तर युद्ध कर्या पछी गॅरिबल्डीनी सेना रात्रे निश्चय विश्रामसुख लेशे ए विश्वासथी शत्रुसेना निराते उंघी गइ ए'वे समये एकदम गॅरिबल्डीनी सेनानो *भीषण सिंहनाद साभळी शत्रुसेना भयचकित थइ गइ तेओ पोतपोताना* घोडा पर च्हड्या न च्हड्या एटलामा तो गॅरिबल्डी पोतानी सेनाने जगलमा लेइ गयो ने त्या लेइ जइ ए'णे सर्वेने भोंय पर लांबा थइ सुइ जवानी आज्ञा करी. घोडा पर बेशी शत्रुओ त्हेननी शोध करता जगलमा आव्या के तरत ज समस्त रक्षितसेना एकदम उभी थइ गइ ने बंदुको छोडवा लागी. शत्रुसेना भयविह्वल थइ गइ ने शु करवु त्हेनु पण त्हेने भान रह्यु नहि. आ'गे लाग मळवाथी गॅरिबल्डीए पोतानी सेनाने सल्टो नगर तरफ चालता थवानो हुकम आप्यो ए सेना नगर तरफ दोडी एटले शत्रुसेना भयमुक्त थइ त्हेनी पाछळ दोडी पण पगले पगले त्हेने पाछु हठवु पडयु आम शत्रुओने पाछा हटावती ने पोते आगळ दोडती गॅरिबल्डीनी सेना मध्यरात्रे सल्टो नगरमा आवी प्होची गॅरिबल्डी अने त्हेनी अजेय सेनाने शत्रुसेना साथे एकदरे बार कलाक युद्ध करवु पड्यु, त्हेमा मात्र एक कलाक विराम मळ्यो.

टर्विदेरा नगरमां रह्या रह्या आन्जानिए गोळीगोळानो शब्द सांभळ्यो त्यारे ए'णे गॅरिबल्डी अने ह्हेनी सेनाना जीवननी आशा छोडी दीधी. बुएनोस् अयेर्सनी सेनानी अगणित संख्या साथे ज्यारे ए'णे गॅरिबल्डीनी आंगळीने वेढे गणी शकाय एटली सेनानी तुलना करी त्यारे ए'ने खात्री ज थइ गइ के सेनापति, सेना अने बीजा मजुरो वगेरेनो जरुर नाश थइ जशे. वळी ते पोते किल्लामांथी निकळी गॅरिबल्डी अने ह्हेनी सेनाने सहायता करवा जवानु साहस करी शक्यो नहि, कारण के दरेक पळे शत्रुओ किल्लापर हल्लो करशे ए'वो भय हतो. ए'वामां शत्रुना अश्वदळनो एक भाग किल्लापर च्हडी आव्यो ने आन्जानिने शरणे थावानु कह्यु. ह्हेणे ह्हेना उत्तरमां गर्वथी ना पाडी ने दारुखानाना भंडार पर दीवासळी धरी शत्रुने समजाव्युं के जो तेओ किल्लापर च्हडी आवशे तो दारुखानु सळगावी देवामां आवशे, अने पोतानी साथे समस्त शत्रुओनो पण नाश करी नाखवामां आवशे, त्यां सुधी तो शत्रुनु शरण कबुल करवानो नहि. आ वीरनी आ दृढता जोइ शत्रुसैन्य प्राणभयथी पलायन करी गयु

आ युद्धमां गॅरिबल्डीना लिजनसैन्यमांथी त्रीश जण मराया ने त्रेपन जण घवाया. बे सिपाइओ अने गॅरिबल्डी विना संपूर्ण अक्षत शरीरे तो कोइ रह्यु नहि. गॅरिबल्डी पोतानी सेनाना मोखराने आगे ज सर्वत्र घोडा पर बेशी चाल्यो तोपण एके गोळेगोळी ह्हेना शरीरने लागी न्होती. विशेष तो शुं, शत्रुना सैन्यनुं एक पण अस्त्रशस्त्र ह्हेना शरीर पर निशानी जेवु पण करवा समर्थ निवड्यु न्होतु. आ अद्भुत घटनाथी ह्हेना सैनिकोना मनमां ए'वो विश्वास बेशी गयो हतो के रणक्षेत्रमां भगवान् ह्हेना शरीरनी रक्षा करे छे. ह्हेमनो ए'वो विश्वास ठीक लागतो न्होतो, कारण के परहितार्थ प्राण समर्पण करनार निष्काम योद्धाना देहनु रक्षण परहितने माटे पण देव

फरे छे एंवो एमने दृढ विश्वास हतो. शत्रुसेनानी तुलना करतां गॅरिबल्डीनी सेनामा मरायला अने घवायलानी सख्या घणी ओछी हती सेनापतिनी असाधारण रणकुशळतानी आथी वधारे परीक्षा करवा बीजे क्यां जवु !

शत्रुनी सेनानी सख्या बारसो वीरोनी हती, अने ते सेनाना प्रत्येक वीरनी साहसिकता अने रणकुशळता बीजी कोइ सेनाथी उतरे एंवी न्होती, ए स्मरणमा राखीए तो, र्‌हेमना रणधुरधर सेनापतिओए चालाकीथी सेनाने सज्जित करी हती ते मनमा राखीए तो, वळी गॅरिबल्डीनु लीजनसैन्य शत्रुसैन्यने आठमे भागे हतुं अने अस्त्रशस्त्रथी पुरु सज्जित न्होतु ते पण ध्यानमां ल्इए तो सेण्ट्‌ आण्टोनियानु रणक्षेत्र गॅरिबल्डी अने र्‌हेनी अजेय लीजनसेनानु अपूर्व कीर्तिस्थान हतु तेमज ए युद्ध बीजा प्रसिद्ध युद्धनी हारमा इतिहासमा स्थान पामवा योग्य हतु एम मान्या वगर आपणने छुटको थतो नथी ए युद्धनो वृत्तान्त दक्षिण अमेरिकामाथी उत्तर अमेरिकामा अने त्याथी युरोप्‌ खडमा फेलायो ए विजयथी गॅरिबल्डीनु नाम जगत्‌ना वीरपुरुषो साथे गवावा लाग्यु. विशेषे करीने स्वदेशमाथी देशनिकाल थयेलो अने परदेशमा जइ वसेलो ए गॅरिबल्डी इटालीयनोना हृदयमा वसी गयो ने र्‌हेनु नाम र्‌हेमने बहु मधुर लागवा माड्यु इटालीना आशानेत्र हवे र्‌हेना पर ठर्‌या.

मॉण्टी विडिओना रहेवासीओए पोताना विजयी सेनापतिने बे हाथ प्होळा करी वधावा लीधा. सल्टो सेण्ट्‌ आण्टोनियाना युद्धनी तारीख इ. स १८४६ ना फेब्रुआरी मासनी आठमी तारीख एंना विजयवावटामां राज्ये सोनाना अक्षरे लखी आपी. नगरमा आनद आनंद थइ गयो. जयध्वनि अने आनदध्वनिथी दिशाओ पूराइ गइ ते दिवसे मॉण्टी विडीओनु नाम धरातलमाथी उखडी जवानु हतु--आजे गॅरिबल्डीनी युद्धप्रतिभा वडे मॉण्टी विडिओना किल्लापर गर्वथी विजय वावटा फर फर उडे छे ! आज मॉण्टी

विडिओनु साधारणतनराज्य दक्षिण अमेरिकामां सुप्रतिष्ठित थयु ! आज ए राज्य ब्राझिल् साम्राज्यनु तानेदार राज्य नहि पण प्रतिद्वंद्व राज्य बन्यु ! आज आटले दिवसे मॉण्टी विडिओना राज्यने शान्ति आवी !

फ्रेंच काफलानो अध्यक्ष ॲडमिरल लेन् (l' Aine) ते समये रिओ डि ला प्लाटा नगरनी रक्षा करवा त्यां रहेलो हतो, तेणे आ युद्धना समाचार सांभळी गॅरिबल्डीने एक प्रशंसापत्र लखी मोकल्यु तेमां लख्युं हतु के " आवो विजय महावीर नेपोलियननी म्होटी सेनाने पण यश अपावे एमा कइ संदेह नथी "

ए ज वर्षनी शरद् ऋतुमां मॉण्टी विडिओना राज्ये गॅरिबाल्डीने जनरल् (सेनापति) नी गौरववाळी उपाधि आपी गॅरिबल्डीए ए उपाधि प्रथम तो स्वीकारी नहि, पण लोकोना बहु आग्रहथी अने ते स्वीकार्या वगर रहेने चाल्युं नहि ए वखते आटलाण्टिक् महासागरनी बने काठे गॅरिबल्डीनु नाम प्रख्यात थइ गयु हतु.

प्रकरण ११.

गॅरिबल्डीनुं अंतर्जीवन अने ते संबंधी केटलीक वातो.

गॅरिबल्डीना वीरत्वथी अने महत्त्वथी मुग्ध बनी जइ मॉण्टी विडिओना प्रधान सेनापति रिवेराए ह्रेने अने ह्रेना लीजन्‌सैन्यने पशुओ साथे फळवृक्षोथी परिपूर्ण पुष्कळ जमीन आपवा एक दानपत्र लखी मोकल्युं. पण गॅरिबल्डीए नाचीना शब्दो लखी ते दानपत्र पाछुं मोकल्युं. "मॉण्टी विडिओमां रहेतां इटालियनोए मात्र स्वाधीनताने माटे ज शस्त्र धारण कर्यां हतां, ए'मा बीजा लाभनी जराए अपेक्षा न्होती." मात्र आ एक वाक्यथी ह्रेनु जीवन आपणने समजाइ जाय छे. शरीरे प्हेरवाने ह्रेनी पासे हमेशां एक ज डगलो रहेतो, ने ते पण फाटलो तुटलो होय. कोइ दीन दुःखी भिक्षा मागवा आवे तो ते एकनो एक डगलो पण आपी दे, ए'वु ह्रेनु हृदय दयाळु हतु. ह्रेनी पासे प्हेरवानु कइ न्होतु, ए'वे समये ह्रेना प्रियबन्धु आन्जानिए ह्रेने पोतानो प्हेरवानो डगलो आप्यो, गॅरिबल्डीए ह्रेना बदलामां पोताना जोडा ह्रेने मोकली आप्या.

फ्रेन्च जळसेनानो अध्यक्ष ॲडमिरल् लेन् गॅरिबल्डीना रणनैपुण्यथी, साहसथी, वीरत्वथी अने आत्मसमर्पणथी एटलो बधो मुग्ध थइ गयो के ह्रेणे ह्रेना विजय समये एक अभिनन्दन पत्र मोकल्यु एटलु ज नहि, पण एक दिन ते गॅरिबल्डीना साक्षात् दर्शन करवा ह्रेने गाम घेर आवी

નાગે એક કન્યા, રિચ્ચિયોટી (Ricciotti) નામે એક બીજો પુત્ર અને રોઝા (Rosa) નામે એક ત્રીજી કન્યા, એમ્ત્રી અવતર્યા આર્થી આ વખતે ત્રણે ય પુત્ર અને બે કન્યાનુ લાલનપાલન કરવાનુ હતુ આ જંજાળથી આનિટા પણ, ઇચ્છા હાવા છતાં સ્વામીની સાથે અનેક યુદ્ધમા જઇ શકતી ન્હોતી એ ચાર સંતાનમાંની ચોથી ન્હાની કન્યા રોઝા અતિ શાચનીય રુપ અકાળ મૃત્યુ પામી એક રાત્ર એ બાલિકા એ એક દાસી બારણા બધ કરી એક ઘરમા ઉંઘતાં હતા અકસ્માત્ ઘરમાં આગ લાગી બારણાં ઉઘાડતા ઉઘાડતામાં એ બાળક દાસી સાથે બળી ભસ્મીભૂત થઇ ગયુ એ દિવસથી ગૅરિબલ્ડી કોઇ દિવસ બારણાં બધ કરીને સુતો નહિ, અને કોઇન બારણા બધ કરી સુતો દેખે તો તે ભય પામતો જે મનુષ્ય જ્વલન્ત અગ્નિમુખમાં પ્રવેશ કરતા ડરતો નહિ તે બાલિકાના શોકથી એ વો વ્યથિત થઇ ગયા કે આવા સામાન્ય બનાવથી ડરવા લાગ્યો પછીના વર્ષોમા ત જ્યારે ઇટાલીના ઉદ્ધાર કરી કૅપ્રેરા દ્વીપમા શાન્તિસુખથી રહેવા લાગ્યા તે સમય પણ કાઇ માણસ રહેને ઘર અતિથિ તરીકે આવે અને બારણા બધ કરી સુએ તો જરા કુપિત સ્વરે ગૅરિબલ્ડી કહે ક, “ ગરિબલ્ડીના ઘરમા એવુ ત ન્હાવાનુ શુ કારણ છ કે ત્હમારે બારણા બધ કરીને સુવુ પડે છ ? ”

આ શિશુમતાનનુ પાષણ કરવામા દ્રવ્યના અભાવે આનિટા અનેક વખત કષ્ટમાં આવી પડતા એક દિવસ થેરેસિટા સાડીએથી પડી ગઇ તે વેદનાથી કાયર થઇને પોતાના મ્હોંમાથી લોહી નિકળતુ જાઇને ભયવિહ્વલ થઇ ગઇ ત વખતે આનિટા પાસે માત્ર ત્રણ સેન્ટ (Cent) સિવાય બીજુ કઇ જ ન્હાતુ સંતાનવત્સલ ગૅરિબલ્ડીએ આનિટાથી છાનામાના એ ત્રણ સેન્ટ લઇ ગજવામાં મુક્યા ન થેરેસિટાને શાન્ત કરવા બજારમાંથી એક રમકડુ ખરીદવાને ચાલ્યો ત જાણતા હતા કે કાઇ સંકટસમયે વાપરવા આ ત્રણ

सेण्ट् आनिटाए संताडी मुक्या छे, तेथी आनिटाने कहीने लेवानी रहेनी हिम्मत चाली नहि. ए त्रण सेण्ट् गजवामां मुकी जेवो बारणामांथी निकळे छे तेवो ज सभापति स्वारेझनो एक दूत मळ्यो. कोइ भारे काम पर विचार करवाने मन्त्रभवनमां सभासदो एकठा थया हता त्यां गॅरिवल्डीनी जरुर हती, ते माटे रहेने तेडवा ए दूत आव्यो हतो. आथी गॅरिबल्डी दूतनी साथे चाल्यो ने त्यां बे कलाक रही पाछो घेर आव्यो. जे कार्यने माटे ते प्रथम घेरथी निकळ्यो हतो. ते कार्य करवुं, बीजा कार्यमां भळ्याथी छेक भूली जवायु. घेर आवीने जुए छे तो आनिटा शोकातुर च्हेरे बारणानी साख झालीने उभी छे. पतिने आवतां ज ते जरा रडते सादे बोली: " प्रियतम ! आज आपणा घरमां चोरी थइ. दुःखसमये वापरवाने म्हें जे त्रण सेण्ट् राखी मुक्या हता, ते कोइ चोरी गयु. " आनिटा बिचारी जाणती न्होती के खरेखरो चोर तो पोतानी सामे ज उभो छे. आ वात सांभळीने रमकडु खरीदवानी वात याद आवी. पण हवे ए'नी मगदुर शी के स्त्रीना आ विषाद भर्यां वचन सांभळ्या पछी ते पेला त्रण सेण्ट् वापरवानी हिम्मत करी शके ? माथु खजवाळतां खजवाळतां हसते म्होंए गजवामांथी त्रण सेण्ट् कहाडी आप्या. आनिटा रहेने प्रकारान्तरे ठपको देती बोली: " आ चोरीथी हु बहु भयभीत थइ गइ हती. "

जो के गॅरिबल्डीए शत्रुजळसेनाना अध्यक्ष ॲड्मिरल् ब्राउन् साथे अनेक रणक्षेत्रमां युद्ध कर्यु हतु, तोपण ए बन्ने वीरना उदार चित्त परस्परना वीरत्वने लीधे आकर्षण पाम्या हता. एम परस्परना वीरत्वथी अने महत्त्वथी आकर्षाइ बन्नेना हृदयमां एक बीजा पर बन्धुभाव जन्म्यो हतो. यथेच्छाचारी रोजासनु कार्य त्यजी, ब्राउन् मॉण्टी विडिओ नगरमां गयो. ते वखते रहेनी स्त्रीपुत्रादि परिवारवर्ग ते नगरमां रहेतो हतो, परन्तु तेओ हालकया

ऊभो आवीने जोयु तो समुद्रनो अने पम्पासनो वायु पारापार निकळी जाय ए वा एंना घरनी भींतो हता. वरसाद वरसे तो टीपु ए पण बहार न जाय एवुं ए घरनु छापरु हतु. भागला सापो उघाडी घरमा पेठा घरमा दीवो न्होतो, तेथी अधारामा हाथे चालता चालता एक खुरशानी अडफेटे वाग्यो ने लेन् पडी गयो ए चित्कार करी उठ्यो के "गॅरिबल्डा! ओ गॅरिबल्डा! आ शु! त्हमारु घर आ तु कवु? त्हमारे घेर त्हमने वाइ मळवा आवे त्हने हाडका भागी घेर जवानु के?" गॅरिबल्डा बहार आव्यो न कठस्वरथी लेनन ओळख्यो लज्जित थइ धीमेथी बोलावी "आनि ा! आनिटा! जलदी दीवो लाव" आनिटा स्थिर थइ गइ विस्मित स्वरे ते बाली "दिवा! प्राण विक! हु दीवो शेणे करू? त्हमे शु भूला गया के पैसा न्होता तेथी बत्ती आणी न्हाती गरिबल्डीने भान आव्यु ने हा-हा करी हशी पड्या पछी कइ उपाय न रह्याथी लेन्ने हाथ झाली वळती सगडी पासे लइ गया त्या लेइ जइ बाल्यो "ॲडमिरल्! आपना वस्त्र तरफ ध्यान आपजो-एमां तणखो न उडे आ जुओ, आपनी डाबी बाजुए म्हारी आनिटा उभी छ अने आ पथारीमा म्हारा बाळगोपाळ सुता छे अने आ बाजुए एक खुरशी छ त्हेना पर आप कृपा करी बसो" ॲडमिरलने आ दिवा वगरना अधारा मकानमा खुरशी खोळवा फाफा मारता खुब हसवु आव्यु तेथी वळी गॅरिबल्डी बाल्यो "ॲडमिरल्, हु राज्य पासेथी कइ पैसा लता नथी म्हन जे अत्यत जरुरनी चीजो जोइए छ त मगावी लेउ छु, आ वखते मे चीजो मगाववानु लीस्ट कर्यु हतु, त्हमां बत्ताओ लखवानु भूली गया हता" आ अपकारमाए ए बे वारो एक बीजा पर खूब प्रसन्न थया न एक बीजा पर स्नेह थया ॲडमिरल लेन् अर्धा कलाक सुधी वातो करी अतिशय प्रसन्न थइने रजा मागी गयो

एेन् गॅरिबल्डीने साथी उठी वारोवर साधारणतजना ते समयना युद्धमंत्रा जनरल् पाचेयो य ओबेस् (General Pacheo y Obe's)-ने बगले गयो ने गॅरबल्डाना मुलाकातनी बधी वात कहा ए अवस्था जाणीन युद्धमंत्री अतिशय लज्जित अने विस्मित थयो, अने तरक्षण गॅरिबल्डीने घेर एक्सो पाटागॉन् (Patagon=dollar) मोकली दाधा गॅरिबल्डीए ए नाणानो स्वीकार कर्यो खरो, परतु दीवाबत्तीनु खर्च राखी बाकीनु बधु द्रव्य लाजन् सेनानी विधवाआ अने अनाथ बाळकोने व्हेंची दीधु दीवा-बत्तीनी पण सामग्रा आणा ने आनिटान सोंपी सोंपता सोंपता कह्यु के समाळज ने कोई सारो माणस रात्र मळवा आवे त्यारे ज आ सळगावजे." गॅरिबल्डीनी उदारताने सीमा न्होती एथी वखतो वखत तेनु कुटुम्ब पण सकडामणमां आवी जतु एक दिवस तेणे लीजनसेनामांना एक सैनिकने उघाडे शरीरे फरतो दीठो कारण तपासता जणायु के तेना पासे डगलो ज न्होतो गॅरिबल्डी तेने एकान्तमां लेइ गयो त्या पोताना शरीर परनु एकनु एक पहेरण (Shirt) उतारी पोताने हाथे तेने पहेराव्यु, ने तेने विदाय कर्यो पछी गॅरिबल्डी कापतो कापतो घेर गयो ने आनिटा पासे एक डगलो माग्यो आनिटा बोली " जोसेफ ! तमे ठाक कर्यु नहि, तमारे एक ज डगलो हतो ने ते तमे पहेर्यो हता एज हता ते पण तम आपी दीधो हवे हूँ क्याथी लावु ? जे आनिटा अनेक प्रकारे मृत्युना मुखमां पग मुकतां डरती न्होती, ते आज स्वामीने पहेरवा वस्त्र न हावाथी तेना आराम्य भग थवानी बीके रडी पडी गॅरिबल्डी ए रहस्य जाणी हर्षा पाम्या ने पोताना सुख करतां बीजाना सुखने माटे तरत दोडी गया ने एक डगलो कोइनो उछीनो लेइ आव्यो.

आ समये तेनो परिवार पण वधी पाम्या हतो मॅण्टी विडिओमां रहया मांच्या पछी आनिटाने गर्भे अनुक्रम थेरेसिटा (Theresita)

घरमां रहेछे ने त्हेमनी शी स्थिति छे ते जाणवानी दरकार कर्या विना गॅरिबाल्डीने घेर ते दोडी गयो घेर जइने गॅरिबाल्डीने देखताभां साथे त्हेने वारंवार भेटवा मंडी पड्यो त्हेना नेत्रोमांथी अविराम आनंदअश्रु व्हेवा लाग्यां पासे आश्चर्यचकित थयेली आनिटा उभी हती, त्हेना तरफ जोइ ब्राउन् बोल्यो "देवी! म्हें अनेक वखत आपना स्वामी विरुद्ध युद्ध कर्युं छे, पण दरेक वखत हुं हार्यो छुं म्हें केटली वखत प्रतिज्ञाओ करेली के आपना स्वामीने युद्धमां केद करवा, पण ए प्रतिज्ञा कोई वखत फलीभूत थइ नथी, कारण के दरेक वखते एओ मारा काफलाने छिन्नभिन्न कर्या पछी ज पलायन-करी जता. जो हुं एमने केद पकडी शक्यो होत तो ज त्हमे जाणी शकत के मारी आपना स्वामी प्रत्ये केवी श्रद्धा छे ने हुं त्हेमना गुणथी केवो मुग्ध थइ गयो छुं."

गॅरिबाल्डी पोताना स्वजनसैनिको पर पुत्र जेटलो स्नेह राखतो ने एमने 'म्हारा पुत्रो (My Sons)' कहीने ज बोलावतो पुत्रसंबोध-नथी बोलाववाने ज विरमतो नहि पण पिताना जेवो त्हेमनी प्रति व्यवहार करतो त्हेना हृदयनुं महत्त्व, गमान, ज्ञान अने निःस्वार्थभाव—ए त्हेणे त्हेमना हृदयमां एवुं चितरी दीधुं हतुं के तेओ त्हेनी साथे कष्ट वेठता, युद्ध करता अने अंते विजयगौरवथी शोभी उठता सर्व सैनिको गॅरिबाल्डी-पिताना प्रमुखपणा नीचे एक दृढ 'भ्रातृसमाज' होय एम पोताना स्वजनने मानता ज्यारे तेओ द्रव्यना अभावथी पीडाता त्यारे त्हेमने गॅरिबाल्डी यथासाध्य सहायता करतो अथवा पैसो पेदा करवा स्वदेशमांथी त्हेमने मोकल्या करतो तेओ फ्रेंच अथवा बीजा कोइ देशना कारखानामां नोकर रहे ने पुरतो पैसो मळे एटले पाछा गॅरिबाल्डीना वावटा नीचे आवी उभा रहे गॅरिबाल्डी केवळ आइमानिन ज भाइ करी बोलावतो आइमानि पण सर्व प्रकारे त्हेनो भाइ यथा योग्य ज हतो.

गॅरिबल्डी अने त्हेना लीजनना वीरत्वथी मोहित थइ विजयगौरवना अशभागी थवा असख्य इटालीअनो युरोपथी त्हेने आवी मळ्या. तेओमा मेडिसी (Medici) मुख्य हतो गरिबल्डी त्हने पण खुब चहातो ते हाल इटालीअन् सेनाविभागमा उचा अधिकार--पदे छे

गॅरिबल्डीना अवरजीवनथी मॉण्टी विडिओना न्हाना मोटा सर्वे सत्पुरुषो त्हेना पर प्रसन्न रहेता मॉण्टी विडिओनु गवर्नमेण्ट् पण त्हेना पर अतिशय श्रद्धा राखतु, अने कोइ विचारणीय विषय आवा पडे तो त्हेनी सलाह लेतु गॅरिबल्डी पोताने माटे राज्य पासे कइ मागतो नहि, परन्तु अन्य दु खी जनोना दु ख टाळवा त सर्वदा त्हेने प्रार्थना करतो. कोइ केदीन त्हेनी योग्यता प्रमाणे मुक्त करवा अने दु खीना दु.ख टाळवा विना ते राज्यने कदी तस्दी आपतो नहि

सान् आण्टोनियाना रणक्षेत्रमा मराएला इटालीअनोना स्मरणार्थे गॅरिबल्डीए एक क्रॉसना स्थापना करी त्हेनी एक बाजुए " To the XXXVI Italians who died the 8 th of February MDCCCXLVI," (इ स १८४६ना फेब्रुआरी मासनी आठमी तारीखे ३६ इटालीअनो आ रणमा मृत्यु पाम्या छे, त्हेमना स्मरणचिह्न रूप आ क्रॉसना स्थापना छे) लख्यु छे अने बीजा बाजुए CLXXXIV Italians on the plains of San Antonio." (जे १८४ इटालीअनोए सान् आण्टोनियाना रणक्षेत्रमा अद्भुत वीरत्व प्रदर्शित कर्यु छे त्हेमना सम्मानार्थे आ गौरवचिह्नना स्थापना करवामा आवी छे.) एवु लखवामा आव्यु छे.

ज्यारे गॅरिबाल्डीए सान् आन्टोनियाना रणक्षेत्रमांथी अद्भुत विजयना समाचार मोकल्या, त्यारे मॉन्टी विडिओना राज्ये नीचे लखेलु घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्यु:—

१ विजयी गॅरिबाल्डी अने तेहनी लीजनसेना नगरमा प्रवेश करे त्यारे पछी राज्यना समस्त सेना तेहमना सम्मानार्थे कृत्रिम युद्धप्रदर्शन करशे

२ गॅरिबाल्डीना लीजनसैन्यने साधारणतन्त्र पासेथी गौरवपत्र मळशे

३ गॅरिबाल्डी अने तेहनु लीजनसैन्य नगरमां प्रवेश करश, त्यारे साधारणतन्त्रनु समस्त सैन्य, तेहमना सम्मानार्थे हारबंध उभु रहशे अने Viva Garibaldi and his brave Companions ! (गॅरिबाल्डी अने तेहना सहचरो घणु जीवो !) एनु बोली आदरसत्कार करशे

गॅरिबाल्डीना लीजनसैन्यने ज गौरवपत्र आपवामां आव्यु, तेहमा आ प्रमाणे लखवामा आव्यु हतु —

१ इटालिअन् लीजनना वावटा पर नीचना शब्दो सोनाने अक्षरे लखी आपवामा आवश —

'Action of the 8 th of February 1846 of the Italians, under the order of Garibaldi (गॅरिबाल्डीना सेनापतिपणा नीचे इ स १८४६ना फेब्रुआरी मासना ८ मा तारीखे इटालीअन् लीजने एक युद्ध कर्यु)

२ इटालीअन् लीजन् सर्व सैन्यप्रदर्शन(Parade)मा प्रधाना मोखर रहशे

३ इटालीअन लीजनना जे सैनिकोए आ लडाईमा प्राण आप्या छे तेहमनां नाम पत्थर (tablet) पर कोतरी टाउनहॉलमा मुकवामा आवशे

૪. લીજન્ સેનાના વાવટાની ડાબી બાજુએ ગૌરવચિહ્નસ્વરુપ એક મુકુટના આકારનું કવચ જોડવામાં આવશે ને એ કવચપર નીચેના શબ્દો લખવામાં આવશેઃ—

' Invincibili Combatterone l'8 lebrayo, 1846.

(ઇ. સ. ૧૮૪૬ ના ફેબ્રુઆરા માસની ૮ મી તારીખના અજેય યોદ્ધા.)

ગૅરિબલ્ડીના જીવનના પૂર્વભાગના અતિ કઠોર અને નિષ્ઠુર કષ્ટ, આત્મત્યાગ અને ઉદારતાની જે છબી આપવામાં આવી છે, તે ત્હેના આત્માને ઓળખાવવા બસ છે. હવે વધારે આપવાથી ગ્રંથ પણ વધી જાય એમ છે. વાચકવર્ગ એ'ને જુદી જુદી અવસ્થામાં જુદે જુદે રુપે જોઇ શક્યો છે. કોઇ વખત કઠોર શાસનશીલ સેનાપતિ, કોઇ વખત યથેચ્છાચારીને હણનાર વિજયી વીર, કોઇ વખત ન્યાયી શાસનકર્ત્તા અને કોઇ વખત પોતાના વાવટામા ચિતરેલા વિસુવિયસ્ જેટલા જોરથી બળતા સ્વદેશહિતૈષીરુપે આપણે એ'ને જોયો છે. એક બાજુએ તે સ્વામીભાવમાં અતિ કોમળ, પિતૃભાવમા સ્નેહમય અને વારભાવમા પરદુઃખે દુઃખી અને દયાળુ પ્રકૃતિનો હતો તેમ બીજી બાજુએ ત દઢ પ્રતિજ્ઞા વાળો, અને અજેય વીર હતો, અને તે વીર એ'વો કે પરાજય કોને ક્હે તે તો જે જાણતો નહિ, વિપત્તિથી ડરતો નહિ, શાન્તિ ને વિશ્રામસુખની જેને લાલસા નહિ, સંગ્રામમા જય મેળવી પોતાનુ સુખ મેળવવા ઇચ્છા નહિ, અને રાજનૈતિકપદ વા સમ્માનનો જેને સતત તિરસ્કાર આવો ! મ્હારા પતિત ભારતવાસી બન્ધુઓ ! આવો આપણે એ વીરને ચરણ મસ્તક નમાવીએ, અને એ રાજનૈતિક ગુરુ પાસે અસાધારણ વીરત્વનુ, પ્રગાઢ સ્વદેશાભિમાનનુ અને નિષ્કામ માનવપ્રેમનુ મધુર શિક્ષણ લેઇએ. જે સ્વાધીનતાનો મિત્ર તે ગૅરિબલ્ડીનો મિત્ર. સ્વાધીનતાના ઉપાસક સાથે ગૅરિબલ્ડી કદી પણ શત્રુતા કરતો નહિ, પરન્તુ જે સ્વાધીનતાનો શત્રુ

ने मानवजातिनो पीडक, त्हेना पर तो गॅरिबाल्डीनुं वज्र महाकाळ समुं म्या करनुं. जे उत्साह-अग्नि शरीरनी नसेनसमां विजळी प्रेरी दे, जे आशा-पुष्प कदी करमाय नहि, जे आत्मशक्तिपरथी कदी विश्वास ओछो थाय ज नहि, जे स्वर दिशाओने गर्जावी मुके, जे शारीरिक बळ कोइथी पराजय पामे नहि, जे सहनशक्ति दुःखने हर्षेल्लमां रमाडे, ए उत्साहअग्नि, ए आशापुष्प, ए आत्मशक्ति, ए स्वर, ए शारीरिक बळ अने ए सहनशक्ति: देवने पण दुर्लभ एवा ए गुणो आपीने महाकृपाळु भगवाने इटालीना—परदेशीओथी पीलाती इटालीना—उद्धार अर्थे गॅरिबाल्डीने आ भूमंडळ पर मोकल्यो हशे, एम लागे छे. ए समये ए समस्त गुणोथी विभूषित बीजा कोइ मनुष्ये इटालीमां जन्म लीधो हतो नहि

जे सर्व गुणोना बीज लेइ गॅरिबाल्डी जन्म्यो हतो, ते बीज अनेक वर्षोना कष्टथी उगी निकळ्या ने परिपक्व स्थितिमां आव्या. जेटली जेटली विपत्तिओ मनुष्यने माथे शक्य छे, ते बधी विपत्तिओ गॅरिबाल्डी पामी चुक्यो, वहाणो भागवाथी ते अनेकवार डुबी चुक्यो, केटलीकवार ते घवायो अने केटलीकवार ते केदमां पड्यो; पण त्हेनी पासे इटालीनो उद्धार करावनो, तेथी परमेश्वरे एने बधी वार बचाव्यो. लडाइनी खबर बहु व्हेली न मळे तोपण पोतानुं थोडु सैन्य लेइ शत्रुना असंख्य सैन्य सामो थइ जाय, ने एक वाक्यथी के एक कटाक्षथी शत्रुना सैन्यने मुग्ध करी नाखे अने त्हेमने पराजय पमाडी दे. ए शक्ति अमेरिका खंडमा परिपक्व दशामां आवी ने इटालीमा ए पूर्ण रूपे प्रकट थइ स्वदेश विदेश,—सर्वत्र त्हेनी आनन्दमयी साहसिकता, सरलता अने साधुता शत्रुमित्र सर्वने त्हेना पर भक्तिभाव उपजावी शकती. ते लोभने लात मारतो ने ऐश्वर्यनो तिरस्कार करतो, तोपण पोताना अने पोताना कुटुम्बना पोषण माटे कोइनी पासे दीन

मागणी कदी पण करतो नहि, ते माटे तो हमेशां प्रामाणिक श्रम करतो ने कोइनो ओशियाळो रहेवा करतां दुःख वेठवुं ए ज उत्तम मानतो. खेती, व्यापार अने कोइ कोइ वखत नोकरी पण करतो ने कुटुम्बनुं पोषण करतो. ए प्रामाणिक उद्योग करी जे प्राप्त करतो, तेमांथी पोताना कुटुम्बना पोषण जेटलुं राखी बाकी वधे ते बन्धुबान्धव, ने दीनदुःखीने दान करी देतो. संक्षेपमा सरळतानो, निःस्वार्थतानो अने विश्वप्रेमिकतानो एअवतार हतो एम कहीए तो ते अतिशयोक्ति नथी.

प्रकरण १२.

मॉण्टी विडिओना साधारणतंत्रनी अंदर छिन्नभिन्न अवस्था, रिपब्लिकन विप्लव डेमानुं युद्ध, पाछा मॉण्टि विडिओ तरफ जवुं इटाली तरफ रहेना अटरनुं दोडवुं पोपनी नोकरी करवानो स्वीकार, पोपले पत्र युरोपनी यात्रा, नाइस् बंदरे उतरवुं, आल्बर्टना प्रस्तावनो स्वीकार, आन्जानितुं मृत्यु

आपणे शत्रुसैन्यने सान् आण्टोनियाना रणक्षेत्रमां मुकीने वाजी वाता करीए छीए वाला पाठक ! ए तापण पराजय पछी ते सेनाना शी दशा थइ ते नाइए आ तुंभा सान आण्टोनियो तरफ कुरक्षेत्र मराएला अने घवायला पायदळथी तमज हयदळथी ढकाइ गयु छे, रुधिरनी नदीओ वहेवा लागी छे, केटलुं सैन्य मरायुं तेनी गणत्रा पण नथी. साधारणतंत्रना सैन्यनुं एक माणस तो शत्रुना सेनाना दश माणस ए प्रमाणथी वन पक्षनं सैन्य आ विषम रणमां मार्युं गयुं छे शत्रुओना निष्ठुर अने र्‍नाकर अत्याचारना भयथी गॉरिबल्डीनुं लाननुंसैन्य पोताना घवायेला वधुआने उचकी दोडी गयुं हतुं शत्रुओ तेमना पाछळ किल्लाना दरवाजा सुधी पाछळ पड्या, तापण तेमणे पोताना ए निर्बळ वधुआने नाखी दीधा नहिं अने अनेक कष्टथी नगरमां दाखल करी दीधा किल्लामां फ्रान्सनो पटा फ्रेन्च डॉक्टरो ते सैनिकोनी सारी राते दया करवा लाग्या अने मॉण्टी विडिओना रमणीओ जनता अने भगिनी पेठे तेमनी सेवासुश्रुषा करवा लागी

सेनापति गोमेझे वार्कनु लश्कर लेइ पयसाण्डु नगर पासे जइ तंबु ठोक्या शत्रुओ चाल्या गया पछी गॅरिबल्डीए रणमां पडेला सैनिकोने एकठा करी ह्हेमने भूमिदाह दीधो. वॉलण्टीअरोने लाजनूमें निकोनी साथे ज दटाव्या. ह्हेमना अद्भुत वीरत्वनु स्मरण राखवा ह्हेना पर एक मॉस्तूनी स्थापना करी महाप्राण गॅरिवल्डीए शत्रुसेनाना मृत्यु पामेला सैनिकोने पण दाह दीधो. शत्रुओए भिन्नतु काम कर्यु.

इ स १८४६ ना मे मासनी २० मी तारीख सुधी मॉण्टी विडिओमां पूर्ण शान्ति रही, त्यांसुधी तो बुएनोस् अयेरेसनु सैन्य ह्हेमना पर च्हडी आव्यु नहि, पण त्यार पछी घरमा ज कजीओ थवाथी मॉण्टी विडिओनुं राज्य फरी छिन्न भिन्न थयु

लोहीनी नदीओने मडदा पर वेसी आळंग्या पछी रिवेरो सौभाग्यना मांचडा पर न्हड्यो ए मांचडा पर न्हड्यो एटले वधी धरती ए'ने पग तळे देखाइ सर्वथा प्रथम ए'ण सेनापतिओने एके एके देशनिकाल कर्या. त्यार पछी बीजा आगेवानोने छळवळ वापरी देशनिकाळ कर्या, गॅरिवल्डी अने आन्जानिने पण देशनिकाल करवाना प्रयत्नो ए धृष्ट करी चुक्यो, पण तेओ जाते आतमबळ वाळा हता अने प्रजा ह्हमना तरफना स्नेहनी नजरथी जाती हती, तेथी ह्हेमना पर ह्हेनु कइ चाल्यु नहि

आवी स्थिति छे ए'वामा आर्क्विझा (Urquiza) असंख्य सेना लइ साल्टो नगर पासे आवेला डेमान् (Dayman) नदीने काठे आवी पड्यो इ. स १८४६ ना मे मासना २० मी तारीखे आर्क्विझाना अने रिवेराना सैन्य वच्चे तुमुल युद्ध थयुं एक वार अपमान कर्युं हतु तोपण स्वतन्त्रताप्रिय वीर गॅरिबाल्डी पोतानु टीजन् लेइ रिवेरानी मददे गयो. टीजनूना भयंकर बेओनेटना हल्लाथी शत्रुसेना अपार हती तोपण पाछी हठी

ने त्हेना अनेक माणसो रणमां पड्या. साधारणजननी सेनाना पण अनेक माणसो मार्या गया.

पण रिवेरानी भाग्यलक्ष्मी आ युद्ध पछी अंतर्द्धान थइ गइ. लोकप्रिय पाशुने अने थाना अनेक आगेवानोने देशनिकाल करवाथी राज्यनी अव्यवस्था बराबर नहि राखी शकवाथी अने शत्रुओना हाथने नहि रोकी शकवाथी मॉण्टो विडिआना पराजयथी वृद्ध सुधी सत्पुरुषो रिवेरानी विरुद्ध उठ्या. सेनापति रोझासे कॉरिएण्टस् सर्यो अने पयशाण्डु नगर सर कर्या, न मॉण्टी विडिओ पर चढवा आववानी तैयारी करवा लाग्यो. छ छ वर्षथी युद्धमां मच्या रहेवु पड्यु हतु, राजभंडार खाली थइ गयो हतो, अनेक वार पुरुषो मार्या गया हता. तोपण जाण सजीवनमंत्रथी पुनर्जीवन मळ्यु हाय एम प्रजावर्ग देशनु रक्षण करवा तैयार थइ गयो. रिवेराने देशनिकाल कर्यो अने त्हेणे देशनिकाल करेला सर्व बारोने स्वदेशमां पाछा बोलावी त्हेमने सर्वेने पोत पोताना पद पर योजी दीधा. हथियार पकडी शके एटला बधा तैयार थइ गया ने एक बळवान् सेना बनावी शत्रुओने पछा वाळवाना सर्वे उपायो लेवा मडी गया. नगररक्षण करवाने जेटलु बन्यु एटलु कर्यु.

गॅरिबल्डी अने आन्झानिने पाताना सैन्य साथ नगररक्षा करवा योज्या. तेओए बधी तैयारी करी खरी पण त्हेमने युद्धना प्रसंग आव्यो ज नहि. कारण के फ्रेन्च अने अंग्रेजी बच्चे पड्या तथा रोजासने पाछु फरवु पड्यु. युद्धनो भय दूर थया एटले मॉण्टी विडिओ राज्ये गॅरिबल्डीने पराणे एक घर आप्यु. त मकान शासनसमितिना अने युद्धसमितिना मन्त्रीओनु मन्त्रस्थान थइ पड्यु.

परन्तु आ सुखना अने शान्तिना समयमां पण गॅरिबल्डीनु हृदय इटालीने माटे रोदन करतु. ' इटाली ' शब्द सांभळीने त्हेनु हृदय नृत्य करवा

रिओ जेनरोमां पोपनो प्रतिनिधि मिन्सियो (Mincio) नामे एक माणस हतो पोपनी पासे जवाना पत्रो ह्नेनी द्वारा मोकलतां ह्नेण थोडा थोडा क थोडा ज वखतमां ए पत्रना उत्तर मगावी आपीश पण ह्नेमने दुर्भाग्य ए पत्रना उत्तर ज न आव्यो थोडा दिवस वाट जोया पछी गॅरिबल्डीए जाण्युं के पत्रना उत्तर ज आववानार नथी त्यारे ह्नेणे पोते ज पोताना सहचरो साथे इटाली जवानो संकल्प कर्यो ह्नेणे समस्त इटालीअनोने लीजननुं सनान इटाली जवा माटे तैयारी करवानु कही दीधुं मार्गमां खर्च जोइए माटे एक फंड कर्युं अनेक इटालीअनोए स्वदेश जवाना फंडमां पोताना ढगला वची नाणां भर्यां मॉण्टा विडिओमां डामाडोळ थइ गइ बहु दिवसे जन्मभूमिनुं दर्शन थशे, ए कल्पनाथी प्रथम तो बधा राजी राजी थइ गया पण मॉण्टा विडिओ राज्यनां प्रपंचथी अथवा प्रशासना भीती परिणामनी शंकाथी घणा पाछा हठी गया गॅरिबल्डीना लीजनसैन्यमांथी मात्र पचाशी जण नवा तैयार थयेला ह्नेमांथी पण जती वखत पचीश जण खशी गया गॅरिबल्डी अने ह्नेनुं लीजनसैन्य मॉण्टा विडिओना राज्यनुं बहु अगत्यनुं हतुं तथी ए राज्य ज्यारे गॅरिबल्डीने अने ह्नेना लीजनसैन्यने समजावीने वारी शक्युं नहि, त्यारे अंदर अंदर प्रपंच रमवा लाग्य राज्यनी शिखवणीथी वहाणना अध्यक्ष ठरावेलो भाडो करतां वधारे माग्यु गॅरिबल्डी अने ह्नेना अनुयायीओ पोतानुं सर्वस्व वेची ते आपवा कबुल थया इंग्लांडना अने मॉण्टा विडिओना ज चारो ह्नेनी साथे सान् आण्टोनियोना युद्धमां लड्या हता ते ज ह्नेनी साथे जवाने तयार थया एकंदर छासठ इटालीअनो अने केटलाक मॉण्टी विडिओना वहाणमां बेठा फ्रेंच वहाण बीसॅण्टो * (Bisonte)

---

* काइ कहछे के ए वहाणनुं नाम ऍस्पनान्झा (Espnanza) हतु

इ. स. १८४८ ना मार्च मासनी ता. २७ मीए ए धीरमंडळने लेई मॉन्टी विडिओना किनारो छोडी चाल्यु. तेओए इटालीमां आवेला नाइस् नगर तरफ वहाणने हंकार्यु. पतिव्रता आनिटा पोताना परिवार साथे आ वहाणमा बेठी हता ते कहेवानी जरूर नथी, पण कहेवाइ जाय छे.

बीजी बाजुए मेदिसि आ लोकोना पहेला इटाली जइ पहोंच्यो अने पीडमण्ट् राज्यना लोकने गॅरिबल्डीना आववानी वात कही तेमने उत्तेज्या लाग्यो.

ए वहाण गॅरिबाल्डी अने तेना लीजनपैनिको रुपी रत्नोने तथा प्रचंड विमुक्तिसूचना विप्रवाद्य वावटाने लेइ उतावळा गतिए इ. स. १८४८ ना जुन् मासनी चोवीसमा तारीखे नाइस् बंदरथी थोडे दूर आलिशण्ड् आवी उभुं.

स्वदेशयात्रामां गॅरिबाल्डीने तेहेनी प्राणप्रतिमा आनिटाए अने प्रणमम बधु आन्झानिए अनेक सहायता करी हती. ए वीराङ्गना स्त्ने ए शुरवीरना सहायताथी ज एक वार ते वहाण बळतु बळतु बच्यु हतु. परन्तु (Pulmonary disease) रोगथी पाडाता आन्झानिनु शरीर दिन प्रतिदिन नरळ थतु चाल्यु. आनिटा सेवाशुश्रुषा करवा निरंतर तेहेनी पासे ज रहेती. तेना मरण पर्यंत गॅरिबल्डी अने आनिटा तेहेनी पासे ज रहेता, अने बन्ने तेम तेहेने दिलासो आपी दु खभार ओछो करता.

हजी सुधी ए गॅरिबाल्डीनी विरुद्धमा पेली प्राणदंडनी शिक्षा उभी ज हती, तेथी तेहेना सहचरोए देशनी प्रजानो भाव जाण्या विना तेहेने कांठे उतरवानी सलाह आपी नहि. गॅरिबल्डी पोताना प्रियबन्धु दु खी आन्झानिने माटे लींबु, नारंगी वगेरे फळो लेवाने एक माणसने किनारे मोकल्यो, ने साथे साथे देशनी स्थिति जोता आववा समजाव्यो ते बातमी लेइ आव्यो के केट-

एक अठवाडियाथी इटालीनो घटनाप्रवाह निरंतर प्रबळ वेगे व्हेवा लाग्यो छे, वळी गया फेब्रुआरी मासनी सातमी तारीखे चार्ल्स आल्बर्टे प्रजाजनोना हकोनु रक्षण करवामा आवशे एवु घोषणापत्र कहाड्यु छे ने तथा ट्यूरिन्नी प्रजा आनंदथी उन्मत्त थइ नइ जातीय संगीत गाती गाती चार्ल्स आल्बर्टना महेल तरफ अभिनंदन आपवा गइ हती वळी ते एवा पण समाचार लाव्यो हतो के इटालीमा विप्लव-आग प्रज्वलित थया छे लॉम्बर्डी अने वेनिस हाथयार पकड्या छे अने गया मार्च मासनी तेरमी तारीखे मिलानवासीओए पांच दिवस सतत युद्ध करीने ऑस्ट्रियाने पोताना नगरमांथी हांकी कहाड्या छे ते नगरवासीओए नक्की कर्यु छे के आ तो लाग फरी मळवाना नथी, माटे विप्लव उठावता हव वार करवी नहि परंतु एकयुद्ध करवाने आग्ला जल्दी उत्तेजित थया एम ट्यूरिनना शासन समितिए जाण्यु नहि समस्त उत्तर इटाली ट्यूरिन् राज्यनी जय' शब्द करी आगला जल्दी उठसे एम चार्ल्स आल्बर्टे पण जाण्यु नहि आथी जे ऑस्ट्रियानी विरुद्ध विग्रह उठावता ते डरता हता

गरिबाल्डीए आक्रमणना फॉन्सल पासेथी वळी एवु सांभळ्यु हतु के पारिसमा विप्लव थवानो छे विएना अने बर्लिननी प्रजा पण राजद्रोही थइ उठी छे टस्कनि अने रोमराज्य हमारा वार्ल्डीओ माफक ह वधारे तो शु पण नेपल्सनो फर्डिनान्ड पण राज्यमा नियामत धाराप्रणाली स्थापवानु वचन आपी प्रजाने लगाम पहेरा गॅरिबाल्डीए पीडित आत्माने आगळ आ सर्व समाचार भेट दइ मुक्या आक्रमणीना अधमुआ हृदनी आ समाचाराए सजीवता आपवानु काम कर्यु

आखिरकार पदरणी लार उपाडी मादरा तरफ वहाण हंकार्यु आने टाए नार पताका त्रिवर्ण ज्ञातीय वावटा वहाण पर उडता कर्या आने

जोनामां फरफर उडता वावटा वाळु वहाण स्वदेशी वीरोने लेइ नाइस् बंदरे आवी प्होंच्युं ने ज्या टंगर नाख्युं चौद वर्ष देशनिकाल स्थितिमा परदेश रह्या पछी ते आज जन्मभूमिमा आवी प्होच्यो. आज रहेना आनंदनो पार नथी.

रहेने माथे प्राणदंडनी आज्ञा हती माटे रहेना खलासीओए धार्यां, पण ते बंदरे उतर्यो रहेना आववानी वात प्रसरी जता नगरना लोक रहेने वधावी लेवा गाडा गाडा थइ गया ते सर्व पहेला पोतानी वृद्ध जनना पासे गयो, अने स्त्रीने तथा पुत्रपुत्रीने माताना हस्तमा सोंप्या.

गॅरिबल्डानी माता जुना विचारनी क्रिश्चियन् हती, तेथी देवळमा गया विना अने पादरीनी सहायता विना परणेली आनिटानो स्वीकार करवानी प्रथम तो रहेणे चोखी ना पाडी, पण अंते पुत्रवात्सल्यने वश थइ कमरवारने स्हजो दीधा ने पौत्रपौत्री सहित पुत्रवधुने घरमा दाखल करी गॅरिबल्डी धर्मनी घेलछानो अने पादरीओनो पक्का शत्रु हतो ने तेथी मातापुत्र वच्चे हमेशा वाग्विवाद चालता ज रहेता गॅरिबल्डी समजतो के माताने म्हें म्हारा मतमा आणी छ, पण खरेखर तेवु कइ ज न्हातु. कारणके गॅरिबल्डी लश्करमा गयो एटले वृद्ध माताए पोताना पौत्रपौत्रीन जुना विचारना जेस्युटोनी निशाळे भणवा मुक्या, अने जुनी प्रणाली प्रमाण ल्ग्न नहि करवाथी ते रमणीरत्न आनिटाने पण वखतो वखत म्हेणा मारती वधारे तो शु पण गॅरिबल्डीना गया पछी सासुए वहुने एटला पजवी के वहु कंटाळी न सासरे त्यांथी स्वामीना साथे लश्करमा जइ रही.

गॅरिबल्डाना आववाना समाचार विजळीन वेगे इटालीना एके एक शहेरमा प्रसरी गया नाइस् नगरमा ते राते रोशनी करवामा आवी घरे घर आनंद–आनंद वर्त्ता रह्यो इटालीना सव स्थानोएथी वीरपुरुषना टोळटोळा आवी उभा.

मॅझिनि प्रथमथी ज आव्यो हतो अने लोकने उश्केरतो हतो. त्हेणे भणसो रणदाक्षित वागानी सेना तैयार करी हती, परन्तु गॅरिबल्डीनु मन स्वदेशना उद्धार माटे एटलु बधु व्यग्र थइ गयु हतु के मॅझिनिनी सलाह लीधा विना ज सार्डिनियाना राजा चाल्र्स् आल्वर्टना हाथ नीचे काम करवानु स्वीकारी ते मिलान् तरफ चाल्यो. आथी मेझिनिने बहु खोटु लाग्यु, परन्तु पाछलथी बन्ना जीव उचा थया आञ्जानिना मृत्युथी पोताना विषमता भूली जइ बन्ने एक थइ गया

आ बाजुए आञ्जानिना मांदगी पण वधवा लागी मेझिनि त्हेने जीनोआ अंदर लइ गया त्यां गया पछी थोडा दिवसमा ज त्हेनु मृत्यु थयु मृत्युकाळ पर्यंत आञ्जानिना मुखमाथी मात्र 'इटाली' अने 'गॅरिबल्डी' ए बे ज शब्दो निकळ्या करता स्वदेश प्रति अने स्वदेशना भावी उद्धारकर्त्ताप्रति त्हेनी भक्ति अचल हती त्हेण मृत्युकाळे मेझिनिने गॅरिबल्डी साथे मळी जवानो उपदेश कर्यो त्हेणे स्पष्ट शब्दोमा ए ने कह्यु के भगवाने इटालीना उद्धार माटे ज गॅरिबल्डीने मोकल्यो छे एवो म्हने दृढ विश्वास छे, अने गॅरिबल्डी द्वारा ज ते काम थशे एवो पण म्हने विश्वास छे त्हेना मृत देहनी समाधि ॲल्झाट (Alxat) नगरमा छे असंख्य लोक त्हेना मृतदेह साथे समाधि स्थळ जइ शोक प्रकाश करवा लाग्या राज्य तरफथी ए'ने देशनिकाल करवामा आव्यो हतो अने त्हेना मस्तकना किंमत ठेरवी हती अर्थात् त्हेनु मस्तक लावी आपनारने अमुक रकम इनाम आपवानो ठराव कर्यो हतो ए शिक्षा हजी पण त्हेने माथे हती, ते पण लोकनो ए स्वदेशानुरागी वीरपर अतिशय प्रेम जाइ राज्य त्हेने कइ करी शक्यु नहि आने समस्त इटाली त्हेना शोकमा डुबी गयु लीजन्सैन्य शोक सूचक वावटा चढाव्या, सर्वे सैनिकोए श्याम रंगनो पोशाक धारण कर्या ने ते सैन्यना

डॉक्टरे समाधिस्थानमां अंत्येष्टि-व्याख्यान आप्युं समस्त लीजन्‌मैन्ये एनी समाधि पर पुष्प मुक्यां. तेना मृत्युना समाचार गॉन्डी चिडिओ पहोंचता किल्ला पर शोकनावटो चढाव्यो, अने नगरमां नरनारी शोकमां डुबी गयां, कारण गॅरिबाल्डीना पछी त्याना लोकोना हृदयमां एणे ज वास कर्यो हतो. गॅरिबाल्डी ज्यां सुधी जीव्यो त्यां सुधी वारवार रहेनी समाधि पासे जतो ने न्हाना बाळकनी पेठे छुटे म्होंए रडतो. इ. स. १८४८–४९ नो विप्लव ज्यारे पराजय पाम्यो त्यारे एणे बोल्यो हतो के आ ज्ञाति हत तो आवुं शोकजनक परिणाम न आवत. आथी जणाय छे के आ ज्ञातिनी खोट एने हमेशा नडी छे. जातीय जय पराजय अने अभ्युदय न पतन ऐश्वरिक नियमोने आधीन छे अने अमुक माणसोना आविर्भावथी तेमज तिरोभावथी लाभालाभ थाय छे. ए पण ए ऐश्वरिक नियममां समाई जाय छे. छिन्नभिन्न इटालीने एक छत्र नीचे लाववाने उभा थयेला वीरोनो ते वखतनो प्रयत्न निष्फळ नीवड्यो. समय आव्यो नहि होय तेथी विछिन्न इटाली हजी ए एकता साधवा शिख्युं न्होतुं, ने तेथी विधाताए तेने हजा परदेशी राज्य नीचे ए शिक्षण आप्युं. विधातानुं आ कार्य अत्यारे तो क्रूरतर लागे छे पण परिणामे शुभप्रद छे।

प्रकरण १३.

चार्ल्स् आल्बर्टनुं ऑस्ट्रियनो विरुद्ध उठवुं; गॅरिबल्डीनुं मिलान्मां नोकर रहेवुं; आझानि-सेनानी स्थापना; वारीसो तरफ जवुं; कोमो नगर तरफ पाछुं जवुं; सेरिनोनुं युद्ध; सेनापति राडेट्स्किनुं तेनी पाछळ पडवुं; स्विट्झरलॅण्डमां पलायन; रोम् तरफ जवुं.

गॅरिबल्डीना अदृष्ट साथे हमेशां निराशा भेळेली ज रहेती. चार्ल्स् आल्बर्टना हाथ नीचे नोकरी करवानी इच्छा हती. ते संबंधे गॅरिबल्डीए राज्यमंत्रीमंडळने पत्र लख्यो पण तेनो कइ उत्तर मळ्यो नहि. गॅरिबल्डीना मनने आथी घा थयो ने चार्ल्स् आल्बर्ट जे ठेकाणे तंबु नाखीने पड्यो हतो त्यां तेने मळवा गयो. चार्ल्से तेने सारी रीते आदरसत्कार आप्यो, तोपण हृदय मेळवी वातचित करी नहि; वळी मॅझिनीना शिष्यने पोतानी सेनानो सेनापति बनाववानी तेनी इच्छा नहि होवाथी मंत्रीमंडळना उत्तरनी वाट जोवानी तेने सलाह आपी. पत्रना उत्तरनी वाट जोवा बेसी न रहेतां मंत्रीमंडळनी पासे ट्युरिन्मा गयो. त्यां जतां तेने रणमंत्री मन्सो रिसि (M. Ricci) तरफथी नीचे प्रमाणेनो पत्र मळ्यो. "अमे तमने अहींना ज वेनिस् जवानी सलाह आपीए छीए; त्यां केटलांक न्हानां वहाण छे. तमे ते वहाणोना काफलाना अधिनायक बनी ऑस्ट्रियानां व्यापारी वहाण सामे युद्ध

आरंभशो तो येनिम् नगरना लोकोने वधारे उपकार थशे. अमारी नजरमां तो तमारे माटे एज उत्तम लागे छे."

स्वदेशप्रीतिथी बळता हृदयना गॅरिबल्डीना अंतरने मर्मावरना आ उपेक्षापूर्ण वाक्योए विंधी नाख्यु. तेणे कइ उत्तर आप्यो नहि मनीषरना आ निर्लज्ज व्यवहारथी तेना पर तेने तिरस्कार छुट्यो. राजाना भीरु हृदय माटे अने अव्यवस्थित चित्त माटे तेना पर मात्र दया आवी

ट्युरिन् नगरना दरवाजा नीचे उभा रही, कपाळे हाथ मुकी देशनु परिणाम विचारे छे, एवे समये मॅझिनि त्यां आवी उभो सेनापतिनी दुःखपूर्ण मुखकान्ति जोइ मॅझिनिना अंतरमांथी तेना परनो रागभाव दूर थइ गया दर्शनमात्रथी परस्परे परस्परने बाथमा भीडी लीधा, परस्परे परस्परनी मनोवेदना जणावी दीधी. तरत बन्ने जणाए मिलान् जवानो मनसुबो कर्यो. ए समये पीडमण्ट्नी सेना ऑस्ट्रिया साथेना प्रथम युद्धमा ज पराजय पामी, आथी आ बन्ने देशभक्तोना मनोरथ पूर्ण थवानो उत्कृष्ट प्रसंग आव्यो. मिलान् प्होंचतानी साथे ज त्यांना युद्धमंत्रीए लॉम्बर्डीना वॉलण्टिअरोनु नियमित लश्कर बनाववानु कार्य आ बे वीरोने महा आनंदपूर्वक सोंप्यु. गॅरिबल्डीना नामनी मोहिनीशक्तिथी थोडा ज वखतमां असंख्य वॉलण्टीअरो तेना वावटा नीचे आवी उभा. लॉम्बर्डी अने पीडमण्ट्नी वॉलण्टिअर सेनानो श्रेष्ठ भाग अहीं एकठो थयो गॅरिबल्डीए आकानिना स्मरणार्थे तेना नामनी एक सेना उभी करी ने ते मॅझिनिने सोंपी एकंदरे नीश हजार वॉलण्टिअरो तेना वावटा नीचे एकठा थया.

चार्ल्स आल्बर्टे एप्रिल मासमा गोइटो (Goito) आगळ ऑस्ट्रियन् सेना पर विजय मेळव्यो खरो, परंतु थोडा ज अठवाडियामा ऑस्ट्रियन्सेनापति रेडेट्स्किए नॉवेरा (Novera) रणक्षेत्रमा आल्बर्टनी

सेनाने हरावीने तेमज हतबुद्धि अने जातिभ्रष्ट करीने पोतानी पूर्वस्थाने पाछी मेळवी, अने विजय पर विजय मेळवतो मिलान् पर चढी आव्यो. चार्ल्स् आल्बर्टे पोताना सेना साथे मिलान्‌मां जइ आश्रय मेळववानो प्रयत्न कर्यो, पण मिलान्‌वासीओ त्हेनी भीरुताथी त्हेना पर एटला विरक्त थइ गया के त्हेने आदर आप्यो नहि ने त्यांथी पाछो हठाव्यो. लोकप्रिय गॅरिबाल्डीने नगररक्षा करवानु कार्य सोंप्युं अने त्हेने सेनापतिनी उपाधि आपी.

लोकतान्त्रिकभावना आ चिह्नथी पीड्मण्टराज चार्ल्स् आल्बर्ट भय पामी गयो. त्हेणे जोयुं के इटालीना हृदयमां देशनी एकता साधवानो वीजळीनो प्रवाह चाले छे, अने राजतंत्रनुं मूळ शिथिल थइ पड्युं छे. आथी ज्यारे गॅरिबॅल्डीए पोताना त्रीस हजार वॉलण्टिअरोने सज्जित करवाने माटे अस्त्र शस्त्र नुं वस्त्र मागयां त्यारे आल्बर्टना मंत्रीमंडळे 'छे ज नहि' कही आप्यां नहि, अने ते लोकोनो हेतु निष्फळ करवानो प्रयत्न कर्यो. पण गॅरिबाल्डी पासेथी हरे अथवा चळे एवो न्होतो ते तो चळ्यो नहि पण अनेक वालण्टिअरो आ उपेक्षाथी चालता थया. गॅरिबाल्डीए जातीय अन्नयवनो भंडार तोडी त्हेमांथी वस्त्र सामग्री कुढावी ने पोताना बाकीना वॉलण्टिअरोने आपी. ए भंडारमाथी हारेला ऑस्ट्रियन, हंगेरिअन् अने स्वाग सिपाइओनो रणवस्त्र हता, ते स्थाने कापी कुपाने पोताना वॉलण्टिअर् सैन्यने माटे एक नूतन प्रकारना रणवस्त्र (Uniform) बनाव्या, अने थोडा ज समयमां सैन्यने तैयार कर्यु.

गॅरिबल्डी पोतानु सैन्य लेइ वारेसो तरफ चाल्यो. वारेसोमां ऑस्ट्रियानो मुख्य सेना पडेली हती. गॅरिबाल्डीए ते सेना पर हल्लो करवानो निश्चय कर्यो हतो त्हेणे रक्षणपरता (defensive policy) करता आक्रमण-परता (offensive policy) ने वधारे फायदाकारक मानी हती. शत्रुओना हजारो

धीर ओवणी छेगे दमत योद्धाओनो उत्साह कमी थइ जाय छे पण शत्रुओ पर हल्ला करती वखते घणा निर्वीर्य पुरुषोमां पण वीरत्व प्रकटे छे. आथी तेने आ प्रमाणे बहु प्रिय हती. ए प्रजातरफथी धाम ऐवा ते योगीयो तरफ चाल्या. मार्गमां तेने मॅझीनी स्वदेश गयेलो ते आवी मळ्यो वळी राजा तरफथी पण कदर सहायता आवी मळी. आम एकत्र थएल यया छता रहेला पगे पांच हजारथी वधारे माणस न्होता ए सेना लइने योगीओना शत्रुसैन्य पर हल्लो करवानो उद्योग करे छे एवामां रणभीरुए तेने उतावळे पगले मिलान् जवाना हुकम मोकल्यो गॅरिबाल्डीए ते हुकम तरत ज माथे चढाव्यो परन्तु मॉन्झा (Monza) नगरमां आवतां खबर मळी के इ. स. १८४८ ना ऑगष्ट मासनी ४ थी तारीखे ऑस्ट्रियन् सेनापति राडेट्स्किए मिलन् नगर पर हल्लो करी तेने हस्तगत कर्युं छे अने चार्ल्स आल्बर्टे विरुद्ध मोटा पायी शत्रुओ साथे संधि करी छे सविना गॅरिबाल्डी अने तेनी सेनाने त्यजी देवानी शरत ए स्वार्थी राजाए करी हती तथा शत्रुसेना गॅरिबाल्डीने पकडी केद करवा तेनी पाछळ पडी. परन्तु तेणे असामान्य रणनैपुण्यथी पोताने अने पोताना सेनाने ऑस्ट्रियनोना हाथ जता बचाव्या.

कइ उपाय न रह्याथी वीरपुरुष गॅरिबाल्डीए ऑस्ट्रिया तेमज चार्ल्स आल्बर्ट बन्ने सामे युद्ध जाहेर करवानो संकल्प कर्यो जे सेना पोताना आदेशने अनुसरवा तैयार थइ तेने तेणे कोमो (Como) नगर तरफ चालवानी आज्ञा करी. ज्यारे ते कोमो नगर आगळ पहोंच्यो, त्यारे पेली पांच हजार मनुष्योमांथी मात्र अडधो वीरो बाकी रह्या हता. तेओ प्रथम कॅमरलॅटा (Cumerleta) अने पछी सान् फेरु (San Ferruo) स्थळे छावणी नाखी रह्या. गॅरिबाल्डीनुं सैन्य दिवसे दिवसे ओछुं थतुं चाल्युं केवळ पांचसो

प्राण समर्पण करे एवा वीर इटालीनु भाग्य अजमाववा तेनी साथे रह्या. गॅरिबल्डी ए सेना लेइ युद्ध करवा शत्रुनी छावणी तरफ चाल्यो

इ. स. १८४८ ना ऑगष्ट् मासनी बारमी तारीखे तेनु विख्यात आदेशपत्र (Decree) प्रसिद्ध थयु तेमा तेणे स्वदेशानुरागी वीरमात्रने ऑस्ट्रिया अने चार्ल्स् आल्बर्ट् सामे युद्ध करवा उश्केर्या हता ते पत्रमा तेणे चार्ल्स् आल्बर्टने माटे जातीय विश्वासघातक शब्द वापर्यो हतो. इटालीवासीओ आथी चार्ल्सने विश्वासघातक गणवा लाग्या अने स्थळे स्थळे तेनु अपमान करवा लाग्या चार्ल्सना मनमां पण आथी एटली आत्मग्लानि पेदा थइ के बे वार आत्मघात करवाने तैयार थयो अंते युवराज विक्टर् इमन्युएलने राजमुकट पेरावी भग्नहृदये नाइस् नगर तरफ चालतो थयो त्यां केटलाक मास उदासीमा गाळ्या पछी पोर्टुगाल् देशना ऑपोर्टो नगर तरफ गयो ने थोडा ज काळमा ए स्थळे मृत्यु पाम्यो.

त्यारपछी गॅरिबल्डी पोताना सेना साथे आरोना (Arona) नगर तरफ चाल्यो त्यां केटलाक लडाइना बारकस हतां, तेने पकड्यां ने तेमा बेशी सरोवर वचे थइ लॅरिनो (Lerino) तरफ चाल्यो अनेक रात्रिना उजागराथी अने अतिश्रमथी तेने ताव आव्यो. ते लेरिनो जइन पथारीमा सुतो, एटलामां तो चारसो माणसनु ऑस्ट्रियन् सैन्य प्रचंड वेगे तेना पर धसी आव्यु सिंहनाद करी गॅरिबल्डी पथारीमाथी फलग मारी उभो थयो ज्वरपीडा समूळी भूली गयो हाथोहाथना प्रचंड लडाइ थइ विजयलक्ष्मी अंते गॅरिबल्डीनी हथेळीमां आवी तेना लीजनूर्गन्ये युद्धमां अतिशय पराक्रम देखाड्यु शत्रुसेना पराजय पामी ने तेनी महा दुर्दशा थइ त्यार पछी गॅरिबल्डीनी विजयी सेना वारेसा (Varesa) तरफ चाली, कारण के ते समये रॅडट्स्किनी (Radetsky) सेना ए प्रदेशमां ज हती गॅरिबल्डीए रता-

घळे वेगे जइ ह्हेना पर छापो मारवानो निश्चय कर्यो हतो, पण चतुर ऑस्ट्रि-अन् सेनापति ह्हेमना आववाना वात प्रथमथी ज जाणी शक्यो हेथा ते ह्हेमनी पाछळ पड्यो ने ह्हेमने स्वीट्झर्लेन्ड् तरफ परायन करी जता अटकाववाने दश हजार माणसनु लश्कर मोकल्युं आपी गॅरिबल्डीने पाछु फरी कोमो नगरमा आववुं पड्यु. ऑस्ट्रियन् सेना ह्हेनी पाछळ पडी. मेराझीन् (Merazzene) नगर पासे बन्ने लश्कर सामसामां आवी गया. घोर संग्राम पड्या गॅरिबल्डी शत्रुव्यूह भेदी पोताना पाचसों माणस लेइ सही-सलामत रीते स्वीट्झर्लेन्ड्मा आवी उभो. ए युद्धमा अने स्वीट्झर्लेन्ड तरफना पलायनमा ह्हेणे अपूर्व रणप्रतिभा बतावी आपी हती. मॅझीनी पण पोतानी सेना लेइने गॅरिबल्डी साथे गयो. ए'णे पोताना वावटापर "ईश्वर अने लोकसाधारण" ए'वा शब्दो लख्या हता गॅरिबल्डीथी बीजे नंबरे ए'णे ज ए युद्धमा असाधारण विक्रम देखाड्यु हतुं. कर्नल् मेडिंचि पण ह्हेमनी साथे स्विट्झर्लेन्ड् गयो हतो ह्हेणे आ घटनानु वर्णन नीचे प्रमाणे कर्यु छे —

गॅरिबल्डी, पासेना कोइ स्वीस् गामडामां आव्यो छे ए'वा समाचार जाणी हु ह्हेने मळवा गयो.जइने जोउ छु तो ते थाकेलो ने घवायेलो पथारी पर पड्यो छे, ह्हेनामा कंइ बोलवानी शक्ति नथी. ह्हेणे लागलागट सोळ कलाक सुधी घोडा पर स्वारी करी हती ने पाछळ पडेला ऑस्ट्रियनोना हाथमाथी ते अलौकिक शक्ति वडे छटकी गयो हतो. म्हने देखता ज ह्हेणे पुछ्यु, त्हमारी बधी सेना क्षेम कुशळ आवी तो प्होंची ने ? म्हें उत्तर आप्यो, 'हा.' फरी ते बोल्यो ठीक त्यारे, आज रात्रे म्हने उंघी लेवा दो, काले सवारे शत्रुओ पर छापो मारवो छे ! हु कइक हस्यो, कारण के हु जाणतो हतो के काले सवारे पथारीमाथी उठी शके एटली शक्ति गॅरिबल्डीमा आववानी ज नथी.

पण बीजे दिवसे सवारे हु आश्चर्यचकित थइ गयो कारण के तेओ पथारीमाथ उठान हरवाने माटे तैयारी करी रह्या हता-पहेलाना जेवा ज शरीर सशक्त जणाता हता ने वखत म्हने तो एम ज लाग्यु के विधाताए ज एना शरीर रने आमाना उपयोगमा आवे एवु बनावी दीधु छे— हतो आनो जेवो प्रबळ हतो तेवु ज तेनु शरीर प्रबळ बन्यु हतु

गारिबाल्डीना ज भुवनविजयी मूर्त्ति सुरासना राक्षसमा प्रसन्न थइ ते मूर्त्ति ए मधुर स्वरूपनु कइक वर्णन आपवानो जन प्रयत्न करवामा आवे छे ए रूपनो भालु जगत् विजित अने सुख थवु प्रवदतो अने मृदुतानु आम अर्ध किंक समिश्रण थान एवा भाग्य ज जोवा मळे छे

पण विशाळ छाती वाळो, पहोळी खांध वाळो, लांबा हाथ पगवाळो, साथने ढाकी देता लांबा वाळ वाळो, सुंदर मस्तक वाळो, मजबूत बांधानो, तेजकान्ति वाळो वीरपुरुष रणक्षेत्रमा काम करे छे ? विजयने वर दानार एक छडवी बीजा छत्र सुधा निमय मानमा अलौकिक शक्तिथी फरी व । ऑगस्टयन् सेनाने चकित करी मुक्ते ए मूर्त्ति कोनी ? जेना मुखनी निकळता शब्दो निरुत्साहीने उत्साही ने कायरने शूरा बनावी दे छे ए महापुरुष ते कोण ? पाटणी एक कपडानोज पण ज मुतेन प्रदर्शनी करे छे ए दरादर्शित पुरुष कोण ? म्हारी जीभना मूदनी जेम न्हाना जाने शोभी रही हाथ मा तरवारनी पासे एक न्हानो छरो (Dagger) पण जेनी कटे लटकी रह्या छे ए योद्धो कोण छे ? तेना जेवो ज वेश धरता अनेक सैनिको तेनी पछवाडे फरी रह्या छे ए धनपति कोण छे ? अश्वारोहण पर फरता होय एवी सुंदर गतिथी धीमे धीमे चाले छे ए निर्धनोना आश्रयदाता कोण छे ? अनी भ्रकुटि प्रकृति राजाना जेवी छतां उन्नतताना जोनी लाग्यु ए नरदेवता कोण छे ? जेना नामनी मादर्शनी आशा हृदयना धीर एना बाकरा सांच अना।

खडा थायछे ए जादुगार ते कोण छे ? प्रिय पाठक ! शु कहेवु पडशे के आ वर्णननो नायक महात्मा गॅरिबल्डी छे ? आवी अलौकिक मूर्ति ह्मेश कदा दीठी नहि होय, तेथी आ छबी एकवार ह्मारा हृदयमा अंकित थइ एटले कदी खसशे नहि एवी आशा छे.

ग्वीलीओ डण्डोलो (Guilio Dandolo) नामना एक इटालि-अने गॅरिबल्डीना वॉलण्टियर् सैन्यनु ते वखतना अवस्थानु आ प्रमाणे वर्णन कर्यु छे —

“ ह्मे ए सेनामा चार वर्षना बाळकथी वृद्ध रणपण्डित सुधीना सैनिकोने जोइ शकत। मॉण्टा विडिओना ए निरजन वनना नामना मे दि-नीमननी सॉद्द पासे सर्वे रणोत्साही पुरुषो रहेता वृक्षो नीचे आवा खडा थइ रहेता ! कोइ स्वदेशहितैषणाथी, कोइ पोतानु देशत्व देखाडवानी इच्छाथी तो कोइ विजयने अंते लुटफाट करवाना लोभथी पण त्या आवी एकठा थता वीरत्व अने साहस देखाडवाना कामना सर्वेनी पूरी थती, पण लुटफाट करवानी प्रवृत्ति गॅरिबल्डीना कठोर शासनथी थइ शकती नहि वधना ए मनोरथो मनमा ज समाइ जता सेनापति अने सैनिको सर्वे घोडा पर अमेरिकन् जान नाखी बेसता वधा लाल रंगना रणवस्त्र प्हेरता वधाने टोपीओ एक वर्णनी अने एक रंगना न्होती. जेने जेवी मळी तेवा प्हेरा लेतो तेवो हाल अहीं होय तो घडी पछी क्याय निकळी गया होय, घडीमा अदृश्य थइ जाय तो घडीमा ओचिंता आवीने खडा थइ जाय. वधाए कार्यदक्ष, वेगवाळा ने थाक्या विना मुसाफरी करी शके एवा हता ज्यारे शत्रुओ दूर होय त्यारे गॅरिबल्डी एकलो तबुमा हाथपग विस्तारी पथारी पर सुतो, ज्यारे शत्रुओ पासे आवे त्यारे घोडा पर बेशी विजळीने वेगे चारे बाजु दोडतो,–वखते सैनिकोने हुकम करता होडे, वखते प्हेरावाळाओने चेतावता होडे. ज्या सुधी शत्रुओ

पासे होय त्या सुधी ए घोडा परथी उतरे ज नहि वळी कोइ वखत खेडुतनो वश लेइ सहायता मागवाने ब्हाने शत्रुओनी छावणामा जाय ने त्यानी अतव्यवस्था जोइ आवे केटलीक वखत ते दूरदर्शक यत्रमार्थी शत्रुओनी गति जातो कलाकना कलाक बेसी रहेता ज्यारे कोइ स्थानेथी पलायन करी जवाना जरुर पडे त्यारे पोताना सैनिकोने चेतावया ते रणशिंगडु फुकतो छावणी नाखीने पड्या होय तो रणशिंगु साभळता ज घोडावाळाओ मेदानमाथी घोडाओ लइ आवे ने पोते पोताना शेटने आपे ने जरावारमा सज्ज थइ बधा पलायन करी जाय साधारणराते सवारमा उपडवानो हुकम आगली रात करवामा आवतो, तोपण लश्कर सवारमा कुच करवा तैयार थाय त्या सुधी जाणा शके नहि के कयी दिशामा जवानु छे विपत्ति काळमा तमज रणक्षेत्रमा गॅरिवल्डीनी बुद्धि बहु सावधान रहता तीरनो पडे ए वा झडपथी ते शत्रु पर छापो मारता के रणविद्यामा पारदर्शी ऑस्ट्रियानो प्रधान सनापति पण एनी गति अटकावी शकतो नहि "

आ पर्वतयुद्धोथी बानुं तो कइ नहि पण गॅरिबाल्डीनी युद्धप्रतिभाना स्वाकार आखा युरोपमा थया, अने समस्त इटाली हवेथी एने जातीय नेता तरीके एकमत स्वीकारवा लाग्यु गॅरिबल्डीना अजेयताथी लोक एना पर एटले सुधी विश्वास करवा लाग्या के एने विश्वास नहि, पण अधविश्वास कहा शकाय ए ना पर ज इटाली ना उद्धारना तेओ इमारत चणवा लाग्या ए पण खरु के जातीय नेता परना ए वा अविचलित विश्वास विना कोइ पण पतित जाति अवनति रुपी खाडामाथी बहार निकळी शके नहि, पोतपोताना बुद्धि प्रमाणे विचार करी विपक्षना उत्पन्न कर्या विना नेताना हुकम पाळवा ए ज जातीय उद्धारनो मूळमन्त्र छे जे जातिना बधा मनुष्यो तर्क करे पण कार्य कोइ न करे, ते जातिनो उद्धार थशे, भारत

वासीओनी पेठे, बहु दूर छे. इटाली आटला दिवस कोइना पर विश्वास करतां शिख्युं न्होतुं, माटे ज दागलनी वेदीमां रिबातुं हतुं आज ते गॅरिबल्डी पर विश्वास करतां शिख्युं, माटे ज आजथी ह्हेनी म्हदर्तानो दहाडो आव्यो. आजथी गॅरिबल्डीना मरणपर्यंत ह्हेना परनो इटालीयनोनो विश्वास एक पळवार पण ओछो थयो नथी.

स्विट्झर्लॅण्ड तरफ पलायन करी जतां थयते गॅरिबल्डी अने ह्हेनी सेनानी दुरवस्थानी सीमा रही नहि. आरोना नगरमां मस्रो विना ह्हेना सैनिको अर्धनग्न अने अन्न विना भुख्या रह्या हता. पधारे तो शुं पण नगरसमिति (Municipality) पासे गॅरिबल्डीने भीख मागवी पडी हता. नगरसमितिए ह्हेना अने ह्हेना लश्करना खर्च माटे २८० पौंड ह्हेने आप्या. बीजी बाजुए ऑस्ट्रियनोए तेओ बहारवटीआ (out-law ed) अने लुटारा छे एवुं घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्यु.

ह्हेने ताव आवतो हतो ते दिवसे दिवसे वधतो गयो. हवे तो ह्हेना जीवनना विषयमां पण घणाने शका थवा लागी ते तावने लीधे अचेतन पडी रहेवा लाग्यो 'ऑस्ट्रियनो आवे छे' ए शब्दो सांभळतां ह्हेने भान आवतुं. एक दिवस खरेखर ऑस्ट्रियनो आवी प्होंच्या, ने ह्हेना तबुने तेओए घेरो घाल्यो. गॅरिबल्डीने चेतना आवी, ने लफ देताने पथारीमांथी उठी घोडा पर चड्यो, तावनुं वधुं दुःख भूली गयो ने सेना लेइ वारेसु (Varese) नगर तरफ पलायन करी गयो.

आ पीडाथी गॅरिबल्डीनुं शरीर छेक लेवाइ गयुं. ह्हेनुं क्षीण शरीर हवे कंइ जोर मारी शके एम न होवाथी ते स्वास्थ्यलाभने माटे स्वीट्झर्लॅण्ड छोडी नाइस् नगरमां आव्यो ने पोताना कुटुम्बपरिवार साथे शान्तिलाभ भोगववा लाग्यो. पण इटाली ज्यां सुधी पराधीन छे त्यां सुधी ते शान्ति-

सुख शी रीते भोगवी शके ? थोडा न दिवस विश्रामसुख भोगवीने जातीय अदृष्टप्रवाहनो निर्णय करवा जीनोआ नगर तरफ चाल्या

ते वखते चार्ल्स् आल्बर्ट त्यां रहेतो हतो. त्हेणे गॅरिबल्डीना गुणनी अपमानना करेली होवाथी हवे पस्तावो थशे ने त्हेने सार्डीनियाना सेनाविभागमां उच्च पदे निमवा इच्छा जणावी, पण हवे ते समय वही गयो हतो, कारण के हवे गॅरिबल्डीने कोइ मुकुटधारी राजा पर विश्वास रह्यो ज न्होतो. वळी वेनिसवासीओ अति वीरतथी ऑस्ट्रिअन् दळने पाछा वाळे ए साभळीने त्हेना अंतरमां धुमतो वीर्य-अग्नि प्रज्वलित थइ उठ्यो. त्हणे पीडमण्ट् राज्यना सेनाविभागना उच्च पदधारी थवा करता वेनिसे इंगलीना नेता थवु हजार दरज्जे उत्तम मान्यु

गणमो इच्छाप्रवृत्त (Volunteer) वीरो त्हेनी साथे वेनिस् जवा निकळ्या, पण मार्गमां गॅरिबल्डीने, त्हेना जीवननी अधिष्ठात्री देवी रोम् नगरीथी समाचार मळ्या के ते नगरमां ऑस्ट्रियाराज अने पोप् सामे विप्लव वावटो उडतो थयो छे. आथी त्हेणे वेनिस् जवानो सकल्प त्यजी देइ पोतानी सेना साथे ए चिरराजराजेश्वरी रोम् नगरी तरफ दोड्यो. गॅरिबल्डीनी न्हानी सेना-नदी वधता वधता रोम् सुधीमां वधी गइ. जे पोप्ना पासे गॅरिबल्डीए एक दिन दीनभृत्यनी पेठे पत्र लख्यो हतो, पण उत्तर मळ्यो न्होतो, ए ज पोप्ना राज्य वच्चे थइने विजयी सेनापतिनी पेठे ते चाल्यो. कोइ त्हेने रोकवानु साहस करी शक्यु नहि. आज ए ज मदमत्त पोप्नी विद्रोही प्रजा मद्दा उल्लासथी गॅरिबल्डीना वावटा नीचे आवी उभी. जे पोप् एक दिन जातीय नेता थयाथी अजेय हतो, ते ज पोप्नो, ए उदार जाति त्यजवाथी क्षुद्र कीडानी पेठे पोतानी प्रजाना पग नीचे पालववानो हवे वारो आव्यो छे! जे गॅरिबल्डी एक दिन त्हेनो चाकर रहेवा इच्छतो हतो, ते ज

गॅरिबल्डी आज जातीय शक्तिना प्रभावथी प्रजानुं शुभाशुभ करनार थई पड्यो छे पोपनुं अने तेना राजधानी रोम् नगरनुं अदृष्टचक्र आज गॅरिबल्डीना आगळ्या पर फर्या करे छे ! ईश्वरनी गति कोण जाणी शके !

प्रकरण १४.

गॅरिबल्डीनुं रोम् नगरमां आववुं; रोम् नगरनो घेरो; एकठा थयला ऑस्ट्रिया अने फ्रान्सना लश्करथी रोम् नगरनुं रक्षण.

गॅरिबल्डी पोतानी वॉलण्टिअर सेना साथे एपिनाइन् (Apennines) पर्वतमाळाना उचा प्रदेशने ओळगी रोम् तरफ दोड्यो स्पेनिश नगर पासे थइने अति कठार अने श्रमदायक गतिथी त रिएटी (Rieti) नगरमा आवी पहोंच्या रोममा स्थपेली ते वखतनी शासनसमितिए गमे तो गॅरिबल्डी रणविद्यामा पारदर्शी छे एवु नहि जाणवाथी के गमे तो कोइ व्यक्तिगत कारणथी, रोमनी सेनानो सेनापति गॅरिबल्डीने नहि बनावतां बोलोना (Bologna) नगरना रहीश आग्निलो मासिनाने बनाव्यो गॅरिबल्डीने तेओए रियेटी नगरमां ज थोभवा जणाव्यु पुराहित कवि युगो बासी(Ugo Bassi) गॅरिबल्डीने तवुए आवा तेना सैन्यमा दाखल थयो. ए स्थाने तेनी सेनामा एकदरे पदरसो माणस थयु

रोमनो पोप् नवमा पायस् (Pius IX) लोकतान्त्रिक भावनो विरोधी थया पछी तेनी प्रजा तेना विरुद्ध उठी ने तेना प्रधान अमात्य रोस्सी(Rossi)ने मारी नाख्यो ज वखते पोप् लोकतान्त्रिक मतनो नेता थशे एवु जाहेर थयु हतु, ते वखते इटालीना सर्व प्रदेशोमाथी माध्यमिक लोकतान्त्रिक मतना तेमज उग्र लोकतान्त्रिक मतना लोको आवी

रोमूना पोपना बावटा नीचे खडा थया. उग्र लोकतान्त्रिक मतना लोकोनी मृदु कइक नियममां लाववा पोपे रोझीने अमात्यपदे नीम्यो हतो ते फ्रान्स् देशमां प्हेला दूतकार्य करतो हतो. स्वाधीनताना प्रवाहने रोकवा जता इ. स. १८४८ ना नवेम्बर मासनी पदरमी तारीखे जाताय सभाना प्रथम अधिवेशनने दिवसे ज लोके त्हेने घेर्यो अने फॉन्स्टॉन्झिनी नामना घातके त्हेनो घात कर्यो. आ घटनाथी पोप्, पोतानो प्राण जवाना भयथी अने विदेशीओ तरफना यंत्रणाथी रोम् छोडी गेइटा (Gaeta) नगर तरफ जतो रह्यो, अने नेपल्सना अतिघृणित अधिपति राजा * बॉम्बाने शरणे गयो. राजा बॉम्बाना जेवो दुष्ट राजा ते वखतमा बाजो कोइ न्होतो. त्हेना अत्याचारनी कथाओ सभ्य जगत्ने विस्मित अने स्तब्ध करी नाखे एवी छे त्हेणे समुद्रना तळीआ नीचे वे न्हाना ओरडा खोदी महडाव्या हता, त्हेमा वैप्लविक प्रजाजनोने अने बीजा केदीओने ते निर्दय राजा पुरतो ए भूमध्य घरना अदरना भाजुए चारे कोराथी पाणी चुइने केदीओने हेरान करतु, पवन के प्रकाशन त्या आववाना रजा न्होती ! ए भापण नरक-कुडस्वरूप केदखानामा केदीओने एवी दु खदायक शारीरिक सजा करवामा आवती के त्हेनु वर्णन करता हृदय पण चाराइ जाय नरकनो कुतरो ए बॉम्बा पोते सामे बेशीने केदीना दु ख जोतो, ने तेथी विशेष आनद पामतो. पोप् वैप्लविक प्रजाना हाथमाथी छटकी नाठो ने आ महाप्रभुने शरणे गयो

---

* नेपल्सनो अधिपति फर्डिनण्ड् अतिशय निष्ठुर हृदयनो अने प्रजाद्रोही राजा हतो मेसिना नगरनी प्रजा ज्यारे त्हेना सामे उठी, त्यारे ए नगर तोपे उडाडी मुकवानो (To bombard) हुकम कर्यो, ते दिवसथी प्रजाए एने राजा बॉम्बा(Bomba)नो रूपाळो इलकाब अर्पण कर्यो हतो!

ई स १८४८ मा 'विख्यात * हुगारो गॅरिबल्डी रॅवेना (Raves-
ńna) नगरमा आवा वैप्लविक कार्य माटे सेना एकठा करे छे एवा वातमा
मळ्यार्था पोपना रणमत्रा झुचाए (Zuchlu) गॅरिबाल्डी अने
त्हेना अनुयायीओने पकडी समुद्रमा फेंका देवा माटे पे स्वीस सेनाओ
त्हेमना तरफ मोकली, पण त्हेना दुर्भाग्यन लाध त्हेना हुकम अमलमां
आवा शक्या नहि, कारण के त्यार पछी तरत ज पोपने रोम छोडी
नाशी जवु पड्यु

पोप् नाशी गया त पहेला रोमना साधारणतंत्रना मतनु वह नार
न्हानु लोकाना इच्छा एवा हती के शासनप्रणालीने प्रधानतंत्रना नियममां
राखवा पण पोप् नाशा गयो एटल साधारणतत्र स्थाप्या विना छुटको न
हता आथी सर्वेए साधारणतंत्रना पक्षमां पोतानो मत आप्यो ए पहेलां
रोमना एवा दुदशा हता क मॅझिनिए तिरस्कारस्वरूप ए नगर विष
पत्तानो एवा मत दर्शाव्या हता क "हु रोममाथी रहेना शासनो अने
त्हेना पूर्वमहत्त्वनो प्रचण्ड प्रातध्वनि सांभळवानी इच्छा करं छु, त्यार त्याना
लोका ता अति क्षीण शब्द पण सांभळवा इच्छता नथी ए नार अक्षरना
बनला (Rome) शब्द इटाली अने समस्त पृथ्वीने माटे केटलो गौरव
अने प्रभावक छे त्हेन भान रोमना आधुनिक प्रजाने नथी '

ज्यारे रोमनी प्रजाए आवु स्वतन्त्रतानी सनद मेळवी त्यारे विना
पोप् गेरव्याजबी फरनार नथी, त्यारे तेओ विस्मयमां आव्या न समस
पोपना पक्षमां त्हेमने म पत्र मळ्यु त पोपना शासनकाळ गुप्त वातो
प्रकाशित करे छ

* रोमनी प्रजा ए त्हेमने लुगारा नेमम आटलता, कारण के ए दु
प्रजा रोमनप्रजा ज मूळ पर हतु

१ " प्रत्येक घरना ईश्वरदत्त छे प्रत्येक अस्तित्ववान् राज्य प्रकृति स्वत्वपर ज जावी शके छे, माटे ह्मारे राजानो आज्ञा पाळवी ज पडशे; तेम नहि करो तो त्हमारा पर मृत्युदण्डना आज्ञा फरमाववामा आवशे "

ई स १८४९ ना फेब्रुआरी मासना ९ मी तारीख रोम्ना साधारणतन्त्रनी प्रथम बेठक भरवामा आवी ए शुभदिने सभासदानो भावी कार्यप्रणाली स्थिर करवा गुप्तमंडळ नियाउ मासेराटा (Macerata) प्रदेशना प्रतिनिधि रुपे गॅरिबाल्डीए सर्वथा प्रथम ' साधारणतन्त्र घणु जीवो ' (Long live the Republic)ए शब्दो बोल्या ए सभानु नाम साधारणतन्त्र पाड्यु ए ज वर्षना मार्च मासना मॅझ्झिनि ए सभानो सभासद थयो न त्हमे कार्यथी अने शब्दोथी प्रत्येक रोमननुं हृदयमा एवी तो दृढता दाखल करी दाधी के प्रथमना शासनसमिति फरी स्थापवानो उद्यम थाय, तापण तआ राज्यनी विरुद्ध नगरनु रक्षण करवा तैयार थइ जाय.

चैप्लविच विग्रहने माटे ज्यारे रोम् तैयार थयु त्यारे रोम्नी अवस्था अति शोचनीय हती अति उच्च आशय वाळा अने खरेखर देशहितैषी पुरुषोने अति स्वार्थी मनुष्यो साथे आ वखते काम लेवु पड्यु हतु पवित्र स्वाधीनता अने न्यायपरतान नामे स्वार्थ साधवा विना बीजो काइ हेतु आ स्वार्थी लोकोनो हतो ज नहि गॅरिबाल्डी अने मॅझ्झिनि आ साधारणतन्त्रना नेता बन्या चारे बाजुएथी अनेक इच्छासैन्य गॅरिबाल्डीना वावटा नीचे आवा लाग्यु

आ बाजुएथी नेपल्सराज नवा स्थापित थयेला साधारणतन्त्र पर हल्लो करवा चढी आव्यु रहन अटकाववा एक सेना त्हेनी विरुद्ध मोकली. गॅरिबाल्डीए रिएटी जइ तयु नाळ्या ने त्हेनी वाट जोता तें वढा आखो दियाळो दृहाडे अने भुखे ते स्थानमा गाळ्यो.

ए साधारणतन्त्रना विरुद्धमां ऑस्ट्रिया, नेपल्स् अने स्पेने एकठी सेना मोकलवानो निश्चय कर्या ए संकट समय रोमना साधारणतन्त्रे मॅट्सिनि, आर्मेलिनि अने साफि ए त्रिपुरुष(Triumvirate)ने कार्यनो समस्त भार सोंप्यो गॅरिबाल्डीने पोताना लश्कर सघे नगरनी रक्षा करवा माटे लीधो गॅरिबाल्डी प्रथमथी ज बधु लश्कर रोममां एकठुं करवानी विरुद्धमां हता मॅट्सिनिने फ्रान्सना साधारणतन्त्र तरफथी सहायतानी अनेक आशाओ हती, गॅरिबाल्डीने ए आशा बिल्कुल न्होती आ वखते नोवेरा आगळना चार्ल्स् आल्बर्टना पराजयथी, त्यारपछी तेना राज्यत्यागथी अने इ. स. १८४९ मां तेना पुत्र विक्टर इमान्युएलना गादी पर बेसवाथी सार्डिनियामां पण ए वी अव्यवस्था चालु रही हती के त्यांथी पण कंइ सहायता मळवानी आशा न्होती

सहायता नहि आपे ? ए आशा अन्याय भरेली अने असंगत छे एनु कोण कहेशे ? पण नेपोलियन्—कुचरी लुइ नेपोलियन्—अंदर अंदर एक खेल रमतो हतो.

इ. स. १८४९ना एप्रिल मासनी १९मी तारीखे रोमना साधारणतन्त्रे निचेनो सकल्प जणावी इंग्लॅण्ड अने फ्रान्सने एक पत्र लख्यो:-

" रोमनी प्रजाने पोतानी इच्छा प्रमाणे शासनसमिति रचवानो अधिकार छे. तेओ पोपने धर्मविभागनु सपूर्ण आधिपत्य अने धर्मविषयनु पूर्ण स्वातंत्र्य आपवा तैयार छे. अत्यारे ए प्रजाने एवो विश्वास छे के गज्ये बहु दिवसथी नैतिक राजत्व त्यजी दीधु छे, अने पाच छ मासथी तो बाह्य राजत्व पण त्यजी दीधु छे आशा छे के इंग्लॅण्ड अने फ्रान्स् ए गवर्नमेण्टने पाछु प्रजाने गळे भरवया प्रयत्न करशे नहि. "

पण मॅटझिनिना ए विनयपूर्ण वाक्योनु कइ परिणाम आव्यु नहि. फ्रेञ्च् सेनापति आउडीनॉट् (Oudinot) ता. २९ मी एप्रिले सिविटा वेचिया (Civita Vecchia) बदरे पोताना लश्कर साथे वहाणमाथी उतर्यो ते जाहेर करवा लाग्यो के हवे जे वावटो उडतो कर्यो छे ते शान्ति अने व्यवस्था माटे ज छे. वस्तुतः रोमनोने एवो शकाज न्होती के फ्रान्स्—लोकतान्त्रिक स्वाधीनतानु प्रचारक फ्रान्स्—रोमनी स्वाधीनताने आडे आवशे तेथी रोमन् कमीशनरो रोम् अने सिविटा वेचिया वच्चे आवजा करवा लाग्या. जा के तेओ नगररक्षानी तैयारी करवा लाग्या, जो के गॅरिबल्डीने नगररक्षार्थे बहारगामथी रोममा बोलावी लेवामा आव्यो, तोपण कोइने एवी शका तो हती ज नहि के फ्रान्स् साथे खरेखर लडाइ करवी पडशे. नगरमा प्रवेश करती वखते गॅरिबल्डी उत्साहपूर्ण हतो. बीआजीओ मीराग्लीआ (Biagio Miraglia) नामनो

9

लेखक ते समयनु आ प्रमाणे वर्णन करे छे " जे रात्रिए रोम् उपर फ्रेंचोनी चढाई आववा एवुं नोंधाता लाग्युं ए ज रात्रिना मध्यसमये गॉरिबाल्डीए रोममां प्रवेश कर्यो. तेमने देखता एवा भास थतो हतो, के जाणे ते अति उज्ज्वळ गौरवछटाथी आच्छादित अने परिशोभित थईने आवे छे. तेमनी ए तेज पुञ्जथी परिशोभित देहकान्ति जोईने लोकोना मनमां एवी दृढ धारणा थई के रोमना सम्पना प्रतिरोध-आदेश (Decree of resistance) ने कार्यमां मुकवाने केवळ ए ज समर्थ छे. आथी रोमना समस्त रहेवासीओ पोताना आशास्वरूप गॉरिबाल्डीने जेवा मळ्या ज्यारे फ्रेंच् सेनापतिना प्रकृत अभिप्राय जणाई गया त्यारे एक प्राणीनी पेठे बधुं रोम् फ्रान्स विरुद्ध उठ्युं. रोम पूर्वगौरवने अनुसरतुं अने कार्यना महत्त्व प्रमाणे जोईतुं चारित्र्य अने साहस ग्रहण कर्युं. फ्रेंचोए स्वप्नमां पण धार्युं न्होतुं के पतित-बहु दीनना दासवत् निर्बळ बनेल-रोम् आम सामुं उठशे.

ई स १८४९ना एप्रिल मासनी ३०मी तारीखना प्रभातकाळे रोमन् कापरना घटाओए भयंकर नाद करी रोम्वासीओने जागृत कर्या. थोडा ज मिनिटोमां नगरना चारे तरफथी तोपो भीषण शब्द गाजवा लाग्या अने बन्दुकोमांथी गोळीओ छूटवा लागी. हवे सर्वेए जाण्युं के युद्ध आरंभायुं छे. थोडा ज क्षणमां नगरना रस्ताओ लोकोथी भराई गया. मोटी न्हानी गलीओमांथी अने पोळमांथी लोको विविध प्रकारनां अने विविध कदनां अस्त्रशस्त्र लई पोर्टो केवलजेरी (Porto Cavalleggeri) तरफ दोडवा लाग्या. कारण के सर्वे जाणता ज हता के शत्रुओ सर्वथी प्रथम ए ज स्थळपर हुमलो करशे. आ बाजुए नगरवासी रमणीओ बारीए अने अगाशीए उभी रही जयध्वनिथी पोतानाओने उत्साहपूर्ण बनाववा मंडी गई छे. रोम् ! तने धन्य छे ! १८४९ प्राचीन

गौरव हजी नाश नथी पाम्यु ! हा ! भारत ! हतभाग्य भारत ! तु क्यां ! अने रोम् क्यां ?

रोमन् वीरोनो वेग एवो बलवान् हतो के फ्रेन्च्सेना विस्मित थइ गइ अने छत्रभंग थइ रणक्षेत्रमांथी पलायन करी गइ वळी एकठी थइने पोताना सात हजार माणस लेइ ज्यां गॅरिबाल्डी तरु नासी पड्या हतो, ए पोग सान् पॅंक्राजिओ नामना स्थान पर चढवा आववा निकळी, पण गॅरिबाल्डीए त्हेना आववानी वाट न जोता उलटो त्हेमना पर ज हल्लो कर्यो. केटलाक कलाक सुधी युद्धनु परिणाम अनिश्चित रह्यु, पण अंते गॅरिबाल्डी अने त्हेना लीजनर्सेन्यनो वेग असह्य थइ पड्यो असाधारण रणनैपुण्यथी अने वीरत्वथी फ्रेन्चसेना रणमांथी नाठी ए चिरस्मरणीय दिवसे मरायला अने घवायेला रोमनोनी संख्या एक सोथी वधारेनी न्होती, पण वीर कवि मुग्गे थासा केद पकडायो मृत्युमुखमां पडेला एक सैनिकने उचकी दोडा आवता ते पकडाइ गयो ए वाता बाजुए आ भीषण युद्धथी फ्रेन्चसेनाने बहु हानि थइ एक हजार फ्रेन्च सैनिको मराया ने घवाया, ते उपरान्त पांचसो सैनिकोने कैद पकडी राजराजेश्वरी रोम् नगरीमां आण्या वेळा सेनापति ओउडीनॉटने बीजु पण अपमान सहवु पड्यु घवायेला लश्करी ओने माटे निरुपाये गॅरिबाल्डी पासे वैद्यक सहायता मागवी पडी उदारचरित गॅरिबाल्डीए घवायेला शत्रुओना अस्त्रचिकित्सा माटे ते विद्यामां विशारद होय एवा वैद्यो मोकल्या ए दिवसे संध्याकाळे नगररक्षाना कमीशनना अध्यक्ष नायकना शब्दोमां नगरवासीओने पोताना विजय प्रसिद्ध कर्यो – 'रोमना नगरजनो ! गइ काल फ्रेन्च्सेनाए आपणा नगरमां प्रवेश करवानो प्रयत्न कर्यो हतो, परन्तु केटलाक बदमाशोने सान् पॅंक्राजिओ मारफत नगरमां आण्या ते विना बीजो कोइ फ्रेन्च् सैनिक नगरमां पेसी शक्यो नथी आ

जयथी आपणे कइ आश्चर्य पामवानुं नथी आश्चर्य तो पारिसवासीओने पामवानु छे "

आ युद्धमा रणमनी आविजाना सेनापति हतो गॅरिबल्डी प्रथम सेनाविभागनो सनापति हतो, ने तेना हाथ नीचे रहनु लीजनुर्सैन्य, विश्वविद्यालय-(Universitn) नी विद्यायासना, अने देशनिकाल थयला वारोनी सेना हती तेणे पोर्टीस् (Portese) दरवानेथी सान् पॅक्रेजिओ सुधीना विभागनी व्हारनी बाजुनी अति गौरवथी रक्षा करा. बाजो सेनाविभाग कर्नल मासिनाना हाथ नीचे, त्राजो सेनाविभाग सॅविग्नाना हाथ नीचे चोथो सेनाविभाग कर्नल गॅलेटीना हाथ नीचे अने बाकानो जमावद (Reserve) सेनाविभाग सेण्ट् मॅनाराना हाथ नीचे राखवामा आव्यो हतो.

आ युद्धमा रोमनो युद्धनी उत्तम रीति प्रमाणे रणक्षेत्रमा उतर्यो बहु दिवसथी रोम् युद्धव्यवसाय भूली गयु हतु, तोपण ए युद्धमा रोमनोए असाधारण रणनैपुण्य अने अलौकिक वारत्व देखाडी भुवनविजयी फ्रेंञ्च् सेनाने पण विस्मित अने मन्त्रमुग्ध करी नाखी. गॅरिबल्डी ज रोमन् सेनाना प्राणरुप हतो तेनी रणप्रतिभाथी अने तेज पुंजथी ज रोमनोए आ जय मेळव्यो हतो. अद्भुत गतिथी ते रणमा एवी रीते फरतो हतो के प्रत्येक सिपाइ तने दर क्षण पोतानी पासे जोतो, तेथी तेना मनमा काइ रीते भयना संचार थतो नहि घात कल्पक गुणी बने सेना थयो युद्ध थयु अने अते फ्रेंञ्चो रणमांथी पलायन करी गया. रस्कनी (Ruscom) आ युद्धनु वर्णन करता गॅरिबल्डी विषे नीचे प्रमाणे बोले छे —

" फ्रेंञ्च् सेनापति ध्याडडीनाट् पोतानी सेना साथे गॅरिबल्डी पर आवी चडया आया गॅरिबल्डीने मेसिडिनिमाना आदर्श रो प्रस्थान थवानो प्रथम मळ्यो तेना शारीरिक सौन्दर्यथी, व्यावहारिक सरळताथी,

नियमितपणाथी, अने साहसिकतायी पोतेना सर्वे मनुष्यो मन्त्रमुग्ध थइ जता हजारो वारो तेना नामथी मुग्ध थइ जई तेना वावटा नीचे आवी एकत्र थता तेना पर तेओना एवी दृढ भक्ति हती के ते मरवानो हुकम करे तो तेओ मरवा तैयार थता प्रकृतिमा ते जो के सदाशिव हता पण युद्ध प्रसग ते रुद्रमूर्ति हता तेने जोयो हाय तो एम लाग के कविवर लॉर्ड बाइरने पोताना चिरस्मरणीय कॉन्रोड्ने मन्त्र-बळ मनुष्यदेहमा आण्यो छ ज्यारे ज्वलन्त गोळा तेनी चारे बाजुएथा छुटता त्यारे ते घइ आनदा देखातो कर्नल गॅलेटीना फ्रेञ्चसेना पर एक बाजुएथा हल्ला कर्यो त्यारे ते सभा केल्लाक कलाकना युद्ध पछी पाछा हठा ज्यारे गॅरिव-ल्डीए जायु के शत्रुसेना पछी हठे छे पण पलायन करी जता नथी, त्यारे तेना पर बेयोनेटथी हल्लो करवानी आज्ञा पोताना सैनिकोने करी त्रीजन्सेनाना असह्य सगानथा असख्य फ्रेञ्च सैनिको रणमा सुता बाकानु सैन्य बेयोनेटनी पोताना पण ए ज स्थिति थश ए भयथी रणभग करी पलायन करी गयु.”

आ युद्धमा फ्रेञ्च तोपोना गोळाथी रोम्ना शिरपवियाना अद्भुत नमना-रमणीय झरुखा ने तेना परना चित्रो—नो घण भाग नाश थयो. सेण्ट पिटरना देवळना शिरोगोलक (Dome) अने वेटीकान् नामनो म्हेल तुटी पड्या फ्रेंचो पोताना पराजयना बचाव करवा लाग्या के रोम्ना कोरा गरी नाश पामे ए शकाया ज तेमण तोपोनो मारो अटकाव्यो न एथी तेमनो पराजय थयो, वस्तुत तम न्हातु, तेमनाथा थयु एटलु अनिष्ट करवामा एमण बाकी राखा नथी कारण के तोपनु म्हों एमण सेण्ट पिटरना देवळ सामे ज धर्यु हतु, आथी फ्रान्सनु बधारे लजावनार बीजु शु होय ? विनय पछी सध्याकाळे रोम्ना आनन्दना सामा रह्यो नाह वस्तुत रोमन आथी बधारे गौरवना विषय शो होय ? रोम्ना मात्र पाच हजार नवा एकठा करेला,

रणविद्यामां केवळ अज्ञान वॉलन्टिअर सैनिकोए आज सात हजार प्रवीण रणदीक्षित फ्रेन्च् सैनिकोने, वायु दले रुडाडी मुके एम, उडाडी मुक्या. आ'वा विजयथी रोम् पोतानो आनंद केम प्रदर्शित करे नहि? समस्त रोम्वासोओए गॅरिबाल्डीने आज सिंहनी उपमा आपी. आज सर्वेए रहेने मस्तके लॉरेल मुकुट पहेराव्यो. रोमसुंदरीओ आज अंतरनी श्रद्धाथी घवायेला सैनिकोनी सेवा-सुश्रुषा करवा मंडी पडी. रणसमितिए, सैनिकोना स्वदेशानुरागनी अत्यंत प्रशंसा करेलुं एक घोषणापत्र कढाव्युं. ए विजयना सम्मान अर्थे रोम् नगरमां घेरे घेर दीपमाळाओ रचवामां आवी. दीवाओनी ज्वाळा साथे रोमनोना हृदयमां पण स्वदेशस्नेहनी ज्वाळा उठी.

आ बाजु फ्रेन्च् सेनापति पराजयनी लज्जाथी म्हों नीचुं घाली, बाकी रहेलुं सैन्य लेइ सिविटा वेचिया तरफ नाठो. मार्गमां पाओ (Palo) नगर जइने छावणी नाखी, परन्तु त्यां पण एने सहीसलामत रहेवुं मुश्केल पड्युं, कारणके वीरपुरुष गॅरिबाल्डी पोतानी सेनाने थोडा कलाकना विश्राम आपी शत्रुसेनानी पाछळ पड्यो. फ्रेन्चसेना पराजयथी एवी निरुत्साह अने ज्ञानभ्रष्ट थइ गइ हती के आ वखते पण जय रोमनोनो थवानो ज हतो एमां कंइ शंका नहि; तो पण पराजय थाय ज नहि अने निश्चय जय मेळवाय ज, एटला माटे गॅरिबाल्डीए प्रधान सेनापति आवेजानाने लखी मोकल्युं के, ' म्हारी तरफ हजी पण वधारे सेना मोकलो. फ्रेन्च सेनाने पराजित करवानी म्हें प्रथम जेम प्रतिज्ञा करी हती ने ए प्रतिज्ञा पाळी पण हती, तेम हाल हुं प्रतिज्ञा करुं छुं के एक पण फ्रेन्च् सैनिकने वहाण पर पाछो फरवा नहि देउं. " गॅरिबाल्डी शत्रुसेना पर बीजी वार हल्लो करवा तैयार थयो, तेवो ते सेनानो सेनापति आउदीनोट् भय पाम्यो ने संधि माटे कहेण मोकल्युं; वीर कवि युगो दासीने पण तरत ज

छोडी मुख्या कबुल्युं. आ बहेणने स्वीकारी रोम्ना त्रिविकमे गॅरिबल्डीने नगर तरफ पाछा आववानो हुकम मोकल्यो. कारणके मॅझिनिने हजाए फ्रॅन्च् साधारणतंत्र तरफथी सहायता मळवानी आशा हती, तेथी फ्रॅन्च् सेनानो नाश करी ते आशा समूळी उखेडी नाखवी ए हेने ठीक लाग्यु नहि, आथी एणे युगो वासीना बदलामां पांचसो फ्रॅन्च् कैदीओने छोडी मेलवानी उदारता देखाडी गॅरिबल्डी तेहेना आ विचार अने आचारना विरुद्ध हतो ए रणकुशळ सेनापति जाणतो ज हतो के फ्रान्समांथी नवी सेना मगाववाने वखत जोइए, ते वखत आम सलाह करवामां मेळवी लेशे ने सेना आवशे एटले पाछु युद्ध आरम्भशे थयु पण तेमज, परन्तु ते वखते गॅरिबल्डीना वचनो पर कोइए कान धर्यो नहि गॅरिबल्डी दु दी हृदये नगर तरफ पाछो फर्यो संधिनी सरतो नक्की करवा परस्परना दूतो जवा आववा लाग्या, ए'वामां मोस्युट डिलेसप्स् (M Deleseps) संधिपत्र पर पोतानी सही करवा पारिसथी रोम् आव्यो ने तेहेनी पाछळ ज आउडीनॉट्नी सहायता माटे नवु सैन्य पण आवी प्होंच्यु

सातमी मेने दिवसे फ्रॅन्च् साधारणसभामां रोम् नगरी पर सैन्य मोकलवु के कम ते पर पुष्कळ तर्कवितर्क करवामां आव्या. मो. जुलेस् फेवॅरे स्पष्ट शब्दोमां कही दीधु के रोम्ना आन्तर् विषयोमां फ्रॅन्च् राज्य हस्तक्षेप करवो, ए फ्रॅन्च कॉन्स्टीट्युशनथी केवळ विरुद्ध छे. परन्तु सभानो अध्यक्ष लुइ नेपालियन् पोताना जीद छोडी दे ए'वो गोचो न्होतो तेहेणे आउडीनॉट्ने लखी मोकल्युं के " आपणा जे जातीय गौरवने अपमान प्होंच्यु छे ते जातीय गौरवने हवे वधारे वार पीलावा कदी नहि देइए. तहमारे ते अपमानित गौरवनो पुनरुद्धार करवो ज पडशे. तहमने पुष्कळ सहायता मोकलवामां आवशे." जो के फ्रॅन्च् सभाए रोमनोना साथे सन्धि करवा मो.

डिरुटेम्पन मोकल्या हतो, तारण हुई नेपोलियन् ता पोताना मतथी न चालवा लागता ज्या सुधी सेनापति आउद्दीनाटन् नवा सेनाना सहायने आवी मर्यां न्हाता त्या सुधी त्हेण रोमनाने छावना रमत रमाता हता चतुर गॅरिबॉल्डी विना शत्रु कांई आ नद जाण शके नाहि आ वातु नेपल्सरान फर्डिनण्ड पाताना निर्वासित अनिय पोप्न त्हेना सिंहासन पर फरी दसाडवान म्हाटा सेना लई दक्षिण दिशामाथी रोमनगरी तरफ धाने धीमे आववा लाग्या त्हेना पास विस हजार लश्कर अने विस तोपो हती त आल्बानो (Albano) सुधी आवी प्होंच्या एटले रोमन् सभाए त्हेन अटकाववा त्हेना सामा गॅरिबॉल्डीने मोकल्या ते मासनी चाथी तारीखे सन्ध्याकाळे चार हजार माणसने लई सैन्य लई छानामाना रामनाथी बाहेर निकळ्या त क्या जाय छे ते कोइने खबर न पडी थाज दिवसे प्रभातना टीवाली (Trivoli) नगरमा ते जाई प्होंच्या त्यांना राजा आन्टियानूना किल्लाना खण्डेरमा त्हेण छावणी नाखी भोंयरामा दाखल करी अंदर लश्कर उतार्युं रात्रिना अंधकारमा ए दिवस आखो मींचाना अने अगराआना कामना थई वहार प्रकाश आव तथी आ आआना विहारस्थान जवो देखाव थई रह्यो आ भयंकर स्थळ गॅरिबाल्डीना सेनाए भयंकर रूप धारण कर्युं राक्षस राज पोताना निशाचर सेना लई त्या पड्या होय एवो भास थवा लाग्या

गॅरिबॉल्डी अने त्हेना सैनिको राता रानत्र प्हेरता अने अमेरिकन् जात घोडा पर नाखता ए जातना नाचन कपडा प्हेरवा कर्युं होय ता पधारा थई रहे एवो यातना कर्यी हता एम पधारा करी रचाए आखी रात ए भोंयराना गर्भ साथमा तारा उवारना एक वार ए सेना पॅलेस्ट्रायनना पासना उंचा मेदानना अंत प्होंचा त्राजे दिवसे गॅरिबॉल्डीए नेपल्सनी सेनाने भय देखाडी पलायन करवा देवा माटे कल्लुक अडसाय मोकल्या, तेमाए

शत्रुसेनाने युद्ध करवा विविध प्रकारे बोलाव्या पण तेओ बहार आव्या ज नहि भीरुजननी पेठे सताइ रहवु ए लज्जास्पद छे एम मानीने नवमी मेने दिवस सात हजार नेपल्ससैन्ये बहार आवी रोमनो पर हल्लो कर्यो थोडी ज वारमां तेओ एटला पासे आवी गया के तरवारोथी अने बॅयोनेटथी युद्ध चाल्यु शत्रुसेना सख्यामा वधारे हती तोपण थोडा ज वखतमा रणमस्त विक्रम केसरीओने हाथे पराजय पामी ने छत्रभग थइ चारे बाजुए दोडवा लागी त्रण कलाकमा ए म्होटी सेनानु रणक्षेत्रमा नाम पण रह्यु नहि गॅरिबल्डीना नामथी अने त्हेनी सेनाना राता वस्त्रथी तेओ एटला तो भयभीत थइ गया हता के त्हमना हाथमाथी तरवारो ने बदुको पण पडी जता ! नेपल्सना सेनापतिए जाते जणाव्यु छे के " म्हारी सनान ए'वो ज विश्वास बेशी गयो, के रोमनी सेनानो नेता अपदेवता (Devil) जाते थयो हतो, नहितो अ'मारा बधा तरवारोने पोपे जात मत्री हता तो शा माट शत्रुसेनाना टुकडे टुकडा न थइ गया ? ने पोपनी पवित्र गोळाओ शामटे खाली गइ " गॅरिबल्डीना सहकारी सेनापति डावरियोए (Davario) रोमराज्यने आ विजय सबध नाचे प्रमाण समाचार मोकल्या —

" पालेस्ट्रिनाना पराजयथी शत्रुसेना पलायन करी गइ रोम राज्यमा एक पण नेपल्ससैनिक नजरे पडतो नथी राजा बोम्बा पातानु दु ख रडवा पोपना पासे गेइटा नगर तरफ पलायन करी गयो छे परन्तु आ विजयमा इटालीनो प्राणभत गॅरिबल्डी हाथे पगे घवायो छे. " आ बाजु निर्लज्ज राजा बोम्बाए वॅलट्री(Velletri)नगर पर्यंत पलायन करी गया पछा, पोताना राजनगर नेपल्समा विजयगीत गवराववानो हुकम मोकल्यो.

अगीआरमी मेने दिवसे गॅरिबल्डीए पॅलेस्टिनाना ऑगस्टाइन साधुओना मठ पर हल्लो कर्यो ने ते कबजे लीधो, साधुओ तो त्हेमना आवता

प्हेल पलायन करा गया हता गॅरिबन्डीना मॅनिफेस्टोए दीरा करा साधुओना टेबल् उघाड्या, ता त्हेमाथी अनेक प्रणयपत्रो निकळ्या । साधुओ परना गॅरिबन्डीनो तिरस्कार आथा वठी वध्यो त्हणे साधुशासन (Rule of the monk) नामनी नवलकथानो पाया आ मठ परथी ज रच्यो छे नेपल्सुना सेनन ते फोद राने युद्धमा उतारी शक्यो नहि. तेथा ए'न पदर उपन्दो व ए सेना फ्रॅन्च सेना साथे मळा जवानो संकल्प करे छ आ विचारथा त्हण हवे त्या रहवु योग्य थायुं नहि त शत्रुओनाथा वे माइल् वाटो रस्ता लेइ जरा पण विश्राम लाधा विना न शत्रुभाने आगमा दाधा विना २८ माइल् प्रवास करा वारमा मेन दिवस रोम् नगरमा आव्या उभा, एत्लामा मो. डिगाम्पू सधी करवा दूत स्वरूप फ्रान्सथी रोम् नगरमा आवी पहोंच्यो. त्हेणे रोमनोना मननाथा आउडीनाग्ना हृदयनी वीक कहाडी नाखा ने नेपल्सु तरफथा जे विपत्तिप्रवाह व्हेवा लाग्या हतो ते अटकावना संकल्प कया परन्तु

महान् शिक्षण लेवा जेवु छे के स्वदेशानुराग साथे कर्त्तृत्व-प्रियताने कइ सबंध नथी जेणे स्वदेशने माटे जीवन अर्पण कर्यु छे, त्हेने पोतानु धार्यु करवानो कइ अधिकार नथी. स्वदेश त्हेने जे अवस्थामा अने जे पदे योजे, त अवस्थामा ते पदे रही देशना मगळने माटे पोतानुं टीपे टींपुं लोही रेडवु जाइए. कोइ पण प्रकारे स्वदेशनु मगळकार्य थइ शके त्हेमा ज त्हेणे आनंद मानवो जोइए त्हेणे अन्य सुखना भिखारी नहि थवुं गुरुगॅरिबॅल्डी! आशीर्वाद आपो के चीर पराधीनताथी पीडातु भारत त्हमारा आ उदार दृष्टान्तनु अनुकरण करे!

नेपल्सनी सेना फरी एकठी थइ ने गॅरिबल्डीना गया पछी त्हेणे पेलेस्टीना हाथ कर्यु. येनम् जवाना मार्गमा पेलेस्टीना आवेलु होवाथी रोमनी शासनसमितिए शत्रुओने ते किल्लामार्थी हाकी कहाडवा जोइए एम विचार्युं; तेथी मे मासनी १८ मी तारीखे वीस हजार रोमन् सेना शत्रुसेनाने मारी कहाडवा सान् जीओवानी (Son Giovani) दरवाजे थइने बहार नीकळी गॅरिबल्डी थोडी सेना लेइ आगळथी ज गयो हतो. त्हेना नाममा एवी मोहिनी हता, अने त्हेनो प्रभाव तेमज प्रताप सैनिकोना मनमा एवो सज्जड बेशी गयो हतो के बधा त्हेने ज प्रधान सेनापति मानता यद्यपि तो छ, पण प्रधान सेनापति रॉसिली पण त्हेनी सलाह विना एक पगलु पण भरतो न्होतो. गॅरिबल्डी वे हजार माणसो लेइने आगळ जतो हतो त्हेने नेपल्सनी सेना अटकाववा आवी, परन्तु गॅरिबल्डीना प्रचड हल्लाथी त्र्सी प लायन करी गइ ने नगरमा जइ भराइ. गॅरिबल्डीए म्होटी सेनाने जल्दी आववानु कही मोकली, पोते शत्रुसेना पाछळ दोड्यो पण रॉसिलीए जवाब वाळ्यो के आहारसामग्री पुरी मळशे नहि त्या सुधी आवी शकाशे नहि. गॅरिबल्डीने तेथी नगरनी व्हार तेमनी वाट जोता पडी रहेवु पड्यु. रॉसिलीनो

सेना सांजना प्होरनी, जाणे हवा खावा आवी होय एम आवी ! तेथी ते दिवसे तो नगर पर हल्लो थयो नहि.

रात्रे गॅरिबल्डीए जे सैनिकोने खतनी लेवा मोकल्या हता तेमने बधु नगर चुपाचुप लाग्यार्थी, तेथी विस्मय पामी टोंडियों मुकी किल्ला पर चढ्या ने नगरमा पेठा तो जणायु के अंदर शत्रुसेनामांनु एक पण माणस नथी. शत्रुसेना रात्रिना अंधारानो लाभ लेइ पलायन करी गइ हती, अने नगरवासीओ गॅरिबल्डी अने तेनी सेनाने वधावी लेवा तैयार थइ रह्या हता. नेपल्सनी सेना गॅरिबल्डीना मंत्रमुग्ध नामथी अने तेनी सेनानां रातां रणवस्त्रथी एटली तो भयभीत बनी गइ हती के सेनापतिए घणीए उश्केरी, तो पण लडवा तैयार थइ नहि अने रात्रे बधा सैनिको जेने ज्यां फाव्यु त्या नाठा. बे दिवसने माटे ते नगर सर कर्युं ने पाछु रोमन् सेनाने सोंपी ते सेना चालती थइ. हवे राजा बॉम्बा पोताना पूर्ण पराजयनी अने पलायननी वात छुपावी शक्यो नहि पराजित थया छतां हवे पोतानी नगरीमा विजयगीत गवरावबानो हुकम मोकली शक्यो नहि. ए सेनाना सेनापतिए राजकीय गॅझेटमा पोते केवी कुशळतार्थी अने झडपथी पलायन करी आव्यो तेनी प्रशंसा करी ! बीजा शानी करे ?

वायु आगळ रु उडी जाय तेम नेपल्सनी भीरु सेना गॅरिबल्डीनी वीर इच्छासेना आगळ उडी गइ. गॅरिबल्डीए ज्यारे प्रभातमां जाण्युं के शत्रुसेना तो पलायन करी गइ छे त्यारे ते तेनी पाछळ दोड्यो. पण नेपल्ससेना आगली रातनी निकळी चुकेली तेथी गॅरिबल्डीए घणीए उतावळी करी तोपण ते सेना हाथ आवी नहि, तेथी ते दुःखित अंतःकरणे पाछो फर्यो ने सेनापति रॉसिलीनी मूळ सेनाने जइ मळ्यो.

केटलाक दिवस पछी ए गूढ मेनानो थोडो भाग लेइ नेपल्स् राज्य-मां विग्रह आरंभवानो निश्चय करी ते चालु थयो. पोतानी सेनाने पुरातन साम्नाइट् मार्गे लेइ जइ वॉल्टर्नो (Volturno) नदीने काठे आवा ऊभो, अने नेपल्स् नगर पर हल्लो करवानी तैयारी करवा लाग्यो. वधी तैयारीओ करी रह्यो अने र्हेनो विजय थवानो नक्की संभव हतो, पण एवामां एकदम रोमथी दूत आव्यो ने र्हेणे गॅरिबल्डीने संदेशो कह्यो के उतावळे पगले रोम् तरफ जवानी रोम्नी सभा आपने आज्ञा करे छे. हवे रोमना साधारणतंत्रना क्षणिक जीवननी अंत दशा आवे छे. मे मासना चोवीसमी तारीखे रोमनगरीनी प्रजाना हर्षनाद अने जयध्वनि वच्चे थइने गॅरिबल्डीए विजयी सेनापतिनी पेठे नगरमां प्रवेश कर्यो. जे वखते रोम्ना सेनापतिओ दिग्विजय करीने विजयतोरण (Triumphal arches) नीचे थइ नगरमां प्रवेश करता अने नगरवासीओ जयध्वनिथी कान व्हेरा करी नाखता तथा नगरस्त्रीओ बारीए अटारीएथी पुष्पना ढगला नाखी पृथ्वीने ढांकी देती ए वखत जाणे फरी आवी पहोंच्यो होय ए'वो भास थवा लाग्यो आज साठ हजार फ्रेंन्च् सेना नगरने दरवाजे आवी पराजयनुं वेर वाळवा गर्जना करी रही छे ! ए विपद् प्रसंगे रोम्नी सभाए गॅरिबल्डीने नगररक्षा करवा पाछो बोलाव्यो छे ते नगरमां पेठो त्यारे स्त्रीओ अने पुरुषो निराशाना गंभीरतार्थी जयध्वनि करवा लाग्या: " जय गॅरिबल्डीनो जय ! जय रोम्ना साधारणतंत्रनो जय ! जय इटालीनो जय ! "

प्रकरण १५.

रोमूना साधारणतत्र-नाटकनो छेल्लो अंक.

मा डिलसप्स रोमूनी सभा साथे सन्धिनी जे सरतो करी ते यद्यपि पक्षने संतापकारक लागी पण ते सन्धिपत्रने लइने ते फ्रेञ्च सेनापति आउडानाट पासे गया त्यारे त्हेणे ते सरतो नामंजुर करी, ने कह्युं के डिलेसप्स त्हेना अधिकार बहार आ सरतो करी छे कारणके फ्रान्समांथी त्हेने जे उपदेश आपवामां आव्या हता तथी केवळ विपरीत सरतो त्हेणे करी छे वळी त्हेणे जणाव्युं के ज्यारे फ्रान्समांथी नवुं लश्कर आव्युं छे त्यारे अपयश नुं मस्तक धोइ नाख्या विना पाछुं जवुं ए योग्य नथी त्यार पछी त्हेणे रोम् नगरमां कहावी मोकल्युं के ते थोडा ज वखतमां संग्राम आरंभ करवाना छे वळी त्हेणे लखी मोकल्युं के फ्रेञ्च लोकोने नगर त्यजी देवा सोमवारना प्रातःकाळ सुधीनी मुदत आपवामां आवे छे अने ते प्रातःकाळे रोमूना पियाझा (Piazza) नामना किल्ला पर हल्लो लेइ जवामां आवशे

आउडानाट सोमवारे सवारमां हल्लो करशे ए विश्वासथी चेतराइ रोमूवासीओ शनिवारनी रात्रे गाढनिद्रामां पड्या हता तो पण सदा जागता रहेनार गॅरिबल्डी पण विश्वासघातक फ्रेंञ्च सेनापति पर विश्वास राखी सस्त थइ गयो, भावी युद्धने माटे शरीर अने मनने तैयार करवा लाग्यो,

ए'वामा इ स. १८४९ना जुन् मासनी त्रीजी तारीखे ने रविवारे प्रात काळे उघमाथा उठना एकदम साभळ्यु क सान् पॅन्क्रेनीआना दरवाजा ,व्हॅारना पॅम्फिलि अने कॉर्सिनी नामना बे रक्षागृह(Outposts) फ्रेन्चोए सर कर्या छे. रात्रे अधारे अधारे आवी फ्रेन्चोए एकदम प्हेरावाळाने चमकावी मुढ करी नाख्या न सहजमा पकडी लीधा ए दिवसनी घटना सवधे गॅरिबॅल्डीए आ प्रमाणे उद्गार कहाड्या छे " जे सेनापति सन्धि पर विश्वास राखी उघी जाय, त्हेने छेतराइने उघमाथी उठवु पडे " आज गॅरिबल्डीने पण एमज थयु जोतजोतामा फ्रेन्चोए चारोना विफळ प्रयत्नने हठावी पॉण्टि मॉलो (Pontemollo)म्हेल सर कर्या आउडीनॉट् पोतानु काय करवा शक्तिमान् थाय ए कारणथी ज त्हेणे विश्वासघात करी लखी मोकल्यु के ते सोमवारे पियाझाना किल्ला पर हल्लो करवामा आवशे; आम विश्वासघात करी ते बीजी चाएए हल्ले लइ गयो न त्यार पछी नगरना रक्षण अर्थे ज्यार न्हाना न्हाना किल्ला राखवामा आवे छे ए किल्ला एके एके त्हेणे सर करवा माड्या रामवासीओ गभराटथी आत्मरक्षण करी शक्या नहि आउडीनॉट्नी म्होटी सेनाथी आ वखते रोमनो बचाव थवो मुश्केल तो हतो ज, पण आ विश्वासघातथी त्हेमनो जय वहु झपाटावध थयो पतगीउ जेम निश्चित मृत्युने माटे दावामा पडतु मूके छे तम रोमनोए मृत्यु नक्की छे एम जाण्या छता स्वाधीनताने माटे अने प्राण करता प्रियतर जातीय रक्षण हजार दरज्जे सारु छे, माट आउडीनाटना अनन्त सैन्यसागरमा पडतु मुक्यु जुन् मासना त्रीजी तारीख-रविवारने दिवसे नगरवासीओ गाढ निद्रामा पड्या छे तेवामा कॅापटलना शोकसूचक घंटानादे तेओने जगाड्या ने चमकाव्या गॅारबल्डीना लीजन्सैनिको अने लॅाम्बर्डोना वीरो सर्व प्रथम नगरना दरवाजानु रक्षण करवा दोड्या. तेओए जइने जोयु तो फ्रेन्चोए विला कॅार्सिनी (Villa

Carsini)सर करी लाधु छे अने विला+ पॅम्फिले पर हल्लो ल्इ गया छ कॅर्सिनी शत्रुआने हाथ जता ज गॅरिबल्डीनी आज्ञा पडा भागा तरत ज पॅम्फिला पण सर थयु जाणी ते नगरमाथी एकदम बहार निकळ्या ने सात् फ्रॅन्कनाआ आश्रमना किल्ला पर दोड्या, अदरना उघता आधि कारीआने चिकार करी उठाड्या, ने बुम मारा वळ्या के हथियार पकडा ! हथियार पकडा ! (To arms ! To arms !)

गॅरिबल्डीए जोयु के विला कॅर्सिनी पाछु मळ्या विना नगरनी रक्षा थवी मुश्केल छ कारण के त्याथी फ्रॅन्च तोपो गाडवामा आवे तो नगरना किल्लाना भींत चुरा थइ जाय आथी त्हेणे विला कॅर्सिन परनी फ्रॅन्च् लश्कर पर हल्ला कर्यो त्हेना नारायणा मनाए पष्कळ फ्रॅन्चाने यमपुरामा पहोंचाडा दधा पण त्हेना टोपामाना सज वन थता हाय एम फ्रॅन्च् सैनिको मरेल्नना जग्या पुरवा लाग्या जेम जेम शत्रुसैन्य मरवा लागा तेम तेम अदरथी नवा आववा लागा अंते गॅरिबल्डीए जाण्यु के आथी आ म नाश विना बीजो काइ लाभ थाय एम नथी फ्रॅन्च् सेनापतिए नवा शोधेला सामग्रीथी किल्लाओ तोडा पाडवा मांड्या ते नवा सामग्री गॅरिबल्डी पास हता नहि जे अनानुप वीरत्वथी प्रचड हल्ला करी ऑस्ट्रिया अने नेपल्सनी सेनान धळ्नी पठ उडावी दीधा हता ते अनानुप वीरत्वथी अने प्रचड आक्रमणथी सत्यामा वधारे अने नवा शोधाना हथियार वाळा

+Vill: एट्ल रोमनु बाह्य उपनगर रोमनु जेम पत्थरना किल्लाथी रक्षण करवामा आव्यु छे तेम ते उपनगरानु पण करवामा आव्यु छ प्रत्येक उपनगर देखावमा एक किल्ला जेवु हतु ने ते किल्ला मजबूत अने सुदृढ हता आवा किल्ला रोमनी चार बाजुए हावाथी त्हेनु पण उत्तम रीते रक्षण थतु

फ्रॅन्चोने तेओ कइ करी शक्या नहि आज साठ हजार रणदीक्षित अने सर्व सामग्रीवाळा फ्रॅन्च् योद्धाओ सामे अपरिपक्व अने सामग्री विनाना पांच हजार रोमनो शा हिसाबमां ! एक महासागर सामे न्हानी नदी आवी पडी होय एवुं जणायुं. तोपण ए क्षुद्र सेना लेइ ज्यां जरुर जणाइ त्यां गॅरिबाल्डी दोडवा लाग्यो, परन्तु तेना सर्व प्रयत्न निष्फळ थया. सवारमां फ्रॅन्चोए जे स्थळो कबजे करी लीधां हतां तेमांनुं एक पण स्थळ आखा दिवसना प्रयत्नथी पण रोमनो छोडावी शक्या नहि. सांज पडी, रात्रि पडी, पण ते रात्रि नगरवासीओने काळरात्रि आवी होय एवी लागी. शाकथी अने दुःखथी रोमनोए उजागरा आखे रात्रि गाळी.* बीजे दिवसे सवारे—चोथी तारीखने सोमवारे—गॅरिबल्डीए युद्ध प्रणाली फेरवी. सामा

---

* ए दिवसनी युद्धघटना सम्बन्धे गॅरिबल्डीए आ प्रमाणे वर्णन कर्युं छे—"अमारी चारे बाजुए गोळानो जे वर्षाद वरसवा लाग्यो, तेनुं वर्णन थइ शके एम नथी. हुं प्रतिज्ञापूर्वक कहुं छुं के म्हें आवो हिस् हिस् क्षण्-क्षण् शब्दथी थतो वर्षाद कदीए जोयो नथी. हुं जे मकानमां हतो, ते ए अवाजथी एवुं तो कंपवा लाग्युं के जाणे धरतीकंप थतो होय ! फ्रॅन्च् लक्ष्यकारिओने (Markmen) सारी रीते विंधी शकाय माटे अमे सर्वथा उपरने माळे गया, न अमारो खोराक त्यां मगाव्यो. अमारुं रक्षण मात्र लाकडानी एक भींतथी ज थतुं हतुं." वळी बीजे एक स्थळे तेणे लख्युं छे के "अमारा सैन्यना मकान पर ज फ्रॅन्च् सेनानुं लक्ष्य विशेष हतुं. तेओ ते बाजु लक्ष्य राखी अनंत गोळागोळी वरसाववा लाग्या. एक दिवस चेटी, आवेजाना, रीटा आदि रोमनी सभाना सभासदो सेनापतिओनी साथे ते मकाननी सामेना बागमां भोजन करवा बेठा हता, तेवामां

जइ युद्ध करवाथी रे यहानिना संभव वधारे होवाथी, वच्चे वच्चे लाग मळता शत्रुओ पर हल्ला करवानो अने लाग न मळे त्यांसुधी किल्लामां रही तोपो छोडी शत्रुओने पनववानो एण संकल्प कर्यो केटलाक दिवस सुधी आ प्रणालीथी ज युद्ध चाल्यु रहेनी तोपोना निरंतर माराथी शत्रुसेना कायर थइ गइ रहनी सेनामां अपरिपक्व पॉलण्टिअरो वधारे होवाथी शत्रु पर हल्ला करवामां तो ते बहु फावी शक्यो नहि कॉलजामांथी नवा निकळेला तथी गाळा ताकता बराबर शिखेला नहि रहेमनी गाळीओ खाली नवा लागी। तोपण तेओ अदभुत वीरत्वथी नगररक्षा करवा लाग्या किल्लाना बधा बुरजो पर तोपो गोठवा देवामां आवी हती त्हेमांथी गोळानो मारो देवा माड्यो फ्रॅन्च् तोपना गोळा आवी एकाद तोपटु म्होँ फरवा नाखे तो तरत ज ते ठकाण मुका देवामां आवतु उस्ताद बंदुकवाळाओ बुरजनी आजु बाजुना किल्ला पर उभा ने शत्रुना तोपो वाळा माणसो ने टपाटप पाडवा लाग्या फ्रॅन्च् तोपोवाळाए उत्साहथी गोळा फेंकवा माड्या पण आ बंधुकधारीओ रहेमनो संहार करवा लाग्या आथी फ्रॅन्च सेना अस्तव्यस्त

एक मोटो गोळो अ मारा पग आगळ आवी पड्यो बागमां भोजन करवा बसवानु कारण ए हतु के गोळागाळाथी मकाननी जमीन एवी छेदाइ गइ हती क टेबल् बराबर रही शक्यु नहि पग आगळ गोळो आवी पडता अ मारा अतिथिओ उठी गया ने पलायन करी गया खेंगी पण जता रहेता हता, पण अ म एंने पकडी राख्या न रहने पाताना खुरशी पर बसाडी राख्यो पण एटलामां पलो गाळो फाटी गयो ने अंदरना दारुथी अने धूळथी अंम घराइ गया अ मारी आहार सामग्री पण बधी नाश पामी गइ ' कबु साहस ! कबु अद्भुत धैर्य ! भारतवासी ! छ रहेरामां आनो एक दाणो पण !

थवा लागी सळगी उठे एवा पदार्थो वालु एक वहाण मोकली टैवर नदीनो पुल तोडी पाडवानो अन एम करी फ्रञ्चोनो नगरप्रवेश करवानो एक मार्ग बध पाडवानो गॅरिबल्डीए सकल्प कर्यो, वळी सुरग खोदी त्हेमां दारु भराने सळगाववो ने तेथी फ्रञ्च् सेनानी बॅटरी उडावी देवानो पण सकल्प कर्यो परन्तु आ वातनी फ्रॅञ्च् सेनापतिने वातमी मळवाथी गॅरिबल्डीना आ बने सकल्पो विफळ थया आ बाजु फ्रॅञ्च् सेनानी बॅटरामा वधारो थयो घेरायेला रोमनो नगररक्षा करवामा निराश थवा लाग्या हवे मात्र त्हेमने एक आशा हता. मो डिलेसेप्स् बहु अनुकूळ वृत्तिनो हतो. ते जती वखते रोमनोने दिलासा आपतो गयो हता के हु पारिस प्होंचीश के तरत ज बधु ठीक करा देइश. आथी मॅग्झिनि अन त्हेना मित्रो एम मानता के जटला दिवस आम नगररक्षा करी शकाय एटला दिवस आपणी जीत थयली ज समजवा पण मो डिकमॅनिसे फ्रान्सथी आवी जणाव्यु के डिलेसेप्सना सधिपत्रनो फ्रॅञ्च् गवर्नमेण्ट अस्वीकार कर्यो छे, त्यारे रोमनोनी ए छवटनी आशा पण वसडी गइ अपमानित सिंहनी पेठ तेओ गर्जी उठ्या मॅग्झिनि, आर्मीनिनि अने साफि ए रोमना त्रिविक्रमे रोमनोने आपणो द्वारा फ्रॅञ्चा विरुद्ध उश्करी मुक्या पण ए उश्करणी आ वखते निष्फळ हती कारण के सहायहीन एक नगरी ऑस्ट्रिआ, फ्रान्स् अने नेपल्सूनी सयुक्तसेना सामे केटला दिवस टकी शके ? परन्तु ज्वलन्त अग्निज्वाळा जेवो मॅग्झिनी कशाथी पाछो हठे एवो न्होता ते बोल्यो के " एक पण रोमन्मा एक पण लाहीनु टीपु हश त्यासुधी जगज्जननी रोमनगरीने शत्रुने हाथ जवा देवामा नहि आवे " वळी त्हेणे कह्यु के " रोम नगरीने भस्मीभूत करी त्हेनी अदर रोमनाने दाटवामा आवशे ए वी प्रतिज्ञा आउ डीनोटे करी छ, ठीक, ए न आववा दो ने एनी प्रतिज्ञा पूरी करवा दो "

पण गॅरिबल्डी एम रोमन् जाति पृथ्वीना पड परथी जडमूळथी उखडी जाय ते प्रस्तावनी विरुद्ध हतो मॅझिनि आवी गॅरिबल्डा पर क्रोधे भराया ने रडवो कही अपमान कर्युं गॅरिबल्डीना मनमा आ तिरस्कारवाक्यथी केवु दु ख थयु हशे ते वर्णवी शकाय एम नथी आजथी ज गॅरिबल्डी अने मॅझिनि वच्चे जुदाइ थइ. आजथी ए बे जण स्वतत्र भावना–भिन्न मतना प्रचारक थया गॅरिबल्डी एवु मानतो हतो के "कोइ पण प्रकारे विदेशीओनी सत्ता इटाली परथी उठवी जाइए ने समस्त इटाली एक शासनसमिति नीचे आववु जोइए, पछी ए शासनसमिति साधारणतत्रना होय के राज्यतत्रनी होय तेनी कइ फिकर नहि " पण मॅझिनिन तो राजाओ पर अतरथी घृणा ज हती तथा ते मानतो के वशपरपरानो राजा होय त्या सुधी प्रजान कइ सुख मळवानु नहि " तथा, तेनी इच्छा एम हती के " समस्त इटाली एक साधारणतत्र नीचे आवे ज्यासुधी एम न बने त्यासुधी विदेशीओ परना जयपराजयथी देशने कइ लाभ हानि नथी ' आ स्थळे कहेवु जोइए के साधारणतत्र न स्थपाय त्यासुधी परदेशीओ परना जयपराजयथी कइ लाभ हानि नथी, ए मॅझिनिनु कहेवु सत्य नथी साधारणतत्र न मळे तो विदेशी आनु राजतत्र टळे ने हाल पुरतु स्वदेशना एक राजतत्र नीचे आखु इटाली एकत्र थाय ए ओछा सतोषनी वात नथी. " वशपरपरानो राजा होय त्यासुधी प्रजाने कइ सुख मळवानु नथी" ए तेनु वाक्य सत्य छे गॅरिबल्डीए राजत त्रथी हाल पुरतो सतोष मान्यो होय तो ठीक छे, बाकी " शासनसमिति साधारणतत्रना होय के राज्यतत्रनी होय तेनी कइ फिकर नहि ' ए गॅरिबल्डीनो मत सत्य नथी साधारणतत्रना ज शासनसमिति प्रजाने सुखप्रद निवडे छे.

आ स्थळे आपण प्रत्यक्ष दिवसना युद्धनु वर्णन करीशु जुन मासनी त्रीजी, चोथी, पाचमी अने छट्ठी तारीखे अविराम युद्ध चाल्यु उजागरायी

अने शाकथी बने पक्षनी सेना कायर थइ अने बन्नेनी सम्मतिथी सातमी तारीखे ए'वु ठरावावामा आव्यु के आवती काले युद्ध बंध राखवु आथी आठमी तारीख युद्ध बंध रह्यु नवमी तारीखे शत्रुसेना नगरमा प्रवेश करवानो प्रयत्न करती हती, त्हेने गॅरिवल्डीनी सेनाए अटकावी. त्हेना प्रचण्ड हल्लाथी शत्रुसेना पाछी हठी. दशमी तारीखनी रात्रे उंघती शत्रुसेना पर हल्लो लेइ जवो ए'वो निश्चय गॅरिवल्डीए कर्यो वखत थता सेना लेइ शत्रुना तबु तरफ चाल्यो. पण फ्रेंञ्च सेना त्हेमना अवाजथी जागा उठी, तेथी गॅरिवल्डीने पाछु फरवु पड्यु गॅरिवल्डीनो अभिप्राय ए'वो हतो के शत्रुसेनाए जे उपनगर सर कर्या छे, ते बधा पाछा मेळवी लेवा पण ते प्रयत्नमा ए निष्फळ निवड्यो. अगीयारमी अने बारमी तारीखे कइ विशेष बन्यु नहि

तेरमी तारीखे फ्रेंचोए किल्ला पर तोपनो सज्जड मारो चलाव्यो. किल्लामा आथी घणे ठेकाणे बाका पडवा लाग्या. गॅरिवल्डीना सैन्यनु वासस्थान रहेवा योग्य न रह्याथी कॉर्सिना नामना महेलमा जइ रह्यु अमित बळ वाळो, अने अदमित तेज वाळो शान्तिहीन मेडिसि किल्लानी रक्षा करवा विजळ्ने वेगे आम तेम दोडवा लाग्यो पडेला छिद्रोमा थइने नगरमा प्रवेश करवा फ्रेंचोए जेटली वार प्रयत्न कर्या, तेटली वार मेडिसिए त्हेमने मारी हठाव्या. तेरमीथी बावमा तारीख सुधी फ्रेंचोए किल्लाने काणो काणो करी नाख्यो, अने त्हेमा पेसवाना अनेक प्रयत्नो कर्या पण ते बधा निष्फळ थया ज्यारे आम चळवी काम सधायु नहि, त्यारे कळ वापरवा माडी जे ठेकाणे गॅरिवल्डीनु लश्कर रहेतु ते ज ठेकाणे वीसमी तारीखनी रात्रे सुरंग खोदी दारु भर्यो एकदम अवाज थयो ने सुरंग परनी जमीन उडी गइ पहेरा-वाळाओ भयथी अने विस्मयथा चित्र जेवा उभा रह्या. किल्लानो ते भाग तुटी गयो ने फ्रेंचोए अदर पेशी पेला भयचकित पहेरावाळाओने एकदम

पकडा लीधा आथी विना अडचणे नगरनो ते भाग शत्रुओने हाथ गयो गॅरिबल्डी पण समयसूचकता वापरी ते स्थानेथी खसी न गयो होत तो पकडाइ जात. आउडीनॉट रहेने ओचितो पकडी लेवानो मनसूबो कर्यो हतो, पण गॅरिबल्डी आउडीनॉट जेवा सौने पुरो पडे एवो हतो.

केद पकडायेला पहेरावाळाओ चिस्कार करी उठ्या के "फ्रेंचो नगरमा पेठा!" पाछळ आकाशमांथी जाणे प्रतिध्वनि थतो होय तेम आखा नगरमा "फ्रेंचो नगरमा पेठा" एज शब्द संभळावा लाग्यो जरा वारतमां नगरमा कोलाहल थइ गयो सैनिको निद्रामाथी जागी उठ्या ने पोतपोताना स्थान साचववा आवी उभा गोळाना निरंतर माराथी बाळको अने स्त्रीओ आश्रयस्थान खोळवा लाग्या हथियार पकडी शके एवा बधा पुरुषो पोताना अस्त्रशस्त्र साथे युद्ध करवा दोड्या, परन्तु हवे तो बधाए जाण्यु हतु के रोम् शत्रुओने हाथ गयु—आत्मसमर्पण विना हवे बीजो उपाय नथी रोमना साधारणतन्त्रनो आयुष्काळ हवे आवी रह्यो!

दीधो के हवे एम करवु ते गाडछा वगर बीजु काइ नथी, कारणके समस्त रोम् वासीओ अस्त्रशस्त्र लेइ तैयार थइ गया छे तेजो एकवार युद्धमा उतरशे तो पाछा फरवा मुश्केल छे, अने तेमाना घणाखरा रणमा नवा होवाथी रणदीक्षित शत्रुओने हाथे मार्या जशे, वळी तेओ नवा होवाथी युद्धमा स्थिर रहीने लडी शकशे नहि ने एकवार नाठा एटले शत्रुओ तेमाथी एकने पण जीवतो जवा नहि दे आथी आ नरमेध यज्ञने अहुणा शान्त राखवो, गॅरिवल्डीनो आ अभिप्राय मान्य राखवामा आव्यो एंवु ठरावबामा आव्यु के शत्रुनी सेनानी सख्या जोइ शु करवु तेनो सवारमा निश्चय करवामा आवशे

बीजे दिवसे बावीसमी तारीखे शोकचिह्न धारण करी उपादेवी रोमनगरी तरफ आवी सर्वे स्पष्ट रीते जोइ शक्या के रोम् शत्रुओने हाथ गयु-हवे कइ आशा नथी तोपण गॅरिवल्डीए एक छेलो प्रयत्न कर्यो तेणे पोतानी नारायणी सेनाने शत्रुओ पर हल्लो करवा आज्ञा करी. तेमना बॅयो-नेटथी शत्रुओ अस्तव्यस्त थइ गया पण एटलामा शत्रुओना तोपचीओए तोपना म्हों ए सेना तरफ फेरवी दीधा ने तेमाथी तेओ गोळा छोडवा लाग्या. गॅरिवल्डीए जाण्यु के आ प्रयत्न पण विफळ छे हवे तेणे सारा अवसरनी वाट जोवा हाल तो रोम् नगरने तजी देवानो सकल्प कर्यो. पोताना प्राण समर्पण करे एंवा योद्धाओ लेइने ते चाली निकळ्यो आज तेणे 'भीरु' ने 'वायलो' एंवी गाळो खाधी. पण खरेखर रीते जोइए तो तेनी प्रशसा कर्या विना आपणने चाले एम नथी. बधानी साथे ते रणमा पड्यो हत ने आ पाच हजार योद्धाओने एणे बचावी न लीधा हत तो आज रोमनी ने इटालीनी शी दशा हत ? वाचक ! विचार करो, आज इटालि स्वतत्र थयु हत ? याद राखजो के गॅरिवल्डी जीव बचाववाना लोभथी नाठो न्होतो, रोमना भावी उद्धारने माटे ज नाठो हतो एने

'भीरु न 'वायरो मानवो अथवा वहवो ए केवळ अयोग्य छे. एवी गाळथी ए डर्यो हत न पातना पाच हजार भारान रणयत्नमा हाम्या हत तो इगार्ली ' ए।रु हु थात ! भारतनी पठे दारुण दु खमा पीडाया करत एमा जराय सदह नथी हु कइन पण ए नियममा शका छ क पोताना पाच हजार माणसा सोंपे ओउडीनोंना चालीस हजार माणस साभे गया हत तो त अन त्हनी सव सना रणशायी थात ? सव तरफथा विचर कराए छीए ता एम ज लाग छे के गॅरिबल्डी पतभा-ानी पेठ पडतु मुकनार नाह पण समयसूचक अन रणचतुर हता

रोमनगरथी वसा पगला दूर राजा ऑरिलियन्ना वाधला एक हाना किला हता गॅरिवल्डी पात नु लश्कर लइ त्या न्या, अन तेहेने समारी त्या रहवा लाग्या ए ना सकल्प एवा हता के अत ल । नगररक्षामा गहयता करवी न ज्यारे सघळ नाश पामे त्यार ऑपन इन् अथवा वॅल्स् पवनामा आश्रम लव अथवा युद्ध करता करता रणमा प्राण विसर्जन करवा तथापि शत्रुओन ता शरण न ज थव धन्य वीर ! धन्य त्हारा सकल्प ! गॅरबल्डी ए त किल्लामा रही, शत्रुओए रोमना ज भाग कबज कर्या हता त तरफ गाळा छोडवान पोताना सनान हुकम कर्यो स्वदशानुरागी सनाए सेनापतिनना हुकमना बहु अन्तीरान अमल कर्यो तथाता गोळाथी शत्रु गनना सैनिका मरवा लाग्या गॅरबल्डीना प्रिय सहचर मेडग पशीरत्यमा मात्र ल्नाथी न उतरता हता कर्यी त्हना मित्र प्रहयात वक्ता सिसरुआचिंग पाताना शरीरक भारनाथी सैनकान उत्कर्षवा ला ग्या पुगाहत कवि गुग वासी राधना दक्षा प्हरा वाद्याभाना गान पवित्र ऑग पहाडी उभा त्हना चार वाज गाळाना वरसाद वरसता हतो, न त्हेमना पाष हायशाग त्हना तापण तथा तम्बरक्षिननी पठ अक्षत शरीर

रणमां आम तेम विचरवा लाग्या. रोमनो बहारनो किल्लो हाथ आव्यो एटले आउडीनोटे जाण्युं के हवे नगर आपणे हाथ आवी गयुं पण किल्लामां पेसता जणायुं के किल्लानी अंदर बीजो किल्लो छे. एक किल्लो भगीरथ प्रयत्ने , लोकोए ने वळी फरी बीजो तोडवानो आव्यो, तेथी क्रोधे आंधळो भींत थइ जइ रोमनगरना बाळवृद्ध, स्त्रीपुरुषो, सर्वे पर तोपो छोडवानो हुकम ए निर्दय सेनापतिए कर्यो. भागेला किल्लामां तोपनां म्हों गोठववामां आव्यां. चारे बाजु गोळा छुटवा लाग्या ए गोळाथी आखा नगरनी—विशेषे करीने पश्चिम भागनी—वसतिनी अने तेमनी मालमिलकतनी हानि थइ हथियार विनाना अनेक माणसो मार्या गया ने तेमनी संपत्ति उडी गइ. लोकना वैभव वाळा मकानो सपाटामां खंडेरो थइ पड्या; केटलांक इटमाटीना ढगला थइ गयां. शिल्पकळानी द्रव्यसामग्री–जगतमां जेनी तुळना नहि तेवी सामग्री तुटी गइ अथवा भस्मीभूत थइ गइ. वृद्धवृद्धा, युवकयुवती, बालकबालिका, सर्वे आ प्रकाण्ड चितानलमां भस्मीभूत थवा लाग्या. उत्कृष्ट शान्तिमयजीवन महात्मा क्राइस्ट प्रति अवमानना प्रदर्शित करवाथी ज आज ख्रिस्तिधर्मनी केन्द्रीभूत रोमनगरीनी आ दुरवस्था थइ ! प्रेममयप्राण क्राइस्टना प्रतिनिधि बनी पोपे पवित्र क्राइस्टना नामने कलंक देवा आज अग्न्युद्वारा विश्वमध यज्ञनुं अनुष्ठान कर्युं ! पोप ! धिक् तने ! धिक् तने ! धिक् त्हारी धर्मयाजनाने !

२३मी, २४मी, २५मी, २६मी, २७मी अने २८मी तारीख आ प्रमाणे नगर पर अविराम गोळा छुटवा लाग्या समस्त आकाश गध-कनी धुणीथी अने तेनी गभथी पूर्ण थइ गयुं २९मी राते फ्रेंचोए गेरिबल्डी-ना किल्ला पर हुमलो कर्यो. गेरिबल्डीए ते हुमलो पाछो वाळवानो प्रयत्न कर्यो, पण शत्रुओनो वेग असह्य हतो. चारसो माणसोने रणमां मुकी गेरिबल्डी अन्ते पाछो हठ्यो.

जुन् मासनी २९ मी तारीखे रात्रे बे वागे अधारे अर्धारे फ्रेंचोए एकठा थइ छेल्ले हुमलो कर्यो त्रिगाना त्रण छिद्रोद्वारा त्रणे सैन्य नगरमा पेठा, भय सूचक नासोथी अने घटानादथी लोकोना टोळे टोळा आम तेम दोडवा लाग्या गॅरिबल्डी जाते हाथमा तरवार लेइ फ्रेंचोना सामो गयो, त्हेना सर्वे सैनिको त्हेनी पाछळ दोड्या निराशाथी उन्मत्त बनी रोमन् सेना अमानुष वीरत्व देखा डवा लागी गरिबल्डीनी आय पाटी ! त्हेनी तरवार विजळीना पेठे फरवा लागी तरवारनो जेने स्पर्श थयो ते उभो रहेवा पामतो ज नाइ–तरत ज धराशायी थतो त्हेना जीवनने माटे सर्वेने भय उपज्यो, पण ए तो अक्षत शरीर अचळ स्तम्भनी पठे उभो रही सहार कार्य करवा लाग्यो ए अभावनीय अद्भुत वीरत्व जोइ फ्रेंन्चसेना पण क्षणकाळ स्तब्ध बनी गइ, पण बीजी ज पळ ते सेना प्रचड वेगे रोमन् सेना पर तुटी पड़ी गॅरिबल्डीनी सेना पाछी हटी. गॅरिबल्डीए जाण्यु के हवे आशा नथी, माटे लडी मरवु वृथा छे. त्हेणे रोमन् सभाना त्रिविक्रमने लख्या जणाव्यु के बधु गयु छ—हवे अटकाव थवो असमव छे तेओ त्रणे गुप्त स्थाने बेशी शु करवु त्हेनो विचार करवा लाग्या मॅटशिनिए कह्यु के " हवे त्रण उपाय छ (१) शत्रुओ साथे सधि करवा, (२) शत्रुओ सामे लडी मरवु, (३) अथवा तो रोमनी स्वाधी नता देवीने (Palladium of Roman Liberty) लेइने नगर तजी चालता थवु "

गॅरिबल्डीनो आ विषयमा शो मत छे ते जाणवा त्हेने सभागृहमा बोलाव्यो लोहीथी खरडायेला कलेवरे अने थॅयोनेदथी फाटी गयले वस्त्र सभा सम्मुख ते आवी उभा गॅरिबल्डी सभास्थानमा आव्यो क तरत ज बधा उभा थइने समस्वर बोल उठ्या वेदी उपर "(' To the tribune') गॅरिबल्डी वेदी पर उभो थइ बोल्यो " नगरनी रक्षा थवी अशक्य छे, माटे हव आ

नरमेध यज्ञ वध करवो योग्य छे जो आपणे रोमने मनुष्यना मुडदाथी भरी म्हाडवु होय तोन हवे नगररक्षानो प्रयत्न चालु राखवो, रोमना सभाए रोमना त्रिविक्रम अन रोमनी सेनाए नगर तजी वीने क्याय चाल्या जवु जोइए " गॅरिवल्डीना मतन सवए एक्यास्ये अनुमोदन आप्यु पछा रोमनी सभाए हुकम कहाड्यो " रोमनु साधारणतन राज्य ईश्वरने नामे अने लोकसाधारणने नाम, नगरनु रक्षाकार्य असभवित थवाथी ते मकरप त्यजा दे छ " वळी तओए सभान, त्रिविकमने अन सेनाए वर्तमान कालमा विडम्बना रुप थवाथी बरखास्त कर्या आथा गॅरिवल्डी दु खा थयो त्रिविक्रम पद त्याग कया पछी सभाए ३०मी जुने गॅरिवल्डीने डिक्टटरना पद पर स्थाप्यो आथी हवे पछी गॅरिबल्डी रोमनी प्रजा साधारणना हक्कोनो रक्षक बन्यो

जुलाइ मासनी १ली अने २जी तारीखे शत्रुओना तबुमा दूतो जवा आववा लाग्या पण हाथयार सोंपी दीधा पहेला कइ पण जवाव आपवा फ्रेंचोए साफ ना पाडी. फ्रेंच् सेनापतिना आ गर्वित व्यवहारथी रोमनो एटला विरक्त अने अपमानत थया के तेओ अत सुधी युद्ध करवा तैयार थया तेओ एटला क्रोधोन्मत्त थइ गया के एक रोमन् पुरोहितना म्होंमाथी फ्रेंच्चोनु आगमन शुभप्रद हो ! " ("Well-come to the French ! ")ए शब्दो निकळी गया, तेथी बधा रोमनो त्हेना पर तुटी पड्या ने त्हेना टुकडे टुकडा करी नाख्या ! पण हवे प्रयत्न करवा निरुपयोगी ने हानिकारक छ एम लागवाथी गॅरिवल्डी पोताना सैनिकोने अने वॉलण्टिअरोने सेण्ट पिटर्सना देवळमा लेइ गयो ते खा हृदय पिगळी जाय एवा शब्दोमा आ प्रमाणे बोल्या " सैनिको ! हवे रहमन जे वस्तुओ हु आपवा इच्छु छे ते आ छे-भुख, तरस, टाड, तडको ने दु ख पगार नाइ, घर नहि, खोराक नहि,

घडीए घडीए भय, पल्लायन ने शत्रुना वैश्वानर्, आ सर्व वस्तुओ तमारे माटे संग्रहेला छे जेओ पोताना प्राण करता जन्मभूमिने वधारे प्रिय गण्ण छे तेओ ज म्हारी साथे आवी शकशे रोमनी साधारणसभा बरखास्त थइ गइ छे, तोपण म्हें प्रतिज्ञा करी छे के फ्रान्स्, आस्ट्रिया, नेपल्स् अने पोप् सामे युद्ध चालतु राखीश" चार हजार पायदळ अने नवसा हयदळ-वाळा रेहेला लश्करना वे तृतियांश भागनु सैन्य-लईना गाडबाल्डी चाल्यु ए दिवसे सध्या-काळे गॅरिबल्डी शोकदुभेग हृदय पोतानी भारसना लेइ टीवोली (Tivoli) दरवाजे थइने रोमनगरमाथी निकळयो ते टस्कनी प्रदेशना पर्वतो तरफ चाल्यो हेतु हृदय शत्रुथी अने दु खथी एवु भराइ आव्यु के ज्यारे रोमनगर छाडती वखते ते बाळकनी पेठे छुटे म्होंए रोवा लाग्यो जे वीरबन्धुओना तेहेणे इटालिना स्वाधीनता दवीना मादरमा भोग आप्यो न बन्धुओना वियोगथी ते आज पुष्कळ रायो त बन्धुओने रणक्षेत्रमा सुता मुकी चालता थता तेहना जीव चाल्या नहि जे वारोने स्वदशना उद्धार अर्थे आजे तेहेणे पोताना साथे लीधा छे, तेहेमना भावी दु खना विचारथी तेहेनु काळजु हैयु फाटी गयु. आ सर्व चीन्ता भविष्यना अनेक भावनाओथा त वर्तमान दु ख भूली गयो वेनिस् नगरमा सेनापति मेनिन् हजु पण शत्रुओ साम नगर रक्षा करता हतो, ते बाजुए नवा तेहेण पोताना सैनिकोने आज्ञा करी गॅरिबल्डी चाल्या-तेहना विरहथी रोम् आज मृतप्राय थइ पड्यु! कल्पना कराल पडदो पड्यो ने रोमना आ सुप्रसिद्ध नगररक्षण नामना प्रथम अंकनो छेल्लो प्रवेश पूरो थयो.

प्रकरण १६.

गॅरिबल्डीनु पलायन, वेनिस् तरफ जवु, आनिटानु मृत्यु, अमेरिकामां पलायन, स्टेशन द्वीपमां मीणबत्तीनुं कारखानु, सिन्सीनाटिमां बीडीओनी दुकान, कॅलिफार्नीआ तरफ जवुं, चीन तरफ जवु पाछु अमेरिकामां आववु, जीनोआ तरफ जवु, केप्रेरा बेटमां रहेवु.

आनथी गॅरिबल्डी रखडतो थयो पतिव्रता आनिटा केटलाक मासथी हेनी पासे आवी हती रोम्ना आ भापणयुद्धमां पण ते छायानी पठे स्वामी पासे ज रहती नाइस् नगरमां रही कौटुम्बिक अशान्ति भोगववा करता स्वामी पास रही मृत्युने आलिंगन देवु ए हजार गणु सारु छे एम मानती अने तेथी स्वामी पासे रही रहेना समस्त कष्टनी अगभागिनी थइ

आ बाजुए, गॅरिबल्डीए रोम्नगर त्यजी दीधु ए'वा समाचार प्रसरता बीजे दिवसे प्रभातमां ज सेण्ट् पिटर्स क्रास् वाळा वावटो सेण्ट आञ्जेलोना किल्ला पर उडतो थयो ने ते दिवसथी रोम् पोपनी सत्ता नीचे आव्यु

रोम्ना रक्षणकार्यनु परिणाम शुभप्रद निवड्यु इटालीए आप्ल दिवसे आत्मशक्ति बधारे देखाडी आपी बराबर ऐक्य थाय तो दिग्विजय थवाय एम लाग्यु विदेशीआना जुल्म जोवा रोम्ना अने आजुबाजुना प्रदेशनी आशा उपडी. हवे तेओ समज्या के परस्परना द्वेषने लीधे आ दुर्दशा थइ छे ज्यांसुधी आ द्वेषभाव रहेशे त्यांसुधी दुर्दशा टळवानी नथी माटे आजथी तेओ इटालीनुं ऐक्य साधवा व्याकूळ थया

आज गॅरिबल्डी कोइ राज्यनो नोकर नथी, ईश्वरनी दृष्टिमा आज ते वीर स्वदेशउद्धारकानो चारचुडामणि छे गॅरिबल्डी इटालीना सर्व प्रदेशोमा रखडवा लाग्यो, ने ए सर्व प्रदेशना आस्ट्रियन् वा फ्रेञ्च् सेनाने त पजववा लाग्या ए समयमा ए प्रदेशमा कोइ उस्ताद वा कवि प्रकट्यो हत, तो इटालीनी स्वाधीनताने माटे प्राणनी पण दरकार न करे एवा ए वीरे केवी रीत रोमनगरनु रक्षण कर्यु, केवा रीत नगर त्यज्यु, पाछळ पडेला शत्रुओने थाप मारी केवी रीत सटकी गयो, ने शत्रुओने केवा रात पजववा लाग्यो, एहनु वर्णन बहु सुन्दर रुप करत रोमथी टीवोली (Tivoli), टीवोलीथी टर्नि (Terni), टर्नियी ॲरेझो (Arezzo), ॲरेझाथी सान् मरिनो (San Marino)ना साधारणतन्त्रमा अने त्याथी आड्रिआटिक उपसागर पर आवेली पेली कुटिमा-ज्या पतिव्रता आनिटाए पतिना खोळामा प्राण समर्पण कर्या त्या-आवी पहोच्यो गॅरिबल्डीनो प्रवास, साहस, वीरत्व, प्रेम अने आत्मसमर्पणनी आश्चर्यजनक तमज अलौकिक घटनाथी जेवो परिपूर्ण छे, तेवो प्रवास कोई गाथामा के काव्यमा वाच्या नथी, तेम वृद्धोना कथामा सामळ्यो पण नथी.

गॅरिबल्डी सम्मुख होय त्यारे एहना सैनिकोमा राक्षसना जेटलु बळ अवश्य अने देवाना पेठे ए बळ तेओ वापरता. आटला थोडा सैनिको लेइने बीजो काइ सनापति आवा म्होटा म्होटा कार्य करी शक्यो नथी. गॅरिबल्डी हुक्म करे तो तेओ मृत्युमुखमा पण जता डर नहि. रणोत्साहमाथी एहमने अनेक वखत रणोन्माद थइ जतो रोमनगरना रक्षण वखते एहमणे जे अपूर्व वीरत्व देखाड्यु छ, त खरेखर एक नवलकथाला वस्तुने योग्य छे गॅरिबल्डीए पोतानी डायरीमा कर्नल् मेडिसि, बे भैन्नालो माइओ, फेरारी, मानेली, साकि, मानना, मारिना, आविजाना, आरिजेनी, मोरोसिना,

डॉक्टर बॉर्टेनी, युगो बासी, सिसिरो घेचिया, मेल्लारा, मामेली, माजिया गाल्ली, मॉनोफेनी अने बीजा योद्धाओनो वखाण कर्यो छे.

गॅरिबल्डी ज्यारे प्रथम लॉम्बर्डी अने पीडमण्टना युद्धमां रोकायो हतो, त्यारे आनिटा पुत्र अने कन्याने साथे लेइने नाइस् नगरमा सासु साथे रही हती. पण ज्यारे ते निराशाथी पिडित थइ जीनोआमा आव्यो त्यारे ह्हेनी सेवासुश्रुषा करवा आनिटा पण ह्हेनी पासे गइ. ते दिवसथी पत्नी हमेशां पतिनी साथे ज रही हती. गर्भ रहेवाथी गॅरिबल्डीए समजावीने वच्चे थोडी वखत ह्हेने रियेटी नगरमा मोकली दीधी. पण थोडा ज दिवसमा ए प्रमीला सुदरी शत्रुव्युहने भेदी पति पासे पाछी फरी. फ्रेन्च् सेनानी तोपोना गोळा जे वखते रोम्नु सत्यानाश वाळी नाखता हता ते समये—जुन मासनी २४ मी तारीखे–शत्रुव्युहने भेदी ह्हेना अग्निकुड वच्चे थइ स्वामीने तबुए जइ उभी. गॅरिबल्डी ते वखते भोजन करतो हतो. अकस्मात् स्त्रीने देखी ते विस्मित थयो. पतिनु मृत्यु थाय ने पोते जीवती रही जाय ए आशकाथी गॅरिबल्डीनी स्नेहपत्नी पोताना जीवन परनी ममताने जलाञ्जली देइ आ भीषण अग्निकाण्ड वच्चे थइने पण पति पासे आवी उभी. ह्हेनी आवी अद्-भुत पतिभक्ति जोइ गॅरिबल्डी हवे ह्हेने दूर करी शक्यो नहि. बीजी जुलाइने दिवसे गॅरिबल्डी ज्यारे ट्रिबोली दरवाजे थइने रोम्नगर ब्हार निकळ्यो, ने शत्रुव्युहने भेदी वेनिस् तरफ चाल्यो, त्यारे ह्हेना प्रारब्धनी अशभागिनी थवा आनिटा पण पुरुषनो पोशाक पहेरी ह्हेनी पाछळ चाली. धन्य आनिटा! धन्य त्हारी पतिभक्ति! तु ज वर्तमान युगनी आदर्श सती सावित्री! भारतरमणि! आनिटा जेवी वीर नारी था ने ह्हेनी पतिभक्तिनुं अनुकरण कर! आनिटाए गर्भावस्थामा रोम् छोड्यु न हत, अने पतिना सुखदु:खनी भागीयेण थवा पलायनकाळना दु:ख व्होर्या न हत,

तो त्हेना जेवा रमणीरत्नने मृत अवस्थामा शत्रुकुटीमा नाखी देइ अश्रुजलथी भरेली आंखो साथे गॅरिबाल्डीने चाल्या जवु न पडत, अने शत्रुओथी रक्षा करवामा बहु विडम्बना न पडत, पण पतिभक्तिए कशाने पत न कर्यु. आनिटाने रोममा रहेवा घणुए समजावी, पण त्हेणे ना पाडी, त्यारे अंत त्हने साथ लीधा त्हेणे आनिटाना अने पोताना खर्चने माटे पोतानु घडीआळ वेच्यु ने त्हेनु जे उपज्यु ते साथे लीधु. सैन्यना निर्वाह माटे सेनाविभागना भंडारमाथी ज उपयोगी लाग एवु हतु ते लेइ लीधु

भेरीनाद थयो एटले गॅरिबाल्डीनु सैन्य वेनिस् तरफ चाल्यु त्हेना पलायनना समाचार सर्व स्थळे सपाटाबंध प्रसरी गया. ए समाचार मळ्ता ड्युक् ऑफ आर्नेस्ट अने गर्जेगाडस्की नामना बे ऑस्ट्रियन् सेनापतिओ त्हेने वेनिस जतो अटकाववा सामा आव्या. फ्रेन्च अने नियापॉलीटन् सेना त्हेनो पाछळ पडी हती ते पण आवी प्होंची, आथी गॅरिबाल्डी घेराइ गयो त्रण म्होटी सेनाओ आखो त्हेन पकडी लेशे एम बधाए धार्यु, पण गॅरिबाल्डी तो कशाथी ए डरे एवो न्होतो त्हणे पोतानी न्हानी सेनाथी त्रणे सेनाओने छिन्नभिन्न करी नाखी. त्रणे सेनाओने एकठी थइ जवानो लाग मळे एटला माटे ते एक ठेकाणे तंबु नाखीने रहेतो त्रणे सेनाओ एकत्र थइने त्हेनी पर चढाइ करे एटले ते विजळीने वेग चाल्या जाय आम करतां करतो ते टस्कनी प्रान्तमा आवी प्होंच्यो ए प्रान्तमा ऑस्ट्रियन् सेना वधारे फरती रहेती, तथा प्रजाजनो गॅरिबाल्डीनो सत्कार करी शक्या नहि, अथवा इटालीना उद्धार अर्थ उठी शक्या नहि, आथी ते ऍरेझो नगरमा आवी प्होंच्यो, परन्तु ते नगरना लोकोए पण त्हेनी विरुद्ध किल्लाना दरवाजा बंध कर्या. ऍरेझोथी ते मॉण्ट पॉलसियानो नगरमा आवी प्होंच्यो. परन्तु त्याना

आश्रम(Convent)मांथी एक जणे ह्हेना पर गोळी तांकी एटले त्यां पण रहेवु सहीसलामत न मान्यु ने आगळ चाल्यो.

ह्हेनी सेना भूख, तरस, थाक, ताप अने उजागराथी कायर थवा लागी, ने आवा प्रयासथी कंटाळी गइ अगीयारमी जुलाइए ज्यारे ते टस्कॅनीथी ऑस्ट्रिआ तरफ चाल्यो, त्यारे ह्हेना सैनिको एके एके चालता थवा लाग्या हवे सेनाने ते नियममां राखी शक्यो नहिं त्यारेए घोडा वेची नासवा मांड्या, ने ते नगरना लोक पर एवो अत्याचार गुजार्यो के तेओ सामे उठ्या ने ह्हेना सैनिकोने खोळी खोळी मारवा मंड्या हवे ह्हेना लीजन् सैन्यमां जेओ खरा स्वदेशानुरागी हता ते, मेडिसिना वॉलण्टिअर सैनिको अने मेनाराना लॉम्बर्ड सैनिको ज ह्हेनी साथे रह्या. बे हजार वारोए गॅरिबल्डीना साथे पोतानु भाग्य अजमाववानो निश्चय कर्या एटलु लश्कर लेइने ते टस्कॅनीथी ऑस्ट्रिआ आवा प्होंच्या पण ऑस्ट्रिआना द्वार ह्हेना विरुद्ध बंध हता, अने मॉण्टिपलिसियानोमांथी एक जणे गोळी मारी एटले त्यांथी पण आगळ चाल्वु पड्यु

शत्रुओ पाछळ पडेला होवाथी ते उतावळे पगले आगळ चाल्यो. नदी, नाळा अने म्होटा जंगलो ओळंग्या पछी अंते एक शान्तिमन्दिर मळ्यु. एपिनाइन् पर्वत पेली पार रिमिनी (Rimini) नगरनी पासे सान् मॅरिनो नामे एक साधारणतन्त्रनु राज्य आज पंदरसो वर्षथी चाल्यु आवे छे! बहु नवाइनी वात छे के इटालीमां थता निरंतर फेरफारोनी एन कइ असर थइ नथी इटालीना स्वतन्त्रता बहु दिवसथी नाश पामी छे, पण ह्हेनी मध्यमां अवेळा आ साधारणतन्त्रनी स्वतन्त्रता एक दिवसने माटे पण नाश पामी नथी. गॅरिबल्डीना जीवनना मूळमन्त्र ' स्वतन्त्रता "—आ न्हाना साधारणतन्त्रनो बीजमन्त्र पण ' स्वतन्त्रता '; तेथी आज विपत्तिन

समये गॅरिबाल्डी मित्रवरनो आश्रय लेवा आव्यो, अने पाछळ पडेला ऑस्ट्रियन् सेनाना हुमलामांथी पोतानी सेनाने बचाववा ते राज्य पासे आतिथ्य माग्युं. त्हेणे साधारणतन्त्रना शासनसमिति पासे एक माणसने, पोताना आवधानी वात जणाववाने अने पोताना सैन्यने लक्ष्यस्थाने पहोंचाडी देवाना प्रयत्न करवाने मोकल्यो पण ए जातिभ्रष्ट पुरोहितोना कहवाना रहेनार ने दारिद्र्यथी पीडातुं साधारणतन्त्र राज्य ऑस्ट्रियाथी एटलुं भय पामी गयुं हतुं के ते गॅरिबाल्डीने आश्रय आपवानुं साहस करी शक्युं नहि. तोपण बलिहारी साधारणतन्त्रनी के स्वाधीनताप्रिय धीरो पीडाता जोइने ते दुःखी थयुं ने जोइती आहारसामग्री गॅरिबाल्डीने पूरी पाडी!

त्हेनुं सैन्य वारवार पराजय पाम्याथी एवुं तो निराश थइ गयुं हतुं के हवे त्हेने उत्तेजित करवुं अशक्य हतुं. हवे त्हेनी पासे पदरसो पायदळ अने त्रणसो हयदळ रह्युं हतुं. वधाए फाटा तुटा लाल वस्त्र पहेर्यां हतां, तेथी ते लश्कर विचित्र प्रकारनुं जणातुं. निरंतर विपत्तियो अने उपराउपरी पराजयथी सैनिको एवा तो जातिभ्रष्ट थइ गया हता के हवे त्हेमने कोइ नियममां राखवा मुश्केल हता. बाल, युवक, वृद्ध–बधा उन्मत्त थया हता. कोइ कोइ एवा थयो जेवा के नगरमां प्रवेश कर्या पछी पाव लों लूट जता. केटलाक आ विपत्तिओने धारभावे सहन पण करता. सान् मॅरिनाना लोको त्हेमना दुःखथी दुःखी थइ त्हेमना तरफ दीन भावथी जोवा लाग्या. अनेक पत्नीओ अने भगिनीओ पोताना पतिओ अने भाइओ साथे दुःख वेठवा वेठी आवी हतां. आज त्हेमनी दुर्दशा जोइने सान् मॅरिनोना लोकोनां हृदय पीगळी गयां.

गॅरिबाल्डी वे त्रण सहचरो साथे गवर्नमेन्ट हाउसमां गयो अने त्यां जइ पोताना आश्रयदाता राज्यने आपा देशनां त्हेणे पोतानी इच्छा दर्शावी.

चळी पोताना सैनिको माटे आश्रयनी पण प्रार्थना करी गॅरिबल्डीनी आ कथाथी सधारणतन्त्रना सेनापतिओना हृदय पीगळ्यां अने तेने आश्रय आपवानु तेओए वचन आप्यु. नवा आवेला अतिथिओने माटे भोजन तैयार करवानी आज्ञा आपी तेमज गॅरिबल्डीने अने आनिटाने रहेवा नगर बहार एक मकान आप्यु.

अहीं आणे पोतानी सेनाने रजा आपी. रजा आपती वेळाए गॅरिबल्डी तेमनी साथे अति स्नेहभावे वातचित करवा लाग्यो. तेणे पोतानी सेनामा आ प्रमाणे प्रसिद्धिपत्र कहाव्यु: " प्रिय सैनिको! आपणे आ राज्यमा आश्रितभावे रह्या छीये, आपणा उदार आश्रयदाताओ प्रति आपणे अनिर्दनीय व्यवहार आचरवो जोइए. आजथी हु म्हारा रणवीरोने सर्व प्रतिज्ञाओमाथी मुक्त करु छु आजथी तेओ स्वाधीनभावे सासारिक जीवनमा फरी प्रवेश करे. परन्तु अंते कहेवानु ए ज के तम्हारा हृदयपट पर अग्नि वडे आटलु तो लखी राखजो के **विदेशीओने आधीन रही दासभावथी जीवन गाळवु ए'ना करतां मरवु हजार दरज्जे सारु छे.** " स्वाधीनताना अवतार गॅरिबल्डीना मुखमांथी योग्य ज शब्दो निकळ्या.

आ बाजु ऑस्ट्रियनो गॅरिबल्डीने आश्रय आप्या माटे रिमिना तरफथी सान् मॅरिनो पर चढी आव्या. सान् मॅरिनोनो सेक्रेटरी आफ् स्टेट् आ वात सांभळी पोताना अने पोताना अतिथिओना क्षेम अर्थे सन्धि करवा ऑस्ट्रियनो पासे गयो. पण ऑस्ट्रियन् सेनापति आर्क ड्युक आर्नेस्ट गॅरिबल्डीने अने तेना लश्करने अक्षत शरीरे जवा देवा जरा य राजी न्होतो. तेणे वचन आप्यु के जो गॅरिबल्डीने कहाडी आपवामा आवश, तो सान् मॅरिनोनी प्रजाने जरा य हानि करवामा नहि आवे सेक्रेटरी ओफ् स्टेटे विनयवाणीथी अनेक प्रार्थनाओ करी, त्यारे ऑस्ट्रियन् सेनापतिए गॅरि-

मल्डाने सहीसलामत अमेरिका संदमां जवा देवा कबुल कर्युं. पण गॅरिबल्डी अमेरिका जवा तैयार न्होतो, तेथी रात्रे सान् मॅरिनोना लोको गाढ निद्रामां हता, ते वखते आनिटाने अने थोडाक अनुयायीओने लेइने छानोमानो नगरमांथी पलायन करी गयो. जती वखते शय्यागृहना टेबल पर एक पत्र मुकतो गयो, त्हेमा लख्युं हतुं के: " ऑस्ट्रियनोए म्हारा माटे एवी कठोर सरतो करी छे के ते प्रमाणे बंधावाने हुं खुशी नथी. आथी आपनुं राज्य कोइ विपत्तिमां आवी न पडे तेथी, हुं नगर त्यजी चाल्यो जाउं छुं.

सवारमां गॅरिबल्डीनी सेनाए त्हेना नाशी गयानी वात सांभळी, ने तेथी ते भयभीत थइ गइ. तेओए शरणे थवा करता मरवुं उत्तम विचार्युं. पण स्टेट् सेक्रेटरीना समजाव्याथी त्हेमणे हथियार साधारणतंत्रने सोंपी दीधां. त्यारपछी दरेकने चार चार आना आपवामां आव्या ने रिमिनी तरफ प्रवास करवानी सल्लाह आपी. पण ऑस्ट्रियनो तो अच्छो शिकार हाथमांथी गयो हतो तेथी एटला गुस्से थइ गया हता के हथियार विनाना आ प्रवासीओ पासेथी भाथुं हतुं ते खुंचावी लीधुं ने केटलाकने तो मार पण मार्यो.

गॅरिबल्डीए आनिटाने सान् मॅरिनोमा राखी जवाने घणाए प्रयत्नो कर्या, पण ते कदापीए समजी नहि. थाक अने पीडाथी ते हेरान थती हती तोपण त्हेणे स्वामीना वियोग करतां मृत्यु भलुं मान्युं. गॅरिबल्डी ज्यारे अतिशय कहेतो, त्यारे ते हसीने एवुं ज कहेती के " नाथ ! त्यारे शुं त्हमे म्हारो त्याग करवा इच्छो छो ? " आ शब्दोथी गॅरिबल्डी निरुत्तर थइ जतो. गॅरिबल्डीए आ प्रवासमा पण त्हेने साथे लीधी. गर्भवती सती पगे चालीने स्वामी साथे आड्रियाटिक उपसागर पासे आवी प्होंची. सेसेनाटिको बंदरे

आवी नायु तो केटलाक माछीआ मछवामा बेशी माछली पकडवा जता हता गॅरिबल्डीना नामथी मुग्ध थई अने ऑस्ट्रियनना अत्याचारनो तिरस्कार करी माछीआए एने तरत मछवा आप्या गॅरिबल्डी अने एहना सहचराए मछवामा बेसी वेनिस् तरफ चालवानो विचार करता हता पण ए ज रात्रे पूर्व तरफथी वादळां चढी आव्यां अने थोडा वखतमा आड्रियाटिक समुद्र परनु आकाश काळं मेश थई गयु जात जातामा समुद्रमा म्हाटा मोजा गॅरिबल्डीने व्हावरावबा लाग्या आखी आखी रात रया पछी रहेवु पड्यु सवारमा ऑस्ट्रियनो ते नगरमा रहेता शोधमा आव्या, पण एटलामा वायु अनुकूळ थई जवाथी गॅरिबल्डी अने एहना साथीआ मछवामा बेसी चालता थया अनुकूळ वायुथी तेर मछवामांथी चार मछवा तो खूब आगळ चाल्या ने बीजे दिवस प्रातःकाळमां गॅरिबल्डीने आनिटा अने बाकी केटलाक साथीओने पो (Po) नदीना मुख पर आवेला मिसाना बंदर लई आव्या ए चार मछवा माना एक मछवामा गॅरिबल्डी आनिटा प्रसिद्ध वक्ता सिसिरुवाचिया अने एहना बे पुत्रो युगो बासी अने एक अनुचर, एटला जण बेठा हता आ जळप्रवासमा आनिटानी तबियत छेक लथडी गई, एहने हाथ पर लई गॅरिबल्डी किनारे उतर्या

बाकीना नव मछवा एटला भाग्यशाळी निवड्या नहि थोडा वखतमा ऑस्ट्रियनोए एहमने पकडी पाड्या अने एहमना पर गोळी चलावी एहमनो संहार कर्यो

गॅरिबल्डी मादी आनिटाने लई जे स्थळे उतर्या ते स्थळ ऑस्ट्रियन हद्दोथी उभराई जतु हतुं आनिटा पाछेना खेतरना धनाजना उचा छोडमा सताई रहवामाना खाडामा माथु मूकी विसामो ते लेती हती ए समये ... रहीश स्टोजरा अने दक्षिण अमारका नो एक सहचार एने ज ...

वारते तेमनी साथे हता गॅरिबल्डीए तेमने न्हेनी काया रात्रा हता ने सूचना आपी हती, के धोळा वस्त्रना कोई ऑस्ट्रियन् सैनिक पर अमनो मालम पडे के तरत ज मारमा आपवा

ज जीवनप्रवाही सा । तेना जीवनप्रवाह शिथिल हशे, ते जीवन प्रवाह आज बध थाय छे गॅरिबल्डी निर्निमेष आंखे तेना नाम तारो जाई रह्या छे हृदयप्रवाहमा तेनी समस्त आशाओ, शोक, दुःख आनंद आगला दिवस मरला न्होता, ते हृदयप्रवाह आज सुकाई जाय छे गॅरिबल्डी अश्रुपूर्ण आंख ते जोई रह्या छे पाने राता वस्त्र पहेरला, तेथी ऑस्ट्रियन् सैनिको जुए तो ओळखी कहाड माटे ए राता वस्त्र बदलवा युगा वासा वहाण तरफ जता हता, एवामा ऑस्ट्रियन् गुप्तचराए एने दीठा, अने ओळख्या तेओए एकदम दोडी आवी तेने पकड्यो. गॅरिबल्डीना बीजा नव सहचरोने पण पकडी पहाड्या निष्ठुर ऑस्ट्रियनोए ए नव जणनो वध करवानो हुकम कर्यो नव रात्रीन बो गमा लाववामा आव्या अने नव माणस खोदवामा आव्या ए नव खाडामा आ नव कदावान केड सुधी दाटवामा आव्या ने दूरथी तेमना पर गोळीओ छोडवामा आवी क्षणामा नव जण मरी गया नो नव जणमा एक तो तेर वरसनो छोकरो हतो तेनो एक हाडनो ओघ आववाथी मर्दाना वाग नहि, त्यारे एक निर्दय ऑस्ट्रियने तेना माथामा पिस्तोल मारी तेना प्राण लीधा

केटलाक दिवस पछी युगो वागी अने मिलिटरीओ पर काम चलाव्या विना ज ऑस्ट्रियनोए प्राणदंडनी शिक्षा करी तेमने पोतोनी वध भूमिमा लेई जवामा आव्या नथी ज मत्य कारकुन ...थान मरनी दीक्षा आपवामा आवे छे, त्यारे पोतानु तेना माथा पर जादव नदीन जड टोट छ युगा याओने नभ पर ना ... प्रणाम जड छेल्ली थोयु अ

हशे थवी ते पाछळथी पुरोहित थयो हतो अने रहेणे घणां बाळकोना माथा पर पोतानी आगळी वडे जार्डनजळ छांट्यु हतुं. गंगाजळने जेम धर्मान्ध हिंदुओ पवित्र माने छे ने रहेना स्पर्शथी देह पवित्र थयो माने छे, तेमज धर्मान्ध ज़िथियनो जार्डनजळने माटे माने छे. आ मन्तव्य प्रमाणे युगो वासानु मस्तक अने आगळी पवित्र थया मनाय पोपना ते प्रदेशना दुष्ट प्रतिनिधिए आटला ज कारणथी वधभूमि पर लेइ जता प्हेला युगो वासीना मस्तकनी चामडी ने आगळी कापी लेवानी आज्ञा करी, कारण के ते मानतो हतो के पवित्र अगनो वध करवानी शास्त्रमा मनाइ छे! धर्मने नामे—भगवान्ने नामे—आ लोमहर्षण आज्ञा तुरत पाळवामा आवी. युगो वासी लोही टपकते कलेवरे पोताना मित्र साथे अम्लान वदने वधभूमि पर चाल्यो मृत्युभयथी तेओ जराए डर्या नाट. तेओने अन्तिम प्रार्थना करवा वखत आव्यो. ए वखत टुंको होवाथी तेओए पोताने माटे प्रार्थना न करता घातकोना पाप माफ करवानी ईश्वर पासे प्रार्थना करी, अने आत्मसमर्पणना ज्वलन्त दृष्टान्त रुप आ बे धमवारोए निर्भयताथी मृत्युने आलिंगन कर्यु. देवोना दुन्दुभिनाद अने पुष्पवृष्टि वचे रहेमना आत्मा न्यायी भगवान्ना दरबारमा चालता थया. ते ज दिवसे स्वजातीय बन्धुना-पुरोहितना-लोहीथी हाथ धोइ अने रहेमना मृतदेह उपर पग देइ पोप् रोम्ना राजसिंहासन पर च्हड्यो!

आपणे आनिटाने पेला अनाजना खेतरमा मुकीने आव्या छीए. फरी चालो जोइए, इटालीनी अधिष्टात्री देवी आनिटानी शी स्थितिछे? सती स्वामीना खोळामा मस्तक मुकी सुती छे अने ए मृत्युकाळे पण स्वामीना दुःखना विचारथी व्याकुळ थइ रहेना सामु जोइ रही छे. औस्ट्रियनो स्वामीने पकडी जशे ए बीकथी ते पोतानु दुःख भूली गइ छे. पतिदवता साध्वीने मन

ईश्वर जेवो छे, गटे ज जगतुना प्रार्थना करता मूआ नद स्वामीमा लीन थइ गइ छ आ पवित्र मूर्तिना दर्शनथा पापातु पापनान अन अमनानु असतात्त्वान नाश पाम !

पछल प्हौरे ऑस्ट्रिअनो गॅरिबाल्डीन जइयाथा निराश बनी चाल्या गया हालवइ जती दीपशखाना पट मरणोन्मुखी वनिताने वाळाना मुवाडा अश्रुधारा वहती आख गॅरिबल्डी जोइ रह्यो छ, एवु दृश्य केटलाक न्हइताने दया आवी ने रहेनी पास आवी उभा गॅरिबल्डीए टेमन रेवनाथी एक डॉक्टर बोलावी लाववाना प्रार्थना करी पण डॉक्टरने अहीं बोलावी लाववा करता रार्गीने डाक्टर पास लइ जवानु सस्तु पड एम हावाथी आनिटान एक गाडामा सुवाडी तओ रेवेन तरफ चाल्या रहने कान सावधानताथी सुवाडी गॅरिबल्डी रहेनी पास बेठे हता ऑस्ट्रियनाना भयथी गाडाने नगल तथा पर्वतने मार्गे हाकी अनिकष्पथा मार्क्विस ग्वी सियाली (Marquis Gvicioli) राज्यना ते आवी प्होंच्या

आनिटाने लइने गॅरिबाल्डी रेवनाथ थोड दूर आवेला मॅन्डाआला गाममा आवी प्होंच्या, त्या एक सद्गृहस्थ घर उतारो कर्यो, लइन उतावळा आनिटान मार पथारी करी गॅरिबल्डीए प्राणप्रियान शय्या पर सुवाडी के तरत ज रहेना अपार्थिव आत्मा आ पार्थिव देह छोडी स्वर्गधामे चाल्या गयो आनिटा, वीर रमणी आनिटा,-गॅरिबल्डीना जीवनरूप पतिव्रता आनिटा-आज पृथ्वीने रोती मुकी, गॅरिबल्डीने अश्रुमुखो करी आ पाप पृथिवी त्यजी चाल्ती थइ !

वुइल्यम् आर्थर् ऍम् ए पोताना Italy in Transition नामना ग्रन्थमा आ घटना सबधे आ प्रमाणे वर्णन कर छ —

" गॅरिबल्डीए आनिटाने मरणोन्मुखी अवस्थामां गाडीमा सुवाडी रॅगिलिया नामना मित्रने घेर आणी. सेण्ट् आल्बर्टनो डॉक्टर् नाविजा आव्यो ने ह्हेनी नाडी जोइ बोल्यो ' आ बाइ एक प्रकारना झेरी तावथी पीडाय छे. ' ह्हेने तरत ज घरमा लेइ जवामा आवी ने पथारीमा सुवाडवामा आवी. तरस लागी हती माटे ह्हेनी म्होंआगळ पाणीनो प्यालो धरवामा आव्यो, पण एक बे टीपा जीभ पर पड्यां, एटलामा तो ह्हेनो प्राण निकळी गयो, गॅरिबल्डी ते वखते ह्हेनी पासे ज बेठो हतो. ते उंचे स्वरे रडी उठ्यो ते एटलो बधो शोकातुर थइ गयो के ह्हेने शान्तता आपवानी जरुर पडी तोपण आवी दारुण घटनामा पण ह्हेणे शोक करवामा बहु वखत गाळ्यो नहि. ऑस्ट्रियनो ह्हेनी पाछळ आवे छे ए'वु सांभळीने ह्हेने त्यांथी नासवु पड्यु, जतीं वखते घरना मालिकने ते प्रार्थना करतो गयो के आनिटाने ते यथोचित सम्मानथी भूमिदाह करे. इ स. १८४९ना ऑगष्ट् मासनी ४थी तारीखे सध्याकाळे आनिटा आ देह त्यजी चालती थइ गॅरिबल्डीने जरावार आश्रय आप्याथी अने आनिटानु ह्हेना घरमा मृत्यु थयाथी ते खेडुतने केवी विषम अवस्था भोगववी पडी ते ते ज सारी रीते जाणी शके आथी गॅरिबल्डीनी प्रार्थनानुसार ह्हेनी स्त्रीना मृत देहने विधि प्रमाणे भूमिदाह करी शक्यो नहि, ए मृत देहने रात्रे छानोमानो खेतरमा लइ जइ सताडवो पड्यो. "

ज्यारे लोके आवीने खबर आपी के ऑस्ट्रियनो आवे छे, त्यारे ते शोकथी एवो तो व्याकुळ थइ गयो हतो के अनेक कष्टे ह्हेणे आनिटाना मृत देहने पडतो मुकी जवानु कबुल कर्यु. मर्मच्छेदा अवस्थामा प्राणप्रिया आनिटाना मृत देहने एम ने एम पडतो मुकी शोकदुर्भर हृदये विजन प्रदेशमा संगिनी विना पलायन मार्गे चाल्यो. जे आनिटा आजसुधी भीषण रणक्षेत्रमा

सहायता आपनार विश्वासु वैप्लविक मित्रो मळी आवे ते पण जणातु. मार्गमां एक ऑस्ट्रियन् गुप्तचरनी साथे ते एक टेबल् पर जम्यो पण हतो, परन्तु गुप्तचर त्हेने ओळखी शक्यो नहि. एक दिवस गॅरिबल्डी आनिटाना शोकमां अने इटालीना भविष्य सम्बन्धना विचारमां टेबल् पर माथु मूकी बेठो हतो, तेवामां ऑस्ट्रियन् सैनिको आवी प्होंच्या ने त्हेने "तमे पेला राता राक्षसने जोयो के ?" एवो प्रश्न पूछवा लाग्या. गॅरिबल्डी राता वस्त्र प्हेरतो अने शत्रुओने राक्षसना जेटलो भय पमाडतो तेथी तेओ एने राता राक्षस (Red Devil) कहेता

गॅरिबल्डीए त्हेमना तरफ ताकीने " ना " कह्यु. आम ते आ वखत पण शत्रुओथी बची गयो. अंते ते जीनोआ उपसागर पर आवेला स्पेझिया (Spezia) नगरमां जइ उभो रहा गया. पछी सांभळ्यु के फ्लॉरेन्समां हजी पण विप्लव उठे एवुं कइ लागतु नथी. आथी त्हेणे एक गाडुं भाडे कर्यु ने त्हेमां बेसीने चियावरी नगरमां गयो. छट्ठी सप्टेम्बरे ते ए नगरमां प्होंच्यो ते नगरना सेनापतिए, गॅरिबल्डीने त्हेनु नाम प्रकाश न करवानी सलाह आपी, कारणके त्हेना आगमननी वार्त्ता सांभळीने नगरमां हो हा थइ जाय. बीजे दिवसे छानोमानो ते गॅरिबल्डीने नगर बहार लेइ गयो अने जीनोआना प्रधान सेनापति साथ ला-मर्मोरा स्थळ आगळ त्हेनी मुलाकात करावी. ते सेनापतिए त्हेने बहु आदरथी सत्कार आप्यो, पण राजनीतिने वश थइ त्हेने केदखानामां नाख्यो. आ समाचार ट्युरिनमां प्होंच्या अने ए विषय पर त्यांनी महासभामां घोर तर्क वितर्क थया. अंते फ्रान्स अने ऑस्ट्रियाना भयथी त्हेने सम्मान साथे केदखानामां ज राखवानो ठराव थयो. 'तरत ज पाछो आवु छु' ए गौरववचन दइ गॅरिबल्डीनो वृद्धमाताने अने सन्तानने जोवा नाइस् नगरमां गयो. गॅरिबल्डीनी माताने आ वखते

हीलचाल पर चोकी राखवानां आवी हती. त्यांथी ते टान्जीर(Tangier) गयो. त्यां केटलाक अठवाडिया रह्या पछी ह्हेने एक वहाण मळ्यु. ते वहाणमा प्रथम ते लिवरपूल गयो ने त्यांथी एक म्होटा वहाणमा बेशी न्यु यॉर्के गयो. इ. स. १८५०नी ग्रीष्मऋतुमा युनाइटेड् स्टेटस्नी प्रधान नगरी न्यु यॉर्कमा जइ उभो.

ते न्यु यॉर्कमा प्होंच्यो के तरत ज बधो अमेरिका खंड ह्हेने प्रमाइय रीते मान आपवा लाग्यो. न्यु यॉर्के नगर ह्हेने मान आपवाने माटे एक म्होटी सभा भरवानी तैयारी करवा लाग्यु, पण विनयी गॅरिबल्डीए आभार मानी ते सभा बंध राखवानी प्रार्थना करी. अमेरिकन् प्रजाए आ देशहितैषी-ने पुष्कळ मान आपवानी, न्यु यॉर्कमा जे सुख आपी शकाय ते बधु सुख आपवानी, टाउन् हॉल् एना निवासस्थान माटे खाली करी आपवानी अने ह्हेना अन्नवस्त्र पुरा पाडवानी इच्छा बतावी ह्हेने कोइ पण प्रकारे दुःख न पडे ए'वो बंदोबस्त करी आपवानी इच्छा बतावी. पण गॅरिबल्डीने आ'मानुं थइ जोइतु न्होतु देशहितैषणानी किंमतमा कंइ पण लेवु ते अनिन्द्य छे एम ते सर्वदा मानतो. गॅरिबल्डीना चरित्रनो आ अपूर्व महिमा ! गॅरिब-ल्डीनु स्वतन्त्र मन बान्धवो पासेथी पण कंइ लेता संकोच पामतु, अमेरिकामां रहेवा अनेक बंधुओ हता, तेओ आनन्दपूर्वक ह्हेने सहायता करवा आगळ पड्या गॅरिबल्डीए ह्हेमनी पण प्रार्थना पूरी करी नहि बंधुगणने गळे बोजारूप थइ पडवु न्हेना करता स्वाधीनताथी निर्वाह करवो ए हजार गणा गौरवनी वात छे एम ह्हेणे मान्यु.

आ समये अनेक वैप्लविक इटालियनोए अमेरिकामा आवी आश्रय लीधो हतो इटालिना ए विप्लवमा निष्फळ थयाथी लॅंडोरोलिन् नामनो एक इटालियन् अमेरिकामा आवी समुद्र पर वहाणना काम करतो हतो.

लोको त्यां गया हता, पण गॅरिबल्डीना प्रारब्धदेवता त्यां पण प्रसन्न थइ नहि त्यारे पाछा ते पोताना मूळ धंधामां पड्या. लीमा नगरना एक व्यापारी-ड न्गिग्राट लिग्रानो एक व्यापारी वहाणनो ते कप्तान थयो ने पहुओ हॉगकॉग चाल्यो. ते व्यापारी साथे तेने एक लखत थयुं हतुं ते लखतना मुसद्दामां ते व्यापारीए एक स्थळ एवुं घाल्युं के वहाण जो मांग्या भरी ने लवाय तो चीनना गुलामो भरी लाववुं. तरत ज गॅरिबल्डीए ते कलम पर छेको मार्यो ने बोली उठ्यो "गॅरिबल्डी कदी ए मनुष्यना मांसनो व्यापार नहि करे!" जे स्वतंत्रताना उपासक ते गुलामोना व्यापार प्रत्ये आवो तिरस्कार बतावे एमां शुं आश्चर्य ?

आ जळयात्रा समाप्त करी ते न्यु योर्कमां पाछा फर्या. पछी कॉमनवेल्थ (Commonwealth साधारणतंत्र) नामना एक व्यापारी वहाणना कमाण्डर थयो ने यूरोप भणी चाल्या. जो के ए वहाण पर अमेरिकन् वावटो उडतो हतो तोपण तेना कमाण्डर समेत बधा खलासीओ देशनिकाल थयेला इटालीयनो ज हता. बधाए उच्च कुळमां जन्मेला ने उच्च शिक्षा पामेला हता. बधा स्वदेश जवा उत्सुक थइ रह्या हता.

इ. स. १८५३ना सप्टेम्बर मासमां आ वहाण अमेरिकन् बंदर त्यजी पूर्व दिशामां चाल्युं. केटला लांबा वखत पछी आ वहाण इंग्लण्डमां टाइन् नदीना काठे आवेला न्यु केस्टल बंदर लंगर नाख्युं. त्यां त्यांना असंख्य लोक गॅरिबल्डीने मान आपवा वहाण पर आव्या. वहाण किनारे सिल्ड्स् तरफ नवा तैयार थयुं. त्यारे आ लोकोए एक अमूल्य तरवार भेट आपवा आव्या. गॅरिबल्डीए प्रथम तो आ भेट लेवा ना पाडी पण लोकोना अत्यंत आग्रहथी अंते ते स्वीकार्या विना चाल्युं नहि. बधा गॅरिबल्डीना गुणनां वर्णन करवा लाग्या, तेना जवाबमां विनयी गॅरिबल्डी बोल्या 'हुं अमनी भाषा बहु

वे घावर ते ज रात्रे ने ते ज समये त्हेनी जननी मृत्यु पामी हती, आथी त्हेना विस्मयनी सीमा न रही.

त्हेना बे पुत्रो अने कन्या पोताना पितराइ काका डिडिरोने त्या रहेतां, अने त्हेनी स्त्री त्हेमनी संभाळ राखती. गॅरिबल्डीनो सगो भाइ माइकेल् व्यापारने लीधे परगाम रहेतो हतो, पण ते वचे वचे थावी आ छोकरानी खबर ओइ जतो.

इटालीनु राजकीय आकाश आ समये स्थिर हतु. वावाझोडाना तोफान म्हेला सर्व स्थळे गाढ शान्ति प्रसरी रहेछे तेम समस्त इटालीमा शान्ति प्रसरी हती. पीडमण्ट्राजने पण गॅरिबल्डी तरफनी बीक मटी गइ हती, कारण के ते जाणतो हतो के मॅझिनिनी पेठे गॅरिबल्डी राजतन्त्रनो विरोधी नथी. गॅरिबल्डी पण स्वदेशीओ सम्मुख व्याख्यान आपता कहेतो के आ क्षणे तो पीडमण्ट् ज आपणी आशानु स्थान छे.

गॅरिबल्डीए केटलाक मास सुधी भूमध्यसमुद्रमा व्यापार करी घणु धन मेळव्यु. ए धनथी त्हेणे कॅप्रेरा द्वीप खरीदी लीधो. पछी त्या रहेवा लाग्यो ने भविष्यना शुभ दिवसनी वाट जोवा लाग्यो. इटालिमा रणवाद्य वागे ने सभळाय के तरत ज युद्धक्षेत्रमा दोडी जवु एवी त्हेनी अभिलाषा हती. देशनिकाल थयेला बधुओ अने सहचरो त्हेने आ द्वीपमा आवी मळवा लाग्या. तओ एकठा थइने खेती करवा लाग्या ने अवसर मळता अभ्यासकरवामा तथा पत्र लखवामा काळ गाळवा लाग्या महत्वपूर्ण आटला वीरात्माओ एकठा थइने बीजे कोइ पण स्थळे रह्या नथी. * सेण्ट् हेलिनामा पण आवो वीरसमागम थयो न्होतो.

---

* आ द्वीपमा वीरश्रेष्ठ प्रथम नॅपोलियने बन्दीभावे जीवनना शेष भाग गाळ्यो हतो. हृदयना माहात्म्यमा अने आत्मसमर्पणनी पूर्णतामा नॅपोलियन् करतां गॅरिबल्डी अनेकगणो श्रेष्ठ हतो.

પ્રકરણ ૧૭.

કૅપ્રેરાદ્વીપમાં ગૅરિબલ્ડીનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

રોમના ગૌરવના દિવસોમાં—જ્યારે રોમના પ્રતાપથી ધરતી કંપતી, જ્યારે રોમને જગત્ આદર્શરૂપ માનતું, જ્યારે પરદેશીઓના સોનાની ખોટી ભભકથી રોમની આત્મસમર્પણ વૃત્તિ અઞાતી નહિ,—એ પુરાતન કાળના મહત્વપૂર્ણ દિવસોમાં રોમનો ડિક્ટેટર સિન્સિનેટસ જેમ રાજ્યકાર્ય ત્યજી ઉદર અર્થે પોતાને હાથે હળ પકડ્યું હતું, તેમજ રોમના આધુનિક ડિક્ટેટર ગૅરિબલ્ડીએ રાજ્યનૈતિક કાર્યને અભાવે હળ ફેરવી પોતાનો નિર્વાહ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. પત્થરથી ખડબચડા પોતાના કૅપ્રેરા દ્વીપને ફળદ્રુપ વાડી જેવો બનાવવાને જીવસટોસટ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. ઇટાલીવાસીઓ ગૅરિબલ્ડીનું દૃષ્ટાન્ત લેઇ ઇટાલીની જમીન પર આટલો પ્રયત્ન કરે તો જમીનમાંથી સોનું નિકળે. પણ સિદ્ધિ સાધનાના પ્રમાણમાં હોય છે ગૅરિબલ્ડી આટઆટલી મહેનત કરે છે, પણ પત્થરમાંથી પકવવું, એ જેવી તેવી વાત નથી. ઇટાલિયનો થોડી મહેનતે ઇટાલીનાં ખેતરોમાંથી પુષ્કળ અનાજ પકવી લે છે. એક જણ અસ્થાને અતિ શ્રમ કરે છે, બીજો જણ સુસ્થાને અલ્પ શ્રમ કરે છે. પ્રકૃતિને સમાન અનુકૂળતાઓ આપવામાં ન આવે તો શ્રમ પર ઉત્તમની નિરાશી બાંધી શકાય નહીં.

ગૅરિબલ્ડી કૅપ્રેરા દ્વીપમાં યોગ્ય પાક ઉતારી શક્યો કે નહિ, કૃષિકાર્યમાં તે સફળ નિવડ્યો કે નહિ તે હવે આપણે જોવાનું નથી. પણ એટલું તો ખરું કે તે આ કાર્યથી અતિ આનંદે પોતાનું જીવન ગાળવા લાગ્યો. તે પોતે જ શાન્તિસુખ ભોગવી નિશ્ચિન્ત થયો એમ નહિ પણ તે દ્વીપમાં રહેતા

पर्वतवासीओने पण विविध प्रकारे सुखी करवाना एणे प्रयत्नो कर्यो, हेणे इच्छाशक्तिद्वारा ए अदम्य अने जगली जातिमा पण भ्रातृभाव पेदा कर्यो अने शान्ति प्रसारी. तेओ गॅरिबल्डीने पिता समान गणता, गॅरिबल्डी पण पण हेमने पुत्र समान सुख आपतो.

गॅरिबल्डी पोताने कॅप्रेरानो संन्यासी (Recluse of Caprera) ए नामथी ओळखावतो ए सन्यासानी आमे कठण पत्थरवाळा पर्वतो आवी रह्या हता. चारे बाजुए विशाळ समुद्रना मोजा उछळ्या करता पर्वतो पर अनेक सुगन्धिमय पुष्पवेलीओथी ए अरम्य स्थानने पण रमणीय बनावी देछे. केटकेटला सुगंधित पुष्पो चारे बाजुए सुगन्धि प्रसारी रह्या छे. गन्धवाही वायु ए सुगन्धिने द्वीपद्वीपान्तरे लेइ जाय छे. ए स्थाने गया हइए तो कोइ देवस्थानमा आव्या छीए एम लागे, सुगन्धिथी मगज शान्त थइ जाय, गॅरिबल्डीनो आश्रम जाणे कोइ तपस्वीनो आश्रम होय एम लागे. हेणे जे स्थळे आश्रम बनाव्यो छे ते विना बीजे सर्व स्थळे जगल छे. गायो बकरा त्या स्वतन्त्रताथी चरता फरे छे.

आ कॅप्रेरानो सन्यासी जे बाजुए नजर करे छे ते बाजुओनो ते अधीश्वर होय एम माने छे, हेना प्रभुत्व सामे प्रतिवाद उठावे एवु आ बेटमा कोइ नथी. गॅरिबल्डी रहेतो के पृथ्वी पर जे सुख अने स्वतन्त्रता दुष्प्राप्य छे ते सुख अने स्वतन्त्रता अहीं साध्य छे. त्या जेओ रहेता ते गॅरिबल्डीना कुटुबीओ होय एवो ज भास थतो तेओ बाह्य आडबरने त्यजी देइ हृदयनी पवित्रताथी ईश्वरनी उपासना करता हता. एमनी उपासनामा कोइ मतानी गध पण न्होती. आ उपासकमडळने विशाळ आकाश चदरवा रुप, नक्षत्रमडळ दीपमाला रुप, समुद्रतरगो वाद्यध्वनि रुप, लताकुजो देवमन्दिर रुप, अने पर्वतो वेदी रुप हता.

आम गॅरिबल्डी सुखे दहाडा गाळवा लाग्यो पण ह्हेनु अंतर तो चरचर बळ्या करतु, वास्तविक रीते ते सुखी थइ शक्यो नहि. जे आशा लताने अनेक प्रयत्नथी आटला दिवस सुधी पोतानी हृदयभूमिमा पाळी पोषी म्होटी करी हती, ते आशालताने हजी य फुलफळ आव्यां नहि, एथी ते निरंतर बळ्या करतो. आत्मजीवनमां ह्हेणे आ प्रमाणे पोतानु दुःख प्रकट कर्यु छे —" लोकना मन नीचथी उदार अने उदारथी उदारतर थाय ए आशाथी म्हें मारु जीवन गाळ्यु एटला माटे ज म्हें यथाशक्ति सर्वत्र सर्वदा मानवजातिने स्वतंत्र करवा प्रयत्नो कर्या छ, तोपण म्हारे दुःख साथे आज स्वीकारवु पडे छे के म्हारी ए आशा बहु थोडा ज अंशोमां फळीभूत थइ छ जोके ए शुभ दिवसना आगमनने विलंब थतो देखी, उन्नतिप्रवाहनी मृदुता देखी म्हारु हृदय व्यथित थाय छे, तोपण ए दिन आवशे ज आवता-ल'मा तो म्हने कइ शंका नथी." गॅरिबल्डी आ पृथ्वीने स्वर्गरूप बनाववा इच्छतो हतो, ते इच्छाने अमलमां मूकतां विलंब थतां बाद दुःख पामतो ह्हेनो गुरु उदारचरित मॅझीनिने पण आ पापपंकिल स्वार्थदुष्ट पृथ्वीने स्वर्गधाम बनाववामां निष्फळ निवड्याथी अत्यंत दुःखी थया ने मरता सुधी दुःखी रह्यो. आम जे जे महात्माओ जनसाधारणने पोतानी उच्चता पर लाववाने प्रयत्न करता निष्फळ निवड्या छे ते सर्वे अंतरमां व्यथा पाम्या छ.

जेम पाषाणमय द्वीपने नन्दनवन बनाववा न शक्यार्थी गॅरिबाल्डी व्यथा पामे छे, तेमज मानवजातिने देवता रूप बनावा शक्यामा निष्फळ निवड्याथी ते व्यथित थाय छे जेओनो आदर्श अति उच्च होय छे, ह्हेमनी आशाना भंग थता तेओ आवी ज स्थिति पामे छ. बाइबीने देखनारा बाळको जेवा तेओ निश्चिन्त क्या रीते रही शके ? मनुष्यनुं आदर्श जो स्पष्ट उच्च न होय तो ह्हेनार्थी साधना पण बळवान् बनी नथी, अने साधना

बलवान् न होय तो सिद्धि तो उच प्रकारनी होय ज क्यांथी ! प्रकाण्ड आदर्श दृष्टिबिंदुमा राखे तो जगत् जरूर ऊंचु थाय.

पिता तरफथी मळेली अने पोते उपार्जन करेली–बधी मळने त्हेनी पासे १५०० पाउण्ड्नी पुंजी थइ हती. त्हेमांथी ५२० पाउण्ड् कॅप्रेरा द्वीप खरीदवामा गया. ए द्वीप सार्डिनियानी छेक पासे आव्यो छे. एनो परिघ पदर माइल ने लबाइ पाच माइल छे. एवी कथा चाले छे के आ बेटमा सर्वथी प्रथम महर्षि स्टिवने ज आवी वास कर्यो हतो अने पथ्थरना ढगलामा पोतानो देह दाटी पोते लोकान्तरमा गमन कर्यु हतु. त्यार पछी कॉर्सिका द्वीपना १५० वैप्लविक स्थितिओ वहारवटीआ थया ने आ बेटमा आवी पत्थरना पर बांधी त्हेमा रहेवा लाग्या. गॅरिवल्डी प्रथम रोम्मांथी नाशी आव्यो हतो, त्यारे आ लोकना खाली पडेला पत्थरना घरमा त्हेणे आश्रय लीधो हतो. ते दिवसथी त्हेने आ द्वीप पर विशेष ममता थइ हती. ते दिवसथी ज आ बेटमा त्हेणे वास करवानो सकल्प कर्यो हतो. अनेक दिवस पछी त्हेनो ए सकल्प फळीभूत थयो.

ए बेट ला माडालेना नगरनी म्युनिसिपालीटीना ताबामा हतो ए नगर पासे आवेला एक न्हाना बेटमा छे इ. स. १८५४मा जीनोआमा गयो ने ते वखते वहाणनी नोकरी छोडी, पोताना पुत्र मिनोटी अने केटलाक अंग्रेज मित्रो साथे गुप्त वेशे जीनोआथी प्रथम सार्डिनियामा गयो ने ए बेटमा बधे फरी अते ला माडालेना नगरमा गयो त्या गया पछी त्हेने खबर मळी के कॅप्रेरा बेटनो अर्धो भाग सिर्गनीयर स्युसिनो नामना एक इटालियन्ने तावे छे ने बीजो अर्धो भाग कॉलिन्स् नामना एक अंग्रेजने ताबे छे. बंने जण ला माडालेनामा रहेता हता. ए नगरनी म्युनिसिपालीटीने पण त्हेमा पशुओ चरावयानो अधिकार हतो इ. स. १८५५ ना आरंभमा ज गॅरिव-

स्त्रीए रु. ५००० सारी बेटनो अर्धो भाग लुसिनो अने म्युनिसिपालीटी पासेथी खरीदी लीधो. बीजो अर्धो भाग पण ते खरीदी लेत, पण कॉलिन्से ते आप्यो नहि. गॅरिबल्डीने कॉलिन्स् साथे रोज तकरार थवा लागी. गॅरिबल्डीनां अणसमजु पशुओ कॉलिन्स्ना भागमां चरवा जाय, तो त्हेना माणसो आ पशुओने मारीने हांकी कहाडे; त्यारे कॉलिन्स्नां पशु गॅरिबल्डीना भागमां चरवा जाय तो पुत्र मिनोटी त्हेमने हांकी कहाडे एंवामां कॉलिन्स् मरी गयो ने त्हेनी विधवापत्नीए व्यवस्था नहि थइ शकवाथी ते अर्धो भाग गॅरिबल्डीने वेचवा कबूल कर्यु. गॅरिबल्डीना अंग्रेज बन्धुओए फंड करीए अर्धभागनी कीमत एकठी करी गॅरिबल्डी उपर बहु भक्तिभाव राखती मिसिस् स्वाब् (Mrs. Schwabe) नामनी एक अंग्रेज बाइए आ फंडमां म्होटी रकम भरी हती. एज वर्षनी शरद ऋतुमां मिनोटी गॅरिबल्डीने नामे बाकीनो अर्द्ध भाग खरीदी लेवामां आव्यो. पण लेखमां एक कलम एवी लखी हती के त्हेनो पिता जोसफ् गॅरिबल्डी जीवे त्यां सुधी बधा बेटनो भोगवटो ते करे.

गॅरिबल्डीने खात्री हती के पैसो खरचवामां आवे तो आ माडालेनान् बदर दुनियामां सर्व बंदर करता चहडीआतुं थाय. नेल्सन् अने नॅपोलियन् पण एम ज मानता, ने तेथी तेओए सार्डिनियाने अने त्हेनी आजुबाजुना न्हाना बेटोने जीती लेइ पोताना राज्यमां भेळी देवानी इच्छा करी हती. वळी कॅप्रेरा बेटमां ग्रेनाइट् पत्थर बहु ज हता. रोम्नी पेन्थियन् अने पिसान् कॅथेड्रेल् तेमज बीजा प्रख्यात मकानोने माटे आ बेटमांथी ज ग्रेनाइट् पत्थर आणवामां आव्या हता.

गॅरिबल्डीए आ बेटमां अनेक सुंदर रस्ता बनाव्या. त्हेणे पोताना परिवारमां सर्व माणसने आ काम पर जोड्यां ने पोते पण पुष्कळ म्हेनत

करवा लाग्यो वृद्धावस्थामा ज्यारे ए काम करवाने अशक्त थयो हतो, त्यारे पण काम चालतु होय त्या एक पथर पर बेसतो अने काम करनाराओने अनेक उपयोगी सुचनाओ करतो घेर जता आवता वखत जाय अने कामने अडचण पहोंचे तेथी खावानो वखत थाय त्यारे एक गाडामा भरी आहार-सामग्री त्यां मगावे अने बधा खाइ ले एक दिवस फ्रीमशन् पथना कट-लाक समासदो त पथना प्रतिनिधि रुपे त बेटमा गॅरिबल्डीने मानपत्र आपवा आव्या. रहेमनी साथे वातचित करता विनोदअर्थे रहेमने कडि-यानां ओजार बताना कह्यु क अहीं रहमन + कडियानु काम करवु हशे, तो बहु मळशे

कॅप्रेरा बेटमा ग्रनाइट पत्थरनो पाहाड छे ए पाहाडनु नाम टेला-मोन (Telmone म्होटा पत्थर) रहना पर उभा रहान चारे बाजुए नजर फेरवीए तो विशाळ समुद्रथी भय अने विस्मय उत्पन थाय हनुमान् जेवा काइ काल्पनिक पुरुषने कॉर्सिकामाथी सार्डीनिया बेटमा जवा माटे विधाताए जाणे मध्यस्थळ आ द्वीप निर्माण कर्यो होय, अने थेकडा मारा उडवा जाण आ पर्वत बनाव्या होय एवो भास थाय छ ए पर्वत परथी एक बाजुए कॉर्सिकानी शोभा रुप मल्टो रोटोण्डा पर्वत जणाय छे अने बीजी बाजुए सार्डिनियानी विशाळता ने सुदरता हृदयने विस्मय अने आनदमा डुबाडी दे छ सार्डिनिया प्राकृतिक सौन्दर्यनो भडार छे, रहनी साथे मेलेरिया तावनु पण त मूळ स्थान छे आम स्वर्ग अने नरकनो एकत्र वास भाग्ये ज जोवामा आवे छे

+ Freemason, ए नामनी सभा छे mason=कडिया Freemason शब्दनो यौगिक अर्थ स्वतत्र कडिया, ने एनो रुढ अर्थ गूढ अने स्वार्थीन भ्रातृसमाज

गॅरिबल्डी सार्डिनिया सबंध जे वर्णन करे छे त्हेनो सारांश आ प्रमाणे छ —

' सार्डिनिया इटालीअन् द्वीपमंडळमां मध्यभागे आवेलो छे एने काठे सुंदर बंदरो आवी रहेला छे सौन्दर्यने लीधे आ द्वीप इटालीना कंठमणि जेवो छे जळयुद्धमां अतुल लाभ मेळववो होय तो इटालीए आ बेटनी उन्नति करवा प्रयत्न करवो जोइए आवुं खानिज पदार्थमां अने अरण्यना संपत्ति मेळवा आपे एवुं एक पण स्थळ इटालीमां नथी. एने इटालीना कोहीनूर कहेवो जोइए हाल ता ए बेट मरु भूमिना पेठे पड्यो रह्यो छ त्याना रहेवाशीओ दुष्काळथी अने तावथी काळनो कोळीओ थइ पडे छे राज्य त्हेना तरफ नजर पण करतु नथी ! त्हेमना दुःख दूर करवानो एक पण वार प्रयत्न थयो नथी "

कॅप्रेरा बेटमाना पला पहाड पर च्ढीने भूमध्यसमुद्रना चारे बाजुए ता जोयु, पण हव वाचक महाशय ! च लो हठळ उतरीने कॅप्रेराप्रिंट गॅरिबल्डीना घरमा जइए प्हेला ते एक सामान्य पणकुटी बांधीने रहेता हता, धीरे धीरे त्हेण लाकडानु घर बनाव्यु ने हाल ते पत्थरना घरमां रहे छे जरुर पडता गइ तेम आरडा पण वधारतो गयो चारे बाजुए ओसरी बांधी छे हाल त घर सपूर्ण अवस्थामा आवी गयु छे ने दक्षिण अमेरिकाना विलासगृह जेवु देखाय छे सवथाआने रहेवा माटे चार बाजुए पर बांधी दीधा छे ने तेथी गॅरिबल्डीनु मकान ते सौनी वचमां राजगृहनी पेठे शोभी रह्यु छे पोताना अने सम्बन्धीओना मकानो वच्च एक बाग बनाव्यो छ तेथी ते मकान नन्दनवननी वचे इन्द्रभवन होय एवु लागे छे. बे वर्षना बहु यत्नथी ते बेटने आ'वी स्थितिमां लावी शक्या छे आ बधानी चारे बाजुए पत्थरो गोठवीने एक भींत बनावी हती. बागमा एक

बाजुए बदामना वृक्ष ने बीजी बाजुए द्राक्षना वेला वाव्या हता त्हेमने पाणी पावाने न्हाना न्हाना वेडवा पण खोद्या हता.

गॅरिबल्डीनी घरनी एक बाजुए एक सुंदर अश्वशाळा छे. सुंदर अश्वोथी त्हेनी अश्वशाळा शोभी रही छे अनेक स्थानोएथी त्हेना भक्तजनोए सारामा सारा अश्वो भेट मोकलेला ते बधा आ अश्वशाळामा बांधी राख्या छे. ते घोडाओना नाम गॅरिबल्डीए, रोमनो पोप नवमो पायस्, सिसिलिनो अधीश्वर जोसफ फ्रान्सिस्, फ्रान्सना लुइ नॅपोलियन् अने एवा अनेक स्वार्थान्ध नरपतिओना नामे त्हेमना अत्याचारनो तिरस्कार प्रदर्शित करवा, पाड्या हता एकवार नवमो पायस् नामनो घोडो पत्थरनी भींत कुदी जइ प्हाड पर च्हडी गया, त्या काइ जंगली प्राणीए त्हेनी पुछडी कातरी खाधी आ स्थितिमा घाडो घरात पाछो ते घोडो पाछो आव्यो. नवमा पायस्‌ना आ दुर्गति जोइ गॅरिबल्डीए त्हेने-रोमना पोपने लागु पडे एवा घणा वचन सभळाव्या दाधा पोताना परिवारने दुधनी जरुर पडे माटे त्हेणे पोताना पशुशाळामा गायो भेंसो राखी हती परन्तु कॅप्रेराना जंगलमा फेरोबा (Feroba) नामनी एक प्रकारनी वनस्पति थायछे एवनस्पति गायभेंसना शरीरना कोइ भागने अडे तो ते शरीर क्होवाय छे, ने जो ए भाग पर औषधि लगाडी झरनो असर दूर करवामा न आवे तो आखु शरीर क्होवाइ जाय ने बिचारु पशु रिबाइने मरी जाय गॅरिबल्डीना अनेक पशुओ आम मर्या गया त्हेने गाळ आळ बहु भावता, पण आ बेटमा ते थता नहि कदा एकाद वे नजर पडे तो जात तोडी ले ने बहु आनदथी खाय

गॅरिबल्डी ज्यारे प्रथम आ बेटमा रहेवा आव्यो, त्यारे सहवासने माटे पोताना सरना दीकरा दद्द डीडेरिसुने त्हेनी स्त्री साथे अहीं तेडी

राख्यो हतो ते वृद्ध पुरुषने कइ सतान न्होतु तेथी गॅरिबल्डीनी कन्या थेरे
सिटाने दत्तक लेवा त्हेण मकला कर्यो थेरेसिटा हवे बाल्य वस्था ओळग
युवावस्थामा आवता हता कोइ काइ वखत ए बारकन्या साहस अने दक्ष
ताथा पितानी साथे घोडा पर बेसा त्हेने चारे बाजुए दोडावता, काइ काइ वखत
पशुओने घमपाळो नारता न काइ कोइ वखत प्रमानो वगाडीन अने त्हना
साथ मधुरकठथी गात गाइने आश्रमवासीओने मुग्ध करी दता

गॅरिबल्डा कॅप्रेरा बन्मा प्रथम रहेवा आव्यो त्यार त्हेना घरमा
बहु सामग्री न्होती हाल गॅरिबल्डाना शयनगृहमा एक बाजु एक बळगणी
लटकावा छे, त पर त्हेनो राता वस्त्रना पाशाक लटकावी राख्यो छे काइ
काइ वखत मन थतु त्यारे गॅरिबल्डी आ पोशाक पण पहेरता एक बाजू
त्हना सामान्य खाटलो हता त्हेना पर पथारा नाखी ते सुता त्हेनी पर काचा
लाकडाना एक प्रमुमा कइ काळु लटकतु दखाय छ, ए जगदाराध्या सती
फूळरत्न आनिटाना माथाना सघरी राखेलो कश्यक वाळ छ ते खडमा
केटलीक छबियो लटकावा हती त्हेमा एक छबि त्हेनी स्वर्गीय जननीनी हती
एक खीटी पर व तरवारा लटक छ त्हेमाना एक गॅरिबल्डाना पाताना हती
ने बीजी वारवर ला टुर्द् ऑवर्न्ना (lo Tour d' Auvergne) हता

त्हेण एक पुस्तकनाळ्य पण राखी हती त्हेना कपाटमा असख्य
पुस्तक भर्या हता पण त्हेमाना घणा युद्धविषयना अने नाविकविद्याना
हता वळी शेक्स्पियर् बायरन् आदि अग्रेज कविओना काव्यो, जर्मन्
फिलसुफोना फिलसुफी सबधना पुस्तकों अने ला फल्टइन्नी नवलकथाओ
पण राखता

थेरेसिटाने एक सुदर खड सोंपवामा आव्यो हतो भोजनगृहमा
एक म्होटु टेबल राखवामा आव्यु हतु भोजन वखत सर्वे ते स्थळ एकठा

थतो ने चारे बाजुए खुरशीओ पर बेसता वृद्ध डिडेरिस् अने त्हेनी स्त्री पण गॅरिबल्डीनी साथे एक ज टेबल पर जमता.

गॅरिबल्डीना अनेक अंग्रेज अने बीजा देशना भक्तोए अने बन्धु-बान्धवोए टेबल, खुरशी, अने कृषिविद्याना अनेक प्रकारना ओजारो त्हेना पर मोकली आप्या हता. मेल्बार्नना रहेवासीओए त्हेने एक सुंदर तरवार भेट मोकली हती त्हेना हाथा पर इटालीदेवीनी मूर्त्ति चितरी हती, ते मूर्त्तिना पगनी बेडीओ तुटी दूर जइ पडी हती अने देवी, ऑस्ट्रियन्सर्पने तरवार मारी बे ककडा करेछे एंवु चितर्युं हतु, देवीना माथामा हिरो जड्यो हतो ते जाणे इटालीनु अदृष्ट नक्षत्र होय ने समस्त इटालीने प्रकाश आपतो होय एवो भास थतो हतो. तरवारनु मीर्गाउ मखमलनुं हतुं.

जुदा जुदा देशमाथी नामाङ्कित पुरषो गॅरिबल्डीने मळवा अहीं आवता ने त्हेनुं सादु आतिथ्य ग्रहण करता. इटालीना मंत्रीओ तो सर्वदा आवजा करता.

गॅरिबल्डीना परिवारना सर्वे माणसो महेनतु हता. प्रात:काळमा अरुणदेव गगनमा उगे ते वखतना सर्वे उठता वृद्ध डिडेरिस् पण व्हेलो उठतो. गॅरिबल्डीनो मुख्य माळी फ्रॅंनियान्टी प्रात.काळमा उठी खेतीना ओजार लेइने साफ करतो, ने पछी कामे लागतो. त्हेणे इ स १८४९मा गॅरिबल्डीना हाथ नीचे घणा युद्धमा भाग लीधो हतो मिनोटी पण व्हेलो उठी बंदुक लेइ शिकारे जतो गस्मेरोबी नामनो नोकर छोडवाओने पाणी पातो. एक जण जाळ लेइ माछला पकडवा जतो ने डिडेरिस्नी वृद्ध स्त्री बधाओने माटे कॉफी ने रोटली बनावती. त्यार पछी बधा सवारमा नास्तो करी लेता, नास्तो करीने पाछा सौ पोतपोताने कामे जता. मध्याह्ने पाछा सर्वे घेर आवता, ने भोजन करवा बेसता ते वेळमा जे जे सारु खावानु मळी

शोकतु, ते रात्रे भोजन वखते पीरमातु. जमती वखते खेतरनी वातो निकळती वळी कोइ वखत युद्धनी पण वातो थती भोजन पछी हमारी थेरसिरा पीयानो वगाडता अने त्हेनो साथ मधुर गीत गाता त्हेना गाननो विषय हमेश स्वदेशप्रेम अथवा रणयुद्ध ज होता

सेनापति आतें हमेशा खेतरमा अने बागमा जतो अने बीजाओनी साथे ते पण काम करतो मध्याह्नभोजन पछी ज्यारे सगातादिथी परवारी रहेता, त्यारे ते पोताना जीवननी पूर्वघटनाओ बहु सुंदर रीते बन्धुबान्धवो आगळ वर्णवी बतावतो

सेनापतिनी सरळतार्थी आसा देशना रहवासीओ त्हेना पर स्नेह राखता एक दिवस एक जण समाचार लाव्यो के सेनापतिना वध करवा एक सार्डिनियन् भींत पाछळ संताइ रह्यो छे ए खबर सांभळतां गॅरिबर्डी जरा य चमक्यों नहि, पण द्वीपवासीओ त्हेना जीवननी शंकाथी एटला बधा डरी गया के त्हेमणे त्हेने गोळीथी ठार कर्यो गॅरिबल्डीए आ खबर सांभळी त्यारे ते बहु दु खी थयो *वळी त्हेणे जाण्यु के ए माणस तो घर* कर्जीआथी कंटाळी द्वीपमा विश्राम लेवा आव्यो हतो त्यारे तो त्हेना दु खनो पार रह्यो नहि बीजी बाजुए ला माडालेनामा आ खबर पहोंची त्यारे असंख्य लोक नौकामा बेशी सेनापति विपत्तिथी मुक्त थयो माटे पोतानी सहानुभूति प्रकाश करवा आव्या म्युनिसिपालीटीना सभासदो, सैनिको, नाविको, स्त्रीओ अने पुरुषो बधा टोळे टोळां वहाणोमा उतरवा लाग्या, गॅरिबल्डीने घेर तो लोक माय नहि. इटालीना परोपकारी महात्मानी रक्षा करी, तेथी ईश्वरनो उपकार मानीने त्हेने कुशळ राखवानी प्रार्थना करी सौ पोतपोताने घर जता थया.

जो के समस्त पृथ्वीथा भ्रत्यार तें छूटा रहतो हतो, तापण त एक पळवार पण आळसमां पडा रहतो नहि ला माडालनानी पाद्रअ नौका परद शथा अनक कागळो लावता न गॅरिवल्डीने प्होंचाडा जता एक दिवस फॉनिया नामे रोमना एक पुराहितना कागळ हतो त्हमा इटाली आवा पाप रुप भूतन झाडा कहाडवाना गॅरिवल्डान प्रार्थना हता एक दिवम एक फ्रेञ्च कागळ लख्या हता, त्हमा त्हेण जणाव्यु हतुं क त्हण एक एवा ताप बनावा छ के एके फर पचास हजार माणसन उडावा द एवा एक तोप गॅरिवल्डान आपवा त इच्छता हता अन वळी बधानो हता क ए'वा तापनो उपयाग इटाला साम कदी न करवा दवा घणा कुळवान् स्त्राओ पण त्हन कागळमा वाका दता काइ त्हना हस्ताक्षरन माट प्रार्थना कर, काइ त्हना वाळन माट प्रार्थना करे ! काइ त्हना गुणना गान कर न काइ ता वळा त्हना प्रमन माट प्राथना करे ! गॅरिवल्डा सुदर अक्षर माठा शब्दामा दरक स्त्राना पत्रना उत्तर आपता कारण के त स्त्राजातिना भक्त हता अन त्हना गुणथा मुग्ध बन्या हता

ए दिना पण गॅरिवल्डा अनक हितसाधक कार्योमा सदा गुथाया रहता आ समये ला मान्टल्नाना अने सार्डिनियाना लाका घार अज्ञान अधकारमा सडता हता तथा गॅरिवल्डानु हृदय दु खा थयु त्हण अनक यत्न करी ए द्वापमा शाळाओ स्थापा इग्लण्डवासी मित्राद्वारा एक फड कराव्यु ने त्हमाथी आ शाळाओने माट व्यय करवा माड्या असख्य दरिद्र अन साधारण लाकना बाळक ए शाळाओमा हजी य लाभ ले छ

गॅरिवल्डा ज्यारे आश्रममा रहवा आव्या हतो त्यार थेरिसा कुमारा हता त्यार पछा थाड कळे स्टीवन् कॅन्जया नामना एक सानक साथ त्हण लग्न कर्यु हतु थॅरसिटाने हाल चार पुत्र छ त न्हाना हता त्यार त्हमन माट धात्री राखवा थेरेसिटाए गॅरिबल्डान कह्यु पण गरिवल्डी

धात्रीद्वारा छोकरां उछेरवानी पद्धतिथी केवळ विरुद्ध हतो, तेथी तेम करवा ना पाड्यु; पण जमाईना अने दिकरीना अत्यंत आग्रहथी अने तेम करवानी सम्मति आपी टस्कनिमांथी एक धात्री बोलाववामां आवी.

गॅरिबल्डीए चार विख्यात स्वदेशहितैषीओना नाम पाड्यां आ चारे पौत्रोना नाम पाड्यां रोमना हारा वखते तेना हाथ नीचे युद्ध करतो करतो रणमां पड्यो हतो, ते वीर मामिलो, प्रियबन्धु मृतमहात्मा आञ्जानि, दक्षिण अमरिकाना रणमां विख्यात पामेलो उत्कृष्टप्राण ब्राउन, अने युनाईटेड स्टेट्सनो विख्यात सभापति लिङ्कन्, आ चार महात्माओने नामे ते चारे पौत्रोना नाम पाड्यां आलिंगना वियोगमां आ पारिवारिक सुखथी कइक सुखी थइने गरिबल्डी आ बेटमां दिवसो गाळे छे, ए'वामां द्वराछीदेवीए एकदम तेने बोलावी लीधो.

धार्नद्वारा छोकरां उछेरवानी पद्धतिथी केवळ विरुद्ध हतो, तेथी तेम करवा ना पाड्युं; पण जमाइना अने दिकरीना अत्यंत आग्रहथी अंते तेम करवानी सम्मति आपी. टस्कनिमांथी एक धात्री बोलाववामां आवी.

गॅरिबल्डीए चार विख्यात स्वदेशहितैषीओनां नाम परथी आ चारे पौत्रोनां नाम पाड्यां. रोमना हल्ला वखते ह्नेना हाथ नीचे युद्ध करतो करतो रणमां पड्यो हतो, ते वीर मामेलि, प्रियबन्धु मृतमहात्मा आन्जानि, दक्षिण अमेरिकाना रणमां विख्यात पामेलो उत्कृष्टप्राण ब्राउन्, अने युनाइटेड् स्टेट्सनो विख्यात सभापति लिङ्कन्; आ चार महात्मा-ओने नामे ते चारे पौत्रोनां नाम पाड्यां. आनिटाना वियोगमां आ पारिवारिक सुखथी कंइक सुखी थइने गॅरिबल्डी आ बेटमां दिवसो गाळे छे, एवामां इटालीदेवीए एकदम ह्नेने बोलावी लीधो.

प्रकरण १८.

इ. स १८५९ नी सालनो लॉम्बर्डीनो विग्रह.

इ. स १८५४थी इ स १८५९ सुधी गॅरिबल्डीए कॅप्रेरा द्वीपमां कृषिकार्य कर्युं अने सांसारिक सुख पण लीधुं आ समये इटालानुं नक्षत्र फरी राष्टमर्यादामां देखायुं, ह्हेना प्रकाशथी इटालीने आश्वासन मळवा लाग्युं आ वखते इटालावासीओना आशानेत्र पीडमण्ट् पर पड्यां. मॅटझिनी इटालीनो सूर्य, गॅरिबल्डी चन्द्र अने कॅवोर (Cavoı) ध्रुवतारा समान हतो मॅटझिनी ग्रीष्मसूर्यनी पठे पोताना प्रखर किरणोथी इटालीने गरम करवा लाग्यो ह्हेनी इच्छा एवी हती के इटालीना राजनैतिक क्षेत्र-मांथी जे कइ मलिन होय ते शोधी शोधी बाळी नाखवुं ने इटालीमां एक अपूर्व स्वर्गराज्य वसाववुं ते ॲल्पस् पर्वतना जेवा उंचा ने विशुद्ध हृदयनो हतो तेथी ए ने मलिनता गमती नहि ते भावी महायुगनो अवतार हतो, अधःपतित इटाली आथी ह्हेने धारण करी शक्युं नहि दीर्घकालना दास-त्वथी जे जातिनी आखो धुवड जेवी थइ गइ हती, ते आ सूर्यना प्रकाश खमी शकी नहि चन्द्र अने नक्षत्रनो मृदु प्रकाश ज ह्हेमनी अधदृष्टिने उपयोगी थयो

आ समये गॅरिबल्डी अने कॅवोरने एक ज लक्ष्य हतुं इटालीमां विश्वजननी साधारणतन्त्र स्थपाय एवी संभावना हाल नथी, एम ए बने समजता हता तेथी ह्हेमण पीडमण्ट्राज विक्टर् इमॅन्युएल्ने आखा इटालीनी

एक दिवस कॅवॉरना दरवाजा आगळ, एक पुरुष माथे एक म्होटी टोपी, ने शरीरे लाल डगलो पहेरीने तेमज हाथमा एक डाग पकडीने आवी उभो. दरवाने रहेनुं नाम पुछयु, पण कह्यु नहि. रहेने भिखारी मानी ते हकीकत कॅवॉर पासे रहेणे कही कॅवॉरे जाण्युं के कोइ भिखारी कइ मागवा आव्यो हशे, तेथी उपेक्षासूचक शब्दोमा बोल्यो "ए दीन डॅविलने आववा दो." डॅविल् (Devil) पासे आव्यो त्यारे तो कॅवॉरे जाण्यु के इटालीनी प्रजानो प्राणभूत सेनापति गॅरिबल्डी जाते ज आवी उभो छे. रहेनु म्हों लज्जाथी नमी पड्युं, पण ते लज्जा गॅरिबल्डीना आगमनथी थता आनदमा तणाइ गइ.

परस्परना साक्षात्कारथी बन्ने खुशी थया स्वदेशने माटे युद्ध करवानो प्रसग आव्यो माटे गॅरिबल्डीए मार्तनिरने अतरथी धन्यवाद दीधो, पण रहेनी साथे रहेणे फ्रान्स् परना पोताना अविश्वासने पण स्पष्ट शब्दोमा जणावी दीधो.

आज इटालीनो सग्राम चालु थयो लॉम्बर्डीमाथी, वेनेसियामाथी ने रोममाथी–अरे समस्त इटालीमाथी ऑस्ट्रियनोने हाकी कहाडवानी गॅरिबल्डीनी बहु दहाडानी आशा ने चिन्ता हती, स्वप्नमा पण ए ज चिन्ता थती. आज शुभ अवसर मळ्यों जोइ रहेनु हृदय आनदथी फाटी जवा लाग्यु.

इ स. १८५९ना एक शुभ दिवसे गॅरिबल्डी राजा विक्टर ईमेन्युएल् पासे गयो विक्टरे रहेने महा आनदथी सत्कार आप्यो. अतरना विश्वासथी अने हृदयनी प्रीतिथी रहेने लॅफ्टेनण्ट् जनरलने पदे स्थाप्यो, वळी रहेने वॉलण्टीअर सेना उभी करवानो अधिकार आप्यो, ते सेनानु नाम 'आल्प्स् सेना' (Ciccatori del Alpi Chasseurs of the Alps)

अधीश्वर बनाववानो मकरर कर्यो. मॅझिनि साधारणतंत्रनो पक्षपाती अने राजतंत्रनो विरोधी हतो तेथी गॅरिबल्डी उघाडीरीते त्हेना पक्षमांथी निकळी गयो.

हवे गॅरिबल्डी मॅझिनीनुं 'साधारणतंत्र' मात्र 'आदर्श' रूप छे, पण अत्यारे त्हेने व्यवहारमां मुकवुं अशक्य छे एम मानवा लाग्यो ते जाणतो हतो के सारा दृढ नियमोना बंधन वाळा राजतंत्र विना बीजी कोइ उच्च शासनप्रणाली इटालीने माटे अत्यार अशक्य छ, बीजी कोइ प्रणाली इटालीने एक करी शके एम नथी आ महान् कार्यनो अभिनायक थवाने विक्टर् इमॅन्युएल् एकलो ज योग्य छे एम पण ते जाणतो ए राजा वार रणमां सिंहसम, प्रतिज्ञामां ध्रुवसम, मतमां उदार अने अत्याचार प्रति तिरस्कार देखाडनार हतो आ वा राजा इटालीमां ते वखते बीजो कोइ न्होतो त्हेण पोताना राजसिंहासन माटे जरा य दरकार करी नथी, पण पोतानी प्रजानी मुक्ति अने गौरव माटे अनेक प्रयत्नो कर्या छ गॅरिबल्डी जेम विक्टर्ना गुणोथी मोह पाम्या हता तेम ज विक्टर् गॅरिबल्डीना गुणोथी मोह पाम्या हता राजा जेम प्रकाश्य स्थळे अनेकवार वीर प्रजाना ए अभिनायक पर पोतानी श्रद्धा प्रदर्शित करतो तेम ज गॅरिबल्डी पण साधारणतंत्रना विप्लव पर अने त्हेना नेता मॅझिनि पर अभाव देखाडवा लाग्यो ने विक्टर् पर पोताना भाव ने श्रद्धा देखाडवा लाग्यो

आ वखते जेवो राजा मळ्या हतो तेवो ज मंत्री मळ्यो हतो काउण्ट कॅवॉरे विक्टर् इमॅन्युएलना मंत्रीसभानुं प्रमुखपद स्वीकार्युं कॅवॉर् जेवो राजनीतिज्ञ हतो गॅरिबल्डीए बळ वडे ऑस्ट्रियनोने इटालीक्षेत्रमांथी दूर करवाना संकल्प कर्यो हता, त्यारे कॅवॉरे राजनीतिना कूट मंत्रमांथी ऑस्ट्रियनोने नबळा करवा ने अंते त्हेमने इटालीमांथी धक्को आपी देवुं

एवो सकल्प कर्या हतो लाग पण सारो मळ्या इ स १८५३ना डिसेम्बर मासमा क्रिमियन विग्रहनी तैयारीओ करवा पारसमा एक सभा बोलावामा आवी ए सभामा कॅवॉर रशिया विरुद्ध इग्लण्ड अने फ्रान्सने सहायता करवानु कबुल कर्यु ने विक्टर ईमन्युअलना वतीनी सन्धिपत्र पर पाते सही करी आवी एना हेतु सफळ थयो इग्लण्ड अने फ्रान्स ए बे प्रबळ राज्योए आ मनु नातीय अस्तित्व स्वीकार्यु वळी इ स १८४९ना पराजयथी इटालियन सेनामा साहसहीनता दाखल थइ गइ हती ते क्रिमियन विग्रहमा धवाइ गइ आ सभामा कॅवॉर ऑस्ट्रिया अने पोप विरुद्ध एक बे वात बोली गया हता तथा हवे ऑस्ट्रियनाना मनमा जुदाइ उत्पन्न थइ, पण तेओ पीडमण्ट विरुद्ध जे जे पगला लेवा लाग्या ते बधामा तेओ कॅवॉरना बुद्धिबळथी लाव सरीआणा पडवा लाग्या ते उल्टा हासीपात्र थया ऑस्ट्रियनने आथी क्रोध तो बहु चढ्यो पण एना बुद्धिबळ आगाळ एमनु कई चालतु नहि पीडमण्टनी प्रजा कॅवॉर पर बहु श्रद्धा राखती ने कहेती के अमारे प्रतिनिधिसभा छे ने शासनसमिति पण छे अने ते बधनु नाम कॅवॉर छे (We have chambers of representations and we have a constitution and the name of all this is Cavour) अर्थात् कॅवॉरमा प्रतिनिधिसभा अने शासनसमितिना समावेश थइ जाय एवो ते कायदक्ष हतो

फ्रान्सना साथे आम सधि थवाथी फ्रान्सनी पीडमण्टना राजनीतिमा धाम एक थइ लागी क्रिमियन विग्रहमा सहायता मळ्याथी आजी नॅपोलियननी पीडमण्ट राज्य पर प्रीति थवा लागी चतुर कॅवॉर फ्रेन्चने पण सासाना उतार्यो ने इटलीमन पगावा फोसलावी प्लॉम्बीआस नामना स्थळनाच प्रमाणे सरतो करावी लाधी —

एक दिवस कॅवॉरना दरवाजा आगळ, एक पुरुष माथे एक म्होटी टोपी, ने शरीरे लाल डगलो प्हेरीने तेमज हाथमा एक डाग पकडीने आवी उभो. दरवाने तेहेनु नाम पुछ्यु, पण कह्यु नहि. तेहेने भिखारी मानी ते हकीकत कॅवॉर पासे तेहेणे कही. कॅवॉरे जाण्यु के कोइ भिखारी कइ मागवा आव्यो हशे, तेथी उपेक्षासूचक शब्दोमा बोल्यो "ए दीन डॅविल्ने आववा दे." डॅविल् (Devil) पासे आव्यो त्यारे तो कॅवॉरे जाण्यु के इटालीनी प्रजानो प्राणभूत सेनापति गॅरिबल्डी जाते ज आवी उभो छे तेहेनु म्हो लज्जाथी नमी पड्यु, पण ते लज्जा गॅरिबल्डीना आगमनथी थता आनदमा तणाइ गइ.

परस्परना साक्षात्कारथी बन्ने खुशी थया स्वदेशने माटे युद्ध करवानो प्रसग आव्यो माटे गॅरिबल्डीए मॅझिनिने अतरथी धन्यवाद दीधो, पण तेहेनी साथे तेहेणे फ्रान्स् परना पोताना अविश्वासने पण स्पष्ट शब्दोमा जणावी दीधो.

आज इटालीनो सग्राम चालु थयो लॉम्बार्डीमाथी, वेनेसियामाथी ने रोम्माथी–अरे समस्त इटालीमाथी ऑस्ट्रियनोने हाकी कहाडवानी गॅरिबल्डीनी बहु वर्षोनी आशा ने चिन्ता हती, स्वप्नमा पण ए ज चिन्ता थती. आज शुभ अवसर मळ्यो जोइ तेहेनु हृदय आनदथी फाटी जवा लाग्यु.

इ स. १८५९ना एक शुभ दिवसे गॅरिबल्डी राजा विक्टर ईमेन्युएल् पासे गयो विक्टरे तेहेने महा आनदथी सत्कार आप्यो. अतरना विश्वासथी अने हृदयनी प्रीतिथी तेहेने लॅफ्टेनण्ट् जनरल्ने पदे स्थाप्यो. वळी तेहेने वॉलण्टीअर सेना उभी करवानो अधिकार आप्यो, ते सेनानु नाम 'आल्प्स् सेना' (Ciccatori del Alpi. Chasseurs of the Alps)

नगरमा लेइ जवामा आवती त्या तेओने नियमित अथवा अनियमित सेनामा दाखल करवामां आवता.

आ वाजु कर्नल मेडिसि अने कर्नल् कोजेन्स् देशनिकाल थयेला ते पण पाछा आव्या गॅरिबल्डीए वॉलन्टीयर सैन्यने त्रण भागमा व्हेंची नाख्यु अने कोजेन्स्, मेडिसि अने आर्बुइलो ए त्रणने ते त्रण विभागना सेनापति बनाव्या दरेक टुकडीने केटलाक मेनिया, अने जीनोआ, मिलान्, तथा बोलेनाना केटलाक उत्तम बदुकधारीओ सोंप्या आ टुकडी ज्यारे लॉम्बर्डीमा आवी पहोंची, त्यारे असख्य मिलानी वॉलन्टीअरो सैन्यमा दाखल थवा तैयार थइ रह्या हता. युद्धनी आ'वी तैयारीओ जोइ ऑस्ट्रियाना तो गाला ज नरम पडी गया. त्याना राजाए कॅवॉरने वॉलन्टीअरो विदाय करी देवानु कही मोकल्यु, पण कॅवॉरने तो व्हेनी जरूर हती एटले ते शत्रुनु व्हेण माने ज केम ? ऑस्ट्रियाने क्रोध चढ्यो, पण हवे व्हेनु शु चाले एम हतु ? गॅरिबल्डीए चीला नगर पासे पातानी सेना एकठी करी. दक्षिण अमेरीकामाना सल्टो सान् आन्टोनियाना युद्धक्षेत्रमा अने रोमना रक्षण वखते जे योद्धाओ व्हेना सैन्यमा रही लड्या हता ते योद्धाओ आजे पाछा व्हेनी साथे आवी उभा हता ते सिवाय कर्नल फोरानेओ पण व्हेनी सेनामा आवी दाखल थयो राजा बॉम्बाना अत्याचारथी व्हेनी नोकरी छोडी. ते अहीं आव्यो हतो.

मे मासनी छट्ठी तारीखे गॅरिबल्डी चिला छोडी कासेल् (Casale) तरफ चाल्यो. आठमी तारीखे व्हेणे जातीय सेनाने प्रथम दीक्षा आपी, ए दिवसे ऑस्ट्रियन् सेना साथे व्हेमने प्रथम युद्ध थयु परन्तु गॅरिबल्डी, सहायकारी सेनापति सियाल्डिनिने स्थान होनाथी व्हेनी गतिमा पगले पगले नडतर थवा लाग्यु सेनापति ला मर्मोरा अने सेनापति सियाल्डिनि गॅरिबल्डीनी असाधारण लोकप्रियताथी इर्ष्या करता हता, ने व्हेना मार्गमा

पांधा नाखवा लाग्या तेओए त्हेनी सेनाने आहारसामग्री आपी नहि, तेमज त्हने अमुक स्थाने मारुन्गी प छा वालाव ए वी रीते तआ त्हेने नडवा लाग्या थायी स्वाधीनताजीवन गॅरिवल्डी उन्मत्त थइ गया कारण के पातानी युद्ध प्रणालीमा थाम घडी घडी विघ्न नाव ता परिणाम सारु आव नहि थत त्हेणे शा रानापतिआथी स्वतन्त्र रीत काम लइ न शकाय ता कार्य त्याग करवाना सकल्प कया एक दिवस पाताना सेनान रोमाग्नामा रस्ता अकस्मात् चाल्या गया क्या गया त्हनी काइन खबर पडा नहि त साधा राजा वि क्टर्न तनुए चाल्या त्हना आववान खबर राभर्ई एकदम राजाए त्हेने पाताना तम्बुमा तेडाव्या गॅरिवल्डीए राजा न कह्या दीधु क थाम सम्य वृथा नष्ट करीन युवक सैनिकाना उत्साहआम्र अने दीयवहि शा त करी देवा ए हा नकारक छ तेथी ना स्वाधाननाथ म्हन काम सोंपवानु न होय ता म्हन रजा आपवाना कृपा करवा ' गॅरिवल्डीनी आज्ञा राती चाल थइ गइ त्हेनु मुखमन्डळ पण क्राध अन अभिमाने रातु थइ गयु एन ओइने राजा समजा गयो क गॅरिवल्डी नहा चाल्यो जश शन ए पण समजता ज हता क मॉण्टि चिडिआना महाव्याघ्र ' विना आ महायज्ञना सद् थवी असम्भवित छ प्रकृत वारनी पठ अने प्रवीण राजनीतिज्ञनी पठ राजा विक्टर त्हन इच्छामां अ व त प्रणालिया युद्ध करवाना परवानगी आपा यव स्वतनता ए न आपव मा आवी पीडमण्टनी साध रण सभाए ए ा डि क्टटरने पद नाम्यो त्हन विदाय करती वखत राजा नरा हृन न थाल्य 'हव म्हार एटलु ज दु ख रहा के हु त्हमारे आधीन रही युद्ध करी शकतो नथी ' उदार राजाए दर्शाहितैषीन कटली स्वतनता आपा !

आ हुकम मळवा ल धा पछा पांच कलाकमां त पातानी सेनाने जइ मळ्यो हवे पछा कूट युद्धप्रणाली दूर रहा गजेन्द्रनी पठ म्हालता म्हात्मा

जवु, फोकटमां कुच करवी ने पाछा आववुं ए वधु मटी गयुं. हवे तो वीजळीने वेगे जवु ने शत्रुओने चमकावीने चाल्या जवु एवी युद्धप्रणाली अमलमां मुकाइ. र्‍हेमनी विचित्र, त्वरित अने आडीअवळी गतिथी रणपंडित प्रवीण अनुभवी ऑस्ट्रियन् सेनापतिओनी बुद्धिशुद्धि नाश पामवा लागी. गॅरिवल्डी अने र्‍हेना सैनिकोनी असीम साहसिकताने केटलाक रणपंडितोने मुर्खाइ गणी देवानु मन थतु, पण उपराउपरी विजय मेळव्याथी ए मूर्खाइने रणकौशल्य मानवु पडतु. र्‍हेमना विजयनी किरणमाळथी जगतनी आंखो अंजाइ गइ. जगत् विस्मयथी चमकी उठ्युं. आथी र्‍हेनु पूर्व गौरव अनेकगण वृद्धि पाम्यु. आ सर्व विजयोथी वधाए र्‍हेने प्राचीन अने अर्वाचिन सेनापतिओमा सर्वथी श्रेष्ठ मान्यो. आधुनिक काळमा र्‍हेनी साथे तुलना करी शकाय एवो योद्धो र्‍हेला नेपोलियन् विना बीजो कोइ जन्म्यो ज नथी. माटे ज गॅरिवल्डी ते वखते इटालीना उपास्य देवता ने एकमात्र आशास्थल रुप थइ पड्यो हतो.

नवमी मेने दिवसे वेरुया नगरमा आवी छावणी नाखी रात्रे शत्रुओ र्‍हेमना पर ओचिंतो छापो न मारे तेवो बदोबस्त करी सुखे सुइ गयो र्‍हेना वॉलन्टीअरो चद्रथी अने ताराथी शोभता गगन नीचे तंबुओ व्हार तापणीओ सळगावी बेठा कोइ तमाकु पीवा लाग्या, कोइ वातो करवा लाग्या, कोइ गावा लाग्या. आ देखाव जोइ गॅरिवल्डीने दक्षिण अमेरिकानी स्वाधीन युद्ध-प्रणाली सामरी आवी. जे ठेकाणे र्‍हेनी अने र्‍हेना सैनिकोनी युद्ध-प्रणालीने कोइ कठोर नियमोथी बाधी लेवामां आवी न्होती, ते अमेरिकन् रणक्षेत्रो र्‍हेने एके एके सांभरी आव्या. वळी र्‍हेणे थोडा वर्ष पर ऑस्ट्रियनो साथे पण अनियमित युद्ध कर्यु हतु. कोइ वखत पर्वतमा रहीने ने कोइ वखत मेदानमां आवीने ते शत्रुओने अस्तव्यस्त करतो हतो. आ वधा विचारोमा र्‍हेने शान्त निद्रा आवी गइ. अने एकवीसमी तारीखे सायंकाळे र्‍हेणे ग्रॅरीना

(Arona) नगरमा जइने तंबु ठोक्या. रहेणे भोजन अने पथारीओ तैयार करवानो हुकम आप्यो तेथी बधाए जाण्यु के अहीं पण थोडा दिवस रहेवानु थशे पण मध्यरात्रि थता टिसिना तरफ जवानो हुकम मळयो सर्वेनो श्रम भाग्यो. गॅरिबल्डी पोताना पाच हजार वॉलन्टीयर सैनिकोने लइ सुप्रसिद्ध रुबिकन् (Rubicon) नदीने काठे आवी उभो. गॅरिबल्डीए फास्नो लेटो अने साइमोनेटो नामना बे स्वदेशहितैषी चोरोने नौकाओ तैयार राखवाने आगळथी ज त्या मोकल्या हता तेओ अति मुश्केलीथी केटलाक वहाण एकठा करी शक्या हता. ते मछवामां बेठी थोडी सेना साथे नदीने ओळंगी गयो, ने सार्दीनीयानी राने लॉम्बर्डी प्रदेशमा उतर्यो.

लॉम्बर्डीमा आवी गॅरिबल्डीए ते प्रदेशनी प्रजाने जातीय युद्धमां उत्तेजवा आ प्रमाणे आमन्त्रणपत्र प्रसिद्ध कर्यु " लॉम्बर्ड भाइओ ! हवे बंधुओ ! हथियार पकडो ! दासत्व दूर करो ! बन्धन तोडवाने शक्तिमान् होय छतां सांखे नहि, ते प्रजानो शत्रु ने देशनो विश्वासघातक ! इटली-जो एनां सन्तानो पाछां एकत्र थाय तो इटाली पाछु स्वतन्त्र थाय ने प्रजाओमा एक वार रहेणे ज उच्च स्थान प्राप्त कर्यु हतु ते स्थान फरी प्राप्त करे ! माटे उठो !'

त्रीजनी तारीखे मोटा ऑस्ट्रियन सेनानी पासे पडेलो गॅरिबल्डीनी सेना, गार्डा (Garda) अने मॅजोरे (Maggiore) ए बे सरोवर वच्चे आवेला वारेज नगरमा आवी पोंची. आ स्थान लेवाने हाथ आववाथी बहु लाभ थयो. इटालीयनोनी शर्म साहसिकताथी ऑस्ट्रियनो भयभीत थइ गया. आ प्रदेशना नगरोनु रक्षण करवा ज ऑस्ट्रियन सेना रहेती हती, ते गॅरिबल्डीनी अजेयता अने पराक्रमनी विविध अने विचित्र वातो सांभळी आश्चर्य पामी गइ हती ने भयभीत थइ गइ हती.

यन् पायदळ भयभीत थइ गयु ने रणमांथी पलायन करी गयु ऑस्ट्रि यन् अश्वदळ इटालियनोने हारी गुजराना थोड प्रयत्न कर्या, पण अंते तेमने पण पलायन करी जवु पड्यु माल्टवेरोना युद्धमां पराजय पाम्या पछी आज ना आ लज्जाकर पराजयथी थयेलुं अपमान रतुं ऑ स्ट्रियानु ड्रागीयन् गिहसन आज अधमरा थइ गयु पचीसमी मेने दिवसे आ युद्ध थयु आ युद्धमां प्रख्यात इटालियन विधवा केरोलीना चार पुत्रमांथी एक पुत्र मारी गया ए प्रात स्मरणीय स्वजातप्रेमी रमणीए इटालीना स्वतंत्रताने माटे पोतानु तन मन ने धन अने एथीए वधारे पोताना चार पुत्रने पण एक एक करीने अर्पण कर्या छे नगरनी व्हार मेल्नट (Milnate) नामना गामडामां अवान्नो तबु हता ए स्थान पासे आ विजयन भल्लनो विजय कहे छे आ पराजय पछी कोमा नगरनी पास आवेला सान् फर्मा (San Fermo) नामना गामडामां जइ अदने तबु नाख्या गॅरिबाल्डी देना पाछळ पड्या ने कोमाथी चार मल पर आवेला केवलेस्का (Cavallesca) नामना पवनप्रदेशना गाममां जइ तेणे छावणी नाखी चारेबाजु केवलेस्का नतां मागमा रमणीय अने उदात्त देखावा आवा रहेला छे तेमां गगनस्पर्शी आल्प्स् पर्वतना शिखरो जाण परदेशी शत्रुओथी इटालीनुं रक्षण करवा सज्ज थइ उभा होय एम देखाय छ टेकरा जळथी भरेला सरोवरो लीला वाकना ने ऊंचा वृक्ष मार्गोथी ने न्हाना मोटा गामडाथी गिरिराजनी शोभामां अपूर्व वधारो थाय छ तळेटीमां वहेता वहेळा झरझर ने करकर रवथी कान भरी काढे छ गॅरिबल्डीनी सेना आ ईश्वरदत्त सुखसाधनाथी पोताना श्रम भूली गइ ने सपाटामां केवलेस्का नाइ पोंची

कवलेस्काथी कोमा सुधीना गिरिमार्गनुं थोडा प्रयत्नथी रक्षण थइ शकत, पण प्रमादी अवान तेम करवानो कइ प्रयत्न कर्यो नहि केवा

प्रकारनी युद्धमणाली पर काम चलाववु ए संबंधे गॅरिबल्डी विचार करतो हतो, एवामां मार्किवस् रेसमन्डिनो पुत्रो केटलाक पत्रो लेइ र्‍हेला तनुए आवी उभो एक ऑस्टियन् सेविया पासेथी र्‍हेंणे ए पत्रो लेइ आपा हता ने गॅरिबल्डीने आपवा आवी हती. ए पत्रोमां शु हत्यु हतु ते जाणवामा आव्यु नथी, पण गॅरिबल्डीए एटलु तो स्वीकार्यु ज छे के इन्‍गो विषेनी बराबर माहिती मळी हती ने ते लोकोना हल्ला करते इटालियनोने आ पत्रो बहु उपयोगमां आव्या हता आ रसणी आपणने हजी पण एक वार देखा देशे. गॅरिबल्डी आ पत्रो थी जाणी गयो के पाते कोमो नगरमा प्होंची न शके एवां उपायो अर्थात् लेख ऑस्ट्रियनोए कोमो अने कामाल टा पासे आवेला एक स्थळे त्रण थणु सैन्य राख्यु हतु हव तैयारी करवानो वखत न आपवो एवो विचार करी गॅरिबल्डीए सान् फर्मा पर हल्लो कर्यो. ऑस्ट्रियन् सेना चमकी गभराई ने अते पलायन करी कोमोमां पेसी गइ. गॅरिबल्डी, पोतानी सेनाने विश्राम न आपता, शत्रुओनी पुठे धायो अने प्रबळ वेगे कोमामा दाखल थइ गया शत्रुसेनाने छिन्नभिन्न करी नाखी ने त्याथी पण नसाडी हवे ए प्रदेशमा एक पण ऑस्ट्रियननु चिह्न रह्यु नहि तेओ भयभीत थइने नाठा ने मोन्झा (Monza) नगरमां जइ भराया. आ विजय चारित्र नगरना विजय करता वधारे कीमती हतो, कारण के कोमो नगरना भडारमाथी र्‍हेने बहु युद्धसामग्री मळी. दारुगोळो ने अस्त्रशस्त्र मुकी अर्थात् पलायन करी गयो हतो आ सामग्रीथी गॅरिबल्डीने बहु लाभ थया, कारण के सार्डियन् सेनापतिए गॅरिबल्डीना जयथी इर्ष्यावश थइ र्‍हेनी सहायता अर्थे कइ सामग्री मोकली न्होती.

वेरुया छोड्या पछी धन्नुसेना केटले सुधी आवी छे ते जाणवाने गॅरिबल्डीए कोमो नगरनी तार ऑफीसमा जइ अर्थान्ने गामे तार कर्यो

उत्तर परथी सागायु के हजी वंड मदायता आवे एम समजातुं नथी गॅरि बल्दाना जयथी कोमो नगरना रहेवासाओना आनदनी सीमा रही नहि. तओए आ विजयथी गॅरिवल्डी अने तेनी विजयी सनाना सम्मान अर्थे रात्रे दीपमाळाओ प्रकटी, अने जातीय विजयोत्सवमा तेओ गाड थइ गया गॅरिबल्डीए ज्यारथी ए नगरने हाथ कर्युं त्यारथी आरद तो प्रसरी रयो हतो ए नगरनो किल्लो सरक्षित कर्या पछी, अर्बान्नो पाछा आववाना मार्ग बधकरवा कॅप्टन् फेरारीने एक सना साथे लेको नगर तरफ मोकल्यो, ने पोते वारिज् नगर तरफ उतावळे पगले चाल्या, कारण के हवे एवु साभळ्यु हतु के सेनापति अर्बान् ए नगर पासु लेवा पोताना सैन्य साथे त्या दोड्यो छे गॅरिवल्डी नगरथी दूर छे एम मानीन सेनापति अर्बाने ते नगरने दरवाजे आवी युद्धना खर्च माटे घास लाख फ्रॅक्स माग्या ने भय दखाड्या के जो त नहि आपवामा आवे तो नगर लुटवामा आवशे.

आ बाजु जुलाई मासना चोथी तारीख प्रात काळे गॅरिबल्डीनी सेना मोण्ट् सॅको पर्वतमा आवेला * मॅडोना-मन्दिरनी पासेना उचा प्रदेश परथी नाचेनी ऑस्ट्रियन् सना पर उतरी पडी ए सेनाना मोखराना भाग मेडिसिना सेनापतिपणा नीचे आगळ दोडी विला मेडिसि नामना गामने सर कर्यु, पण शत्रु सेना वधारे ने पोतानी ओछी, माटे एथा आगळ दोडी जवा साहस न कर्युं ए वामा गॅरिबल्डी पोतानी सना लेइ त्या आवी पहोंच्यो ते स्थळे तेणे आडी लाकडानो काचो किल्लो करी दीधो हवे सेनापति अर्बाने जाण्यु के

* ए स्थान झिल्लित लोकोनु मुख्य तीर्थस्थळ छे त्या चौद धर्ममदिर (Chappels) छे तेथी असख्य यात्राळुओ दर वर्षे दर्शन करवा जाय छे त्याथी उचे जोयु होय तो गगनस्पर्शी ऑल्प्सना उचा शिखर ने नीच जोयु होय तो सुदर ' यात सरोवरो ' देखाय छे

मोंटि घिरिओनो समर्थ सिंह यह दिवसे जाळमां सपडायो छे. त्हेणे तरत ज मिलान् नगरमां तार कर्यो के काले सवारे गॅरिबल्डीने मारीने अथवा जीवतो पकडीने मिलान् तरफ आवाशुं. ऑस्ट्रियाना सिपाईओ गॅरिबल्डीनी सेनाने घेरवीने भूखे मारी शरणे करवा ए'वा इरादाथी तेओ रात्रे निरांते ऊंघी गया. ईश्वरेच्छाथी ते रात्रे भारे वावाझोडुं थयुं. गॅरिबाल्डीए त्यां रहेवुं अनुचित मानी वरसाद अने गाढ अंधकारनो लाभ लइ छानामाना सरकी गयो ने गिरिगुहाने मार्गे प्रातःकाळे कोमो नगरमां जइ प्होंच्यो. ऑस्ट्रियाना मिलान पर हल्लो करवानो जे इरादो अर्बाने ठरव्यो हतो ते वखते तो गॅरिबल्डी कोमो नगरमां जइ प्होंच्यो हतो ने आ बाजु शिकार हाथमांथी जवाथी अर्बान् शोक-सागरमां डुबी गयो. आम गॅरिबल्डी दैवसाहाय्यथी एक विषम संकटमांथी उगरी गयो. ते विपत्तिमां आवी पड्यो छे जाणी स्वतंत्रतानी माता विधाताए जाणे त्हेने बचावी लीधो होय एवुं बधा मानवा लाग्या. भगवान् कृपालु छे ने विपत्तिमां आवी पडेला पोताना सर्व पुत्रो पर कृपा करे छे. ते जे घटनाओ लावी मुके छे त्हेनो लाभ लेवाय तो रक्षा थाय; जो ए लाभ ले नहि अथवा जेने लाभ लेता आवडे नहि ते मार्यो जाय. दैवलक्षण समजी शकवाथी अने त्हेनो लाभ सारी रीते लेइ शकवाथी गॅरिबल्डी रणमां अजेय बन्यो ने तेथी लोको त्हेने देवरक्षित मानवा लाग्या.

गॅरिबल्डीनी त्वरित गतियो अने अद्भुत युद्धप्रणालीथी *ऑस्ट्रियन* सेनापति अने त्हेनी सेना गभराइ गया. सुधरेला जगत्नी ते वखतनी प्रणाली करता त्हेणे जुदी ज प्रणाली हाथ धरी, तेथी शत्रुसेना विस्मय पामी ने भयभीत थइ गइ तथा इटालियन् सेनामां गॅरिबल्डी विषे विश्वास उपज्यो, ने युद्ध करवानो उत्साह आव्यो. गॅरिबल्डी घडीमां वारिज् होय तो घडीमां लावेनो होय; घडीमां सान् फर्मी होय तो घडीमां कोमो होय, आवी

ऑस्ट्रियन् सेना अस्तव्यस्त थइ गइ. त्हेना अने त्हेनी अजेय सेनाना अद्भुत वीरत्वनी अने रणकौशल्यनी वातोथी आखु युरोप विस्मित अने स्तब्ध बनी गयु. बिचारा ऑस्ट्रियनोना मनमा तो एम ज ठसी गयु के स्वर्गना देवताओ गॅरिबल्डीने रणमां सहायता करे छे आथी तेओ मॅरीना नामना जप करवा लाग्या!

लण्डनपत्रिकाना कोइ खबरपत्रीए गॅरिबल्डीने नवुएथी मे मासनी त्रीसमी तारीखे एनी सेनानी ते वखतनी अवस्थानु आ प्रमाणे चित्र आप्यु हतु —प्रत्येक गाममांथी अने परामांथी वॉलण्टीयरनो टोळटोळा गॅरिबल्डीने तबुए आवी खडा थयो छे ते विना पीडमण्टनी एक सेना अने बे बेटेरीओ आवी पहोंचा छे. गॅरिबल्डी नगरने दरवाजे आवीने उभो के तरत ज कोमो अने लेको नगरनी प्रजाए विक्टर् इमॅन्युएलनी आधीनता स्वीकारी अने ते महा आनंदथी गॅरिबल्डीने वधावी लीधा. त्हेना प्रसिद्धपणाथी ए प्रदेशना लोको एटला बधा उत्तेजित थइ गया के तेओ प्रचंड उत्साहथी त्हेना वावटा नीचे आवी उभा. राज्य तरफथी कंइ द्रव्यसहायता मळी न्होती तथापि त्हेमने द्रव्यनी खोट पडी नहि. कारण के चारे बाजुएथी पुष्कळ द्रव्य आवी पड्यु ने गॅरिबल्डीनो रणभंडार भराइ गयो. वधारे तो शु पण लॉम्बर्डी प्रान्तनी स्वदेशानुरागी स्त्रीओए पोताना घरेणां गॅरिबल्डी पर मोकली आप्यां ! सांभळीने विस्मित थवाय छे के बे दिवसमां गॅरिबल्डी पासे बार् लाख फ्रॅंक एकठा थया." धन्य इटालियनो ! धन्य त्हमारो स्वदेशानुराग ! धन्य इटालियन् वीराङ्गनाओ ! धन्य तमारु आत्मसमर्पण !

कोमो हाथ आव्याथी आल्प्स्पर्वतनी तळेटीनां रान सरोवरोमनां केटलाक ऑस्ट्रियन् वहाण गॅरिबल्डीने हाथ आव्यां तेनाथी युद्धसामग्री पहोंचाडवाने अने दरेक बंदर पर खबर आपवाने आ मछवाओ बहु उपयोगी थइ पड्या

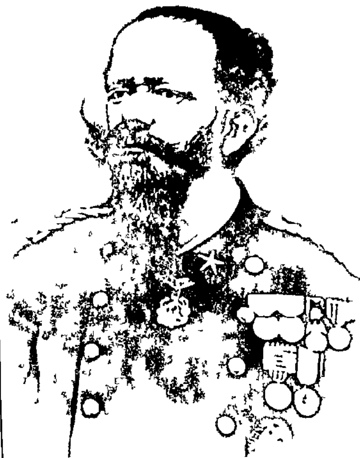
उपरना पत्रनो खबरपत्री गॅरिबल्डीना संबंधमां आ प्रमाणे लखे छे:— "गया मे मासनी सत्तावीसमी तारीखे ने शनिवारे सान् फर्मो अने कॅमलेंटा वच्चे बे कलाक युद्ध थयुं. ए घोर संग्राममां शत्रुओने हरावी गॅरिबल्डी कोमो नगर तरफ गयो ने ते नगर सर कर्युं. कॅमलेंटा कोमोना दरवाजा रुप छे कॅमलेंटा अने सान् फर्मो ए बने स्थान वॅयोनेट्थी सर कर्यां आ भीषण अने रुधिरमय युद्धनी तुलना प्राचीन रोम् अने कार्थेज् वच्चेना युद्धनी ज साथे थइ शके. गॅरिबल्डीए पोते ज थरामां जे उपराउपरी विजयो मेळव्या छे तेथी पीडमण्ट् सेना तो शुं पण फ्रेन्च् सेना पण आश्चर्य पामी गइ छे. स्युरिन् छोडता पहेलां म्हें सांभळ्युं छे के आटला न्हाना सैन्यथी आ'वा अद्भुत विजयो मेळव्या छे, माटे गॅरिबल्डीने धन्यवाद आपवा माटे स्मना राजाए एक दूत मोकल्यो छे."

आ बाजुए जेम त्वरित अने आडीअवळी गतियी गॅरिबल्डीए ऑस्ट्रियनोने विस्मित अने पराजित करवा मांड्या, तेम ज पेली बाजुए फ्रेन्च् अने सार्डिनियन् सैनिकोए एकठा मळी रहेमने छिन्नभिन्न करी नाख्या. मण्टेबेलोना युद्ध पछी मेजेंटोना युद्धमां पण ए एकठी थयेली सेनाए ऑस्ट्रियनोने हरावी नसाड्या. आ मिलित सेनाए हवे युद्धप्रवाह ऑस्ट्रियाक्षेत्रमां व्हेवरावनो निश्चय कर्यो. आ प्रमाणेना विजयथी गरिबल्डीनी कार्यप्रणाली उपर राज्ये हस्तक्षेप कर्यो. आ वखते गॅरिबल्डीनी पासे ६०००० वॉलण्टीअरो एकठा थइ गया हता सार्डिनियन् राज्ये रहेमांथी मात्र चार हजारने राख्या ने बाकीनाने एवुं कहीने विदाय कर्या के "नियमित सेना ज इटालीने शत्रुओना हाथमांथी छोडववा बस छे वळी अनियमित सेना वधी पडे तो राज्यने हानि थवानो संभव छे, माटे राज्य ए सेनाने राखवा हवे इच्छतो नथी." ए चार हजार वॉलण्टीयरोने पण तोप के बीजा कइ हथियार पूरां पाड्या विना

गॅरिबल्डी पासे मोकली दीधा गॅरिबल्डीए ए सेनानु नाम 'पीडित सेना' राख्यु हतु फ्रान्सनो राजा नेपोलियन् पण वॉलन्टीअरो प्रति आवो दुष्ट वहार जोइ दुःखी थयो ने तेहण पोताना तरफथी अन्न शस्त्र ने वस्त्र मोकली आपवानो सङ्कल्प कर्यो वळी गॅरिबल्डीने लीजन् आफ ऑनर(Legion of Honour)ना इन्काम आपवा तेहण इच्छा बतावी पण गॅरिबल्डी ए राजाने अन्तरथी धिक्कारता हता तेथी तेहेण कंइ पण एवी वस्तुनी ना पाडी

गवर्नमेंटे वालन्टीअरोनो आटआटलो तिरस्कार कर्यो तोपण तेओनी गॅरिबल्डी पर एटली बधी भक्ति हती के तेओ फोजमां गॅरिबल्डीने शरण गया गॅरिबल्डीए आ सैनिकोनी नियमित अने रणदार सेना बनाववाना केटलाक अधिकारो राय तेहेमना हाथोमां राख्या अने पोते एक सेना लइ लेको नगर आगळ पड्यो वारेसना नगरमां जइ पहोंच्यो मॅजेन्टाना युद्ध पछी चार दिवसे तेहेणे ए नगर सर कर्युं एवी त्वरित गतिथी अने चतुराइथी तेहेणे ए नगर हाथ कर्युं के पासे ॥ ऑस्ट्रियन सेनाना केटलाक कळाक सुधी तो आ वातनी खबर पण न पडी ऑस्ट्रियन् सेनाने लइने एक ट्रेन् आवती हती ते सेना पण गॅरिबल्डीना हाथ कैद थात, परन्तु ऑस्ट्रियननु सौभाग्य तथा स्टेशनथी एक माइल दूर सुधी ट्रेन् आवी पहोंची त्यारे एने आ समाचार मळ्या गॅरिबल्डीना नामथी तेओ एटला भयभीत अने चकित थइ गया हता के आगळनी गति पाछी फेरववाना हुकम आपवाने बदले ट्रेन् त्यांज ऊभी रखावी दरवाजा बनेला अन्दरथी कूदका मारी नासी पड्या ने जेमन ज्यां फाव्युं त्यां नाठा

अगियारमी जुने गॅरिबल्डी ब्रेसिया (Bresia) नगर तरफ चाल्यो तेहेनी पाछळ पाछळ ये मोटुं लश्कर ऑस्ट्रियनो आवता हता. गॅरिबल्डीनी पछी संयुक्त सेनाथी मदद सहायता मळद न थया ए तेओ

जन्म १४ मार्च १८२०]   विक्टर् ईमॅन्युएल   [मृत्यु ९ जान्युआरी १८७८

जाणता न्होता, जाणता हत तो त्हेमना पर त्वरायी हल्लो करत. तेथी त्हेमनी पाछळ धीमे धीमे चाल्या. आ वाजुए ब्रेसियनोए गॅरिबल्डीनो उत्साहथी स्वीकार कर्यो. इ. स. १८४९ना विप्लव पछी तेओ ऑस्ट्रियनोने हाथे बहु पीडाया हता. गॅरिबल्डी आ जाणतो हतो तेथी नगरमां प्रवेश करतो वखते त्हेणे सर्वेने जणाव्युं के: " महा गौरववाळा इटालीअने फ्रान्सना सैन्ये आज त्हमने शत्रुना हाथमांथी छोडाव्या छे, माटे अमे आशा राखीए छीए के त्हमे त्हमारा उद्धारकर्त्ताओनो स्वीकार करशो. " नगरवासीओए गॅरिबल्डीनी आशा फलीभूत करी. त्हेमणे उत्साहथी नगरनी चारे बाजुए लाकडानो किल्लो बनाववा मांड्यो ने गॅरिबल्डीना लश्करमां मळी जवा एक वॉलण्टीअर सेना ते नगरमांथी तैयार थइ; परन्तु ए बधी तैयारीओ निष्प्रयोजन गइ, कारणके ऑस्ट्रियनो ते नगर पर आव्या ज नहि; तेओ तो मिन्सियो नगर तरफ पलायन करी गया हता.

बारमी जुने सन्ध्यासमये गॅरिबल्डी नाशी जता ऑस्ट्रियनो पाछळ चीझ (Chiese) नदी सुधी दोड्यो अने त्यां त्हेने लॉनाटो (Lonato) नगर सर करवा हुकम मळ्यो जो के सन्ध्याकाळ वीती गयो हतो। तोपण हुकम मळ्यो के तरत ज गॅरिबल्डीए ब्रेसियाथी तंबु उठाव्या ने त्यांथी चार माइल् दूर आवेला सेण्ट् युफेमिया आगळ आवी पडाव नाख्यो.

आ बाजु संयुक्त सेना एंवा विजयो मेळवती चाली के तेथी गॅरिबल्डीना विजयो ढंकाइ जशे एम जणायुं विक्टर् ईमॅन्युएले त्रीसमी मेने दिवसे प्रात:काळे वर्सेल पासे सेसिया नदी ओळंगी पेलेस्ट्रो, कॅसलाइन् अने विझाग्लियो ए त्रण नगर पर वाराफरती हल्लो कर्या. भीषण संग्राम पछी पेलेस्ट्रो इटालीयनोने हाथ आव्युं.

३१मी तारीखे पचास ऑस्ट्रियनोए छापो मारी पॅलेस्ट्रा पाछु मेळववा प्रयत्न कर्यो, पण तेओने हारी नासवु पड्यु आ युद्धमा विक्टर् ईमेन्युएलनी रणप्रतिभा बराबर प्रकाश पामी सिपाल्डिनाए आ युद्धमा राजाने बहु सहायता करी. ते ज दिवसे सध्याकाळे पॅलेस्ट्राने छोडववा फरी ऑस्ट्रियनो चढ़ी आव्या, पण सिपाल्डिनीना पायदळ अने राजाना अजेय हयदळ तेमन हाक कुहाड्या ऑस्ट्रियनो आत्मसमर्पण करवानो निश्चय कराने आव्या हता, तोपण इटालानी सनाने हटावा शक्या तो नहि पण उल्टा मार खाइ पाछा पड्या ४थी जुने मॅजण्टा नगर आगळ जे महायुद्ध थयु ते वखते सनानो अधिनायक राजा नॅपोलियन् जाते हता ए युद्धमा ऑस्ट्रियनोनो सपूर्ण पराजय थयो मॅकमेहन्, कॅन्रोबार्ट्, डि हिलियर्स, डि आञ्जेली, मिल्निट्, फ्लार्, युम्पोफन्, ऑस्टिवाडी, नील् अने बीजा कल्लाक सेनापतिओ आ युद्धमा अदभुत वारत्व अने रणपाण्डित्य देखाडी प्रख्यात थइ गया.

आ विजयवार्ता साभळीने गॅरिबल्डान पण विजया मेळवी आगळ चालवाना लालसा वधा तेण प्रतिज्ञा करा के शत्रुआ पर एवा विजय मेळववा के जेथा सयुक्त सेनाना विजया निस्तज थइ जाय वरतुन तेम ज थयु छे प्रबळ इच्छा शु न करे ?

आपणे आगळ जे वर्णन करी गया, ते वाचवादथन तानु थाय मार करा सक्षपमा ते वर्णन करा जइए

गॅरिबल्डी पाचमी जुन लेको तरफ गया त्याथी बार्गेमो तरफ गयो गॅरिबल्डीने आवता साभळी अनेक युद्धसामग्री मुकी ऑस्ट्रियना ब्रेसिया तरफ पलायन करी गया ते नगरना नागरिकोए गॅरिबल्डाना अने तेना सनानो सत्कार सहित स्वीकार कर्या नगरवासीओना जयध्वनि अने

उत्सव सहित तेओए नगरमां प्रवेश कर्यो. पण तरत ज सांभळ्युं के ब्रेसिया तरफ ऑस्ट्रियन् सेना आवे छे. तरत ज पोते त्हृय्यो, ने शत्रुसेना पर हल्लो करवा पोतानी सेनाने हुकम थयां त्हेनी सेनाना भीषण वेयोनिर्ट्थी असाध्य शत्रुसैनिको रणशायी थया, बाकीना भयथी पलायन करी गया.

गॅरिबल्डीए हवे पोतानी सेनाने विश्रान्ति लेवानी रजा आपी, कारण के वीस दिवसना अखंड परिश्रमथी सेओ थाकीने लोथ थइ गया हता. ए वीस दिवसमां गॅरिबल्डीनी सेनाए एक आखो प्रान्त सर करी लीधो हतो. स्तान्, फर्गो, कोमो, लॅकेना, वारिज्, अने मझाना विख्यात विजयो, आ वीस दिवसोमां ज थया हता आ विजयोथी बहु लाभ थयो पण आ युद्धोमां आल्प्सनी सेनाना घणा वीररत्न रणमां पड्या. जोके उस्ताद वॉलण्टीयरो त्हेमना स्थान पूरवा लाग्या, तथापि गॅरिबल्डी ए वीरोनो शोक सहजमां भूली शक्यो नहि. दिनप्रतिदिन अमर्याद वॉलण्टीअरो त्हेनी पासे आववा लाग्या, पण जेओ शारिरिक अने नैतिक बळमां श्रेष्ठ हता, तओने ज हवे तो राखवामां आवता.

पोतानी सेना साथे ते वार्गेमो हतो, त्यारे गॅरिबल्डी विक्टर् ईमॅन्युएलने मळवा मिलान् गयो राजाए उत्साहथी अने आदरथी त्हेनो स्वीकार कर्यो, बन्नेए एकान्तमां अनेक गुप्त मन्त्रणाओ करी राजाए सेनापतिने पोताने हाथे एक सुवर्ण पदक (Medal) पहेराव्या ने खुशीखुशालीथी विदाय कर्यो त्हेनी सेनाना वीरोने माटे पण अनेक जोस् अने चाद मोकल्या त्हेनी सेना पर विक्टर्ने एटली बधी श्रद्धा हती के ते वारंवार एम बोलतो के " इटालीनी ए अग्र सेनानुं अविनाशत्त्व ग्रहण करता कदी राजसिंहासन छोडवु पडे तोपण तेम करवा हु तैयार थाउ. " गॅरिबल्डीनी सेना ज्यारे वार्गेमोमां हती, त्यारे सयुक्त सेना त्हेना पाछळ आग्र नदी पर पडी हती गॅरिबल्डीनी सेना मूळ स्थान करता हमेश आगळ रहेती, तथी ए'ने बधा ' अग्र सेना ' कहेता.

अगीआरमा जुने गॅरिबल्डीए पोताना सेनाने ब्रागॅमो तरफ जवाना हुकम आप्या गगनविदारी जयध्वनि साथे ते हुकम पाळवामा आव्या ए नगरनु रक्षण एक दृढ किल्ला थकी थतु हतु तथा सघा जाणता ज हता के वैयानरु चढ हल्लो करी ए नगर लेवु पडशे ते हुमा असंख्य माणसो मराशे एवु जाणता छता तेओ महा उत्साहथी ते नगर पर हल्ला लई गया कारण के तेओ एम जाणता हता के इच्छा होय तो शु न बने? वळी गॅरिबल्डी एवा दृढ मनना वीर हता के तेना आगळ कदी 'ना' शब्द चाली शके ज नहि आथी तेनी वीरसेना मन्त्र वा साधयेयम् शरीर वा पातयेयम् ए मन्त्र भणी चालवा लागी गॅरिबल्डीए पोताना सेनाने न्हाना न्हाना टुकडा आमा वहेंची नाखी जुदी जुदी दिशाएथी नगर पर हल्लो कर्यो ऑस्ट्रियनोए विचार्यु के आ न्हानी सेना ते मूळ सेनानो अग्रभाग हशे आम विचारी *तेमणे जेम ब्रागॅमामा कर्यु हतु, ते ज प्रमाणे अहीं कर्यु गॅरिबल्डीना हाथमा* नगर पडतु मेली तेओ पलायन करी गया अलाउद्दीनना आ प्रमाणे जणावीने देवगिरीना राजा रामदेवने छेतर्यो हतो-अहीं ऑस्ट्रियनो जाते छेतराया गॅरिबल्डी मूळ सेनामा जुदा पडी आ न्हानी सेना लईने आटले सुधी आववानु साहस करी शकशे ए तेओ मानी शक्या ज नहि तथा तेओ नगर रक्षा करवा रह्या नहि ने भयभीत थई नगर छोडी पलायन करी गया आने गॅरिबल्डी विजयी सेनापतिनी पेठ नगरवासीओना जयध्वनि वच्चे महा उत्साहथी अने उत्सवथी नगरमा पेठो चार बाजु विजयसूचक घंटाओनो नाद थवा लाग्यो गॅरिबल्डीनी सेनाने मागे ते ते पदार्थो जोईए ते सघ पदार्थो नगरवासीओए पोताना घरमाथी अति उल्लासे ल्हाडी ल्हाडीने आप्या नगरना घरो राते दीवाओथी शोभी रह्या ते ज नगर ई स १८४९ मा एक दिवस घातक ऑस्ट्रियन सेनापति हेनाड (Haynaud)नी विरुद्ध

आत्मरक्षा करवा तैयार थइ गयुं हतुं, ते ज नगरे आज गॅरिबल्डीने उद्धार-कर्त्ता मानी त्हेनो आदरसत्कार कर्यो. आज ते नगरनी जातीय दुर्गतिनो अंत आव्यो, तेथी नगरवासीओना आनंदनो पार रह्यो नहि.

ब्रेसिया प्रदेशना लोको पण ऑस्ट्रिया सामे उठ्या गॅरिबल्डीए आजु बाजुना घणा नगरना लोकोने ऑस्ट्रिया विरुद्ध उठवाने माटे उश्केर्या, बधा त्हेनो उश्केरणाथी तैयार थइ गया, ने ते प्रदेशना सर्व नगरो पर जातीय वावटा उडता करी देवामां आव्या. गॅरिबल्डीए एक म्होटी गाडीमां (Omnibus) अढार भीक पुरुषोने ब्रेस्चो नगर तरफ मोकल्या. सेनापति *कर्नल्-

* कर्नल टुर गॅरिबल्डीनो परम भक्त अने स्वदेशवत्सल वीर हतो. ए वीर पुरुषने इ. स. १८४९ना विप्लव वखते पोताना देश हंगरिमांथी कहाडी मुक्यो हतो. त्हेने आम स्वदेशमांथी हांकी कहाड्याथी रोमनुं रक्षण करवा गॅरिबल्डीनी मदद दोड्यो आव्यो, पण त्यां आववा सांभळ्युं के रोम् दो शत्रुने हाथ पड्युं. आथी ते भग्न हृदय चालतो थयो ने ऑस्ट्रिया विरुद्ध युद्ध करवानी गोठवणो करवा आखा युरोपमां भटक्यो. इ. स. १८५४मां क्रिमियायुद्धमां जतो हतो ते वारे ऑस्ट्रियनोए एने बुचारेस्ट्(Buchraest)मां पकडी केद कर्यो अति कष्टे त्हेणे केदखानामां थोडा दिवस गाळ्या. प्रतिदिन ते मृत्युदंडनी आशानी वाट जोया करतो, तेवामां एक दिवस त्हेणे आनंदपूर्ण समाचार सांभळ्या के इंग्लॅण्डनी भलामणथी त्हेना परनी मृत्युदंडनी शिक्षा रद थइ छे अने देशनिकालनी सजा फरमाववामां आवी छे. आथी ते परमसंतुष्ट थयो केदखानामांथी उतावळे पगले ते गॅरिबल्डी पासे गया ने त्हेना सैन्यमां दाखल थइ गयो आज लाग मळ्यापी स्वजातिशत्रु ऑस्ट्रिया साथे ते युद्ध करवा तैयार थइ गयो ट्रिपॉण्टी (Triponti)ना युद्धमां त्हेणे अतिशय दक्षताथी युद्ध कर्युं हतुं.

तुर (Turr) अने मेजर कामुझी (Cammuzi) त्हेमना अधि-
नायक बनी त्हेमनी पाछळ एक न्हानी गाडीमां बेसीने गया. तेओने ब्रेशा
नगरना लोकोए आदरथी वधावी लीधा. त्हेमना आववाथी नगरमां उत्सव थई
रह्यो किल्ला पर स्वदेशी वावटो चढाववामां आव्यो बन्ने सेनापतिए अढार
सैनिकोने नगरनी रक्षा करवानुं काम सोंप्युं ने ए प्रदेशमांथी अढारसो
वॉलण्टीअरो एकठा करी ब्रेसियो नगर तरफ चालता थया

वाचक ! आपणे गॅरिबल्डीने ब्रेसियोथी चार माईल्ने अन्तरे आवेला
सेण्ट युफिमिया नगर आगळ तजुमा मुकीने आव्या छीए. चालो, हवे
जोइए ते शुं करे छे ? सार्डिनियन् सेना तरफथी सहायता मळवानी
आशामां छेतराया पछी त्हेणे ट्रिपॉण्टी (Tripontr Three bridges,
त्रिसेतु) नामना स्थळ आगळ शत्रुओ पर हुमलो कर्यो ट्रिपॉण्टी आगळ
एणे ऑस्ट्रियनोने छ वार हराव्या ने अने त्यांथी नसाड्या आ युद्धमां
त्हेने विजयो मळ्या खरा, पण तेथी त्हेनी एटली सेना मारी गई, के नवुं
बळ मेळववा त्हेने पाछळ आवती मूळ सेना साथे मळी जवुं पड्युं [illegible]
ज त्हेणे पोल्टनाइन् प्रदेशमां युद्ध आरंभवा घोवाणि नगरने रस्ते गार्डा
सरोवर तरफ कूच करवानो हुकम कर्यो.

गार्डा सरोवरने काठे आवेला सालो (Salo) नगरना मार्ग आगळ
कार्मेनेडेलो नगर सर करवा गॅरिबल्डी ए टुकडीओ [illegible] मोकली.
ए वातनी ऑस्ट्रियन् सेनापति अर्न्ने म्होटी सेना सहित त्हेना पर हल्लो कर्यो.
बन्ने पक्षे तुमुल युद्ध थयुं गॅरिबल्डी जे घोडा पर बेठो हतो ते घोडाने
एक गोळी वागी ने ते भोंय पड्यो एटले पक्षकारो गॅरिबल्डीने पण मरण
पामेलो धारी त्हेनी सेनामां सेनापतिना मृत्युनी अफवाथी गोटाळो थई रह्यो.
गॅरिबल्डी आथी तरत ऊभो थयो ने पोतानी तलवार ऊंची करी [illegible]

म्हेणे जणावी दीधु के हजी सेनापति तेवो ने तेवो ज छे. "शत्रु पर धसो" ए शब्दोथी मेघनाद कर्यो त्हेना शब्दनी मोहिनाथी त्हेनी सेना उश्केराइ ने चैयानन्द लेइ त्वरित गतिथी शत्रु पर धसी गइ सैनिकोनो वेग एवो प्रबळ थइ गया के त्हेने अटकाववाना ऑस्ट्रियनोमा ताकात न्होती. शत्रुओने पाछु हटवु पड्यु तरत ज गॅरिबाल्डीना सेनाए दोडी जइ सालो नगर सर कर्यु ऑस्ट्रियनो प्हेलेथी ज ए नगर छोडी पलायन करी गया हता तेथी इटालियनोने वगर म्हेनते नगर हाथ थाव्यु ते नगरनी प्रजाए पण पोताना उद्धारकोने सन्मानथी वधावी लीधा घेरेघेर उत्सव थयो घेरेघेर रात्र दीपमाळाओ शोभवा लाग्या.

पीडमण्ट् नगर छोडीने गॅरिबल्डी विजययात्राए निकळ्यो, त्हेने हजी तो भाग्ये एक मास थाय छे, एटलामां तो त्हेणे अनेक विजयो मेळव्या शुं अद्भुत वीरत्व! आवी घटना पृथ्वीना भाग्ये ज बना हशे! आ युद्ध समये त्हेन सार्डिनियन् सेनानी के द्रव्यनी जरा य सहायता मळी नथी पण असंख्य देशहि-तैषी वीरोना-ना टोळेटोळा त्हेना सैन्यमा दाखल थवा आवता जेम जेम ते आगळ चाल्यो तेम तेम त्हेनी सेना नदीना पट वध्या ज करती ज्यारे ते सालो नगर पासे आव्यो, त्यारे त्हेना सैन्यमां पंदर हजार योद्धाओ हता सत्वर गतिनी गॅरिबल्डीनी सेनाने राज्य तरफथी कंइ सहायता मळती नहि, तोपण त्हेने कशी वातनी खोट पडती नहि ए विजयीसेना, मार्गमा ज नगर आवे ते नगरमा दाखल थाय ने त्या उद्धारक तरीके मान पामे ए ना मेळे धन आवतु ने गॅरिबल्डीना युद्धभंडार भराता वधा नगर त्हेना सैन्यना खर्च उपाडी लेता बार्गेमो बे हजार सैनिकोनु अन कोमो पाचसो सैनिकोनु सव खर्च आपतु लोडीए पचास हजार फ्रँक आप्या ब्रेसिआए सेनाना एक विभागना आहारसामग्री अने यूनिफॉर्मनु खर्च आप्यु बीजा नगरोए पण

पोतपोताथी बनी एटली आ स्वदेशहितैषी सेनाने मदद आपी. घणी वखते गॅरिबल्डीना सैनिकोना पगमांथी चालती वखते जोडा नकामा थइने निकळी जाय ने तेओ उघाडे पगे चाले. पण बीजा नगरमां आवे के तरत ज त्हेने नवा जोडा नगरवासीओ अपावी देता. गॅरिबल्डी पोतानी साथे भारखानानां गाडां राखतो न्होतो. प्रत्येक सैनिक पोताने जोइती सामग्री एक कोथळीमां भरी देइ गळे लटकावी चालतो. सुवामां ने पाथरवामां बधामां एमना रणवस्त्र विना त्हेमनी पासे बीजुं कंइ न्होतुं.* तेओ शिवाजीनी सेनानी पेठे रणवस्त्र

---

* एक प्रसिद्ध लेखक गॅरिबल्डीनी सेना सम्बन्धे आ प्रमाणे लखे छेः– " ए आल्प्स्‌सेनानो अपूर्व देखाव जोइने हृदय पीगळी जाय. शरीर पर आछां वस्त्र ने हाथ उघाडा तेथी आल्प्स्‌ पर्वतनी टाढीमां शरीर कम्पे, तोपण प्रत्येक वॉलन्टीअर्‌ खुब उत्साहथी लडतो. ए बधा सारा मावापने पेटे जन्मेला, तेथी टाढ तडको वेठेलो नहि; आ कारणथी तेओमांथी केटलाक त्वरित गतिना प्रवासने लीधे पडवा लाग्या. दवाखानां आवा दरदीओथी भराइ गयां. आम नबळी स्थितिमां पडी रह्या होय, तोपण पिस्तोलनो अवाज सांभळी तेओ पाछा उत्तेजित थइ जता. गॅरिबल्डीनुं अने युद्धनुं नाम सांभळी बेभान दरदीने पण भान आवतुं. गॅरिबल्डीनी सेना जातीय युद्धथी एटली बधी उश्केराइ गइ हती के एक वार—सांभळीने विस्मय पमाय छे के– पिस्तोलोनो अवाज सम्भळातां आठ मांदा वॉलन्टीअरो दवाखानामांथी उठीने नाठा ने युद्धक्षेत्रमां जइ उभा. त्हेमणे प्राणनी दरकार कर्या विना युद्ध कर्युं; त्हेमांथी बे जण मराया, बे जण घवाया, त्हेमने दवाखानामां लइ गया ने बीजा चार सांज सुधी लडीने थाक्या पाक्या पाछा रात्रे दवाखानामां आव्या.

साथे अने अप्रशत्र सर्जोने ज मुद रहेता, तेवी टुकम मळतानी साथे युच करवा तैयार थइ जता.

संयुक्त सेना आ वखते चीम् नदी पार उतरीने ब्रेनेगिया तरफ गइ हती. था बाजु गॅरिबल्डी सॅलो नगर सर कर्यो पछी स्टेल्वियो नामना गिरिमार्गनुं रक्षण करवा गयो. टाइरलथी लोम्बर्डी आववु होय तो ए गिरिमार्गे थइने आववु पडे सियाल्डिनि पोतानी सेना लेइने बीजी एक नळी (Tunnel pass)नु रक्षण करवा लाग्यो. ट्रेन्टिनाथी लाम्बर्डी आववु होय तो ये मार्गे आवी शकाय संयुक्त सेनानो मूळ भाग मिंसिनो अने आडा नदीने काठे पड्यो हतो. टाइरलथी एकदम ऑस्ट्रियनो तेमना पर हल्लो न करे नहि माटे ज आ गोठवण करी हती एटलामां फ्रान्स् अने सार्डिनियानी संयुक्त सेना मिन्सियो नदीने काठे आवी पहोंची.

गॅरिबल्डी स्टेल्वियोनो मार्ग बन्ध करवाना सकल्पथी ए गिरिमार्गनी पासे आवेला टिरानो (Tirano) नामने स्थळे आव्यो. ए मार्ग उघाडो राखवा ऑस्ट्रियनोए त्यां सेना राखी हती. ए सेना साथे गॅरिबल्डीनी सेनाने घोर संग्राम थयो. भारतमा जेवी गुरखा सेना छे तेवी इटालीमां टाइरोलीज सेना हती ते मजबुत बांधानी अने सहनशील हती, वळी गुरखाओनी पेठे ते सेना पण पर्वतयुद्धमां निपुण हती. ते सेनाए प्रतिज्ञा करी के गमे तेम थाय तोपण मार्ग बन्ध करवा न देवो. गॅरिबल्डीए पण प्रतिज्ञा करी के ते सेनाने ठोकी मूकी गिरिमार्ग बन्ध करवो घोर संग्राम पछी अंते गॅरिबल्डीनी अजेय सेना जय पामी. आ पर्वतयुद्धमां गॅरिबल्डीए अने तेनी सेनाए अद्भुत वीरत्व अने रणकौशल्य प्रदर्शित कर्यु. ए गिरिमार्ग बंध करी बोर्मियो (Bormio) तरफ चाल्यो. जबरो हल्लो करी ते नगर हस्तगत कर्यु. पराजय पामेलु ऑस्ट्रियन् सैन्य टाइरल् तरफ नाठु.

जुलाइना पदर दिवसमा ए समस्त प्रान्त गॅरिबल्डीए पोताने हाथ कर्यो. घल्टर्नाअन्ना ज रणमा गॅरिबल्डीना सेनाए पर्वतयुद्धना प्रथम दीक्षा लीधा, ने तेमा पण तेणे सारी दक्षता बतावी. उंचे आल्प्स पर्वतना शिखरो, ने नीचे प्रचंड व्हेळा, एवा प्रदेशमा जय मळववा ए जेवा तेवी वात नथी. गॅरिबल्डीना हाथ नीचेना सेनापतिओ—मेडिसि, बिक्सिओ, कोजेन्झ, कोटे, चियासि, सिमिरो आदि अनेक सेनापतिओए ए गिरियुद्धमा दक्षता बतावी. वळी त्या जे अनुभव मळ्यो ते आगे वर्षे सिसिलि अने नेपल्सना थयेला युद्धमा पण बहु कामे लाग्या. गॅरिबल्डी अने तेना वीर सेनाए ए युद्धमा जे नैपुण्य देखाड्यु, तना वखाण ऑस्ट्रिया अने फ्रान्सना रणधुरधर सेनापतिओने पण कर्या विना चाल्या नहि.

गॅरिबल्डीना सेना आइसियो (Iseo) नदी पर आवेला लोविअर नगरमा रही घटनाप्रवाहना गतिनुं अवलोकन करे छे एटलामा एवा एक एवा समाचार मळ्या के युद्ध एकदम बंध करवाना आव्यु छे. जुलाइ मासना पदरमी तारीखे विला फ्रॅंका (Villa Franca) आगळ सन्धि थइ. त्यार पछी थोडो वखत शान्ति प्रसरा ने तेथी जाण इटालीना जीवनशक्ति नाश पामी होय एम जणायु. गॅरिबल्डी हता तो वेरोना (Verona) सुधी गयो छे ने वेनिस तो ऑस्ट्रियनोना हाथमा छे ते पहेला आ सन्धि शी! शा गजबनी कथा! शान्ति! केवो मधुर शब्द! पण इटालियनोए आज हरजेवो ए शब्द लाग्यो. शान्तिना समाचारथी बाळवृद्धो सेवे कपाळना हाथ पछाडवा लाग्या. मिलान्, वेरोना अने वेनिसना प्रजा रडी रडी वधारे ता शु पण दासत्व टळवानो महा मोंघो अवसर आवेलो ते आम उडी गया, अने हवे दासत्व पानु लमणा साथे जडायु एम जाणा केटलाके आत्मघात करा. ऑस्ट्रियनो पासेथी स्वतन्त्रता मळशे! दासत्वना दुःख करता मृत्यु हजार

गण् साठ, ए वाक्य भारतवासीओने मीठुं लागवानुं नहि, कारण के भारतवासीओ दासत्वनी बेडीओमां बहु दहाडाथी जडाइ गया छे, परन्तु इटालीअनोने दासत्व असह्य लागतुं, ह्मेने ज परिणामे ते आज स्वतन्त्र थयुं छे.

आ सन्धिए स्वाधीनतादेवीना माथा परनो मुकुट उपाडी लेइने यथेच्छाचारिणी देवीना माथा पर मुक्यो, ने त्रण करोड इटालीवासीओने ते निष्ठुर देवीने शरणे कर्यां. ट्युरिन्, फ्लोरेन्स अने जीनोआ तो आ अत्याचार सहन करी रह्या, पण मिलान्, वेनिस् अने वेरोनाए पोताना रोदन वडे जगत्‌ना हृदयने पीगाळी नाख्युं.

सन्धिना समाचार मळतां गॅरिबल्डीनी सेना क्रोधे भराइ गइ. ह्मेणे सन्धिने मान नहि आपतां स्वतन्त्रतार्थी वेनेसियामां प्रवेश करी विप्लव वावटो उडाववानो संकल्प कर्यो. गॅरिबल्डीए पोतानी सेनाने शान्त करी पोते तरत ज विक्टर् इमॅन्युएलने तेडाए गयो, ने ह्मेने जणाव्युं के "हवे हुं कार्य लजो जाल्यो जाऊं छुं." राजाए ते कबुल कर्युं नहि ने कह्युं के "इटालीने हजी आपनी सेवानी बहु जरुर छे माटे आपे सेनापति थवुं ज पडशे."

विक्टरना गर्गवाइ भरेला वाक्यो गॅरिबल्डीथी उथापी शकाया नहि. जे दिवस पेलेस्ट्रोना युद्धमां पोतानो प्राण पण समर्पण करवानुं पण लेइ विक्टरे स्वदेशनी स्वाधीनताने माटे युद्ध कर्युं हतुं, ते ज दिवसथी गॅरिबल्डीनी ह्मेना पर ममता वधी हती. आज आ प्रीतिमय वाक्योथी ह्मेनी ममता बेवडी वधी तेथी ज ह्मेणे वगर बोल्ये आ शान्तिपीडा सहन करी. इटालीनो नकशो जोइ ह्मेमा लीन थइ गया ने हवे केटलो प्रदेश बाकी रह्यो ते विचारवा लाग्यो. फरी विप्लवबावटो उडाववानो क्यारे लाग आवशे ए पण विचारवा लाग्यो.

वेनिस् अने वेरोना हजु ऑस्ट्रियनोना हाथमां छे, त्यारे विला फ्रैंकानी सन्धि रूप आ स्मशानतुल्य इटालीना मृत देह पर कोणे ओढाड्यु ? मरवा पडेला रोगीना म्होंमांथी कोण अमृत खूंचवी लीधु ? शुं विक्टर् ईमॅन्युएल् आम प्रजानो विश्वासघातक थशे ? ना, आ व्यवस्थामां त्हेनो जरा य हाथ न्होतो. धूर्तचूडामणि त्रीजा नॅपोलियन इटालीने स्वतन्त्र करवानो ढोंग मांड्यो, प्रजाने आ शोचनीय अवस्थामां आणी. विला फ्रैंकोनी सन्धिना समाचार प्रसिद्ध थता प्हेला राजा विक्टर् के त्हेनो मन्त्रिमण्डल कोई आ वात जाणतु ज न्होतुं. नेआग्रिन् जाणे ईश्वरना उद्धार अर्थे आव्या होतो, सदा मधुमय शब्दो बोलतो, लागतो ने प्रसिद्ध करतो तथा राजा विक्टर् अने त्हेना मन्त्रिओ तथा प्रजावर्ग एम ज मान

आ समये विक्टरना गर्वाढ भरेला वचनोथी गॅरिबल्डीनु हृदय न पीगळ्यु हत, ने त्हेणे स्वतन्त्रताथी युद्ध चाल्यु राख्यु हत, तो परिणाम शु आवत ? विक्टर ईमे-युएलने मस्तकेथी राजमुकुट रार्थी पडत म्हान्यू ऑस्ट्रियानां सयुक्तसेनाने हाथे वसते गॅरिबल्डी पराजय पाम्या हत न तेथी इटालीनी बेडीओ दृढ ने चिरस्थायी थात आ समये चतुर गॅरिबल्डीए इटालीराजनी कयाने सम्मति आपी ने इटालीने महा सकटमा पडतु बचाव्यु. पण त्हेना सैनिको हजी शान्त थया न्होता ते आ सन्धिनो हजी स्वीकार करता न्होता. आथी गॅरिबल्डीए त्हेमने शान्त पाडवा १५मा जुलाइए आ प्रमाणे एक प्रसिद्धिपत्र कह्याव्यु —

" वर्तमान अवस्थामा जो के राजनैतिक घटना वही गमे तेम फरी गइ छे, तोपण हथिआर छोडी दवानु के निराश थवानु कइ कारण नथी. अत्र सजाने आपण पातपोताने स्थाने रहीशु ने समय आवता समस्त युरोपन देखाडा देइशु के विक्टर् ईमेन्युएल्ना सेनापतिपणा नीचे कोइ पण वखते लडवाने तैयार छीए क्यारे रणभेरी वागशे ए कोने खबर छे ? "

" सेनापति गॅरिबल्डी. "

"कॅवोरे राजीनामु आप्यु ने गॅरिबल्डीए आ प्रसिद्धिपत्र कह्याव्यु तेथी हवे इटाली जाणी शक्यु के विक्टर, गॅरिबल्डी अन कॅवोर् ए त्रण ज इटालीना उद्धारकर्त्ता छे आ विश्वास लोकना मनमा एटलो दृढ वेठी गया के तरत ज तेओ शान्त थइ गया इटालीना मृतदेहमा हव कइक श्वास आव्यो

आ बाजु कुचक्री नेपोलियन् पोतानी मरजी मुजब इटालीने तोडी व्हेंची नाखवाना प्रयत्न करवा लाग्यो, त्हेणे दरखास्त मुकी के लॅरनाना लिओ पोल्डने फ्लोरेन्स्, फ्रान्सिस्न मॉडेना, वोर्बोनूनी डचेसूने पार्मा

अने पोपने घोलोना, वेरोना, फॉर्ली तथा रेवेना आपवा परन्तु ते ते स्थळेनी प्रजाए आ दरखास्तने स्वीकारी नहि तेथीए विक्टर् ईमेन्युएल् विना बीजा कोइनो अधिकार स्वीकार्यो नहि हव नेपालियन्ना इच्छा विरुद्ध इटालीनो कार्यप्रवाह व्हेवा लाग्यो नेपोलियननी धारणा हता के अंते पोताना युवराज नेपोलियनने नाम पण इटालाना एक प्रदेश च्हडावा देवो पण प्रजानी विरुद्ध मात नकशामा इग्लांने व्हेंचा लेइ लींटायो दोरी तेथा वह लाभ थाय एम व्होतो आम त्हेनी आशा व्यर्थ गइ

आ सकटसमये इटालीना कार्यप्रवाहने ठेकणे राखवा विक्टरे कॅवीरने पाछो बोलाव्यो दशहितैषी कॅवॉर देशनी दशा जाणी पाछो आव्यो विला फ्रॅङ्कानी सधिना वात मनमाथी दूरकरी नाखी ने हवे देशनो फेम उद्धार थाय ते विचारमां ते लान थइ गयो

आ बाजु गॅरिबल्डा अने त्हेनां वॉल्न्टीअर सेनानी युद्ध करवानी दुर्दमनीय इच्छाथी ज्युरीचनी कॉङ्ग्रेसने बाक लागी, कारण के त्हेणे जोइ लीधु हतु के गॅरिबल्डाना स्वतन्त्र विचारो, त्हेना रणप्रतिभा अने लोकप्रियता व्हेने लडाइमा उतार्या विना नहि रह, ने त वखते कोइ पण राजनीति त्हेने अटकावी नहि शके गॅरिबल्डीए जाण्यु के जो हु सेनापति रहीश तो विक्टर् इमेन्युएलथी विला फ्रॅङ्काना सन्धि प्रमाणे वर्ती शकाशे नहि, तेथी त्हेणे राजीनामु आपवाना इच्छा दर्शावी, पण विक्टर् इमेन्युएल् त्हेने कोइ राते छाडवा राजी न्होता ते वखते इस्टन् सेनापति अळगा राजीनामु आपा गयो हतो ते जग्याए त्हेवा गॅरिबल्डीने कह्यु, पण चारे बाजुनी घटनाओ जोइ ते जग्या पण त्हेणे स्वीकारी नहि. नेपोलियने करेली सन्धि प्रमाणे विक्टर् ईमेन्युएलने गॅरिबल्डीना वॉलन्टीअरोने विदाय करवा पड्या

एक दिवसे १८००० वॉलन्टीयरो मोडेनामां पोतपोताने घेर गया गॅरिबाल्डी आथी पोताने अपमानित मानवा लाग्यो.

गॅरिबाल्डी आ वखते रोमेग्नाना सैन्यविभागनो प्रधान सेनापति हतो त्याना रणयत्नाओने बन्ध करवा सेनापति फान्टीने मोकलवामां आव्यो त्हेणे त्यां जइ एवो हुकम कहाड्यो के हवेथी गॅरिबाल्डीनो हुकम कोइए मानवो नहि अने बाजा अनेक रीते गॅरिबाल्डीनुं अपमान थवा लाग्युं. गॅरिबाल्डी ए सहन करी शक्यो नहि ने त्हेणे राजीनामु आप्युं.

बोलोग्ना छोडीने यार्गोमो गया पछी गॅरिबाल्डीए पोताना सैनिकोमा आ प्रमाणे घोषणापत्र कहाड्युं —

" प्रिय सैनिको ! म्हारे अनेक कारणोथी राजीनामुं आपवु पड्युं छे सेनापति पेमोरेताने राजाए म्हारी जग्याए निम्यो छे हु आशा करुं छुं के त्हमारा साहस अने वीरत्वना पेठे त्हमारी रणकुशळता पण त्हमे वधारशो, के जेथी जणाय शत्रुनी साम विशेष योग्यताथी ते वापरी शकाय."

यार्गोमो,
११ ८ १८०९ } " गॅरिबाल्डी "

गॅरिबाल्डी कार्यक्षेत्रमाथी दूर थयो तेथी कूट राजनीतिना पंडीओने एक प्रकारनु आश्वासन मळ्युं गॅरिबाल्डी कार्यक्षेत्रमाथी दूर थयो खरो, परंतु प्रजा अने राजा पण जाणता के समय आवशे त्यारे गॅरिबाल्डी ज कार्यप्रवाहनो नेता थशे गॅरिबाल्डी जे नगरमां थइ जवा लाग्यो, ते नगरना लोको त्हेना सन्मान अर्थे महोत्सव करवा लाग्या बोलोनामां पोताना प्रिय सहचर युगो बासीना समाधिमन्दिरनु दर्शन करवा गया असंख्य लोक त्हेने मान आपवा ए समाधिमन्दिरने दरवाजे आवी उभा. इटाली जाण त्हेनी आगळी पर नाचतुं होय एम प्रजा त्हेनी पाछळ गांडी

गाग थई गई हता आ सामान्य घग्नाओ व विषयनी पराक्षा थई एक तो इगागअनोनी रहा पर प्रगाढ भक्ति अन वानु रहेमना पोप् परना तिरस्कार

त्हग सेनापात फान्स न मध्य इगलामाथी सना एकठी करवामा बहु मदद करी अन पातना शूरवीर सहचरान सनामा याग्य पद पर निमाव्या रवना नइन दश लख बन्दुका खरादवा रहणे एक फड खाल्य, अन पाताना भविष्य धारणाआ सबध एक उत्तजनापूर्ण व्याख्यान आप्यु मात्र इटालाएज रहना प्रस्तावन सम्मन थई फडमा नाणा भया एम नहि पण इगलण्ड न अमेरिकाए पण पुष्कळ नाणा माकल्या ते हव स्पष्ट शब्दामा बालवा लाग्या क हु थाडा ज वखतमा दक्षिण इटाली पर हल्ला लई जइश, निष्ठुर राजा बॉम्बान सिंहासनपरथा उठाडा मूकाश बन सिसिलिन हराव श उत्तर बन दक्षिण इगलान एक कराश न त सवना सिंहासन पर राजा विक्टर ईमेंयुमेलन स्थापीश

त ज्यारे ट्युरिन् गया त्यारे राजाए रहना बहु मानथा आदर-सत्कार कर्यो गुप्त मनभवनमा बन्नना गुढ मत्रणा चा ी बनए मळा शु नक्की कयु त जणायु नाई पण भविष्यना कार्यप्रणाली परथा अनमान करवामा आवे छ क राजा न एटले ने वेनेशिया, सिसालि अन रोम्ना मलक पर स्वारा करवाने ना पाडी हावा जाईए पण गॅरिबल्डीए त्हेनु वचन मान्यु नहि रहण मध्य इटालीनी सनानु सेनापातपणु छोडा दाधु न राजाथी तदन जुदा थई गया गॅरिबल्डीए ए जग्या छोडा त वात गवर्नमेण्ट गॅझेटमा पण प्रसिद्ध थई विक्टर ईमेंयुएलने शत्रुआ साथ युद्ध करवानी इच्छा न्हानी तथा त्हेणे गॅरिबल्डीने जता रोक्या नाई

ऑस्ट्रियानी आज्ञा पाळवा माटे राजापर, अने तेने सम्मति आपवा माटे कॅवोर पर प्रजा गुस्से थइ हती, तेमना हृदयमां क्रोधानल धुमावा लाग्यो हतो. आम गॅरिबाल्डी चाल्यो गयो तेने रोकवाने राजाए कइ प्रयत्न कर्यो नहि, तेथी प्रजाजनोनो धुमातो अग्नि प्रज्वलित थइ उठ्यो तेमनां हृदय फाटी उठेला ज्वालामुखी पर्वत जेवा थइ रह्या. तेओ स्पष्ट रीते जोइ शक्या के गॅरिबाल्डी ज तेमनुं आशास्थळ छे. प्रोधाग्नियी बळी उठ्या ने राजा सामे स्पष्ट अने अस्पष्ट रीते अभियोग फेंकवा लाग्या. एवो भास थवा लाग्यो के प्रजा जरुर राजा सामी उठशे. आवी तेमने शान्त राखवा गॅरिबाल्डीए आशाप्रद अने उत्तेजनापूर्ण आ घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्युं —

" इटालीअन् लोकसाधारण प्रति,-मध्य इटालीनी सेनाविभागनो अधिनायक होवाथी, हु कार्यस्वाधीनतानो अधिकारी हतो. दुष्ट लोकोनी गुप्तमंत्रणाथी अने नलाक्षिन विघ्नोथी, प्रत्येक इटालीअनना हृदयनी व्हाली वस्तु–स्वाधीनता—ते साधना हरवनी आवश्यकता लागी, तेथी म्हारे ते जग्या छोडवी पडी छे.

" म्हने जे दिवसे विक्टर् ईमॅन्युएल् स्वदेशना उद्धार माटे अग्रग्रहण करवा बोलावशे, ते दिवसे म्हारा चीरसहचरोने सारे छेड़ सहो थइश. जे शोचनीय अने कूट राजनीतिथी थोडा दिवस माटे म्हारी कार्यगतिने अन्तराय आव्यो छे, ते कूट राजनीतिनां मूळ ऊंडा न पेसे तेने माटे आपणे स्वाधीनताना अधिनायक वीरवर विक्टर् ईमॅन्युएल् पर विश्वास राखवो. तेणे उच्च मार्गनुं अवलम्बन कर्युं छे, तेथी ए कूट राजनीतिनो थोडा ज वखतमां अन्त आवशे. अतीतनी पेठे हु चाल्यो जाऊं एवी जे लोकी इच्छा राखे छे तेमनी साथे संग्राम करवा माटे अहुणा तो र्होडु ने सालु एकठु करवानु छे.

" नाइस्;
" १८:११:१८५९.

" जोसेफ गॅरिबाल्डी "

राजा विक्टरे गवर्नमेंण्ट् गॅझेट्ना वधारामा गॅरिबल्डीए राजीनामु आप्यु हतु ते वात प्रसिद्ध करी हती ने त्हेनी यथेष्ठ प्रशंसा पण करी हती वळी जणाव्यु हतु के गॅरिबल्डीने राज्यना अवैतनिक (Honorary) सेनापतिनी उपाधि जन्मपर्यंतने माटे आपवामा आवी छे. थोडा दिवस पुत्रकन्या साथे रह्या पछी केप्रेरा बेटमाना पोताना आश्रममा जवा जीनोआ बंदरे गयो. परन्तु सार्डिनियन् शासनसमिति त्हेने त्या जोइ विचारमा पडी, कारण के जो गॅरिबल्डी इटालीमाथी चाल्यो जाय तो राजानी सामे प्रजा जरुर उठे ने त्हेने कोइ वारनार नहि होवाथी भयंकर परिणाम आवे, वळी परदेशी राजाओ इटालीना शतकार्यभारमा हस्तक्षेप करे सार्डिनियन् शासनसमितिनी प्रार्थनाथी गॅरिबल्डीए राज्य विरुद्ध उठता प्रजाने वारवाने आ प्रमाणे एक प्रसिद्धिपत्र कहाड्यु —

" इटालीअन् प्रजाजनो ! दश लाख बन्दुको खरीदवामा त्हेने सर्वेए भाग आप्यो छे दरेक पोतपोतानी बन्दुक सज्ज करी राखशो जो त्हमारी हाथेनी स्वतन्त्रता आज न्यायथी पाछी आपवामा नहि आवे तो हु काल त्हमने बळथी अपावीश, पण आजनो दहाडो वाट जुओ

" जोसफ गॅरिबल्डी "

आथी प्रजा शान्त थइ. दश लाख बन्दुको खरीदवा सारुता पैसा उघराववा माड्या, गॅरिबल्डीना वचननु उल्लंघन करवा कोइ समर्थ न्होतु, इटालीने पुनर्जीवन आपवा लोकोनो उत्साह बेवडो वध्यो.

इ. स १८६० ना जान्युआरी मासना प्हेली तारीखे ट्युरीन्मा एक राजनैतिक समाजनु अधिवेशन थयु त्हेमा विक्टर् ईमॅन्युअले स्पष्ट शब्दोमा जणाव्यु के —"इटालीना प्रश्नो भाषाथी नहि पण खड्गथी ज पतशे." राजाना शब्दो तारना समाचार करता पण व्हेला प्रसरी गया आ शब्दो तरत ज

ग्रपची राजा नॅपोलिअन्ने पहोंचो गया. त्हेणे प्रण ज दिवसमां चिकेरने लखी मोकल्यु के इटालीमा मूळ घाली पडेली 'सशस्त्र जाति' नामनी सभानो एकदम नाश करवो. गॅरिबल्डी ए सभानो सभापति हतो. ते राजाने, प्रजाने अने समस्त इटालीने अंतःकरणथी च्हाहतो, तेथी भावी परिणाम विचारी फ्रान्स अने ऑस्ट्रिया साथे युद्धमां उतरवु न पडे एटला माटे त्हेणे राजानु कहेवु मान्यु ने ते सभा बरखास्त करवा गॅरिबल्डीए नीचे प्रमाणे प्रसिद्धिपत्र कहाड्युं—

"इटालीअन् प्रजापति.

"परस्पर विवादमा उतरेला अने कोइ पण योग्य नियमथी नहि चलाएला इटालीना उन्नतिशील पक्षोनो मध्यस्थ थवा अने त्हेमनामा ऐक्य प्रवर्तावबा म्हारा केटलाएक मित्रोए मने 'सशस्त्र जाति' नामनी सभानो अध्यक्ष थवा कह्यु हतु

"पण ज्यारे 'सशस्त्र जाति'ए इटालीना तेमज म्हारना प्रजाद्रोही, दुर्जाति, दूषित अने यथेच्छाचारी राजाओने अने आधुनिक जेसुइटोने भयभ्रांत करी मुक्या छे अने त्हेमना मुखमांथी 'त्राहि माम्-त्राहि माम्' शब्दो कहाडाव्या छे, वळी ज्यारे ए भयत्रस्त पुरुषोए आपणा प्रजावत्सल वीर नरपतिने ए सभानो नाश करवा भलामण करी छे, त्यारे आपणो राजा काइ विपत्तिमा न आवी पडे माटे, आपणे ए महान् उद्देश लजी देवानो संकल्प कर्यो छे

"हु सर्व सभासदोनी सम्मतिथी प्रसिद्ध करु छु के आजथी ए सभा बरखास्त थइ छे. पण हु प्रत्येक इटालीअन्ने भलामण करु छु के दश लाख बन्दुको खरीदवा सर्वेए पोत पोतानी अवस्था प्रमाणे सहायता करवी. विदेशी शत्रुओ सामे उभा छे, छतां इटाली दश लाख योद्धाओने सज्ज

फरी न राखे तो पछी देशनी स्वाधीनतानी कइ आशा राखवी व्यर्थ छे. इटाली पाछे शत्रु हशे तो ज ते स्वाधीन थशे.

ट्युरिन्;
" ४-१-१८६०. सांजना पांच वागे. } जोसेफ् गॅरिबाल्डी. "

इटाली साथे सारासारी राखवा, इंग्लंडना कहेवाथी नॅपोलियने कॉङ्ग्रेस साथेना पोतानो सबंध छोड्यो ने इमिलिया तथा टस्कनी सार्डिनियाना राज्यमा भेळी देवानी विक्टरने सम्मति आपी. मॅकियाविलिना राजनीतिमा दीक्षा पामेला नॅपोलियने आम अनुमति आपी सेवोय् अने नाइस्ने पोतानु करी लेवानी जाळ पाथरी.

आपणे प्रथम ज जणाव्यु छे के राज्यना सङ्कटसमये कॅवोरे राज्यनी लगाम पोताना हाथमा लीधी हती. त्हेणे नॅपोलियनने सॅवोय् अने नाइस् आपवानी छानी गोठवण करी हती, ने एम करी मध्य इटाली परथी नॅपोलीयन्नो हाथ उठावी लेवराव्यो हतो. कॅवोरे आ प्रदेशो आपवानो स्वीकार तो कर्यो, पण एक बीजा सङ्कटमा ते आवी पड्यो कारण के सॅवोय् विक्टर् इमॅन्युएल् वंशनु शिशुक्रीडानु स्थान हतु, ने नाइस् गॅरिबाल्डीना जन्मभूमि हती. कॅवोरे राजाने तो समजावी जेम तेम ठेकाणे आण्यो अने सॅवोय् आपवानो स्वीकार कराव्यो, पण गॅरिबाल्डी तो आ कथा सांभळीने उन्मत्त थइ गयो ते हृदयथी नॅपोलियनने धिक्कारतो हतो, तेथी पोतानी जन्मभूमी ते दुश्मन पण नीचे आवे ते वात त्हेणे कोइ रीते स्वीकारी नहि. त्हेणे जोयु के जो ए स्वीकारवामा आवता हु तो स्वदेशमा रह्या छता देशनिकालनी ज सजा पामु. आ विषय पर विचार करवाने एप्रल मासमा त्यारे ट्युरिन् नगरमा सभा भराइ, त्यारे कॅवोरे पोताना मतनो स्वीकार थाय एवा अनेक प्रयत्नो कर्या

सॅवॉय् अने नाइस फ्रान्सना हाथ नीचे गयां, त्हेनी एक घटनाओ प्हेला ज नाइस नगरे गॅरिबल्डीने म्होटासभामां पोताना प्रतिनिधि रूपे आ गोठवण सामे लडवा मोकल्यो हतो. कॅवोरनी गोठवण विरुद्ध आथी शुं वधारे कहेवानुं होय ? सॅवॉयनी स्थिति जुदा प्रकारनी हती. त्हेनो स्वार्थ, नातिरीति, भाषा सर्वे फ्रान्सना जेवा हता, तेथी सॅवॉयवासीओ तो आ प्रस्तावथी खुशी थया ने त्हेनो आनन्दपूर्वक स्वीकार कर्या.

सॅवॉय् अने नाइसने फ्रान्सने सोंपी देवा विरुद्ध गॅरिबल्डीए जे वाद उठाव्यो त्हेनो विचार करवा पांचमी एप्रिले सभा भराइ त्यांसुधी पोतानी नाइस् नगरीने शत्रुना हाथमां न जवा देवाने माटे गॅरिबल्डीए केड बांधी. परन्तु गॅरिबल्डी सारो वक्ता न्होतो तेमज राजनैतिक कूट बुद्धि पण त्हेनामां न्होती, तेथी ते सभामां, त्हेनो जय थवानी आशा बहु थोडी हती. आथी त्हेनुं चित्त व्याकुळ थयुं केटलाक कलाक विना बोल्ये चाल्ये खुरशी पर बेसी रहीने त्हेणे सभानुं कामकाज जोया कर्युं अने साडाचार वागे ते एकदम उभो थयो ने कॅवॉर् सामे सिंहदृष्टि करी गभीर स्वरे सभाने प्रार्थना करी के म्हारे कॅवॉरने एक प्रश्न पुछवो छे माटे सभानुं काम एकाद मिनिट बंध राखवुं. त्हेनी आ प्रार्थनानो स्वीकार करवो के नहि ते पर कूट कॅवोरे मत लेवराव्या, परन्तु वधारे मत गॅरिबल्डीनी विरुद्धमां गया, ने त्हेनी प्रार्थना रद गइ. आ अपमानथी दुःखी थयेलो गॅरिबल्डी, वज्रपातथी गिरिशिखर तुटी पडे तेम खुरशी पर बेसी पड्यो ने बाकीना वखत अति कष्टे कहाड्या.

बारमी एप्रिले महासभानी बीजी बेठक थइ. गॅरिबल्डी आ वखते पार्लामेण्टना नियमोनी माहिती मेळवी आव्यो हतो. त्हेणे सार्डिनियन् कॉन्स्टीट्युशननी पांचमी कलम सभा सम्मुख वाची संभळावी. ते कलममां

लख्युं हतुं के “ पार्लामेंण्टनी अनुमति विना राज्यनो कोइ भाग बीजा राज्यने सोंपी शकाय नहि ” वळी ते बोल्यो के “ मार्च मासनी चोवीसमी तारीखनी संधिमां पार्लामेण्टनी अनुमति लीधा विना सॅवॉय् अने नाइसने फ्रान्स्ना राज्यमां जोडी देवामां आव्यां छे ते प्राचीन स्वत्वपत्रना केवळ विरुद्ध करेलुं छे ने प्रजानी स्वतन्त्रताने पग तळे पीस्वमां आवी छे सॅवॉय अने नाइस्न ज्यारे छुटां ज पाडवामां आव्यां त्यारे त्हेमने पोतपोतानो जुदो राजा नीमी लेवानो अधिकार आपवो हतो ”

परन्तु आ बधां अभेद्य अने सत्यपूर्ण वाक्यो कॅवॉरना कानने अति तीव्र लाग्यां ते मानतो हतो के “ आ काम जरा यथेच्छाचार जेवुं छे तोपण उद्देश तो मंगलमय ज छे फ्रान्स्ने एक सामान्य नगरी अने आल्प्स पर्वतना थोडा पथरा आपी रत्ननी खाण जेवा मध्य इटालीना प्रांत करी जवो ए मां जरा य खोटुं नथी आवां सारां कार्योमां नियमने जरा कोर मुकाय तो बहु वांधा जेवुं नहि ” आम कॅवॉर पोतानो मत स्थापतो हतो गॅरिबल्डीना प्रश्ननो त्हेणे आ प्रमाणे संक्षिप्त उत्तर आप्यो, “ए सारुं, आपणी वर्तमान राजनीतिनुं एक अंग छे, भूत राजनीतिनुं अनिवार्य अने न्यायसंगत परिणाम छे अने भविष्यनी राजनीतिनुं अति आवश्यक उपादान कारण छे ”

ते दिवसे कॅवॉरना तरफेणमां १९६ वधारे मत पड्या बीजे दिवसे सभागृहमां गॅरिबल्डी जन्मभूमि नाइसूनी छेल्ली रजा लेवा चाल्या, कारणके ते फ्रान्स् राज्यना नागरिक अने त्हेनी प्रजानो भेगो थवा इच्छतो नहि. जावानी मांडेनी माथवां स्पष्ट हतुं के स्वाडिनियन् गॅन्यविभागना आप कारभारो पर अने पगार बाबत लाखो पण ... दर्शो ... “ कोइ राजनीतिक पुरुष वा राजनैतिक पक्ष साथ म्हारे मदद नथी, म्हारे

म्हारी जन्मभूमि—एकमात्र म्हारी जन्मभूमि—शाने ज सत्य छे " गॅरिबल्डी पोताना आ शब्दो प्रमाणे जीवनना शेषकाळ सुधी वर्त्यो हत, तो ठीक वात. पण त्हेणे इटालीनी अन्तर् राजनीतिमा हाथ घाल्यो हतो ने त्हेने परिणामे अंतकाळे ते जरा अपमान पाम्यो हतो

आ प्रकरण समाप्त करता पूर्वे आपणे गॅरिबल्डीना परिवार सबन्धनी एकाद बे घटना तरफ नजर करीए.

आ प्रकरणना प्रथम भागमा आपणे जे स्त्रीने जोई हती, त्हेनु पुरु ओळखाण आपवाना जरुर छे. ते मार्क्विस् रेमन्डीनी कन्या हती अने नासी जता ऑस्ट्रियनोना गुप्त पत्रो लावी त्हेणे गॅरिबल्डी हजुर चार्लिन्नी छावणीमा रजु कर्या हता, एटली वात आपणे जाणीए छीए. त्हेना अने त्हेना पिताना बहु बहु आग्रहथी गॅरिबल्डीए त्हेनी साथे लग्न करवानु कबुल कर्यु. कोमो नगरना देवळमा गॅरिबल्डी विवाहविधि करवा गयो, त्या जाण्यु के ए स्त्री तो गर्भवती छे ने पोताना लाज ढाकवाने माटे लग्न करवा तैयार थई छे आथी गॅरिबल्डीए फरी ते स्त्रीनु म्हों जोयु नहि थोडा दिवस पछी ते स्त्रीने एक पुत्र थयो गॅरिबल्डीए जाण्यु के कोई रणबन्धु ज आ बाळकना पिता होवो जोइए गॅरिबल्डीए स्वाभाविक सरळता अने दयाने वश थई रणबन्धुनी लज्जा ढाकवा आ बनाव गर्भोदमा प्रकट कर्या नहि, पण केटलाक वर्ष पछी ते स्त्रीए पत्नीना अधिकार प्राप्त करवा गॅरिबल्डी सामे राजद्वारे चहडी, त्यारे, गॅरिबल्डीए वियोजन (Divorce) करवानो दरखास्त मुकी. आ केसमा पेल विश्वासघातक रणबन्धुनी बधी गुप्त कथा उघाडी पडी गई. इटालीअन् समाजे त्हेने एकवाक्यें बहिष्कृत कर्या, त्हेना परिजनवर्गे पण त्हेनु मुख जोवु बंध कर्यु, ते केटलाक वर्ष पछी पोलॅण्ड् गयो ने त्या रशियनोने हाथे केद पकडायो केदखानाना कठोर शासनथी थोडा वखतमा ते मृत्यु पाम्यो.

सर्वेए एकठां मळी आनिटाना मगळने माटे प्रार्थना करी. प्रार्थना पछी ए एकान्त प्रदेशमां पाइन् वृक्षनी छाया नीचे वेशी गॅरिबाल्डी चिन्तामग्न थयो. पछी शोकदुर्भर हृदये आ सर्वथी वधारे शोकमय स्थान तजी मृदु-मन्द गतिथी निगळती आंखे चालतो थयो आ स्थान गॅरिबाल्डीना जीवननु परम शोकस्थान छे. ज्यारे ज्यारे ते आ स्थान विषे कंइ बोलतो त्यारे त्यारे तेनी आखोमांथी आंसु पडता. आनिटानी स्मृति तेना हृदयनी अधिष्ठात्री देवीरूप हती. धन्य वीर ! धन्य तारो पत्नीप्रेम !

प्रकरण १९.

इ. स. १८६० सालनो सिसिलिनो विग्रह.

आ ने क्षुद्र कारणो फिर फिर शाद करी व्हेछे, त्हेनी गति त्हेम इच्छा करता एक पथरा मुकी बंध करी शका, पण एवां अनेक कारणो एकठा थइ एक म्होटी तात्र वगना नदनु रुप धारण करी समुद्रने मळवा धसे त्हेनी गति त्हेम अटकावी शका नहि अथवा ते दान मार्गे वाळी पण शको नहि तेवा ज रान इटालीना हृदयना प्रवाह ज्यारे अनेक भागोमा व्हेंचाइ गया हतो त्यारे इच्छामा आवे ते दिशामा फरवा शकाता पण आज ए बधा न्हाना प्रवाहो एकत्र थया छे ने त्हेना एक प्रचण्ड नदनु रुप लाधु छे आने त्हेमना वेगने रोकी शके एवु काइ नथी इटालीना हृदयनदीमां ज वर्षे वेक तरंगो उठ्या छे ते तरंगो विदेशी वर्तमान द्वारथी विना समजाता नथी जिस फ्रेंकोना सान्निध्य उत्तर प्रदेशना तरंगो कदक थन्या, पण ते तरंगो नेपल्स आगळ प्रचण्ड वेगे नीकळ्या हता

राजा प्रकृतिरञ्जनात् । ए राजा प्रजानु मनोरञ्जन करे ते राजा च्यावे छे ते न राज्यमदने वश छे तोइ पण राजाने प्रजानी इच्छा विरुद्ध राज्य करवाना अधिकार छे के नहि भारतवर्षना प्राचीन राजाओ आ अमूल्य सत्य समजता हता, माटे ते तेओ प्रजानु अनमोदन लेइ राज्य करता ज राजा प्रजाद्रोही थाय त्हेनु कदी काळ भलुं थतुं नथी, एवो ईंसन धवळ विश्वास हतो आथी ते तो प्रजारञ्जनने धर्मे प्रियतम लेखता पण

त्यजी देता इटालीना परदेशी राजकर्त्ताओ आ नियमनो स्वीकार करता न्होता इटालीअन् प्रजाए स्वतंत्रता मेळववा संकल्प कर्यो हतो गमे ते विधिथी पण तेओ आ संकल्पने छोडी शक्या नहि

सिसिलिना अधिपति राजा फर्डिनण्डे इ. स १८४८मा शपथ पूर्वक कबूल कर्यु हतु के प्रजाने नियमनम्र शासनप्रणाली बक्षवामा आवशे. पण पछी सिसिलिवासीओने संपूर्ण रीते ठगवामा आव्या हता. फर्डिनण्डे अने त्हेना अधिकारीओए प्रजा पर जे अत्याचार चलाव्या मांड्यो हतो त्हेनु वर्णन थइ शके एम नथी. प्रजा वारवार राजा सामे उठी हती पण त्हेमा ते एके वार विजय पामी नहि. एवामा इ स. १८५९नी सालमा विप्लव उठ्यो ने ते प्रवाह दक्षिण तरफ व्हेवा लाग्याथी सिसिलिना मरवा पहेला लोकोने कइक आशा आवी

विला फ्रेंकाना संधिथी सिसिलियनोए पोतानो उद्यम छोडी दीधो नहि मॅझिनि, गॅरिबल्डी अने कॅवोर् ए त्रण महापुरुषना गुप्त उत्तेजनथी सिसिलि अने नेपल्समा विप्लवअग्नि धुमावा लाग्या सिसिलि विप्लवनु मध्यस्थान थवाने योग्य छ ए तर्क प्रथम मॅटझिनिना मगजमा आव्यो. विप्लवना तर्क तरफ प्रथम मॅनूझिनिना ज विशाळ मगजमा उत्पन्न थता गॅरिबल्डाना कार्यकरी प्रतिभा ए तम्प्रान कार्यना स्वरूपमा मुकती, अने कॅवोरना राजनैतिक प्रतिभा अदरना अने व्हारना विघ्न टाळ्या करती ए त्रण जण ज खरेखर रीते स्वदेशहितैषी हता. त्रणे जणनु लक्ष्य एक ज हतु अने त्रण जणना प्रतिभावळे इटालीमा विप्लव उठवा पाम्यो ने सफळ थयो तोपण आश्चर्यनी वात ए हती के त्रणे जणने परस्परनो अविश्वास हतो, अने त्रणे जणना विचार अने प्रकृति पण भिन्न हता इ स १८५९मा मॅटझिनिए निकोलो फ्रन्जिा नामना एक माणसने वेंग्रविक सनातु मध्यस्थळ स्थपवा

सिसिलिमा मोकल्यो बीजा वातुर्थी पात्रोमां छानी रीते हथियार मोकलवा मांड्यां त्या गॅान्सया नामना साधुना मठमा गुप्त सभाओ भरावा लागी. परन्तु कोइ विश्वासघातके आ वात प्रकट करी दीधी तेथी ए उद्यम अंकूरमाथी टुंपाइ गयो तोपण मॅझीनि कदाची हारे एवो न्होतो त्हेणे रोसोलिनो पाइलो अने कोथीवाना कोराओ नामना बे सिसिलियन् देशहितैषीने विद्रोहअग्नि सळगाववा सिसिलिमा मोकल्या गॅरिबाल्डीए जाते कह्युं छे के "ए बे जण ज अ'मा । हजारो सहचरोना अग्रदूत हता तथा बे जण आगळ गया न त्हेमणे स्वाधीनताना मतनो प्रचार कर्यो त्हेमणे ज एटना ज्वाळामुखी पर्वतना वीरोने विप्लव करवा उत्तेजनापूर्ण भाषणथी उश्केरी मुकेया अमे गया त्यारे अ'मारो स्वीकार करवाने तैयार थाय एवी रीते लोकोने त्हेमणे केळवी दीधा हता " आथी ज एक हजार सैनिको लेइने गॅरिबाल्डी सिसि-लिमा गयो त्यारे असंख्य वोलण्टीअरो त्हेना वांदराना चे आवी उभा पाल्मों सर कर्या पछी थोडे ज दिवसे रीन् नगरना पासेना युद्धमां स्वदेशहितैषी पाइलोए पोतानो प्राण आप्यो हतो, ते ज दिवसे एन गॅरिबाल्डना सैनमा कर्नल्नु पद मळ्यु हतु.

विप्लवन माटे द्रव्य एकठु करवा मॅझीनिए जीनिवामा एक सभा स्थापी हती त्हेना मोकलेला पेसा ते थाकीए त्हेने आवान समाचार कह्या के हजी सिसिलि विप्लवने माटे तैयार नथी, ताना गॅरिबाल्डीने द्रव्य अने सैन्य मोकलवामा त्हेणे जरा य कृपणता वापरी नहि गॅरिबाल्डीए ज्यारे सिसिली जीती लीधो त्यारे ते राज्यना नियम बांधवानु काम मॅझीनिए पोताना हाथमा राखवा इच्छ्यु पण गॅरिबाल्डी अने कॅवेर् हाथे त्हेने मनन न्होतु तेथी त्हेनी ए इच्छा फळीभूत थइ नहि

गॅरिबल्डी मात्र एक हजार सैनिको लेइने बंधे सिसिली साथे विग्रह करवा गयो ते वात घणाए उन्मत्तना भरेलो गणी कहाडी. गॅरिबल्डी अने ह्हेनी सेनानो संपूर्ण नाश थशे एम घणाए मान्यु. कॅवोरने पण आ विग्रह उपर जराय विश्वास न्होतो, पण ज्यारे एणे जोयु के गॅरिबल्डीने अटकाववो ए अशक्य छे, त्यारे ह्हेणे उन्मत्त इटालीना रणअश्वने लगाममां राखवा संकल्प कर्यो. एने भय उपज्यो के ए उन्मत्त अश्व इच्छा प्रमाणे विचरशे तो न्हाना न्हाना राज्यो साथे विग्रह जागशे ने इटालीनी एकता ने स्वाधीनतानो दिवस दूर जशे. ह्हेणे आ विषय पर पोतानो आ प्रमाणे अभिप्राय आप्यो छे:- "प्हेला आपणे बराबर मजबुत थवुं, पछी एक म्होटी अने बलवान् सेना एकठी करी वेनेशिया अने दक्षिण इटालीने ताबे करवां, पछी रोम आपोआप आपणा हाथमां आवी जशे " आ उपरथी स्पष्ट जणाय छे के रणमां अदीक्षित एवा एवा मात्र एक हजार नवीन वॉलण्टीअरोनी सेना लेइ गॅरिबल्डी सिसिलिमां युद्ध मचाववा गयो, ह्हेमां कॅवोरनी कोइ पण प्रकारनी सम्मति न्होती.

ज्यारे गॅरिबल्डी एक हजार वॉलण्टीअरो लेइने सिसिली तरफ चाल्यो, त्यारे कॅवोरे ॲडमिरल् पॅर्सेनोने ह्हेनी पाछळ पाछळ मोकल्यो. कॅवोरे ह्हेने प्रकाश्य रुपे एवो हुकम आप्यो हतो के गॅरिबल्डीने तरत ज पकडी लाववो अने गुप्त रीते एवो हुकम आप्यो हतो के हमेशा ह्हेनी पाछळ पाछळ चाल्या करवु ने समय आवे ते वखते सहायता आपवी, ने वळी एने पकडवानो गखवो त्यार पछी तेणे विदेशी राजाओने शान्त करवाना प्रयत्नो आदर्या आल्प्स् पारना राजाओ शान्तिभंगनो सभय देखी कॅवोर् अने ह्हेना राजा पर क्रोधपूर्ण पत्रो लखवा लाग्या कॅवोरे जोयुं के युरोपीअन् राजशक्ति इटाली साथे विग्रह मारशे तो इटालीनी समस्त आशा

नाश पामशे अने इटालीनी एकता अने स्वाधीनता साधी शकाशे नहि आम विचारी त्हेणे मॅकियाविलनी नीति ग्रहण करी. त्हेण वधना आसमां धूळ नाखवा स्पष्ट अक्षरोमा जणावी दीधु के " सिसिलि परना गॅरिबल्डीना हुमलाने पीडमण्टना शासनसमिति साथे कइ सबध नथी. पीडमण्ट्राज्य तो एना आ जगली कार्यने लुट जेवु गणे छे " वळी ते राज्योनो क्रोध शान्त पाडवा कॅवोर् युरोप्ने प्रवासे निकळ्यो. वियेना, बर्लिन् अने सेण्ट् पिटर्स्बर्गथी त्हेना प्रवासमा पण त्हेने अग्निमय पत्र मळवा लाग्या आ बाजुए उत्तर इटालीनी प्रजा कॅवार् पर गॅरिबल्डीनी गति अटकाववानो अपराध मूकवा लागी खरा रीते कॅवोर् अतरथी गॅरिबल्डीना हुमलानी विरुद्ध न्होतो ते आ पत्रथी स्पष्ट थाय छे त्हेण सिसिलिमाना पोताना एजण्ट ला फेरिनोने आ प्रमाण पत्र लख्यो हतो —

"ट्युरिन्;

" १९–६–१८६०

"त्हमारो बारमीनो अने चौदमीनो, ए बन्ने पत्र प्होंच्या छे ए पत्रोने ऐतिहासिक साबीती तरीके यत्नथी जाळवी राखजो ॲड्मिरल् पॅर्सनो जाणु राज्य विपत्तिमा न आवी पडे एवी संभाळ राखी त्हमने सहायता आपशे. गॅरिबल्डी जो फ्लोरेन्सिया सुधी प्होंची जाय तो ता उत्तम थाय अहीनु बाय पण छेक मन्द चाल्तु नथी कूट राजनीतिज्ञो एमने कइ करी शकवाना नथी, जो के रशिया भीषण हुंकारा करी रह्यु छे, प्रशिया जरा भालु खोरार छे. आपणी पार्लामेन्टमा अनेक बुद्धिशाळी पुरुषो छे एटले कइ भय नथी हु त्हमारा पत्रनी बहु आभारभाव बाढ जाऊ

" कॅवॉर् "

फ्रैंवोऍने आ समये इंग्लॅण्ड् तरफथी सारी सहायता मळी. ब्रिटिश् गवर्नमेण्ट् प्रथम तो गॅरिबल्डीनी चढ़ाइने थइ सहायता आपवा इच्छतु न्होतुं. तेमने आशका हती के पीडमण्ट् गवर्नमेण्टे जेम सॅवोय् अने नाइस् आपी फ्रान्सनी पासेथी टस्कनी वेचातु लीधु, तेम आजे पण फ्रान्सने सार्डिनिया अथवा जीनोआ आपी सिसिलि लेशे पण ज्यारे ए संदेह दूर थयो त्यारे इंग्लॅण्डना प्रधान मन्त्री जॉन् रसेले प्रकाश्य रीते गॅरिबल्डीना पक्षनु समर्थन कर्यु तेणे इग्लॅण्डना इटालीमां रहेता प्रतिनिधि सर जेम्स् हड्सनने पत्र लख्यो के " जो कोइ वखत कोइ देशना प्रजा पोताना अत्याचारी शासनकर्त्ता विरुद्ध उठे तो ए उत्साहविशिष्ट वीर प्रजाने तेमनी स्वाधीनता अपाववामा सहायता करवी ए न्याय अने धर्म बन्नेने अनुसरीने छे. "

लॉर्ड जॉन् रसेल, गॅरिबल्डीमा अने वुइलियम् ऑफ् ऑरेन्जनां एक प्रकारनु सुंदर सादृश्य जोइ शकतो, आथी ते कायमनोवास्ते गॅरिबल्डीने सहायता आपवा लाग्यो तेणे अंग्रेज नौकासेनाना सेनापति अॅड्मिरल् मण्डीने गॅरिबल्डीनी मदद जवा लख्यु. गॅरिबल्डीए जाते लख्यु छे के तेना तरफथी पोताने सारी सहायता मळी हती

अंग्रेज मन्त्रीसभानी सलाहथी फ्रॅन्च् गवर्नमेण्ट् आ विग्रहथी अलग रह्यु. इटालीमा एकता सधाय एथी पोताने खास हानि नथी एम मानी लुइ नॅपोलियन् दूर रह्यो था वाजु रशिया अने प्रशिया पण घणे दूर होवाथी आपोआप शिथिल थइ गया.

परदेशना विघ्नो दूर थया एटले गॅरिबल्डीए निराते विप्लवनु कार्य आरम्भ्यु तेना वैचित्र्यमय जीवननो आ सर्वथी उत्कृष्ट समय हतो. तेणे आल्फसोनाने युद्ध माटे सज्ज थवानी आज्ञा करी. ते वखते ते युद्ध करवाने

एटले बधो ऊंचो नीचो थइ रह्यो हतो के पोतानी आशा अक्षरे अक्षर मनाशे एम र्हेणे मान्युं. र्हेणे जे मान्युं हतुं र्हेमां जरा य खोटुं न्होतुं. कारण, गॅरिबाल्डी सिसिलि पर हल्लो करवानो छे ए वात प्रसरी जतां इ. स. १८६०-ना एप्रिल मासमां जेनोआ पासेना क्वार्टो नगरना विला स्पाग्नोलि नामना महेलमां एक हजार सैनिको आवी रह्या. ए महेलमां ते वखते कर्नल् वेच्चि (Vecchj) रहेतो हतो. र्हेणे सेनाना कार्य माटे ए महेल खाली करी आप्यो ने पोते पण गॅरिबाल्डीना हाथ नीचे रही सेनानुं कार्य करवा लाग्यो.

पण अदभुत हतु इ. स. १८२८थी पाल्मेंना युद्ध सुधीमा ते केटला युद्धमा उतर्या हेनो निर्णय थाय एम नथी. केटली य वार ते घवायो, परन्तु दरेक वेळा ते अति कष्टे पण पाछो सारो थयो. ते युनिवर्सिटिना परीक्षाआमा पास थयो हतो तोपण तेने कलम करता तरवार वधारे व्हाली हती. आ विना सिसिलिनो देशनिकालनी सजा पामेलो विख्यात ला मासा(la Massa), कॅलेब्रियानो बॅरन् स्टोको, विख्यात राजनीतिज्ञ क्रिस्पि (Crisspi) अने बीजा अनेक म्होटा पुरुषो गॅरिबल्डीनी साथे ' पराधीनता ' पिशाचनो वध करवा चाल्या.

गॅरिबल्डी सिसिलि तरफ चाल्यो ते प्हेला तेणे पोताना राजा विक्टरने आ प्रमाणे प्रशंसापूर्ण पत्र लख्यो. " राजन् ! हु जे युद्धमा जाऊ छु ते युद्धमा विजय मेळवीश, तो आपना मुकुटमा ए उज्ज्वल मणि जडाशे. ते माटे म्हने पण मान छे, एमा जरा य शंका नथी. "

मॅझिनिनी निरन्तर उश्केरणीथी जीनोआ नगरमा विप्लवअग्नि सळगी उठवानी तैयारीमा हतो. गॅरिबल्डीए लाकडा सकोर्या ने अग्नि सळगी उठ्यो. राज्यने न लेखवता समस्त जीनोआ प्रकाश्य रूपे गॅरिबल्डीना चढाइनी तैयारीओ करवा लाग्यु. चोथा मेने दिवसे गॅरिबल्डीए पोताना वॉलण्टीअरोने बे वहाणोमा बसाड्या ने बीजा तैयारीओ करवा लाग्यो. पाचमी मेने दिवसे मध्याह्नकाळे बन्ने वहाण जीनोआ छोडी चाल्या. बाजा अनेक वहाण खाना सामग्री भरी चाल्या, ते वखते देखाव अति मनोहर थइ रह्यो हतो. आत्मीय स्वजन स्वजनवर्गने युद्धमा विदाय करवा एकठा थया हता. तेओ एटला बधा उश्केराइ गया हता के स्वतन्त्रता माटे युद्धे चढवा पोते पण तैयार थइ गया ने पोताने लेइ जवा आग्रह करवा लाग्या. जननी पुत्रने अने पत्नी स्वामीने उश्केरवा लागी अने शोक–आनंदना मिश्र अश्रुजळथी

र्हेमनी आखो भराइ गइ. समुद्रतार परना आ अपूर्व देखावनु स्मरण राखवा श्वेत पत्थरनु त्या एक चिह्न स्थापवामा आव्युं.

चारे बाजु समाचार प्रसरी जाय तो लोक मळवा आवे ने जता वार थाय, तेथी गॅरिबल्डीए पोताना वहाण उतावळे हांकवानी आज्ञा करी, घणा लोकने आ खबर मळ्यावी मार्गमांथी ज पाछा जवु पड्यु. उतावळने लीधे शस्त्रसरंजाम पण बराबर लेइ शकाया न्होता, आथी गॅरिबल्डीए पोताना वहाण टॅलामोन् आगळ उभा राख्या, ए स्थान सार्डियन् राज्यनो एक किल्लो हतो गॅरिबल्डी त्या आव्यो ते पहेला तो त्यानो सेनापति किल्लो त्यजी पलायन करी गयो हतो. गॅरिबल्डीए किल्लामांनी सर्व युद्धसामग्री लेइ लीधी ने आगळ चाल्या. घणाखरा आधा किल्लामांना सेनापति प्रत्ये कृत्रिम तिरस्कार देखाड्यो।

ते स्थळेथी गॅरिबल्डीए कर्नल झाम्बियाची नामना एक सैनिक पुरुषने रोमना राज्यमा विद्रोहअग्नि सळगाववा मोकल्यो. ए सैनिक पुरुष गॅरिबल्डीना कार्यमा विघ्नकारक हतो, माटे ज गॅरिबल्डीए आ अशक्य अने अनिश्चित कार्य करवाने बहाने तेने विदाय करी दीधो. तेम ते रीते पण सिसिलिनी चढाइ पाछी पाळवी एवा उद्देशथी ते गॅरिबल्डीनी संगे आव्यो हतो. अंते गॅरिबल्डीनी धारणा, कारण के ते सैनिक रोमन् सेनाने हाथे मार खाइने अपमान पामी पाछो आव्यो.

टॅलामोनथी वहाण हंकाया पछी गॅरिबल्डी पोताना क्षुद्र सेनानी व्यवस्था करवा लाग्यो आ बाजु भूमध्यसमुद्रे पोताना [illegible] तरंगमाळाओ वडे भयंकर मूर्ति धारण करी. ए समय गॅरिबल्डी [illegible] सैनिकोना चित्तमा [illegible] तेना प्रिय [illegible] आ [illegible] हतो, [illegible]

समुद्रमां पडतुं मुकवानो प्रयत्न कर्यो. ऱ्हेनीं सेवासुश्रुषा माटे बराबर प्रबंध करी वहाणने एक छेडे एकान्तमा बधा सेनापतिओ साथे विचार करी सिसिलि परनी च्हडाइनी योजना तैयार करवा लाग्यो. बधाए नक्की कर्युं के मार्सोला बंदरे उतरवु योग्य छे, कारण के ते वखते पालर्मोमां नेपल्स् राज्यनां वहाण बंदरनी रक्षा करता हतां, तेथी जो पालर्मो तरफ वहाण हंकारवामा आवे तो कार्यहानि थाय. वळी मार्सोला (Marsala) आफ्रिकाना उत्तरपूर्व किनारानी पासे आवेलुं होवाथी जो पराजय थाय तो आफ्रिकामां पलायन करी जइ प्राण बचावाय.

आ ठराव करी मे मासनी अगीआरमी तारीखे तेओ मार्सोला बंदरे आवी प्होंच्या. गॅरिबल्डीना वहाण मार्सोला बंदरमा एकदम आव्या जाणी त्यांनी प्रजा चमकी ने स्तब्ध थइ गइ. तेओ किनारे उतर्या न उतर्या एट-लामा तो नेपल्सूना वहाण त्हेमना पर च्हडी आव्या. गॅरिबल्डीनी सेना अने युद्ध सामग्री हजी सुधी जमीन पर तो उतरी शकी नथी. एटलामां नियो-पॉलिटन् काफलाए गॅरिबल्डीना वहाणोमा आग मुकी. गॅरिबल्डी उतावळे पगले पोतानी सेना साथे मार्सोला नगरमा दाखल थइ गयो. नगरजनोना हृदयमांथी 'गॅरिबल्डी घणु जीवो ! घणु जीवो !' ए'वो ध्वनि उठवा लाग्यो, पण ते ध्वनि मुखमाथी बहार निकळी शक्यो नहि; कारण के पासे ज नि-योपॉलीटन् काफलो गर्जना करी रह्यो छे, ते जो जाणे तो नगरने भस्मीभूत करी नाखे; आथी ज तेओ बिचारा हृदयनो भाव मुखे लावी शक्या नहि. गॅरिब-ल्डीने तेओ मान आपी शक्या नहि, पण ज्यारे ते विजयी सेनापतिनी पेठे नगरमां पेठो, त्यारे त्हेन कोइए अटकाव स्वरुपे कर्यो नहि. तेओ पोताना घरना बारीबारणा बंध करी गॅरिबल्डीनी सेनाने निहाळवा लाग्या ने त्हेने पोतानो उद्धारकर्त्ता मानी मनमा ने मनमा आशीर्वाद आपवा लाग्या. परन्तु तेओ गॅरिबल्डीनो अभि-

प्राय सपूर्ण रीते नहि समजी शकवाथी परस्पर नाना प्रकारना तर्कवितर्क करवा लाग्या गॅरिबाल्डीने आ खबर पडवाथी त्हेणे बे घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्यां.

त्हेणे सिसिलिवासीओने युद्धमा आववा आ प्रमाणे आमत्रण कर्युं:—" सिसिलिवासी मित्रो ! त्हमारा केटलाक सिसिलिवासी बधुओना आमत्रणथी हु मारी वीर सेना लेइने अहीं आव्यो छु लॉम्बर्डीना युद्धमा त्हता जेटला वीरो आवता रह्या छे, ते बधाने हु अहीं लेइ आव्यो छु स्वदेशने स्वतत्र करवो ए ज म्हारो उद्देश छे जो आपणे एकठा मळी जइए तो ए कार्य जल्दी अने स्हेलाइथी पार पडी शके त्यारे हवे बीजु शु ? बधुगण ! हव वखत न खोता हथियार पकडो. जे मनुष्य, हथियार पकडवाने शक्तिमान् होय, तोपण पकडे नहि ते प्रजानो शत्रु ! 'हथियार नथी' ए वचन बोली पाछा पडशो नहि, अ'मे जोइए एटला बदुको मगावी छे. ए आवे त्यासुधी गमे ते हथियार लेइने न्हार निकळो. नागरिक शासनसमिति बाळक, वृद्ध अने स्त्रीलोकना भरणपोषणनो बदोबस्त करी लेशे माटे सिसिलिवासीओ ! हथियार पकडो. सिसिलि एकवार जगत्ने देखाडी आपशे के समग्र जातिए मळीने ईच्छाशक्तिने बळे ए अत्याचारी प्रभुशक्तिने कचरी नाखी छ ने स्वतंत्रता प्राप्त करी छे.—गॅरिबाल्डी "

बीजु घोषणापत्र आ प्रमाणे हतु -" इटालीवासीओमा एकता नहि होवाथी अत्याचारी वैदेशिक प्रभुशक्ति रहेना पर राज्य करे छे परन्तु जे दिवसे सॅम्नाइट् अने मर्सियोना वंशजो सिसिलिवासीओ अने उत्तर इटालीनी प्रजा साथे मळी जशे, ते दिवसे ज आपणी जाति-म्हारो पण ते जातिमा उत्कृष्ट भाग छे—ते दिवसे ज आपणी जाति प्राचीनकाळनी पेठे युरोपनी जातिओमा उच्च स्थान प्राप्त करश हु पण इटालियन्-इटा-

लियन् छुं. म्हारी आकाङ्क्षा एक ज छे–म्हारी आकाङ्क्षा ए ज छे के आप सर्व बन्धुओ वारिज् अने सान् मार्टिनोना आ योद्धाओ साथे उभा रही इटालीना शत्रुओ सामे हथियार पकडो !—गॅरिबल्डी."

आ प्रसिद्धिपत्र प्रचार कर्या पछी क्रिस्पि अने ला मासा नामना बे सैनिकोने सिसिलियन् सेना एकठी करवा मोकल्या. गॅरिबल्डीना नामनी मोहिनाथी अने तेमना यत्नथी जोतजोतामां घारसो वीरो एकठा थइ गया. ते सेनानुं नाम पिसियोटी (Picciotti) सेना राख्युं. ते लोको सिसिलिना बधा मार्गो जाणता हता तेथी सेनाने लेइ जवा लाववामां ए बहु उपयोगमां आव्या; पण तेओ प्रकृतिमां बहु दुष्ट हता वाचक महाशय ! पॅलॅर्मो नगर पड्या पछी आ लोकोनी कार्यप्रणाली तरफ जरा नजर करो. आ जुओ ! एमणे युद्धक्षेत्रमांथी नियोपॉलीटन् लोकोना मृतदेहने उपाडी जइ कुतराने खावा नाख्या छे, अने पोते चारे बाजु वींटाइ वळीने कौतुक जुए छे ! कोइ दयाळु मनुष्य आवे ने सर्वे मृतदेहने भूमिदाह करे ए भयथी तेओए एमने उपाडी जइ कुतराओने नाख्या छे पण जुओ, सेनापति गॅरिबल्डी ते स्थाने आवी प्होंच्यो छे. ते आ भीषण देखाव जोइ विरक्त थाय छे. हवे सांभळो ते पोताना सैनिकोने हुकम आपे छे के "आ सर्वे मृतदेहने मान साथे भूमिदाह करो." आ हुकम सांभळी एक सिसिलियन् शुं बबडे छे ते धीमे रही सांभळो "गॅरिबल्डीए जे कह्युं ते छे तो न्यायपुर सर, पण एने खबर नथी के आ निर्दय लोकोए अ'मारी केवी गति करी छ."

गॅरिबल्डी मार्सालाथी सालेमी सुधी पोतानी विजयी सेनाने लेइ गयो. आ स्थळेथी असख्य माणसो तेनी साथे चाली निकळ्या साधु, पुरोहित, स्त्रीओ ने बाळको पण रणयात्रामां तेनी साथे चाल्या. नियोपॉलीटन् सेना

इश्तिहार थई एटले सिसिलियनो महा उत्साहथी विजयध्वनि करवा लाग्या. युद्ध करवामा तेओए जे भाग लीधो हतो तेना करता विजयध्वनि करवामा बहु आगळ पडतो भाग लीधो.

गॅरिबाल्डी सालेमीमा आव्यो त्यारे त्हेने त्यानी शासनव्यवस्था पोताने हाथ लेवी योग्य जणाइ आथी त्हेणे नगरजनोमा आ प्रमाणे एक घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्यु "हु गॅरिबाल्डी, सिसिलिमा आवेला जातीय सैन्यनो प्रधान सेनापति, हु सालेमीना प्रधान नागरिकोनी भलामणथी अहीं आव्यो छु, सिसिलीनी मुख्य मुख्य शासनसमितिओनी सलाहथी, अने युद्धना समयमा एक ज मनुष्यना हाथमा शासन अने रणविभागनु कार्य राखवामा आवे तो बहु सरलता पडे एम होवाथी, इटालीना अधिपति विक्टर् ईमॅन्युएलने नामे हु सिसिलिना डिक्टेटरनु पद धारण करु छु."

नियोपॉलीटन् सेनानी साथे प्रथम युद्धमा विजय मेळववानी अत्यंत आवश्यक्ता हती. गॅरिबाल्डी सालेमीथी कॅलेटॅफीमी (Calatafimi) आव्यो. नियोपॉलीटन् सेना साथे युद्ध करवा अत्यार सुधी ते उत्सुक बनी रह्यो हतो, अहीं ते अभिलाषा पूर्ण थइ गॅरिबाल्डीनी सेना आ स्थळे आवी प्होंची के तरत ज नियोपालीटन् सेनाए त्हेना पर हल्लो कर्यो आ स्थळे सारासेनिक्, स्पॅनिश् अने नॉर्मन् लोकोना प्राचीन मकानोना खंडेर हता, ते खंडेरोने ओथे रहीने गॅरिबाल्डीनी नानी सेना शत्रुसेना साथे ठीक लडी शकी. गॅरिबाल्डीना सैनिकोनी एक पण गोळी व्यर्थ जती नहि त्यारे शत्रुनी गोळीओ तो खंडेरोनी भींतोमा अथडाइ पाछी पडवा लागी. वखतो वखत गॅरिबाल्डीनी अश्वसेना ओचिंती नीकळे ने भर वेगे असावधान शत्रुसैनिको पर जइ पडे. आ प्रमाणे त्रण कलाक सुधी बन्ने सेना वच्चे तुमुल युद्ध चाल्यु गॅरिबाल्डीनो पुत्र मिनोटी अने बेनिसना मॅनिननो पुत्र आ रणमा घवाया, बन्ने मॉन्टि रिटिओना रमणीओए बना-

थेलो गॅरिबल्डीनो प्रज्ञात वायटो पण शत्रुने हाथे गयो! परन्तु विजय-लक्ष्मी अते गॅरिवल्डीने वरी. आ विजयथी गॅरिबल्डीनी रणप्रतिभा अनेक प्रमाणमा प्रसिद्धिने पामी आटली न्हानी ने ते वळी रणमा अदीक्षित सेना वड गॅरिबल्डीए, असंख्य रणदीक्षित नियोपॉलीटन् सेनाने शी रीते हरावी दीधी, ते अनेक युरोपियन् रणपंडित सेनापतिओ पण समजी शक्या नहि गॅरिब-ल्डीनो विजय वायटो कॅलेटॅफीमी पर उडतो थयो. त्यार पछी ते वॉल्तर्नो नदी सुधी चाल्यो गयो.

फाधर् पॅल्टाली अने कॅलेटॅफीमीना रणक्षेत्रमा गॅरिबल्डीना पुरोहितनु कार्य कर्यु हतु सिसिलियनो कुसस्कारने लीधे धर्मविषयमा मूर्ख हता. पोपे समाजच्युतिनुं शासनपत्र (bull of excommunication) प्रसिद्ध करी गॅरिबल्डीने ख्रिस्ति धर्ममाथी बहिष्कृत कर्यो हतो, तेथी मूर्ख सिसिलियनो त्हेना प्रति सपूर्ण सहानुभूति दर्शावता न्होता. आ प्रतिकूलता दूर करवा पॅल्टालिग्रन् गॅरिबल्डीने विजय माटे ईश्वरप्रार्थना करवा देवळमा लेइ गयो ने त्या मन्त्रतन्त्रद्वारा त्हेने पोपना शासनपत्रथी मुक्त कर्यो आथी सिसिलियनोनो व्हेम दूर थयो गॅरिबल्डी देवळना द्वार पासे आव्यो ते वखते पुरोहित पवित्र वस्त्रो पहेरी ने हाथमा धर्मपुस्तक लेइ त्हेने सामे लेवा आव्यो पॅल्टालीअन् जाते वीरहृदय हतो माटे वीरचुडामणि गॅरिबल्डीनु आ प्रमाणे सम्मान कर्यु पालर्मोना युद्धमा ते सर्वथी आगळ रही पवित्र क्रॉस् ऊचे फेरवतो, आ क्रोसनी साहिनीथी सिसिलियनोए युद्धमा अमानुष वीरत्व देखाड्यु

नियोपॉलीटन् सेना कॅलेटॅफीमी आगळ हारी पालर्मो तरफ नाठी पालर्मो ए सिसिलिनी राजधानीनु नगर हतु ए नगरना रक्षा कर-

मामा अनेक अनुकूलताओ हती. नगरमा जवाने मात्र बे ज मार्ग हता. वळी ते समुद्रकाठे आवेलु होवाथी आहार अने बीजी सामग्री सहेलाइथी लावी शकाती तथापि नियोपॉलीटन् सेना नगरनु रक्षण करी शकी नहि. तेहेनु गुढ कारण ए छे के अन्तरनी व्यवस्था नवळी हती वळी त्याना नगरवासीओए पण तेहेमने जरा य सहायता आपी नहि, तेओ नियोपॉलीटन् शासनथी अत्यत विरक्त बनी गया हता, तेथी गॅरिबल्डीने आवतो सामळी तेओ बहु उत्साहमा आवी गया तेओ नियोपॉलीटन् सेनाना कार्यमा अनेक विघ्नो नाखवा लाग्या.

पाल्मामा एक गुप्त समाज स्थपाइ हती. ए समाजे गॅरिबल्डीने लखी मोकल्यु के जो ते नगरने दरवाजे आवी उभो रहे तो नगरमा प्रवेश करवाना अनुकूळता नगरवासीओ करी आपे. आपणे प्रथम जणाव्यु छे के पाल्मों जवाना मात्र बे ज मार्ग छे एक मार्ग मॉन्रीाल् थइने अने बीजो टॉर्मिनी थइने. नियोपॉलीटनोए अनुमान कर्यु के गॅरिबल्डी मॉन्राल्ने मार्गे आवी नगर पर धसारो करशे आथी तेओए ए मार्गना मुख पर सर्व लश्कर एकठु कर्यु वस्तुत गॅरिबल्डी पण ए ज रस्ते थइने नगर पर चढाई आवतो हतो. पण मार्गमा खबर मळी के शत्रुसेना आ मार्गनु मुख रोकी बेठा छे. एणे शत्रुने भ्रममा नाखवा पिसियोटीने थोडी सेना साथे ए ज मार्गे मोकल्यो ने पोते गूढ सेना लेइ टॉर्मिनीने मार्ग चाल्यो. बे मार्गनी वच्चे उच्च प्रदेश आवेलो छे, ते चढी उतरी टॉर्मिनीना मार्गमा जतां गॅरिबल्डीने अनिवार कलाक थया गॅरिबल्डीने आवता वार थइ तेथी नियोपॉलीटन् सेनाए जाण्यु के गॅरिबल्डी तो पलायन करी गयो आथी तेओ समुद्रकिनारे विजयमहोत्सव करवा लाग्या. विजयगर्जीतथा जयध्वनिथी प्रतिध्वनि उठ्यो प्रत्येक सैनिक आनन्द करवा लाग्या.

अमृतमां विष मळ्युं ! गॅरिबल्डी एकदम टॉर्मिनीने मार्गे आवी नगरने दरवाजे उभो रह्यो ने नियोपॅालीटन् सेनाना हर्षमां विषाद भळ्यो. अकस्मात् आ दुर्घटना आवी पडवाथी बधा विस्मित थया; तोपण तेओ सज्ज थइ गॅरिबल्डीने अटकाववा आव्या. बने सैन्य वच्चे तुमल युद्ध थयुं. ए युद्धमा गॅरिबल्डीनी सेनाए अद्‌भुत रणचातुर्य अने असाधारण वीरत्व देखाड्युं. सत्तावीसमी मेने दिवसे प्रातःकाळे गॅरिबल्डीए नगर पर हल्लो कर्यो. छ कलाक अविराम युद्ध चाल्युं. कॅलेर्टफीमी जाल्या पछी गॅरिबल्डीए ॲल्के-मो अने मॉन्त्रील् पण हाथ कर्या हता, परन्तु पालर्मोना युद्ध आगळ कॅले-टॅफीमी, ॲल्केमो अने मॉन्त्रील्नां युद्ध अति सामान्य हतां. वीस हजार नियोपॅालीटन् सैनिको सेनापति लॅन्झा (Gen. Lanza)ना हाथ नीचे रणमा आवी उभा हता. ए वीस हजारमांथी चार हजार रणशायी थया. गॅरिबल्डीनी सेनाए नियोपॅालीटन् सैनिकोने बॅयोनेट्नी अणीओथी नसाड्या, ने कस्टम् हाउस् अने राजमहेलना किल्लामां आश्रय लेवा फरज पाडी.

पालर्मोमा आनद उछळी रह्यो. पर्वतप्रदेशमाना खेडुतो विजय-सूचक भेरी वगाडता वगाडता नगरमा आव्या. आ बाजु सार्डिनियन् अने सिसिलियन् सेनाथी नगर भराइ गयुं गॅरिबल्डीए थोडा सैन्यथी नगर हाथ कर्यु आ वखते वॉलन्टीअरोथी तेना सेना भराइ गइ इटालीवासीओ गॅरिबल्डीने अने तेनी सेनाने आदर्शरुप मानता हता गॅरिबल्डी अने तेना सैनिको लाल वस्त्र पहेरता, तेथी पालर्मोना सर्व स्त्री पुरुषो लाल वस्त्र पहेरवा लाग्या. लाल वस्त्रनो तो शु, पण सर्वे लाल वस्तुना भाव चढी गया ! नगरने ऊंचेथी जोयु होय तो जाणे लाल प्राणीओनो ज राफडो फाट्यो छे. विशेषे करीने स्त्रीओना वस्त्रमा लाल विना बीजो रग ज न्होतो.

एक बाजु हर्ष ने बाजी बाजु शोक ! नियोपॉलीटन् सेना परम शोकमा डुबा गइ हती निराश थइने तेओए वहाणोमाथी गोळा छोडवा माड्या, अने नगर बचावी शकावानु नथी एम जाणी तेनो नाश करवानो संकल्प करवा लाग्या २७ था ३१मा मे सुधा नगर अने तेनी आजुबाजुना मकान पर गोळानो वरसाद वरसवा लाग्यो व हजार हाथ लाबो ने वसा हाथ पहोळो प्रदेश भस्मीभूत थइ गयो अनेक कुटुम्बो बळता घरमा जीवता बळा मुआ असख्य आश्रम, देवळ ने घर दग्ध थइ गया नगर एकलामा ज ११०० गोळा पड्या आ अग्निदाह उपर वळी सैनिकोनो अत्याचार ! नगरजनोना कष्टनी सीमा रहा नहि आ भीषणकाण्डमा गॅरिबल्डानु चरित्र अति उज्ज्वल रुप प्रकट थयु तेना औदार्यथा नगरवासी मुग्ध थया

नियोपॉलीटन् सेनाए जाण्यु के नगर पाछु हाथ आववानो हव कोइ सभव नथी, त्यारे तेणाए तोपनो मारो बध कर्यो, पण गॅरिबल्डानी सेना तेथी अटके एम न्हाता ज्यासुधी नियोपॉलीटन् सेनाने हारी कबूल करावाय नहि त्यासुधी तेओ विराम ल एम न्होतु अते शत्रुसेना पलायन करी गइ. पार्लमो साथे सिसिलिना राजलक्ष्मी पण सिसिलिराज बान्स फ्रान्सिसने त्यजी गॅरिवल्डी पाग आवा हाथ जोडी उभी बोर्बन्राजलक्ष्मा महेल त्यजा झुपडामा रहेवा चाला, तेथा ज बोर्बन् सेनापति लॅन्झाए गॅरिबल्डाने Your Excellency General Garibaldi शब्दो वापरी पत्र लख्यो ने तेने मळवा देवानी प्रार्थना करी आरमारि वहाणमा बन्नेनी मुलाकात थइ अने अनक तर्कवितर्क कर्या पछी एवु ठरावबामा आव्यु के नेपल्सथी समाचार आवता सुधी युद्ध बध राखवु

अत छट्टा जुने नेपल्सथी सधि करवानी सम्मति आवी आ सन्धिथी मॅसिना, मिलाना अने बाजा केटलाक किल्ला सिवायनो सर्व प्रदेश

गॅरिबल्डीने मळ्यो. सन्धिनी गोठवण चालती हती ते वेळाए पण गॅरिबल्डी नकामो बेसी रह्यो न्होतो. त्हेणे स्त्रीओ अने पुरोहितो सुद्धांने नगरनी रक्षा माटे लाकडानो किल्लो बनाववामा कामे वळगाड्या हता. साधुओ ऍमिफिक्ष् द्वारा लोकने उत्तेजन आपता हता एक दिवस सेनापति लॅटिजिया सन्धि संबधना थइ कामकाज माटे गॅरिबल्डीने मळवा आव्यो हतो, नगर रक्षानो आ उद्योग जोइ पाछो गयो ते वखते सिसिलिराज फ्रान्सिस्ने त्हेणे स्पष्ट रीते कही दीधुं के हवे बोर्बन् वंशे सिसिलि माटे हमेशनी आशा त्यजी देवी.

छठ्ठी जुने समस्त नियोपॉलीटन् सेना, फरी कोइ दिवस पाछी नहि फरवाने माटे पालर्मो त्यजी नेपल्स् भणी चालती थइ. ए सेनामा घणाखरा पगार आपीने राखेल ऑस्ट्रियन् सैनिको हता, तेथी त्हेमने आ पराजयथी कइ लागी आव्युं नहि. थोडा युद्धमा निकाल आवी गयो ए ज ए तो लाभ मानवा लाग्या वळी ए'मने एक बीजो लाभ थयो हतो, युद्ध वखते ज्यारे ए'मने पालर्मो छोडवुं पड्युं ते वखते तेओ नगर लुटता गया हता ने त्हेमा त्हेमने भाग पुष्कळ द्रव्य आव्युं हतुं आथी तेओ अति उल्लासे विजयी सेनानी पेठे विजयगीत गाता गाता अने जळनिधि पर अनेक प्रकारनी रमतो करता करता नेपल्स् तरफ चाल्या ! भाडुती माणसो केवुं काम करे छे ए'नुं आ स्पष्ट दृष्टान्त ! इच्छाशक्ति उत्पन्न कर्या विना कदी पण कार्यसिद्धि थती नथी हाल रूसो-जापानिझ् विग्रह चाले छे त्हेमा पण आ'वा अनेक दृष्टान्त अत्यार सुधी मळी चुक्या छे ने भविष्यमा केटला मळशे त्हेनी ईश्वरने खबर ! भाडुति रशियन् सैनिकोए स्वदेशानुरागी जापानिझ्नी अजेय सैनिकोमा गणना करावी दीधी छे !

नियोपॅलीटन् सेना विदाय थइ त्यार पछी पालर्मोना नगरवासीओ आनन्दे उन्मत्त थइ गया. "गॅरिबल्डी घणुं जीवो ! (Viv la

Garibaldi)' ए शब्दोए गगनने घेरी लीधु 'राजा' शब्दथी तेओ एटला बधा कटाळ्या गया हता के तेओए राजाना सर्वे मकान अने स्मारक चिह्नो सुद्धा तोडा नाख्या नागरिक शासनसमितिए हुकम कहाड्यो के जेनी पास पावडा कोदाळी होय ते लावीने राजमहेलनी भींतो ने पाया सुद्धा खोदी कहाड हुकम निकळतानी साथे अनेक लोक जे जड्यु ते ओजार लइ राजमहेल तरफ दोड्या खोदनारनी सख्या एटली बधी वधी गइ के अते म्युनिसिपालीटीए तेमनी टुकडीओ बनावीने हारबध खोदवा उभा राख्या.

नगरमा कोइ शासनकर्त्ता रह्यु नहि तेथी एक प्रकारनी अधाधुधी चाली कोण कोना पर अमल चलावे ते नक्की न्हातु, तेथी जेने जम फाव्यु तेम करवा लाग्या आ लाग जाइ अनेक पोतपोताना शत्रु पर वेर लवा लाग्या, अनेक पोताना शत्रुने बोर्बन् राजवशनो गुप्त दूत छे कहा शकोने तेना विरुद्ध उश्करवा लाग्या उश्करायेला लोको तेने पकडी छूदी मारवा लाग्या आ सर्व लोमहर्षण व्यापार जाइ गॅरबल्डीने शासनदड पोताना हाथमा लवो पड्यो तेणे एवा एकाद बे दुष्ट लोकोने पकडी कहाडी प्राणदडनी शिक्षा करी ने तेथी नगरमा पाछी लोकमर्यादा फरी स्थपाइ

आ बाजुए कॅवॉर पण निरात वाळी बेठो न्होतो तेणे गॅरिबल्डीना विजयना समाचार साभळ्या के तरत ज पोताना एजण्ट् फेरिनाने सिसिलिमा मोकल्या तेना उपदेशथी फेरिना अने सार्डिनियन् काफलाना अध्यक्ष ॲडमिरल् पार्सेना वच्चे सिसिलिने पीडमण्ट्ना राज्यमा जोडी देवा सबध तकरार चाली गॅरिबल्डी आ मतनी विरुद्ध हतो इटालीनो जे भाग जीता शकाय ते भाग तरत ज पीडमण्ट् साथे जोडी देवा ए तेने योग्य लाग्यु नहि इटालीना समस्त दक्षिण भाग जीती लेइ विक्टर् इमॅन्युएलने भेट

आपवी एवी एनी आकाङ्क्षा हती. गॅरिबल्डी सिसिलिनो डिक्टेटर् हतो, तेथी तेहनी सामे वाद करे एवो इटालीमा आ वखते कोइ पुरुष न्होतो नाइस् नगरने पोतानी इच्छा मुजब फ्रेंचोने आपी देवामा कॅवॉर् फाव्यो हतो, पण एवुं अहीं चाले एम न्होतु गॅरिबल्डाए फेरिनाने विना प्रयत्ने बहिष्कृत कर्यो, ने पूर्व तरफ कुच करवाना योजना रचवा लाग्यो

कॅवॉर् आम कळमा निष्फळ निवड्यो, तेथी तेहेणे हवे बळ वापरवा माड्यु. गॅरिबल्डाने रोम् तरफ आवतो अटकाववा वॉल्टर्नो नदाने काठे सेना मोकली कॅवॉर्ने बीक लागी के गॅरिबल्डा रोम् पर चढाइ करशे, ता फ्रान्स्ना साथे विग्रह जागशे, ने तेथी जातीय स्वतन्त्रतानो दिवस दूर जशे

गॅरिबल्डा डिक्टेटर् थयो तोपण तेहेणे पातानी सादाइ छोडा नहि राजमहेलमा रह्यो, तोपण तेहणे राजभोगना सामग्री भोगवी नहि नेपल्सना राजप्रतिनिधिओने माटे त्या अनेक रसोइआ राखवामा आव्या हता, अने दररोज भोजन वखते तेहेना टेबल् पर अनेक जातना पदार्थो आवता, तोपण ते पोताना सादा भोजन विना वाजु कइ लेतो नहि पोतानो परिश्रम व्यर्थ गयाथी रसोइआ विरक्त थता ते अति कठिन पथारीमा सुतो नोकरो तेहेनी साथे (Your excellency) शब्दथी वात करे तो ते गुस्से थता कारण के कोइ पण राजकीय उपाधि अथवा आ नु संबोधन तेहेने गमतु नहि ते कहेतो के ए बधी उपाधिओ नकामा लोकना अभिमानतृप्तिना अने तेहमनी पासेथी छलचावीने काम कढावा लेवाना साधन मात्र छ

तेहेना जातने माटे कोइ दिवस आटला वस्तुथी ते वधारे राखतो ज नहि — सैनिकनो एक जुनो पोशाक, बे जोटा पॅण्टलुन्, एक हॅट्, बे लाल रगना कोट, थोडा रुमाल, बे नकूदाइ, एक तलवार, एक रिवाल्वर अने एक नाणा भरवानी कोथळी (Money bag).

प्रकरण २०.

सिसिलिनो विजय.

गॅरिबल्डी पालर्मोने हाथ करी बेशी रह्यो नहि. त्हेणे सेनापति तुर्रने एक सेना साथे मिलानो अने मेसिना तरफ मोकल्यो, अने पोते त्रण हजार सैनिको लेइ मेडिसि साथे गयो ने जुलाइ मासनी १४मी तारीखे ए'न मळ्यो ते ज दिवसे नियेपॉलीटन् सेनापति बस्को चार हजार सैनिको लेइ मेसिनाथी बार्सिलोना तरफ चाल्यो. बावमी जुलाइए बन्ने सेना सामसामी थवा आवी. सेनापति बस्को गॅरिबल्डीनी सेनाने अटकाववा मेरि अने मिलानो नगर वच्चे उभो रह्यो. पर्वतना उच्च प्रदेशमा त्हेणे पोतानी सेनाने गोठवी राखी हती आ बाजु गॅरिबल्डीनी बधी सेना ए ऊंचा प्रदेश पर साथे लागा चढी शका नहि. मात्र छसो माणसो बस्कोनी छ हजार सेना सामे आवी पड्या, तेथी युद्धमा पाछु पडवु पड्यु. तरत ज त्हेमनी मददे गॅरिबल्डीए एक सेना मोकली. बन्ने सेना एकठी थइ नियेपॉलीटन् सेना पर धसी. गॅरिबल्डीए जाते जीनोइज् सेनाने लेइ नियेपॉलीटन् सेनानी एक बाजु पर हल्लो कर्यो पण ते एक म्होटी तोपना म्हों आगळ आवी पड्यो. आथी कर्नल मिसोरी अने टंटेरा पचास माणस लेइने त्हेनी मददे दोड्या. तोपनो गोळो आव्यो तेथी त्हेना जोडा सरी गया, ने त्हेनो घोडो मार्यो गयो. तरत ज ते पग पाळी नियेपॉलीटन् सेना सामे धस्यो.

मेजर ब्रेडा आ स्थळे मार्यो गयो, ने निसोरीने त्हेना घोडाए भोंय-पर नाखी दीधो. आ संकटसमये गॅरिबल्डीनी सेना असाधारण रणनैपुण्य अने अमानुष वीरत्वथी लडवा लागी. गॅरिबल्डीए जाण्यु के सामे म्होंडे शत्रुनी तोपो पकडवी मुश्केल छे त्यारे त्हेणे कर्नल डॉने, सेनापति निसोरी अने रेंडेलाने केटलाक माणसो लेइ पाछळथी हल्लो करवा कह्यु. गॅरिबल्डी पण उघाडा तरवार लेइ उघाडे पगे चालतो त्हेमनी पाछळ दोड्यो.

आ बाजुए तोपमांथी गोळा छुटवा लाग्या, पण गॅरिबल्डीनी सेनाए पाछळथी आवी तोप पकडी ने ते लेइ नाठी. नियोपॉलीटन् पायदळ स्तब्ध थइ गयु ने उभु उभु जोवा लाग्यु. एटलामा एकदम एक घोडेस्वारनी टुकडी पायदळने भेदी ब्हार आवी ने तोप छोडाववा दोडी. कर्नल डॉननी सेना पाछी हठती हठती एक भींत भणी चाली, पण ते भींत लगी लगभग आवी प्होंची, एटले ते पाछी हठी शकी नहि. आथी त्हेमणे तोपनो मारो चलाव्यो. नियोपॉलीटन् सेना तोपना माराथी पाछी हठी, पण एटलामा पाछळ फरी जुए छे तो त्हेमणे गॅरिबल्डी, निसोरा, स्टेटेला अने बीजा पांच छ जणाने रस्तो रोकीने उभेला जोया. तरत ज गॅरिबल्डीए नियोपॉलीटन् सेनापतिना घोडानी लगाम पकडी ने त्हेने शरणे थवा कह्यु. त्हेना उत्तरमां ते सेनापतिए गॅरिबल्डीना माथा पर तरवारनो घा कर्यो. गॅरिबल्डीए खसी जइ त्हेनो घा चुकाव्यो ने सेनापतिनी गरदन पर एवो तो सरत घा कर्यो के ते घोडा परथी भोंये पड्यो ने तरत ज मृत्यु पाम्यो. एटलामा नियोपॉलीटन् सेनाना केटलाक अश्वारो आवी प्होंच्या. एक जणे गॅरिबल्डीना माथा पर तरवारनो घा कर्यो, पण तरवार लागे, ते प्हेला तो गॅरिबल्डी खसी गयो ने ते मारनारनो त्हेनी तरवारथी प्राण गयो. आ बाजु निसोरीए पोतानी रिवॉल्वरथी बे जणना प्राण लीधा ने केटलाकना घोडाने पण ठार कर्या. एक अश्वारे निसोरी

पर हुमलो कर्यो. ते बे जण वच्चे द्वंद्व युद्ध चाल्यु एटलामां गॅरिबल्डी त्हेना पर आवी पड्यो ने त्हेने ठार कर्यो. आ लडाइना परिणाममां ए शत्रुना अश्वारोमां कोइ पाछु फरी शक्यु नहि. केटलाक मराया, केटलाक घवाया ने केटलाक गॅरिबल्डीने हाथे केद पकडाया.

आ घटनाथी समस्त राजकीय सेना—नियोपॅलीटन्, रॅवेरीय अने स्वीस् सेना—पाछी हटी ने पोतानी छावणी भणी पलायन करी गइ. गॅरिबल्डाना सेना त्हेनी पाछळ पडा. राजकीय सेना मिलानो नगरमां प्होंची, त्यांसुधी त्हेणे पाछु फरी जोयु नहि गॅरिबल्डीनी सेना पण त्हेनी पाछळ पाछळ दोडी, ने न्हेमनी पाछळ नगरमां पण पेठी सेनापति गढमां पेशी गयो.

बीजे दिवसे ‘ सिटि ऑफ् आबर्डीन् ’ नामनु वहाण तोपो अने लश्कर लेइ गॅरिबल्डीनी मददे आवी प्होंच्यु सेनापति बस्कोए, गढनु रक्षण थइ शकशे नहि जाणी, मेसिने ए वो तार कर्यो के हवे गढनु रक्षण थवानु नथी. नेपल्से ए'वो तार कर्यो के हवे शरणे थवानी अनुमति आपो

पण बे दिवसमां तो बदरमां त्हेनी मददे चार वहाण आवां प्होंच्या. वळी ए'वामां कर्नेल् आन्ज्ञानो संधि करवानो सपूर्ण अधिकार लइने लो आव्यो ए कर्नले जाण्यु हतु के पाल्मोमां घेरायला लश्करने माटे जे सरतो करवामां आवी हती ते ज सरतोथी मिलानोमां घेरायेलु लश्कर छुटी शकशे, पण गॅरिबल्डीए एथी य आकरी सरतो करी. वळी त्हेणे जणाव्यु के नियॉपॉलीटन् काफलानां बधा वहाण सिसिलि पर चढी आवशे, तो पण आ सरतो वगर एक पण माणसने छटकवा नहि देउ. याकीने अत कर्नेले डिक्टेटरनी सरतो कबुल राखी.

बीजे दिवसे किल्लो खाली करवानु काम चाल्यु सेनापति बस्को केटलाक सिपाइओने लइने सर्वथा प्रथम निकळी वहाणमां बेसवा चाल्यो

चारे बाजुएथी अनादरसूचक ' हिस्—हिस्' शब्दथी तेना कान बहेरा थइ गया त मॅसिनाना घोडा पर बेसीने वहाण पर गयो छ एवी खबर साभळीने गॅरिबल्डीए तरत ज तेने वहाणमांथी पाछा जवानो हुकम कर्यो किल्लामां पाछो गयो, त्यार पछी घोडो खुचवी लीधा ने तेने पग चाली जवाना हुकम कया

"गॅरिबल्डीए पकडायला सैनिकोने समुद्रतीरे मोकली दीधा त्या तेमने वहाणमां बेसाडी सेनापति पासे सारे मोकल्या अनेक सैनिको राजाना सेनाने त्यजी देइ गॅरिबल्डीनी सेनामा दाखल थइ गया ए सिवाय पचास तोपो, एक लाख गोळागोळा अने १३९ युद्धना घोडा गॅरिबल्डीने हाथ आव्या नियोपॉलिटन् सेनाना सव श्रेष्ठ सेनापतिओने हराव्याथी तेनी कीर्ति चोमेर प्रसरी गइ

मिलाझोना किल्लामां घेरायेला लश्करने विदाय कर्या पछी तेनी विजय-उन्मत्त सेना मेसिना भणी दोडे विलंब करवाथी कार्यहानि थाय छ ए गॅरिबल्डी जाणतो हतो, वळी ए वु पण जाणता हतो के मिलाझोना किल्लाम था छुटला सैनिको पण वखत मळता ता मेसिनामा जइ भराशे, अने बाजा सव स्थळनी छुटी छवाइ सेना त्या एकठी थइ जश आ बाजु तेना पोतानी सेना पण वखत मळ तो विजयउल्लासथी उन्मत्त थइ जाय आ बधा कारणोथी ते उतावळे पगले मेसिना तरफ दोड्या मडिसि तो पहेलथा ज त्या जवा रवाना थइ गयो हता

नियोपॉलीटन् सना तेनी सामे बचाव करवा तैयार थइ रहा हता, पण तेमन अटकाववान साहस करी शका नहि गॅरिबल्डीना वग जोइ ते सना नगरमाथी नाठी ने गढमा भराइ गइ नागरी नती वखत तेमनो भनभ दार त नगरना शासनसमितिन सोंपता गइ

आजुबाजुए नियोपॉलीटन् सेना नगरमांथी नाशी गइ अने गॅरिबल्डीना सेना नगरमां दाखल थइ गइ आ शुभ घटनाथी नगरवासीओ आनन्दथी उन्मत्त थइ गया व्हेमना अन्तरमां विदाहक अग्नि धक्धक् थीकी रह्या हतो, ज्यारे समस्त सिसिलि स्वाधीनतानी माठा शीळा छायामां नृत्य करतु हतु, नवी नवी आशाओ बाधतु हतु, एक हृदय बीजा हृदय साथे मननी कथा वार्ता करी आनन्द पामतु हतु, त्यारे आ दुर्भाग्य नगर पांच छ हजार शत्रुओने हाथे घेराइ पड्यु हतु, अनेक तोपो व्हेमना पर गोळा वरसावी रहा हती, नगरजनो निश्वास पण मुकी शकता न्होता एटला दिवस असह्य पराधीनताथी व्हेना हाथ पग बंधाइ गया हता जेओ एक वार नगर बहार निकळ्ता ते फरी पेशी शकता नहि नगरनो व्यापार नाश पाम्यो हतो, सामाजिक जीवननी पण एज दशा थइ हती नगरजनोने ज्या जीवननी ज पचात हती त्यां व्यापारनी ता वात ज शी ! आज मुक्तिदाता गॅरिबल्डीने जोइ व्हेमना आनन्दनो पार रह्यो नहि

गॅरिबल्डीनु हृदय इटालीनी पीडाती प्रजाना हृदय साथे हमेशा मळी जतु—आज समस्त मॅसिनावासीना हृदयद्वार गॅरिबल्डीना हृदय आगळ उघडी गया तेओ पोताना मन साथे एम ज समजता के "जे महापुरुष आपणी आगळ आवी उभो छे, ते आपणा पूर्ण रीते जाणी शक्यो छे, ने आपणा असह्य दोष तथा दुर्बलता छता आपणने अन्तरथी चहाय छे, वळी आपणा उद्धारने माटे ते आत्मसमर्पण करवा तैयार थयो छे "

तरत ज राजदूत गॅरिबल्डी सन्मुख संधि माटे प्रार्थना करवा आवी उभो तेओ समस्त सिसिलि द्वीप अने उपर थडी फेटलाक किल्ला आपवा तैयार थइ गया हता गॅरिबल्डीए सिराक्युझ्, ऑगस्टा अने बीजा किल्लामा घेरायला सैन्यने जवा देवा कबुल कर्यु आम समस्त सिसिलि गॅरिबल्डीने

हाथ आव्यु केवळ राजधानी नेपल्स् अने तेनी आजुबाजुना केटलाक किल्ला ज हवे ए राज्यने ताबे रह्या, पण ते बधा य आपी देवानी ए सन्धि चालती हती.

ज्यारे पार्लमो अने बीजा नगरनी शासनसमितिओए सिसिलि द्वीपने इटालीना राज्यमां जोडी देवानी गॅरिबल्डीने भलामण करी, त्यारे तेणे तेमने उत्तर आप्यो के, "समस्त इटालीने एक छत्र नीचे लाववु ए ज म्हारा जीवनने उद्देश छे, विक्टर् इमॅन्युएल् प्रति म्हने गाढ भक्ति पण छे, इटालीने एक जातिरूप बनाववामां बीजो कोइ शक्तिमान् पण नथी; परन्तु मात्र सिसिलिने ज पीडमण्ट्ना राज्यमां भेळी देवु, ए म्हने ठीक लागतु नथी वळी म्हारी धारणा एवी छे के इटालीना प्रत्येक अंगने एकत्र करतां पहेलां तेमांनो कचरो साव्रो झुडीने साफ करी नाखवो."

गॅरिबल्डीनी कार्यप्रणाली युक्तिसह हती, ते इटालीना कोइ पण शत्रु साथे सन्धिथी बंधावा ईच्छतो न्होतो. तेणे टस्कनीनी पेठे सिसिलिने पण जीती लीधो, तोपण नेपल्स् जीती न लेवाय त्यां सुधी डिक्टेटरनुं पद त्यजी देवा ते खुशी न्होतो. एकदम पालर्मोने सर कर्यु ते ज प्रमाणे नेपल्स्ने पण लेइ लेवु एवो एणे संकल्प कर्यो. तेनो बीजो संकल्प एवो हतो के नेपल्स् सर कर्या पछी पोपनी साथे विग्रह आरंभवो. नेपल्स् अने रोम् हाथमां न आवे त्यांसुधी युद्धमांथी जरा पण विश्राम लेवो ए करतां मरवु भलु एवो तेनो निश्चय हतो, नेपल्स् अने रोमने इटालीना राज्यमां भेळी देवा, ने रोमना सिंहासन पर राजा विक्टर् ईमॅन्युएल्ने स्थापवो ए तेना जीवननी एक दृढ प्रतिज्ञा हती. ए प्रतिज्ञा पूरी कर्या पछी युद्धक्षेत्रमांथी सदाने माटे विदाय लेइ कॅप्रेरा द्वीपमां जवानो विचार राख्यो हतो तेणे पोतानु कार्य केवी दृढताथी अने निःस्वार्थबुद्धिथी कर्यु हतुं ए आपणे जोइ शकीशु.

राजकीय सेनापति क्लेरीए पोताना बे हजार सैनिको साथे नगरना गढमा जइ आश्रम लीधो. आ बाजुए गॅरिबल्डीए नगरमां शान्ति स्थापवा माटे व्यवस्था करवा माडी. २८मी जुलाइए इटालियन् सेनापतिओ मॅडिसि अने फॅन्निनी पोताना सेना साथे नगरमा सर्वथी प्रथम दाखल थया.

फॅन्निजा नगरमां आव्या त्यारे त्यानी प्रजा विस्मय पामी मॅडिसि आव्यो त्यारे वधारे विस्मय पामी बने सेनापतिना शरीर दार्घ अने सुन्दर हता, त्हेमनी मुखकान्ति प्रतिपद हती निओपॉलीटन् सनापतिओ देखावमा तवा न्हाता त्हेमनी मुखकान्ति शितलतामय हती आथी ज नगरवासीओ आ नवा सेनापतिओने जोइ विस्मय पाम्या हता

थोडा वार पछी सेनानो मुख्य भाग लेइ गॅरिबाल्डी एकदम नगरने दरवाजे आवी उभो रह्यो त्हेणे प्रसिद्ध कर्यु हतु के ते बाजे दिवसे आवशे, परन्तु लोको मान आपवानी म्होटी तैयारी करशे एम जाणी ते ज दिवसे आव्यो तोपण गॅरिवल्डीनी धारणा व्यर्थ गइ नगरवासीओए त्हेने तरत ज ओळखी कहाड्यो, त्हेनी गाडीना घोडा छोडी नाख्या ने गाडाने तेओ पाते खेंचवा लाग्या मॅडिसि अने फॅन्निनी जे महेलमां उतर्या हता त्या ए ने लइ गया

गॅरिबल्डी आव्यानी वात मेसिना नगरमां दावानलनी पेठे प्रसरी गइ सर्वे नगरवासाओ त्हेना दर्शन करवा त्हेना महलनी बारी नीचे आवी उभा "गॅरिबल्डी घणु जीवो ! (Viva Garibaldi!) 'ए'वो जयध्वनि प्रत्येक मुखमाथी निकळवा लाग्या ए जयध्वनिए गगन भरी कहाड्यु ने गॅरिबल्डाना कान भेदी नाख्या त बारी आगळ आव्यो ने प्रजाजनाने धन्यवाद देवा लाग्यो हजारो टोपीओ अने रुमालो समुद्रतरगोना पेठ हवामां ऊचा नीचा थवा लाग्या 'गॅरिबल्डी घणु जीवो! गॅरिबल्डी घणु जीवो! (Viva Garibaldi! Viva Garibaldi!) ए वा उन्मत्तवत् जयध्वनि

प्रजाजनो करवा लाग्या गॅरिबल्डानो पोशाक ए बो सादो हतो के मात्र वस्त्रोथी ज तेने अनेक सैनिके माची ओळखा कहाडयो ए कठिन हतु पण तेना प्रतिभापूर्ण उज्ज्वल नयन, विशाळ ललाट अने उदार मुखकान्ति जोइने तेने सहजमा ओळखी शकाय. मिलानो नगर पासेना युद्धनी तेनी वारत्वकथाओ साभळी मेसिनावासाओ प्रथमथी ज तेना पर मोह पामी गया हता, आज तेना सरळता अने विलासशून्यना जोइ वधारे मोह पाम्या.

मिलानोनु रुधिरमय युद्ध पूरु थयु ते साजे विख्यात ॲलेग्झॅण्डर ड्युमास् सिसिलिना सेनाना सेनापति डिक्टेटर् गॅरिबल्डीने मळवा गयो ते वखते गॅरिबल्डा एक देवळना दरवाजा पासे सुतो हतो, ऊशीके पोतानु जीन मुक्यु हतु अने सैनिको तेने वींटाइ वळी बेठा हता पासे एक चुला पर तेनो वाळु माटे भोजन तैयार थतु हतु भोजनमा मात्र रोटली हती, थोडी रोटली ने एक प्यालो जळ तेने बस हतु तेना खर्चने माटे गवर्नमेण्ट् रोज दश फ्रॅङ्क् आपती शेषान सैनिकोने आ रकम कइ हिसाबमा नथी.

डिक्टेटर् सिसिलिमाथी नेपल्स् राज्य पर उतरी आवनार छे ए समाचार सब स्थळे प्रसरा गया आथी विक्टर् ईमॅन्युएले, महाराजा नपोलियन् साथ करेली सन्धिना रुए, गॅरिबल्डीने आ सकल्प त्यजी दवा कह्यु पोताने हाथे तेण गॅरिबल्डान आ प्रमाण पत्र लख्यो –

" प्रिय सेनापति ! आप जाणोछो ज के सिसिलि पर आपे च्हडाइ करी त्यारे म्हारु अनुमोदन लेवामा आव्यु न्होतु आजे आप नेपल्स् पर च्हडाइ लेइ जवा तैयार थया छो, त्यारे बे बोल कहेवा इच्छु छु हु जाणु छु के म्हारा प्रति आपनी जे श्रद्धा अने भक्ति छे ते केवळ अकृत्रिम छे, माटे म्हने आशा छे के म्हारी वात अवश्य साभळशो.

" इटालीअनोना परस्परना युद्धने बंध पाडवाना उद्देशथी हु आपने उपदेश करु छु के जो नेपल्स् राज्य पोतानी सर्व सेना सिसिलिमांथी लेइ लेवानु स्वीकारे, अने सिसिलिवासीओने शासनप्रणाली पाथरानी स्वतन्त्रता आपे तो आप आपनी विजयोन्मत्त सेना नेपल्स् पर लेइ जवानो संकल्प त्यजी देशो

" जो नेपल्स्राज्य आम करवानो स्वीकार न करे तो सिसिलिनो राज्यकाभार आपणा हाथमा राखीशु

" सेनापति ! म्हारा आ उपदेश प्रमाणे वर्तशो तो इटालीनु मंगळ थशे एम हु मानु छु, आप इटालीने स्वाधीन करी शकशो ने युरोप् जोशे के आपण केवी रीत विजय करी शकीए छीए.

" विक्टर् ईमेन्युएल् "

राजाना आ पत्रनो उत्तर गॅरिबल्डीए आ प्रमाणे आप्यो —

" महाराज ! आप जाणो छो ज के आपना प्रति म्हारी केवी प्रगाढ भक्ति छे, तेम ज आपने वास्ते प्राणसमर्पण करवाने केवो तैयार छु जोके महाराजनी आज्ञा म्हारे अवश्य पाळवी जोइए तथापि इटालीनी वर्त्तमान अवस्था म्हारी ईच्छा पार पाडवा देती नथी नेपल्स्नी प्रजा म्हने वारवार तेडा मोकले छे अने नेपल्स्राज्यने जीती लेवाना प्रार्थना करेछे म्हाराथी धन्यु त्यां सुधी म्हमने वार्या, कारणके ए अभीष्ट सिद्धिने माटे केवो समय जाइए ते हु जाणु छु, तोपण म्हाराथी ए सकल्प लजा देवातो नथी. म्हारु चित्त अस्थिर रहेशे, तो हु इटालीना भावी शुभना मार्गमां काटा रुप थइ पडीश, अने इटालीअन् तरीकेना फरज बजावी शकीश नहि. माटे हु आपने विनीतभाव प्रार्थना करु छु के आपनी आज्ञानु उल्लघन करवानी आ वखते म्हने अनुमति आपशो नेपल्स्ना यथेच्छाचारी बोर्बन् राजवंशना अत्याचारथी

कंटाळी नेपल्सवासीओ त्यांनो कारभुक्त थापणनू साधवा इच्छे छे, जे क्षणे ए उद्देश सफल थशे, ते ज क्षणे हुं मारी तलवार महाराजने चरणमा अर्पण करीश, ने बाकीनु जीवन महाराजनी आज्ञा पाळवामां ज गाळीश.

"गॅरिबल्डी."

गॅरिबल्डीए हवे एक पण दिवस खोयो नहि. ए मास पूरो थता पहेला तेणे कॅपो डि फॅरोटे पार थइ कॅलब्रिया जवा माटे अनेक सैनिको अने केटलाक वहाण तैयार कर्या. चढाइ करता पहेला तेणे नेपल्सवासीओने सज्ज थवाने आ प्रमाणे घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्युः—

" नियोपॉलीटन् प्रदेशनी प्रजाप्रति–विदेशीओना प्रयत्नथी अने आपणा परस्परना विवादथी आपणे एकता साधी शक्या नथी. आ क्षणे आपणी दुर्दशानो नाश करवाना विचारथी कोइ दैवीशक्ति कार्यक्षेत्रमां उतरी आवी होय एम लागे छे, कारण के सर्वे प्रदेशो बहु दिवसनो विवाद भूली जइ आजे आश्चर्यरूपे एकतासूत्रे बधाया छे, ने स्वाधीनता देवीना ए सतान पर जयलक्ष्मी प्रसन्न मुखे जोवा लागी छे. आ परथी आपणने सहज विदित थाय छे के आ प्रतिभाभूमि इटालीना दुःख दिवसोनो हवे अन्त आव्यो छे.

" हजी एक पगथियु चढवानु छे, पण तेथी हु बीतो नथी. जे क्षुद्र साधनसामग्री अने थोडा वीरपुरुषोने लेइ हुं आ द्वीपमा आव्यो हतो, ते क्षुद्र साधनसामग्री अने वीरपुरुषोमा आजे बहु वधारो थइ गयो छे ने म्हारी पासे हाल एक प्रचण्ड सेना तैयार छे, तेथी आ नवी चढाइ सहेलाइथी करी शकीश एम हु मानु छु इटाली-नतोनु लोही जेम बने तेम ओछु रेडाय तो ठीक ए'वी म्हारी इच्छा छे, तेथी ज आ घोषणापत्र प्रसिद्ध करवामा आव्यु छे

" हु जाणु छु के आप खरेखर वीरसन्तान छो, म्हने ए'नु प्रमाण मळी चुक्यु छे, हवे वधारे प्रमाण आपवानी तमारे जरुर नथी. आपणे

युद्धक्षेत्रमां परस्परनी विरुद्ध न थतां, एकठा थई शत्रुओनी विरुद्ध अस्त्र धारण करीशुं हुं एकताने माटे आपनी पासे प्रार्थना करुं छुं

" उदारमति नेपल्सवासीओ ! जे पुरुषे कदी यथेच्छाचारी प्रभुशक्तिनी सेवा करी नथी, अने जे पुरुषे मात्र जनसाधारणनी सेवामां पोतानुं जीवन अर्पण कर्युं छे, ते पुरुष आज पोतानो जमणो हाथ लंबावे छे, तेने तमे स्वीकार करो आप एकत्र थाओ अने बधुओनुं लोही रेड्या विना दृढ प्रकारे टटार थाओ ए ज म्हारी एकमात्र प्रार्थना छे. आवो, आ'मारी साथे जन्मभूमिना सेवामां जोडाओ ने प्रयोजन पडे तो ए जननीदेवीने माटे प्राण पण समर्पण करो.

" सेनापति गॅरिबल्डी. "

आ बाजु मेसिनामां नेपल्सराज्य पर चढाई करवा जरुरी तैयारीओ चालो रही हती. चढाई लई जवानो कयो दिवस नक्की करवामां आव्यो छे ते कोई जाणतुं न्होतुं. तोपण उद्योगनी व्यवस्था जोई सर्व कोई अनुमान करतुं के हवे वधारे वार नहि लागे. विस हजार सेनाने चार भागमां वहेंची नाखवामां आवी. एक भाग फॅरो पॉइन्ट अने तेनी आजुबाजुना प्रदेशमां, बे भाग मेसिनामां—एक मेडिसिना हाथ नीचे अने बीजो कोसेन्झना हाथ नीचे. चोथा भागनो सेनापति विक्सियो हतो.

आ बाजु राजानी म्होटी म्होटी तोपो गोठवी देवामां आवी साथे आवेला स्काइला (Scylla) नामना किल्ला पर ॰॰॰ रागी ॰ॉरिन्सना ॰॰॰ पाउण्डनी छ अने पॉण्ड पाउण्डना बे तोपो गोठवी. ए बे स्थलो वच्चे छ हजार वारनुं अन्तर हतुं. निशेष ॰॰ सेना ॰॰॰ चढाईना ॰॰॰ निम ॰॰॰ न ॰॰ ए'वा सर्व ॰॰॰ ओ ए ॰॰ मां आवी

ऑगष्ट मासनी आठमी तारीखे पाछले प्होरे गॅरिबल्डी "सिटि ऑफ् ॲबर्डिन्, नामना वहाणना तुतक पर फरतो देखायो. थोडी वार पछी दूरबीन द्वारा शत्रुओनी गतिनुं अवलोकन करवा लाग्यो अने गुप्तभावे शत्रुओनो समस्त उद्योग जाते जोइ आव्यो.

दिनमणि सूर्यभगवान् अस्त पाम्यो, त्यार पछी थोडी वारे दक्षिण दिशाथी एक भयंकर वावाझोडु आव्यु चन्द्र अने बाजा तारा जोतजोतामा ढंकाइ गया. आठ वागे गॅरिबल्डीए मेजर मिसोरीने वहाण हंकारवानो हुकम कर्यो. साडात्रणसो माणसो लेइ मेजर मिसोरी चाल्यो बाकीनी सेनाने पाछळ रहेवु गम्यु नहि, पण गॅरिबल्डीए सर्वने समजाव्यु के तेओ छानामाना जइ फोर्ट् कॅवालो सर करशे, ने त्याथी निशानी थशे एटले सर्व सेना ते तरफ कुच करी शकशे

रात्रे साडानव वागे गॅरिबल्डी मेजर मिसोरीने लेइने किनारेथी निकळशे ते वखत फॅरो नगरना देवळना टाऊवरूनो घंटानाद संभळायो. ए ज टाऊवरूना एक म्होटा काणामाथी दीवानो झीणो प्रकाश देखातो हतो, त्हेनी सहायताथी गॅरिबल्डीनो न्हानो काफलो फोर्ट् कॅवालो तरफ चाल्यो आवी घटनाओ इतिहासमा वहु थोडी नजरे पडछे आटला थोडा वीरो आवी असाधारण दक्षताथी आवु भारे काम करवा तैयार थइ गया होय एवु इतिहासमा भाग्ये ज बन्यु हश एक बाजु असंख्य सैन्यथी परिरक्षित भयंकर तोपो गोठवी दीधा छे, अने बाजी बाजुए सुसज्जित बळवान् वहाणोनो काफलो किल्लानु रक्षण करवा पड्यो छ ए बन्नेनी जाणे मश्करी करतो होय तेम गॅरिबल्डीनो न्हानो काफलो त्हेमना वच्च थइने चाल्यो ने फॉर्ट् कॅवालोने किनारे जइ उभो रह्यो.

आ बाजु सिसिलिना किनारे विश हजार जातीय सेना गॅरिबल्डीनी निशानने जोता कॅलेब्रिया तरफ तारी रही हता. अंते कॅलेब्रियाना काठ आवता पर्वतशिखर परथी एक झीणो प्रकाश तेमनी नजरे पड्यो. अगाआर लांबा वखतना दुःख अने निराशा पछी आज जातीय निशान बावटो कॅलेब्रियन् पर्वतना मेघचुम्बित शिखर पर उडतो थयो.

अर्धा कलाकमां तो बंदुकना अनेक अवाज सभळावा लाग्या. एकदम बंदुकनो अवाज सांभळी नियापोलीटन् सेना भयविह्वळ थई सागरमां चारे बाजुए दोडवा लागी. तेओ वच्चे वच्चे गोळाओ छोडवा लाग्या, पण ते गोळाओ पोताना सनान वागा ए वार्मा गॅरिबल्डीनुं सैन्य आवी पहोंच्युं हतुं. काई अटकावी शक्युं नहि अथवा तो तेमना पर फाईर एक पण गोळी छोडी नहि. आ बाजु कॅलेब्रियाना काठा परना गामडांओए गौरवथी महा आनंद स्वीकार कर्यो. गॅरिबल्डी किनारा पर उतर्यो छे एवुं तेमने मालम पड्युं के तरत ते तेओ टोळे मळी गया ने "डिक्टेटर् घणुं जीवो! विक्टर् इमेन्युअल् घणुं जीवो! योवन् राजवंशना नाश थाओ!" एवो जयघोष करवा मंडी गया.

—

प्रकरण २१.

नेपल्स् पर च्हडाइ, गॅरिबल्डीनो नेपल्स्मां प्रवेश, ट्यु-रिनमां कॅवॉरनी युक्तिओ, विक्टर् ईमॅन्युएल्नुं दक्षिण तरफ जवु, वॉल्टर्नोनु युद्ध, नेपल्स्मां राजानु सन्मान, विक्टरने सिसिलिनु समर्पण, कॅपुआने उडावी देवुं, गॅरिबल्डीनु कॅप्रेरा द्वीप तरफ जवु, त्हेनु चारित्रमाहात्म्य

गॅरिबल्डीना आव्याथी प्रजामा विप्लवअग्नि सळगी उठ्यो चारे बाजुए बोर्बनराज्यना नगरो पर विप्लव वावटा उडवा लाग्या अबुजी नगरमाना सेनापति फ्लुरिए (Fleury) बोर्बनराज फ्रान्सिसने ता १९ मी ऑगस्टने दिवसे आ प्रमाणे पत्र लख्यो हतो —

" बे त्रण दिवसथी नगरमा किला फॉर्नीआए विप्लव वावटो उडतो कर्यो छ वधार ता शु पण किल्लानु रक्षण करवा मुकेला सेना पण ' गॅरिबल्डी घणु जीवो ! विक्टर् ईमॅन्युएल् घणु जीवो !' एवो ध्वनि करता जनसाधारण साथे मळी गइ छे ते मनाने वश करवा म्हें तर रॅजमण्ट सेना मोकली, परन्तु त पण बळवाखोरोने मळी गइ अन्त त्हमने समजावा लाववा हु जाते गयो तओ म्हारा आज्ञा मानवा तैयार होय एम देखायु, पण पच्चवारमा तेओ पाछा फरी गया आपणी बधा सेना ते लकान मळी गइ छे हु कवळ म्हारा नोकरने लेइन पाछो आयु छु "

दिवसे दिवसे आवां दृष्टान्तोनी वृद्धि थती गइ. नेपल्स्राज्यना केन्द्रस्थानमां आवेला बॅसिलिकॅटा (Basilicata) प्रदेशनी प्रजा राज्यनी सामे थइ गइ. कर्नल् बोल्डीर्नीने पोतानो सेनापति बनावी पॉटेन्झा (Potenza) नगर पासे जइ छावणी नाखी. तेओए नेपल्स्राज्यनां सर्व नगरोमां दूत मोकल्या ने त्यांना रहीशोने पॉटेन्झा नगरमां आवी पोतानी छावणीमां मळी जवा उश्केर्यां. लोकनां टोळेटोळां पॉटेन्झा नगरमां आवी एकठां थयां. ए नगर ' इटाली अने विक्टर् ईमॅन्युएल् ' ए ध्वनिथी निरंतर गाजी रह्युं. मांहोमांही युद्ध थतुं अटकाववाना हेतुथी विप्लवसभाए नगरना पोलीस कमीशनरने नगर ताबे करवा कह्युं. कमिशनरे विचार करवा वखत माग्यो, ने पछी केटलीक वारे कही मोकल्युं के युद्ध माटे तैयार थइ जाओ. परन्तु युद्ध माटे कोइ पण तैयारी थाय ते पहेलां तो रहेणे जणाव्युं के जातीय सेनानी साथे ते मळी जवा तैयार छे. नगरनी पासे आवेला गिरिशिखर पर पोताना चारसे माणसो लइ रहेगे आश्रय लीधो; आथी नगर विप्लवसेनाने हाथ आव्युं. थोडा ज वखतमां पॉटेन्झा नगरमां दस हजार सैनिको एकठा थइ गया, ने त्यां विक्टर् ईमॅन्युएल्ने नामे शासनप्रणाली चालती थइ.

आ बाजुए गॅरिबल्डीए काठे उतरीने रिजीओ (Reggio) नगरने घेर्युं. नगररक्षक गैलोटीए (Gallotti) जाण्युं ज हतुं के गॅरिबल्डी समुद्रकाठे उतर्यो छे, ने ते समुद्र तरफथी नगर पर स्वारी करशे. पण आटली वधी वहेली ने ओचिंती करशे एम तेणे जाण्युं न्होतुं. नगरना बे बाजुए रहेनां पासे हता ने रहेमा दोढसो माणसो रक्षण करवा राख्यां हतां. रहेमनी पासे तोपो, शस्त्रास्त्र ने एक मासनो खोराक हतो, तेथी तेओ निश्चिंत रीते ऊंघ लेता हता. परन्तु ऑगस्ट मासनी २१मी तारीखे रात्रिना २॥

थागे गॅरिबल्डीए नगर पर हल्लो कर्यो, ने गॅलोंगीए साभळ्यु के नगरमांथी ८०० सुसज्जित सैनिको गॅरिबल्डीने सहायता आपवा तैयार थइ गया छे, त्यार ता एकदम स्तब्ध थइ गयो

वीरवर चियासो (Chiasso) अग्रसेना लेइ सर्वथी प्रथम नगरमां दाखल थइ गयो गॅरिबल्डीना पुत्र मिनोटा पण त्हेनी पाछळ त्रण टुकडीओ लेइ दाखल थयो ए'वामा गॅरिबल्डी पोतानी सेना साथे त्या आवी प्होंच्यो गढनी तापोना म्हों समुद्र तरफ हता, तेथी गॅरिबल्डीना सेनाए पूर्व तरफथी नगर पर निराल हल्लो कर्यो. नियेपॉलाटन् सेना भयत्रस्त थइ गढोमा पेशी गइ. आ बाजु ' गॅरिबल्डी घणु जीवो ! ' ए'वा जयध्वनिथी गगनने चीरा नाखती सेना नगरना किल्ला पर चढ्डा आवी वानरनी पठे सर्वे किल्ला पर चढ्डी उतर्या ने सहजमां नगर सर कर्यु भयथी विह्वळ थइ नियापॉलीटन् सेना हथियार मुकी शरणे थइ

आ न्हाना किलो सर करा विजयी सेना म्होटा किल्ला (Castle) पर चढ्डा, परन्तु किल्लामाथी गोळागोळी छुटवा लागी चियासो अने गॅरिबल्डाए किल्लाने दरवाजे तोपो गोठवी ने अदरना सनाने पलायन करा जवानो मार्ग बध करी दीधा. वद्दा शत्रुसेनापति ब्रिकिसयो त्हेमन आवा मळ्यो नियेपालाटन् सेनापति गॅलाग्गाए रिजियाथा सात आठ माइलने अंतरे आवेला सान जियादिनी नगरना सेनापति ब्रिगण्टीने लखी मोकल्यु के " जरा पण विलब कर्या विना त्हमारु बारसो माणसनु सैन्य लइ म्हारी मदद दोडी आवो " आ सदेशा प्होंचता ज ते पोतानी सेना लइ दोडी गयो, पण गॅरिबल्डी पोतानी सेना लेइ त्हेना सामे धस्या बुद्धिमान ब्रिगॅण्टी, युद्ध करवु पडे ता सहार थाय ए विचारथी, गॅलुको (Gallucco) तरफ पलायन करी गया गॅरिबल्डी रिजियो तरफ पाछा फर्यो ने नगरने

जल्दी सर करवानो हुकम छूटाव्यो छावनी तैयाराओ करवामा आवी ए'वामा गॅलार्टाए सन्धिसूचक श्वेत वावटो किल्ला पर चढाव्यो. बधी सेना गॅरिबल्डीने शरणे थइ युद्धसामग्री हाथ करी लीधा ने नियोपॉलीटन् सेनाने वहाणमां बेसी ज्यां जवु होय त्यां जवा दाधी बहु दिवसथी प्रचलित थयेला नियोपालीटन् राज्यना आजे रिजियो नगरमांथी अंत आव्यो

अस्त्रशस्त्रथी सुसज्जित अने रणवस्त्रथी विभूषित रणपण्डित नियो-पॉलीटन् सेना, पुरता खाराकना अभावथी जार्णशार्ण ने तेथी विकट देखा-वनी गॅरिबल्डीना सेनाना चरणमा अस्त्रशस्त्र अर्पण करी प्राणभिक्षा मागवा लागी ए देखाव जोइ कोना हृदयमां अपूर्व भावनो सचार न थाय ? गॅरि-बल्डी परना दृढ विश्वासथी अने स्वाधीनता परनी सर्वमासी अनुरक्तिथी ज त्हेनी सेना आ'वो अभावनीय जय मेळवी शकती

जाताय सेनाए गॅरिबल्डीनी सेनाने आ युद्धमां बहु सहायता करी कॅमेरिनी नामनो एक उत्कृष्ट सेनापति अने आठ बीजा वारो घवाया, तोपण ते सेनानी सहायताथी तेवो जय मेळवी शक्या, प्लॉटिनो नामे एक सरदारने गॅरिबल्डीए रिजियो प्रदेशनो वहीवट करवा नाम्यो

ब्रिगॅण्टी अने आसेरेलो नामना बे नियोपॉलीटन् सेनापतिओ अकस्मात् गॅरिबल्डीना मार्गमां आवी पड्या, परतु ऊदर बिलाडीना मार्ग-माथी खशी जाय तेम तेओ खशी गया, आथी गॅरिबल्डीए पोतानी सेनाने मध्यरात्रिए सेलानो (Selano) तरफ कुच करवा हुकम आप्यो. आ बाजुए सेनापति कॉजेन्स् त्हेने आवी मळ्यो, वळी अंग्रेज सेनानी अने फ्रेञ्च सनानी पण एकेक टुकडी त्हेने आवी मळी. सेलानो गाम आगळ नियापॉलीटन् सेना छावणी नाखी पडी हता, त्हेणे गॅरिबल्डीनी सेनाने भेट कावबाना प्रयत्न कर्यो बन्ने सेना वच्चे घोर युद्ध थयु. गॅरिबल्डीनी सेनाए

बॅयोनेट् वडे शत्रुसेनाने छिन्नभिन्न करी नाखी अने गाम सर करी लीधुं आ युद्धमा फॅन्च् सेनापति कर्नेल फ्लोटे हाथमा तरवार लेई एकलो शत्रुओ पर धसी जतो हतो, तेवामा एक गोळी वागी ने ते पड्यो. बधा त्हेना शोकमा डुबी गया, ने गॅरिबल्डीए त्हेना मानमा एक प्रशंसासूचक प्रसिद्धिपत्र कढाव्युं. शुडल् नामे एक वीरे त्हेनु स्थान लीधु

प्रात काळे ए विजयी सेना कॅम्पो (Campo) नगर तरफ चाली, कारणके नियोपॉलीटन् सेनाए नाशीने त्यां छावणी नाखी हती. मार्गमा वियाले गाम पासे सेनापति मेलोण्डेज् पोतानी नियोपॉलीटन् सेना साथे छावणी नाखी पड्यो हतो त्हेनी पासे केटलीक तोपो हती, तेथी गॅरिबल्डीने अटकाववानो त्हेणे निश्चय कर्यो. त्हेनो तोपोथी गॅरिबल्डीना छ सैनिको मार्या गया ने बार घवाया गॅरिबल्डीए पोतानी सेनाने बॅयोनेट्नो हल्लो करवानो हुकम कर्यो, विजयी सेना शत्रुओ पर दोडी गई ने त्हेने छिन्नभिन्न करी नाखी एक उच्च स्थान पोताने हाथ करी लीधु. आथी सेनापति मेलोण्डेज् अने सेनापति ब्रिगॅण्टी वच्चेनो संबध तुटी गयो ने बे सेनाने मळी जवु असंभवित थइ पड्यु

विजय पछी गॅरिबल्डीए काउण्ट् रुची अने मेजर चेचीने नियो-पॉलीटन् सेनापति मेलोण्डेज् पासे मोकल्या ने कहेवराव्यु के त्हेणे पोतानी सेना साथे शरणे थवु गॅरिबल्डीनी मागणीने प्रथम त्हेणे स्वीकारी नहि. जे मनुष्ये गॅरिबल्डाना तबु पर सन्धिसूचक श्वेत वावटो च्हडाव्यो, त्हेना ज पर मेलोण्डेज्ना तबुमाथी एक माणसे गोळी छोडी. आथी गॅरिबल्डी क्रोधे उन्मत्त थइ गयो ने मेलोण्डेज्ने कहा मोकल्यु के त्रण वाग्या प्हेला जो त्हमे शरणे नहि आवो, तो त्हमारा पर फरी हुमलो करवामा आवशे ने त्हमारा सैनिकोने समुद्रना अतल जळमा डुबाडी देवामा आवशे. तरत ज

मेलोण्डेज्ने शरणे आववु पड्युं हेना पचीससो सैनिको पोताना हथियार गॅरिबल्डीना चरणमां समर्पण करी पोतपोताने घेर चालता थया मेलोण्डेज् शरणे थयो एटले ब्रिगण्ग पण निरुपाय बनी गयो ने रात पडता पहेलां ते कॅम्पो नगर गॅरिबल्डीने सोंपी पोते तेने शरणे गयो तेना बारसो माणसोए हथियार मुकी दीधां, आम एक ज दिवसमा गॅरिबल्डीने बे हजार बन्दुक, चार न्हानी न दश म्होटी तोपो अने बाजी पुष्कळ युद्धसामग्री मळी नियॉपोलीटन् सेना शरणे आवी तथी एक बाजो पण लाभ थयो हथियार मुकीने घेर गयेला सैनिकोए गॅरिबल्डीनी अने तेनी सेनानी वीर्य-कथाओ आखा देशमा प्रसारी दीधी, आथी खास करीने दक्षिण प्रदेशमा तो गॅरिबल्डीनो प्रभाव खुब वधा पड्यो.

ऑगष्ट मासनी पचीसमाथी अठ्ठावीसमा तारीख सुधी गॅरिबल्डीए पोतानी विजयी सेनान लेइ पर्वतप्रदेशमा थइने एसा मारल मुसाफरी करा आहीं तेना शक्ति अने साहस प्रकाशित थया, वळी जे नियॉपोलीटन् सेना पर्वतोमां रखडती हता त पण भयभीत थइ गइ सात हजार शत्रुसेनाने तेणे घेटांनी पेठ हांकी व्हाडी सूर्यना प्रचड तापमा पण मुसाफरा करा ते नेपल्स् तरफ चाल्यो

गॅरिबल्डानी सेना उपराउपरा जय मेळवे छे अने जनसाधारण तेनी साथे मळी जाय छे ए समाचार ज्यार नेपल्समा प्होंच्या त्यारे बोर्बन्-राज दीर्घ निश्वास नाखी दानभावे बाल्यो " म्हन आशा छे के गम तेम थश तापण म्हारी सेना म्हारु रक्षण करशे ज " बुडतो आदमी जेम तरणां पर आधार राख तम आज नेपल्सराज पोतानी क्षीण, भग्नहृदय ने छिन्नभिन्न सेना पर पाताना रक्षणनो आधार राखवा लाग्यो. घणा दिवसथी बोर्बनराजवंशे प्रजानी राजभक्ति परथी पोतानो विश्वास उठाडी पाशवबळपर

ए विश्वास स्थाप्यो हतो, तेथी आजे ए वंशना छेल्ला राजाने गभराभण आवी पडी. प्रजाए ह्हेने जरा पण सहायता करी नहि ने तरणा रुप नवळी सेना पर हवे ह्हेने रक्षण माटे आधार राखवो पड्यो. आ'वा समयमां सेना पण फरी जाय छे. एक सेनापतिए आवी राजाने कह्यु के: " आपनी सेना ज्यारे आपनी सम्मुख होय छे, त्यारे ' महाराज घणु जीवो । ' ए'वो जयध्वनि करे छे, अने जे क्षणे आप ह्हेमनी पारोथी चाल्या जाओ छो ते ज क्षणे 'गॅरिवल्डी घणु जीवो ! ' ए'वो जयध्वनि करवा मंडी जाय छे. महाराज ! बीजुं तो शुं पण ए प्रपंची गॅरिवल्डीए ए'वी तो मोहजाळ पाथरी दीधी छे के आपणी सेनामांना एक पण सैनिक पर विश्वास राखवो ए भय भरेलुं छे."

परन्तु आ सारगर्भ कथा ए मोहान्ध नरपतिने गळे उतरी नहि. ह्हेणे ए सैनिको पर विश्वास राख्यो; पोतानी जन्मभूमि ने शिशुकाळनुं क्रीडास्थान ने-पल्स्नगर अने पोताना पूर्वजोना राजमहेल ए बधु चालता सुधी ह्हेने छोडवानु गम्यु नहि वे वर्ष राजसिंहासननु सुख भोगव्युं, एटला टुका समयमा ज ह्हेना पोताना अने पूर्वजोना पापनुं फळ भोगववानो वारो आव्यो ए ह्हेने कडवु झेर जेवुं लाग्युं, पण हवे उपाय नथी ईश्वरना सत्य अने अमर राज्यमां पापीओ हमेशां सुख भोगवे एम बनतु नथी. ईश्वर न होत तो तो ए लोकोने निरांत हती पण ह्हेमना दुर्भाग्ये ए जगन्नियंता छे एटले निरुपाय ! पोताना सैन्यना चित्तविकारथी ह्हेनु हृदय व्यथा पाम्यु. ह्हेनी स्थलसेना अने जळसेनाना नायकोए दररोज जे समाचार मोकलवा माड्या ते परथी ह्हेने भान आववा लाग्यु के जे वहाण लेइने हु विपत् समुद्र तरवानी ईच्छा राखु छु ते केवळ नकामु छे; हवे ह्हेणे आत्मरक्षक सेना पर पोताना रक्षणनी आशा राखी, परन्तु कोइ स्वदेशप्रिय आत्मरक्षक सेना पण आ'ना जेवा दुष्ट राजा पर शी रीते स्नेह राखी शके ! अंतरमा विरक्त होवा छता आ सेनाए ह्हेने

जल्दी त्यजी दापो नहि आपी ते सैनिकोने धन्यवाद आपाने त्हेमने नगररक्षा करवानु कार्य सोप्यु. पोते राजकार्यनु न्हानु खूहाडी नगर त्यजी चालतो थयो

राजा नेपल्म् त्यजी गेइटा (Gaeta) नगर तरफ नाशी यो. सेनानी अवस्थानु असत्य वर्णन करवा आवे छे एवु मानी ते पोताना सेनापतिओ पर राजद्रोहनो आरोप मुकतो, पण आज त्हेणे ए सत्यमापी सेनापतिओना वचनोने पोतानी आंखे प्रत्यक्ष अनुभव्या आज त्हेनी जळ सेनाना सैनिकोए त्हेनी आज्ञानु उल्लंघन कर्यु. त्हेण त्हेमने पोतानी पाछळ गेइटा नगरमा आववानी आज्ञा करी, पण नगर छोडी एक माइल् आव्या पछी ते सैनिको पाछा फरी गया त्हेनी स्थलसेना पण छटकेराइ गइ ने वैकल्पिक सेनाने मळी गइ.

एवामा गॅरिबल्डी नेपल्म् तरफ दोडतो आव्यो गॅरिबल्डीआवे छे ए समाचार ज्यारे शहेरमा प्रसरी गया, त्यारे प्रथम तो ए वात कोइए खरा मानी नहि, परन्तु ज्यारे नगरनी चारे बाजुए त्रिवर्ण वावटा उडवा लाग्या अने नागरिक सेना गॅरिबल्डाने वधावी लेवा ब्हार निकळी, त्यारे जनसाधारणनी आशानदी उछळते वेगे व्हेवा लागी. नगरना प्रत्येक मुख्य स्थळे असंख्य लोक एकठा थवा लाग्या, राजमहेलना प्हेरेगीरोए गॅरिबल्डाने जवा माटे मार्ग खुल्लो करी दीधो, एवामा जे राजकीय सेना गॅरिबल्डाने मळी गइ हती ते पण आवी प्होंची. लोको नवा राजाने वधावी लेवा तैयार छे एवु स्पष्ट दीसवा लाग्यु.

मध्याह्न काळे गगनविदारी शब्द कान व्हेरा थइ जवा लाग्या. नगरमा कोलाहल वधवा लाग्यो सेंकडो अने हजारो मनुष्योना व्हेळा वही अगाध जननदीमा मळवा लाग्या. गॅरिबल्डा पोतानी सेना साथे ट्रेनमा आवी

प्होंच्यो ए समाचार मळतां स्हेने वधावी लेवा लोको स्टेशन तरफ दोड्या, परन्तु कोइ खरेखरा गॅरिबल्डीनु दर्शन करी शक्यु नहि. गॅरिबल्डीनी आकृतिने मळता जे जे सैनिको जोवामां आव्या ते ते सैनिकोने प्रजाजनो भेटवा मंडी पड्या. आ गॅरिबल्डी ज छे ए'वा भ्रमथी स्हेमनो पुष्कळ सत्कार कर्यो.

प्रजाजनोनो आदरसत्कार स्वीकार करवो ए ठीक नहि लाग्याथी गरिबल्डी तो रेल्वे ट्रेनमाथी उतरी बीजे रस्ते स्टेशनमाथी ब्हार निकळी गयो ने गाडीमा बेशी न्हानी गलीओमा थइ राजमहेल तरफ चालतो थयो, परन्तु तरत ज ओळखाइ गयो असंख्य भद्र लोक गाडीमा बेशी स्हेनी पाछळ दोड्या हाथमा वावटा लेइ लोको ' जय इटालीनो जय ! जय गॅरिबल्डीनो जय ! ' ए'वा जयध्वनिथी गगन भेदी नाखवा लाग्या. पहेला दुःखना स्मरणथी अने भावी स्वतंत्रतानी आशाथी तेओ उन्मत्तवत् थइ गया. गाडानी पेठे घडीमा हसवा लाग्या, घडीमा रडवा लाग्या ने परस्परने आलिंगन देइ जातीय जीवनना सुखनो स्वाद होंसे होंसे चाखवा लाग्या. राजमार्गनी बन्ने बाजुए आवेला मकानो पर जातीय वावटा फरफर—फत्फत् शब्द करवा लाग्या. बारीओमा उभेली नगरनारीओना अट्टहास्यथी अने ताळीओथी गगन गाजी उठ्यु गॅरिबल्डी नगरमा थइ जतो हतो, ते मार्गे राजसेना स्हेने मान आपवा स्थळे स्थळे उभी रही हती. जेम जेम चालवा लाग्यो तेम तेम चारे बाजुएथी ' जय इटालीनो जय ! '– ' जय गॅरिबल्डीनो जय ! ' ए'वो जयध्वनि उठवा लाग्यो. ए जयध्वनि अने प्रजावर्ग स्हेनी पाछळ पाछळ राजमहेलमा गयो, राजमहेलने दरवाजे गॅरिबल्डी गाडीमाथी उतर्यो. शासन-समिति स्हेने आदरसत्कार आपवा त्या तैयार ज हती, ते स्हेने महेलमा लइ गइ.

प्होंच्यो ए समाचार मळतां त्हेने वधावी लेवा लोको स्टेशन तरफ दोड्या, परन्तु कोइ खरेखरा गॅरिबल्डीनुं दर्शन करी शक्यु नहि. गॅरिबल्डीनी आकृतिने मळता जे जे सैनिको जोवामां आव्या ते ते सैनिकोने प्रजाजनो भेटवा मंडी पड्याः आ गॅरिबल्डी ज छे ए'वा भ्रमथी त्हेमनो पुष्कळ सत्कार कर्यो.

प्रजाजनोनो आदरसत्कार स्वीकार करवो ए ठीक नहि लाग्याथी गॅरिबल्डी तो रेल्वे ट्रेन्माथी उतरी बीजे रस्ते स्टेशन्माथी ब्हार निकळी गयो ने गाडीमा बेशी न्हानी गलीओमा थइ राजमहेल तरफ चालतो थयो, परन्तु तरत ज ओळखाइ गयो. असंख्य भद्र लोक गाडीमा बेशी त्हेनी पाछळ दोड्या हाथमां वावटा लेइ लोको ' जय इटालीनो जय ! जय गॅरिबल्डीनो जय ! ' ए'वा जयध्वनिथी गगन भेदी नाखवा लाग्या. पडेला दु:खना स्मरणथी अने भावी स्वतंत्रतानी आशाथी तेओ उन्मत्तवत् थइ गया. गाडानी पेठे घडीमा हसवा लाग्या, घडीमा रडवा लाग्या ने परस्परने आलिंगन देइ जातीय जीवनना सुखनो स्वाद होंसे होंसे चाखवा लाग्या. राजमार्गनी बन्ने बाजुए आवेला मकानो पर जातीय वावटा फरफर--पतपत शब्द करवा लाग्या. बारीओमा उभेली नगरनारीओना अट्टहास्यथी अने ताळीओथी गगन गार्जी उठ्यु. गॅरिबल्डी नगरमा थइ जतो हतो, ते मार्गे राजसेना त्हेने मान आपवा स्थळे स्थळे उभी रही हती. जेम जेम चालवा लाग्यो तेम तेम चारे बाजुएथी ' जय इटालीनो जय ! '-- ' जय गॅरिबल्डीनो जय ! ' ए'वो जयध्वनि उठवा लाग्यो. ए जयध्वनि अने प्रजावर्ग त्हेनी पाछळ पाछळ राजमहेलमा गयो. राजमहेलने दरवाजे गॅरिबल्डी गाडीमाथी उतर्यो. शासनसमिति त्हेने आदरसत्कार आपवा त्या तैयार ज हती, ते त्हेने महेलमा लइ गइ.

राजमहेलनी चारे बाजुए प्रजाजनो विंटाइ वळ्या ने गैरिबल्डीना दर्शन करवा भीषण चीत्कार करवा लाग्या, आथी ते राता रणवस्त्र पहेरी व्हारने झरुखे आवा उभो उचा माथा करा जोइ रहेलां असख्य माणसाने हाथ हलावी चीत्कार बध करवानी सूचना करी रहेने जोइने प्रजाजनोनो जय ध्वनि वधवा लाग्यो, त्यारे ते हाथ हलावी " शान्त थाओ ! शान्त थाओ !" एवा शब्दो बोलवा लाग्यो मोहमुग्ध प्रजा शान्त थइ गइ

गैरिबल्डी पछी गम्भीर स्वरे बोलवा लाग्यो ' नेपल्स्ना प्रजाजनो ! आजना दिन त्हमारे अति पवित्र, उदात्त अने चिरस्मरणीय छ यथेच्छाचारा प्रभुशक्तिए आटला दिवस सुधी त्हमारा हाथपग पर परतन्त्रतानी जे बेडाओ ठोकी हती, ते आज तुटी गइ छे आज समस्त इटालीने नामे हु त्हमने धन्यवाद दऊ छु त्हमे इटालीने माटे जे काय कर्यु छे, ते मात्र इटालीने ज माटे नहि, पण समस्त मानवजातिने माटे छे, कारणके त्हमे इटाली बनोनी लुंटयेली स्वतन्त्रता पाछी मेळवी छे. आवो, आज आपण सर्व एकताने ' स्वतन्त्रतानो जय ! ' बालीए स्वतन्त्रता इटालीने बहु आदरनी वस्तु थइ पडा छे, कारणके सर्व जाति करता इटालीए परतन्त्रतानु कष्ट बहु भोगव्यु छे फरी एकवार बधा साथे बोलो " जय इटालीनो जय ! "

गैरिबल्डीना मुखमांथी आ शब्दो निकळ्या न निकळ्या, एटलामां तो ' जय इटालीनो जय ! '—' जय गैरिबल्डीना जय ! ' एवा जयध्वनिए गगनने घेरी लीधु

प्रजाजनोनी दर्शनअभिलाषा पूर्ण करी गैरिबल्डी महेलमा गयो वेनेसिया प्रदेशना प्रतिनिधिओ ते प्रान्तनो उद्धार करवानी प्रार्थना करवा आव्या हता, ते त्हनी वाट जाता हता गैरिबल्डीए त्हेमने आश्वासन आप्यु के वेनेसियनाने ऑस्ट्रियानी बेडीमांथी छोडववा म्हारा जेटलो बने आ बोद

વ્યાકુળ નહિ હોય ત્હેમને અનેક પ્રકારે આશ્વાસન આપી ગૅરિબલ્ડી વિશ્રામગૃહમા ગયો. અનેક દિવસના પરિશ્રમથી ત્હેનું શરીર અને મન થાકી ગયા હતા. થોડાક કલાક વિશ્રામ લીધા પછી ગાડીમા બેશી નગરની પ્રદક્ષિણા કરી રાજમહેલમા પાછો આવ્યો ત્યા નિયોપૉલીટન્ સદ્ગૃહસ્થો ત્હેને માન આપવા તૈયાર થઇ રહ્યા હતા. ત્હેમના સ્તુતિપૂર્ણ અભ્યર્થના શબ્દોનો ગૅરિબલ્ડીએ અકૃત્રિમ શબ્દોમા ઉત્તર આપ્યો.

જોતજોતામા દિનમણિ સૂર્યભગવાન્ પશ્ચિમસાગરમા અંતર્ધાન થઇ ગયો નગર પર સર્વ સ્થળે ત્રિરંગી વાવટા ઉડતા થયા. રાત્રે નગર દીપમાળાઓથી શોભી ઉઠ્યુ. અસંખ્ય લોકો હાથમા મશાલો લેઇ રસ્તામા આમ તેમ ઉમંગે દોડવા લાગ્યા. આખી રાત ગાડીઓની ભીડ ચાલી. સમસ્ત નગર આનન્દમા ગાંડુ ગાંડુ થઇ ગયુ ! બોર્બન્ રાજાઓનાં બધા ચિહ્નનો નાશ કરી નાખ્યો.

બીજે દિવસથી ગૅરિબલ્ડીની સૂચનાથી અસંખ્ય લોકો શસ્ત્ર રણવસ્ત્ર પ્હેરી ત્હેના વાવટા નીચે એકઠા થવા લાગ્યા. બ્હાર ગામના સ્વદેશહિતૈષી વીરો સેનાપતિની મોહિનીશક્તિથી અલૌકિક વેગે દોડતા આવ્યા. પ્રત્યેક ગામ ગૅરિબલ્ડીની સૂચનાને અનુસરવા મંડી પડ્યુ ધીમે ધીમે આ વિપ્લવ વિશ્વવ્યાપી બની ગયો. રાજકીય સેનામાના થોડા સૈનિકો પ્રાણભયથી પલાયન કરી ગયા ને બાકીના વિપ્લવસેનામા મળી ગયા આ વિપ્લવઅગ્નિએ પોપના રાજ્યને પણ ઝડપ્યુ ને ત્હેના રાજચિહ્નોનો નાશ થવા લાગ્યો સર્વે જણ વિક્ટર્ ઈમૅન્યુએલને સમસ્ત ઇટાલીનો રાજા અને ગૅરિબલ્ડીને ડિક્ટેટર્ માનવા લાગ્યા.

ગૅરિબલ્ડીએ ત્યાર પછી પ્રજાવર્ગ પ્રતિ એક ઘોષણાપત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યું, આથી વિપ્લવઅગ્નિ દાવાનળની પેઠે ચારે બાજુ સળગી ઉઠ્યો. એ ઉત્તેજનાપૂર્ણ ઘોષણાપત્રનો મર્મ આ પ્રમાણે છે —

" नेपल्सवासी प्रिय बन्धुओ ! अंतरनी प्रीति अने भक्ति सहित आज हु इटालीनी प्रजाना आ उदार केन्द्रस्थानमा आव्यो छु जोके अनेक सैका थी दास बना बाबाजोडा आपणा देशना माथा पर थइ चाल्या गया छे, तोपण ह्वण यथेच्छाचारी प्रभुशक्तिना चरणमा मस्तक नमावबु जोइतु नथी

" आ विशाळ इटालीना प्रजा आ क्षणे छिन्नभिन्न थइ गइ छे, ह्वेने एकत्र करी एक प्रचण्ड परिवार रूप बनाववी जोइए. आज भगवाने आ छिन्नभिन्न जातिनी उदात्त एकता साधवाना विचारथी—आ पतित जातिनो पुनरुद्धार करवाना सकल्पथी—विक्टर ईमॅन्युएलने मोकल्यो छे, आपणे तेने इटालीना प्रजानो पिता मानीशु, ज जातिए हृदयना भक्तिथी विक्टर ईमॅन्युएलने आज जातीय सिंहासन पर स्थाप्यो छे ते जातिनी उन्नतिसाधनने ते पोतानु जीवनकर्त्तव्य मान छे एमा कइ सदेह नथी

" आज हु इटालीना पुरोहितवर्गने अंतरथी धन्यवाद देऊ छु. कॅलेब्रिया तेमज नियापोलीटन प्रान्तोना उच्चाशय अने उदार हृदयना सव साधुओए स्वदेशहितैपणा अने एकाग्रतानु ज्वलन्त दृष्टान्त देखाड्यु छ विपत्तओने तुच्छ गणी जातीय सना साथ रणमा उतर्या छे अने घणा ओए देशन माटे प्राण पण आप्या छ जे प्रजानी भक्तिना तेओ पात्र छ, ते जाति बेशक ह्वमना उपकार नीचे आवी चुकी छे

" वळी हु जणावु छु–इटालीना एकतात माटे ज जे बन्धुओ प्रय न करे छे ते सवन हु भ्रातृभावे आलिंगन करीश जेओ प्रथम विप क्षीओमा भळी गया हता, त पण ना इटालीनु कीर्तिमन्दिर बाधवा एकाद पत्थर लावी आपशे तो ह्वमने पण प्रेमभाव आलिगन आपवा हु तैयार छु

' अत म्हारे एटल ज कहेवान छे के आपणे प्रेम राजाना घरनी मर्यादान मान आपीए छीए तम आपणा घरनु [illegible] आपण ज प्रभु थवाना

जगतना प्रभुताशाली मनुष्यो एथी रुष्ट थाओ के संतुष्ट थाओ-ए'मां आपणने कंइ क्षतिवृद्धि-नथी.

"जोसेफ् गॅरिवल्डी."

नियोपॉलीटन् सेनाना स्वदेशहितैषी वीरोए नगरनो गढ सर कर्यो. ए अने बीजा गढोमां जे लोमहर्षण बनाव बनता, तेथी समस्त युरोप् बोर्बन् राजवंश प्रति तिरस्कार करतु. आथी आ बधा गढोनो नाश करवो के नहि ते पर विचार करवामां आव्यो; अंते ए संकल्प त्यजी देइ मात्र त्हेमां गोठवेली तोपो उपाडी लेवानु ठर्यु. प्रजाजनोने ते गढ जोवा रजा आपवामां आवी. आटला दिवस भयर्या त्हेमां कोइ प्रवेश करी शकतु नहि. पुत्र जेम पितृसंपत्तिमां निर्भयताथी प्रवेश करे, तेम आज नेपल्सवासीओ आ गढमां दाखल थया ने सर्व स्थळे फरी फरी जोवा लाग्या. त्हेमा गोठवेलां मनुष्यवधनां यंत्रोना गुणदोष विषे पोतानो अभिप्राय आपवा लाग्या, ने ए'नी राक्षसा निर्दयताथी थरथर कंपवा लाग्या. प्रत्येक गढमा सो सो नियोपॉलीटन् अने त्रीस त्रीस सार्डिनियन् सैनिको मुक्वामा आव्या.

प्रत्येक गढ बोर्बन् राजाओना वखतमां केदखानानी गरज सारतो. अनेक भद्र कुटुम्बना लोकोए जरा जरा अपराधने माटे आ केदखानानो भयंकर अनुभव भोगव्यो हतो. ए गढनी पासे पण जवाने आज सुधी कोइ साहस करी शकतु नहि, कारणके प्हेरेगारोने ए'वो सख्त हुकम आपवामा आव्यो हतो के जे पासे आवे त्हेने गोळीबार करी उडावी देवो. प्हेरेगारो पोताना प्राणभयथी ए हुकमनो अक्षरे अक्षर अमल करता. जे तोपो स्हारना शत्रुओथी नगरनु रक्षण करवा राखवामा आवी हती, ते तोपोना म्होँ फेरवीने गढनी अदरनी बाजुए करी देवामा आव्या हता. आज प्रजाजनो ए सर्वे गढोमा दाखल थइ गया अने बोर्बन् राजाओना जे जे चिह्न देखवामा

" नेपल्स्वासी प्रिय बन्धुओ ! अतरना प्रीति अने भक्ति सहित आज हु इटालीनी प्रजाना आ उदार केन्द्रस्थानमा आव्यो छु जोके अनेक सैकानी दासत्वना थावाझोडा आपणा देशना माथा पर थइ चाल्या गया छे, तोपण हेग यथेच्छाचारी प्रभुशक्तिना चरणमा मस्तक नमाववु जोइतु नथी

" आ विशाळ इटालीनी प्रजा आ क्षणे छिनभिन थइ गइ छे, तेहने एकत्र करी एक प्रकाण्ड परिवार रुप बनाववी जोइए. आज भगवाने आ छिनभिन्न जातिनी उदात्त एकता साधवाना विचारथी—आ पतित जातिनो पुनरुद्धार करवाना सकल्पथी—विक्टर् ईमॅन्युएल्ने मोकल्या छे, आपण तेने इटालीना प्रजाना पिता मानीशु, जे जातिए हृदयनी भक्तिथी विक्टर् ईमॅन्युएलने आज जातीय सिंहासन पर स्थाप्या छे ते जातिनी उन्नतिसाधनने ते पोतानु जीवनकर्त्तव्य मानं छे एमा कइ संदेह नथी

" आज हु इटालीना पुरोहितवर्गने अतरथी धन्यवाद देउ छु टॅस्केन्सियाना तेमज नियापोलिटन् प्रान्ताना उच्चाशय अने उदार हृदयना सव मानुओए स्वदेशहितपणा अने एकात्मतानु ज्वल त दृष्टान्त देखाड्यु छे विशत्तओने तुच्छ गणी जातीय सेना साथे रणमा उतर्या छे अने घणा आगे देशने माटे प्राण पण आप्या छे जे प्रजानी भक्तिना तेओ पात्र छे, ते जाति बदल स्हेमना उपकार नीच आवी चुका छे

" वळी ह जणावु छु – इटालीनी एकता माटे जे जे बन्धुओ प्रय न करे छे ते सवने हु भ्रातृभाव आलिगन करीश जेओ प्रथम विर धीओमा भळी गया हता, ते पण जो इटालीनु कल्याण-इर पाथवा सत्वर पाछा आवशे तो तेहने पण समभाव आलिंगन आपवा हु तैयार छु

" अत स्मारे एक्ज ज वक्तव्य छे के आपण जग आमाना परनी मर्यादा मान आपीए तेम तेम आपणा परना पण आपण न प्रभु थवाना

जगत्ना प्रभुताशाली मनुष्यो एपी रुष्ट थाओ के संतुष्ट थाओ-ए'मा आपणने कंइ क्षतिवृद्धि नथी.

"जोसॅफ् गॅरिबल्डी."

नियोपॉलीटन् सेनाना स्वदेशहितैषी वीरोए नगरनो गढ सर कर्यो. ए अने बीजा गढोमा जे लोमहर्षण बनाव बनता, तेथी समस्त युरोप् बोर्बन् राजवंश प्रति तिरस्कार करतु आथी आ बधा गढोनो नाश करवो के नहि ते पर विचार करवामा आव्यो, अंते ए सकल्प त्यजी देइ मात्र त्हेमा गोठवेली तोपो उपाडी लेवानु ठर्यु प्रजाजनोने ते गढ जोवा रजा आपवामा आवी. आटला दिवस भयथी त्हेमा कोइ प्रवेश नहि करी शकतु नहि. पुत्र जेम पितृसपत्तिमा निर्भयताथी प्रवेश करे, तेम आज नेपल्सवासीओ आ गढमा दाखल थया ने सर्व स्थळे फरी फरी जोवा लाग्या. त्हेमा गोठवेला मनुष्यवधना यन्त्रोना गुणदोष विषे पोतानो अभिप्राय आपवा लाग्या, ने ए'नी राक्षसी निर्दयताथी थरथर कपवा लाग्या. प्रत्येक गढमा सो सो नियोपॉलीटन् अने त्रीस त्रीस सार्डिनियन् सैनिको मुकवामा आव्या.

प्रत्येक गढ बोर्बन् राजाओना वखतमा कैदखानानी गरज सारतो. अनेक भद्र कुटुम्बना लोकोए जरा जरा अपराधने माटे आ कैदखानानो भयकर अनुभव भोगव्यो हतो. ए गढनी पासे पण जवाने आज सुधी कोइ साहस करी शकतु नहि, कारणके प्हेरेगारोने ए'वो सख्त हुकम आपवामा आव्यो हतो के जे पासे आवे त्हेने गोळीब्हार करी उडावी देवो. प्हेरेगारो पोताना प्राणभयथी ए हुकमनो अक्षरे अक्षर अमल करता जे तोपो स्हारना सुतोभा नगरनु रक्षण करवा राखवामा आवी हती, ते तोपोना म्हों फेरवीने गढनी अदरनी बाजुए करी देवामा आव्या हता. आज प्रजाजनो ए सर्वे गढोमा दाखल थइ गया अने बोर्बन् राजाओना जे जे चिह्न देखवामा

आव्या ते सर्वने भार्या नाख्या ने पग तळे पीली नाख्या बहु दिवसना अत्याचारनु वेर लेवा तैयार थइ गया.

ए बधा गढनी भींतो एवी दुर्भेद्य हती ने त्हेमां प्रवेश करवाना मार्ग एवा वाका चुका हता के त्हेमने मान यळथा सर करी लेवा ए तदन अशक्य ज हतु ते भींतो एवी मजबुत हती के त्हेमा गोळा गोळी थइ पेशी शकतु नहि, एवा जाडा हती के त्हेनी अदर म्होटी म्होटी कोटडीओ बनाववामा आवी हती ए कोटडीओ एवा कुशळतार्थी बनाववामां आवी हती के सहज नजरथी एकदम जणाइ पण न आवे ए मानी पत्थरनी ओटलीओ बिचारा केदीओनी पथारीओनी गरज सारती. व्हारनी भींतनी जाळीओ ने ओरडीओमा पेसवानां न्हाना बारणा विना वायुने ने सूर्यकिरणने पण पेरावानो मार्ग न्होतो, जाळीआमा ल्होडाना मजबुत सळीआ जडा देवामा आव्या हता सारा सारा लोकने पण राजविद्रोहनी सहज शकाथी आ नरककुडमां वधवरां देवामां आवता जो कोइ केदी कदसोंरान करे तो ते फरी व्हारना हवा जोइ शक ज नहि—पातकने हाथे नही त्हेनो प्राण जाय ज केटला निरपराधी मनुष्योए आ नरककुडमा प्राण खोया हशे त मात्र ईश्वरने ज खबर ! विद्रोहा प्रजाजनोनो वध करवा बैतालीश तापो अदर गोठवी हती गॅरिबल्डीए आ समये रास्ते नगरनो कबजो सीधो न होत तो हजारो हतभाग्य नगरवासीओ आ नरककुडमां मार्यां जात आथा गॅरिबाल्डान तेओ पोताना उद्धारकर्ता मानी त्हेना उपकार मानवा लाग्या.

गॅरिबाल्डी कोइ मधु नगर हाथ करतो, त्यारे मार्ग साथे शान्तिरक्षाने म टे शासनप्रणाली पण पोताना हाथमां लेतो बीजा नगरनी पेठे

नेपल्स्नो पण शासनदंड पोताना हाथमां लीधो. तेनामां रणचातुर्यनी पेठे शासनशक्ति पण असाधारण हती तेणे मॉनिगार् नामना नियापॉलीटन् पत्रने शासनसमितिनुं पत्र बनावी दीधुं. पाते सिसिलि अने नेपल्स् पर केवा नियमोथी राज्य करवानो हतो, ते बधी हकीकत ए पत्रमां प्रसिद्ध करवा लाग्यो सब हुकमो पण पोताने नामे ज पत्रमां प्रसिद्ध करतो हतो. ते पत्रने मथाळे विक्टर् ईमेन्युएल् अने नेपल्स् तथा बने सिसिलिना डिक्टटर्, ए शब्दो लखावता. तेणे नेपल्स्मां एक मंत्रासभा स्थापी, अने ए पत्रमां ते सभाना सभासदोना नाम प्रसिद्ध कर्यां बार्टोनि डिक्टटर्नो प्रधान सेक्रेटरी बन्यो अने रोमाना अने प्रदेशना मंत्री अने नगररक्षक थयो. बाजा पदो पर पण चतुर मनुष्योनी निमणूक करवामा आवी.

स्वाधीनताने प्रथम दिवसे नगरमा आनंद आनंद थई रह्यो. ज्यारे किल्लाना दरवाजा उघाडी नाखवामा आव्या त्यारे रहमाना रक्षक सैनिको आनंदथी उन्मत्त थई गया ने छोडेला केदीओनी पठे दोडादोड करवा लाग्या काई कोई तो हाथमाना बन्दूक अथवा रोटली गाडा माणसनी पठे भोंय साथे पछाडवा लाग्या. प्रजाजनो छरा, तरवार वगेरे हथियार लई ' गॅरिबल्डीनो जय थाओ ' एवा ध्वनिथी गगन भेदी नाखवा लाग्या. सर्वने आज नवजीवन प्राप्त थयुं होय एवो भास थवा लाग्यो. आनंदोत्सवना उपभोग करवा लोको घर त्यजी राजमार्गमां अने जाहेर मकानोमा एकठा थवा लाग्या बधा निर्भयताथी आम तेम आनंद फरवा लाग्या. कोईना मनमा काई प्रकारनो भय हतो नहि–कोई स्थान काई प्रकारना भयना शंका हता नहि. बाजा रात गॅरिबल्डीना सम्मान अर्थे नागरिक रंगभूमि पर नाटको भजवाया, त्यां गॅरिबल्डीने जोवा एटला लोक एकठा थया के उभा रहेवानी पण जगा मळे नहि.

आ बाजु नेपल्सराज फ्रान्सिसे गेइटामा जइ एक मन्त्रीसभा स्थापी. गॅरिबाल्डीए विचार्यु के जो तरत ज रणक्षेत्रमा उतरवामा नहि आवे तो शत्रुपक्ष प्रबळ थइ जशे गॅरिबाल्डी थोडो ज वखत नेपल्समां रह्यो, पण तेटलामां तो बोम्बाना निष्ठुर कृत्योना अनेक प्रमाण अनुभव्यां नगर रयजी जतां ववते ए दुष्ट राजा आज्ञा आपतो गयो हतो के गॅरिबाल्डी नगरमां प्रवेश करे के तरत ज तेना पर गोळाओनो मारो चलाववो, अने बधा केदखानाने केदाओ साथे बाळी भस्म करी नाखवा गेइटा गया पछी तेण जाण्यु के आपेला हुकम पाळवामा आव्यो नथी, त्यारे ते अति क्षोभथी बोल्यो के " हाय! म्हने दगो देवामा आव्यो! " अने थोडी वखत सुधी विस्मयथी चित्रमांनी पुतळी पेठे बेशी रह्यो.

बोम्बाना आ क्षोभनी वात गॅरिबाल्डीथी अजाणी रही नहि तेणे विचार्यु के लाग मळता ए दुष्ट राजा आशाभग्न वेर लीधा विना रहेनार नहि समय मळता इटालीना अमन्द प्रजाजनोने पराधीनतानी बेडी सहवा ते योजे अने ऑस्ट्रियाना महाराजा साथे मळ्या जशे ने विग्रह आरंभशे आ आशंकाथी गॅरिबाल्डीए हर्ष वगरत गाळवो ए डहापण भरेलु मान्यु नहि.

आथी तेणे नियोर्गो गैडन् अने सार्डीनियन् स्थळसेनाने तेमज जळसेनाने सज्ज थवानो हुकम आप्यो परंतु लोकनो आनंद हजी ये शम्यो न्होतो. बहु दिवस पछी स्वाधीनता मळ्याथी लोको एवा उन्मत्त थइ गया के तेमने घेर जवानु पण सुझे नहि पोताना घर पण जाणे केदखाना होय एम आ पराधीनताना दासोने लागवा माड्यु तेओ गगनविहारी पक्षीओनी पेठे राजमार्गोमां मुक्तभावे दोडवा लाग्या चारे दिशाएथी मात्र 'गॅरिबाल्डी'— 'विक्टर् ईमॅन्युएल्'— अने 'एक इटाली' ए ज शब्दो सभळावा लाग्या जो गॅरिबाल्डी नगरमा फरवा निकळे तो पुरवासी तो तेने घेरी ले

ने ह्हेना चरणने अने वस्त्रने चुम्बन ले, वृद्ध नागरिकोना गाल परथी अश्रुधार व्हेवा माडे, कठ रुधाइ जवाथी ह्हेमनाथी आशीर्वचन अथवा जयध्वनि पण करी शकाय नहि, मात्र हाथ हलावीने इटालीना उद्धारकने आशीर्वाद आपे. नगरनारीओ अटारीएथी ने बारीएथी ह्हेना पर पुष्पवृष्टि करे.

एकसो सत्तावीश वर्ष प्हेला आज दिवसे राजा चार्लसे आ राज्यमाथी ऑस्ट्रियनोने हांकी कहाडी ' विक् डिमाटा ' नामनो महोत्सव कर्यो हतो आज ते ज दिवसे, गॅरिबल्डीए ऑस्ट्रियनोने हांकी बूर्बोर्ड फरी स्वाधीनतानी स्थापना कर्याथी, लोकनो आनद बमणो वध्यो. आज ए महोत्सवनी फरी अवतार थयेलो जोइ लोक विस्मित थया. गॅरिबल्डीए ए उत्सवने दिवसे सघळी कचेरीमा रजा पाडी ने पोते पण जनसाधारणनी साथे उत्सवमा भाग लीधो.

ह्हेनी आज्ञाथी समस्त जातीय सेना अस्त्रशस्त्र सजी राजमार्गनी बने बाजुए हारबध गोठवाइ गइ, पछी पोताना सैनिको साथे ते मार्ग थइ चालवा लाग्यो ते वखते प्रचण्ड वेगथी वरसाद पडतो हतो तापण लोकनो उत्साह ओछो थयो नहि. नगरवासीओना आनदध्वनिमा वरसादनो ध्वनि नहि जेवा थइ गयो.

गॅरिबल्डानी ईच्छा हती के हवे वगर विलबे रोम पर स्वारी लेइ जवा ने विक्टर् ईमॅन्युएल्ने समस्त इटालीना राजा बनावी देवो. जोके इटाली अने फ्रान्सना घणा राजनैतिक पुरुषो गॅरिबल्डीना आ सकल्पने अनुमोदन आपता हता तोपण मनोरर कॅवार् आ समाचारथी भय पाम्यो, वळी नॅपोलीअन् पण जोरथी उन्मत्त थइ गयो तेओ बनेए गॅरिबल्डाने आ सकल्प त्यजी देवा लखी मोकल्यु नॅपोलियने ह्हेनो अभिप्राय जाणवा ईच्छा करी ह्हेना उत्तरमा आ देशभक्त शूरवीर जणावा दायु के ' म्हारो अभिप्राय जाण-

वानी फ्रान्सने शी जरूर छे ? छतां जाणवो होय तो जाणो—पाइओ नेंनोने ईच्छा होय तो पोपना पदनो अधिकार राखी शके, परन्तु हवे इटालीना कोइ पण प्रदेशनो राजा थवानो त्हेने अधिकार छे ज नहि "

राजमार्गनो सरळ मार्ग मुकी कॅवॉरनी राजनैतिक गलीकुचीए चालवु ए गॅरिबल्डीने माथु काप्या जवु लाग्यु एथी एना हृदयमा बहु व्यथा थइ तोपण तेथी ते विस्मित था लक्ष्यभ्रष्ट थयो नहि चारे बाजुना विघ्न दूर करी त्हेण रोम् तरफ जवानो सकल्प दृढ कर्या

रोम् पर स्वारी लइ जवानी एणे भारी तैयाराओ करवा माडी. नियोपॅालान् सैनिकामाथा जेने घेर जइ आववाना ईच्छा हती त्हेने रजा आपी, पण सगाव्हालान मळी तरत ज पाछा आववाना भलामण करी बाजी बाजुथी त्हेण वॉलन्टीअर सेना एकटी करवा माडा. पोतानु खर्च उपाडी शके एवा पचास वर्षना अन एथी म्हाटा युवकोने त्हेणे पोतानी सनामा दाखल कर्या इटालीयन् युवको एवा उश्केराइ गया के सव कामकाज लजा गॅरिबल्डीने आवा मळ्या.

गॅरिबल्डी रोम् पर चढाई आववानी तैयारीओ करे छे ए समाचार सामळी कॅवॉर बहु उद्विग्न थयो ते भय पाम्यो क गॅरिबल्डी रोम् पर हुमलो करशे तो युरोपनी सर्व राजशक्तिओ इटालीना विरुद्ध थइ जशे आथी त्हणे सार्डिनियन् महासभाने बोलावी अने एकत्र थयेला समासदो सम्मुख आ प्रमाणे पातानो अभिप्राय दर्शाव्यो —

" महाशया ! हव वॅनेसिया सिवाय इटालीना बधा प्रान्तो स्वतन्त्र थया छे वेनेसियाने स्वतत्र करवा जइए ता ऑस्ट्रिया साथे विग्रह थशे; वळी एम करवु ते युरोपनी समस्त प्रभुशक्तिनी विरुद्ध छे माटे जा हाल आ कामना आपणे हाथ घालीशु ता समस्त युरोपनी तरवारो आपणा

विरुद्ध तैयार थइ जशे. समस्त इटाली एकत्र थाय तोपण वेनेसियाने बहु लाभ थवानो संभव छे, कारणके समस्त इटालीनी इच्छा विरुद्ध ऑस्ट्रिया वेनेसिया पर अत्याचार करी शकशे नहि. वळी ए ज कारणथी हाल आपणे रोम पर स्वारी करतां अटकवु जोइए. रोमना प्रश्ननी मीमांसा तरवारथी थइ शके एम नथी, कारण ए मीमांसामार्गमां अनेक राजनैतिक विघ्नो आवी पडे एम छे. आम होवाथी ए प्रश्ननी मीमांसा नैतिक बळथी ज करवी जोइए. मंत्री-सभा पर पार्लामेंण्टनो विश्वास छे के नहि ते जाणवा माटे ज आजे आ सभा बोलाववामां आवी छे. कारणके जे गॅरिबल्डीना शब्दथी आज समस्त इटाली दोराय छे, जे गॅरिबल्डी इटालीअनोना हृदयनो अधिष्ठाता देव थइ पड्यो छे, ते ज गॅरिबल्डी राजा प्रत्येना अने स्वदेश प्रत्येना मन्त्रीसभाना कर्तव्यपालनमां शंका प्रकाश करे छे."

कॅवॉरना आ शब्दो सांभळी महासभाए, पोताने मंत्रीसभा पर पूर्ण विश्वास छे एम जणाव्युं; पण साथे साथे ए पण कॅवॉरने जणावी दीधु केरहेनी साथे गॅरिबल्डीने कइ मनान्तर वा मतान्तर न थाय एवी योजना करवी.

आ बाजु अॅङ्कोना (Ancona) सर थयाना समाचार साभळी इटालीपति विक्टर् ईमॅन्युएल् महा उत्साहे सप्टेम्बर मासनी ३०मी तारीखे त्युरनथी निकळी बोलोनाने मार्गे अॅङ्कोना तरफ चाल्यो. कॅवॉर पण त्हेने ते नगरमा आवी मळ्यो. प्रजाजनोए त्हेमनो बहु आदरसत्कार कर्या विक्टरे दक्षिण इटालीनी सर्व प्रजाने उद्देशीने एक प्रसिद्धिपत्र कहाड्यु. ए प्रसिद्धि-पत्रमा त्हेनी अने त्हेना मन्त्री फॅरिनीनी सही हती. गॅरिबल्डीने तेओए प्रकारान्तरे उडावी देवानो प्रयत्न कर्यो. कॅवॉरे शब्दचातुर्यथी विक्टर् ईमॅन्युएलने इटालीनो उद्धारकर्त्ता मनाव्यो; परन्तु वस्तुतः गॅरिबल्डी ज ए पदने पात्र हतो ए कोइथी अजाण्यु न्होतु. गॅरिबल्डीए ज म्होटा म्होटा प्रान्तो जीतीने

विक्टर्रा चरणे समर्पण कर्या ने पोते निष्काम योगानु आसन ग्रहण कर्यु ते वखत इटालीमा रहेला जेवो धार, दूरदर्शी, राजनीतिज्ञ अने निष्काम स्वदेश हितैषी पुरुष बीजो कोइ हतो ज नहि आटला टुका समयमा रहेना विना बीजो कोइ आटला बधा प्रान्तो जीती शक्त नहि अने जीतत तो निर्विकार चित्ते ते प्रान्तो राजाने अर्पण करत नहि जो ते इच्छा करत तो नॅपोलियन् बोनापार्टना पेठ समस्त इटालीनो अधीश्वर थइ शकत पण रहेना जीवननु मन ए हतु ज नहि—इटालीना उद्धार विना एने बीजी कोइ कामना हती ज नहि ज क्षणे समस्त इटाली एक छत्र नीचे स्वतंत्र थशे ते ज क्षण रहेनी कामना पूर्ण थशे ज्या सुधी ए कामना सिद्ध नथी थइ त्या सुधी ते कोइ रीते कार्यक्षेत्रमाथी पाछा फरवानो नथी

आथी ज ते रोम् पर हल्ला करता पाछो हठ्यो नहि नियापॅलीटन् वॉलण्टीअरना टोळेटोळा रहेनी सेनामा दाखल थवा आव्या दश हजार कॅलेब्रियन युवको स्पष्टनर मागना मध्यभागमा रहेना सेनामा आवी मळशे एवा समाचार आव्यो वळी अग्रेज, पोल आदि विदेशीय वॉलण्टीअरो पण धानताने कचरा नाखवा रहेने आवी मळ्या

गॅरिबाल्डीए सेनापति टुरने वॉलण्टीअर सेना आपी उत्तर प्रदेशमा मोकल्या ते कॅपुआ (Capua) नगरने सर करवा चाल्या ए नगर नेपल्सथी उत्तर पचास माइलने अन्तर आवलु छे वॉल्टर्नो (Volturno) नदी ए नगरना त्रण बाजुए धनुषन आकार अवी रहेली छे सेनापति टुरनी पछी थोडा वखतमा गॅरिबाल्डी पण त्या आवी पहोंच्या आवता वार एण जाहेर कर्यु के ए किल्लो बळपूर्वक सर करवामा आवशे ए रणक्षेत्रमा रहेन एवी रणप्रतिभा ने दूरदर्शिता दखाडी आपी के एथी एना सदाना सहचरो पण आश्चर्य पाम्या शत्रुसेना कॅपुआना किल्लानी व्हार निकळी

गॅरिबल्डीना सैन्य पर हुमलो करवा लागी, पण वारंवार त्हेमने पाछा हठी किल्लामा भराइ जवु पडतु आम केटलाक दिवस चाल्या गया. ते दरम्यान गॅरिबल्डाए पण बराबर तैयारीओ करी राखी.

इ स १८६०ना सप्टेम्बर मासनी २२ मी तारीखे गॅरिबल्डीए सर्वथी प्रथम नेपल्स् पर निवर्ण वावटो उडतो कर्यो, पण वॉल्र्नोना महायुद्धमा विजय पाम्या पछी ज ते खरेखरा रीते तो दक्षिण इटालीने सार्डिनिया राज्यने ताबे करी शक्यो. आज सुधी ते पोताना सैनिकोने गौरवने माग दोरी गयो हतो खरो, पण आज ज—इ. स. १८६०ना ऑक्टोबर मासनी पहेली तारीखे—वॉल्टर्नो नदीने तीरे रहेनी अजेय सेनानी भाग्यपरीक्षा थवाना छे, आज त्हेना वीरत्वना कठणमा कठण परीक्षा थवानी छे कारण के असंख्य नियोपॉलीटन् शत्रुसेना कॅपुआ नगरमा आवी एकठी थइ ४५००० सुसज्जित अने रणदक्षित नियोपलीटन् सेना आज रणक्षेत्रमा पोतानु अद्भुत वीरत्व देखाडवा गेइटा नगरथी नेपल्सराज फ्रान्सिसने लेइने आवी छे आज फ्रान्सिसनो जन्मदिवस छे, अने त्हेना सर्व सैनिको ते कारणथी आनंदमत्त थइ गया छे. तेओए प्रतिज्ञा करी छे के आजना रणमा जय प्राप्त करवो, नहि तो प्राण समर्पण करवो त्हेमनो विचार ए'वो हतो के गॅरिबल्डानो व्यूह भेद करी नेपल्स् पर च्हडी जवु ने ते नगरने बलपूर्वक सर करी लेवु.

गॅरिबल्डीनी सेना सान् आञ्जेलोथी मॅडालेनी सुधी पथराइ गइ हती. ए मार्गनी मध्यमा सेण्टा मेरिया आवेलु छे गॅरिबल्डी जाते सान् आञ्जेलो अने सेण्टा मेरियानी रक्षा करवा लाग्यो, अने वीक्सर बिक्सियो मॅडालोनानुं रक्षण करवा रह्यो. पने वीरोए आ संग्राममा अद्भुत दूरदर्शीता अने असाधारण रणपाण्डित्य देखाडी आप्यु रात्रे चार वागे शत्रुसेना वावा-

छोडाना लाभ लेइ कॅपुआ नगरमाथी निकळी ने प्रचण्ड वेगे गॅरिबल्डीना व्युह तरफ धशी गॅरिबल्डी तैयार थइ रहेमन पाछा वाळवानी वाट ज जातो हतो, तथी रहेनी सेनाए अविचळ भावथी शत्रुसेना रुपी प्रचण्ड नदीना वगने रारी दाधा वेचानदनो वग शत्रुसनाथी सहन थइ शक्या नहि न थोडी ज वारमां ते पाछी पडा सागरना प्रचण्ड तरग माव्य पर्वतनी तळटामा अथडाइ चुरचुरा थइ जाय, ने पाछी पडे ए वा देखाव थइ रह्या वार कराक सुधा बने सेना वच्च तुमुल युद्ध थयु गॅरिबल्डाना सैन्य व्युहने भेदी चाल्या जवानी प्रतिज्ञा पूण करवा नियोपॉलाग्न् सनाए वारंवार प्रयत्नो कया पण कोइ रीत ते कृतकार्य थइ शकी नहि अत गॅरिबल्डीनी सेना रहेमना पर बेयोनेट् लइ प्रचण्ड वग धशी गइ तथी ते छन्नभग थइ रणक्षत्रमाथी पलायन करी गइ तेज क्षण गॅरिबल्डीए नेपल्स् तार कया क ' विजय सिसिलिना विजय आ ने संपूर्ण थया '

कॅपुआ नगरने तोपथी उडावी दवानी अनक जण गॅरिबल्डीने सलाह आपी एम कर्यु हत तो शिघ्रमांनु लश्कर बहु व्हेलु शरणे थात तापण ए राक्षसी सलाह ए णे मानी नहि रहणे कह्यु के ' निर्दय थॉम्बानी पठ काइपण नगरने तापे उडावा निरपराधी स्त्री बाळक, वृद्ध आदि निरस्त्र नगरजनोना प्राण नाश करी कदी पण पाप मार्गी नहि थाउ जे गॅरिबल्डी ना प्राण पराधीन मनुष्यना दुःखथी रडा उठता, ते गॅरिबल्डी काइ पण भ्राता अथवा भगिनीने अग्निमुख उडाववा तैयार थाय ? आ वा नरमेधय ज्ञमा रहेना जेवा महाप्राण आहुति आपे ए वात असभवित छ ए नरमेध-यज्ञ ती दूर रही गरिबल्डीए पाताना यत्नाचक्रने जराय वरकरारी थवा दीधो नथी गॅरिब डीना विजय पछी तरत ज पीडमण्टनी सेना त्यनी मददे आवी पहाँची तथी नियापालीटन् सेना भग्नाभग थइ शिरे छाडी पलायन करी गइ आम बस सिसिलि सार्डिनियाना राज्य नाच आव्यां

डिक्टेटर्‌नी अनुमतिथी सेनापति सियाल्डिनी पण पोतानी सेना साथे वॉल्टर्नोने तीरे आवी प्होंच्यो. गॅरिबल्डीनो तार मळवाथी ऑक्टोबर् मासनी ४थी तारीखे विक्टर् इमॅन्युएल् जाते समस्त सार्डिनियन् सेना लेइ गॅरिबल्डीने आवी मळ्यो. थोडीक सेना नेपल्स्‌मा रहेली गॅरिबल्डीनी सेनाने सहायता करवा मोकली. विक्टर् इमॅन्युएले अने गॅरिबल्डीए एकबीजाने अति प्रेमभावे गाढ आलिंगन कर्युं. आटले दिवसे जगत् स्पष्ट रीते जाणी शक्युं के तेओ एकबीजाना उपासक छे!

गॅरिबल्डीनी आवी राजभक्ति जोइ त्हेनी सेनामांना केटलाक त्हेनाथी विरक्त थवा लाग्या. दक्षिण इटालीमा साधारणतंत्र स्थापवा मॅट्झिनि पोताना मन्त्रशिष्य गॅरिबल्डीने उत्तेजित करवा लाग्यो. सिसिलि अने नेपल्स्‌नो मन्त्रीवर्ग अने घणा वॉलण्टीअरो पण मॅट्झिनिना मतने अनुमोदन आपवा लाग्या. गॅरिबल्डीने आ वात रुचती न्होती; आखा इटालीने स्वतन्त्र करी एक छत्र नीचे लाववुं, पछी त्हेमा राजतन्त्र स्थपाय के लोकतन्त्र स्थपाय त्हेनी हाल दरकार करवी नहि एवो त्हेनो मत हतो, कारणके लोकतन्त्र स्थपाय एवो ते वखते संभव न्होतो. गॅरिबल्डीए आथी कॅलेब्रियन् वॉलण्टीअर् सेनाने रजा आपी, पण मॅट्झिनी कशाथी डग्यो नहि. गॅरिबल्डी विरुद्ध थाय छे जाणी त्हेणे त्हेना सामे लश्कर एकठुं करवा माड्युं. आथी गॅरिबल्डीए त्हेने नगर त्यजी चाल्या जवानो हुकम कर्यो

ट्युरिन् नगरमा वळी जुदी ज धामधुम चाली रही हती. नवीन जीतेला प्रान्तोने सार्डिनियन् राज्यमा भेळी देवा प्रजाजनो उपरनीचे थइ रह्या हता; आथी ऑक्टोबर् मासनी बीजी तारीखे सार्डिनियन् महासभा भरवामा आवी कॅवोरे आ सभा सम्मुख इटालीने एकत्र करी देवाना अभिप्रायनुं बिल् रजु कर्युं सभामा त्हेनी विरुद्ध बे पक्षो त्हेने हफाववा

घेनमिश्रा एना मेळे उठशे, ते वखते चनासयने ए दुष्टाना हाथमाथी छोडाववा जइशु तो इंग्लॅण्ड् अने बीजा स्वतन्त्रताप्रिय राज्यो आपणने जरुर अनुमोदन आपशे "

कॅवॉरना आ सारगर्भ भाषणथी बधा संतोष पाम्या त्यार पछी बिल् पर मत लेवाया २९६ सभासदोमाथी २९० जण बिलनी तरफणमा पोताना मत आप्या मात्र छ जण विरुद्ध उतर्या, बिल् पास थयु बळा सर्वानुमत एवु पण ठरावबामा आव्यु के गॅरिबल्डीए इटालीनु पुष्कळ भलु कर्यु छे माटे एने धन्यवाद घटे छे

गॅरिबल्डी नेपल्स गयो त्यारे त्याना प्रजा विक्टर ईमॅन्युएलने वधावी लेवा तैयार थइ गइ हती घर घर रोशनी करवामा आवी छे नृत्यगीत चाली रह्या छे र जाने वधावी लेवा मार्गमा अनेक पुष्पमाळाओ लटकी रही छे हवेलीओ पर विजयवावटा वायुतरंगमा नृत्य करी रह्या छे

ऑक्टोबर् मासना बारमी तारीखे गॅरिबल्डीए आ प्रमाणे घोषणापत्र प्रसिद्ध कर्यु —

काल इटालीराज विक्टर ईमॅन्युएल—जेने समस्त इटाली वासीओए एकवाक्यता दर्शाने सिंहासन अर्पण कर्यु छे ते इटालीराज—सार्डिनिया राज्यना सीमा ओळगी नवराज्यमा प्रवेश करशे बन्ने सिसिलिने बहु दिवस सुधी इटाली थी जुदा राखवामा आव्या काले इटालीना हाथसमान ए बन्ने सिसिलिने प्रधानअंग साथ मळवी देवामा आवशे

आवता आगमनने मान आपी राजा विक्टर् आवे छे ने विधाताए त्हेने राज्यपद स्थाप्या छे माटे त्हेनु एवु सन्मान करवु जोइए के त्हेना गौरवने तेमज आपणा त्हेना प्रत्येनी अविचालित भक्तिने तथा अकृत्रिम कृतज्ञताने शोभारूप थइ पडे एवु थवु जोइए के हवेथी कोइपण राजनैतिक

प्रजामां हवे चारे बाजुएथी विना नामराना उठे छे ने तेवा समयमा सिसिली सार्डिनियन् राज्य साथे भेळवी दवामा नहि आवे ता लोकना मनमा अनेक प्रकारना संदेह उत्पन थशे तेओ शक करशे के सिसिली पचाती पडवाना हेतुथा हु डिक्टेटरना पदनु राजीनामु आपतो नथी आथी रहो सान् ॲजेलो San Angelo)ना १७मा तारीखना सर कारी गॅझेटमा आ प्रमाणे प्रसिद्धिपत्र बहार पाड्यु —

' इटालीयनोए पोतानु लोही रेडीने जे सिसिलिने दासत्वमाथी मुक्त कर्यु छे, अने जे सिसिलिना प्रजाए म्हने त्हेमनो डिक्टेटर बनाव्यो हतो, ते सिसिलि आजथी इटालीना अविभाज्य अंग रुपे मनाशे विक्टर इमॅन्युएल आ अविभक्त इटालीना प्रजातन्त्र राजा मनाशे. इटालीनी प्रजाए म्हने डिक्टेटरनो ज अधिकार आप्यो छे ते अधिकार, राजा अहीं आवशे एटले, त्हेने सोंपी हु ए कामथी दूर थइश

"सेनापति गॅरिबाल्डी"

२७मा ऑक्टोबरे साजना चार वागे सेनापति सियाल्डीनीना कोइ सैनिक छावणीमाथा आवी कॅमरा नगरमा गॅरिबाल्डीने समाचार आप्या के राजा विक्टर सार्डिनियन् सेना साथे टियाना (Teano) नगरनी पास आवी पहोंच्या छे सियाल्डीनिए गॅरिबाल्डीने कही मोकल्यु हतु के राजाने मान आपवा त्हमारे लश्कर साथे सामा आववु

आ समाचार सांभळी गॅरिबाल्डीए सेना साथे कॅम्डा नगरमा नवु नाख्यु ने टियाना नगरमा पधारेल सिपाहीन राजाने मान आपवा आगळ मोकल्या टियनो अने कॅम्डी ए बे नगर वच्चे आवेला सेण्टा मेरिया डि ला क्राम (Santa Maria della Croce नगर पास बन्ने सेनाओ एकत्री करी ने त्या राजाना सन्मान अर्थे एक प्रचण्ड सैन्यप्रदर्शन करवु एवो ठराव थयो

आ ठराव प्रमाणे २५मा ऑक्टोबर् ने शुक्रवारने दिवसे प्रात काळे गॅरिबल्डी पोतानी सेनाने लइने टियाना तरफ चाल्यो. आ बाजु विक्टर् ईमॅन्युएल् पण टियानोथी थॉन्टाने मार्गे सिसिलिविजयी गॅरिबल्डीने मान आपवा दोड्यो. २६मी तारीखे टियानो अने स्पेरानन् वच्चे बन्ने सेनाओ परस्परने दृष्टिगोचर थइ. गॅरिबल्डीए पोतानी सेनाने हारबंध गोठवाइ जवानो हुकम आप्यो. पश्चात् तुरतज रातां वस्त्रो वाळा ए वीरवरोना ते वखतनो अपूर्व देखाव लेखकना लखाण करतां चित्रकारनी पींछी वधारे सुंदर रीते चितरी शके. सेनानी आ प्रमाणे व्यवस्था करी गॅरिबल्डी पोताना खास सैनिको लेइ राजानी सामे गयो. सैनिकोना लाल वस्त्र जोइ राजाए अनुमान कर्युं के नक्की गॅरिबल्डी आवे छे, आथी तेणे दूरदर्शक यंत्र हाथमां लइने जोयुं तो तेनुं अनुमान सत्य नीवड्युं. तरत ज गॅरिबल्डीने मान आपवा राजा सामा दोड्या. बन्ने वच्चे दश पगलानुं अंतर रह्युं एटले बेउ पक्षना सैनिको " जय विक्टर् ईमॅन्युएलनो जय ! " एवो जयध्वनि करी उठ्या. गॅरिबल्डी दोड्यो ने टोपी उतारी भावपूर्ण कम्पित स्वरे बोल्यो " इटालीना महाराज (King of Italy !) ' विक्टरे तरत ज टोपी उतारीने ते ज क्षण गॅरिबल्डीने भेटवा बे हाथ फेलाव्या ने " आपनो धन्यवाद छे (Thank you !) ' एवा कृतज्ञताना शब्दोथी गॅरिबल्डीना अभिवादनो उत्तर आप्यो.

एकमात्र ईच्छा ने एकमात्र लक्ष्य हत आज भगवाननी इच्छा वडे घणा दिवसथी पाळी पोषीने म्होटी करेल आशालता पुष्पवती थइ आज गॅरिबाल्डीनो आनंद तेना देहमा माइ शक्यो नहि ने समस्त इटालीमा पथराइ गया " इटालीना महाराज ! " ए गभीर अने भावसूचक संबोधनथी तेणे पोतानो आनंद बहार कहाड्यो आज गॅरिबाल्डी पूर्णकाम थयो ! इटालीना उद्धार विना तेना जीवननी बीजी कोइ भावना हती ज नहि, आथी तेण जाताथ धन्यवाद सिवाय वाजु कइ पण स्वीकार्यु नहि

राजदर्शन कर्या पछी गॅरिबल्डी कॅपुआ नगर तरफ गयो ने त्यां शान्तिसूचक वावटा उडता कया अदरनी सनाने ताब आवव नो सलाह आपी, पण तेना उत्तरमा अदरथी गोळाओ छोडवामा आवी रात्रे व जण नियोपोलीटन सैनिको किल्लामाथी छानामाना बहार निकळ्या सेण्ट मेरिया नगरना सेनापति डेला राकाना मलाह लेवा गया वळी तेमण खबर आपी के कॅपुआमाना सेनापतिए अत सुधी किल्लानी रक्षा करवानी अन अत पोताना सैनिको साथ रणमा पडवानी प्रतिज्ञा करी छ रोकाए उत्तर आप्या के " गेइटा नगरमाना सैन्य सघळी आशा छोडी छ तो कॅपुआ नगरमा तो आशा ज शी ! वळी बन्न पक्षना सैनिको इटालीनासी ज छे अन आ रणमा जय प्राप्त करवो असभवित छ ल्यार आ वा पक्षघातक युद्धमा ज्ञतरवु ए कोइ पण प्रकार लाभ अने युक्तिने अनुसरतु नथी तेमारा तोपना गोळाथी एक पण इटालीअन मार्यो जशे तो तेमार मा र बन्धुहत्यानु पातक चोटशे " परन्तु आ युक्ति जन तक आ सैनिकान रुची शक्या नाह तेओ पाताना नगरमा पाछा गया गॅरिबल्डीना से । पर अदरथी तोपो मारा चाल्या

सेनापति राकाना युक्तिपूर्ण शब्दो कॅपुआनी सनाने रुच्या नहि न राजकीय सना पर तेमण तोपो चलावी ल्यार नगरने तोपथी उडावी देवा

सिवाय बीजो कोइ उपाय रह्यो नहि आथी राजपक्षना सेना जबरी तैयारीओ करवा लागी

छावणमा गॅरिबल्डीना सत्ता तोडवा त्हेना शत्रुओ उपाय करवा लग्या आने सुधा सेनापति रोक्का गॅरिबल्डीने आधीन रही काम करतो, परन्तु राजाना मंत्रीओ अने सैनिक अधिकारीओथी आ सहन थयु नहि ने तेओए रोक्काने संपूर्ण रीते स्वतन्त्र करवा राजाने समजाव्यु राजाए गॅरिबल्डीने पत्र लख्या के त्हमारे कॅपुआ सर करवाना स्वतन्त्र अधिकार रोक्काने सोंपी देवो गॅरिबल्डी आथी व्यथित थया ने सेनापतिना तेमज डिक्टेटरनो अधिकार छोडी देवा तैयार थइ गया ने ते मतलबना एक पत्र लेइ कर्नल् नॉल्लाने राजा पासे मोकल्यो पत्र वाचता राजा तुरत समजी गया के राज्यनी भूल थइ तरत ज एक स्नेहपूर्ण पत्र लख्यो गॅरिबल्डीने जणाव्यु के आ कार्य त्हमारा विना सिद्ध थवानु नथी माटे त्हमारे ते पद त्यजवु नहि कॅपुआ जीतवानो सर्व भार त्हमारे माथे ज राखवा पडशे गॅरिबल्डी कबुल करता थयो, पण लख्या मोकल्यु के आ काममाथी परवार्या पछी हु आ पद पर रहीश नहि गॅरिबल्डी कबुल थयो न होत तो बहु भयंकर परिणाम आवत कारणके त्हेना साथ त्हेना त्रीस हजार रणदीक्षित वॉलण्टीअरो चाल्या जात गॅरिबल्डी प्रत्येना आवा द्रुष्ट वर्त्तनथी त्हेना वॉलण्टीअरोने बहु खोटु लागी गयु हतु तथा गॅरिबल्डी विना तेओ कदी पण साडनियन् सेना साथ कार्य करवा तैयार थात नहि साडीनियन् सेना एकले हाथे तो आ काम पार पाडी शकत ज नहि

साडीनियन सेना गॅरिबल्डीनी सेना साथे महा उत्साहथी किल्लाने उडावी देवाना तैयारी करवा लागी छ स्थळ तोपो गोठववामा आवी ए तोपो एवी हती के त्हेमाथी गोळा छुटी ते गगनमा थइ जमीन पर पडे ने चूर्णविचूर्ण थइ

रहेमोना अग्निकण चारे बाजुए प्रबळ वेगे उडे. कॅपुआ नगरमां ते वखते मात्र आठ हजार ज प्रजाजन हता तोपना गोळा छुटे तो सर्वथी प्रथम आ निरपराधी मनुष्यो मार्या जाय एम हतु, कारणके रहेमगां पर नदी काठे हल्ला ने केवळ रक्षण विनाना हता, तेथी प्रजाजनोने तोपना गोळाथी बचवानी कई आशा न्होती.

आज नवेम्बर मासनी पहेली तारीख छे आज कॅपुआ नगरने उडावी देवानी सर्व सामग्री तैयार थइ रही छे बधाजण राजाना हुकमनी वाट जुए छे. पाछले पहोर इटालीराज विक्टर् ईमॅन्युएल सेनापति रोकाने लइ पासे आवेला ऊंचा प्रदेश पर गयो. त्यां रहेथी आज्ञाथी तोपो छोडवानी सूचना रूप वावटो चढाववामा आव्यो. मुहूर्त मध्ये सेंकडो तोपो गाजी उठी. जगवारमा कार्डिटेलो(Carditello)थी सान् ऍंजेलो पर्वतनो बधो प्रदेश धुमाडाथी छवाइ गयो कॅपुआना किल्लामाथी पण तोपोनो भीषण ध्वनि संभळावा लाग्यो. महाप्रलय थशे एवो भास थयो पशुपक्षी, कीटपतंग, नरनारी, तृणलता, वृक्षवाटिका सर्व भस्मीभूत थवा लाग्या. जाणे काळभैरव महाप्रलय समये जगत्नो कोळीओ करवा तैयार थइ गयो छे !

आ भीषण नरहत्याकाण्डथी दूरां थइ, हथेळीमां कपाळ टेकवी सजळनेत्रे पणे एक बाजु बेठो छे ए महापुरुष कोण ? जातीय नाशना भीषण देखावथी जेनु हृदय छिन्नभिन्न थइ गयु छे ने मर्मस्थळ चीराइ जाय छे ए नरदेव कोण छे ? रणवाद्य कानने भेदी नाखे छे तोपण मानवहत्याथी विरक्त थइ गयो छे ए मानवप्रेमी कोण छे ? पाठक महाशय ! कहेवानी जरूर छे के ए ज इटालीनो उद्धारकर्ता गेरिबल्डी ! गॅरिबल्डीए सेंकडो रणक्षेत्रमा जय मेळव्या छे पण आज सुधी तेणे हथियार विनानी निरपराधी प्रजाने अग्निवर्षाना कराळ मुखमां धकेली न्होती. आ देखावथी आज

विषयमां कइ पण उत्तर न देतां रहन सनापति रोक्का पासे मोकली दीधो बन पक्ष वच्चे कटलोक समय वातचित थइ, त्यार पछी नियापों म्न् सेना पातए रोक्काना सरतो कबुल करा आथी कॅपुआ नगर त्रीजा नवम्बरने दिवसे रानाने शरणे थयु

आथी १०५०० सैनिको आ दश सेनापतिओ रणवन्दी थया वळी २५० तोपो, १५० तोपो वहा जनार गाडा, २०,००० बन्दूको, १०,००० तरवारो, सामग्री भरेला ८० गाडा, ५०० घोडा अने बाजां पुष्कळ युद्धनी सामग्री राजकाय पक्षने हाथ आवी

कॅपुआ पड्या पछी गॅरिबल्डी अने विक्टर् ईमन्युएल बने साथे घोडा पर बेसी नेपल्स् नगर तरफ गया

गॅरिबल्डीए नेपल्सथी २६मी ऑक्टोबरने दिवसे सार्डिनियन् राजसभाना पोताना प्रतिनिधि मॉर्डिनिन (Mordini) आ प्रमाणे पत्र लख्यो हतो —

"प्रतिनिधि डिक्टटर् महाशय ! गया सप्टेम्बर मासनी १५मी अने १८मी तारीखना आदेशपत्रथी दक्षिण इटालीनी प्रजाए, विक्टर् ईमॅन्युएल्ने इटालीना राजा तरीके स्वीकारवा भलामण करी छे ते तो तमे जाणता ज हशो आज आनंद सहित जणावु छु के जे उद्देशथी हु रणक्षेत्रमां उतर्यो छु ते उद्देश सिद्ध थाय एवो संभव छे

" दक्षिण इटालीनी प्रजाए म्हारी भलामण बदल राखी छे तेओए हाल मुक्तकंठे विक्टर् ईमन्युएलने इटालीना राजा तरीके स्वीकार्या छे आथी हु घोषणा अने कार्य द्वारा जे प्रतिज्ञापत्र बड बधायो छु, ते प्रतिज्ञा पूर्ण करवा म्हें समरप कर्यो छे जे सौभाग्यवान् विक्टर् ईमन्युएलने भगवाने एकत्र इटालीना अधिराज्यनो भोग करवा माटे या छे, तेना ज हस्तमां

हु वळी सिसिलिने थोडा ज वखतमा सोंपी देइश. हवेथी म्हारो सर्व अधिकार त्हेना हाथमा जशे हवेथी हु राजानो अज्ञाने वश थइ कार्य करीश पारिसमा अने लण्डनमा म्हारा प्रतिनिधिओ छे त्हेमने पण आ मतलबना पत्र लखी दीधा छे

" देशना मंगळने अर्थ म्हे आपने कार्य सोंप्यु हतु वळी हु जणावु छु के सकट समये आ जे कार्य अति दक्षताथी पार पाड्यु छे, तेथी म्हने सपूर्ण सतोष थयो छे. हु आपने अतःथी धन्यवाद आपु छु, अने हृदयमा एटलो विश्वास राखजो के आपना नि स्वार्थ कार्योने माटे घणा दिवसथी म्हारु चित्त आपने वश थयु छे.

" सेनापति गॅरिबल्डी "

- राजा तथा गॅरिबल्डी नेपल्सने रेल्वे स्टेशनथी उतरी गाडामा बेठा ने कॅथेड्रल तरफ चाल्या गॅरिबल्डी विक्टर् ईमॅनुएलनी डाबी बाजुए अने सिसिलि तथा नेपल्सना प्रतिनिधि डिक्टेटरो सामे बाजुए बठा हता त्हेमना अनुचरो त्हेमनी पाछळ गाडीओमा बेशी चाल्या, राजमार्गनी बन्ने बाजुए अनत लोक जयध्वनि करवा लाग्या मार्गनी बन्ने बाजुए बारीओ, अटारीओ पर फूलना अने पादडाना तोरणो बाधी दीधा हता उननी अने रेढामनी प्रति-मूर्त्तिओ बावटाओ अने बीजा राजसम्मानसूचक चिह्नो लेइ लोको राजानी गाडी साथे चालवा लाग्या अभिषेक करतो होय एम पर्जन्यदेव पण त्हेना मस्तक पर जळार्पण करवा लाग्यो देवराज इन्द्रे पोताना वज्रनादमा मनुष्योना नादन ढाकी दीधो धीमे धीमे राजानी गाडी कॅथेड्रल पासे आवी प्होची.

आ कॅथेड्रलनो सभामडप सारी रीते शणगार्यो हतो नगरजनो राजाने अने गॅरिबल्डीने महा ..रथी एक उच्च वेदी पर लइ गया. तेओ वेदाना

पगथीआ पर चढवा लाग्या, ते वखते– "जय विक्टर् ईमॅन्युएलनो जय ! जय गॅरिबल्डीनो जय ! जय इटालीनो जय !"—एवा शब्दोथी सभा मंडप गाजी रह्यो ए भीषणध्वनि साथे ब्हारनो मेघनाद भळ्यो ने एक गगनविदारी ध्वनिथी नगर कंपी उठ्यु जयध्वनि साथे लोको पोताना टोपीओ अने रुमालो ऊंचा करी हलाववा लाग्या ए कॅथेड्रल् सॅन्ट् जान्युअॅराअस (St Januarius) नामना ऋषिने अर्पण कर्युं हतु बोर्बन राजवंशना मुख्य रक्षक एऋषि ज गणाता हता आज ए ज कॅथेड्रलमां राजाने अभिषेक करवामा आव्यो, ए ऋषि विक्टर्ना अने ल्हेना वंशजोना रक्षक थशे एम माना लोकोए त्या ज अभिषेक कर्यो अभिषेकक्रिया करवा माटे लोकोने जेम जेम शान्त रहेवानी प्रार्थना करवामा आवी तेम तेम ल्हेमनो चत्काररध्वनि वधता ज चाल्यो. आनंदथी विह्वल थइ संयमशक्ति एके फेरे नाश पामी होय एम लोक तो गाण्डा गाण्डा थइ गया

राजा वेदी पर गयो पण राजसिंहासन पर तरत ज बेठो नहि वेदी पर उभो रह्यो ने रुमाल वडे परसेवा वाळु वदनमंडळ ल्होता ल्होतो निर्भय चित्ते चारे बाजु तीक्ष्ण दृष्टि फेंकवा लाग्यो तरत ज अभिषेक कार्य आरंभ थयु राजा राजपुरोहितनी समक्ष ढींचण पर बेठो, गॅरिबल्डी अने बीजा बधा ल्हेनी पाछळ उभा रह्या अभिषेकक्रिया समाप्त थता एक भगवद्विषयक गीत गावामा आव्यु गीत समाप्त थतां राजा वेदी परथी नीचे उतर्यो, ते वखते प्हेलानी पेठे गगनविदारी जयध्वनि उठवा लाग्यो त्यार पछी राजा कॅथेड्रलमाथी ब्हार निकळ्या ने राजभण्डार अने बीजां सारा सारा मकानो जोवा चाल्या

जे समये राजा अने गॅरिबल्डी वेदी परथी उतरी कॅथेड्रल्माथी ब्हार निकळ्या ने राजमार्ग पर चाल्या ते समय राजाने नजरे जोनार एक

पुढे आ प्रमाणे वर्णन कर्युं छे " राजानुं तेमज ह्टालाना उद्धारकर्त्तानुं मुखमंडळ सूर्यकिरणोथी अपूर्व देखाव धारण करतुं हतुं. मानवजातिना अधिष्ठाता देवने आगळ मोकली स्वयं भगवान् पधार्या छे ए मन्तव्य अहीं स्पष्ट थतुं हतुं अति स्थूलदर्शी मनुष्य पण दृष्टिमात्रथी आ बे मुखाकृतिओनी विलक्षणता जोइ शके विक्टर् इमॅन्युअलनी सुदृढ अने सुधीर मुखाकृति अने निर्भय कटाक्ष जोइने एम ज लागे के जगतनो शासनदंड तेने अर्पण करवा माटे ज विधाताए तेने सर्ज्यो छे कोइ सिद्धवाक् राजाए जाणे तरवार वडे पोतानी प्रतिज्ञा पूर्ण करवाने पृथ्वीलोकमां उतरी आव्यो छे. गॅरिबल्डीने देखी बीजो ज भाव उद्भवतो हतो तेना चारित्रनुं नैतिक माहात्म्य तेना मुखमंडळ पर तरी आवतुं हतुं 'कुशळ राजनीतिमान्' अथवा 'रणपण्डित वीर' सिवाय बीजां अनेक उच्च विशेषणो आपवानुं मन थतुं हतुं तेना मुखमंडळ पर तेना चित्तनुं प्रतिबिंब पडी रह्युं हतुं विश्वहृदयविजयी अमायिकता अने सर्व विपत्तिने कचरी नाखवानी प्रचण्ड शक्ति तेना मुख पर चितराइ रही हती दुष्टनुं दमन अने जगतनुं पालन करवा जाणे विधाताए गॅरिबल्डीमूर्तिने पृथ्वी लोक पर अवतार लेवराव्यो होय एवो भास थतो हतो "

बन्ने बाराना चारे बाजुए जनसमुद्र अनन्त सीमा सुधी प्रसरी रह्यो हतो तेमनी देहरक्षक सेना मनुष्योने दूर करवा अनेक प्रयत्नो करती हती, तोपण ते बिचारी निष्फळ ज नीवडती हती, आ विश्वजनीन उत्साहमां ए कार्य साधवुं ते केवळ असंभवित छे अति दीन दुःखी एक प्रजाजनने आवी राजानो हाथ ग्रहण कर्यो अने निर्भय निर्विकार चित्ते राजानी साथ साथ चाल्यो वधारे शुं कहेवुं ? प्रजाजनाए गॅरिबल्डीने घेरी लीधो. कोइ तेने हाथ चुंबन करवा लाग्या, कोइ तेने पितृतुल्य मानी भक्तिगद्गदभावे आलिं-

गन देवा राग्या ते दिवसे ए देवमंदिरमा ए ज सौथी वधारे आराध्य देवता हतो मन्दिरमाथी नाकळी ने थोड खुवा पण चालो गभार अने वीरस्याया विजयध्वान वच्च राजा साथे गाडीमा बेठो सनापतिनो पोशाक पहेरी राजा नगरदर्शन करवा निकळ्या

आज राजाना हाथमा राज्यभार अर्पण कर्याथी पोतानी प्रतिज्ञा पूर्ण थइ एटले गॅरिबल्डीए पोताना शान्तिजनक द्वीपमा वास करवाना सकल्प कर्यो आवा आत्मत्यागना दृष्टान्त इतिहासमा बहु विरल छ ज्यॉर्ज वॉशिंग्टन् ज्यार अमेरिकन् सेनानु सैनापत्य त्याग करी पोताना गिरिवासमा रहवा गयो, त्यारे ज इतिहासे आ वु आत्मत्यागनु दृष्टान्त प्रदर्शित कर्यु हतु परन्तु निष्काम भावमा अन चरित्रमाहात्म्यमा ता वॉशिंग्टनने पण गॅरि-बल्डीना चरणमां मस्तक नमाववु पडश कारणके देशोद्धारने माटे आम आत्मसमर्पण कर्या छता त्हेना बदलामा एक काडी सरखी गॅरिबल्डीए लाधी नथी वॉशिंग्टन तो थोडा दिवस पण विजयफळ भोगववा जीवु हतु खरेखर गॅरिबल्डीना ए आत्मभोगनी तुलना थइ शके ए वु दृष्टान्त इतिहासमा मळवु अशक्य छ भविष्यमा ए वु दृष्टान्त मळश के कम ते अत्यार कही शकाय नहि

आज नवम्बर मासनी आठमी तारीख छ आवती काले गॅरिबल्डी नेपल्सथी कॅप्रेराद्वीपमा जवाना छे राजानी साथ नगरमा फरी आव्या पछी संध्याकाळे त्हणे पाताना सहचरो समक्ष नाचे प्रमाणे उत्तेजनापूर्ण एक भाषण कर्यु —

" म्हारा सहरण वारा !

" आपणे आपणा सजीवननी साडीने ठेठ उपले पगथीए आव्या छीए, विदा पुरुषपरपराथी जे उच्च आकाङ्क्षा अन आशा राखता आव्या

आज म्हारा हृदयना ऊंडा प्रदेशमांथी आ स्नेहपूर्ण विदायवचन उद्भवे छे. हुं आज तमारी साथेथी विदाय थाउं छुं खरो, पण ते बहु टुंका समयने माटे ज. हे इटालीनी स्वतंत्रताना उद्धारक वीरजनो ! तमे जोशो के युद्धना समयमां हुं तमारी बाजुए आवीने ऊभो रहीश. जेओने परिवारकर्त्तव्यने लीधे घेर जवुं आवश्यक छे अथवा जेओए रणमां शौर्य दाखवी देशनी कृतज्ञतामां विशेष भाग लीधो छे तेओ हाल भले घेर जाय. उदार उपदेशवाक्योथी अने रणना पडेला घाना उदार देखावथी तेओ देशने अनेक उपकार करी शकशे. बाकीना बन्धुओ अहीं रही गौरवमय वावटानी रक्षा करो.

"आपणे फरी एक वार एकठा थइशुं ने जे बंधुओ हजी पण दासत्वनी बेडीओमां पीडाय छे तेमनो उद्धार करीशुं."

जे भुवनविजयी वीरे दश प्रसिद्ध युद्धमां जय मेळवी एक प्रकाण्ड साम्राज्य विक्टर् ईमॅन्युएलने समर्पण करी दीधुं, ते वीरनी पासे आज घेर जती वखते रस्तानुं भाडुं पण न मळे ! तेणे धार्युं हत तो लुंटना द्रव्यथी अनेक वहाण भरी देत ने पोताना देशमां मोकली दइ महा समृद्धिमां जीवन माळत ! परन्तु ए निष्काम स्वदेशहितैषीना आत्मत्यागना दृष्टान्तथी तो तेना सैनिकोए पण, कोइनी कोइ पण वस्तुने हाथ सुद्धां लगाड्यो न्होतो. आज घेर जती वखते तेना गृहव्यवस्थापके तेने अप्रिय समाचार आप्या के आपणी पासे हवे मात्र त्रीस पाउण्ड रह्या छे—बाकीनुं सर्व द्रव्य युद्धमां खर्च थइ गयुं छे. जरा पण भय अथवा विस्मय पाम्या विना गॅरिबल्डी बोल्या: "बॅसो (Basso)! चिन्ता कर मा! आपणा कॅप्रेरा द्वीपमां पुष्कळ अनाज अने लाकडां छे. आपणे तेने मॅडॅलेना (Maddalena) द्वीपमां वेचवा मोकली देइशुं." गॅरिबल्डीनो आ उत्तर सांभळी बॅसो तो चुप ज थइ गयो. गॅरिबल्डी जे द्रव्य लइने घेरथी आव्यो हतो तेमाथी घणुं

थोडु ज, लईने आजे ते प्रफुल्ल मने घेर पाछो फर्यो. आ'नाथी वधारे आत्मत्यागनु दृष्टान्त बीजे क्या मळशे ?

गॅरिबल्डीए सध्याकाळे राजा पासेथी रजा मागी ने डुंङ्गलटेरो नामनी हॉटेलमा रातवासो कर्यो. प्रात काळ बन्धुजनोना शोकनिश्वास वच्चे वहाणमा बेठा. जता वखते अग्रेज काफलाना अध्यक्ष, ॲडमिरल मंडेने (Munday) मळवा गया. त्हेनु वहाण-वॉशिंग्टन् (Washington)-मदना वहाण ह्मनिवाल् तरफ चाल्यु. त वखते ह्मनिवालमाथी सेनापतिना सम्मानअर्थे तोप फोडवामा आवी ए वखते गॅरिबल्डीए सनापतिनो पोशाक पहेर्यो हतो, मात्र केडे तरवार लटकती न्होती. ह्मनिवालमा जइ मळयो ने, मडेने कह्यु "सेनापति !, वहाणमा वशा हु कॅप्रेरा द्वीपमा जवा तैयार थयो छु, परन्तु जता पहेला अग्रेजी वावटाना गौरव परनो म्हारो विश्वास प्रकट न करु तो अकृतज्ञ थाऊ एम जाणी आपने मळवा आव्यो छु " एम बोली गॅरिबल्डी अति विनातभावे अंग्रेज सेनापतिना रजा लइ चाल्यो.

उदार, सरलताथी गॅरिबल्डी राज्यनो अति उत्कृष्ट अने गौरवपूर्ण अधिकार मूकी एक सामान्य प्रजाना पठे अति दानभावे पोताना झेटमा जीवन गाळवा चाल्यो. इतिहासमा ए'ना तुलना थाय एम नथी. वधार तो शु, पण अद्भुत घटनापूर्ण, गॅरिबल्डीना पाताना ज जीवनमा आवो चित्ताकर्षक अने महत्वसूचक बनाव बीजे कोइ ठकाण जोवामा आवतो नथी. सिसिलि अने नेपल्सनो विजेता आज खाली हाथ निजन स्थानमा चाल्यो जाय छे एम जाणी विक्टर् इमॅन्युएलनु हृदय पण कृतज्ञतामा डुबी गयु, गॅरिबल्डीना विजय मेळवी आपेला राज्यथी अन धनथी, ते आज अतुल सम्पत्तिशाळी थइ पड्यो छे, पण ए राज्य अने धननो प्राप्त करी आपनार आजे भिखारीने वेशे स्वदश चाल्यो जाय ए सहृदय राजाथी सहन थयु नहि. आज ए

होय, ते आकांक्षा अने आशा विनानाए आजे आ महासौभाग्यवान् वीर पुरुषना हाथे पूर्ण करी छे

"सत्य युवकवृन्द ! जे गौरवपूर्ण शौर्यथी इटालीए जगत्‌ने विस्मित करी नाख्युं छे ते शौर्यने माटे इटाली त्हमारुं सदानुं ऋणी रहेशे त्हमे रणक्षेत्रमां अनेक विजयो मेळव्या छे ने हजी मेळवशो, कारणके युद्धमां जय थवो ए रणकौशल्य पर आधार राखे छे ने ए कौशल्यनी त्हमने दीक्षा मळी चुकी छे. मॅसिडोनियानी सेनाना जे वीरोए एशियाना विजयमत्त राजाओने पराजय पमाड्या हता, त्हेमना बराबरीमां त्हमे आवी गया छो. चल्ल आवणा देशना आ अद्भुत घटनापूर्ण इतिहासमां हमणां पण एक उज्ज्वळुं पानुं उमेराशे, कारण के ल्हाडाई जे शत्रुओथी आपणा पग बांधी लीधा हता, ते ज मोढ्ढो ताडी आपणे आपणां ताकेना अस्त्रशस्त्र बनावी लीधां छे ए अस्त्रशस्त्रनी साकण धार हता पण एक वार देखाडवानी छे, माटे वीर बन्धुओ ! सज्ज रहेजो त्हमे जोशो के ए अत्याचारीओ त्हमारी समक्ष पूठनी पेठ उडी जशे !

"अने त्हमे इटालीनी वीराङ्गनाओ ! त्हमने पगे लागीने कहुं छुं के निर्वीर्य थयेला पुरुषोने आलिंगन देशो ना कारणके एवा निर्वीर्य पुरुषोथी त्हमने निर्वीर्य पुत्रो प्राप्त थशे सौन्दर्यनी पुण्यभूमि आ इटालीनी पुत्रीओ धर त्हेन उत्साहय धीर सताने नहि अर्पी शके त्हमारा जन्म वृथा छे !

"ए मनुष्यो धीठ मतना प्रचार करनार हो ते आ मारी वातनो प्र-शमन करी आओ बीजा देशोमां जाओ न त्यां दासत्वनो अने निरंकुश म ह-त्तानो प्रचार करो दास प्रमाणो पेठ म पोताना प्रभु पदा छे अ ने प्रभो ते शासन हवे पन्धुभाव बतावा तैयार छे त्हेनी साथ आपणे गाढ प्रेम करी थ पाइशुं, पण जे प्रजा गर्वथी आपणा ऊपर शासन करशे ते प्रजा पर आपणे पण हटाशुं

करीशु म्हेमने चरणे पडी 'हेमनी पासे स्वाधीनता माटे भिक्षा मागीशु नहि. जेमना हृदय नीच छे, ते इटालीने दोरी शक्शे नहि. नहि ! नहि ! कदी नहि ! विधाताए इटाली पर प्रसन्न थइ विक्टर् ईमॅन्युएलने तेहेनो राजा बनावी आपणी पासे मोकल्या छे, माटे आवो, आपणे समस्त इटालीवासीओ तेन वीँटाइ उभा रहीए आवो, आपणे तेहेना वावटा नीचे उभा रहीए ने वादविवादने भस्म करी नाखीए. आजथी आपणा मननो परस्परनो रागद्वेष अन्तर्हित थइ जाओ !

"हवे म्हारो रणशब्द (Battle-cry) उचारु छु. तहमे बधा अक्षरशःथी सज्ज थइ जाओ ! १८६१ना मार्च मासमा दश लाख इटालीअनो हथिआर सजी बहार नहि निकळे तो इटालीनी स्वतन्त्रतानी आशा राखवा ए व्यर्थ छे ! तो पछी जाणजो के इटालीना जीवननी कोइ पण आशा छे ज नहि ! छे ज नहि ! पण एम बनवु अशक्य छे ! जे विचारनो आपणे विषवत् तिरस्कार करीए छीए ते विचारने विना कारणे मनमा शा माटे स्थान आपवु ? १८६१ना मार्च मासमा, जरुर हशे तो फेब्रुआरीमा पण, आपणे सर्वे यथास्थाने एकठा थइशु

" कॅलॅबॅकिमि, पालमॉ, घॉल्टना, ॲङ्काना, कॅसल् फिडार्डो अने ईसार्नीया ए सर्व नगरनो प्रत्येक रहीश-जे भाइ, दास वा बायलो न होय ते निश्चय आपणी साथे आवी उभो रहेशे आपणे सर्व ! आपणे सर्वे ! हु आ वखते मुक्तकठ बोलु छु के आपणे सर्वे पॅलस्ट्रोना महावीरने जलदी आवी मळीशु ने यथेच्छाचारी प्रभुशक्तिना मूळमा ज घा करीशु

"हे म्हारा वार वॉलण्टीअर सैनिक बधुओ ! तहमारा साहाय्यथी ज म्हे दश विख्यात विजयो मेळव्या छे तेथी आज आ विदायकाळे " मार्गे मगळ प्रवर्तो! (Fare-well!) ' एटला शब्दो उचारता म्हारो कठ रुधाइ जाय छे.

सम्पत्तिथी अने कृतज्ञतासूचक गौरवथी ह्हेने विभूषित करवानो राजाए सकल्प कर्यो 'ह्हेने कॅलेटॅफिमिनो राजा (Prince of Calatafimi)'नी उपाधि आपवानी, इटालीअन् सेनाना सेनापति(Marshal)ने पदे स्थापवानी, ॲनन्सियेटाना प्रकाण्ड क्रॉस(Grand Cross of the Annunciata)थी ह्हेनु मस्तक विभूषित करवानी अने वार्षिक पाच लाख फ्रैंकनी ऊपजनी जमीन आपवानो ईच्छा प्रदर्शित करी,—पण ए मायाळु राजानी ए सर्व मागणीओ उपकार साथे पाछी वाळी ह्हेणे राजा पासे मात्र निर्जन वासनी भिक्षा मागी ने कह्यु के " विपत्तिने दिवसे प्राण समर्पण करे एवा म्हारा वीरोने लेइ रणमा उतरवा तैयार थइ रहीश लोक गमे ते धारे पण तह्मे कदी मनमा एम न लावशो के हु असतुष्ट चित्ते घेर जाऊ छु " राजाना मनना विश्वास दृढ करवा ह्हणे मात्र ' पिडमण्ट्सेनानो सेनापति ' एवी उपाधि ग्रहण करवा कबुल कर्यु, कारणके सिसिलि पर च्हडाइ करता पहेलां ह्हेने ए उपाधि हती, अर्थात् सिसिलि अने नेपल्सना विजयना कींमत आ उपाधिथी वळा जती न्हाती. धन्य वीर ! धन्य त्हारु आत्मसमर्पण !

गॅरिबल्डीना जीवननु आ ज सर्वोत्कृष्ट स्थान छे जो पोताना द्वीपवास त्यजी फरी इटालीमा आव्यो न होत, अथवा जो ह्हेनु वहाण समुद्रमा डुबी गयु हत तो ह्हेनी कथा नवलकथाने योग्य थइ पडत. लोक निश्चय जाणत के खुद ईश्वर ज इटालीना उद्धार अर्थे पृथ्वीलोकमा उतरी आव्यो हतो ने अल्प काळमध्य आ'वु अद्भुत कार्य करी चालता थयो ! कारणके आ'वा कार्य मनुष्यने असाध्य छे एम थयु हत तो निश्चय गॅरिबल्डीनी मूर्त्ति इटालीमा देवभावे पूजात पण घटनाचक्र फरी गयु इटालीना सपूर्ण उद्धार करवा गॅरिबल्डीनु मन व्याकुळ बनी गयु अने थोडा ज दिवसोमां ते फरी इटालीक्षेत्रमां उतरी आव्यो स्वर्गनो देवता इटालीना मगळ अर्थे स्वर्ग

छोरा फरी एक वार इटालीक्षेत्रमां उतरी आव्यो ने घटनाचक्रथी मानवी-भाव पाम्यो ! हाय ! शा माटे एम थयु ? स्वर्गनो देवता स्वर्गमां केम न रह्यो ?

प्रकरण २२.

गॅरिबल्डीनुं केप्रेराद्वीपमां जवुं; पाछुं ट्युरिन् जवुं; सिसिलिनी ल्हडाइनो वार्षिक महोत्सवः केवॉरनुं मृत्युं; सेनापतिनुं फरीवार कॅप्रेरामां जवुं; रोम् पर ल्हडवानी तैयारीओ; राजकुमारोने लेइने दक्षिण प्रदेशमां जवुं; गॅरिबल्डी प्रति राजानी आज्ञा ने त्हेनुं उल्लंघन; रोम् पर ल्हडाइ अने ॲस्प्रॉमोण्टेनुं युद्ध; गॅरिबल्डी अने त्हेना पुत्र मिनोटीनुं घायल थवुं; कैद पकडावुं; त्हेना प्रति विश्वजनीन सहानुभुति; रेटेझी-आधिष्ठित मन्त्रीसभानुं पतन; गॅरिबल्डीनुं फरी घेर जवुं.

गृहदेवताओने भेटी पोताना प्रिय अश्वने जोवा गयो रहेमना स्कंधो पर आदरथी हाथ फेरववा लाग्यो अने तेमने गळथी बन्धन दूर कर्यो. गॅरिबल्डी स्वतंत्रताप्रिय हतो, माटे ज बंधाने स्वतंत्र करवामा ते आनंद मानतो. अनेक दिन पछी आज प्रभुने जाइ घोडा आनंदे नाचवा लाग्या.

गॅरिबल्डी सुरोपथी दाणा दळवानो घंट (Mill) लेतो आव्यो हतो; तेनाथी पोतानु ग्राम्य जीवन शरु कर्यु, पण ए निर्जनवास तेने बहु दिवस ठीक लाग्यो नहि रोम्—जगतनी आराध्य राजराजेश्वरी रोमनगरी हजी इटालीमा जोडी शकाई नहि, हजा तेनी प्रजा पोपना अत्याचारथी छुटी शकी नहि, ए चिन्ता तेने निरंतर दग्ध करवा लागी ए चिन्ताथी सुखे आहारविहार पण थतो नहि. आथी ते थोडा दिवस पोताना निर्जन द्वीपमा रही, इ स. १८६१ना एप्रिल् मासनी १८मी तारीखे ट्युरिन् नगरनी महासभानो सभासद थयो तेणे पोतानो जुनो लाल वर्णनो डगलो अने भुखरा रंगनी टोपी पहेर्या हता असंख्य दर्शकजनोना जयध्वनि बच्चे, महासभामा प्रवेश कर्यो. शपथग्रहण आदि क्रियाकाण्ड पताथी आज पहेलवारको महासभाना आसन पर बेठो. रिकेसोली (Ricasoli) नामना एक सभासदे दक्षिणसेनाना प्रतिना व्यवहारने प्रकट करता भावी कार्यप्रणाली सबंधे एक भाषण कर्यु गॅरिबल्डीए पण तेनु अनुकरण करी पोताना वॉलन्टीअर सैनिको प्रति कुव्यवहार चलाव्याथी मन्त्री समितिने तिरस्कार आप्यो, ने भय देखाड्या के भविष्यमा जो एम थशे तो वखते अंदरोअंदर विग्रह जागशे आथी मन्त्रीवर कॅवार् आसन परथी उभो थयो ने बोल्यो " हु ए टाकाने स्पष्ट रीते धिक्कारा कहाडु छु " महासभाना कोलाहल थई रह्यो मन्त्रीओ अने सभासदो उभा थई गया ने सभापति टोपी लेई चालतो थयो. गॅरिबल्डीना वारवाथा तेओ पाछा वळ्या

मन्त्रीसमिति प्रति पोते कठोर भाषामा व्यवहार कर्यो माटे तेणे क्षमा मागी सेनापति विक्सियोए उत्तेजनापूर्ण एक भाषण कर्युं ने स्वजातिप्रेम, स्वदेशानुराग अने एकता साधवा गइगुजरी भूली जवानी अने परस्परने क्षमा आपवानी गॅरिबल्डीने अने कॅवॉरने भलामण करी. कॅवॉर बोल्यो " हुं गॅरिबल्डीने बराबर उत्साह आपतो आव्यो छुं अने तेनी वॉलन्टीअर सेनाने बनी तेटली मदद करतो आव्यो छुं " गॅरिबल्डी उभो थइ बोल्यो." ई. स. १८५९मां कॅवॉरे जे जे कर्युं छे तेने माटे हुं सदाने माटे कृतज्ञतापाशथी बंधायो छुं, परन्तु त्यार पछी तेणे म्हारा अने म्हारा वॉलन्टीअर सैन्य प्रति जे कुव्यवहार चलाव्यो छे तेथी ज मात्र म्हारे आ महासभामा तेनी विरुद्ध बोलवुं पडेछे. " आ वखते कॅवॉरना दोषो तेणे कोमल भाषामां प्रकट कर्या पोताना सैन्य प्रति जे जे व्यवहार चलाववामां आव्यो हतो ते तेणे एके एके प्रगट कर्यो अने ते बोल्यो " ज्यारे म्हारो देश विपत्तिमां आवी पडशे त्यारे हुं अवश्य वशाता स्वीकारीश, परन्तु जे मनुष्ये म्हारी जन्मभूमि परदेशीओने सोंपी दीधी छे तेनी साथे हुं हाथ मेळवी शकुं ? कदी नहिं ! समरसचिव जणावे छे के मध्य इटालीमा राजानी सत्ता तुटी पडवाना भयथी ज तमारा सैनिकोने पदच्युत करवामां आव्या हता. परन्तु जेने ए प्रदेशनु शासन करवानो अधिकार आप्यो हतो तेना वचन म्हने वधारे मान्य छे. हुं मुक्तकंठे कहुं छुं के मध्य इटालीमा राजसत्ता तुटी, पडवानो जरा य समय न्होतो—ए शंका ज अस्थाने हती अमुक पुरुषनां यश कीर्त्तन करवानो म्हारो अभिप्राय नथी, परन्तु हुं म्हारा गौरवथी रक्षा करवा तो तैयार रहेवानो "

आम सर्वंवितर्क थया पछी ते दिवसनी सभा बरखास्त थइ बीजा कोइ प्रश्न पर विचार थइ शक्यो नहि.

राजाए आ वात सांभळी, ने त्हेणे ट्युरिनथी छ सात माइल् पर आवेला पोताना मॉङ्कलियेरी (Monkalieri) नामना महेलमा कॅवॉरनी साथे भेटो करवा गॅरिबल्डीने बोलाव्यो. राजानी आज्ञाने मान आपी ते त्यां गयो. राजा ते बनेनी साथे राज्यनी अतर्कार्यानली सबंधे विचार करवा लाग्यो. कॅवोरे अंतर खोली अति सरळताथी गॅरिबल्डीने पोतानो अभिप्राय दर्शाव्यो. आथी गॅरिबल्डी सतुष्ट थयो अने मनोपरने आलिंगन दीधुं. संध्याकाळे राजाए सेनापति सियाल्डिनि साथे गॅरिबल्डीनो मेळाप करावी आप्यो. सियाल्डिनिए कह्यु के "म्हने साधारणतान्त्रिक पक्ष पर सदा तिरस्कार छे, कारणके तेओ लक्ष्यशून्य अने शान्तिनाशक छे, आथी तेओ राज्यनु अनिष्ट करनार छे, माटे ज म्हें त्हमारा सैनिको प्रति एवो कठोर व्यवहार कर्यो हतो." गॅरिबल्डीए उत्तर आप्यो के म्हारा सैनिको एवा सन्देहने संपूर्ण अयोग्य छे; आम बोली त्हेणे पोतानी स्वाभाविक सरळताथी सियाल्डिनिना गुणानुवाद गावा लाग्यो ने त्हेने आलिंगन दइ बोल्यो: "जो इटालीने म्हारी सहायतानी ईच्छा हशे तो हुं त्हेनु रक्षण करवा तैयार रहीश. म्हारा जीवननी एक मात्र आकाङ्क्षा वा कामना ए ज छे के जेओ म्हारी पेठे म्हारी जन्मभूमि इटाली पर स्नेह राखे छे त्हेनी साथे जननीना उद्धारमा म्हारो प्राण समर्पण करवो." धन्य गॅरिबल्डी! धन्य त्हारं माहात्म्य! धन्य म्हारा जीवननुं लक्ष्य!

आम कथावार्त्ता कर्या पछी गॅरिबल्डी, मार्क्विस् पल्लॅविसिनी टिवॉलिजियॉरना विलास भवनमा गयो.

गॅरिबल्डीए इ स १८६०ना मे मासनी पांचमी तारीखे सिसिलि पर त्हडाइ करी हती आज इ स. १८६१ना मे मासनी पाचमी तारीख छे. जीनोआवासीओ ए घटना सभारी आजे वार्षिकोत्सव करवा गांडा थया

पड गया वरसाद वरसतो हतो ने पुष्कळ ठंडो हतो, तोपण पदर हजार जोनोआवासीओ 'गॅरिबल्डीना मानस्मरणार्थ,' जे स्थळेथी सिसिली जवा वहाण हंकार्यां हतां ए स्थळ एकठा थयां ए स्थळ नारथी त्रण माइलने अंतरे आवेलुं हतुं ज स्थळ छवनो पण मुनी गॅरिबल्डी चुद्रयानाए चाल्यो हतो त स्थळे ते वारना मानमां एक स्मृतिमन्दिर बधाववाना तैयारीओ करी सब तीर्थयात्रिकोए ए स्मृतिमंदिरना नोंवाना पथरा पर पुष्पवृष्टि करी. क्रॉस्पिरिया, फेरारी, नवीरा, जो,' मॉरो मारा आदि वगेरेए उत्तेजनापूर्ण भाषणाथी यात्रिकोने स्तब्ध करी नाख्या मॉरा मार्चिए, गॅरिबल्डीनी साथे जे एक हजार वीरो सिसिली पर चढाइ लइ गया हता, तेमना वीरत्वनी अने आत्मसमर्पणना प्रशंसा करी ते बोल्यो के "रिवेरा (Riviera) नदीने तीरे आवेला ए सुरम्य स्थानेथी ज्यारे तेओए कुच करी त्यार तेओ मात्र एक हजार ज वीरो हता परन्तु ज्यार वॉल्टर्नो नदीने काठे आवी उभा, त्यारे तेमनी सेनामां त्रीस हजार वीरो एकत्र थया प्रथम ज्यारे तेओ अहींथी निकळ्या, त्यारे एम ज लागतुं हतुं के तेओने पनगाभानो पेट घाटा दवाम आवशे, परन्तु तेओ ए पोताना जयस्तम्भ स्वरूप एक करोड मनुष्योने आपणा राज्यमां मळवी दीधा छे एकाग्र अने अविचलित इच्छाशक्ति आपणने आ ज स्थळ संपूर्ण अनभव मळे छे । आथी ज आपण भविष्यमां विरह आरम्भवान साहस करी शकीशुं " सिसिलीयात्रानो वार्षिक महोत्सव जोइ नाओना पछी इटालीना समस्त नगरोमां पटाया

आ महोत्सव पछी एक महीने ज मार्शीचुडमोन्ट फॅर्डीनॉन्ड सौ दिवसनी पीडाथी मृत्यु पाम्यो ज्यारे वेश्या तेना जाननी दारा छूटी त्यारे राजा तेनो छेल्लो चर्नेत मध्यम गयो फॅर्डीनॅन्डत नगर नेपल्स हता रामाने जाहेररूपे निर्दोष नियापोलिटन प्रजा समक्ष वात कहाडी "तथा

बुद्धिमान छे, तोपण नीतिभ्रष्ट छे; परन्तु ए दोष एमनो नथी—उत्पीडक दुराचारी फर्डिनण्डनो छे." क्षण काळ विश्राम लेइ फरी बोलवा लाग्यो "आपणे ल्हेमने एवुं नीतिशिक्षण आपवुं के तेथी त्हेमना चारित्रना सर्व दोष नाश पामे. हवेथी आपणे कोइ नगराने जोरजुलमथी कबजे करवुं नहि; कारणके बळथी तो पथाने वश करी शकाय." बोलता बोलता थाकी गयो; जरा विश्राम लई फरी बोलवा लाग्यो! "वेनिस्नो उद्धार करवाना विचारने म्हारो मत गॅरिबॅल्डिने सर्व रीते मळतो छे, पण टाइरल् अने इस्ट्रीआए (Istria) हजी पण एक पुरुषनी वाट जोवी जोइए." थोडी वार शान्त रही फरी बोल्यो "अमेरिकाना स्वाधीनताविग्रहनो अभ्यास करवाथी युनाइटेड् स्टेट्स् प्रति मने प्रगाढ भक्ति उत्पन्न थइ आवी हती, पण हवे ए भ्रमथी हुं मुक्त थयो छु." अन्ते रिकॅसोली (Ricasoli) अने फॅरिनि (Farini) ए बे जण तरफ आगळी करी संज्ञा करी के "म्हारा पदने योग्य आ बे जण छे." जोतजोतामां त्हेना सर्व शरीर पर मृत्युनी छाया पडवा लागी. पुरोहितोए त्हेना शरीर पर सुगन्धित पदार्थोनो लेप करवा मांड्यो. कॅवॉर् पुरोहितना हाथ दबावी बोल्यो "बन्धु! बन्धु! आ स्वाधीन राज्यमां हुं स्वाधीन धर्मप्रणाली रास्ता धारयों जाऊ छु!" आ ए महा पुरुषना अन्तिम शब्दो हता. थोडी मिनिटमां सर्व पती गयुं. स्वदेशहितैषी कॅवॉर् स्वदेश सम्बन्धी विचार करतो करतो मृत्युलोक त्यजी चाल्यो गयो! पोप त्हेने धर्मच्युत अने जातिभ्रष्ट कर्यो हतो, तथापि त्हेना देहने मोटा मान साथे राजकीय समाधिस्थानमां विना अडचणे दाटवामां आव्यो. पोपना मग्रवा मूर्खाइ भरेला तिरस्कार उतां त्हेनु नाम इतिहासमां ज्वलन्त अक्षरे कोतराइ रहशे.

कॅवॉरे वतावला वे मनुष्योमांना एकने—बॅरन् रिकॅसोलीने कॅवॉर्ने बदले प्रधान अमात्यने पदे स्थापवामां आव्यो. इटाली प्रतिना अविचारित

स्नेहने माटे तेमज असाधारण राजनीति कुशळताने माटे ए प्रसिद्धिने पाम्यो छ, तथी आ फेरफारने लीध बहु हानि थइ नहि

ए'वामां गॅरिबल्डाने शारीरिक अस्वास्थ्यने लघे प्राप्त कॅप्रेरा जनु पड्यु पोताना अति प्रिय कृषिकार्य द्वारा शारीरिक अने मानसिक स्वास्थ्य प्राप्त करवा त्हेणे सकल्प कर्यो प्रात काळमा उठतो ने द्वाजरी करी बपोर सुधी खेतरमा काम करतो बपोरे घेर पाछो आवता ने भोजन करवा बेसतो त्यार पछी पत्रो लखवामा ने कथावार्त्ता करवामा केटलोक वखत जतो स्त्रीजातिना सुखसाधनो वधारवा ते सदा तत्पर रहेतो, तेथी तेवा प्रकारनी सभाओ स्थापवा सद्गुणी स्त्रीआने सदा उत्तेजित करतो स्त्रीजातिना हित-कर्त्ती सभा (Ladies Philanthropic society)नु सभापतित्व ग्रहण करवा त्हेणे मार्शनेस् पॉल्लाविसिनिन एक कोमळभावपूर्ण पत्र लख्यो हता. दरिद्र स्त्रीआनी अने त्हेमना सन्तानसततिनी अवस्था सुधारवाना उद्देशथी ए सभा स्थपाइ हती त्हेणे ए पत्रमां लख्यु हतु के " सारा घरनी स्त्रीओना शरीर सारा नथी रहेता, त्हेनु मुख्य कारण ए छे के ते कइ काम नथी करता जा तआ दानद खीना दु ख दूर करवानु परहितव्रत ले, तो त्हेमनी शारीरिक तेमज मानसिक स्थिति सुधरे एक वार जो शरार पर मन अधिकार मळव ता शारीरिक अने मानसिक बळ आपोआप आवे हृदय सहित श्रम करवो ए ईश्वरने चरण मस्तक नमाववा बराबर छ जेओ ए नियमनु उल्लघन करे छ तओ ईश्वरना नियमनो भग करे छे ते महा पातकी तमज नरकना अधिकारी बने छे, त्हेनु शारीरिक अने मानसिक सुख नाश पामे छे. कर्त्तव्यपालनरूपी आत्मप्रसादथी ससारजीवननु सुख बवदु वधे छे " आ'वा वाक्योमा त्हेणे ए सद्गुणी महिलाने उत्तेजित करवाना प्रयत्न कर्या हता

नेपल्सनी शासनसमिति त्यांनी सेनानी प्रतिष्ठा अने पगारना संबंधमां अयोग्य व्यवहार करवा लागी; आ सांभळी गॅरिबल्डी विरक्त थयो. बीजी नियमित शासनसमितिओनी पेठे ए शासनसमिति पण पोतानी सजीवता अने सहृदयता धीरे धीरे खोवा लागी. पुरोहितोना संप्रदायना तेमज जुना राज्यना अधिकारीओ आ नवा राज्यनी समितिना समासदो हता, तेथी राज्यहितने कोरे मुकी पोताना स्वार्थसाधनमां ज निरंतर मच्या रहेता. बीजा अनेक तरेहना अत्याचारथी युरोपनां राज्यो नेपल्सनी शासनसमिति पर गुस्से थवा लाग्यां. गॅरिबल्डीने काने आ बधी वातो दररोज आव्या करती ने अन्ते ते क्रोधथी अग्निवर्म्मी थइ गयो.

नेपल्सनी सर्व प्रजाना मनमां गॅरिबल्डी प्रतिनी भक्ति आजे पण दृढ हती. तेओ एक प्रकारे गॅरिबल्डीना उपासक हता. तेओए तेना पर आ प्रमाणे पत्र लखी मोकल्यो हतो: "नेपल्सनी प्रजा पत्रद्वारा तमारां दर्शन करवा आवी छे. प्रत्येक दिवसे, प्रत्येक कलाके ने प्रत्येक मिनिटे भगवान् पासे अमारा पिता जोसेफ गॅरिबल्डीनी शुभ कामना माटे प्रार्थना करीए छीए. तमे अमारा हृदय पर अधिकार मेळवी लीधो छे अमारां बालबच्चां आपने हरघडी याद करे छे. प्रार्थनासमये परमकृपाळु परमात्मानी साथे आपनुं नाम संभळाय छे. तमे अमारा पिता छो. आपे एकलाए ज दुःख तथा थाकथी न डरता आत्मजीवन देइ अमारी जातिना असंख्य लोकोनो उद्धार कर्यो. तमारा पर हजी ए अमारी आशा रहेली छे, तमारा प्रत्य अमारी कृतज्ञता अचळ छे अमे पुरुषपरंपराथी–पिताद्वारा पुत्रमा—ए आशा अने कृतज्ञता सजीवन राखता रहीशु. अमारा हृदयना मर्मस्थळमा जे स्वर निकळे छे ते स्वरने आकाशवायु वहन करी कॅप्रेरा द्वीपमा आपनी समक्ष लेइ जाओ! गॅरिबल्डी ! अमारा प्राणेश्वर गॅरिबल्डी ! अमे कायमना वाक्ये आशीर्वाद

देशए होए के त्हमे दीर्घजीवी थाओ !" ए पत्र संबंधी प्रथम नेपल्सना नेसनेल् (Nazzonale) नामना पत्रिकामां प्रसिद्ध थयो. गॉरिबल्डी नेपल्सवासीओना हृदयनो अधिष्ठाता देवता हतो, ते आ पत्र द्वारा स्पष्ट रीते जोइ शकाय छे.

गॉरिबल्डीना कृषिकार्यनी धीमे धीमे उन्नति थवा लागी ते धीमे धीमे वधारे जमीन खेडतो गयो. त्हेने खेतीवाडी बहु व्हाली छे एम जाणी अमेरिकाथी, इङ्ग्लेण्डथी अने बीजा देशोमांथी त्हेना भक्तो खेतीना विविध प्रकारना यन्त्रो मोकलाववा लाग्या. ए बधा यन्त्रोथी त्हेनो मरुभूमि जेवो बेट लीला वाडा जेवो थइ गयो. त्हेनी खेती जोवा अनेक देशमांथी त्हेना मित्रो कॅप्रेरा बेटमां आववा लाग्या. त्हेनो स्वभाव एवो सुशील हतो के ते कोइनी साथे कठोर भाषामां वात करतो नहि. बधानी साथे स्नेहभावे वातचित करतो. नेपल्सराज फर्डिनण्ड संबंधे कंइ वात निकळती, त्यारे त्हेना पर कंइ दोष न मुकतो, अत्याचारनो बधो दोष त्हेना मन्त्रीवर्ग पर मुकतो. खेतीवाडी जोवा आवेला मित्रो साथे वातो करवामां त्हेना अमूल्य कलाको नाश पामता, पण तेथी ते कदी विरक्त थतो नहि, कारणके अतिथिसत्कारने अने वार्तालापद्वारा ज्ञान मेळववाने पण पोताना जीवननुं एक मुख्य कर्त्तव्य मानतो.

त्हेने मळवा चारे बाजुएथी जेम मित्रो आव्या करता, तेम त्हेना भक्तो तरफथी विविध भेटो पण आव्या करती. केटलीक भेटो बहुमूल्य होवाथी त्हेने रुचिकर थइ शकती नहि, तेथी ते पाछी वाळतो ने एम करी मोकलनारना मन दुखवतो. एक दिवस एक उदार गृहस्थ भारे कीमतनी एक भेट लेइ गॉरिबल्डी पासे आव्यो. भेट जोइने उदार सेनापति बोल्यो : महाशय ! जो म्हने संतोष आपवाना इच्छाथी आ भेट लाव्या हो तो हुं कहुं एम करो.

ऑस्ट्रियाना एक प्रदेशमां प्रजाओ भयंकर दुष्काळथी पीडाय छे, म्हें तेमना दुःखनिवारण फंडमां मात्र एकसो फ्रँक्स मोकल्या छे ? एथी वधारे मोकलवानी म्हारी शक्ति नथी. आप जो आ भेटने वेची तेना नाणां ए फंडमां मोकली आपशो, तो हुं आपनो सदानो ऋणी थइ रहीश." एक दिवस गॅरिबल्डीनी पाछळ ऑस्ट्रियनो शत्रुभावे एवा तो धाया हता के तेने पोतानी प्राणप्रिया आनिटाना मृतदेहने समाधिस्थ कर्या विना छोडवुं पड्युं हतुं. ए सर्व हकीकत आ सद्‌गृहस्थ जाणतो हतो, तेथी विस्मयभावे बोल्यो — "पण तेओ तो ऑस्ट्रियनो ने ?" जगत्प्रेमी उदार गॅरिबल्डीए उत्तर आप्यो. "आवा विचारथी तमे क्राइस्टना उपदेशने व्यवहारमां मुकी शकशो ? तेणे तो सर्वेने माटे पोतानो प्राण समर्पण कर्यो हतो ने ? तेणे तो ए ज मतनो प्रचार कर्यो छे के समस्त जगतनी मानवजाति एक बीजाना भाईबेन छे. ऑस्ट्रियननी शासनप्रणाली एवी निष्ठुर ज होय तो तेनी प्रजानी तो आपण वधारे दया खाबी जोइए, एमां एमनो शो दोष ?" आ कथा सांभळी पेलो सद्‌गृहस्थ विस्मितनेत्रे गॅरिबल्डीना मुख सामुं जोइ रह्यो.

रोमने इटलीना राज्यमां भेळवी देवाने देशना समस्त नगरो एकवाक्ये राजाने भलामण करवा लाग्या. प्रधान अमात्य रिकेसोली पण प्रजावर्गना मतने टेको आपवा लाग्यो. विक्टर् इमेन्युएल जाणतुं के प्रजावर्गना ए प्रवाहनी गति अटकवी अशक्य छे, तथापि बने तेटलो प्रयत्न करवानो संकल्प कर्यो. ते ए समये फ्लॉरेन्समां हतो. फ्लॉरेन्सवासीओए पण राजा पासे जइ रोम लेवानी प्रार्थना करी. राजाए उत्तर आप्यो. "गृहस्थो, आप एटला बधा अधीरा न थाओ. शान्ति पकडो. हुं तमने खात्री दीलो कहुं छुं के रोमनुं सूत्र हाल बहु गुंचवाई गयुं छे, पण कापाकापीथी तेनो निकाल आवे एम नथी, ए तो धीरे धीरे उकेलवुं पडशे, पण ए उकेलतां वार लागशे.

क्रिस्टमस्(Christmas)ने दिवसे गॅरिबल्डीने धन्यवाद आपवा ट्रीचिना (Trichina) नगरनी प्रजाए गॅरिबल्डीने एक पत्र लख्यो, त्हेना उत्तरमा त्हेणे लख्यु के " आप ध्यान देइने म्हारी कथा सामळो आपे सर्व प्हेला विप्लववादटो उठाव्यो हतो ने आपे सर्वथी वधारे कष्ट भोगव्यु छे ए हु जाणु छु त्हमे हजी पण रणसग्रामनां उतरशो ए'मा शका नथी रोमना पुरोहितो अने त्हेना समर्थको त्हमने कष्ट देछे ए पण हु जाणु छु तेओए जेमनो वध कर्यो छे तआनु मासभक्षण करा तेओ भले बच्या छे, पण हवथी तेमने जीवता मनुष्यनु मासभक्षण करवा देवामा आवशे नहि हु आपनी साथे सत्वर मळी जवानी आशा राखु छु, एटला समयमा आप अस्त्रशस्त्रथी सज्जित थाओ, चारे बाजुना प्रदेशवासीओने पण शस्त्र लेवानो उपदश कर्या करा पछी जोइ लेशो के पुरोहितोनी शी दशा थाय छे। म्हार आरभेलु कार्य उपाडी लो, इटाली अने विक्टर इमॅन्युएलना नामनो जयवाद उठावो ए'णे ज आपणने आटला प्रबळ कर्या छे."

नवा वर्षना अभिनन्दन पत्रोना उत्तरमां राजा स्पष्ट रीते बोल्यो "इटालीनी स्वाधीनता सपूर्ण करवा देशने नवु प्राणसमर्पण करवु पडशे " फ्लॉरेन्सनी प्रजाने दृढ विश्वास हतो के गॅरिबल्डी कोइ नवा विग्रहनो सकल्प करे छे अने राजा पण त्हनी साथे एकमत थइ कार्य करवानी इच्छा राखे छे युवराज पण एक सभामां बोल्यो हता के कोइ विग्रह आरभाशे ता समस्त इटालीना प्रत्येक प्रजाजन हथियार सजशे ए'वो म्हने पाको विश्वास छे."

ते वखते प्रधान अमात्यना पद पर रॅटॅझी (Ratazzi) हतो त्हेणे पत्र लखी गॅरिबल्डीने टयुरिन् आववा प्रार्थना करी रोम् पर च्हडाइ टेड जवामां सर्व सहायता आपवानु माथे राखु सवगम्मतिथी ए'नु ठराव-वामा आव्यु क कोइ पण विदेशीय राजशक्तिने अतर्विषयमां हस्ताक्षेप करवा

देवामा आवशे नहि, अने रोमने इटालीनी राजधानी करवानी प्रजाजनोनी जे इच्छा छे, ते इच्छा पूर्ण करवा सर्व प्रकारना प्रयत्नो करवामा आवशे. एवु नक्की करीने गॅरिबल्डी ट्युरिन्थी जीनोआ गयो ने त्याथी कॅप्रेरा गयो. जीनोआना लोकोए त्हेने आदरसत्कार साथे वधावी लीधो ने विदाय कर्यो.

युवराजने अने बीजा राजकुमारोने लेइ पालर्मो तरफ प्रवास करवानी इच्छाथी जुन् मासना अंतभागमा गॅरिबल्डी कॅप्रेराथी ट्युरिन् गयो. ते आवे छे जाणी पालर्मोनी प्रजाए अने नगरसमितिए पोताना पर थयेलो उपकार तेमज त्हेना प्रतिनी भक्ति अने कृतज्ञता प्रदर्शित करवा स्थाने स्थाने घोषणापत्रो च्होंडी दीधा. मान आपवानी सर्व तैयारीओ करी दीधी. ट्रिनाक्रिया नामनी होटेल्मा आवी ते उतर्यो ते समये पालर्मोना असंख्य नगरजनो मकाननी आजुबाजु वींटाइ वळ्या ने त्हेना दर्शन माटे चीत्कार करवा लाग्या. गॅरिबल्डी त्हेमना चीत्कारथी अस्थिर थइ ब्हार अगाशीमां आव्यो ने बोल्योः " पालर्मोवासी बन्धुओ ! हु त्हमने अभिनन्दन आपु छु. आपणे विपत्तिने समये एक बीजाने ओळखी लीधा छे. जो कोइ स्थाननी प्रजा पर म्हारो वधारे स्नेह होय तो ते त्हमारा पर छे. त्हमे रणक्षेत्रमां म्हने जे सहायता आपी छे तेथी त्हमे इटालीनी कृतज्ञताने अने समस्त पृथ्वीनी प्रशसाने पात्र थया छो. हु सत्य कहु छु के त्हमारा उच्चभावथी म्हारु हृदय पीगळी जाय छे. त्हमारो स्नेह म्हने रडावी दे छे. हु त्हमने अतःकरणपूर्वक अभिनदन आपु छु जाणजो के हु त्हमारी साथे र्‌हेवानो छु—त्हमने छोडीने हाल तुरत तो जवानो नथी "

बीजे दिवसे गॅरिबल्डी राजकुमारोने लेइने पोताना पुरातन बन्धु डॉलॉविसिनि अने नगरना मेयोर् साथे सेनाप्रदर्शन जोवा गयो. राजकीय सेनाना बे विभाग वच्चे एक प्रकाण्ड कृत्रिम युद्ध करवामा आव्युं.

लगभग बे लाख प्रजाजनोओए प्रदर्शन करने गॅरिबाल्डीने स्नेह भरे घेरी लीधो. ऱ्हेमने उत्तेजनापूर्ण वाक्योथी इटालीनी एकता साधवा उपदेश कर्यो. ते बोल्यो के "आणजो के इटालीना बे मनुष्यो ऱ्हमने कदी छेतरशे नहि: एक विक्टर् इमॅन्युएल् अने बाजो हु रोम् अने वेनिस् थोडा ज वखतमा एकत्रित इटालीमा जोडाशे, परन्तु ते कार्य साधवाने माटे प्राणसमर्पणनी जरुर छे इटालीने एकत्र करवामा आवशे ज ! आवशे ज ! ! आवशे ज ! ! !"

गॅरिबाल्डी पालर्मोथी ट्रेपॅनी (Trapani) अने त्याथी मार्सोला (Marsala) गयो मार्सालानी समस्त प्रजाए ऱ्हेने एकप्राण अने एकदेहे मान आप्यु अने 'मार्सालानो वीर (The hero of marsala)' एवी उपाधि आपी नगरनो मेयोर् (Mayor) अने समिति (Council) जातीय सेना लेइ तेडवा अने मान आपवा चार पाच माइल सुधी सामे गइ हती नगरना मकानो पर वावटा चढ्डावबामा आव्या हता, अने कॅथड्रल्ने शणगारी याजकमडळ्ने ऱ्हेने मान आपवा तैयार थइ रही हती आव्यो एटले तेओए महा आनदथी सत्कार कर्या ने आशीर्वाद आपी कल्याणसूचक भगवत्स्तोत्र गावा लाग्या सगीत पूरु थया पछी एक पुरोहिते वेदी पर चढी गॅरिबाल्डी सबध एवु एक हृदयग्राही भाषण आप्यु के ते समाप्त थता गॅरिबाल्डी ऱ्हेने भेटी पड्या ने बोल्यो के "खरेखर आप ज क्राइस्ट्ना यथार्थ प्रचारक छो "

त्यारपछी नगरवासीओ ऱ्हेने अवर्णनीय सत्कारथी राजमहेलमा लेइ गया. त्या एक वेदिका पर उभा रही गॅरिबाल्डीए प्रशान्त अने गुरुगभीर स्वरे श्रोताओ प्रत्ये "इटालीनी एकता" ए विषय पर उत्तेजनापूर्ण भाषण आप्यु "आपणी माता इटालीदेवीनी छाती परथी आवी

पीलाय ए हवे वधारे वखत बनी शकशे नहि. हवे आपणे ए सहन करी शकवाना नथी बन्धु गण ! इ. स १८५९मां नेपोलियने जे युद्ध कर्युं हतु, ते इटालीना भलाने माटे न्होतुं. आपणे ए'ने सेवॉय् अने नाइस् आपवां पड्यां हता ने तोपण ते परितृप्त थयो नथी. हजी य ए'ने वधारे जोइए छे हा--हा ! हु वधु य जाणु छु ह्हेनी अने ह्हेना परिवारवर्गनी दुराकाङ्क्षा पूर्ण करवी ए ज ह्हेनु लक्ष्य हतु. ह्हेणे पोताना परिवारवर्गमांथी एकने रोम आपवानो, एकने नेपल्स् आपवानो अने त्रीजा प्रधाने इटालीना प्रान्तो व्हेंची आपवानो सङ्कल्प कर्यो हतो हु ए वधु य जाणु छु—हा, हा ! निश्चय जाणु छु ए'नी पासे साहाय्य मागवु ए आपणु कर्त्तव्य नथी अने ह्हेनी कंई आवश्यकता पण नथी. फ्रान्सनी प्रजानी तो आपणा तरफ सहानुभूति छे, ए'मां संशय नथी जो नेपोलीयन् पोतानु लश्कर रोममांथी पाछु खेंची ले तो जरुर ए नगर आपणा हाथमां हाल ज आवी जाय आज त्हमारा समागमनो लाभ थयो, तेथी म्हने अनिर्वचनीय आनंद उद्भवे छे. भगवान् त्हमारु मङ्गलविधान करो ! "

नेपोलियन्ने आ भाषणना समाचार प्होंच्या ने ह्हेनी सलाहथी मन्त्रीवर रॅटझी (Ratazzi) गॅरिबल्डीने केद करी सिसिलियी कॅप्रेरा मोकली देवा तैयार थयो परन्तु विक्टर् इमॅन्युएल् ए दुर्व्यवहार सही शके एम न्होतो त्हणे प्रधानने एम करतो वार्यो, तोपण पोते छानोमानो एक पत्र गॅरिबल्डीने लख्यो, ह्हेमां जणाव्यु के " त्हमे पालर्मोमां जे भाषण आप्यु छे तेवु भाषण फरी आपशो तो नेपोलियन् साथे विग्रह थवानो संभव छे माटे त्हमने कॅप्रेरा मोकली देवा पडशे "

मन्त्रीनी सलाहथी राजाए पालर्मोना शासनकर्त्ता (Prefect) सेनापति कुजिया(Cugia)ने लखी जणाव्यु के गॅरिबल्डीने मर्दीने

रहेना वॉरर्ष्टीयर् सैन्यने पालमों मोकली देवानु मामीलाना नगरपालकने अने शासनसमितिने लखवु त्या पहोंचाडवानु अने त्यांथी पोतपोताने घेर जवानु खर्च दरेक वॉरर्ष्टीअरने राज्य तरफथी मळशे एवुं पण जणाव्यु हतु नगरपाळने राजानो आज्ञापत्र मळवाथा तेहणे छानामाना मळवाना गॅरिबल्डीने इच्छा जणावी, परन्तु गॅरिबल्डीए तेम करवानो स्वीकार कर्यो नहि तेहणे पोताना सैनिकोने कथावार्त्ताना साक्षी स्वरुप राखवानी इच्छा जणावी निरुपाये ते अने नगरसमितिना केटलाक सभासदो तेम करवा तैयार थया ने गॅरिबल्डी सम्मुख आवी उभा तेओए कर्त्तव्यऋणमाथी मुक्त थवा गॅरिबल्डीन राजाना आज्ञापत्र वताव्यो पत्र जोतां त क्रोधोन्मत थइ गयो न बोल्यो " आ आज्ञापत्र राजनैतिक उद्देशन अनुसरी लखवामा आव्यो छे. बाकी विक्टर् ईमेन्युएल्ना मननी तो बधी वातो हु जाणु छु विदेशीय राजाओने सतुष्ट राखवा मन्त्रीगणे राजा पासे आ आज्ञापत्र पर सही करावी लीधी छे. वे वर्ष पहेला पण राजाए म्हारा पर आ वो ज पत्र लख्यो हतो. तेहमां मेसिनानी शासनप्रणाली तोडा नाखता म्हने वार्यो हतो,कारणके ते वखते ते नेपल्सुना राजासाथ सधि करवा सदेशा चलावतो हतो ए समयना अने आ समयनी घटना बराबर एक ज जातनी छे माट म्हें जेम ते वखते राजानी आज्ञानु उल्लघन कर्यु हतु, तम आजे पण करु छु " परन्तु ज्यारे रणमन्त्रीनो पत्र तेहने आपवामा आव्यो त्यारे तो ते क्रोधे रातोमातो थइ गया न बोल्या के "राजाना पत्रनो स्वीकार कर्यो पण मन्त्रीओना पत्रने पाछा ज मोकलवा पडशे " एम कही तेहणे मेडिसिनो पत्र फाड्योए नहि ने खराआन पाछो आप्या. राजा अने तेहनो मन्त्रीवर्ग गॅरिबल्डाना आ आचरणथी मंथे अग्निमय थइ गया

गॅरिबल्डा तो निर्भय चित्ते पोतानी सेना साथे सिसिलिमा भ्रमण करवा लाग्यो रोक्कापॅलोम्बा (Roccapalomba) नगरमा गयो ने त्यां

दर्शकमंडळो समक्ष बोल्यो. "आपनो दरमाह जोइ म्हने आश्वासन मळे छे जे सारी रीते आरंभायु छे, ते सारी रीते ज पूर्ण थशे." प्रजावर्गे पोकार करी उठ्यो के "रोम् या मृत्यु (Romo o morto)!" गॅरिबल्डीए उत्तर आप्योः "हा! रोम् या मृत्यु! म्हारा शब्दो हु संपूर्ण रीते व्यवहारमां मुकीश." ए समये श्रोतृमण्डळमांथी गॅरिबल्डीना शब्दोनो प्रतिध्वनि संभळायो. गॅरिबल्डीए स्त्रीजनोने उद्देशी बोलवा मांड्युं "हा, हु रोम् जइश, इटालीनी स्वाधीनताना ए नवजीवनमां त्हमारो पण भाग छे इटालियन् वीरांगनाओ! हु जाणुं छु के त्हमे पति सेवामां वृथा काळ नहि गुमावो ने भयथी स्वामीओने तेमज पुत्रोने संग्राम च्हडता नहि अटकावो, परन्तु स्पार्टन् वीररमणीओनी पेठे त्हेमने त्हमे सज्ज करशो ने धायलाओने वीरगीतो गाइ रणसंग्राम तरफ दोडावशो. जो एम नहि करो तो त्हमारा स्वामीओ अने पुत्रोने दास थइ र्‌हेवु पडशे. भगिनीओ! दासत्व करता मृत्यु सारु छे—मृत्यु करता दासत्व भयंकर ए त्हमने नवु शिखववु पडे एम नथी इ. स. १८४९ मां सैन्यना अभावे ज स्त्रीजनोने रोमनगरमां रहेवा देवा पड्या हता, तेथी परिणामे तेओ पाछा आव्या ने त्हेमणे त्हमारा पर दासत्वनी बेडी फरी जडी. इ. स. १८६०मां ए अरण्यपशुने त्हेनी बोडमां खोळी घाल्यामा आव्यु; त्यांथी पण व्हाडी मुक्त, परन्तु नेपोलियने तेम करता अटकाववाना प्रयत्न कर्या. * * * हवे अत्यारे रोम् तरफ जता पण ए आपणने अटकाव छे जे रोम् सर करवाने माटे आखु इटाली उन्मत्त थइ गयु छे ते रोम् तरफ आपणने जवा देवा नथी! पण आपणे त्या जइशु ज, ने गया पछी एणे जे विघ्नो नाख्या छे त्हेनु वेर लेइशु"

गॅरिबल्डी म्होटी सेना लेइ रोकापॅलोम्बाथी पेट्रीना (Patrina) अने त्यांथी कॅटेनिया (Catania) गयो नगरजनोए त्हेने स्नेहथी

वधावी लीधो. ए महोत्सवने समये मनीवर रॅटॅझी त्यां आवी प्होंच्यो. रोम् पर च्हडाइ नहि लेइ जवानी त्हेणे गॅरिबाल्डीने सलाह आपी. पण गॅरिबाल्डीए त्हेना शब्दो पर ध्यान आप्युं नहि ने इ स १८६२ना ऑगस्ट् मासनी २२ मी तारीखे एक प्रसिद्धिपत्र कहाड्युं:—

" जो हुं म्हारा देशने माटे कंइ पण करी शकुं एम होय तो आप म्हारा शब्दो पर विश्वास मुको. म्हें विजयीभावे रोममां प्रवेश करवानो सङ्कल्प कर्यो छे, तेम नहि थाय तो त्हेना दरवाजा आगळ प्राणत्याग करीश. जो हुं मरुं तो आरंभेलुं आ महाकार्य त्हमे पुरुं करजो.

" इटाली दीर्घजीवी थाओ ! विक्टर् इमॅन्युएल् ! त्हमे रोमना सिंहासन पर विराजो, एज म्हारी एकमात्र इच्छा छे !

" सेनापति गॅरिबाल्डी."

पोताना वॉलण्टीअर सैन्यने लेइ गॅरिबाल्डी अति दुर्गम मार्गे थइने रोम् तरफ चाल्यो. सुर्यना तापथी, मार्गना श्रमथी ने भुखतरसना दुःखथी त्हेना अनेक सैनिको मार्या गया. ऑगस्ट् मासनी २८मी तारीखे त्हेणे ऍस्प्रोमॉण्टे (Aspromonte) ना ऊंचा प्रदेशमां छावणी नाखी. ए स्थान कॅलेब्रिया प्रदेशमां आव्युं छे ने रिजिओना वायव्य कोणमां छे. ते वखते त्हेना लश्करमां मात्र पंदरसो योद्धाओ हता.

ते मेदानमां मात्र बे ज मकान हतां, त्हेमाना एकमां सेनापतिए उतारो कर्यो. रात्रे अतिशय ठंडी पडी, ने सख्त वावाझोडा साथे वरसाद पण पड्यो. त्हेना वॉलण्टीअरो आ दुर्घटनाथी पासेना गामडामां रहाइ आव्या, ने बहुमां तारणीओ राठणावो उघाडी जमीन पर सुइ रह्या.

आ बाजु राजकीय सेना त्हेनी पाछळ पाछळ आववा लागी. गॅरिबाल्डी पोताना सैन्यना बे भागना नायको त्हेमने जुदे जुदे मार्गे प्रयाण करावतो

तेथी राजकीय सेना ल्हेनी गति बराबर रीते पारखी शकी नहि. परन्तु ज्यारे ए बंने विभाग ऑस्प्रोमॉण्टे आगळ एकत्र थया, त्यारे राजकीय सेना ते तरफ दोडी ने सान् स्टेफानो (San Stofano) सुधी आवी पहोंची. गॅरिबल्डीए पोतानी छावणी उपाडी ने पलायन करी गयो. एक न्हानी नदी ओळंगी उत्तर प्रदेशना पर्वतो तरफ दोड्यो ने ऑगस्ट् मासनी २९मी तारीखे ते पर्वतोमां भराइ गयो एक बाजु पाइन् वृक्षोनु गाड जगल ने बीजी बाजुए पाछळ पडेली राजकीय सेना; ए स्थितिमां शु थाय छे ते जोवा लाग्यो. राजकीय सेनानी साथे युद्ध नहि करवानो ल्हेणे सकल्प कर्यो. युद्ध त्याग करवानो ज ल्हेनो एकमात्र उद्देश हतो, कारणके ते रोम् जीतवा निकळ्यो हतो, राजानी सामे लडवा निकळ्यो न्होतो.

गॅरिबल्डी पोतानी सेनाने मध्यभागे उभो रह्यो ने पोताना सरदारो द्वारा सर्वेने हुकम आपवा लाग्यो के कोइए कोइ पण कारण सर राजकीय सेना पर बन्दुको छोडवी नहि ते व्याकुळचित्ते राजकीय सेना तरफ जोवा लाग्यो ए सेनानी चाल परथी ते जाणी गयो के तेओ म्हारी सेनाने घेरी लेशे तोपण म्हारी साथे युद्ध करशे ए'वु तो ए मानी शक्यो ज नहि. कारणके विक्टर् इमॅन्युएल् अथवा ल्हेना कोइ पण सैनिक तरफथी म्हने हानि करवामां आवे ज नहि, ए'वो ल्हेने दृढ विश्वास हतो. ल्हेना सैनिकोने पण ए'वो ज विश्वास हतो युद्धनो कोइ पण सभव छे ज नहि एम जाणी प्हेरेगीरो शान्त चित्ते प्हेरो भर्या करता ने सैनिको तडकामां वेशी आनद करता हता. गॅरिबल्डीनी छावणमांथी हजी सुधी पिस्तोलनो एक पण अवाज थयो न्होतो.

ए शान्त अने निश्चल सेना वच्चे गॅरिबल्डी राती लॉटीओनो विचित्र अमेरिकन् पोशाक प्हेरी उभो हतो ने राजकीय सेना आवता हतो ते जोया

करतो हतो. ए सेना छेक पासे आवी ते वखते त्हेणे बूम मारी के "बन्दुको छोडता ना" एक क्षणमा सर्व सैनिकोना मुखमांथी "बन्दुको छोडतां ना" एवो अवाज निकळवा लाग्यो. परन्तु राजकीय सेनापतिने जुदो ज हुकम मळ्यो हतो गॅरिबल्डीनी सेनाने घेरी लेवानु त्हेने फरमान थयु हतु. आथी त्हेनी सेना आगळ चाली ने गोळीओ छोडवा लागी गोळीओनो हिस्-हिस् शब्द कानने ब्हेरा करी नाखवा लाग्यो गॅरिबल्डीना केटलाक नवा सैनिको त्हेनी आज्ञानु उल्लंघन करी राजसेना पर गोळीओ छोडवा लाग्या. परन्तु घणा खरा तो आ घटनामात्र जोवा लाग्या कोइ उभा रह्या ने कोइ बेशी गया रणशिंगाना संकेतध्वानिवडे राजसेनाने सूचना करी के "बन्दुको छोडता ना" प्रत्येक सैनिकने जीभे पण वारवार ए ज शब्दो आवता. तथापि राजकीय सेना कोइ रीते पोतानु कार्य करती अटका नहि

गॅरिबल्डी हजी पण पोताने स्थाने ज उभो रह्यो ने "बन्दुको छोडता ना—बन्दुको छोडता ना" ए ज शब्द बोलतो रह्यो, ए वामा एक गोळीए एना डावा पगना जाग ने बीजीए जमणा पगनी घुंटी वींधी नाखी भोय पडी न जतां एक टेकरा पर चढी गयो ने पोतानी टोपी हलावी उच्चस्वरे बोलवा लाग्यो "इटाली दीर्घजावी थाओ! बन्दुको छोडता ना!" त्हना सैनिको त्हेने वींटाइ वळ्या त्हेने घवायलो जोइ ऊंचकी लीधा ने पासेना एक वृक्ष नीचे लेइ गया त्यां पड्यो पड्यो पण ची कार करवा लाग्यो के "राजकीय सेना भले गोळीओ छोडे अथवा तो पासे आवे, त्हमे गोळीओ छोडशो ना" धन्य गॅरिबल्डी! धन्य त्हारी सहिष्णुता! गॅरिबल्डीनी निरतर आज्ञाथी त्हना सिपाइओ गाळाओ छोडता अटक्या थोडा ज समयमां त्हेना पुत्र मिनोटीना पगमा एक गोळी वागी ने त्हेने पिता पसे लाववामां आव्यो.

तरत ज राजकीय मेगानो सेनापति पॉलोविसिनि गॅरिबल्डी सन्मुख आवी ऊभो. गॅरिबल्डीए टोपी उतारी तेने मान आप्युं केटलोक वखत सुधी बंने वचे वातचित थया पछी एवुं ठरावबामां आव्युं के " गॅरिबल्डीए पोताना वॉलण्टीअर सैनिकोने चोवीस कलाकनी अंदर रजा आपी देवी, ते लोकोए अस्त्रशस्त्र मुकी घेर चाल्या जवुं. गॅरिबल्डीए अने तेना सरदारोए पण पोतानी तरवारो मुकी देवी. तेमने सैन्य साथे सीला (Scilla) सुधी मुकी आववा ने त्यांथी कोइ अंग्रेजी वहाणमां बेसी तेओए कॅप्रेरा-द्वीपमां चाल्या जवुं. मार्गमां पोतानी इच्छामां आवे त्यां उतरवामां बाधो नथी. "

ते ज दिवसे संध्याकाळ समये गॅरिबल्डीना वॉलण्टीअरोनां हथियार मुकावी देवामां आव्यां, गॅरिबल्डीने लेइ जवाने माटे एक इलेका प्रकारनी डोळी आणवामां आवी. तेने ए डोळीमां बेसाडी तेना नोकरो तेने पोताने खभे लेइ चाल्या. बीजे दिवसे बपोरे ये वागे तेओ सिला वगेरे आवी पहोंच्या. त्यां पॉलोविसिनिए गॅरिबल्डीने उतरवा माटे एक सामान्य घर भाडे राख्युं हतुं गॅरिबल्डीए ए घरमां उतरवानी ना पाडी. सायंकाळे पॉलोविसिनि गॅरि-बल्डी पासे आव्यो ने थोडीवार वातचित करी चालतो थयो.

ट्युरिन् नगरथी हुकम आव्यो के एमने कोइ अंग्रेजी वहाणमां जवा देवा नहि ड्युक् ऑफ् जीनोआ नामना वहाणमां बेसाडी गॅरिबल्डीने अने तेना माणसोने कॅप्रेरा तरफ मोकली देवामां आव्या ज्यारे ते वहाणे लंगर उपाडी चालवा मांड्युं, त्यारे चारे बाजुएथी " गॅरिबल्डी घणुं जीवो ! चालो बधा रोम् उपर चढो ! चालो बधा रोम् उपर चढो ! " एवो ध्वनि निकळवा लाग्यो. ते वखते गॅरिबल्डी वेदनाथी अतिशय पीडातो हतो, तोपण हाथ हलावी बधाने आशीर्वाद आपवा लाग्यो.

घणाँओना कोइ प्रियबंधुए ह्येना पर आ मतलबनो पत्र लख्यो हतो पत्र पूरे-पूरो वाची रह्या पछी ते बोल्यो के " आ मित्र भूल करे छे ह्येने आ बधा सत्कारो ट्युरिन्‌मा मळ्या हाय एम लागे छे, ए ह्येनो भ्रममात्र छ म्हने आ कार्यमा कोइए उत्तेजना नथी कर्तव्य मानीने ज हु प्रवृत्त थयो हतो. सेंकडो चहडाइओमा जय मेळव्यो ने आ चहडाइमा दैवयोगथी निष्फळ निवड्यो. दुर्भाग्यवशात् हु घायल पण थयो. नहि तो जेम विजयाभावे नेपल्स्‌मा प्रवेश कर्या हतो, तेम रोम्‌मा पण करत. "

इटाली, फ्रान्स् अने इग्लॅण्ड्‌ना सर्वोत्कृष्ट अस्त्रवैद्योना उपचारथी पण ह्येने सारु थयु नहि. बहु दिवस सुधी पथारीमा पड्या पड्या दुःख भोगव्यु जोतजोतामा ऑक्टोबर मास आवी प्होंच्यो, साथे साथे ह्येना शरीर पर पण आरोग्यचिह्नो जणावा लाग्या ह्येनी पीडा थोडे थोडे शमती जोइने वैद्योने आश्वासन मळ्यु ने सारा हवा वाळा मकानमा जइ रहेवानो ह्येने उपदेश करवा लाग्या आथी ते एक सारा स्थळमा रहेवा गया दिवसे दिवसे ह्येनी भूख उघडवा लागी, ह्येनु चित्त पण प्रफुल्ल थवा लाग्यु, हवे ह्येनुं दुःख घटवा लाग्यु ह्येण पोताने पीसा (Pisa) नगरमा लइ जवानी इच्छा जणावी, ते प्रमाण ह्येने नवेम्बर मासना आठमी तारीखे ते नगरमा लइ जवामा आव्यो

आ वखते गॅरिबल्डीने जोवा माटे एटला बधा लोको आवता हता के जो ते बधानी मुलाकात लेवामा आवे ता तो ह्येना जीवनने पण भय आवी पडे आथी वैद्यो ह्येना जेवा आकारना एक पुरुषने ह्येना जेवा वस्त्रो पहेरावी केदखानानी बारीए बेसाडता ए कृत्रिम गॅरिबल्डी प्रजाजनोना अभिनन्दन स्वीकारता स्वीकारता अने ह्येमना साथे वातचीत करता करता एटला तो थाकी जतो के बराबर वखत ते बारी बन्ध करी देता पड्या हता

ळीयन् स्त्रीओनो गॅरिबल्डी प्रति एवो दृढ भक्तिभाव हतो के भक्तिचिह्न रूपे ए कृत्रिम गॅरिबल्डीनो एक वाळ के नख न मळे त्यां सुधी त्हार्थी रहती नहि. नख कापता कापतां आंगळीओ कपावा लागी एटले ए तो बंध कर्यां; पण वाळ कापता कापतां विचारानुं माथुं बोडुं थइ गयुं ! जे देशमां एवां दृढ वीरपूजानो आरंभ थयो छे ते देश परतंत्रता सहन करी शके ज नहि, एमां संदेह शो ?

ए समये ट्युरिनमां महासभानी एक बेठक थइ. ए सभामां पालर्मोना प्रतिनिधि रूपे ॲन्टोनियो मोरिनो (Antonio Mormo) नामे एक पुरुष गयो हतो. त्हेणे एक भाषण आप्युं. प्रथम कदी पण ए सभामां एवुं भाषण अपायुं न्होतुं भाषण अंते ते बोल्यो " सभासदमित्रो ! मन्त्रिसमितिना कार्य प्रति सर्व जणा असंतोष जणावे छे त्हेमाना केटलाएक पोतानुं मन्तव्य ज नथी-परदेशीओनी ज बुद्धिथी तेओ दोराय छे, आथी धीमे धीमे देशनी सर्व प्रजा भग्नहृदय थइ पडी छे. आपणो प्रवाह अराजकता (anarchy) तरफ व्हेछे, तेथी इटालीयन् प्रजा आशाशून्य थइ पडी छे, हुं अंतरनी सघळी कथा खुले हृदये कही देउं छुं सर्वे सभासदोने प्रश्न करुं छुं के म्हारुं कहेवुं सत्य छे या असत्य ? प्रजा केवळ ज आशाशून्य थइ गइ छे एम म्हारु कहेवुं नथी, कारण के त्हेने हजी पण एक आशा छे ए आशा-स्थान ते मात्र आ महासभा ज छे, मृत्यु वा जीवन लावनारी हवे तो आ महासभा ज छे " आम बोल्या पछी त्हेणे गॅरिबल्डीना कार्यने समर्थन कर्युं ने त्हेना पर जे जे अत्याचार आचरवामां आव्या हता ते स्पष्ट अने उत्तेजित भाषामां वर्णवी बताव्या. त्हेना भाषणथी सभाना सभासदो अमात्यसमिति पर क्रोधे अग्निमय थइ गया ने परिणामे रॅटेझी-अधिष्ठित मंत्रीसमिति पदच्युत थइ.

गॅरिबल्डी पवायो छे ने केद पकडायो छे एवा समाचार सांभळी आखू युरोप् स्तब्ध थइ गयुं. सर्व देशनी प्रजा ह्हेनी आ दुर्दशा सांभळी दुःखी थइ. इंग्लॅण्ड्ने आ समाचार मळ्या के तरत ज त्यांथी एक हजार पाउण्ड् आपी विख्यात शस्त्रवैद्य डॉ. पॅट्रीज्ने कॅप्रेरा बेटमां मोकल्यो. सर्व प्रकारना लोकोए सभाओ भरी गॅरिबल्डीने शान्त्वनापूर्ण पत्रो मोकलवा मांड्या. गॅरिबल्डी प्रतिनो आवो विश्वजनीन स्नेह जोइ अमात्यवर रॅटॅझी अत्यन्त भय पामी गयो गॅरिबल्डीनो कोप शी रीते शमी शके ए जाणी लेवा ह्हेणे कर्नल ट्युरने ह्हेनी पासे मोकल्यो, परन्तु गॅरिबल्डीए अति सावधानतार्थी अने दृढतार्थी ए विषय निकळवा ज न दीधो, आथी प्रधान अमात्य मोंठो पडी गयो. आ वाजुए फ्रॅन्च् महाराजाए ॲस्प्रोमॉण्टेना व्यापारथी संतुष्ट थइ सेनापति पॉलॉविसिनिने मानसूचक पद आप्युं.

परन्तु इटालीअनो शान्तभावे गॅरिबल्डीनुं अपमान सहन करी रहे एवा न्होता नेपल्स्नी प्रजाए ए अपमानथी दुःखी थइ ह्हेना पर नीचे प्रमाणेनो एक शान्त्वनापूर्ण पत्र लख्यो:—" सेनापति ! बोर्बन् वशनी यथेच्छाचारी प्रभुशक्तिनो उच्छेद थयाने आजे बे वर्ष थइ गयां छे. आपे ए प्रकाण्ड व्यापारना नेता थइ नगरमां प्रवेश कर्यो हतो ने एकत्र इटालीनो त्रिरंगी वावटो रहतो कर्यो हतो. ए समये आ नगरनी सर्व प्रजाए महा आनदथी अने उत्सवथी अमारा **उद्धारकर्ता** मानी आपनो सत्कार कर्यो हतो. अमे आज आपना दुःखने जातीय दुःख न मानीये तो आपना प्रतिनी कृतज्ञता-जे कृतज्ञता—मनुष्यने देव बनावे ने मानवीनो हृदयभूमिने पवित्र बनावे एवी पवित्र कृतज्ञता—अमे भूली गया छीये एम ज गणाय. महाशय ! आज नेपल्स् आपना तरफ प्रीतिपूर्ण शान्त्वनपत्र मोकली पोताना हृदयनो गंभीर शोक प्रदर्शित करे छे. भविष्यनी घटनाओ गमे

तेरडी प्रतिकूळ बने तोपण आपे अ'मने इटालीअन् बनाव्या छे, ए गौरव आपने मस्तकेथी कदी पण उतरी शकवानु नथी ए उपकारनी स्मृति अ'मारा अंतरमांथी कदी पण भुंसावानी नथी."

इटालीना जुदा जुदा स्थळोए अने लण्डन्, बर्मिंगहाम्, ग्लासगो, मेंचेस्टर आदि ब्रिटन्ना मुख्य मुख्य नगरोमां पण गॅरिबल्डी प्रति सहानुभूति प्रदर्शित करवा अनेक सभासमितिओ भरावा लागी.

वॅरिग्नॅनो (Varignano) बंदरे गॅरिबल्डी वहाणमांथी उतर्यो ते वखतनो देखाव अति हृदयविदारक हतो. एकत्र थयेली दर्शकमंडळी तेहनी दुरवस्था जोइ अति दु खी बनी गइ, तेहमनो आनु जोइ गॅरिबल्डी पण अति दुःखी थइ बोल्यो "प्रिय बन्धुओ! धैर्य धारी शुभ दिवसनी बाट जुओ. तहमे जुओ छो के गॅरिबल्डी हजी जीवतो छे" एम बोलतां बोलतां ते मुर्छित थइ पड्यो थथाए उचकी लेइ तेहने डोळीमां सुवाड्यो ने स्पेझीआ (Spezzia) नगरमां लेइ गया त्यांना बन्दीखानानो एक भाग तेहने रहेवा माटे नक्की कर्यो हतो, त्यां तहने लेइ जवामां आव्या. अहीं तेहनी दवा माटे सह बदोबस्त करवामां आव्यो ह्तो.

ए वाम्रा मॅन्चेस्टरथी एक महिला तेहनी सेवासुश्रुषा करवा आवी ऊभी. सेवासुश्रुषा अने दवादारु माटे जे द्रव्य जोइए ते द्रव्य पण पाते लेती आवी हती धन्य इंग्लॅण्ड्! धन्य त्हारो मानवप्रेम!

एक पखवाडीआ प्हेला मॅझिनिए रोम् पर च्हडाइ लेइ जवानी विरुद्धमां पोतानु मन्तव्य प्रसिद्ध कर्यु हतु ने गॅरिबल्डीने वार्यो हतो तथापि फ्रान्स्ना, त्युरिन्ना अने इंग्लॅण्ड्ना केटलाक लोकोए आ च्हडाइनो आरोप् मॅझिनि पर मुक्यो वळी केटलाक मनुष्योए गॅरिबल्डीने जणाव्यु के मॅझिनि अने तेहना पक्षना लोकोनी लुच्चाइथी ज आ दुर्दशा थइ छे गॅरि-

पछीना कोइ प्रियबंधुए व्हेना पर आ मतलबनो पत्र लख्यो हतो पत्र पूरे-पूरो वाची रह्या पछी ते बोल्यो के " आ मित्र भूल करे छे व्हेने आ बधा सत्कारो ट्युरिन्‌मा मळ्या होय एम लागे छे, ए व्हेनो भ्रममात्र छे म्हेने आ कार्यमा कोइए उश्केर्यो नथी कर्तव्य मानीने ज हु प्रवृत्त थयो हतो. सेंकडो चढ्हाइओमा जय मेळव्यो ने आ चढ्हाइमा दैवयोगथी निष्फळ निवड्यो दुर्भाग्यवशात् हु घायल पण थयो नहि तो जेम विजयाभावे नेपल्स्‌मा प्रवेश कर्यो हतो, तेम रोम्‌मा पण करत. "

इटाली, फ्रान्स् अने इग्लॅण्ड्‌ना सर्वोत्कृष्ट अस्त्रवैद्योना उपचारथी पण व्हेने सारु थयु नहि बहु दिवस सुधी पथारीमा पड्या पड्या दुख भोगव्यु जोतजोतामा ऑक्टोबर मास आवी प्हॉन्च्यो, साथे साथे व्हेना शरीर पर पण आरोग्यचिह्नो जणावा लाग्या व्हेना पीडा थोडे थोडे शमती जोइने वैद्योने आश्वासन मळ्यु ने सारा हवा वाळा मकानमा जइ रहेवानो व्हेने उपदेश करवा लाग्या आथी ते एक सारा स्थळमा रहेवा गया दिवसे दिवसे व्हेनी भुख उघडवा लागी, व्हेनु चित्त पण प्रफुल्ल थवा लाग्यु हवे व्हेनु दु मन घरवा लाग्यु व्हेण पोतान पीसा (Pisa) नगरमा लइ जवानी इच्छा जणावी, ते प्रमाणे व्हने नवेम्बर मासना आठमी तारीखे ते नगरमा लइ जवामा आव्या

आ वखते गॅरिबल्डीने जोवा माटे एटला बधा लोको आवता हता के जो ते बधानी मुलाकात लेवामा आवे तो तो व्हेना जीवनने पण भय आवी पडे आथी वैद्यो व्हेना जेवा आकारना एक पुरुषने व्हेना जेवा वस्त्रो प्हेरावी केदखानाना बारीए बेसाडता ए कृत्रिम गॅरिबल्डी प्रजाजनोना अभिनन्दन स्वीकारता स्वीकारता अने व्हेमना साथ कथावार्त्ता करता करतां एटला तो थाकी जतो के वखतो वखत ते वारो बध करी देता मळा हता

ટ્યંયન્ સ્ત્રીઓનો ગૅરિબાલ્ડી પ્રતિ એવો દૃઢ ભક્તિભાવ હતો કે ભક્તિચિહ્ન રૂપે એ કૃત્રિમ ગૅરિબાલ્ડીનો એક વાળ કે નખ ન મળે ત્યા સુધી ત્યાંથી ખસતી નહિ. નખ કાપતા કાપતા આંગળીઓ કપાવા લાગી એટલે એ તો બંધ કર્યું; પણ વાળ કાપતા કાપતાં બિચારાનુ માથુ બોડું થઇ ગયુ ! જે દેશમા એવી, દૃઢ વીરપૂજાનો આરંભ થયો છે તે દેશ પરતંત્રતા સહન કરી શકે જ નહિ, એમા સંદેહ શો ?

એ સમયે ટ્યુરિન્માં મહાસભાનો એક બેઠક થઇ. એ સભામાં પાલર્મોના પ્રતિનિધિ રુપે ઍન્ટોનિયો મોરિનો (Antonio Morino) નામે એક પુરુષ ગયો હતો. ત્હેણે એક ભાષણ આપ્યુ. પ્રથમ કદી પણ એ સભામા એવું ભાષણ અપાયુ ન્હોતુ. ભાષણ અંતે તે બોલ્યો. " સભાસદમિત્રો ! મન્ત્રિસમિતિના કાર્ય પ્રતિ સર્વે જણા અસંતોષ જણાવે છે ત્હેમાના કોઇને પોતાનુ મન્તવ્ય જ નથી-પરદેશીઓની જ બુદ્ધિથી તેઓ દોરાય છે, આખી ધીમે ધીમે દેશની સર્વ પ્રજા ભગ્નહૃદય થઇ પડી છે. આપણે પ્રવાહ અરાજકતા (anarchy) તરફ વ્હેછે, તેથી ઇટાલીયન્ પ્રજા આશાશૂન્ય થઇ પડી છે, હુ અંતરની સઘળી કથા ખુલ્લે હૃદે કહી દેઉ છુ સર્વે સભાસદોને પ્રશ્ન કરુ છુ કે મ્હારુ ક્હેવુ સત્ય છે વા અસત્ય ? પ્રજા કેવળ જ આશાશૂન્ય થઇ ગઇ છે એમ મ્હારુ ક્હેવુ નથી, કારણ કે ત્હેને હજી પણ એક આશા છે એ આશા-સ્થાન તે માત્ર આ મહાસભા જ છે, મૃત્યુ વા જીવન લાવનારી હવે તો આ મહાસભા જ છે " આમ બોલ્યા પછી ત્હેણે ગૅરિબાલ્ડીના કાર્યને સમર્થન કર્યુ ને ત્હેના પર જે જે અત્યાચાર આચરવામા આવ્યા હતા તે સ્પષ્ટ અને ઉત્તેજિત ભાષામા વર્ણવી વતાવ્યા. ત્હેના ભાષણથી સભાના સભાસદો અમાત્યસમિતિ પર ક્રોધે અગ્નિમય થઇ ગયા ને પરિણામે કૅવેઝી-અધિષ્ઠિત મંત્રીસમિતિ પદચ્યુત થઇ.

गॅरिबल्डी संपूर्णरीते आरोग्य थया एटले पीसाथी कॅप्रेरा गयो ई स १८६३मां ते महासभामा प्रतिनिधि रुपे गयो ते पेहेला कागळपत्र लखवा सिवाय बीजो कोइ शारीरिक श्रम लेता न्हातो, कारणके एम करे तो हजी पण शरीर बगडवाना संभव छे एवो मत वैद्यो आपता ज रहेता !

प्रकरण २३.

गॅरिबल्डीनु इंग्लॅण्ड् जवु, त्यां मळेलुं सम्मान, गॅरिबल्डीने अभिनन्दन, त्हेणे आपेलो उत्तर; घर तरफ पाछा फरवानो उद्योग.

* "इटालीना उद्धारक थया पछी इग्लॅण्डना अतिथि थवु ए सुंदर अने भव्य छे."

—विक्टर् ह्युगो

गॅरिबल्डीए घणा दिवसथी इग्लॅण्ड् जवानो संकल्प कर्यो हतो परन्तु शारीरिक अस्वस्थताने लीधे ते संकल्प पार पडी शक्यो न्होतो. वळी राजनैतिक जगत् आ समये शान्तिमा हतु, तेथी आवो लाग फरी नहि मळे धारी त्हेणे हाल ज त्यां जवानो निश्चय कर्यो त्हेनो आ संकल्प जाणी ते देशना म्होटा म्होटा लोको त्हेने आमन्त्रण करवा लाग्या त्हेमना आग्रहथी गॅरिबल्डीनी इच्छा पण बळवान् थइ ने इ. स. १८६४नी वसंत ऋतुमां ते इग्लॅण्ड् गयो.

डिपन् नामना वहाणमा गॅरिबल्डी आवे छे ने हवे किनाराथी बहु दूर नथी, एवुं साभळीने साउथाम्टन् (Southampton) गाडु थइ

---

* "To be the guest of England after having been the liberator of Italy—is beautiful and grand."

—*Victor Hugo.*

न्यु ब्रिस्टल्, लंडन्, न्यु कॅस्टल् ऑन् टाइन् अने इग्लॅण्ड्ना बीजां अनेक नगरोमाथी असङ्ख्य लोक त्हेने मान आपवा साउथाम्प्टन्मां एकठा थइ गया पोल्, हंगेरियन् आदि परदेशीओ पण अंग्रेजो भेगा त्हेने मान आपवा आव्या

एप्रिल् मासनी त्रीजी तारीखे साजना चार वागे गॅरिबल्डी साउथाम्प्टन्ने किनारे उतर्यो त्हेनी साथे त्हेनो पुत्र मिनोटी तथा रस्वो लुगेगो अने कर्नल पमार्स ए त्रण सक्रेटरीओ अने त्हेना इटालीयन् वैद्यो हता सम्मुखनो मार्ग दर्शनार्थी लोकथी घाचोघाच भराइ गयो हतो ज्यारे ते वहाणमाथी नाचे उतर्या त्यारे लोको हर्षोन्मत्त थइ जइ जयध्वनि करवा लाग्या त्हेणे वहाणमाथी उतरता पहेला पोतानो उद्देश कही संभळाव्यो " प्रिय बन्धुगण ! हु कोइ प्रकारे राजनैतिक माननी अभिलाषा राखतो नथी, माटे तेवा प्रयत्नो आदरशो ज नहि " तथापि लोको मान्यां रह्या नहि शी रीते रहे ? स्वाधीनतानी आवासभूमि इग्लॅण्ड्ना पुत्रो इटालीना उद्धारकर्त्ताने आजे अनायासे आवेलो जोइ वार्यो रहे ? इग्लण्ड् आ महापुरुषना उपेक्षा करी पोतानी उजळी कीर्तिने शी रीते कलंक लगाडी शके ?

बाजे दिवसे—एप्रिल् मासनी ४था तारीखे गॅरिबल्डीने मान आपवा साउथाम्प्टन्ना टाउन्-हॉल्मा असंख्य लोक भेगा थया अनेक पुरुषोए त्हेने प्रशंसापूर्ण अभिनन्दन पत्र आप्या, अनेक पुरुषोए भाषण आप्या ने जणाव्यु के त्हेना आगमथी इग्लण्ड्नु एके एके मनुष्य खुशी थयु छे.

गॅरिबल्डीए ए अभिनन्दनोनो आ प्रमाणे उत्तर आप्यो —

" अमने प्रजानी सहानुभूतिनु म्हने आ प्रथम ज प्रमाण मळे छे एम नथी. घणा स्हमारा सहानुभूति मात्र शब्दोमां ज आवा रहेता एम पण

मयी. म्हने ए'नो प्रमाण अनेक कार्योमां मळी चुक्यां छे म्हारा जीवनन अनेक स्थळे ए सहानुभूतिनां प्रमाण मळ्या छे अंग्रेज प्रजाना सहायता न मळी हत तो दक्षिण परना म्हारी चढाइ व्यर्थ जात. त्हेमे म्हने मनुष्य द्वारा, द्रव्य द्वारा ने तेथी वधारे अस्त्रशस्त्र द्वारा सहायता न आपी हत, तो ए सकटमांथी कोइ पण रीते पार निकळी शकत नहि ए'वी सहायता इग्लॅण्डे आज ज करी छे एम नथी ज्यारे ज्यारे मानवजातिनो कोई परिवार पोतानी स्वाधीनताने माटे रणक्षेत्रमा उतरतो, त्यारे त्यारे ए देशे ते परिवारने मुक्त-हस्ते सर्व सहायता आपी छे. त्हेणे अ'मारे माटे जे जे कर्यु छे, ने अ'मने हर्जी पण उत्साहित करवा ए जे जे उत्साहवाक्यो बोले छे त्हेने माटे अ'मे इटालयवासीओ सदाने माटे कृतज्ञतापाशथी बधाइ चुक्या छीए नगरपाल म्हारे माटे जे उदार अने दाक्षिण्यपूर्ण वाक्यो बोल्या छे, त्हेना उत्तरमा हु एटलु ज कही शकु छु के हु म्हारु जीवन म्हारा देशने समर्पण करी शक्यो नथी म्हारा देशने माटे हु कइ ज करी शक्यो नथी एम पण कहेतो नथी, तथापि मानवमात्रनु जे कर्त्तव्य छे त्हेमानो एक अशमात्र बजावी शक्यो छु. आज आपे म्हारा प्रति जे सहृदय सहानुभूति अने सम्मान प्रदर्शित कर्यु छे, त्हेने माटे हु आपने अतरथी धन्यवाद आपु छु ने म्हारु बोलवु समाप्त करु छु ''

गॅरिबाल्डी आइल् ऑफ वाइट् (Isle of Wight) द्वीपमां बे दिवस रह्यो न रह्यो एटलामा खबरो पर खबरो आववा लागी के इग्लॅण्ड अने स्कॉटलॅण्डनी प्रजा अने त्हेनी सर्व सभाओ त्हेने मान आपवाने बहु आकुळव्याकुळ बनी गइ छे, ने ते प्रदेशोमा ज्यारे ते फरवा निकळशे, त्यारे राजाना जेटलु मान आपशे. मॅंचेस्टरथी चारसो सद्गृहस्थोए सही करी त्हेना पर एक आमत्रणपत्र मोकल्यु ब्रिस्टल् अने लण्डने त्हेनु अनुकरण

कर्यु आ बानु नोटींग्हाम्, बर्मिंग्हाम्, लिवर्पूल्, यॉर्क्, डंडी, वल्वरों आदि नगरना मनुष्यवर्गना प्रतिनिधिओ अने नगरसमितिओना माणसो हेने पोतपोताना नगरमां तेडी जवा माटे जाते हाजर थया

गॅरिबल्डी, साउथाम्प्टन् प्होंचता पेहेला आइल् ऑफ़ वाइट् बेटमां आवेला न्युपोर्ट् नगरमां अंग्रेज कवि टॅनिसन् (Tennyson)ने मळवा गयो. हेनी साथे अर्धोक कलाक कथावार्त्तामां गाळ्यो. हेना बागमां हेणे वेलिंग्टोनिया जाइगॅन्टिया नामनु वृक्ष रोप्यु. त्यार पछी न्युपोर्टना राजमार्गनी पश्चिम बाजुए एक ओर् वृक्ष रोप्यु ने टॅनिसने हेना मार्गनी पूर्व बाजुए बीजु एक ओक् वृक्ष रोप्यु, त्यार पछी एक बीजानी रजा लई ए बे महापुरुष जुदा पड्या

गॅरिबल्डी साउथाम्प्टन्थी लण्डन् गयो. लण्डन्मां हेना सन्मानने माटे जे समारंभ करवामां आव्यो हतो तेहेनु वर्णन लेखणथी थइ शके एम नथी. जे दिनयजन निशान धर्मीन इटालीना स्वाधीनताना रणक्षेत्रमा फरके हो विनयरक्षीने हाथ करी लीधी. ते महापुरुषना सन्मान माटे लण्डन नगरना राजमार्गों उपर व मनुष्यो एकठा थइ गया. नाइन् एल्म्सथी वेस्ट् मिनिस्टर सुधीनो राजमार्ग चार माइल लांबो छे ए मार्ग सम्पूर्ण रीते माण-सोथी ठसाठस भर्यो. भण्डारिक्षाना पचास हजार मनुष्यो अने एक सा बारगाथा मनुष्यो महा मुहूर्त गॅरिबल्डीने लण्डनमां आवी पहोंचता एटली भीड हती

ड्युक ऑफ़ सथरलॅन्डनी चार घोडानी गाडीमां बेस। गॅरिबल्डी बंदोर एक वागे लण्डन् नगरने दरवाजे आवी पहोंच्यो. वेस्टमिनिस्टर अने मेट्रोपोलिटनना आ भाग मिनिस्टरोनी सोड् आगेरथी उपरा बनी गइ सरकार हॅन ह बनपा लागता. ए दरवाजा पचे आव्यो एटले एक वृध्दित

दरवाजो कर्यो हतो ते रहीने माटे खुल्लो करवामां आव्यो अंदरना मेदानमां पेठो एटले गॅरिबल्डीने तो एम ज भास थयो के रहेणे जाण जनसागरमां प्रवेश कर्यो रहेना मानमां सवए टोपीओ उतारी दीधी हती, तेथी चारे बाजुए जनसागरनुं फाकुं फेंदाकारि होय एवो भास थतो हतो भव्य मकानोनी बारीओमां रही अमस महिलाओ रहेना मानमां हाथमांना रुमाल हलाववा लागी, ए मकानोमांथी जयवाद्यनो जयध्वनि पण उठवा लाग्यो रमणीओना कंठध्वनि साथ वाद्यनो जयध्वनि मळ्यो ने एक अपूर्व ऐस्तानिक जयलहरी उठवा लागी गॅरिबल्डीनुं हास्यमुख जोइ लोकना चित्त एना तरफ एटला आकर्षाया के सर्वे जण रहेनो करस्पर्श करवा इच्छा करवा लाग्या, ने उतावळे पगे रहेना गाडी तरफ दोडवा लाग्या पोलीसने पण आम तेम गरबडा दाबा ने रहेनी गाडी आगळ भारे भीड करी मुकी गॅरिबल्डीनो वीरदेह लालरंगना वस्त्रथी शोभतो हतो, ने सभापर भूखरा रंगनुं एक वस्त्र हतुं आ विविध रंगना वस्त्रो नयनरंजन लागता हता वच्चवच्च गॅरिबल्डी गाडामां उभो थइ प्रजाजनोना जयध्वनिने हाथ लंबावी उत्तर आपता, त्यारे एक अपूर्व देखाव थइ रहेतो जाणे कोइ देवता मानवजातिना उद्धारने माटे स्वर्गमांथी उतरी आव्यो छे एवो ज भास थतो

लोकना महा महेनते वाजुए खसेडी खसेडी ए पार माइल् आवता पूरा पांच कलाक थया, एवी ज कटली भाड हता रहेनो कइक ख्याल आवे छे मार्ग खुलो करवा माटे आगळ घोडेस्वारोनी एक पलटण चालती हती. गॅरिबल्डीनी गाडी वेस्ट्मिनिस्टर्ना पुल पास आवी पहोंची त्यारना देखावथी तो हद वळी गइ ! ए पुल मनुष्योथी वाचा वीच भराइ गया हतो, ने सवना माथा उघाडा होवाथी काळा वाळ ज जणाता हता जाणे नदी परना आकाशमां एक लांबुं मधुमक्ष भमराथी आच्छादित थइ गयुं होय एवो ज

गास थतो हतो. तेमनो कोलाहल भ्रमरना गुंजारव जेवो लागतो गॅरिबल्डी लण्डनमां आव्यो त्यारे भगवान् सूर्यनारायणनां सन्ध्याकिरणोए पार्लामेन्टना भव्य मकानना शिखरदेशने (Tower) सुवर्णरंगथी रंगी ब्हाव्यो हतो त्यां आगळ थइ तेओ ट्रफाल्गर स्क्वेर् आगळ आवी प्होंच्या ए विशाळ चतुष्कोण भूमिमा मनुष्यो तो माय नहि! गॅरिबल्डीने सम्मान आपवा जेटला माणस एकटा थया हता एटला माणस लण्डनमा स्वदेशी वा परदेशी राजाने अथवा तो महाराजाने पण मान आपवा एकटा थया न्होता तेओ पॉल्मॉल् आगळ आवी प्होंच्या त्यारे रात्रिना अंधकारथी वसुधरा ढकाइ गइ हती आज गॅरिबल्डा अमज प्रजाना एक अमेमर ड्युक् ऑफ् सथर्लेण्ड्नो आतिथि छ, तेथा ज तेण तेना महेलमा प्रवेश कर्यो ए महामति ड्युक्नो हाथ पकडी गॅरिबल्डी गाडीमाथी उतया महेलना सभामडपमा सथलण्ड्नी पत्ना अने बीजा असख्य सद्गृहस्थो गॅरिबल्डीने मान आपवा तैयार थइ रह्या हता धामे धीमे व्हारना माणसो वेरावा लाग्या

मगळवारे सवारे तेणे राइट् ऑनरेबल् मी. लॉर्ड रसले अने लॉर्ड पामर्स्टननी मुलाकात लीधी पाछल प्होरे चिस्वीक् महेलमा सथर्लेण्ड्नी वृद्ध माताने मळवा गयो त्याराने तेना मानमां एक प्रकाण्ड निशाभोजन आपवामा आव्युं.

बुधवार काउण्टेस् रसेलने मळी गॅरिबल्डा ड्युक् ऑफ सथर्लेण्ड् अने सनापति ऍबर्ट् (Ebert) साथे राजकीय अस्त्रभण्डार जोवा गयो त्यांथी पाछा वळ्या सध्याकाळे तेओ स्टॅफर्ड् महेलमां गया त्या पण तेने पुष्कळ मान आपवामां आव्यु ते रात्रे पण एक स्थळे तेने एक प्रकाण्ड निशाभोजन आपवामां आव्यु, ते स्थळे नगरना सर्वे प्रतिष्ठित सद्गृहस्थो एकत्र थया हता ए मिजलसमां कथावार्ताथी अत्यत थाकी गयो ने रात्रिना अगियार वागे घेर पाछो आव्यो

शनिवारने दिवसे इंग्लेन्डमा रहेता इटालीअनोए गॅरिबल्डीने स्फाटिक महेल (Crystal Palace)मां मान आपवा नोतर्यो. गॅरिबल्डीए त्यां जइ एक हृदयग्राही भाषण आप्यु. भाषण समाप्त थतां आर्डीटी (Arditi,)नामना एक इटालीअने बांधणाये एक अकृत्रिम इटालीअन् रण-गीत गायु ए गीतनो मर्म आ प्रमाणे हतो " हे गॅरिबल्डी ! तु इटालीनो उद्धारकर्त्ता होवाथी सर्व राज्योमां मान पामीश. परन्तु इटाली हजी पण संपूर्ण रीते स्वतंत्र थयुं नथी, कारणके हजी कोइ कोइ प्रदेशो हजी य दासत्वना असह्य दकडमां पीडाय छे वीरो ओ इटालीवासीओ ! ए'मनो उद्धार करवा तमे हथियार पकडो ! हथियार पकडो ! " आर्डिटिए ए गान एवा आवेशथी गायु के सर्वे इटालीअन् श्रोताओनी नसोमां विजळीने वेगे लोही दोडवा लाग्यु. तेओ एटला बधा उत्साहित थइ गया के अनायासे ज गायकनी साथे ताळ ठेकवा लाग्या ने पछी तेनी साथे गावा पण लाग्या आर्डिटिना स्वर साथे अनेक स्वर मळ्या. सभामंडपमां छतने लीधे गानना पडघा पड्या ने वज्रनादनी पेठे आखा महेलने गजावी मुकवा लाग्या.

संगीत पूर्ण थया पछी इंग्लिशन् समिति तरफथी सिग्नोरा सेरि-नाए गॅरिबल्डीने अने तेना वीर पुत्र मिनोटीने बे तरवारो भेट आपी. ते वखते तेणे एक हृदयग्राही भाषणद्वारा गॅरिबल्डीना यशोगान गाया सर्व काम समाप्त थया पछी गॅरिबल्डी पोताना पुत्र साथे फरवा निकळ्यो त्याथी पाछा आवती वखते लोको तेने वींटाइ वळ्या ने पहेला दिवसना जेटली ज भीड थइ गइ प्रजाजनोना जयध्वनि वच्चे ते महाकष्टे घेर आवी पहोंच्यो. रात्रे कॅम्ब्रीज् महेलमां लॉर्ड अने लेडी पामस्टने तेने तेड्यो ने त्यां लॉर्डना बन्धुबान्धवो साथे बेशी भोजन कर्युं

रविवारे फ्रीमेसन् लॉज् (Freemason Lodge) माथी मर्व ज्ञातिना प्रतिनिधिओ गॅरिवल्डीने मान आपवा त्हेने उतारे गया, कारणके ते ए संप्रदायमा हतो, ने विशेषमा सिसिलिना लोन्–समुदायनो ग्रॅण्ड् मास्टर हतो. राइट् ऑफ् मॅम्फिजुनो ग्रॅण्ड् मास्टर आ सर्वे प्रतिनिधिओनो अग्रेसर हतो. ए माना कोइ अंग्रेज, कोइ दक्षिण अमेरिकन्, कोइ फ्रेंच्, कोइ इटालीअन् अने कोइ कोइ बीजा देशना पण प्रतिनिधि हता गॅरिबल्डी अनेक भाषाओमा पारदशा होवाथी ते दरेकनी साथे त्हेमना स्वभाषामा वातचित करवा लाग्यो वधाने भिन्न भिन्न भाषाओमा वातो करता जोइ गरिबल्डी आनदथी उत्फुल्ल थइ गयो ने बोल्यो "जाणे सर्व पृथ्वीना प्रतिनिधिओ अहीं होय ए'वा भास थाय छे." बोलता बोलतामा आनदाश्रु त्हेना गाल पर व्हेवा लाग्या अर्धो कलाक सुधी वातचित कर्या पछी प्रतिनिधिओ रजा मागी चालता थया रजा आपती वखते गॅरिबल्डी गळगळो थइ गयो ने वहु बोली शक्यो नहि महाप्रयत्न मात्र एटलु ज बोली शक्यो के "महाशयो! जाणजो के म्हारो देह अने आत्मा त्हमारी साथे ज छे"

आ एक अठवाडाआनी अदर आशरे पचाशेक स्थानेथी त्हेने आमन्त्रण आवी गयां हतां ने हजी य आव्या जता हतां आ आमन्त्रणोने मान आपवा जता गॅरिबल्डीने बीलकुल विराम मळे एवी आशा न्होती त्हेनु शरीर स्वस्थ रह्यु नहि–विशेष श्रम पडवाथी धीरे धीरे वगडवा लाग्युं तोपण ते लोकोना मनने दुखवा शक्यो नहि साउथ्ॅम्प्टन समाजोना प्रतिनिधिओए त्हेने व्हाइटमभाना मान आपवानी इच्छा दर्शावी ने तेथी फरी वार स्फटिक महेलमा सोमवारे गय रे लोकोना आनद वच्चे पधार्या त्या प्रतिनिधिओए गरिबल्डीने पोतपोतानी सभा तरफनां अभिनन्दन एके एके वाची सभळाव्यां

बुधवारने दिवसे लण्डन्नगरीए गॅरिबल्डीने महा गौरवसूचक लण्डन्नगरनी स्वाधीनता (Freedom of the City of London) बक्षी. ए'ना मानमां ते दिवसे लॉर्डमेयर्ड् पहाड पर तेमज सेण्ट् पोलना देवळमां भारे रोशनी करवामां आवी हवेलीओ पर अने रस्ताओ आनंदसूचक वावटाओ फरकाववामां आव्या त्यां आगळ लोकोनी भारे भीड थइ गइ. नगरमां घंटोना वज्रनादथी कान व्हेरा थइ जता हता. गॅरिबल्डी ज्यारे गाडीमां बेसी ब्हार निकळ्यो त्यारे चारे बाजुएथी प्रजाजनो हर्षनाद करवा लाग्या, ने ल्हेने मान आपता मस्तक नमाववा लाग्या.

नगरसमितिए ल्हेने पुछ्युं के " काउन्सिल् चॅम्बर अने चॅम्बलेन्नी ऑफीस्—ए वे सस्थाओना मानपत्र कये स्थाने स्वीकारशो ? " त्यारे ल्हेणे पोतानी प्रकृतिने अनुसरी उत्तर दीधो. " जे स्थाने महात्मा कॉमुथने स्वाधीनता प्राप्त थइ हती ते ज स्थाने स्वाधीनता रूप सम्मान प्राप्त करवानी म्हने इच्छा छे " ते स्थाने गॅरिबल्डीने सम्मानपूर्वक स्वाधीनतापत्र आपवामां आव्यु ए पत्रने एक प्रकाण्ड सुवर्णमय चोकठामां जड्यु हतु. चोकठाना मध्यभागमां लण्डन्नगरीनु एक विशिष्ट चिह्न पाडवामां आव्यु हतु, ने चारे बाजुए सुंदर फुलवेलीओ चितरी हती. पाछळनी बाजुए सुवर्ण अक्षरे गॅरिबल्डीना नामनो आद्य अक्षर G लखवामां आव्यो हतो.

गॅरिबल्डी भुखरा रंगनो सामान्य पोशाक प्हेरीने आव्यो हतो, तथापि ल्हेने जोइने बधा विस्मित थइ गया भीडमांथी ब्हार निकळी ते पोताना पुत्र मिनोटा, मि. निग्रेटा अने डॉ बेसाइल् साथे पोताने स्थाने बेठो एटले कार्यना आरंभ थयो. लॉर्ड् मेयॉरे—नगरपाले–सभापतिनु स्थान लाधु ने सभानो उद्देश कही सभळाव्यो. त्यार पछी सिटी चॅम्बर्लेन नगरसमिति तरफथी गॅरिबल्डीने अभिनन्दन आप्यु अभिनन्दननी भाषा अति कोमळ अने हृदय-

रविवारे फ्रीमेसन् लॅाज् (Freemason Lodge) मांथी सर्वे जातिना प्रतिनिधिओ गॅरिबल्डीने मान आपवा त्हेने उतारे गया, कारणके ते ए संप्रदायमा हतो, ने विशेषमा सिसिलिना लोज्-समुदायनो ग्रॅण्ड् मास्टर हतो. राइट ऑफ् मॅम्फिन्नो ग्रॅण्ड् मास्टर आ सर्वे प्रतिनिधिओनो अग्रेसर हतो. एमाना कोइ अंग्रेज, कोइ दक्षिण अमेरिकन्, कोइ फ्रॅन्च्, कोइ इटालीअन् अने कोइ कोइ बीजा देशना पण प्रतिनिधि हता गॅरिबल्डी अनेक भाषाओमा पारदर्शी हावाथी ते दरेकनी साथे त्हेमना स्वभाषामा वातचित करवा लाग्यो बधाने भिन्न भिन्न भाषाओमा वातो करता जोइ गरिबल्डी आनन्दथी उत्फुल्ल थइ गयो ने बोल्यो " जाणे सर्व पृथ्वीना प्रतिनिधिओ अहीं होय एवो भास थाय छे. " बोलता बोलतामां आनन्दाश्रु त्हेना गाल पर व्हेवा लाग्या अर्धा कलाक सुधा वातचित कर्या पछी प्रतिनिधिओ रजा मागी चालता थया रजा आपती वखते गॅरिबल्डी गळगळो थइ गयो ने वइ वाली शक्यो नहि. महाप्रयत्न मात्र एटलु ज बोली शक्यो के, "महाशयो ! जाणजो के म्हारो देह अने आत्मा त्हमारी साथे ज छे "

आ एक अठवाडीआना अंदर आशर पचासेक स्थानेथी त्हेने आमन्त्रण आवी गयां हता ने हजी य आवता जतां हता आ आमन्त्रणोने मान आपवा जता गॅरिबल्डीने बीलकुल विराम मळे एवी आशा न्होती त्हेनु शरीर स्वस्थ रह्यु नहि-विशेष श्रम पडवाथी धीरे धीरे कथळवा लाग्युं तोपण ते लोकोना मनने दुभवा शक्यो नहि शाफ्टसबरीना सभाओना प्रतिनिधिओए त्हेने जाहेरसभामा मान आपवानी इच्छा दर्शावी ने तेथी फरी वार स्फाटिक म्हेलमा सोमवारे सवारे लोकोना आनन्द वच्चे पधार्या त्या प्रतिनिधिओए गॅरिबल्डीने पोतपोतानी सभा तरफना अभिनन्दन एके एके वांची संभळाव्या

बुधवारने दिवसे लण्डन्‌नगरीए गॅरिबल्डीने महा गौरवपूर्वक लण्डन्‌नगरनी स्वाधीनता (Freedom of the City of London) बक्षी. ए'ना मानमां ते दिवसे लॉड्गेट् पहाड पर सेण्ट् पोल्ना देवळमां भारे रोशनी करवामां आवी हवेलीओ पर अने रस्ताओ आनन्दसूचक वावटाओ फरकाववामां आव्या. त्यां आगळ लोकोनी भारे भीड थइ गइ. नगरमां घंटोना वाजिंत्रनादथी कान बहेरा थइ जता हता गॅरिबल्डी ज्यारे गाडीमां बेसी बहार निकळ्यो त्यारे चारे बाजुएथी प्रजाजनो हर्षनाद करवा लाग्या, ने र्‍हेने मान आपवा मस्तक नमाववा लाग्या.

नगरसमितिए र्‍हेने पुछ्युं के " काउन्सिल् चॅम्बर अने चॅम्बर्लेन्नी ऑफीस्—ए बे संस्थाओना मानपत्र कये स्थाने स्वीकारशो ? " त्यारे र्‍हेणे पोतानी प्रकृतिने अनुसरी उत्तर दीधो " जे स्थाने महात्मा कॉब्डन्ने स्वाधीनता प्राप्त थइ हती ते ज स्थाने स्वाधीनता रूप सम्मान प्राप्त करवानी म्हने इच्छा छे " ते स्थाने गॅरिबल्डीने सम्मानपूर्वक स्वाधीनतापत्र आपवामां आव्युं ए पत्रने एक प्रकाण्ड सुवर्णमय चोकठामां जड्युं हतुं. चोकठाना मध्यभागमां लण्डन्‌नगरीनुं एक विशिष्ट चिह्न पाडवामां आव्युं हतुं, ने चारे बाजुए सुंदर फुल्वेलीओ चितरी हती. पाछळनी बाजुए सुवर्ण अक्षरे गॅरिबल्डीना नामनो आद्य अक्षर G लखवामां आव्यो हतो.

गॅरिबल्डी भुखरा रंगनो सामान्य पोशाक पहेरीने आव्यो हतो, तथापि र्‍हेने जोइने बधा विस्मित थइ गया भीडमांथी बहार निकळी ते पोताना पुत्र मिनोटा, मि निग्रेटा अने डॉ बेसाइल् साथे पोताने स्थाने बेठो एटले कार्यनो आरम्भ थयो. लॉर्ड् मेयॅरे—नगरपाले-सभापतिनुं स्थान लीधुं ने सभानो उद्देश कही संभळाव्यो. त्यार पछी सिटी चॅम्बर्लेन नगरसमिति तरफथी गॅरिबल्डीने अभिनन्दन आप्युं अभिनन्दननी भाषा अति कोमळ अने हृदय-

प्राप्त हती. अभिनन्दन सामळी लोकोए त्हेना मारे प्रशंसा करी ए अभिनन्दननो सार आ प्रमाणे छेः—

* "उज्ज्वलकीर्त्ति महात्मन् ! लण्डन्महानगरीने जे सर्वोच्च सम्मान आपवानो अधिकार छे ते मान आपवाने आपने अत्रे बोलाव्या छे. आज आ महानगरीना विख्यात पुरुषोनी नामावलिमां आपनु नाम मुकवामां आव्यु छे,—आ नगरना सम्मानी नागरिको (Honorary Citizen)नी नामावलिमां आपनु नाम मुकवामां आव्यु छे आ समये आ महानगरीना प्रतिनिधि रुपे केटलाक कथाओ संक्षिप्त रुपमां क्हेवा त्हमारी सम्मुख आवी उभो छु. आपना आगमनथी आ नगरना हृदयमां जे आनन्दप्रवाह व्हेवा लाग्यो छे त्हेनु वर्णन शब्दद्वारा थइ शके एम नथी, तोपण आपने आ नगर तरफथी हृदयपूर्वक धन्यवाद आप्या विना रही शकतो नथी, स्तोत्रध्वनि सांभळतां आपनु हृदय जेवु संकुचित थाय छ, त्हेवु बीजा कोइनु हृदय थतु नथी, ए अमे

---

* "Illustrious Sir,—The city of London invites you to day to accept the highest honour and award at her disposal, placing your distinguished name upon the list of worthies inscribed upon the roll of honorary citizenship. It becomes my duty accordingly, to address to you in her name a few words however inadequate, of thanks, congratulation, and hearty welcome We are well aware that no one shrinks more sensitively than yourself from the voice of eulogy, and yet living as you do to please not yourself alone, you will feel that there are occasions—and this would appear to be one of them—when, for the

आणीए छीए तथापि आप आ समये पधार्या छो, ते आत्मतुष्टिने माटे नहि ज, परन्तु परचित्त विनोदने माटे ज. आप सत्यमय आत्मस्तुति सांभळवा पधार्या छो. अने एवा प्रसंगो पर्भातार आवा पडे छे त्यारे हुं प्रार्थना करुं छुं के, लण्डन्नगरनी प्रजा आपना प्रति केवी गंभीरभावे प्रीतिमुग्ध थइ छे अने आपना अपूर्व कीर्तिकलापथी केवी आश्चर्यचकित थइ गइ छे तेनुं यत्किं वर्णन आप कृपा करी सांभळवानी सहनशक्ति धारण करशो आपना जीवनना अति आश्चर्यमय घटनापुंजनुं स्मरण करवा अत्र अमे एकठा नथी थया अमे जाणीए छीए के आपना जीवननी घटनाओ एक उत्तम नवलकथाकारने आश्चर्यकारक वस्तुरुप थइ पडे एम छे, तथापि ए घटनापुंजना वर्णनथी श्रोतृमण्डळना चित्तने आनंद आपवा अमे अहीं आव्या नथी नगरसमितिए आपने मान आपवानो, अने आपना जीवननी राजनैतिक घटनाओनुं वर्णन न करता

---

sake of others, truth, though flattering, should be listened to Bear with me then, while I attempt to give feeble expression to the feelings of unbounded admiration and affection entertained towards you by the citizens of London I am not called to dilate upon the marvellous incidents of your eventful career, rivalling in interest the wildest romance, because the resolution of this honourable court, devised so as to secure a perfect unanimity of welcome, directs my remarks rather to your character than to the political events of your life History, it has been said, usually reproduces herself at intervals more or less frequent, but we turn her pages un-

मान चारित्रमाहात्म्यनुं वर्णन करवानो अ'मने उपदेश कर्यो छे इतिहासनी एनी ए घटनाओ फरी फरी बने छे ए खरु, तोपण इतिहासमयना पाना उथामी उथामीने जोवा छतां जोसेफ् गॅरिवल्डा जेवो महात्मा अ'मने ता जड्यो नहि—रहेना जेवु दृष्टान्तस्थल बीजे क्या य मळतु नथी ! महात्मन् ! आ नगरीनी काल्पनिक नवलकथाओमा पण आपना जेवु चरित्रदृष्टान्त अ'मने जडतु नथी प्राचीन रोमना पोताना गौरवशाली स्वदेशने माटे धनसम्पत्ति, सुनदारा, वधारे तो शु पण पोताना अगप्रत्यग ने अते जीवन पण अति उल्लासे समर्पण करता, ए गौरवदिनोमा पण अ'मे शोधी शोधीने जोयु तोपण आपना जेवु दृष्टान्त अ'मने जडतु नथी तेथी ज आज लण्डन् नगरी आपने सम्मान आपी आपनी साथ पोतानुं नाम अमर करी लेवानी तक साधे छे

---

vain to meet with the prototype of Giuseppe Garibaldi • none but himself can be his parallel We find sir, no counterpart to your career, even among the fabled legends of the early periods of that city with which your name is henceforth imperishably associated, when Romans, in the interest of their country.

'Spared neither lands nor gold
Nor son, nor wife, nor limb, nor life,
In those brave times of old

In your person that primitive spirit of self sacrifice is reproduced in combination with characteristics and qualifications hitherto deemed incompatible The glories

" देव ! लोकने आज सुधी एवो भ्रम हतो के प्राचीनकाळना आत्मसमर्पण साथे अर्वाचीन गुणावलि सरखावी शकाय ज नहि—एवा आत्मसमर्पण आजे केवळ असंभवित छे, कल्पना रुप ज छे परन्तु आपना चरित्रनी आलोचनाथी व्हेमनो ए भ्रम दूर थयो छे आपनामां दिग्विजयी रणपण्डित सेनापति जेटलुं गौरव छे, नवलकथामां वर्णवेला समुद्रपति जेवी असम साहसिकता अने सानकारिता छे दासत्वना मह्त बेडीओ तोडी सर्व राज्योने स्वतन्त्र करी शको एवुं वीरत्व छे, डेण्टटस जेवी अचळ अविकारिता छे, सिन्सिनटसना जेवी अतुलनीय सरलता छ, लियोनिडासना जेवुं अति साहस छे, स्त्रीजनसुलभ कोमळता छे, बाळकना जेवी सत्यप्रियता छे, सर्व छे, आप सकळसद्गुणसंपन्न छो वळी आपमां विश्वजनीन शान्ति, भ्रातृभाव अने स्वाधीनतानी उग्र इच्छा छे, तेमज आपने जगत्नुं भविष्यमां

---

of an accomplished general, associated with the instinct and daring of the old sea-kings, valour which liberated kingdoms and placed them at your feet combined with the stern incorruptibility of a Dentatus and the severe simplicity of a Cincinnatus a heart in which the boldness of a Leonidas, dwells compatibility with the tenderness of a woman and the truthfulness of a child, the whole strangely tempered and elevated by an interest craving for the reign of peace brotherhood, and freedom-manifesting faith in the world's future, in humanity, and in God. Twice, ere mature manhood you had risked your own life to resque a fellow-creature from drowing Then,

मगळ थशे एवो विश्वास छे, मानवजाति पर तथा ईश्वर पर सपूर्ण विश्वास छे आप आग्ला कीर्तिमान थया ते प्हेला एक वार डुबता मित्रनी रक्षा करवा जतां डुबा गया हता ने त्यांथी सहजमा बची गया हता वळी अमारी फ़्लॉरेन्स् नाइटिंगेलनी पेठे मार्सेल्समा विषूचिकाथी पीडाता रोगीआनी सेवसुश्रुषा करवामा आप दवाखानामा रह्या हता दक्षिण अमेरिकामा आपना पासेथी आपना बन्धुनु नाम फ्हडाववा माटे, मनुष्यनी सहनशक्तिनी सीमा पर्यंत आपने दुःख दाधु, तथापि आपना मुखमांथी ए बन्धुनु नाम न ज निकळ्यु ! बीज प्रसगे ए दुःख देनार ज राक्षस आपना हाथमां आव्या त्यारे तेहने स्वाधीनता अने धनसंपत्ति सहित आपे जीवनदान आप्यु! वळी आपना ए माहात्म्यनी कथानु तो क्हेवु ज शु !—युद्धमा मळेली लुंट आप आपना सैनिकोने व्हेंचा देता ने पोताने माटे एक काडा पण न राखता

---

like our own Florence Nightingale, you devoted yourself to the suffering and the dying at a cholera Hospital at Marseilles Proceeding to south America you are subject to the infliction of torture to the utmost point of human endurance, to compel (hopeless last) the betrayal of a friend, and with generosity almost superhuman, you release with his life, liberty, and property intact, the monster who had so tortured you, when he falls into your hands What shall I say of the magnanimity which distributed the spoils of war and of prizemoney on the ocean to the most needy of your companions, and stripped from your own back even the last remaining shirt to shelter a comra-

तेमज आपनो एकनो एक बगलो टूंढाक्यो भुजता कोइ बन्धुने आपी दीधो ए माहात्म्य पण जेवुं तेवु नथी. आप अमेरिकाथी स्वदेशमां आव्या ने जातीय स्वाधीनताने माटे समराङ्गणमां झोकाव्युं त्यारे आपना चरण समीप बे राज्यनां गजत्व अने अनेक धनरत्न आवी उभां. आप धारत तो ए अनत रत्नो लेइ महा द्विग्विजयीनी पेठे घेर पाछा फरत; परन्तु एमांथी राती वदामने पण हाथ लगाड्यो नहि ने खाली हाथे कॅप्रेरा द्वीपमां ग्राम्य-जीवन गाळवा चालता थया. मार्गना खर्चने माटे पण कंइ लीधुं नहि ! धन्य आपनो आत्मत्याग ! स्वदेशनो उद्धार करवा जतां आप बन्धुओना अस्त्रथी घायल थया ने केदी थइ त्हेमना घरमां असहाय अवस्थामां त्रीस दिवस ने त्रीस रात्रिओ दुःखमां ने उजागरामां गाळवां पड्यां तो पण एके वार कोइने पण तिरस्कार वचन आपे कही संभळाव्यु नहि, ए ज आपना

---

de? Restored to Italy and to the work to which your life is devoted, victory places at your disposal the revenues of two kingdoms and spoils which might have graced an oriental triumph; but you reserve not to yourself sufficient to convey you to your seagirt rock of Caprera, and grandest of all when striken down in the name of your country, wounded in the house of your friend's, suffering and helpless during thirty weary days and sleepless nights, no taunt or reproach escape your lips We have no selfish interest to promote in relation to this your visit. The era of revolutions is to us closed. You will go back to that beautiful but long misgoverned country, to tell of a sight

महिमानो पूर्ण विकास छे आपना आ आगमननो अमे कोइ स्वार्थसाधनमां उपयोग करवा इच्छता नथा, कारणके अमारा देशमा विप्लवना युग वही गयो छे ए सौन्दयनी आवासभूमिमा—बहु दिवसना दुःशासनथी दुर्दशामा आवा पडेली इटालभूमिमा पाछा जाओ त्यार आपे अहीं जजे जोयु ते तहमारा बधुओने कही समझावजो आवा देखाव युरोपना कोइ पण भागमा तहमे नहि जाइ शको–लक्षावधि लोक स्वाधानताना रक्षकने मान आपवा अहीं एकत्र थया छ परन्तु तेहमा एक पण सैनिक पुरुष नथी दशमां जाओ त्यारे आपना राजाने समजावजो के जे राजसिंहासन स्वतन्त्र प्रजावर्गनी अकृत्रिम राजभक्ति उपर आधार राखे छे तेहनो कदापि पाळे विनाश थतो नथी वळी ए पण समजावजो क विप्लवनो लय करवानी शक्ति शासनकर्त्ताओना ज हाथमां छे कारणके तेहमना शासनगु-

---

you have witnessed— unique of its kind in Europe—of a million of men contributing to a triumph to the uncrowned champion of liberty without the presence of a single soldier, and you can aquaint those who rule that the securest throne rest solely upon the affections of a free people and that the power to terminate the era of revolutions, is in the keeping of rulers, and at their own disposal And now, Sir permit me the privledge of offering you the right hand of fellowship as a citizen of London, requesting your acceptance, in the name of the Corporation, of this souvenir of your visit to their city We regret exceedingly, in common with our fellow countrymen

पथी ज विप्लवनां कारण दूर थइ जाय छे वळी त्हेमना शासनदोष-थी ज विप्लवनां कारण आपोआप उठे छे.आ क्षणे महाशयां लण्ड-नगरी आपने स्वतंत्र नागरिक बनावी सम्मान आपवानी इच्छा करे छे, तो आपना औदार्यगुणवडे तेम करवानो अ'मने अधिकार आपशो! हुं नागरिक समि-तिना प्रतिनिधि रुपे आपने ए सम्मान ग्रहण करवानी प्रार्थना करु छु ए प्रार्थना पूर्ण करशो तो आपनु आगमन आ नगरमा चिरस्मरणीय रहेशे. सर्वे तरफ समभावे स्नेह प्रदर्शित करता आपनी तबियत दिनप्रतिदिन लथडती जाय छे ए जाणी अ'म अत्यत दु खी थइए छीए, स्वास्थ्यभगने लीधे आपने जलदी घर तरफ जवु पडशे ए जाणी वधारे दु खी थइए छीए लॉर्ड पामर्स्टनना साथे एकमत थइ हु जणावु छु के आप इग्लॅण्डनी भूमि एकदम त्यजी चाल्या जशो, एथी अ'मने क्षोभ तो थशे, तथापि एम करवाथी आपना देशने माटे आपणा अमूल्य जीवननु रक्षण थशे तो तेथी सौभाग्य मानीशु. आज हु सभापति

---

that having been too demonstrative in your affection, having loved not wisely but too well, your health renders it expedient that your visit should speedily terminate Let us hope, in the language of Lord Palmerston, "that the early termination of your visit and your foregoing the honours awaiting you in every town in this country, however, disappointing to those who admire, may have the effect of preserving to your country a life so valuable." In the name of his lordship in the chair, of his brethren the aldermen, and of every member of this Court, I express a fervent hope that British skill, and invi-

अने सभासदमण्डळी तरफथी आशा प्रदर्शित करुं छु के ब्रिटिश वैद्योना चातुर्यथी अने उत्तर तरफना जळवायुना बलकारक प्रभावथी आपना दुबल अगप्रत्यगमां नवा बलनो सचार थाओ। अने विधाता आपना देशना अथवा जगत्ना बीजा कोइ मगळकार्यमा नियोजित करे त्यारे नवीन बळयुक्त हस्त वड अने नवीन उत्साहयुक्त हृदय वडे ईश्वरना ए प्रिय कार्य पार पाडो।"

सेनापति गॅरिबल्डीए गभीर शान्तिमा उभा थइ सिटि चॅम्बर्ल-नना भाषणनो आ प्रमाणे उत्तर आप्यो —

" महागौरवशाळ लण्डननगरीना प्रतिनिधि रुपे आप आज म्हने जे सम्मान आप्यु छे, तेने माटे सपूर्ण रीत कृतज्ञता प्रकाश करवा हु असमर्थ छु मिस्टर् मेयॉर्। हु तमने जणावु छु के रणसग्राममा सेनापति थवु अथवा सौथी उत्तम मान मळववु ते करतां आ'वा प्रकारनु मान मेळववु ए बहु गौरवनो विषय छे एम हु मानु छु, सग्रामनी धामधुम करता शिक्षित जग त्ना महा गौरवशाला ने उज्वल कीर्त्तिशाली केन्द्रस्थान रुप आ लण्डननगरना स्वतत्र नागरिक थवु ए महा सौभाग्यनो विषय छ आ नगरी स्वाधीन तानी केन्द्रभुमि छे ए हु बहु दिवसथी कान सामळतो हतो अने आजे थाख जेऊ छु आ स्थाने कोइ विदेशीआ छे ज नहि, कारण के विदेशीओ

gorating air of our northern climate may contribute strength and soundness to your enfeebled limb, and may the unbought spontaneous love and welcome of a free people impart fresh nerve to your arm and brace your patriotic heart for any work for Italy or for the world which Providence may yet have in store for you.

धहीं आवीने आ देशने स्वदेश मानी ले छे, एवी अहींनी स्वतन्त्रतानी खुबी छे. हु फरी जणावु छुं के आपना प्रतिनी तेमज लंडन्‌नगर प्रतिनी कृतज्ञता दर्शावी शक्वा हु असमर्थ छु; परन्तु आज म्हारा अथवा म्हारा भ्रातृगण तरफथी ज नहि, परन्तु समस्त इटाली तरफथी आपने अने आपना देशने धन्यवाद आपु छु; कारणके इटाली रणसंग्राममां पोतानु आशामयु मुख सदा इंग्लॅण्ड् तरफ ज राखतु आव्यु छे. हु सत्य कहु छु के म्हारा देशबन्धुओने सर्व अवस्थामा इंग्लॅण्ड् तरफथी जे सहायता अने सहानुभूति मळी छे ने मळे छे, ते सहायता ने सहानुभूति म्हारा बन्धुओ इग्लॅण्ड् प्रति कदापि काळे दर्शावी शकनार नथी. म्हने इग्लॅण्ड्वासीओना सहवासना सुखनो अनुभव आजे ज थाय छे एम नथी, अनेक देशोमा अनेक स्थाने, ने विशेषे करीने अमेरिकामां रहेवना सहवाससुखनो मीठो अनुभव घणु वखत थयो छे वधारे शु कहु, कोइ कोइ स्थाने तो अंग्रेज वावटा नीचे आश्रय मेळवी म्हें घणी वखत प्राण बचाव्या छे. वळी चीनदेसमां अंग्रेजो पासेथी ज सहायता म्हने मळी हती, ते तो हु कदी पण भुली शकीश नहि, तेथी ज हु कहु छु के पृथ्वीना सकळ स्थानोमा अंग्रेजजाति प्रतिना स्नेह अने कृतज्ञताना ज पाशथी हु बधायो छुं ते पाश कदी पण तुटी शकशे नहि अते हु मुक्तकंठे फरी जणावु छु के समस्त अंग्रेजजाति प्रतिना कृतज्ञतापाशथी हु बधाइ चुक्यो छु, ने म्हारी जन्मभूमिना प्रतिनिधि रूपे इग्लॅण्ड् प्रतिनी अ'मारी कृतज्ञता प्रदर्शित करवानो लाभ लेऊ छु."

बोलता बोलता गॅरिबल्डीनो कठ रुधाइ गयो ने होठ धुजवा लाग्या. एहेनी एकाग्रता अने भावप्रबलनाथी सभासदोने लाग्यु ने गॅरिबल्डी प्रति विश्वजनीन सहानुभूति उत्पन्न थइ

विख्यात अग्रवैद्य डॉ फर्ग्युसने ए'वो मत आप्यो के गॅरिबल्डी आ'वी रीते वधारे दिवस आ'वा कार्यमां रोकाशे तो तेनु स्वास्थ्य नाश पामशे आथी तेणे सत्वर कॅप्रेराद्वीपमा नवानो सकल्प कर्यो आ समाचा रथी अनेक इग्लॅण्डवासीओना हृदय चारावा लाग्या, परन्तु तेओए पण आ कार्यनी न्याय्यतान स्वीकारीन तेम करवानी सम्मति आपी गॅरिबल्डी नियमित रीते पाच वागे उठतो हतो, परन्तु अर्धो कलाक पण शान्ति मळती नहि तेना दर्शन करवा, तेना व्याख्यान सामळवा ने प्रतिनिधि रुपे मान आपवा लोक एटला उत्सुक थइ गया हता के तेने जरा य शान्ति मळता नहि

इ स १८६४ना एप्रिल मासनी २२मी तारीख ने शुक्रवारे प्रिन्सिस् गेटथी (Prince's Gate) अंग्रेज जातिने तेणे आ प्रमाणे अभिनन्दनपत्र लखी मोकल्यु —

" अग्रेजजाति अने तेमनी शासनसमिति तरफथी आ स्वार्थ तानी आवासभूमिमा म्हने जे मान आपवामा आव्यु छे, तेन माट हु तेमना प्रति हृदयना उमळकाथी कृतज्ञता अने धन्यवाद प्रदर्शित करु छु

" म्हारो आ स्थळे आववानो उद्देश ए हतो के अंग्रेजजाति तरफथी म्हने अन म्हारा देशबन्धुओन जे सहानुभूति मळी छ तेने माटे कृत ज्ञता प्रदर्शित करवी म्होटा सतोषना वात छे के ए उद्देश फक्त अश सिद्ध थया छे

" म्हारी इच्छा ए वी हती के हु म्हारी जातने अंग्रेज बंधुओना हाथमां सम्पूर्ण रुपे समर्पण करीश, तेओ म्हने ज्या लेइ जवानी इच्छा करश त्या जइश, परन्तु म्हारा हृदयनी ए आकाक्षा सिद्ध न थइ

" म्हारा असत्य बन्धुओमाथी कोइ कोइनी आशानो म्हें भंग कर्यो छे, ह्तेने माटे हु ह्तेमनी क्षमा मागु छु ने ह्तेमनी पासे घेर जवानी रजा मागु छु

" तथापि हुं आशा राखु छु के थोडा ज वखतमां हु पाछो अहीं आवीश ने म्हारा बन्धुओना दर्शन करीश, वळी ईंग्लेण्डना गार्हस्थ्यजीवनमां प्रवेश पण करीश. अहीं उदार प्रकृतिना प्रजाजनोमांथी जेमनां आमंत्रणने, शारीरिक अस्वास्थ्यने लीधे, मान आपी शक्यो नथी ह्तेमना आशा पण फलीभूत करीश. "

" सेनापति गॅरिबल्डी."

ते ज दिवसे प्रिन्स् ऑफ् वेल्स् गॅरिबल्डीनी मुलाकाते आव्यो, ने ते ज दिवसे गॅरिबल्डीए विक्टर् ह्युगोने आ प्रमाणे पत्र लख्यो.—

"प्रिन्सिझ् गेट्, लण्डन्;

" २२: ४: १८६४.

प्रिय विक्टर् ह्युगो !—आपना देशनिकालस्थानमां आपने मळवानी बळवान् इच्छा थइ आवी हती, तेम करवानु म्हारु कर्त्तव्य पण हतु; तोपण नाना प्रकारना विघ्नोथी ए इच्छा सपूर्ण थइ शकी नहि. हु आशा राखु छुं के दूर होऊं अथवा पासे होऊं तोपण हु कदी आपनाथी पृथक् नथी ज एम मानशो. वळी जे महामन्त्रनी आप साधना करो छो, ते महामन्त्रथी म्हारु हृदय कदी पण दूर नहि थइ शके. म्हने सर्वदा आपनो ज मानजो.

" सेनापति गॅरिबल्डी. "

आ पत्रनो उत्तर विक्टर् ह्युगोए आ प्रमाणे आप्यो'—

" हॉटविलि हाउस्, ग्वारेन्से;

" २४: ४: १८६४.

" प्रिय गॅरिबल्डी !—हु आपने म्हारे घेर आववानी प्रार्थना करतो नथी, कारणके विना आमन्त्रणे आप आवशो ज ए हु जाणु छु जोके आपने भेटाने हु अपूर्व आनद मेळवी शकत, जोके आपना जेवा वीरदेवने म्हारा घरमा आवेला जोइ कृतार्थ थयो मानत, तोपण म्हने विश्वास छे के आपनो समय आ करता पण वधारे उपयोगी कार्यामा रोकायो छे. आप एक स्वतत्र जातिना आलिंगनमा छो, ते जातिना आलिंगनमाथी छूटाटी लेवानो म्हने एक मनुष्यने अधिकार नथी. आज ग्वारेन्स चॅनेलद्वीपने दूरथी नमस्कार करे छे तो कोइ दिवस दर्शन पण थशे, त्याराथी आपणे परस्परने स्नेहथी अतरमा राखीशु आजकाल अंग्रेजजाति एक अपूर्व दर्शन दे छे, इटालीना उद्धारक थया पछी इग्लॅण्डना अतिथि थवु ए सुदर अने भव्य छे. जेने इग्लण्ड् आज सुखी मनमा ने मनमा पूजतु आव्यु छे, त्हेनो आज प्रत्यक्ष दर्शन थाय छे ए त्हेमनु पण सौभाग्य छे. आप ए पूजाने स्वाधीनतानो विजय समजजो आ बनाववी 'पवित्र संमिळनी'ना (Holy alliance) सबधमा समस्त युरोपने कप थशे आ स्वाधीनतानी विजयघोषणामा अने पराधीन प्रजाना उद्धारसाधनमा हवे विघ्न आववानार नथी.

" आपनो चिरभक्त विक्टर् ह्युगो "

गॅरिबल्डीने एकदम इग्लॅण्ड त्यजवु पड्यु, त्हेना कारणमा केटलाके राजनैतिक विघ्नोने आगळ धर्या वधारे तो शु पण पार्लामॅण्ट्मा पण केटलाक सभासदोए ए सबधे प्रश्न पुछ्या, त्हेना जवाबमा ग्लॅड्स्टने अने लॉर्ड्

पामर्स्टने सरलभावे ए वातने पाया विनानी जणावी परन्तु तेथी य प्रजावर्ग सतुष्ट न थयो, त्यारे अते गॅरिबल्डीए स्टयुरिन्ना सर्व पत्रोमा आ लेख प्रसिद्ध कर्यो —

" हु सविनय प्रार्थना करु छु के सामान्य खेडूतथी राज्यना सर्वोच्च अधिकारी पर्यंतनी समस्त अंग्रेज प्रजा म्हारा प्रति जे सद्व्यवहारथी वर्ती छ, तेहने माटे म्हारी साथे म्हारो बधुवर्ग पण तेहमना प्रति कृतज्ञता प्रकाश करशे म्हारा बन्धुओ जाणे छे के कृतज्ञतानु पवित्र ऋण वाळवा माटे ज हु इंग्लॅण्ड् गयो हतो अने स्वदेश तरफ पाछा फरवानो समय आव्यो, त्यारे केहना कह्या विना पाछो फर्यो जेओए म्हारा पर आतिथ्यनी ने सौजन्यनी कृपा करी छे, तेहमना गुणना सपूर्ण वर्तन कदा पण गाइ शकवानो नथी. "

आम छता घणा लेखको जणावे छे के गॅरिबल्डीने इंग्लॅण्ड्माथी हाकी कहाडवानो डॉक्टरो द्वारा प्रपच रचायो हतो ते देशमा पोताना शत्रुनो आवो आदरसत्कार थाय ए फ्रान्सथी सांखी शकातु नहि. इंग्लॅण्ड्नाप्रधान-मडळे ते वीरवरने पोताना देशमाथी दूर करवानु फ्रान्सने वचन आप्यु हतु. गॅरिबल्डी भोळे भावे इग्लॅण्ड्माथा चाल्या गयो खरा, पण तेहने उक्त कारणोनी तो वसते खबर न्होती.

गॅरिबल्डी इ स १८६४ना एप्रिल् मासनी २८मी तारीखे इग्लॅण्ड् त्यजी मे मासमा इटाली आव्यो

प्रकरण २४.

गॅरिबल्डीनुं घेर पाछुं आववुं, कॅप्रेरामां जवुं, ऑस्ट्रोप्रशियन् विग्रह; इटालीमां विग्रह, सान् ॲन्टोनियानुं युद्ध; गॅरिबल्डीनी सेनानुं पाछुं हठवुं. ऑस्ट्रियाना हाथमांथी वेनिस् लेवुं, फ्रॅन्च् राज्य तरफथी सन्धिनो भंग, रोम् पर हल्लो, मॉन्टे रोटोण्डा कबजे करवुं ने रोम् घेरवुं; रोम् सर करी लेवुं.

मे मासमां गॅरिबाल्डी सिसिलिद्वीपमां आवी पहोंच्यो. तेहेनुं शरीर प्रथम करतां वहु दुर्बळ थइ गयुं हतुं. धीमे धीमे एवुं तो क्षीण थइ गयुं के तेहेना स्वरथी तेहेवे ओळखी पण न शकाय. तेहेना शरीरमां बळ लाववा माटे सिसिलिना प्रसिद्ध स्नानागार (Bath)ना तेहेने स्नान कराव्युं पण, एथी तो तेहेनुं शरीर वधारे लथडी गयुं. आथी विरक्त थइ तेहेणे अकस्मात् ठराव करी दीधो के कालेज प्रातःकाळ घेर जवुं. नेपल्सनी शासनसमितिने आ समाचार मळ्या के तेहेणे गॅरिबल्डीने तेडवा एक वहाण मोकल्युं. बीजे दिने प्रातःकाळे चार जण तेहेने एक मेनामां बेसाडी वहाण पर लेइ गया. मेनामां लोकोए गुलाबनां अने बीजां सुगन्धित फूलो वरसाव्यां दीधां हतां. त्यांनी प्रजा अश्रुपूर्ण नेत्रे गॅरिबाल्डीने वळावता गइ ते आगबोटमां बेठो ते वखते बॅन्ड्वाजुं वाग्युं. जे लोको आगबोट सुधी तेहेने वळाववा गया हता ते रडतां रडतां पाछा कांठे आव्या. हवे पहोंची हालमां गॅरिबल्डी

पोतानी दोरी हलावी काढा परना लोकने आशीर्वाद आपतो आपतो चाल्यो गयो

गॅरिबल्डी थोडा ज दिवस सिसिलिमा रह्यो हतो, परत तेटला दिवसो पण त्हेणे लोकहितमा गाळया. घणकरीने दानदु खा तरफ त्हेनी दृष्टि विशेष रहेती तेथी, गॅरिबल्डी विदाय थवानो हतो ते दिवसे प्रभाते, आ लोको कृतज्ञता प्रदर्शित करवा त्हेने उतारे एकठा थया गॅरिबल्डी सवारमा पाच वागे उठ्यो त वखत तो फाटला तुटला वस्त्र वाळा ने मुडदाल शरीर वाळा दरिद्र जनाए त्हेना बारणा आगळ कोलाहल करी मुक्यो हतो गॅरिबल्डीए म्हेरेगीरने पछयु " बहार आ कोलाहल शानो थाय छे ? " म्हेरेगारे उत्तर आप्यो ' सेनापति ! फेरियाना दीनदु खी जन एकठा थई आ कोलाहल करे छे. म्हे ए मने कह्यु के सेनापतिनु शरीर अति दुर्बळ छे, तेथी त्हमारी मुलाकात लेशे नहि. त्हेना उत्तरमा तेओ बोल्या के तओ एक वार अगासीमा आवी दर्शन दे तो अमे आशीर्वाद आपी चालता थइए " आ कथा सामळी गॅरिबल्डीए म्हेरेगीरने कह्यु " एमने बधाने एके एके अहीं बोलावी लाव " म्हेरेगीरे एके एके ए दरिद्र जनोने गॅरिबल्डीनी पासे आण्या सेनापति त्हेमन भेटतो गया ने आशीर्वाद आपी विदाय करतो गयो. थोडो समय आम शान्तिमा गया पछी " ना—ना ! त्हमने जवा देवामा नहि आवे " एवा शब्दो सभळाया गॅरिबल्डीए तरत ज म्हेरेगीरने पुछ्यु " शु छे ? " म्हेरेगारे उत्तर आप्यो " सेनापति ! पेला वृद्ध बेप्पो (Beppo) आव्यो छे ते अर्धो नागो छे ने त्हेना वस्त्र बहु मेलां छ, तथी हु ए ने पेसवा देतो नथी. " गॅरिबल्डी ए कथा सामळी उच्च स्वर बोलावा लाग्यो "भाइ आव ! भाइ आव ! त्हारा कपडा एटला बधा खराब नथी ने तु एटली बधी दुरवस्थामा नथी आवी गयो के त्हने हु भेटी न शकु " गॅरिबल्डीन

आम बोलवतो साभळी ए दीन वृद्ध रडतो रडतो त्हेनी पासे गयो गॅरिबल्डी सर्व समक्ष त्हेने भेट्यो ने हाथ झाली बेसाड्यो गॅरिबल्डीना हृदयमाहात्म्यना आवा अनेक दृष्टान्त आपी शकाय

गॅरिबल्डी पोताना व पुत्रो अने अनेक मित्रो साथे इ स १८६४ना जुन मासनी १९मी तारीखे कॅप्रारा द्वीपने किनारे उतर्यो ते ज्यारे घेर पहोंच्या त्यारे त्हेनु शरीर वधारे निबळ थइ गयु हतु परन्तु ते दिवसथी त्हेनु शरीर दिनप्रतिदिन सुधरतु चाल्यु. एक मासनी अदर त्हेनु शरीर एवु तो सबळ थइ गयु के ऑस्ट्रिया सामे हंगेरियन् लोकोनी मददे लढवा तैयार थइ गयो परन्तु त्हेना प्रिय मित्र विक्टर् ईमॅन्युएले आ समाचार साभळी त्हेने बहु बहु रीते समजावी ए सकल्प त्यजा दवडाव्यो गॅरिबल्डीनु शरीर ते वखते पण एटलु निर्बळ हतु के जो ते सग्राममा गया हत तो पाछो आवत नहि, ने त्हेना अभावथी इटालीने अजत हानि थात परन्तु इटालीना सौभाग्यने लाधे राजाए त्हेने कॅप्रारा द्वीपमा रही दुर्बळ शरीरने सुधारवा समजाव्यो

गॅरिबल्डी कॅप्रेरामा रही शान्तिसुख भोगववा लाग्यो. शरीर टीक थता पाछो खेती करवा लाग्यो परिमित श्रमथी अने आहारथी तमज कॅप्रेरा द्वीपनी उत्कृष्ट जळवायुथी दिवसमस् पहेला ज त्हेनु शारीरिक तमज मानसिक बळ पाछु सपूर्ण रीते प्राप्त थयु

त्हेना शरीरमा जेम जेम बळ आवतु गयु, तेम तेम जातिय उन्नतिनो प्रवाह नवीन आकार धारण करतो जणावा लाग्या, लॉम्बर्डीना मुख्य कर्ता छता वेनिसने पराधीनतामा पडवा देवा दयु ए राजनीतिने इटालीयन् प्रजा अत करणथी दोष देवा लागी आथी इटालीअन् शासनसमिति, प्रजाजनोने सतोष आपवा तेमज इ स १८६०नो भ्रम दूर करवाना योग मेळववा, धीरजथी वाट जोवा लागी ए वामां ऑस्ट्रो प्रशियन् विग्रह जाग्यो ने

जोइतो लाग मळ्यो. आज सदाना शत्रुनी उत्तर दिशामां प्रशिया खबर लेछे जाणी इटाली खुशी थइ गयु. हवे आवेलो लाग छोडे ? गॅरिबल्डीए जाण्युं के प्रशिया साथे संधि करवानो आ'वो लाग फरी फरीने मळवानो नथी; रणक्षेत्रमा उतरवा माटे पोताना वॉलण्टीअरोने सज्ज करवा लाग्यो. इ. स. १८६५ना अंत भागमा इटालीअन् प्रजानो युद्धोत्साह धीमे धीमे वधतो गयो. इ. स. १८६६नी वसंत ऋतुमा ए उत्साहनी सीमा आवी गइ. हवे गवर्नमेंण्ट ए उत्साहने रोकी शके ए'वी स्थिति रही न्होती, तेथी त्हेणे ऑस्ट्रिया साथे ए'वो व्यवहार चलाव्यो के तेओ त्हेनो अभिप्राय समजी गया फ्रेंच राजा त्रीजा नॅपोलियनने प्रार्थना करवा छता वेनेसियानी स्वतन्त्रता मेळवी शकाइ न्होती ते आज प्रशियन् गवर्नमेंण्टनी सहायताथी अनायासे मेळवी शकाय ए'मे प्रसग आव्यो. इटालीअन् गवर्नमेंण्टे आ उद्देश साधवाने प्रयत्नो आदरवा माड्या. अभिमानी नॅपोलियन्ने आथी अपमान लाग्यु ने चार वर्ष पछी अपमाननु वेर लेवा फ्रॅंको-प्रशियन् विग्रहअग्नि सळगाव्यो ने त्हेमा त्हेणे आत्मआहुति आपी.

इ. स १८६२मा जेम नेपरसमा लोही रेडी स्वतन्त्रता प्राप्त करी हती, तेम ज आज इ स. १८६६मा वेनिसमा लोही रेडावानु छे. इटालीराज विक्टरे गॅरिबल्डीने सेनापति थवा कॅप्रेरामाथी तेडावी लीधो. इटालीनी प्रजाए सभाओ द्वारा ए'वो मत आप्यो के राजाए गॅरिबल्डीने केटलोक वधारे सत्ता आपी रणक्षेत्रमां मोकलवो. आथी राजाए मे मासनी ८मी तारीखे वॉलण्टीअर् सेना राखवा अधिकार आप्यो. आ अधिकार आप्याथी त्हेना विपक्षीओने खोटु लाग्यु ने तेथी मन्त्रीसमितिमा फेरफार थइ गयो. गॅरिबल्डीनो प्रिय बंधु क्रिरि मुख्य अमात्यना अधिकार पर आव्यो. केट-लाक मित्रोए गॅरिबल्डीने सलाह आपी के अमुक नियमोथी राजाने बाध्या

विना आ वखते रणक्षेत्रमां जवु नहि, परन्तु गॅरिबल्डीए तो उत्तर आप्यो के " हु एवा नियमो करी शकीश नहि, कारण के ज्यां सुधी आपणी सामे ऑस्ट्रियनो रणयुद्धमां उभा छे त्यां सुधी कोइ पण इटालीअन्ने नियमो करवानो ने पोताना बंधुओने बांधी लेवानो अधिकार छे ज नहि हुं, त्हमे, तेओ—आपणे सर्वेए शत्रुओ साथे युद्ध करवा जवु ए विना बीजो नियम थइ शके ज नहि " आम गॅरिबल्डी राजा साथ कोइ पण शरत कर्यां विना सेनापति थइ रणक्षेत्रमा उतर्यो धन्य गॅरिबल्डी ! धन्य त्हारो स्वजातिप्रेम ! जे स्वजातिप्रेममां आत्मज्ञान लय पामी जाय ए ज स्वजातिप्रेम देशोद्धार करी शके.

गॅरिबल्डीनी सेनामा अनेक जातिना लोको हता अंग्रेजो सर्वथी वधारे हता. ए सेनाना वॉलण्टीअरो बहु लोकप्रिय थइ पड्या हता. ए सैनिकोनो पोशाक सिवता सिवतां मिलान्‌नगरनी सर्व स्त्रीओनी आंगळीओ घसाइ लोहीलुहाण थइ गइ हती. जे तरुणो गॅरिबल्डीनी सेनामा जोडाया नहि ते तरुणो उपर ते स्त्रीओए बंगडीओ रमवा मोकली ने एम करी तेमने बनाव्या ! वधारे तो शु पण मॅरियेटि ब्युर्ल्येनिया नामनी सत्तर वर्षनी छोकरी ॲन्टोनियो डॅल्फियोरे नाम धारण करी, मर्दनो पोशाक प्हेरी गॅरिबल्डीना सैन्यनें जइ मळी ! धन्य वीरबाळा ! त्हारा जेवाओ ज अमारा भारतने तारी गइ छे !

जुन् मासनी १५मी तारीखे इटालीए ऑस्ट्रिया विरुद्ध विग्रह जाहेर कर्या तरत ज गॅरिबल्डी पोतानी सेना लेइ टाइरल् तरफ चाल्यो त्यांथी ते बर्गेमो (Bergamo) अने बॅसुआ (Bisua)तरफ गयो

एणे लॉनॅटो (Lonato) आगळ पोतानी सेनानु मुख्य स्थळ राख्यु ए नगर एक पहाडमा आव्यु हतु ने त्हेनी चारे बाजुए प्राचीन अने मजबूत किल्लो हतो. गॅरिबल्डीए नगरना पश्चिम भागमा पोतानी छावणी

नाखी र्हेनी सेना गार्डा सरोवरथी (Lake Garda) सॉल्फेरिनो (Solferino,तरफ आवेला रिवॉल्टेला (Rivoltella) नगर सुधी पथराइ गइ हती रिवॉल्टेला, ऑस्ट्रियन् सेनानी छावणीथी मात्र त्रण माइल् ज दूर हतु. गॅरिबल्डीनी सेनाना राता रणवस्त्रथी गिरिराजनी शोभामां ओर तरेहनो वधारो थयो. जाणे भगवती महाशक्ति कठमा केसुडाना फुलनी माळा पहेरी जगत्‌नो संहार करवा आवी होय एवो भास थतो हतो ! गॅरिबल्डीए अकस्मात् पोतानी सेनाने गार्डा सरोवरने काठे आवेला सालो (Salo) नगर तरफ कुच करवानी आज्ञा करी परन्तु त्या मात्र बे दिवस रही गॅरिबल्डी फरी लॉनेटो पाछो आव्यो, ने त्याथी कॅपुसिनि (Capucini) नगर पासे जइ छावणी नाखी.

आम कइ निश्चय विना केटलाक दिवस रखड्या पछी गॅरिबल्डीए कॅटेरो (Cattaro) नगर पर हल्लो करवानो सकल्प कर्यो ए हेतुथी र्हेणे केटलुक लश्कर आपी सेनापति कोर्टे (Corte)ने त्या मोकल्यो. पचीस माइल् प्रवास करी ते पोतानी सेना साथे सान् ऑन्टोनिया नगरमा आवी पहोंच्यो सैनिको प्रवासथी थाकी गया हता, भुख तरसथी नवळा थइ गया हता ने वरसादथी र्हेमना कपडा भीना थइ गया हता.

गॅरिबल्डी शत्रुसेना पर हुमलो करवाने एटलो बधो अधीरो थइ गयो हतो के पोताना नवा ने जुवान सैनिकोने आहार अने विश्रामने माटे वखत न आपता ते ज दिवसे साजे र्हेमने रणक्षेत्रमा उतार्या शत्रुसेना ते वखते एक दृढ स्थानमा पोतानु रक्षण करती हती. गॅरिबल्डीना ताकेदु ने अनुभवी बंदुकवाळा तो हजी आवी य पहोंच्या न्होता, र्हेमने आववानो हजी वखत पण थयो न्होतो जे पहाड पर गॅरिबल्डी हतो ते पदरसो फीट ऊचो हतो ने र्हेनो ढोळाव ठेठ इड्रो सरोवर (Lake Idro) सुधी जतो

हतो. ल्हेना पर च्हडवाने माटे निकळवा जवानो एक रस्तो हतो, ते रस्ते थइ कॅपेरिनो तरफ जवानु हतु. पहाड पर बेथ म्होटां म्होटां वृक्षो उगी निकळ्या हता. थोडा वखतमा ऑस्ट्रियन् सेना गॅरिबल्डी सामे आवी पहोंची. गॅरिबल्डीनी सेना हुगो सरोवरना काठे तोपोनी गर्जना करवा लागी. शत्रुसेनाए पण तोपनो मारो चलाव्यो. बेने वच्चे भीषण युद्ध थयु. पाछले पहोरे साडा-त्रण वागे युद्धनो आरंभ थयो ते बार सुधी शत्रुसेनाए तोपोनो मारो चलाव्यो. शत्रुसेना रणचतुर हती, तेथी ल्हेमना गोळा खाली जता नहि. परन्तु गॅरिबल्डीनी सेनामा बधा वॉलण्टीअरो नवा हता अने युद्धनो जरा य अनुभव हतो नहि, तेथी तेओ थड करी शकता नहि. तेओ प्रथम कोइ वखत युद्धमा उतरेला नहि, तेथी आ भयंकर अग्निकाण्ड देखी स्तब्ध थइ गया. गॅरिबल्डीए जाण्यु के बन्दुकोथी आ लोको कइ करी शकवाना नथी, त्यारे शत्रुसेना पर बेयोनेटनो हुमलो करवानो पोतानी सेनने हुकम आप्यो, परन्तु कॅप्टन् ड्रिवेरॅण्डानी सेना विना बीजा कोइए ल्हेनो हुकम पाळ्यो नहि, एटला ए नवा वॉलण्टीअरो भयभीत थइ गया हता. एटलामा ए कॅप्टनना हाथमा एक गोळी वागी. वळी पोताना लश्करने उश्केरवाने माटे गॅरिबल्डी दोडतो हतो तेवामा ल्हेना जांगमा एक गोळी वागी ने धडधड लोही निकळवा मांड्यु. ते घोडा परथी उतरी पड्यो ने पोताना बाकीना सैनिकोने शत्रुओ पर हल्लो करवा उश्केरवा लाग्यो, परन्तु तेओ पाछा फर्या नहि. बहु लोही वही जवाथी गॅरिबल्डी पण निर्बळ थइ गयो ने अन्ते ल्हेने पण रणमाथी चाल्या जवु पड्यु. इ. स. १८१५मा वॉटर्लुना विख्यात समरांगणमा इंग्लॅण्ड अने प्रशियाना चतुर अने अनुभवी सैनिको साथे पोताना नवा वॉलण्टीअरोने अने सैनिकोने लइ नॅपोलियन् लडवा गयो हतो. ल्हेनी जेवी दशा थइ हती तेवी ज दशा आज इटालीना सिंहनी थइ.

साडापाच वागे शत्रुसेनाए तोपनो एंवो तो सज्जड मारो चलाव्यो के गॅरिबल्डीना सेनाथी ते सहन थइ शक्यो नहि ने रणक्षेत्रमांथी तेना सैनिको पलायन करी जवा लाग्या परन्तु मार्गमा घवाएला अने मराएला सैनिकोना एटला ढगला थया हता के नासता सैनिको गबडी पडवा लाग्या. तेमनी आवी दुर्दशानो लाभ लेइ शत्रुसेना तेमना पर धसी, परतु एटलामां गॅरिबल्डीए तोपोनो मारो चलाव्यो ने ए सेनाने आवता अटकावी आथी शत्रुसनाना अनेक सैनिको रणमा पड्या गॅरिबल्डाना तोपना माराथी शत्रुओना एटला माणसो पड्या के ते सेना पण रणमाथी भागी गइ गॅरिबल्डीना सैनिकोने पण थोड़ पाछु वाळ्नार हतु नहि. तेथी युद्ध एनो मेळे ज अटकी पड्यु परिणाम ए आव्यु के जयपराजय अनिश्चित रह्यो

राते गॅरिबल्डानी वॉलण्टीअर् सेनाए ॲन्फो (Anfo) आगळ छावणी नाखी गॅरिबल्डा ते दिवएना व्यापारथा निराश थइ अन्नवैद्यनी सहायता मेळववा सालो (Salo) अने ब्रिसिया (Briscea) तरफ गयो.

आ युद्धमा ऑस्ट्रियनोने पण बहु हानि थइ हती आ वाजु वॅरोना युद्धमा विक्टर् ईमॅन्युएल्ने जय ता मळ्यो नहि, पण ते पराजय पाम्यो एम पण कही शकायु नहि. गमे तेम थयु, तापण ऑस्ट्रियनोने खबर तो पडी गइ के आ विग्रहमा इटालीयनो जरूर जीतवाना आथी तेओ वेनिस् इटालीयनाने सोंपी देवा तैयार थया, पण सर्व बदोबस्त करवाने माटे फ्रान्स्ना राजा नॅपोलियन्ने मध्यस्थ निम्यो प्रशियानी साथेना सग्राममा पोतानु बधु सैन्य वापरवाना हेतुथी ऑस्ट्रियनोने आम करवु पड्यु हतु, तेथी इटालीमांनु पोतानु सैन्य जर्मनीमा लेइ गया.

परन्तु सॅडोवानाप्रख्यात युद्धमा (Battle of Sadowa) प्रशियनोने हाथे ऑस्ट्रियनो पराजय पाम्या त्यारथी इटालीयनोना हाथमा सरे-

खरी रीते वेनिस् आव्यु नहि ऑस्ट्रो-इटालीअन् विग्रहमां इटालीअनो सपूर्ण जय मेळवी शक्या हता नहि, वळी समुद्रमार्गे जता इटालीअनोने हानि पण थइ हती आथी ऑस्ट्रियनो प्रथम तो गाम्या नहि, परन्तु गॅरिबल्डीए साजो थता शत्रुना रणपण्डित वीरसैन्य सामे पोताना नवा सैन्यने लेइ लडवा जवानो सकल्प कर्यो, के तरत ज तेओए इटालीअनोने वेनिस् सोंपी दीधु

ई स. १८६४ना सप्टेम्बर् मासनी १५मी तारीखे इटाली साथे फ्रान्से जे सधि करी हता, तेमां एक एवी सरत हती के बे वरसनी अदर फ्रेंचोए पोतानु लश्कर रोम्माथी उठावी लेवु परन्तु आज इ स १८६६ नो सप्टम्बर् मास वाती गया छ तथापि फ्रेञ्च् सेनाए रोम् नगर खाली कर्यु न्होतु. इटालीअन गवर्नमेंन्ट् सधिने अनुसरी चालवाना इच्छा राखतु हतु, तथी रोम् पर हल्ला करवा खुशी न्हातु, परतु फ्रेंञ्च् गवर्नमेंन्ट् सधिना नियमने तोडे छे माटे आपणे पण ए सधि प्रमाणे वर्त्तवा बधायला नथी एम जणावी गॅरिबल्डीए अन तेना मित्रोए सधि प्रमाणे नहि चालवानी राज्यने सलाह आपी पोप् पण नॅपोलियन् अने विक्टर् ईमॅयुएलथी असतुष्ट थइ सधि प्रमाणे चालवा नाखुशी हतो, तेथी इ स १८६६ना सप्टेम्बर् मासमा इटाली पोताने सधिथी मुक्त थयलु तमज स्वाधीनताने माटे रणक्षेत्रमा उतरवा स्वतत्र मानवा लाग्यु गॅरिबल्डीने पण पोतानी सेनाने तैयार करवानो वखत मळ्या

फ्रेंच् गवर्नमॅन्ट् रोम्माथी लश्कर उगाडी ठेवाने नाखुशी न्होतु, परतु अनेक कारणोने लधे एने एम करवु पडतु हतु फ्रान्सना अनक राजनतिक पुरुषो पोताना लश्करने बोलावी लेवा नाखुश हता एटलु ज नहि, पण युरोपना अनक राजाओ पण ए सैन्यने रोम्ना रक्षणने भलामण कर्या

करता हता तोपण फ्रान्सना बॅनेडेटे (Benedette), लॅवेलेटे (Levallete), युवराज नॅपोलियन् आदि विख्यात राजनीतिज्ञ पुरुषो रोमृमांथी सैन्य पाछुं बोलावी लेवाना पक्षमां हता ने राजा नॅपोलियन्ने तेओए एम करवानी भलामण करी. नॅपोलियने आ संकटमां वचलो मार्ग पकड्यो ने इ. स १८६७मां गॅरिवल्डी पोतानी सेना तैयार करवा लाग्यो त्यारे ते एकेय पक्षनी तरफेणमां बोल्यो नहि.

गॅरिवल्डीना वॉलण्टीअर् सेनाए रोम् पर ज्यारे हुमलो करवानो सङ्कल्प कर्यो, त्यारे फ्रेंच् एलची त्यां हतो नहि नॅपोलियने पोताना एलची (Ambassadar) सार्टिजिस् (Sartiges)ने कही मोकल्युं हतुं के गॅरिवल्डीनी विरुद्ध कइ पण करवुं नहि, आथी ज ते वचगे मार्ग पकडी त्यांथी चालतो थयो हतो परन्तु परिणामे नॅपोलियन्नो उपदेश नकामो गयो, कारणके सार्टिजिस्ना हाथ नीचेनो अधिकारी आर्मण्ड् (M. Armand) पोते रोमन् कॅथोलिक धर्मनो हतो ने पोपनो चुस्त भक्त हतो, वळी ते रणमां चतुर ने कार्यमां कुशळ हतो. आथी ते गॅरिवल्डीनी सेनाने पगले पगले विघ्न नाखवा लाग्यो पोप् परनी रहेनी अचळ आस्थाने लीधे, फ्रेंच् गवर्नमॅण्टे वचलो मार्ग पकड्यो ते आम निष्फळ गयो ने पोप् पाइओ नवमो (Pio Nono) गॅरिवल्डीनी विरुद्धमां थइ शक्यो सघिनी सरत प्रमाणे रहेने रोमृनुं राज्य करवा माटे त्रण वर्ष वधारे मळ्यां हतां.

गॅरिवल्डीना उपदेशथी इटालीना सर्व प्रान्तोमांथी वॉलण्टीअरो अने असङ्ख्य अस्त्रशस्त्र एकठां थइ गया गवर्नमॅण्टे पण अंदरखानेथी सहायता आपी गॅरिवल्डीनी वॉलण्टीअर् सेना रहेना पुत्र मिनोटीना हाथ नीचे रोम्-राज्यनी सीमामां एकठी थइ ए समये गॅरिवल्डी पोप्नी विरुद्ध उश्केरणी करतो जणाथी फ्लॉरेन्स्मां आवी पहोंच्यो ते बे नगरनी वच्चे आवेलां

गामोगां एणे पोतानां भापणोथी लोकने घेरणी विरुद्ध एवा तो उश्केरी मुक्या, के तेहेनी कटार भाषान माट राजाए पण तेहेना भापण बध कराव वाला हुकम छाड्या सिनालग्गा (Sinalunga) नगरमा ज्यार ते भाषण आपता हता त्यारे राजाए तेहेन बद करी कॅप्रेरा द्वीपमा मोकली देवाना कामि हुकम वृढाड्या अने तेहेनी तपास राखवा माणगा मोकल्या परन्तु ज्यारे राम पर चढाइ करवानी सव सामग्री तैयार थइ गइ त्यारे तेहेन स्वतन्त्र थरी दावो आधी गॅरिबल्डा लॅग्हान् नगरमा आवी पहोंच्या म त्याथी पाच हजार सना एकठी करी रोम तरफ चाल्या

इ स १८६६ना ऑक्टोबर मासना २६मी तारीखे गॅरिवल्डीए छ हजार सैनको लइ मॉंटे रोन्गण्डा (MonteRotondo)नगर पर हल्ला कर्यो ए किल्लामा ते वखत मात्र त्रणसा माणसानु लश्कर हतु तथी ते लश्कर गॅरिवल्डाथी हारी गयु ने तरत ज शरण आव्यु किल्लाना साथ नगर पण हाथ आव्य परन्तु नवेम्बर मासना ३ जी तारीख फ्रेन्च सेनापति कॅन्झलर (Kanzler) त्रण हजार रोमन अने बे हजार फ्रेन्च सना लइ मॉन्टे रागण्डा नगर पर चढी आव्यो गॅरिवल्डानी सना ते वखत ते नगरनी पासे छावणी नाखी पडी हती तेहेमने हरावा नगरने सर करवाना हतुथी रोमन् सेना आवी हती ए सना आवछ जाणी गॅरिरल्डीना सना मागनी एक बाजुए नगलमा सताइ रही रोमन् सना आवा के तेहेना पर गॅरिवल्डी जगलमाथी निकळी तुटी पड्या रोमन् सनानो पराजय थयो नार्गा फ्रेन्च् सनापात जनरल द पॉल्हस (General de Polhes) कर्नल फ्रमण्टने (Colonel Fremont) लइ तेहेनी मदद दोडी आव्या आव सना सामे टका न शकवाथा गॅरिवल्डा मॅण्टाना (Mentana) नगर तरफ पाछो हट्यो रोमन् सना विजयी थइ ने गॅरिवल्डीनी पाछळ पडी ते मॅण्टोना

नगरमां भरायो ने रोमन् सेनाए त्हेनी पाछळ जइ सांजना पांच वागे नगरने घेरो घाल्यो.

फ्रेंञ्च् सेनापति कॅन्नलेरे पोतानी न्हानी सेना वडे नगर पर हल्लो करी त्हेने सर करी लेवानो सकल्प कर्यो; परन्तु सेनापति पॉल्हेसे आ काम कठण छे जाणी वधारे सेना मगाववा एक माणसने रोम् मोकल्यो. फ्रेंञ्च् सेनापति ड्युमण्ट्ले मध्य रात्रे आ सदेशो प्होंच्यो. तरत ज जेटली सेना लेइ शकाय एटली सेना लेइने ते निकळ्यो ने सवारना सात वागे रोमन् सेनाने जइ मळ्यो. ते ज वखते गॅरिबल्डीनी सेनानो दूत मॅण्टोना नगरने शत्रुओने सोंपी देवानी सम्मति लेइ आवी प्होंच्यो.

महावीर नॅपोलियन् बॅनेपार्ट वॉटर्लुना रणक्षेत्रमा घोडा पर बेशी पलायन करी गयो ने समुद्रकाठे प्होंच्या पछी वहाणमा बेशी आश्रय लेवा अमेरिका तरफ चाल्यो, पण मार्गमा विश्वासघातक अंग्रेजो त्हेने इंग्लॅण्ड् न लेइ जना केद करी सॅण्ट् हेलिना द्वीपमा लेइ गया आज गॅरिबल्डीनी पण ए ज दशा थइ. रणक्षेत्रमांथी पलायन करी जइ ते कॅप्रेरा तरफ चाल्यो, पण ए'वामा रोमनोए ए'ने मार्गमा पकडी लीधो ने केद करी स्पेजिया पासे आवेला वॅरिग्नो नामना किल्लामां राख्यो गॅरिबल्डी आ व्यवहारथी दुःखी थयो ने पोते इटालीअन् महासभानो सभासद छे तेमज इग्लॅण्ड्नो स्वतन्त्र नागरिक छे एम कही छुटा थवानो दावो कर्यो अने शत्रुओए त्हेने छोडी दीधो पछी ते पोताना कॅप्रेरा द्वीपमा चाल्यो गयो.

इ. स. १८७० सुधी त्या रही त्हेणे खेती करी सुखे दहाडा गाळ्या. खरी रीते त्हेने खेती विना बीजो धधो गमतो ज न्होतो परन्तु इटाली स्वतन्त्र थयु नहि त्यासुधी ते निराते खेती पण करी शक्यो नहि. वळी जुदा जुदा देशोना प्रवासीओ ए'ने मळवा आवता, ब्रिटनवासीओ तो त्हेना पर एटला

पाणी फाटा थई गया हता के तेओ गम त्हेने मळवा आवता त्हेमनो महा उत्साहथी आतिथ्य सत्कार करता त्हेमना साथ कथावार्त्ताओ अने त्हेमना स्वातन्त्र्यमन्त्रोमां त्हेनो घणो खरो वखत चाल्यो जतो तथी पण सदा बराबर थई शकता न्होता.

ई स १८७०मां फ्रेंको-जर्मन् विग्रहमां फ्रेंच् राजा त्रीजा नेपोलियनने पडता पछी इटालीना राजा विक्टर् ईमेन्युएल रोम् नगरने सहेजमां सर करी लीधुं ए विजयमां गॅरिबाल्डीनो कंई पण हाथ न्होतो पण एटलुं तो खरुं ज के रोमन् स्वतन्त्र करी लेवानी वधी अनुकूळताओ गॅरिबाल्डीना हाथ ज थई हती. वळी ते समये गॅरिबाल्डी घेर पण न्होता. ज्यां प्रजावर्ग ने राजा वच्चे विग्रह थाय त्यां गॅरिबाल्डी प्रजावर्गनो पक्ष लेवाने ज आ वखते प्रशियन राज्य साथ फ्रेंच साधारणतन्त्र विग्रह चलावतो हतो, त्यारे प्रजावर्गना हितचिन्तक गॅरिबाल्डी पोताना वीस हजार वॉलन्टीअरोने लई पोताना चिरशत्रु फ्रान्सने मदद करवा दोडी गया हतो. धन्य गॅरिबाल्डी! धन्य त्हारुं मनुष्यवात्सल्य! धन्य त्हारी ईश्वरभक्ति! राजाओना अन्यायरूपी प्रजावर्गने मुक्त करवा ते हमेशां तत्पर रहेता,—पछी भले ते पोताना मित्र होय के शत्रु होय. जर्मन् सेना पर त्हेणे उपराछापरी जीतो मेळववा मांडी. फ्रेंच प्रजाए कृतज्ञता प्रदर्शित करवा त्हेने फ्रेंच महासभाना सभासद बनाव्या परंतु गॅरिबाल्डी फ्रान्स् देशमां वधारे वखत रहेवा असमर्थ हता, तथी ए पद छोडी कॅपरा द्वीपमां आवी रह्या.

प्रकरण २५.

गॅरिबल्डीनुं रोममां आववुं; ते नगरनी उन्नतिने माटे साधनो योजवां; त्हेनुं भाषण; विदायगिरि; इटालीमां गॅरिबल्डीनी पूजा; विक्टर ईमॅन्युएलनुं मृत्युं; विक्टरना गुण. मॅझिनि; इटालीनी नक्षत्रमाळा; सर्विया ने रोमानियानी स्वतंत्रता; वैप्लविक (Revolutional) तरंगमाळा; गॅरिबल्डीनी शारीरिक अवस्था, त्हेना जीवनना अंतभागना थोडाक दिवसो; अकस्मात्; अवसान समय; परलोकगमन, मृत्युना समाचार; इटालीमां गंभीर शोक.

आपणे गॅरिबल्डीना जीवननाटकना छेला अंकमां आवी प्होंच्या छीए. हवे त्हेना जीवननुं व्रत पूर्ण थयुं छे. ऐतिहासिक रोमनगरी राजा विक्टर ईमॅन्युएलने शरणे थई छे ने इटाली राज्यनी राजधानी थई छे. गॅरिबल्डीए पोताना हृदयक्षेत्रमां जे आशालता म्हानपणथी रोपी हती ने महा प्रयत्ने पाळीपोशी म्होटी करी हती ते आज सुगंधित फुल वडे खीली रही छे. समस्त इटालीनी छिन्नभिन्न प्रजाओ एक महाप्रजा थाय, एक देशी राजाना हाथ नीचे सुखस्वच्छंदे चेनबाजी उडावे ने राज राजेश्वरी रोमनगरी इटालीराज्यनी राजधानी बने, एना एज विचारो गॅरिबल्डीने जागतां, उंघतां, सुतां, बेसतां ने हरतां फरतां आव्या करता. रोम इटालीनी राजधानी नहि— ए चिन्ता त्हेनाथी स्हेवाती नहि. आ वात ज्यारे ज्यारे त्हेने सांभरी आवती,

त्यारे त्यारे ते गाडा जेवो बनी जतो पोप् ख्रिस्तिसमाजनो धर्मगुरु हतो, तेथी त्हेने पदभ्रष्ट करता युरोपिअन् राजाओ पण कपता. इटालियन् प्रजाने पण पोप्नो भय लागतो तेथी ज गॅरिबल्डा ज्यारे रोम् पर च्हडाइ करवा तैयार थतो त्यारे विक्टर् ईमॅन्युएल् उपर उपरथी वारतो, एटलु ज नहि पण नॅपोलियन्ना कुहेवाथी पोतानी इच्छा विरुद्ध पण त्हेने गॅरिबल्डा प्रति कठोर व्यवहार आचरवो पडतो त्हेणे ए निर्बलता देखाडी न हत तो रोम् क्यारनु य इटालीना राजधानी मइ गयु हत. तोपण अते फ्रॅङ्को–प्रशियन् विग्रह जाग्यो ने विक्टरना भयनु कारण दूर थयु आथी गॅरिबल्डानी कामना सिद्ध थइ रोम्ना राजसिंहासनने तुच्छ मानी मन्यासनी पेठे ते महात्मा पोताना द्वीपमां वास करवा चालता थयो ते महायोगाने एक अति बलवान कामना हती रोम्ने इटालीना राजधानी करवी—ए कामना सर्व-कामनात्यागी महात्मा गॅरिबल्डा त्यागी शक्यो नहि आज त्हेनी कामना सिद्ध थइ, आज रोम् इटालीनी राजधानी थइ

परन्तु कर्मयोगा गॅरिबल्डाने कर्मसन्यास लेवो ए सहज न्होतु राज-कार्यमा ए जोइए त करता वधारे माथु मारतो नहि, तोपण पोताना कामना सिद्ध थइ त्या सुधी शान्त जीवन गाळी शक्यो नहि इ स. १८७०मां त्हणे मानवजातिनु सगळ साधवा माटे छेल्ला प्रयत्न कर्या त्यार पछी एणे हथियार पकड्या नथी ते वखतथी एणे शान्तिमय जीवन गाळवा मांड्यु खेती करवामा, अतिथिओनो सत्कार करवामा, मनुष्यनां अने प्रजाओना दु खर्थी दु खी थवामा, ने बने त्यासुधी ए दु ख टाळवामां त्हेणे पोताना जीवननो बाकीनो भाग गाळ्यो.

कॅप्रेरा द्वीपना गभीर निर्जनतामां अने पुत्रकन्याना सहवासमां ते अपूर्व सुख अनुभवबा लाग्यो, तथापि ते एक वाते सदा दु खी थवा लाग्या.

ह्हेना पुनकन्याने संतान थया हता न ह्हेमनो परिवार वध्यो हतो. कायमनी कोइ उपज नहि ने खर्च तो वधवा लाग्यु वळी ह्हेनु शरीर पण हवे पैसा कमावा जेटलु दृढ न्होतु आवी स्थिति सांभळी इटालीअन् महाप्रजाए पोताना उद्धारकनु दु:ख टाळवा दश लाख फ्रांक्स् रोकडा आपवानो अने वर्षे पचास हजार फ्रॅंक्सनु वर्षासन आपवानो ठराव कर्यो. गॅरिबल्डीए निराशे आ दान कबुल कर्यु. ह्हेणे ६ वर्ष ए वर्षासन खाधु.

इ स. १८७५मा गॅरिबल्डी पुनकन्या साथे रोम् गयो. जे रोम्नु रक्षण करवा ते एक दिवस असाधारण बळथी लड्यो हतो, ते रोमनी प्रजा ह्हेने देखीने आज कृतज्ञताथी गांडी गांडी थइ गइ. विक्टर् ईमॅन्युएल्ने रोम्ना रहेवु ठीक लागतु न्होतु, तेथी रोम्नी प्रजाने पण ह्हेना पर बहु हेत न्होतु, ने ते रोम्मा आवतो त्यारे लोक म्होटो उत्सव करता नहि. परन्तु गॅरिबल्डी ह्हेमना हृदयनो अधिष्ठाता देवता हतो, तथी ज आज गॅरिबल्डी आव्याथी घेर घेर उत्सव थइ रह्यो छे. ह्हेमना आनंद अने उत्सवनी सीमा न रही. रोमन् प्रजाने साधारणतन्त्र पर हजी य एटली भक्ति हती के गॅरिबल्डी आज रोम्मा साधारणतन्त्र स्थापवानो मत प्रचार करे तो शु परिणाम आवे ते कहेवु अशक्य थइ पडे. परंतु तेम न करता ह्हेणे प्रजाजनोने नवी शासनसमिति पर पूर्ण श्रद्धा राखवानो उपदेश कर्यो ने पोते पण प्रतिनिधि सभामा तेम करवाना शपथ लीधा. आमा नवाइ जेनु कइ नथी, इ स १८५९मा गॅरिबल्डीए जाते जे जातीय वावटो चढाव्या हतो ह्हेने ते पोते ज तोडी पाडे? रोम्नी प्रजामा जुदा जुदा पक्ष वादाओ एकत्र थइ गया ने गॅरिबल्डीने भारे मान आपवा लाग्या. गॅरिबल्डीए रोम्नी स्थिति सुधारवा एवो विचार जणाव्यो के टाइबर नदीना मार्ग बदलवो ने एक बंदर नक्की करवु. ए विचार पार पाडवाने महात्माना मित्रो

त्यारे त्यारे ते गांडा जेवो बनी जतो पोप् ख्रिस्तिसमाजनो धर्मगुरु हतो, तेथी तेने पदभ्रष्ट करता युरोपिअन् राजाओ पण कपता. इटालियन् प्रजाने पण पोप्नो भय लागतो तेथी ज गॅरिवल्डी ज्यारे रोम् पर चढाइ करवा तैयार थतो त्यारे विक्टर् ईमॅन्युएल् उपर उपरथी वारतो, एटलु ज नहि पण नॅपोलियनना कहेवाथी पोताना इच्छा विरुद्ध पण तेने गॅरिवल्डी प्रति कठोर व्यवहार आचरवो पडतो तेने ए निर्बलता देखाडी न हत तो रोम् क्यारनु य इटालीनी राजधानी थइ गयु हत. तोपण अंते फ्रॅंको-प्रशियन् विग्रह जाग्यो ने विक्टरना भयनु कारण दूर थयु आथी गॅरिवल्डीनी कामना सिद्ध थइ रोम्ना राजसिंहासनने तुच्छ मानी सन्यासनी पेठे जे महात्मा पोताना द्वीपमा वास करवा चालतो थयो ते महायोगीने एक अति बळवान कामना हती रोमने इटालीना राजधानी करवी—ए कामना सर्वत्यागनालागी महात्मा गॅरिवल्डी त्यागी शक्यो नहि. आज तेनी कामना सिद्ध थइ, आज रोम् इटालीनी राजधानी थइ.

परन्तु कर्मयोगी गॅरिवल्डीने कर्मसन्यास लेवो ए सहज न्होतु राजकार्यमा ए जोइए ते करता वधारे माथु मारतो नहि, तोपण पोतानी कामना सिद्ध थइ त्यां सुधी शान्त जीवन गाळी शक्यो नहि इ स. १८७०मा तेणे मानवजातिनु मगळ साधवा माटे छेल्लो प्रयत्न कर्यो, त्यार पछी एणे हथियार पकड्या नथी ते पछतथी एणे शान्तिमय जीवन गाळवा मांड्यु. खेती करवामा, अतिथिओनो सत्कार करवामां, मनुष्यनां अने प्रजाओनां दुःखथी दुःखी थवामा, ने बने त्यांसुधी ए दुःख टाळवामा तेणे पोताना जीवननो बाकीनो भाग गाळ्यो.

कॅप्रेरा द्वीपनो गभीर निर्जनतामां अने पुत्रकन्याना सहवासमां ते अपूर्व सुख अनुभवता लाग्यो, तथापि ते एक वाते महा दुःखी थवा लाग्यो

ह्रेना पुत्रकन्या। संतान थया हता ने ह्रेमनो परिवार वध्यो हतो। काय-मनी कोइ उपज नहि ने गर्व तो वधवा लाग्यु. वळी ह्रेनु शरीर पण हवे पैसा कमावा जेटलु दृढ न्होतु आवी स्थिति सामळी इटाली अने महास-भाए पोताना उद्धारकनु दु ख टाळवा दश लाख फ्रेंक्स् रोकडा आपवानो अने वर्ष पचास हजार फ्रेंकनु वर्षासन आपवानो ठराव कर्यो गॅरिबल्डीए निराशाये आ दान कबुल कर्युं ह्रेणे ६ वर्ष ए वर्षासन खाधु.

इ स. १८७५मा गॅरिबल्डी पुत्रकन्या साथे रोम् गयो. जे रोम्नु रक्षण करवा ते एक दिवस असाधारण बळथी लड्यो हतो, ते रोमनी प्रजा ह्रेने देखीने आज कृतज्ञताथी गाडी गाडी थइ गइ. विक्टर् इमॅन्युएलने रोम्ना रहेवु ठीक लागतु न्होतु, तेथी रोम्नी प्रजाने पण ह्रेना पर बहु हेत न्होतु, ने ते रोम्मा आवतो त्यारे लोक म्होटो उत्सव करता नहि. परन्तु गॅरिबल्डी ह्रेमना हृदयनो अधिष्ठाता देवता हतो, तथी ज आज गॅरिबल्डी आव्याथी घेर घेर उत्सव थइ रह्यो छे ह्रेमना आनद अने उत्सवनी सीमा न रही रोमन् प्रजाने साधारणतंत्र पर हजा य एटली भक्ति हती के गॅरिबल्डी आज रोम्मा साधारणतंत्र स्थापवानो मत प्रचार करे तो शु परिणाम आवे ते कहेवु अशक्य थइ पडे, परतु तेम न करता ह्रेणे प्रजाजनोने नवी शासनसमिति पर पूर्ण श्रद्धा राखवानो उपदेश कर्यो ने पोते पण प्रतिनिधि सभामा तेम करवाना मागन लीधा आमा नवाइ जेवु कइ नथी, इ स १८५९मा गॅरिबल्डीए जाते ज जातीय वाजगे चढाव्या हता ह्रेन ते पाते ज तोडी पाडे ? रोम्नी प्रजाना जुदाजुदा पक्ष वादाओ एकत्र थइ गया ने गॅरिबल्डीने भारे मान आपवा लाग्या गॅरिबल्डी. ए रोम्नी स्थिति सुधारवा एवा विचार जणाव्या के टाइबर् नदीनो मार्ग बदलवो ने एक बदर नक्की करवु ए विचार पार पाडवाने महासभाना मिटेी

(Minghetti) नामना एक सभासदे ६० करोड रुपिया खर्चवा राज्यने भलामण करी. गॅरिबल्डी राजकार्यमा माथु मारतो नहि, तेथी ए सभाना सभासदो रहेनु काम उपाडी लेता. आ कार्य पण तेओए उपाडी लीधु अने जोइतु द्रव्य मजुर करावी लीधु, पण एवी सरत करवामा आवी के जेम जेम द्रव्य खरचु थतु जाय तेम तेम आपता जवु.

गॅरिबल्डीना आ विचारने महासभाए मजुर राख्यो एटले संतोष पामी कार्य करवा लाग्यो. ऍन्जीनियर्, सर्वेयर् अने बुद्धिशाली मनुष्योना साथे टाइबर् नदीने काठे रोज भटकवा लाग्यो. वळी रोमना बदरने माटे स्थळ नक्की करवा समुद्र काठेना फ्युमिसिना (Fumicino) बदर पण जता. मन्त्रिसमिति रहेने सदा सहायता आप्या करती. गॅरिबल्डीए रोमनी पासे आवला ॲग्रो रोमाना (Agro Romano) नामना पाणी भराइ रहे एवा खाडाने पूरी नाखवानो सेकल्प कर्यो. ए खाडामाथी सर्वदा नठारी हवा निकळ्या करती, ने तेथी वखतो वखत रोममा अने आजुबाजुना गामडामा अनेक रोगोनो उपद्रव थता वळी रहेण टाइबर् नदीना काठाने पूरी ऊचो करवानो निश्चय कर्यो, कारणके वर्षाऋतुमा नदीना पाणीथी आजुबाजुना स्थानो पर पाणी फरी वळतु, ने ते स्थानोमाथी वाफ निकळी मॅलेरिया ताव पेदा थतो. आ बधा कारणोने लीधे नदीनो मार्ग जरा फेर बदलावी ने फ्युमिसिनोने रोमनु बदर करवामा आवे तो रोमने बहु लाभ थाय एम रहेणे जणाव्यु. प्राचीन कालमा महापति जुलिअस् सीझरे पण आ स्थानने ज रोमनु बदर बनाववाथी लाभ थशे एवो अभिप्राय आप्या हतो.

गॅरिबल्डीए पोताना लावा अनुभवथी एम नक्की कर्यु हतु के ज स्थाने महाण पर रहेलाइथा मोटा वहाणो शकाय ने उतारी शकाय तेमज बाबाशोडामा

वहाणोनुं रक्षण थइ शके ए स्थान ज बंदर बनाववाने माटे योग्य छे. फ्लॅमिनिनो आ सर्व गुणोथी संपन्न हतु ने तेथी त्हेणे ते स्थानने रोमनुं बंदर बनाववानो निश्चय कर्यो वळी ते जाणतो के परदेश साथ व्यापार कर्या विना स्वदेशनी कारीगरी बराबर खीलती नथी, ने कारीगरी खील्या विना देशनी आर्थिक उन्नति थती नथी तेथी कारीगरी विना ने त्हेने उत्तेजन आपनार परदेश साथेना व्यापार विना जातीय स्वाधीनता शब्दमात्रमां समाप्त थाय छे ने दुर्गतिनुं कारण थइ पडे छे

फ्लॅमिनिनोना आ सर्व विचारोथी आपणे जाणी शकीए छीए के ते युद्धने ज पोताना जीवननुं लक्ष्य मानतो नहि, युद्धने तो मात्र कोइ महान् लक्ष्यनुं एक साधन मात्र मानतो, त्हेनुं ए महान् लक्ष्य ते मानवजातिना सुखनी वृद्धि मात्र ज हतु. रोमना मजुरवर्गनी सभामां एणे भाषण आप्युं ते परथी पण आपणने एम मानवानुं कारण मळे छे त्हेणे त्हेमने उपदेश आप्यो हतो के, “ त्हमारे त्हमारां सन्तानने खेती अगर कोइ पण उपयोगी कळामां केळववां जोइए. तेम थशे तो ज सुखस्वच्छंदे तेओ मानुजीवन गाळी शकशे त्हमे त्हमारा पूर्वजो–प्राचीन युगना रोमनोना पेठे महेनतु, निर्भय, अचळ थाओ ने उद्देश साधी काम करो. त्हमे हालना ग्रीकोने आदर्श रूप मानी त्हेमनी पेठ ढंगनाथी काम करता शीखो म्हारा विचार प्रमाणे सव जाति करता ग्रीको आपणा प्राचीन रोमनोने वधारे मळता आवे छे कोइ विघ्न अथवा विपत्ति एवी नथी के ते ग्रीकोने लक्ष्यभ्रष्ट करी शके, तेओ कदापि कहीवाना नहि गमे ते लक्ष्य साधवाने तेओ एक वार संकल्प करे एटले अविचळ इच्छाशक्तिने बळे ते लक्ष्य साध्या विना रहे ज नहि निष्फळताथी तेओ कदा पण निराश थता नथी वारंवार त्हेमने निष्फळता मळे तोपण हसमुखी धारेला कार्यमां जयवंत न निवडे त्यां सुधी तेओ

जपीने बेसता नथी. त्हेमनु ज अनुकरण करवानो हु त्हमने उपदेश करु छु बन्धुभावे हु त्हमने आथी बीजो मारो उपदेश आपी शकु एम नथी " आपणे भारतवासीओए पण आ उपदेश ग्रहण करवो जोइए छे

सिसरूना सकल्पने पूर्ण करवानो गॅरिबाल्डीए निश्चय कर्यो हतो, पण राजा नगरनी इर्ष्याने लीधे ए काम पार पडी शक्यु नहि; तेथी ए महान् कार्य भविष्यना कोइ मानवप्रेमाना विश्वास पर हाल तो पडी रह्यु

रोमुमा गॅरिबाल्डीनु शरीर ठीक रहेतु नहि तथा जुना घा फरी उभळ्या ने पाडा करवा लाग्या आथी त्हेने लाकडी लेइ चालवु पडतु अत त्हेणे महासभामाथी पोतानो बेठकनु राजीनामु आपवानो ठराव कर्यो. जे परगणाना लोके त्हेने पोतानो प्रतिनिधि बनावी मोकल्यो हतो ते लोकने त्हेण आ प्रमाणे पत्र लख्यो

" म्हारा प्रिय बधुओ ! म्हने आशा हती के हु त्हमारु कइक काम करीश, पण हाल म्हने जणाय छे के एम मानवु ते मात्र भ्रम ज हतो; कारण के म्हारु शरीर हाल एटले सुधी लथडी गयु छे के हु सर्व रीते अयोग्य थइ पड्यो छु म्हने त्हमे जे विश्वासथी त्हमारो प्रतिनिधि मान्यो छे त्हेने माटे हु त्हमारो अत करण पूर्वक आभार मानु छु ए विश्वास म्हारा जीवनना अतकाळमा पण स्मरण करता बहु प्रीतिकर थइ पडशे, "

परतु गॅरिबाल्डीनो निश्चय निष्फळ थयो. त्हेना बधुओनी, राजाना अने मन्त्रासमितिनी इच्छाथी पोताना विचार फेरववो पड्यो. तोपण अंत शरीर न सुधरवाथी १८७५ महासभानी बेठक छोडी दीधी ने घर तरफ जवा निकळ्या मार्गमा आवता सर्व नगरीना प्रजाजनोनी प्रेमान्मत्त अन करणनी पूजानो स्वीकार करता करतो चाल्यो देशनी स्वतत्रता अर्थे जे जे वीरोए प्राणसमर्पण कर्या हता, त्हेमनु स्मरण राखवा विटर्बो (Viterbo)

नगरमा एक स्मृतिस्तंभनी स्थापना करवानी हती गॅरिबल्डी स्थापना करवाने दिवसे ज त्यां जइ पहोंच्यो ने तेहने लोकोए जयनादथी वधावी लीधो ज्यारे ते ओर्टे (Orte) नगरमां जइ पहोंच्यो, त्यारे नगरजनो जयवाद्य वगाडवा लाग्या तेहमणे राजमार्गनी बन्ने बाजुए विजय वावटा चढावी दीधा हता ने म्होटा म्होटा दरवाजा बनावी तेहना पर विजय सूचक शब्दो लख्या हता ज्यारे ते नगरमांथी विदाय थयो त्यारे लोको बहु दूर सुधी तेहने वळाववा गया असंख्य घोडागाडीओ, बळदगाडीओ, घोडेस्वारो ने साइत्रास मंडळीओ वाजग ने वाद्य लेइ तेहनी साथे चाल्या सत्तावीश नगरशेठो ने वीस हजार प्रजाजनो ते वखते तेहना साथे पगे चालता गया हता, तेथी गॅरिबल्डी पण लाकडीने टेके थोडे सुधी चालतो गयो. छुटा पडती वखत तेहणे भावपूर्ण भाषामां भाषण आप्युं तेहना रणमित्रो पण आ वखते तेहनी साथे हता. तेहमना साथे तेहणे सारी रीते वातचित करी लीधा गॅरिबल्डी अति कष्टे तेहमनाथी जुदो पड्यो.

गॅरिबल्डी प्रत्येक इटालियनना हृदयनो अधिष्ठाता देव हतो, तेथी तेओ विक्टर् ईमॅन्युएल करता पण तेहना पर वधारे स्नेह राखता, विक्टर् ईमॅन्युएल् एकत्र अने स्वतंत्र थयेला इटालीनो प्रथम राजा हता, पण प्रजाजनो जाणता के ए बधु गॅरिबल्डीना कृपानुं ज फळ छे तेओ मुक्तकण्ठे कहेता के इटालीना राजसिंहासननो अधिकारी खरा रीते गॅरिबल्डी छे, पण सिंहासननो स्वीकार न करता साधुजीवन स्वीकार्युं, एथी लोकोना गॅरिबल्डी पर घमणा वधा ए हृदयनी भक्ति गॅरिबल्डीना दर्शन थता सो गणी वधी रघुनाथ राम अयोध्यानु सिंहासन पोतानी इच्छाथी भरतने सोंपी वनवास चाल्या ते वखत प्रजाजनो प्रीतिने बळे तेहमने वळाववा केटलेक सुधी तेहनी पाछळ गया हता तेम आज ओर्टे नगरना लोको अतरना

उमळकाथी गॅरिबल्डीनी पाछळ चाल्या. जे देशमा महात्माओनी आंखी अंत - करण पूर्वक पूजा थाय छे ते देश परतंत्रतामा पीडातो पच्यो रहे ?

कॅप्रेराद्वीप स्वर्ज न आग्रो थोडा वखत पण रोममा जई रह्या, तेथी केटलाक विघ्नसंतोषी मनुष्यो कहेता के ए'वा आरोप मुकयो के सामान्य जनना लाभथी रहेणे प्रजातन्त्र विश्वासघात दई राजतन्त्रने शरण थया गॅरिबल्डी आ आरोपनो संक्षिप्तमा आ प्रमाणे उत्तर आपता 'हु कदी पण मिथ्यावादीआना पक्षमा भळ्यो नथी हु सदा प्रजापक्षने माटे ज लडतो आव्यो छु ने ए पक्षने म्हें कदी पण विश्वासघात कीधो नथी ' खरी रीते स्वदेशने परदेशीओथी मुक्त करवो ए ज गॅरिबल्डीनो महान् उद्देश हतो ते उद्देश साधवामा आत्मसमर्पण करता ए छो हट्या नथी ने अंते सफळ थयो रहेणे मॅझिनी पासे वैप्लविक मतनी दीक्षा लीधी हती ए खरु, परन्तु राजतन्त्र अने साधारणतन्त्र माटे एमना वच्चे बहु दिवस सुधी मतभेद चालतो हतो गॅरिबल्डी पर विश्वास राखवाथी अमे कहीए छीए के एवा आरोप मॅझिनीनो पक्ष एमना पर मुके ए उचित नथी रहेणे भूल थई छे ए'म कहे तो ते क्षतव्य छ, पण प्रलोभनोने वश थई रहेणे राजतन्त्रनो पक्ष लीधो छे, एवो आरोप गॅरिबल्डी जेवा निष्काम त्यागी पर मुकवो ए केवळ अन्याय छे साधारणतन्त्र स्थापन करवानो एवु रहेने लागयु हतु तो ते जरुर ए पक्षमा भळत न जय मेळवी निश्चय अमेरिकाना वॉशिंग्टनना पेठे ते इटालीनो प्रथम प्रेसीडेन्ट थात, परन्तु रहेना हृदयमा तलमात्र पण स्वार्थ न्हातो न साधारणतन्त्र स्थपावानो असंभव जणातो, इटालीने स्वतंत्र करवाना महान् उद्देशथी राजपक्षनु अवलंबन करी रणक्षेत्रमा उतर्यो आम इटालीने स्वतंत्र करी पोताना देश राजाने ए राज्य समर्पण करी ए निष्काम त्यागी निवृत्त थया

आज इटाली एक छत्र नीचे आव्युं छे आज इटालीना सर्व किल्ला-पर स्वदेशी वावटो उडतो थयो छे आज इटालीनी छाती परथी परदेशी ओना पगनी धूळ झाटकी कहाडी छे ने स्वतन्त्रताना ठंडा चंदननो लेप करी शान्ति करी छे. आम आ विशाळ इटालीमां सर्वत्र शान्ति प्रसरी रहा छे. विक्टर् ईमेन्युएल् पण पोते कृतकार्य थयो माने छे—पोतानो महान् उद्देश सफळ थयो माने छे. आज इ. स. १८७८मा ए प्रतापी राजा इटालीना कार्यक्षेत्रमांथी सन्यास लेइ ईश्वरना न्यायी राज्यमा चालतो थयो.

विक्टर् ईमेन्युएल्नु शरीर घणीवार रोगथी पीडातु ने केटलीक वार परिवारपीडाथी पण तेहेनु मन दिलगीरीमा रहेतु मूर्ख पुरोहितो तेहेने समजाव्या करता के पोपनी सामे थवाथी तहमने आ दुःख पड छे. परन्तु राजा कशाथी डरे एवो न्होतो. राज्यतन्त्रनी समक्ष ने भक्तप्रजा समक्ष तेहेणे जे प्रतिज्ञाओ लीधी हती, ते प्रतिज्ञाओनो कोइ पण आध्यात्मिक भयथी भंग करे एवो निर्मळ हृदयनो ए देशोद्धारक राजा न्होतो. पीडमण्टराज्य सारु थवु के ए राजस्तम्भनो आश्रय ग्रहण कर्यो तेहेनी सारी राज्यपद्धतिने लीधे ए नो खजानो द्रव्यथी भरायो ने सेबास्टोपोलना युद्धमा ॲंग्लो—फ्रेन्च लश्करने मदद करवा सत्तर हजार माणसोनु एक लश्कर मोकली शकायु. आम विक्टर् ईमेन्युएल् धीमे धीमे पोताना देशनी उन्नति करी शक्यो बीजी बाजुथी महाराजा नेपोलियन् पण इटालीयन् द्वीपकल्पमांथी ऑस्ट्रियन् सत्ता ओछी कर्या जतो हतो, स्वार्थबुद्धिथी ज ए एम करतो, तोपण तेहेनो लाभ चतुर विक्टर् लीधा विना रह्यो नहि. इटालीयन् प्रजा समजवा लागी के संपूर्ण रीते विश्वास मुकी शकाय एवो एक राजा इटालीमा पाक्यो छे ने ते राजा विक्टर् ईमेन्युएल् छे, तेथी ज ज्यारे इ स.१८६०मा एकत्र थयेला इटालीना राजसिंहासन पर विक्टरने स्थापवामा आव्यो त्यारे

कोई साधु थयुं नहि प्रजाना हृदयनो विश्वास मेळव्याथी केवा चमत्कार करी शकाय छे तेनुं आ उत्कृष्ट दृष्टान्त छे इटालीना बाजा राजाओ विक्टर् ईमेन्युएलथी रद्य पामी गया. ए महान् राजा पोताना चरित्रमाहात्म्यने लीधे तेमज शासनशक्ति अने युद्धप्रतिभाने बळे ए विश्वव्यापी विप्लवमां पण अचळताथी टटार रही शक्यो. बाजा बधा राजाओ नाश पाम्या जे समये चारे बाजुएथी सैनिकोना हथियार मुकावी देवामां आव्यां, ते समये तेनी तेमज तेना प्रियमित्र गॅरिबाल्डीना नारायणी सेना अस्त्रप्रहारथी असुरोनो संहार करवा मची हती.

एके एके दरेक राजाना हाथमांथी राजदंड पडावी लेवानो थयो ने ते राजदंड विक्टरना हाथमां आवतो गयो. तेणे पोतानी योग्यताथी प्रजानो विश्वास मेळवी लीधो हतो ने तेथी ते तेना आ कार्यनी सामे थई नहि. जेमणे इटालीनी स्वतंत्रताने माटे आत्मसमर्पण कर्युं हतुं, जेमनी भयंकर तरवार वडे ने अग्निमयी लेखण तेमज जीभवडे आखा इटालने उश्केरी मूक्युं हतुं, ते बधा स्वदेशहितैषी वीरो साधारणतन्त्रना पक्षमां हता ने तेथी राजतन्त्रनी स्थापना थवी केवळ असंभवित हती. तोपण गॅरिबाल्डी अने विक्टर् पर प्रजाजनोनो एवो दृढ विश्वास ने गाढ भक्ति हती के साधारणतन्त्रना पक्षे तेमने गमे तेटला उश्केर्या तोपण तेओए राजानो पक्ष छोड्यो नहि ने अंते राजतन्त्र स्थपायुं.

इटालीना विप्लवनी कथानुं वर्णन करती वखते महर्षि जोसेफ मॅझिनिनुं स्मरण कर्यां विना रहेवातुं नथी. ए महायोगीना मन्त्रप्रभावथी ज हजारो मनुष्यो स्वदेशना उद्धारने माटे प्राणसमर्पण करवा तैयार थई गया. गॅरिबाल्डी, कॅवार् ने विक्टर् ईमॅन्युअल् ए सर्वे तेना ज मन्त्रशिष्य हता. तेनो विशाळ देह ने गंभीर मुख जोयुं होय तो कोई देवनो ज छे एवो भास थाय

मॅंटझिनिए इग्लीशेनमा जे विप्लववीज रोप्या हता, ते बीजना ज वृक्ष परथी गॅरिबल्डीए स्वतन्त्रताफळ उतारी विक्टर् ईमॅन्युएल्ना हाथमा आप्या. व्हेणे युवावस्थामा उदार राजतान्त्रिक मतना प्रचार करवा माण्ड्यो हतो इटालीने एकत्र करी स्वतन्त्र राज्य बनाववु ने एक स्वदेशी राजाने ते राज्य सोंपवु एवो एनो ते वखतनो अभिप्राय हतो विक्टर् ईमन्युएल्ना पिताने राज्य सोंपवु ए विचारथी व्हेणे व्हने एक पत्र पण लख्यो हतो. परन्तु ते राजाए मॅंटझिनानो मत स्वीकार्यो नहि ने त्यारथी ज ते साधारणतन्त्रना उपदेश करवा लाग्यो उत्तेजनापूर्ण भाषणो ने लखाणो करवा माण्ड्या ने साधारण तन्त्रना मतनो प्रचार करवा माण्ड्यो विक्टर् ईमॅन्युएल्नो पिता चार्लस ॲल्बर्ट् प्रथम तो जातीयपक्षनु समर्थन कर्या करता, पण पछीथी ऑस्ट्रियानी शिखवणीने लाघ अनेक स्वदेशहितैषीओने विश्वासघातथी पकडी मारी नाख्या आथी मॅंटझिनिना 'राजा' नाम परनो तिरस्कार वध्यो पिता परनो द्वेष पुत्र पर उतर्यो व्हेना मनमा सन्देह उत्पन्न थयो के जे पिताए प्रजाजनोने विश्वासघात कीधो छे ते पितानो पुत्र शु नहि करे ? वळी 'राजा' नाम पर ज व्हेने तिरस्कार हतो, तथा व्हेणे राजतन्त्रने हानिकारक मानी पोताना वाक्यमा ईश्वर अने जनसाधारण (God and the People)' ए शब्दो लख्या.

विश्वासघातक चार्ल्स् ॲल्बर्टे मॅंटझिनिए लखेला पत्रना उत्तरमा व्हेने जन्मपर्यंत देशनिकाल थवानु शिक्षापत्र मोकल्यु मॅंटझिनिनु विशाळ हृदय आ शिक्षाथी जरा य सकोच पाम्यु नहि — उलटु वधारे विशाळ बन्यु. व्हेणे सर्व देशना देशनिकाल थयेला वीरोने एकठा कर्या ने ' नव्य इटाली (young Italy) ' नामनी एक सार्वजनिक सभा स्थापी व्हेणे ए सभाना उद्देश ने विस्तार एटले महान राख्यो के बधा य सुधरेला देशना

कोइ माम थयु नहि प्रजाना हृदयनो विश्वास मेळववाथी केवा चमत्कार करी शकाय छे तेहनु आ उत्कृष्ट दृष्टान्त छे इटालीना बीजा राजाओ विक्टर् ईमॅन्युएल्मा लय पामी गया. ए महान् राजा पोताना चरित्रमाहात्म्यने लीधे तेमज शासनशक्ति अने शुद्धप्रतिभाने बळे ए विश्वव्यापी विप्लवना पण अचलताथी टटार रही शक्यो, बीजा बधा राजाओ नाश पाम्या जे समये चारे बाजुएथी सैनिकोना हथिआर मुरावी दवामा आवता, ते समये तेहनो तेमज तेहना प्रियमित्र गॅरिबल्डीना नारायणी सेना अस्त्रप्रहारथी असुरोनो सहार करवा मची हती

एके एके दरेक राजाना हाथमाथी राजदड पडावी लेवातो गयो ने ते राजदड विक्टरना हाथमा आवतो गयो तेहेण पोतानी योग्यताथी प्रजानो विश्वास मेळवी लीधो हतो ने तेथी ते तेहेना आ कार्यनी सामे थइ नहि जेमणे इटालीना स्वतत्रताने माटे आत्मसमर्पण कर्यु हतु, जेमनी भयकर तरवार बडे ने अग्निमयी लेखण तेमज जीभवडे आखा इटालीने उत्तेजरी मुक्यु हतु, ते बधा स्वदेशहितैषी वीरो साधारणतत्रना पक्षना हता ने तेथी राजतत्रनी स्थापना थवी केवळ असभवित हती तोपण गॅरिबल्डी अने विक्टर् पर प्रजाजनोनो एवो दृढ विश्वास ने गाढ भक्ति हती के साधारणतत्रना पक्षे तेहमन गमे तेटला उत्कर्य तोपण तेओए राजानो पक्ष छोड्यो नहि ने अंते राजतत्र स्थपायु

इटालीना विप्लवनी स्थानु वर्णन करती वखते महर्षि जोसेफ मॅटझिनिनु स्मरण कर्या विना रहेवातु नथी ए महायोगीना मत्रप्रभावथी ज हजारो मनुष्यो स्वदेशना उद्धारने माटे प्राणसमर्पण करवा तैयार थइ गया. गॅरिबल्डी, कॅवार् ने विक्टर ईमॅन्युएल् ए सर्वे तेहना ज मत्रशिष्य हता तेहनो विशाळ देह ने गभीर मुख जोयु होय ता कोइ देवता ज छ एवो भास थाय

मॅझिनिए इटालीक्षेत्रमां जे विप्लवबीज रोप्यां हतां, ते बीजना ज वृक्ष परथी गॅरिबल्डीए स्वतन्त्रताफळ उतारी विक्टर् ईमॅन्युएल्ना हाथमां आप्या. व्हेणे युवावस्थामा उदार राजतान्त्रिक मतनो प्रचार करवा मांड्यो हतो. इटालीने एकत्र करी स्वतन्त्र राज्य बनाववुं ने एक स्वदेशी राजाने ते राज्य सोंपवु ए'वो ए'नो ते वखतनो अभिप्राय हतो विक्टर् ईमॅन्युएल्ना पिताने राज्य सोंपवु ए विचारथी व्हेणे व्हेने एक पत्र पण लख्यो हतो. परन्तु ते राजाए मॅझिनिनो मत स्वीकार्यो नहि ने त्यार्थी ज ते साधारणतन्त्रनो उपदेश करवा लाग्यो उत्तेजनापूर्ण भाषणो ने लखाणो करवा मांड्या ने साधारणतन्त्रना मतनो प्रचार करवा माड्यो. विक्टर् ईमॅन्युएल्नो पिता चार्ल्स ॲल्बर्ट् प्रथम तो जातीयपक्षनु समर्थन कर्या करतो, पण पछीथी ऑस्ट्रियानी शिखवणीने लाधे अनेक स्वदेशहितैषीओन विश्वासघातथी पकडी मारी नाख्या. आथी मॅझिनिनो 'राजा' नाम परनो तिरस्कार वध्यो पिता परनो द्वेष पुत्र पर उतर्यो. व्हेना मनना सन्देह उत्पन्न थयो के जे पिताए प्रजाजनोने विश्वासघात कीधो छे ते पितानो पुत्र शु नहि करे ? वळी 'राजा' नाम पर ज व्हेने तिरस्कार हतो; तेथी व्हेणे राजतन्त्रने हानिकारक मानी पोताना वावटामा 'ईश्वर अने जनसाधारण (God and the People)' ए शब्दो लख्या.

विश्वासघातक चार्ल्स् ॲल्बर्टे मॅझिनिए लखेला पत्रना उत्तरमां व्हेने जन्मपर्यंत देशनिकाल थवानु शिक्षापत्र मोकल्यु मॅझिनिनु विशाळ हृदय आ शिक्षाथी जरा य सकोच पाम्यु नहि — उलटु वधारे विशाळ थन्यु. व्हेणे सर्व देशना देशनिकाल थयेला वीरोने एकठा कर्या ने ' नव्य इटाली (young Italy) ' नामनी एक सार्वजनिक सभा स्थापी. व्हेणे ए सभानो उद्देश ने विस्तार एटलो महान राख्यो के बधा य सुधरेला देशना

लोको ते सभाना सभासद थया समाजना उद्देशने पूर्ण करवा माटे असंख्य गुप्त दूतो राखवामां आव्या. तेओ बधा मॅझिनिना मंत्रशिष्य ने इटालीने स्वतंत्र करवानी प्रबळ इच्छा राखनार हता. ए बधा दूत द्वारा इटालीनी राजनैतिक हिलचालो ने कार्यप्रणालीनी बातमी मेळवी लेतो. आम बातमाओ मळ्वी इटालीनी अन्तर्व्यवस्थानो संपूर्ण रीते माहितगार थतो ने राजाओना अत्याचारने जगत् समक्ष प्रसिद्ध करतो. पछी इटालीनी प्रजाने आवा राजाओ सामे उठवाने अने तेमनं हांकी कहाडवाने उश्केर्या करतो. प्रबळ भावनाने लीधे ते राजतान्त्रिक विप्लवमां भळी शक्यो नाह. आथी गॅरिबल्डी ए विप्लवनो नेता थयो. आ कारणसर गॅरिबल्डी ने मॅझिना एकत्र थइ कोइ पण कार्य करी शक्या नहि. परिणामे बनेना पक्ष जुदा पड्या ने एक बाजा परथी तेमनो विश्वास पण उठी गयो. नेपल्सराज्यनो उद्धार करता वखते मॅझिनिए गॅरिबल्डीने द्रव्यथी ने सैन्यथी सहायता आपी हती, तोपण गॅरिबल्डीए अविश्वासने लीधे तेनी साथ मळीने काम लेवानु स्वीकार्यु नहि. अंते मॅझिनिने बदले गॅरिबल्डीने हाथे देशनो उद्धार थयो. जेणे बीज वाव्यु हतु, तेने फळ मळ्यु नहि. परन्तु मॅझिनि निष्काम योगी हता—तेने ए वातनु दुःख न्होतु. गॅरिबल्डी पण पतित थया नहि, कारणके तेणे स्वदेशना भलाने अर्थे ए फळनो उपयोग कर्यो हतो. आम गुरु ने शिष्य बनेना महिमा अबाधित रह्यो.

आयुष्यना अंत भागमां शारीरिक व्याधिने लीधे मॅझिनिने वैकल्पिक कार्यक्षेत्रमांथी निवृत्त थवु पड्यु, तोपण तेना अंतरनु तंत्र निवृत्त थयु नहि. जो कोइ स्थाननी प्रजा पीडाती होय, तो ते प्रजाने माटे तेनु हृदय चीराइ जाय. प्रजावर्गना सुखसाधनने माटे आ पृथ्वी पर तेनो जन्म थयो हतो. तेथी ज इटालीमां साधारणतंत्र स्थापवानी तेना आकांक्षा अंत सुधी मटी

नहि, ने इ. स. १८७७मा पण पोताना वॉलण्टीअर सैन्यने लइ स्विट्झर्लेण्ड्थी इटाली पर च्हडाई आव्यो; पण त्हेनो हेतु सिद्ध थयो नहि. प्रजा ते समये पण त्हेनो मत स्वीकारे एवी योग्य थइ न्होती. एवामा—इ. स. १८७२ना मार्च् मासनी १२मा तारीखे ने मंगळवारे-तारथी समाचार मळ्या के जातीय स्वाधीनताना नाटकनो सूत्रधार जोसेफ मॅट्झिनि गइ तारीख १०मीए ने रविवारे पीसा (Pisa) नगरमा स्वर्गवासी थयो छे युरोपना राजाओ आज निरांत वाळी बेटा ! आटला दिवस सुधी मॅट्झिनिना भयथी सुखे उंघी पण शकता नहि. त्हेना ज्वाळामयी भाषणोथी ने लखाणोथी क्या देशनी प्रजा कये वखते राजानी विरुद्ध उभी थशे ते कोइने खबर न्होता.

जे मॅट्झिनि दीन दुखीनो परम बन्धु हतो, जे मॅट्झिनिनु हृदय प्रजा पर थता अत्याचारोथी चीराइ जतु, अने जे मॅट्झिनिए इ. स. १८४९मा रोमना साधारणतन्त्रमा पोताना हाथमा लेइ चातुर्य, धीरता, सहनशीलता ने उत्साहपूर्णता देखाडी हती, ते मॅट्झिनि ज खरेखर वरमाळाने योग्य हतो हाय! वरमाळा आरोपावा तो दूर रही, पण वरना बन्धु तरीकेनु मान पण त्हेने मळ्यु नहि जेने माटे देशनिकाल थयो, जेने माटे आटला दिवस पोताना हृदयना पार्टी ने जेने माटे आटलो श्रम उठाव्यो ए इटालीनी एकता थइ ते तने दूर उभा उभा जोवु पड्यु—पोतानाथी मळी शकायु नहि ! ए इटाली पर राजानु राज्य थयु ने पोतानो उद्देश नाश पाम्यो ! आना करतां वधारे दुःखना वात बीजी कयी ?

परन्तु मॅट्झिनि ! त्हारा निष्काम कर्मनु फळ त्हने स्वर्गमां मळशे ज. त्हारो देश भले त्हने अन्याय आपे, परन्तु ए सर्वनियंता परमन्यायी भगवान् त्हने न्याय आप्या विना नहि रहे. अनंत काळ सुधी त्हारां यशो-

गान गवाया करशे. त्हारो देहान्त थया छतां तु अमर रही गयो छे ! आम इटालीनी नक्षत्रमाळाना तारा इटालीअन् गगनमांथी एके एके खरवा मांड्या. त्हेमना जीवनना कार्य समाप्त थतां ए सौ महा पुरुषो चालता थया तेओ सर्वे कर्मयोगी हता कॅवॉर्, मॅझीनि, विक्टर ईमॅन्युएल् अने गॅरिबल्डी— ए चार कर्मयोगीना योगसाधनाथी इटाली स्वतन्त्र थयु ए चार जणमांना त्रण जण तो कार्यक्षेत्रमांथी अन्तर्ध्यान थइ गया. मात्र गॅरिबल्डी प्रकाण्ड भूतयुगना साक्षी स्वरुपे अथवा ए युगना स्मरणस्तंभ स्वरुपे हजी सुधी आ पृथ्वी पर विद्यमान रह्यो छे, ने वर्त्तमान युगना उदयने माटे साधना साधे छे.

ए समये सर्विया अने रोमानिया आदि युरोपीयन् तुर्कस्थानना ताबाना प्रान्तो सुलताननना अत्याचारथी विरक्त थइ एना सामे ऊठ्या गॅरिबल्डीनु हृदय ए प्रान्तोना प्रजाना दुःखथी चीराइ जतु हतु जे अत्याचार दूर करवाने त्हेणे पोताना जीवनने समर्पण करी दीधु हतु अने अंते प्रजाजनोने स्वतन्त्र कर्या हता, तेवा ज जातना अत्याचारथी पीडाइ ते प्रान्तोना प्रजा सुलताननी विरुद्ध उठी छे एवु सांभळीने त्हेमनी मददे जाते दोडी जवानु त्हेने मन थयु परन्तु हवे शरीर एटलु बधु निर्बळ थइ गयु हतु के जाते जइने मदद करवानु काम केवळ अशक्य हतु तथापि ते वर्त्तमानपत्रोमां उत्तेजनापूर्ण पत्रो लख्या करतो ने ते प्रजाने स्वतन्त्र थवा उश्केर्या करतो वळी बीजी प्रजाओ त्हेमना प्रति सहानुभूति प्रदर्शित करे एवा पत्रो पण ते लख्या करतो, इंग्लॅण्डना मन्त्रीओने पण ते आ विषय संबंधे पत्रो लख्या करतो ए सर्व पत्रोमा त्हेणे जे पत्र इंग्लॅण्डना अमात्यवर ग्लॅड्स्टनने लख्यो हतो ते सर्वथा उत्तम हतो ए पत्रनो सार आ प्रमाणे छे —

" कॅप्रेरा,

" १७. ९: १८७५.

" उज्ज्वलकीर्त्ति बधुवर ! जे जे खिस्तिपुरुषो पर वेर लेवानु छे त्हेनी एक यादी तुर्कीए प्रसिद्ध करी छे ए यादीमा आपनु नाम पण छे ने तेथी आपनु मस्तक मानवप्रेमरुपी अमूल्य रत्न जडेला मुकुटथी शोभवा लाग्यु छे ए उज्ज्वल रत्नथी जडेला मुकुटथी आपनु मुख अपूर्व शोभा आपे छे. ई स. १८६०मा इटालीनी पीडाता प्रजाना पक्षमा आपे जे उदात्त अने बळवान् पोकार उठाव्यो हतो ते आखा युरोपमा सभळायो हतो. आपना पुरुषार्थथी अने भगवान्नी कृपाथी इटाली हवे मात्र भूगोळनु ज नाम नथी रह्यु—हवे राष्ट्रोमा त्हेनी गणतरी थइ छे हवे आज वधारे पीडाती ने सहायता विनानी तुर्की प्रजाने माटे आप आपनो महावीर्यशाली पोकार उठावशो इटालीनी पेठे तेओ पण स्वतंत्र थइ शकशे ने ईश्वर आपना जीवनना अतमागमा आशीर्वाद आपी सुखी करशे आ विषयमा आप म्हने जे कार्य करवानी आज्ञा करशो, ते कार्य करवाने हु तैयार छु. आपनी पूज्य सहधर्मिणीने हु अतःकरणपूर्वक नमस्कार करु छु. ज्यामुधी आ देहमा प्राण रहेशे त्यासुधी आपना परनी म्हारी भक्ति अचल रहेशे.

" आपनो नम्र सेवक,

" सेनापति गॅरिबल्डी "

त्यार पछी थोडे दिवसे त्हेणे तुर्की राज्य विरुद्ध उठेला हर्झेगोविनियनोने (Herzegovinian) अने त्हेमने मदद करवा तैयार थइ गयेला स्लेव्हने (Sclaves) आ प्रमाणे एक उत्तेजनापूर्ण पत्र लख्यो.—

" थॅरेपिया,

" ६: १०: १८७५.

" हर्झेगोविनियन् अने पूर्व युरोप्नी पीडाती प्रजाओ प्रति—

"तुर्कीओने जरूर ब्राउसा (Brioussa) तरफ पाछु फरवु पडशे ए लुटाराए बॉस्फरस्नी (Bosphorus) सामुद्रधुनि ओळंगी पूर्व युरोप्नी प्रजाना घरमां देवता मुक्यो, त्हेमनी धर्मोना सत्तावनो नाश कर्यो, त्हेमना हजारोना प्राणनो संहार कर्यो ने एम करी ते दुष्टोए युरोपमां राज्यनी स्थापना करी जे पीलास्जॉ जातिए युरोपमां प्रथम सुधारणानां बीज आण्या, ते जातिनो उच्छेद करी नाखवाने ए तुर्कोए प्रयत्नो आदर्या छे पूर्व युरोप्नी आ जातिनी दुरवस्थानी हद आवी छे। हवे त्हेमने आगळ वधवा देवामां नहि आवे एमना कराम इच्छा, न्यायप्रियता अने निष्ठुरता आदि पापवृत्तिओ पूर्ण करवाने ब्राउसामां सारी अनुकूलता पडशे तेओ भले एशिया माइनोरमां जाय ने त्यांनी प्रजानो भले नाश करी नाखे ए साथे युरोप्ने कद लेवा देवा नथी मॉन्टिनिग्रो (Montenegro), हर्झेगोविना (Herzegovina), बोस्निया (Bosnia), सर्विया (Servia), थेरेप्या (Therapia), मॅसिडोनिया (Macedonia), ग्रीस् (Greece), ईपिरस् (Epcrus), आल्बाना (Albana), बल्गारिया (Bulgaria) अने रोमानिया (Romania) आदि प्रदेशोना वीरपुत्रो ! ल्हमे सर्व मळी तुर्क राज्य सामे उठो. त्हमारी सम्मुख भूतकाळना पुरुषोना दृष्टान्तनी कथा मोजुद छे, प्रकट दृष्टान्तो मोजुद छे त्हमारामां ज लियोनिडास् (Leonidas), ऍकिलिस (Achilles), ॲलेक्झॅन्डर् (Alexander), स्कॅन्डरबेग् (Scanderbeg), अने स्पार्टेकस् (Spartacus) आदि प्रख्यात वीरपुरुषो

जन्म लीधो छे, ने तपास करशो तो त्हमारी वर्त्तमान प्रजामांथी ज त्हमने स्पार्टकस् न लीओनिडास् मळी आवशे राजनीतिनी कूटमनणा पर कदापि विश्वास करता ना ए हृदयशून्य वृद्ध मायावी राक्षसो जरुर त्हमने छेतरशे त्हमे जरुर जाणजो के आ जगत्मां जने जने हृदय छे ते बधा त्हमारा पक्षमां छ आज सुधी इग्लॅन्ड् तुर्कस्ताननो पक्ष पकडतु आव्यु छ, तथापि त्हण अमात्यवर लॉर्ड रसेल द्वारा आडकतरी रीते जणाव्यु छे के पूर्व युरापनी सव जातिओ यथेच्छाचाराओथी मुक्त थाय ने ते बधा प्रान्तो एकत्र थई एक साधारणतंत्र राज्य स्थाप ए अति उत्तम छे जाओ !—त्यारे तुर्कीओने ब्रासा सुधी मुकी आवो ! एम कर्या विना त्हमारे स्वाधीनतानी आशा राखवी नहि ए लोको बॉस्फरसनी आ बाजुए रहशे त्यां त्हमारे त्हमनी साथे हमेशा युद्धमां मच्या रहेवु पडश, मानवजातिना पवित्र अधिकारथी त्हमन ए लोको दूर राख्या करशे

"सेनापति गॅरिबल्डी"

"तेओ मल एशिया माइनॉरमा जाय ने त्यांनी प्रजानो भले नाश करी नाखे ए साथ युरोपने कंइ लेवा देवा नथी" आ कष्टकर विचार विश्वस्नेही गॅरिब डी ना पवित्र हृदयमा स्थान पाम्या ए जाणी अत्यंत खेद थाय छ युरल पर्वत अने युरल नदी जेवा जड पदार्थोए सुधरली दुनियाना केटला जीवनोना नाश कर्या छे न केटला जीवनोने धूळमां रगदोळ्या छ ए गॅरिबल्डी पण जाइ शक्या नथी ! ए खेदनो विषय छे !

इतिहास देखाडी आप्यु छ के गॅरिबल्डीनी उद्‌घोषणा निष्फळ गइ नथी एना मनप्रभावथी ए'मानी पणाखरा प्रजाओए तुर्कीओनी बेडीओना तोडीन चुरचुरा करी नाख्या ने पोतपोताना स्वतंत्र राज्य स्थाप्यां जाणे ओगणीसमी सदीना जगत्‌मांथी पराधीनता उडावा देवानो भगीरथ प्रयत्न

त्हेमना स्मरणार्थे एक स्मृतिस्तंभ निर्माण करवाना हता. इ. स. १८८०ना नवेम्बर मासमा ए स्मृतिस्तंभनी स्थापना करी हती, ते वखते गॅरिबल्डी पण त्यां हाजर थयो हतो.

वृद्धावस्थाने लीधे, वागेला घाथी थयेली निर्बलताने लीधे अने बीजा रोगाने लीधे प्रवास करी शके एवी एनी स्थिति हवे रही न्होती. तोपण ए जेवो तेवो माणस न्होतो, साधारण पीडाने तो ए गाठतो नहि, आवी नबळी स्थितिमां पण मिलान्‌वासीओना आमंत्रणपत्रने मान आपी त्यां गयो ने स्मृतिस्तंभनो पायो पोताने हाथे नाख्यो. ए वखतनी त्हेनी शारीरिक स्थिति जोइने बधाने आंसु आव्यां हतां. एवी स्थितिमां पण आवुं साहस उठावेलुं, तेथी त्हेना प्रतिनी सर्व जननी भक्ति वधारे गाढ थइ हती. त्हेनी स्थिति ए वखते एवी नबळी हती के रेल्वे गाडीमांथी उतर्या पछी त्हेने ऊचकीने गाडीना बेसाडवो पड्यो हतो. त्हेनी गाडीने राजमार्ग पर थइने हारमां जवामां आवी हती. मिलान्‌नगरना मार्ग प्रजाजनोथी खीचोखीच भराइ गया महा उत्साहथी त्हेने बधा मान आपवा लागी गया. चारे बाजुएथी एना यशोगान गवावा लाग्या. ए भुवनविजयी वीर गाडीमां सुतो सुतो अति कष्टथी एक हाथ ऊंचो करतो ने जनसमाजना हृदयग्राही माननो उपकार जणाव्या करतो त्हेना आनंदित मुख पर अनेक भावनाओ विजळीने वेग उत्पन्न थती एक बाजु त्हेनुं विशाळ मुख वृद्धावस्थाने लीधे फीकुं पड्युं छे, त्यारे बीजी बाजुए त्हेनी आंखोमां अंतरात्मानुं तेज हजी तेवो ने तेवो प्रकाश मारे छे.

अंते ज्यारे त्हेनी गाडी पियाझा सॅण्टा मार्टा (Piazza Santa Maria) नामना बझारमां आवी पहोंची, त्यारे गाडीना घोडाने छोडी नाखवामां आव्या ने प्रजाजनो ते गाडीने स्मृतिस्तंभ स्थापवानो हतो ते

स्थाने खेंची गया. पछी गॅरिबल्डीनी प्रार्थनाने लीधे स्मृतिस्तम परनो पडदो खसेडी लेवामा आव्यो. पडदो खस्यो एटले पत्थरनी चोरस वदी पर एक स्रीनी मूर्त्ति स्थापन करवामा आवी हती ते देखाइ ए मूर्त्ति इटालीदेवीनी हती अमरत्वसूचक एक माळा हाथमां झाली ए मूर्ति उभी हती ए वेदानी चार बाजुए चार ऐतिहासिक बनाव कोतरवामा आव्या हता. एक बाजु मॅण्टेनानी आत्मरक्षानुं चित्र हतु, बीजी बाजु मॉण्टे रोटान्डोनु रक्षणनु चित्र हतु, त्रीजी बाजु रोमना स्थापनार रोम्युलस् (Romulus) अने रेमस्(Remus)ने धवरावती वरुनी मादानु चित्र हतु, ने चोथी बाजुए मॅण्टेनाना युद्धमा पडेला वीराना नाम कोतर्यां हता. गॅरिबल्डीए ए समयने योग्य एक भाषण लखी आप्युहतु प्रथम तो त्हेणे ते वांचवा मांड्युं, पण थोडी वारमा थाकी गयो ने बाकीनुं भाषण सेनापति कॅन्झियोने (Canzio) वांचवु पड्यु.

घणा एम धारता हता के गॅरिबल्डी जीवनना अंत भाग सुधी कार्य कर्या करशे. परन्तु एम न करता त्हेणे छेवटना केटलाक दिवस तो केवळ निवृत्तिमां गाळ्या. त्हेना छेवटनी स्री फ्रान्सेस्का (Fransesca), त्हेनाथी अवतरेलो पुत्र मॅन्लियो (Manlio),कन्या क्लेलिया (Clelia), मिलान् नगरनी एक दासी, अने बे चार मित्रो; एटला जण ए अंत दिवसोमा त्हेनी पासे रहेता वैद्योए त्हेने सपूर्ण रीते विश्रामसुख लेवानी सलाह आपी, त्हेनी स्री पण वैद्योना उपदेश प्रमाणे बधां कार्य पोते ज करती ने गॅरिबल्डीने कइ पण करवा देती नहि; गॅरिबल्डीने काम करवानु घणु य मन थतु, पण ते करवा देती नहि जुदे जुदे स्थानेथी तार आवता, ते पण फ्रान्सेस्का पहेलां वाची जती ने त्यार पछी जे राज्य समाचारना होय ते ज गॅरिबल्डीने वाची समजावती धीमे धीमे त्हेनु जीवन घडीयाळनी पेठे निय-

मित थइ गयुं. दररोज प्रात:काळे उठतो ने जो वायु अनुकूळ होय तो पोतानी अगाशी पर बेशी समुद्रवायुनुं सेवन करतो. त्यार पछी ते अनाजना कोठारमा चालतुं कामकाज जोवा जतो वृद्ध थयो हतो तोपण तेहेनो स्वर जुवानीना जेवो स्पष्ट, उच्च अने मधुर रह्यो हतो. फरता फरता मार्गमा कोइ गामडीओ मळतो तेहेनी साथे उभा रही प्रफुल्ल मनथी बहु वखत सुधी वातो कर्या करतो. अवस्थाथी, घार्या ने रोगथी तेहेनुं शरीर बहु निर्बळ थइ गयुं छे एवुं जाणनारने आ बहु आश्चर्य उत्पन्न थतुं बपोरे अगीआर वागे मध्याह्नभोजन माटे घेर पाछो फरतो. स्पार्टनोनी पेठे तेहेनो आहार बहु सादो हतो. ड्रुगळी, एपल् फळ ने मासनो एक प्रकारनो पाक तेहेने बहु भावतो. ज्यारे भूख लागे त्यारे मासना एक ककडाने देवतामा शेकीने खातो. एम करवानुं कोइ कारण पुछे तो ए बोलतो: 'हुं ए ज प्रमाणे खाउं छुं, कारण के दक्षिण अमेरिकामां ज्यारे हुं युद्ध करतो हतो, त्यारे रसोइओ, रसोडुं ने बाजी कइ सामग्री राखतो ज नहि. जो सारा भाग्ये कोइ पाडो मळी आवे तो हुं तेहेनो वध करतो ने तेहेना मासने देवतामा शेकी खाइ जतो." भोजन लीधा पछी सेनापति परिवारवर्ग साथे पासेना खडमा बेशी कथावार्त्ता करतो. ए खडमाथी समुद्रनो देखाव देखातो, वळी त्याथी मॅडेलेना (Madalena) नामनो पासे आवेलो बेट पण देखातो. ए खडने समुद्रनी बाजुए म्होटी बारी न्होती, तेथी गॅरिबल्डीने जाळीआमा थइने समुद्रनी शोभा निहाळवी पडती. पतिव्रता फ्रान्सेस्काए आ दुःख टाळवा भीतमा एक म्होटी बारी पडावी दीधी हवे गॅरिबल्डी पोताना खडमा खुरशी पर बेठो बेठो ज समुद्रनी, काठाना ने द्वीपसमुहनी शोभा जोवा लाग्यो आकाश निर्मळ होय तो वखते गाडीमां बेशीने बेटनी चारे बाजुए फरवा पण जतो. फ्रान्सेस्कानो एक स्नेही ने पीडमण्ट प्रान्तनो रहेवाशी ते वखते एनी गाडी हाकवा बेसतो.

मिलान्थी पाछा आवता गॅरिबल्डी ॲस्टि (Asti) नगरमां हतो हतो, त्यां तेनु सामर्थ्य थयु हतुं ए बधा प्रवासथी तेने बहु नरमाइ दाखवी गइ हती, तेथी कॅप्रेरा गया पछी तेणे एवी प्रतिज्ञा करी के हवे बेट छोडी क्यां य जवु नहि ज समये तेनु शरीर कइक सारु होय ते समय ते नियमित रीते वर्तमानपत्रो वाच्या करतो वखते आत्मजीवननी न्हानी न्हानी वातो कहेतो, ने एकाद मित्र ते लखी लेतो वखते पोतानी प्राणप्रिया आनिटाना किशोर वयना पुत्र मॅन्लियॉने (Manlioi) कइक कइक उपदेश आपतो ते एने बहु चहातो, ने ए एक म्होटो पुरुष थशे एम तेने खात्री हती इ स १८८२मा मॅन्लियॉ म छला पकडतो हतो, ने गॅरिबल्डी गाडीमा बशे बेठो ते जोतो हतो ए वामा गाडी अकस्मात् ऊधी वळी गइ ने गॅरिबल्डा भोय पड्या तेनु माथु जोरथी एक पत्थर साथे अथडायु ने तेथा सख्त घा लाग्या, थाडी वार ता बेभान पडा रह्यो. भान आव्यु ने आखो उघाडी त वखते तेना जोवामा आव्यु के मॅन्लियॉ पासे बेठो बेठो भयथी कप छे ने आखोमाथी आसु दडदडे जाणे पोताने कशु थयु ज नथा एवा रीते गॅरिबल्डा धारे ने गभीर स्वरे बोल्यो " आ शु ! तु बार सैनिक पुरुष थवानी इच्छा राखे छ ने आटलु सहेज लोही पड्यु तेथी गभराइ जायछ ए शु ! शरमनी वात छ ! "

जोके घा बहु भयकर न्होता तथापि तेना आखा शरीरने धक्को लाग्यो हतो वैद्योए अभिप्राय आप्या के तेने जरा गरम प्रदेशमा लेइ गयाथी लाभ थशे, तथा तेने डोसिलिपो (Dosilipo) नगरमा लइ जवामा आव्या ज्यारे तेनु वहाण नेपल्सना अखात पासे आव्यु, त्यारे समस्त नगरना प्रजाजनो इटालीना उद्धारकने मान आपवा समुद्रकाठे एकठा थइ गया गॅरिबल्डी वहाणना एक ओरडा(cabin)मा सुतो हतो.

शुद्ध वायुनी आवजावने माटे दिवसे ए ओरडानो उपरनो भाग खुल्लो राखवामां आवतो हतो. तीर परना लोको ऱ्हेना दर्शन करवाने एटला बधा उत्सुक थइ रह्या हता के ऱ्हेना पलंगने ऊंचो करी ओरडाना उपला भागमां लाववो पडतो ने लोकोने ए महात्माना दर्शन करावावा पडता. जरा वारमां ते स्थळे व लाख माणस एकठा थइ गया ! न मनाय एवी वात छे, पण खरी छे.

गॅरिबल्डीनी स्थिति एवी नबळी थइ गइ हती के ते बधाने मान आपवानो श्रम ले, तो जरुर हानि पहोंचे आथी नियोपोलीटन् शासनसमितिना सभासदोने ज मात्र मळवानी परवानगी आपवामां आवी. तेओ नियोपोलीटन् प्रजाना प्रतिनिधि रुपे गॅरिबल्डीने मळवा आव्या ने प्रजाजनो तरफनो आनंद प्रदर्शित करवा लाग्या तेओ पोतानी साथे सारा सारा वैद्योने पण लेता आव्या हता, वैद्योए गॅरिबल्डीनुं शरीर तपास्युं ने एक मते जाहेर कर्युं केः "टर्पेन्टाइन् तेल चोळवाथी ज ऱ्हेना शरीरमां गरमी साचवी रखाशे. वळी सर्व प्रकारनी खटपटथी दूर रही ऱ्हेंगे पूर्ण शान्तिमां रहेवुं जोइए ए विना ऱ्हेना रोगने दूर करवानो बीजो उपाय नथी "

गॅरिबल्डीना जेवा सहनशील रोगीओ भाग्ये ज जोवामां आवे छे. ऱ्हेनुं दुःख टाळवाने जे जे प्रयोग ऱ्हेना शरीर पर अजमाववामां आवता ते ते प्रयोगोथी ए दुःखी थतो जणातो नहि, उलटो वैद्यनो उपकार मानतो होय एवो ज भाव ऱ्हेना म्होँ पर तरी आवतो अंते एकान्त वास ज ऱ्हेना दुःखनो उपाय थइ पड्यो कोइ म्हाटेथी बोलतुं ते पण हवे ऱ्हेनाथी स्हेवातुं नहि. मात्र प्रियतम पुत्र मॅन्लियॉर्‌ना स्वरथी ऱ्हेने कइ दुःख थतुं नहि ऱ्हेने कोइ बोलतो वारे, तो ते ऱ्हेनाथी स्हेवातुं नहि एवो पुत्र पर स्नेह हतो ! ज्यारे रोग वधी जतो ने बोलवाने अशक्त थइ पडतो त्यारे पण ऱ्हेनी आंखो

सांभळतां रहेने रोम रोम आनंद व्यापी जतो, ने रहेना जीवननुं अथथी ते इति सुधी वर्णन करी जतो. एक दिवस ते बंदुक ताकवानी वात करतो हतो तेवामां वंदए डॉमेनिसियो कोरेझीनुं (Domencio Corazzi) नाम संभार्युं. तरत ज गॅरिबल्डी बोली उठ्यो: "कोरेझी ! कोरेझी ! हा, हुं एने ओळखुं छुं. ते म्हारी सेनानो एक उत्तम सैनिक पुरुष हतो." एम कहीने रहेना जीवननां समस्त वीरत्वकथाओनुं वर्णन करी गयो, ने एक पत्र लखी डॉ. सिलेंडीने, जाते रोम् जइ मेजर कोरेझीने आपवा आप्यो. ए ज पत्र गॅरिबल्डीने हाथे लखायेला पत्रोमां छेल्लो हतो.

गॅरिबल्डी एम आनंदमां जीवन गुजारतो हतो, पण जे दिवसे ते पोतानी बे पुत्रीओनां समाधिमंदिर जोइ आव्यो ते दिवस पछी रहेनुं मन फरी प्रफुल्ल थयुं नहि. ते दिवसनी रहेना मुखनी विषादपूर्ण आकृति जोइने ज डॉ. सिलेंडी अने डॉ. ऑल्बेनिझे, मे मासनी २४ मी तारीखे, नक्की कर्युं के हवे आपणे कॅप्रेरामां रहीशुं ने निरर्थक छे. रहेमणे गॅरिबल्डीने जणावी दीधुं के अमे हवे आवती काले रोम् जवा धारीए छीए. गॅरिबल्डी आ सांभळी बहु दु:खी थयो.

बीजे दिवसे बंने डाक्टरो जवा निकळ्या, पण घरमांथी निकळी थोडे दूर गया एटलामां गॅरिबल्डीए रहेमने पाछा बोलाव्या. तेओ पाछा आव्या ने गॅरिबल्डी पासे बेठा. गॅरिबल्डी बोल्यो: " आप आ निरुपाय वृद्ध मनुष्यने त्यजी चाल्या जता ना. आपनां दर्शन हवे क्यारे थशे ने ते पण थशे के नहि एनी कोने खबर ? " हवे जवानी रजा मागवी ए डाक्टरोने वलेशकर लाग्युं, तोपण ज्यारे रहेमनी रहेवानी इच्छा जणाइ नहि, त्यारे पोते गाडीमां बेसी रहेमने समुद्र सुधी वळाववा गयो. ज्यारे तेओ रहेनी रजा लेइ वहाण पर जवा निकळ्या, त्यारे गॅरिबल्डी बोल्यो: "आ वृद्ध

पुरुषने, ह्हेना हाथ पर चुंबन करशो तो जरा सुख थशे, माटे आप आ हाथ-पर चुंबन करो." तेओए तेम कर्युं, त्यार पछी गॅरिबल्डी सिर्लेडी भणी जोइ बोल्यो: "आप म्हारा प्रतिनिधि स्वरुपे म्हारी प्राणप्रिया रोमनगरीने भितिथी बोलावजो" ह्हेने हजी कंइक बोलवानी इच्छा थइ आवी, परन्तु ह्हेनु हैयु भराइ आव्युं, कण्ठ रुधाइ गयो ने आंखमांथी आंसु निकळी पड्यां. ह्हेनाथी मात्र अस्पष्ट अक्षरे एटलु ज बोलायुं: "जाओ! जलदी जाओ!" ज्यांसुधी ह्हेमनु वहाण देखायां कर्युं त्यांसुधी आ वृद्ध पुरुषे पोतानो रुमाल हलाव्या कर्यो. वहाण दृष्टि बहार थयु एटले घेर आव्यो. घेर आवी पथारी पर सुतो ते फरी उठ्यो नहि.

गॅरिबल्डीना मृत्युदिवसो धीमे धीमे पासे आववा लाग्या. एक अठवाडीआमां ज ह्हेनी स्थिति एटले सुधी बगडी गइ के रोममांथी ह्हेना ज्येष्ठ पुत्र मिनोटीने अने पालर्मोथी डा. अॅल्बेनिझने तेडाववा तार कर्यो. धीमे धीमे ह्हेना शरीरनी चेतना ओछी थवा लागी. अने इ. स. १८८२ना जुन मासनी २जी तारीखे ने शुक्रवारे सध्याकाळे नवी इटालीना नवा युगनो छेलो वीर धराधाम त्यजी स्वर्गधाममां चालतो थयो. मृत्युसमये पथारी पासेनी बारी उघाडी हती, ह्हेमां थइ दृष्टि करता जणातु हतु के पश्चिमसागरमां भगवान् सूर्यनारायण अंतर्द्धान थइ जाय छे. जाणे गॅरिबल्डीना मृत्युनो शोक न देखवायाथी जलनिधिमां पडतु मुकी देहत्याग करतो होय एवो देखाव थइ रह्यो छे प्राणवायु उडी जता पहेला एक सुंदर पक्षी बारीमां बेसी मधुर गीत गावा लाग्यु, ते जोइ गॅरिबल्डीनु हृदय हर्षथी प्रफुल्ल थइ गयु ने ते अस्पष्ट अक्षरे बोल्यो: "अहा! शुं सुख!" ए शब्दो बोलता बोलता ए महापुरुषनो अमर आत्मा आ मर्त्यलोक त्यजी चालतो थयो.

पमे उभेला पुत्र तरफ स्नेहथी जोइ रहेतां ज्यारे कइक सुस्थ थाय ने बोलवाना शक्ति आवे, त्यारे पोतानी, पोताना सहचरोनी ने पोतानी प्राणप्रिय पत्नी आनिटाना दीरत्वनी आश्चर्यजनक कथाओ पुत्रने पासे बेसाडी समभावतो जीवनना छेला केटलाक मास रहेणे गभीरताथी आनिटानी ज वातो रहेने संभळाव्या करी पोताना ऊशीका आगळ ज आनिटानी मूर्ति ते लटकावी राखतो त बधाना पासे स्पष्ट रीत स्वीकार करी देतो के म्हारामा जे कंइ छे ते बधु आनिटा पासेथी ज मेळव्यु छ वाजने माटे चिन्ता करवानुं तो आनिटाए ज रहेने शिखव्यु हतु. ए वा पत्ना जेन मळी ते इटालीनो उद्धारकर्त्ता केम न थइ शक ? थाय ए मां शी विचित्रता ? नेंपोलियन् दिग्विजयी थयो ते जोसेफाइनूने गुणे ने जॉन् स्टुअर्ट् मिल्नी प्रतिभा विकाश पामी ते पण व्हेनी पत्नीने गुणे, तेवी ज रीते सीताने लीधे रामना, दमयन्तीने लीधे नलना, सावित्रीने लीधे सत्यवान्‌ना, द्रौपदीने लीधे पाण्डवाना, पार्वतीने लीधे शंकरना न राधिकाने लीधे कृष्णना गुणो विकाश पाम्या छे पुरुष-प्रकृतिनु योग्य रीते सम्मिलन थाय त्यारे ज आ जगत्‌नों उद्भव ने विकाश थाय छे जे स्थाने अयोग्य सम्मिलन थाय ते स्थळे व्यभिचार—जगत्‌ना सौन्दर्यनो नाश थाय छे मोहान्ध लोको देखता छतां देखता नथी, समजता छता समजता नथी ए ज आश्चर्यजनक अने दुःखदायक स्थिति छे।

वॅस्पर् (Vesper) लोकोना महोत्सवने समये गॅरिबल्डी सिसिलि गयो रहेना जीवनमा सिसिलिनो आ छेलो प्रवास हतो, सिसिलि गयो परन्तु शारीरिक दुर्बळता अने पाछो लीधे उत्सवमां जइ शक्यो नहि. ते वखतनी रहेनी अवस्था जोइने सवए नक्की कर्यु के ए महाजीवननो अंत हवे नजीकमां छे.

गॅरिबल्डी ए अवस्थामा पाछो कॅप्रेरा आव्यो धीमे धीमे पीडा वधती गइ ह्हेनी दवा करवा माटे रोमना प्रख्यात दन्तवैद्य सील्टीने (Suletti) तेडाव्यो इ स १८८२ना मे मासनी २४ मी तारीखे गॅरिबल्डी फरवा गयो हतो त्यांथी घर आव्या एटले सॉलेटीए गॅरिबल्डीना पुत्र मॅन्लियाने कह्यु "आज आपना पितानी मुखाकृति ठीक नथा" गॅरिबल्डी कोइ दिवस नहि ने आज ज फरवा गया हतो समुद्र काठ अर्वोक माइल फरी आव्या हतो. ते बाजुए रोझा (Rosa) अने आनिटा (Anita) नामनी ह्हेनी बे प्रिय पुत्रीओना समाधिमंदिर हता.

गॅरिबल्डी जीवनना अंतभागमा सर्वदा प्रफुल्ल रहेता हमेशा सन्ध्याकाळे भोजन करी लेता ने त्यार पछी डॉ ॲल्बानिझ् (Albanese), केटलाक प्रियबन्धुओ अने परिवारवर्ग साथे बेसी वातो कर्या करता पण वरीने पोताना यौवनकाळना अने इटालीने स्वतंत्र कर्यु ते वखतना युद्धनी वातो बहु कहेता जिज्ञासु प्रश्नकारने ते प्रीतिथी उत्तर आपतो न पोताना वीरत्वना वातो करता पोताना सहचरोना वातो बहु समजावतो ए वीरत्वकथाओ समजावता कोइ कोइ वखत ह्हेना स्वर उग्र थइ जतो ने ह्हेनी आंखमाथी अग्नि वरसतो होय एवो भास थतो ए रुद्रमूर्ति जोनारने त वखते पण एम भान थत के ते हाल ज संग्राम चढ्या छे ए वखते ह्हेनु हृदय आनंद नृत्य करतु ने एकदम उठी उभो थतो, त्यार ह्हेने भान आवतु, त्यार ज ते समजी शकतो के हव हु ए भुवनविजयी वीर नथी, पण मात्र एक निर्बळ रोगी छु पछी ह्हेना मुख पर निराशाना पड फरी वळता. ह्हेनो देह दुर्बळ थइ गया हता तोपण ह्हेनु मन अत्यारे पण काम करवाने उत्सुक थइ रहेतुं जे मनुष्यने कार्यक्षेत्रमा मात्र एक वार दीठेल ह्हेनु नाम पण

प्रति म्हारी भक्ति, ने ते म्हारा पर स्नेह राखता तेथी त्हेमना प्रति म्हारी कृतज्ञता सदाकाळ अचळ रहेशे ने त्हेमनी खोट म्हने ए रीते वेदवी सालशे. हुं समस्त इटालीअन् प्रजा साथे त्हेमना मृत्यु माटे शोक प्रदर्शित करुं छुं. म्हारा तथा म्हारी समस्त प्रजाना प्रतिनिधि स्वरुपे अ'मारो आ शोक त्हमारा परिवारने जणावशो ने आश्वासन आपशो."

"हुम्बर्ट्"

गॅरिबल्डीना मृत्युना समाचारथी उत्तर इटाली प्रदेश शोकमा केवो डुबी गयो, ते मिलान्‌ना एक वर्त्तमानपत्रमां नीचे प्रमाणे प्रसिद्ध थयुं हतुं ते परथी स्पष्ट रीते जणाइ आवशे " हिमथी सर्वदा ढंकायला शिखरवाळा ॲल्प्स् पर्वतथी ते पाल्मों सुधीनी समस्त इटालीनी सर्व प्रजा-वृद्ध ने बाळक, उच्च ने नीच, धनवान् ने निर्धन, सर्व सम्प्रदायनी सर्व प्रजा ए महापुरुषना मृत्युथी--ए गंभीर शोकसमाचारथी अतिशय व्याकुळ थइ गइ छे. मिन्सियो गिरि परना एक क्षुद्र नगरमा आ समाचार प्होंच्या, त्यारे सूर्य पूर्वमा उगतो हतो ट्रॅम् अने ट्रेन्‌नो ध्वनि आ नगरनी शान्तिनो नाश करी शकतो न्होतो मॅन्च्युआ (Mantua) अने ब्रेस्किया (Brescia) वच्चे जे मेलट्रेन् दोडती, ते मेल्‌ना कागळो द्वारा खेपीआ वे वार आ नगरमां आवे छे. आजे गुजरीनो दिवस छे सर्वे जण पोतपोतानो सामान लेइ वेचवाने बजारमा दोडादोड करी रह्या छे. ए'वामां एक छोकरो अ'मारी ऑफिसमां तार लाव्यो ते वाचता जणायु के गॅरिबल्डी मृत्यु पाम्यो छे ! ए समाचारथी गुजरीमा कोलाहल थइ रह्यो. स्त्रीपुरुषो जे ठेकाणे उभा हतां ते ने ते ठेकाणे वीजळी पडी होय तेम स्तब्ध थइ गया वेचवा खरीदवानु छोडनु दैयु चाल्यु नहि. सर्वे रडता रडता घेर पाछा फर्यां. पोताना परिवारनो मुख्य पुरुष मरण पाम्यो होय ए'वी बधानी स्थिति थइ पडी. चार माइल् पर आवेला

एक रेल्वे स्टेशन् पर अमे गया. त्यांना दुकानदारोए पोतानी दुकानो बंध करी दीधां हतां ने शरीर पर तेमज दुकानो पर शोकचिह्न धारण कर्यां हतां दुकानो पर तेमज घरो पर काळे अक्षरे 'गॅरिबल्डी मृत्यु पाम्यो छे" एवा शब्दो लख्या हता डॅझन्झेस्या (Desenzans) मिलान् सुधीना त्यांना उत्सुक नयनथी एवी ज धारणा ओया करता हता के कोइ आवीने आ समाचार खोटा पाडे दरेक स्टेशने गाडी उभी रहेता अमे जोता के गॅरिबल्डीना भक्तोना टोळेटोळा आवता ने टिकिट् लेई गाडीमां बेसता ए बधा कॅप्रेरा जता हता. ए बधाए संकल्प कर्या हतो के भोजन लाभ वहाण न मळे तो होडीओमां ने छेवटे तरापा पर बेसीने पण कॅप्रेरा जवु कॅलर्गाफिमिना युद्धमां जे बारो घवाया हता ते सर्वमां मेजर् कॅरियोलेटी (Major Cariolati) गॅरिबल्डीने बहु प्रिय हतो, ते अमारी साथे गाडीमां बेठो हतो, इ स १८६७मां गॅरिबल्डी वृद्ध अन्ध जननीने मळवा गयो हतो ते समयनुं वृत्तान्त तेणे अमने कही संभळाव्युं अमे ज्यारे मिलान् स्टेशने उतर्यां, त्यारे नगरने खालीखम जोयुं जाणे कोइ भयंकर रोग आव्यो होय ने नगरजनोने पोताना पंजामां सपडाव्या होय तेम रस्तामां एक पण माणस मळे नहि गॅरिबल्डीनो शोक प्रदर्शित करवा ए नगरमां अठ्ठावीस सभाओ स्थापन थइ गइ हती ने तेमणे आमन्त्रणपत्रिकाओ द्वारा सब नगरजनोने समाधिस्थानमां तेडाव्या हता त्यां गॅरिबल्डीना मूर्त्तिने श्याम वस्त्र ओढाडी ने एक म्होटा सरघस साथे नगरमां फरवी आखी सर्व नगर समाधिस्थानमां एकठुं थयुं हतुं ने नगरमां काइ पण जन रह्युं न्होतुं

" एवामां एक जण अमारी पासे आव्यो ने बोल्यो ' आज आ महानगरमां-इटालीना व्यापारना आ केन्द्रस्थानमां जेवो शोक प्रकट करवा-

माँ आव्यो छे तेवो ज शोक अमारा न्हाना गामडामां पण प्रकट करवामा आव्यो छ ' लोको पातपोताना कामकाज त्यजी बेठा छ ने सर्वे स्थळे हाहाकार वर्त्ती रह्यो छे, दुकानदारोए दुकानो बध करी दीधी छे ने सचावाळाओ सचा बध करी बठा छे सौ पातपोताना धधा छोडी शोक प्रदर्शित करवा आम तेम रखडवा मडा पड्या छे आखा नगरनी अवस्था विचित्र थइ गइ छे राजा हुकम करे तापण आ'वो शोक प्रजा कदी पण प्रकट करे नहि. पण हृदयना उमळकाथी आज लोको पोताना घरनु माणस मरा गयु होय एम शोकातुर थइ गया छे, ने आ विश्वव्यापी शोकना चिह्नो धारण कर्या छे, आज गॅरिबल्डी आ पृथ्वी परथी उठी गयो छे, एम जाणी सर्व ससार खळभळी उठ्या.

" आजे सोमवार छ—आजे पण सूर्यदेव रातो शोकरग धारण करी गगनमा उग्यो छे. आजे पण अर्धा नमेला काळा वावटा मिलाननां मकानो पर शोक दर्शावे छे लोक काळा वस्त्र पहेरी व्याकुळ चित्ते आम तेम फरे छे कोइ कोइ ठेकाणे गॅरिबल्डीनी छबिओ पर पुष्पमाळाओ चढावामा आवी छे फॉसेटी (Fossati) नामनी नाटकशाळामा तेना छबि पर एटला फुल चढावामा आव्या के ते छबि फुलमा दटाइ गइ. बधो व्यापार समूळ बध थइ गयो छे, मात्र वर्तमानपत्रोमा दोडादोड वधी पडी छे असख्य लाको काळा वस्त्र पहेरी काळी लीटीओ वाळा वर्तमानपत्रो वचे छे "

इटालीनी ते वखतनी अवस्थानी एक मुख्य वार्त्ता ज हवे जणावीशु. मिलान् अन इटालीना बीजा नगरोनी शाळाओ अने ऑफीसो गॅरिबल्डीना शोकमा बध राखवामा आवी हती परन्तु एक कन्याशाळाना अध्यक्ष कोइक कारणथी पोतानी शाळा बध करी न्होती वधी कन्याओ वखत थता शाळामा गइ, ने एकत्र थइ अध्यक्ष पासे जइ बोली "महाशय !

सॅण्टा मॅरिया, सॅण्टा टेरेसा अने सॅण्टा ल्युका आदि भोजन-उत्सवना तहेवारने दिवस आपे शाळा बंध राखी हती, त्यारे आजे केम बंध नथी राखी ?" एम कही अध्यक्षनु टेबल् उथलावी पाव्यु ने सर्व कन्याओ घेर चाली गइ.

धन्य इटाली ! धन्य त्हारी वीरपूजा ! धन्य त्हारी वीरबाळाओ ! धन्य त्हारी वीराङ्गनाओ ! गॅरिबल्डा, तु एकवार आव ने त्हारी पूजा जोइ तारा नयन सार्थक कर !

गॅरिबल्डीना मृत्युनो गभीर शोक मात्र इटालीमां ज पाळवामां आव्यो एम न्होतु इग्लण्ड्, फ्रान्स्, जर्मनि आदि अनक देशोना वर्त्तमानपत्रामा ए महापुरुषना मृत्यु माटे शोक प्रदर्शित करवामां आव्यो, साथ साथे त्हेना टुक जीवननु अने कीर्त्तिनु अद्भुत वर्णन करवामां आवतु वधारे तो शु, पण ऑस्ट्रियाराज्यना तेमज पोप्ना पक्षना वर्त्तमानपत्रो पण त्हेनी अकृत्रिम स्वदेशप्रीतिना, असाधारण वीरत्वनो अने प्रबळ निष्कामवृत्तिना वखाण करवा लाग्या त्हेना ए गुणाने माटे आखा युरोपमा मतभद ता हतो ज नहि, पण शत्रुना पत्रा प्रसिद्ध रीते ए गुणोना वखाण करे ए ओछी वात नहि ! धन्य गॅरिबल्डा ! धन्य त्हारु चारित्रमाहात्म्य ! तु मृत्यु पाम्यो छ तोपण पृथ्वी पर अमर छ ! स्वग लोकमा अमर छे, पृथ्वी पर अमर छो

उपसंहार.

गॅरिबल्डीना जीवननो मात्र एक महामंत्र हतो—स्वाधीनतानी प्रबळ इच्छा. ए प्रबळ इच्छा न होत तो ए कइ करी शक्यो न हत ने मात्र पेट भरी मनुष्यजन्मनो फेरो निरर्थक करत. साधु पुरुष गणायो-वीर पुरुष गणायो, ए सा पेला प्रबळ इच्छाने ज प्रतापे. ए'ने प्रतापे ज जगतमां ए'नु नाम अमर थइ जशे. स्वाधीनता प्राप्त करवानी प्रबळ इच्छायज्ञमां ए'णे समस्त पार्थिव सुखने होमी दीधु. घर त्यज्युं, बार त्यज्युं-इटालीनी स्वतंत्रताने माटे सर्व त्यज्युं. महात्मा बुद्धनी पेठे कुटुम्बसुखनी बेडीओ तडातड तोडी नाखी एक महान् कार्यना अनुष्ठानने माटे-ईश्वरनी एक महान् आज्ञाना पालनने माटे चालतो थयो. रहेतु चित्त कुटुम्ब सुखमां चोंटी रह्यु हत, तो भारत-वासी ! आ जीवनचरित्र लखवानो प्रसंग ज न आवत. ए महामंत्रने पोते साधतो गयो ने शिष्योने ए मंत्रनी दीक्षा आपतो गयो. मॅट्झिनि ए'नो दीक्षागुरु खरो, परन्तु ए महागुरुना ज्ञानमय जीवनमां कार्यनो बहु ओछो भाग छे. श्री कृष्ण जेम कुरुक्षेत्रना युद्धना प्रकृत नायक हता, तेमज मॅट्झिनि पण इटालीस्वाधीनताना युद्धनो प्रकृत नायक हतो. कारणके श्री कृष्णे जेम कुरुक्षेत्रना युद्धमां दुष्टोनो संहार करवा अर्जुनने प्रेर्यो ने ए नरमेध यज्ञमां प्रवृत्त कर्यो, तेमज मॅट्झिनिए पण गॅरिबल्डीना हृदयमां उपदेशद्वारा अग्नि सळगाव्यो ने ऑस्ट्रियन् दुष्टोने होमवा इटालीस्वाधी-नतानो रणयज्ञ चालतो कराव्यो. गॅरिबल्डी अंत गुरुथी जुदो पड्यो खरो,

परन्तु मरण पर्यंत गुरुदत्त मंत्रने तो साधतो ज रह्यो; गुरु पण शिष्यनी प्रशंसा करतो रह्यो, वखत पड्ये रहेने सहायता पण आपतो रह्यो विप्लव-साधनना संबंधमां एमने कंई मतभेद न्होतो, ए साधननी सामग्रीना संबंधमां पण एमने मतभेद न्होतो कारणके बन्ने जणे प्रजाना हितमां ज जीवन समर्पण कर्यां हतां. बन्ने जाणता के ए विप्लवमां परदेशीओनी सहायता लेइशुं तो पगले पगले विपत्तिओ आवशे त्यारे एमने मतभेद पड्यो शेमां ? ए मतभेद विप्लव संबंधे न्होतो, स्वतंत्रता मेळव्या पछी राज्यप्रणाली केवा प्रकारनी राखवी ए संबंधमां हतो. गॅरिबल्डीने मॅझिनि पासेथी विप्लव मंत्रनी दीक्षा मळी हती. विप्लव पूरो पडतां ने राज्यप्रणाली बांधतां ए दीक्षानो उपयोग रह्यो नहि. गॅरिबल्डी वस्तुस्थिति विचारी राजतंत्रने उपयोगी मानवा लाग्यो ने इटालीना सिंहासन पर राजा विक्टर् इमॅन्युएल्ने स्थाप्यो. मॅझिनि शुद्ध सिद्धान्तने वळगी रह्यो, ने लोकतंत्रनुं समर्थन करवा लाग्यो. परन्तु वस्तुस्थिति विपरीत होवाथी ते पटकाई गयो, ने स्वदेशथी दूर थयो महात्मा मॅझिनि आदर्शच्युत न थयो ने देशतानी पेठे स्विट्झर्लॅन्डमां आश्रम बांधी साधुजीवन गाळवा लाग्यो. निष्काम योगी गॅरिबल्डी पण इटालीने स्वाधीनता मेळवी आपी कॅप्रेराना आश्रममां जई रह्यो. मॅझिनि देवपुरुष हतो, तेथी ते मनुष्यलोकने संपूर्ण रीते उपयोगी थई शक्यो नहि, परन्तु गॅरिबल्डी नरदेव-नरनारायण हतो तेथी देव लोकना थोडा घणा गुण नरलोकमां उतारी शक्यो। एक जणनुं आदर्श नारायण—बीजानुं आदर्श नरनारायण ए नारायण अने नरनारायणनो संयोग न थयो होत तो इटाली स्वाधीन न ज थई शकत. ए ज्ञानमय अने कर्ममय जीवननी एकत्र साधना विना कंई पण कार्य थातुं नहि प्राचीनना विप्लवमां रुसो अने वॉल्टेर, अमेरिकाना विप्लवमां जॅफर्सन् अने फ्रॅंकलिन, इटालीना विप्लवमां मॅझिनि अने

महाभारतना विप्लवमा श्री कृष्ण नारायण हता—ने फ्रान्स्ना विप्लवमां नॅपालियन्, अमेरिकाना विप्लवमा वॉशिंग्टन्, इटालीना विप्लवमा गॅरिबल्डी अने महाभारतना विप्लवमा अर्जुन नरनारायण हता.

इटाली पराधीनता रुप अंधकारमा मार्ग भूली रखडतु हतु, तेवे समये मॅझिनि ज्ञान रुप मशाल हाथमा लेइ पोताना स्वदेशीओने सत्य मार्गे चालवा विनववा लाग्यो. गॅरिबल्डा आदि केटलाक युवको ए प्रकाशनी सहायताथी व्हेनी साथे सत्य मार्ग पर प्रयाण करवा लाग्या. व्हेणे परी फरीन भविष्य राज्यनु सर्व चित्र पोताना अनुयायीओनी नजर आगळ खडु कर्यु स्वाधीनता विज्ञानना मुळतत्वो उपलावी उपलावीने बधाने देखाड्या व्हेनी मृतसंजीवनी लेखणाना प्रभावथी व्हेना असंख्य शिष्यो आनंदे नृत्य करता करता व्हेनी साथे चाल्या परन्तु व्हेनी आगेवानीथी वैप्लविक सेना विजयी निवडा नहि; ते ज्ञानमय हतो, पण व्हेने कर्ममा बहु अधिकार न्होतो, आथी व्हेनी सेना पराजय पामी ने छिन्न भिन्न थइ गइ पोताने पण विदेशमा जइ आश्रय लेवो पड्यो त्या व्हेणे पाछो ए मंत्र माधवा माड्यो एम करता एक बळवान् शिष्य मत्रो आव्यो ते शिष्य गॅरिबल्डो पण व्हेना मन्त्रथी साधना साधवा लाग्यो. साधना सपूर्ण थइ एटले ते इटाली पर उतरी आव्यो ने साधकमडळीनो अग्रणी थइ परदेशीओ साथे युद्ध जगाव्यु मॅझिनिना मन्त्रप्रभावथी चाळीस हजार शिष्यो व्हेना वावटा नीचे आवी उभा. मॅझिनिए पोतामा युद्धप्रतिभानो अभाव ने गॅरिबल्डामा व्हेनो भाव देखी विप्लवनो भार शिष्यने माथे राखी पोते बने एटली सहायता करवा लाग्या. अते व्हेनी साधना सिद्ध थइ गुरुए विघ्न नाश्यु होत, तो शिष्यनी ताकाद न्होती के कार्य साधी शके; व्हेनी सहायताथी ए थोडा समयमा अने थोडा प्रयत्नथी कृतकार्य थइ शक्यो आथी ज इटाली मॅझिनिने मुख्य शिक्षक

अने नेता मानी हृदयथी पूजा करे छे अने गॅरिबल्डीने पोतानो उद्धारकर्त्ता मानी अंतःकरणपूर्वक त्हेना भक्ति करे छे.

गॅरिबल्डी अर्वाचीन रोमनो सिन्सीनेटस् हतो. जे महात्मा मात्र कर्त्तव्यसाधन विना बीजा कोइ सम्माननो भूख्या न्होतो, जेणे पवित्र व्रतनी साधनामा पोतानु जीवन समर्पण कर्यु, जेना नजरमा स्वतंत्रता विनाना सर्व लाभालाभ असार जेवा हता, जे निष्काम योगी स्वदेशनो उद्धार थया पछी रणक्षेत्रमाथी निकळी कृषिक्षेत्रमा चाल्यो गयो, जेणे पूर्ण संतोषथी तरवारने म्यानमा खोसी हाथमा हळ लीधुं, जेणे इटालीनो तो शु पण समस्त जगत्‌नो उद्धार करवानु कठण व्रत ग्रहण कर्यु, जेनु हृदय जगत्‌नी पीडाती प्रजाओनां दुःखथी चाराइ जतु, जेनु हृदय सर्वना हृदय साथे मळी जइ एक जेवु थइ गयु हतु, ते महापुरुषने देशना महापुरुषोना मंदिरमा स्थापी, इटालीवासीओ–बाळक, युवक ने वृद्ध इटालीना नरनारीओ त्हेनी पूजा करे त्हेमा आश्चर्य शु ? इटालीना तो शु पण समस्त पृथ्वीना कोइ पण देशमा प्रजा पर अत्याचार थता देखे तो गॅरिबल्डी कायमनोवाक्य ते प्रजाने मदद करवा दोडी जतो राजाओना पशुबळथी बिचारी प्रजा हारी जाय तो त्हेने सहायता करवा दोडी जतो दक्षिण अमेरिकाना साधारणतंत्रमा त्हेनु वीरत्व अने आत्मसमर्पण प्रथम प्रकाश पाम्यु, त्यार पछी तो युरोपना कोइ पण प्रदेशमा प्रजा पर अत्याचार थतो तो ते प्रजाने स्वतंत्रता अपाववा तैयार थइ जता तुरकना अत्याचार साम त्हेनी प्रचंड लेखण अद्‌भुत कार्य कर्यु हतु विश्वप्रेमथी उश्केराइने थाइ केद वखते ते कुमार्गे पण दोरा जतो ए खरु, तथापि ए विश्वप्रेमथी एम उश्केरायो न हत तो गॅरिबल्डीनु नाम आजे भाग्य सभारात, त्हेण जे उपराउपरी विजय मेळव्या हता, ते न ज मेळवी शकत. ' साहस करीने पडो फतेह छे आगे, ' करीने दोडनारा ज महत् कार्य

करी शक्या छे—हानि-लाभने त्राजवामां घाली घडी घडी तोली जोनार वाणिया वृत्ति वाळा ने 'सावधान-सावधान' करी जोखमना कार्यनी विरुद्ध हानिनी दलीलो खडी करनार कइ ज करी शकता नथी—कइ ज करी शक्या नथी, हा, बीजाओने लक्ष्यभ्रष्ट—कर्त्तव्यभ्रष्ट करी दीधा छे, एटलु तो जरुर ए लोको करी शक्या छे.

इटालीनी बेडीओ तोडवाने माटे गॅरिबल्डी जेवा एक मनुष्यनी अवश्य जरुर हती तेनी वानरथी सेनामा तेना जेवा आशरे एक सो वीरो पोताना अद्भुत वीरत्वनी कथाओ इतिहासमा लखावी गया छे, तोपण गॅरिबल्डी विना तेमाना कोइ पण वीरनी ताकात न्होती के आशाभग थयेली इटालीनी छिनभिन्न प्रजाने एकत्र करे ने परदेशीओने तेमना देश सुधी मुकी आवे. इटालीना इतिहासना पाना उथलावी उथलावीने अमे खोळीए छीए तथापि एवो प्रचड मनुष्य नजरे पडतो नथी ! जेवा जेवा मनुष्यनी जरुर पडे छे, तेवा तेवा माणस भगवान् मोकलतो ज रहे छे.

इटाली छिन्नभिन्न थइ गयु हतु, छ यथेच्छाचारी राज्यो प्रजाने पण रात्रे छदता हता, पतित पोपना अत्याचारथी तेमज निष्ठुरताथी प्रजामा दासवृत्ति आवी गइ हती, स्वदेशी तेमज विदेशी राजाओना निर्दय शासनथी लोक पायमाल तेमज जातिभ्रष्ट थइ गया हता ए अधम स्थिति एटले सुधी बलवान् थइ पडी हती के स्वदेशउद्धार करवानुं व्रत लेइने बहार पडनार मनुष्योमा पण एकता साधी शकाइ न्होती. तेओ पोतपोताना मतने सत्य मानी स्वदेशनो उद्धार करवा पोते स्वतत्र ज मार्ग लेता. परस्परना द्वेषथी कार्य साधवाने कोइ पण एक थइ शक्या नाहि आथी यथेच्छाचारी राजाओ पण वखत सुधी फावी शक्या, मॅटसिनि पोते अनेकवार स्वदेशहितैषीओने केद अत्याचारी राजाओने हाको बहादवा जतो, परन्तु ते लोको भयथा पलायन

फरी जता सर्व देशमा ने सर्व काळे जेम बने छे तेम इटालीमा पण बन्यु कोइ विशेष कारणथी प्रजा एक वार दास थइ एटले पछी अभ्यासने बळेए दासत्व धीमे धीमे त्हेमनो स्वभाव थइ जाय छे.

गॅरिबल्डी इटालीने स्वतन्त्र करवाना कार्यमा उपयोगी थइ पड्यो, ते त्हेना ते समये उपयोगी थइ पडे एवा गुणोने लीधे ज प्राचीन रोमना महात्माओनी पठे ते सरळ (Strught-Forward) हता बीजा स्वदेशवासीओनी पेठे त्हेणे अमूल्य स्वाधीनरत्न आपी अति सामान्य पार्थिव सुख खरीदी लेवुं योग्य धार्युं नहि साधुजीवन गाळनारा अने शुद्ध मतिवाळा महात्माओना पठे ए पण निर्भय अने स्वतन्त्र हतो, त्हेनु हृदय सागर जेवु विशाळ हतु ज्या कर्त्तव्यज्ञानने बाध न आवतो होय त्या गॅरिबल्डी बाळक जेवो शान्त, सरळ ने नम्र रहेतो कर्त्तव्य विरुद्ध चालनार पर ते वाघ जेवा विकाळ बनतो ने त्हेनो क्रोधाग्नि यथेच्छाचारी राजाओ पण सहन न करी शकता. बाकी सरळ मनुष्यो साथे त्हेनु अंतःकरण स्त्रीओना अंतःकरण जेवु कोमळ ने प्रातिमयुं रहेतु. बाल्यकाळथी ज त्हेनु अंतर आत्मसमर्पण अने विश्वप्रेमनी विरामभूमि होय एवु बनी गयु हतुं त्हेनी पवित्रता, त्हेनी परदुःखभंजनइच्छा त्हेनी उदारता, तेना सहनशक्ति, त्हेनु असाधारण चारित्र्य अने त्हेनी लक्ष्यनिष्ठता ए सर्व गुणो खरेखर देवी ज हता जे मनुष्य एक वार पण त्हेना समागममा आवे ते नक्की मुग्ध थइ जता त्हेनी दृष्टिमा कोण जाणे कोइ एक प्रकारनी आकर्षणशक्ति ज हती जे मनुष्यो साथे कोइ पण दिवस मेळाप न थया होय एवा मनुष्यो पर पण एक वार दृष्टि करे के ते बधा मित्र थता आवे एवी एनी कोइ चमत्कारी हती पिट्रोकोलो रोसेटी (Pietrocolo Rossetti) साथे त्हेने ज मैत्री थइ हती, ते आ शक्तिने लीधे ज गॅरिबल्डीए पोते ज कह्यु छे के "म्हारा प्रथम कोइ

दिवस ए'नी साथे मेळाप थयो न्होतो एक दिवस अकस्मात् म्हारी ने ए'नी आंख सामासामी मळी गइ, तेथी ज अ'म एक याजाने ओळखी लीधा. परस्पर एक बीजा सामे थोडा वार ताकीन जोइ रह्या ने स्हेज हस्या पास आवी एक बाजानो हाथ झाल्यो ने त्यारथी मरता सुधी सगी माना जण्या भाइ जेवा थइ रह्या छीए "

जन्मभूमिने स्वतंत्र करी देवा ए गॅरिबल्डीना जीवननु एकमात्र स्वप्न हतु बहु दिवस सुधी देशनिकाल रह्यो, तथापि जन्मभूमि परनो स्नेह आछो न थता उलटो वधतो ज गयो मॅझिनि अने तेना सहचरोने देशनिकाल कर्या छे, ए'वु जाणा ए'नी बळतरामा वधारो थयो हतो ए'नी युद्ध करवाना पद्धति सरळ हती घडी घडी योजनाओ फेरववामां व्यर्थ काळ गुमाववा ए'न गमतो न्होतो "याग्यो तो तीर नहि तो तुक्को," ए'म मानी ल्हडाइ करवा ने सहजमा पलायन करी जवु ए पद्धतिनो ए'ने तिरस्कार हतो जो गॅरिबल्डी अमेरिकामा नाशी न गयो होत तो ए पद्धति परना तिरस्कारने लीधे नियोपॉलीटन् अथवा ऑस्ट्रियन् सेना साथे लडता कपाइ मुआ हत, अथवा कोइ अधकारमय केदखानामा सडा मरा गयो हत परन्तु देशोद्धारक थवा सर्वे गुणो प्रभुए ए'न आप्या हता ज्यासुधी ए'ने पाताना पर विश्वास न आवे त्यासुधी जोइता शक्तिओ मेळववा ज प्रयत्न करता इटाली अहुणा उठवानु नथा एम मानी पोते नारानासनी ल्हडाइओथी दूर यइ अमेरिका चालना थयो न जोइतो शक्तिआ मेळववा लाग्यो मॅझिनि सगे लडवा गयाथी ज त्हेने अमेरिका खडमा नाशी जवु पड्यु हतु, पण तथी त्हने बहु लाभ थयो हतो युद्ध सबधे ज जे माहिताओ जोइए ते त्या मेळवी शक्यो दूरदेशमा पड्या पड्यो पण आशा राख्या करतो के

परमपूज्य जन्मभूमिनो उद्धार करनारी मुक्तिसेनानो हुं सेनापति थइश ए'वो वखत जरुर आववानो.

स्वदेशप्रेमीओने उद्देशे ए'वी एक घटना इटालीनी एकताना स्वप्नदर्शनमां साथे देखाया करती. इटाली एक दिवस जगत्मां उच्च हतु, सुधारणानी केन्द्रभूमि हतुं, विज्ञान अने शिल्पनी खाण रूप हतुं, ने कवित्व तेमज संगीतनुं आवासस्थान हतुं; ते वखते ' रोमन् नागरिक ' पद बहु गौरवनुं गणातुं; ए'वो कोइ देश के कोइ प्रजा हती नहि के जेनुं गौरव प्राचीन रोमना गौरव साथे तुलनामां आवी शके सिपिओ (Scipio) ने सीझर् (Ceasar) जेवा भुवनविजयी योद्धाओ, ऑगस्टस् (Augustus) अने कॉन्स्टॅण्टाइन (Constantine) जेवा प्रतिभाशाली राजाओ, लिवि (Livi) अने टॅसिटस् (Tacitus) जेवा इतिहास रचनाराओ, वर्जिल् (Virgil) ने ऑविड् (Ovid), होरेस् (Horace)ने लुक्रेशियस् (Lucretius) जेवा कविओः आ सर्व ताराओने लीधे एक वार इटालीअन् आकाश प्रकाशित थइ गयु हतुं, अने हजु ते ज हमी पण आ नवा इटालीअन् स्वदेशभक्त वीरोना हृदयमां पड्या करतु. ए देशमां ख्रिस्ति धर्म दाखल थयो, ते काळे पण ए'वा महात्माओ मोजुद हता के जे देशना प्रकाशमां वधारो कर्या करता. त्यारे अर्वाचिन इटालीअनो ए गौरवने माटे अभिमान राखे ए'मां आश्चर्य शुं ! ए अनंत देश हवे स्वाधीन थवानो छे, ते एकसूत्रे पाछो बंधावानो छे, ए विचारथी इटालीअनो गाडा थइ जाय ने व्हेमनां हृदय आमिनय थइ जाय ए'मा आश्चर्य शुं ? इटालीनु संपूर्ण पतन थयु—पतनने तळीए प्होंच्युं, त्यारे ज ते पाछु उठ्युं; प्राचीन वीरोना स्मरणथी व्हेमना हृदयमां जाग्रति आवी ने माथुं धुणावी आळस उडारी दीधी. आज इटाली एक थयुं छे, स्वतंत्र थयुं छे.

इटालीमां पुनर्जीवन आव्युं ने पोताना गर्भमां प्राणसमर्पण करी दे एवां पुनो सेव्या त्हेनुं बीजुं पण एक कारण छे. पोपनी अने ऑस्ट्रियनोनी दुष्टताथी देशनी प्रजा पर एटलो बधो अत्याचार थतो हतो के त्हेनी तुलनामां युरोपना कोइ पण प्रदेशनो अत्याचार बहु साधारण जेवो गणी शकाय नॅपल्स, मॉडेना अने पोपना राज्यमां प्रजानी शी स्थिति हती अने ऑस्ट्रियानो केटलो जुलम प्रजाने स्हेवो पडतो, ए इटाली स्वतन्त्र थयुं ते प्हेलानो पचास वर्षनो इतिहास वाचवाथी, स्पष्ट रीते जणाशे. परन्तु जे प्रजा पर लालचोळ लोढ्दड फरतो रहे छे ते प्रजाना दुःखनो अनुभव बीजाने थइ शके नहि, मात्र कइक अंशे कल्पना थइ शके वियेनाना दुष्ट 'पवित्र समिलन'थी माडीने इटाली स्वतन्त्र थयुं त्यां सुधीना काळमां इटालीए जे जुलम सह्यो छे, प्रजाने जे कष्ट पड्युं छे तेथी तो अवधि ! ए जुलम आगळ यथेच्छाचारी तुर्की सुलताननो जुलम कइ हिसाबमां नथी. इटालीअन् स्वदेशहितैषीओ ए कठोर पक्षमांथी पार उतर्या ने विप्लवने माटे योग्य थया आटलो जुल्म विना आत्मबळे आवे एवां पुरुषो पाकत नहि ने त्यार विना इटाली स्वतन्त्र पण थात नहि राजनैतिक स्वतन्त्रता प्राप्त करवानो मार्ग पुष्पनो बनावेलो नथी, लोहीनो छे देवासुरनी अधिष्ठात्री देवी कालिका रुधिर पीनारी कल्पाइ छे नरबलि विना ते कदी प्रसन्न थती ज नथी आथी ज इटालीना कोइ स्वदेशप्रेमीए कालिका देवीना चरणमां पोतानुं लोही रडता पाछुं जोयुं नथी. जे प्रकारनी सिद्धि प्राप्त करवी छे ते प्रकारनी साधना अवश्य करवी पडे. जेवी फळकामना, तेवा ज पूजा थवी जोइए. विना मूल्ये रत्न नथी मळता इतिहासमां एवां दृष्टान्तो स्थळे स्थळे मळे छे.

इ स १८६०मा गॅरिबाल्डी इग्लॅण्ड् गयो ते वखते त्यांनी प्रजाए त्हेने अतिशय मान आप्युं, आथी युरोपना राजाओनां हृदय कंपी उठ्यां,

कारणके हवे प्रजावर्ग राजाओनी विरुद्ध थतो जाय छे एम तेओए जाण्यु. हवे आपणो दिवस आवी रह्यो छे एम जाणी तेओना हाजा गगडी गया. गॅरिबाल्डी इटालीनी प्रजाना हृदयनो अधिष्ठाता देव हतो, तेथी ज इंग्लॅण्डनी प्रजाए एने आटलु मान आप्यु. जे वीरचुडामणिने भगवाने इटालीनो उद्धार करवा तेमज राजनैतिक जगत्मा सत्ययुग वर्तावषा आ भुवनमा मोकल्यो हतो, जेना प्रतापथी इटाली पोताना प्राचीन गौरवना मार्ग पर चालवाने शक्तिमान थयु, जेने दुष्टो भयथी ने शिष्टो भक्तिथी ताकीने जोइ रहेता, ते महात्मानी इंग्लॅण्डना म्होटा म्होटा जमानदारो ने विद्वानो पूजा करवा लाग्या ए जोइने जगत्ना यथेच्छाचारी राजाओना हाथमांथी लोहदंड खसी पडवा लाग्यो।

ज्या सुधी इतिहास पवित्र मनाशे, त्हेनामां मोहिनीशक्ति रहेशे, ने मानवना मन पर त्हेना उपदेशनी असर रहेशे, त्या सुधी गॅरिबाल्डीनी स्मृति भुसाशे नहि कारणके नवलकथामा जे अद्भुत घटनाओ आवी शके नहि ते सघळी अद्भुत घटनाओ त्हेना जीवनमा समाइ जाय छे—राजनीतिनी नाट्यभूमि पर जे नाटक भजववानु मुश्केल गणातु ते त्हेणे भजवी बताव्यु. जे सरळताने लीधे प्रशंसा थयां छता गर्व उपजे नहि वळी जे सरळता भयकर विपत्ति समये ने यशनी स्थिति समये विचलित थइ शके नहि, ए सरळता गॅरिबाल्डीमा हती तेथी इतिहासना शा मार के आवा महापुरुषनी स्मृति न राखे ?

त्हेनी सरळ राजनीतिए कुटिल राजनीतिने लात मारी हांकी काढी हती. कुटिल राजनीति ग्रहण करवानु त्हेणे स्वप्ने पण इच्छ्यु न्होतु. सर्व राजनीतिज्ञ पण त्हेनी राजनीतिथी स्तब्ध थइ जता, ने धड्डार्थी ते राजनीति पर विवेचन चलावता. युरोपना सर्व राजाओ भयथी कपा उठ्या हता;

सरळ राजनीतिने प्रतापे गॅरिबल्डी निर्भय उभो हतो. राजनैतिक वायुथी समस्त युरोप् डोली रह्यु हतु. गॅरिबल्डी शान्त चित्ते सघु नाटक जोया करतो हतो. सप्तगिरि पर शोभती अनन्त रोमूनगरी आज जेवी खळभळी उठी छे, तेवी कदी पण खळभळी उठी न्होती. त्हेनी २६०० वर्षनी उमरमा आवी कदी पण खळभळी उठी न्होती.

गॅरिबल्डी दुष्टनी सामे भीममूर्त्ति धारण करतो, कोइ प्रबळ मनुष्य पोतानी सीमा ओळगी अत्याचार आचरतो, त्हेनी सामे ए रुद्रमूर्त्ति धारण करतो ए एवो विशाळ ने उदार हृदयनो हतो के विना कारणे कोइने पण त्रास आपतो नहि,परन्तु जरुर पडे तो अहंकारीनो अहंकार तोडी त्हेने भोंय भेगो करी नाखतो जे प्रजावर्गनी आज सुधी अवगणना करवामा आवती, ते प्रजावर्गना भक्तिरुप सिंहासन पर बेशी एणे एवा तो अद्भुत कार्यो कर्या के जे कार्यो देखीने युरोप्ना यथेच्छाचारी राजाओना मस्तक परथी मुकुट खशी पडवा लाग्या जे जनसमाज आज सुधी नीतिभ्रष्ट ने हतबुद्धि थइ पडी रह्यो हतो, ते आज गॅरिबल्डीना सजीवनमन्त्रथी इटालीमा तो शु पण समस्त युरोप्मा उथल पाथल करवा तैयार थइ गयो. ऊंघतो सिंह जाग्यो ने तेनी भयंकर गर्जनाथी जगत् कंपी उठ्यु. आज त्हेना प्रभावथी त्हेना नवा सैनिको अद्भुत कार्यो करवा लाग्या, कोलेजना विद्यार्थीओ अने प्रोफेसरो कागळ ने कलम कोरे मुकी ढाल तरवार लेइ म्हार आव्या ! दासजनोने हाथेपगे दुष्ट राजाए जे बेडीओ नाखी हती, ते आज त्हेनी आज्ञाथी तडोतड तुटी गइ ! त्हेना मन्त्रप्रयोगथी इटालीनी छिन्नभिन्न प्रजाओ एक थइ ! समस्त युराप्—विशेषे करीने इंग्लॅण्ड्—जे गौरवभ्रष्ट जातिने माटे एवा उद्गार काढतु हतु के " आ कगाळ जाति केटला दिवस जीवशे ?" आज देख ! ए कगाळ गौरवभ्रष्ट जाति फरी सतेज थइ छे युरोप्नी सुकाइ

गयेली वाडी फरी लीलोछम थइ गइ छे वृद्धजनो पासेथी एक कथा सांभळी हती " एक नगरना मागोळमां एक महाजनना वाडी हती, महाजन देव लोक पाम्या ने अभक्त जनोए संभाळ लीधी नहि तथी वाडी सुकाइ गइ. एक प्रभाते एक देवाशी पुरुषे ए वाडीमां उतारो कर्यो देवाशी पुरुषना पग-लाथी वाडी लीलीछम थइ गइ ' गॉरिबल्डीए सुकासर वाडीमां पग मुक्यो न हतो प्रतापे पाछी लालाछम थइ गइ महापुरुषोना प्रताप कइक अलौकिक ज छ. जे महाशयता, जे उदारता, जे पवित्रता, ज स्वजाति प्रेमिकता अने जे स्वदेशहितैषीता व्यास, वाल्मीकि, होमर्, वर्जिल् आदि कविओना महाकाव्यामां दृष्टिगोचर थाय छे ते सर्व गुणो, देख ! इंग्लाना वीरोमां प्रकाशे छे न त ज गुणोथी तेओ जगतनी पूजाने पात्र थाय छे पतित भारत ! एक वार तारा दे आ अपूर्व देखाव जा, ने ए अपूर्व देखावना सरजनार भगवान्ने चरणे त्हारा त्रास करोड बाळकोने समर्पण कर. घार आध्यात्मिक योगसाधना विना पतित भारतना उद्धार नथी.

त्रास करोड भारतवासीओना योगसाधनार्थी भगवान् अवश्य प्रसन्न थशे. त्हेना कृपा विना भारतबाधान बाजी गति नथी दुवळनु बळ भगवान् ! भारतवासी बन्धुओ ! भक्तवाञ्छनाना कल्पतरुनी आराधना कर, ए त्हारी मनोवाञ्छा पूर्ण करश. भारत आध्यात्मिक साधनना रमणभूमि छे पशुवळना नथी आध्यात्मिक बळ ज भारतना उद्धार करी शकशे. साधका बराबर समजी शकश तो तेओ अवश्य सिद्धि प्राप्त करी शकशे ए महाशक्तिना तेजथी पाशवशक्ति अवश्य निस्तेज थइ जश. उठ ! हृदयबळ धारण कर, ए योगसाधनामां निमग्न था, निराश थवानु कइ कारण नथी, ऊचवाना वखत नथी ए महानाप तरफ यात्रा करवा हाल ज निकळ, अनुकूळ पवन आवशे जातीय वहाणन उपाड ने शढ

मुक्त करी दे. जो जे भगवान्नुं सुकान मुकी दइ मनुष्यनुं सुकान पकडतो ! एम करीश तो तु जातीय वहाणने वावाझोडामा कोइ खडक साथे नक्की अफाळवानो. ए महातीर्थ जेम जेम पासे आवशे तेम तेम प्रचंड मोजा वहाण पर धशी आवशे, मानवीनुं सुकान पकडवानुं मन थइ जशे. पण याद राखजे के मानवीनुं सुकान वहाणनी रक्षा नहि करी शके, भगवान्नुं ज सुकान ए प्रचंड वायु ने मोजा पर प्रभुत्व मेळवी शकशे. खुद नारायण अथवा नरनारायण विना ए वहाणनो कोइ उद्धार करी शकनार नथी, अथवा सर्वस्थितिकरी विष्णुशक्ति, सर्वप्रलयकर्ता शिवशक्ति, साथे मळी कार्य करशे त्यारे ज भारतना उद्धारनी आशा राखी शकाशे. प्रलय अने स्थिति साथे साथे नहि जाय तो भारतने बचवानी आशा व्यर्थ छे! माटे आवो भाइओ! आपणे त्रीस करोड भारतवासीओ जातिभेद, धर्मभेद ने वर्णभेद भूली जइ स्थितिकारिणी विष्णुशक्तिनी ने प्रलयकारिणी शिवशक्तिनी आराधनामा निमग्न थइए. आवो, भगवान् व्रतपतिनी प्रार्थना करीए ने देशहित करवानु व्रत लेइए: ओ३म् अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेय तन्मेराध्यताम्। इदमहमनृतात्सत्यमुपैमि ॥

ओ३म् शान्तिःशान्तिःशान्ति ॥